శ్రీ యాస్కముని ప్రణీత

నిరుక్తము

నిఘంటు పాఠ సహితము

హిందీ భాష్యకర్త

పండిత రాజారాం

తెలుగు అనువాదము

డా॥ ఈశ్వర వరాహ నరసింహము

Published by

EMESCO Jointly with I-SERVE

ఓమ్

శ్రీ యాస్కముని ప్రణీత

నిరుక్తము

నిఘణ్టు పాఠ సహితము

హిందీ భాష్యకర్త

పండిత రాజారాం

ప్రొఫెసరు, దయానంద ఆంగ్లోవేదిక్ కాలేజి, లాహోర్ (1914)

తెలుఁగు అనువాదము

డా॥ ఈశ్వర వరాహ నరసింహము

సంపాదకుడు

ప్రొ. కుప్పా వేంకట కృష్ణమూర్తి

ఎమెస్కో

I-S.E.R.V.E హైదరాబాదు వారితో కలిసి

సంపాదకుని మనవి

వేదార్థ నిర్ణయ ప్రక్రియలో న్యాయ, వైశేషిక, సాంఖ్య,యోగ, పూర్వోత్తర మీమాంసలనే షట్శాస్త్రాలకు, శిక్షా, వ్యాకరణ, ఛందో, నిరుక్త, జ్యోతిష , కల్పాలనే షడంగాలకు మహత్తరమైన పాత్ర ఉన్నప్పటికీ, నిరుక్తానికి గల స్థానం అనేక విధాలుగా విశిష్టమైనది. అందువల్లనే మన పెద్దలు నిరుక్తాన్ని శ్రుతికే శ్రోత్రస్థానీయమని నిర్ణయించారు.

వర్ణానుక్రమణీ పూర్వకమైన నిఘంటు రచనావిధానం పాశ్చాత్యుల వద్దనుంచీ మాత్రమే భారతీయులు నేర్చుకున్నారని వాదించే వైతండికుల వాదాలకు బి.సి. 7వ శతాబ్దం నాటిదని ఈ నాటి ఆధునిక చరిత్రకారులు నిర్ణయించిన యాస్క నిరుక్త గ్రంథం అశనిపాతమే కాగలదు.

ఐతే యాస్కకాలంనాటి రచనాశైలి ఈ నాటి శైలికి ఒకింత దవ్వుగా వుండటం సహజం. గ్రంథాన్ని అనువదించేటప్పుడు అనువక్తకు ఈ శైలీభేదం కత్తిమీద సాముగానే ఉంటుంది. సంస్కృతమూల వాక్యాలలో కూడా శైలీ భేదజన్యమైన అసౌకర్యం కొంత ఉన్నా, ఆ భాషకు అది నప్పుతుంది. దాన్ని తెలుగులోకి దింప వలసి వచ్చేసరికి, ఆ శైలీభేదం ఏస భాష లాగా మారి, మనల్ని కొంచెం ఇబ్బంది పెడుతూనే ఉంటుంది. కానీ, వేదార్థాన్ని సవిమర్శంగా గ్రహించ దలచుకున్న విద్వత్పాఠకులకు ఈ ఇబ్బంది ఒక లెక్కలోది కాదు.

డా॥ ఈశ్వర వారాహ నరసింహముగారు తన అనువాదానికి మూలగ్రంథాన్ని మాత్రమే గాక పండిత రాజారాంగారి హిందీ గ్రంథాన్ని గూడా అసరాగా తీసుకోవటం వల్ల, అనువాద కార్యం మరింత సుకరమైంది. మూలాన్ని గూడ కలిపి ముద్రించటంవల్ల ఈ గ్రంథం విలువ రెట్టింపయింది.

వేదార్థ పరిశీలనకు అత్యన్త కీలకమైన యీ మహాగ్రంథాన్ని ఆంధ్ర ప్రజలకు అందించ గలుగుతున్నందుకు I-SERVE సంస్థ ఆనందిస్తోంది. వైదిక విద్యా పరిశోధకులైన విశేషజ్ఞులు ఈ సద్గ్రంథాన్ని సమగ్రంగా వినియోగించుకొని, మరిన్ని వేదరహస్యాలను ఆవిష్కరించగలరని ఆశిస్తున్నాము.

ఇట్లు

బుధజన విధేయుడు

కుప్పావేంకట కృష్ణమూర్తి

భాగ్యనగరం

26.07.2012

ఓమ్

రచయిత పరిచయము

పేరు	:	డా. ఈశ్వర వరాహ నరసింహము
తల్లి	:	కీ.శే. శ్రీమతి వెంకటరమణమ్మ
తండ్రి	:	కీ.శే. శ్రీ సూర్యనారాయణ శర్మ
జననము	:	30-10-1898.
మరణము	:	1-9-1974
జన్మ స్థలము	:	ఉప్మాక (విశాఖ జిల్లా)
విద్యాభ్యాసము	:	ప్రాథమికము : అనకాపల్లి (విశాఖ జిల్లా)
		ఉన్నత పాఠశాల : శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగము గారి పాఠశాల, రాజమండ్రి
వైద్యము	:	విశాఖపట్టణము, మద్రాసు (చెన్నై)
కుటుంబ సభ్యులు	:	ఈశ్వర వెంకట రమణమ్మ (భార్య)
కుమారులు	:	ఈశ్వర రామజోగారావు,
		డా. ఈశ్వర సూర్య ప్రకాశరావు
కుమార్తెలు	:	చె. వెంకట రమణమ్మ, కీ.శే. జె. అమృతా దేవి,
		ఈశ్వర పద్మావతీ దేవి

సద్ బ్రాహ్మణ సంజాతులైన వీరి ప్రపితామహులు, కీ.శే. భీమ శంకర శాస్త్రి గారు వేద శాస్త్రపారంగతులు, అపార మేధావి. "ఆ ప్రాంతము వర్షా భావము వల్ల బాధ పడుతున్నపుడు శ్రీ భీమ శంకర శాస్త్రి గారు 'వరుణజపము' చేయుట వలన వర్షములు కురిసి ప్రజలకు పూరట కలిగెనని ఆ ప్రాంతపు వయో వృద్ధులలో ఒక గాథ ప్రాచుర్యములో యుండేది.

డా. నరసింహము గారికి, ఆనువంశికముగా సంతరించిన వేద శాస్త్ర పరిజ్ఞానము, దైవ కృపవలన కలిగిన ఏకసంథాగ్రాహిత్వము, బహు భాషా కోవిదులగుటకు సుగమమైనది. స్వతస్సిద్ధమైన శాస్త్ర జిజ్ఞాసతో వేద వేదాంగములను, తద్భవములైన, భారతీయ సంస్కృతికి ప్రామాణికములైన ఇతర గ్రంథములను చిన్ననాటనే జీర్ణించుకొనిరి.

వీరు అప్పటి సమైక్య మద్రాసు రాష్ట్రమందు ప్రభుత్వ వైద్యాధికారిగా పలు ప్రదేశములలో సేవలు అందించిరి. వృత్తిరీత్యా వైద్యులైనప్పటికీ ప్రవృత్తి రీత్యా, ఆర్షవాఙ్మయ, సద్ గ్రంథ పఠనము మరియు రచనా వ్యాసంగ ఆసక్తులు, ఆంధ్ర, సంస్కృత, హిందీ, ఒరియా, ఉర్దూ, భాషలలో, నిష్ణాతులు. పారశీక భాషయందు కూడా ప్రవేశము కలిగియుండిరి. జ్యోతిష శాస్త్రములో నిష్ణాతులు. ప్రపంచ ప్రసిద్ధి చెందిన శ్రీ బి.వి.రామన్ ("Astrological Magazine" Editor) తో ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుపుచుండెడివారు.

అప్పట్లో వేదవేదాంగములు అంతగా ఆంధ్ర భాషలో లేనందునను, వున్నవి సంస్కృత మాతృకలను పూర్తిగా అనుసరించక పోవుటచే అసంతృప్తి చెంది ఇతర పండితులు చేసిన వివిధభాషానువాదములను పరిశీలించి అనువాదములలోని వైవిధ్యము ప్రశంసించుచూ, అనువాదము చేయుట ప్రారంభించిరి.

వీరు తన అనువాద సాహిత్య రచనను 26వ ఏట ప్రారంభించి 69 ఏళ్ల వయస్సు వరకు తన వైద్య వృత్తికి లోపము రాకుండా సంవత్సరమున కొక పుస్తకము చొప్పున సాగించేరు. ఈశ, కేన, కఠ, ప్రశ్న, ముణ్డక, మాండూక్య, తైత్తిరేయ, ఐతరేయ, ఛాందోగ్య, బృహదారణ్యక, శ్వేతాశ్వేతరోపనిషత్, మనుస్మృతి, వేదాంత దర్శనము, అద్వైతవాదము, నిఘంటు సహిత నిరుక్తము, మఱియు ఇతరములైన వైదిక గ్రంథములను ఆంధ్రీకరించినారు. ఇవి కాక సంస్కృతము అతి సులభ పద్ధతిలో నేర్చుకొనుటకు వీలు కల్పించు "సంస్కృత పాఠమాల" అను సంస్కృత భాషా బోధినిని స్వీయ రచన గావించేరు కానీ ఈయన విషయములో "పుస్తకం వనితా విత్తం పరహస్తం గతం గతః" అను ఆర్యోక్తి అక్షర సత్యమైనది. పోయినవి పోగా మాకు లభ్యమైనవి పది పుస్తకములు మాత్రము. వీరు నాలుగు వేదములనుండి తీసి పరమేశ్వర ప్రార్థన కూర్చినారు. ఇది కూడ లభ్యము.

వీరు కీర్తికాముకులు, ధనకాముకులు కానందున మఱియు ఇవి తన ఆత్మవికాసమునకే చేయుటవలన తన జీవిత కాలములో ఈ రచనలను ముద్రించుటకు అంగీకరించలేదు. ఈ రచనలను పరిశీలించిన ఒక పండితుడు వీటి శైలి సహజముగా ఉన్నది అనియు, శిథిలదశలో నుండుటచే తక్షణ ముద్రావశ్యకత యున్నదని అభిప్రాయమును వ్యక్తీకరించిరి. ఫలితమే ఈ మా ప్రయత్నము. మన ప్రాచీన సంస్కృతి యందు ఆసక్తియున్న ఏ కొద్ది మందికైనా ఇవి ఉపయోగపడునని మా ఆశ.

బుధ జన విధేయులు
డా. ఈశ్వర సూర్యప్రకాశరావు
శ్రీమతి ఈశ్వర లక్ష్మీ అన్నపూర్ణ

"వ్యాకరణాలంకార చక్రవర్తి" 'సాహిత్యవిశారద'
'సర్వజ్ఞశేఖర, 'విద్యావాచస్పతి' 'మహోపాధ్యాయ'

ఆచార్య అప్పల్ల సోమేశ్వర శర్మ, ఎమ్.ఎ.,పి.ఒ.ఎల్. డి.లిట్, విశ్రాంత సంస్కృతాచార్యులు, ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయము, విశాఖపట్టణము, (సువర్ణ ముద్రాకంకణ విభూషితులు; భారత సర్వ కార రాష్ట్రీయ సంస్కృత సంమానితులు; వివిధ ఆధ్యాత్మిక, సాంస్కృతిక, సాహిత్య సంస్థా సత్కృతులు)

సాధు వచనము

నిరుక్తమనగా నిర్వచనము ఒక శబ్దాన్ని తీసుకుని ప్రకృతి-ప్రత్యయము చూపి, ముఖ్యంగా దాని అర్థాన్ని చెప్పడము అని అర్థము. నిరుక్తమన్నది ఆరు వేదాంగాలలో ఒకటి. వేదార్థము పూర్తిగా తెలుసుకోడానికి ఇది బాగా ఉపయోగిస్తుంది. నిరుక్తాన్ని "నిరుక్తం శ్రోత్రముచ్యతే" అని పెద్దలు దీనిని వేద పురుషుని యొక్క 'చెవి'గా వర్ణించినారు. అనగా వేదపదాల అర్థాన్ని చక్కగా విశదీకరిస్తుందన్నమాట.

నిరుక్తమనే మహాగ్రంథాన్ని సంస్కృతంలో 'యాస్కాచార్యులు' నిర్మించినారు. ఇతడు క్రీ.పూ. 7వ శతాబ్దము నాటివాడని చరిత్రకారులు అన్నారు. సుప్రసిద్ధ వ్యాకరణాన్ని అష్టాధ్యాయిగా తీర్చిదిద్దిన పాణిని ముని కన్న కూడ ఇతడు ప్రాచీనుడు. ఈ యొక్క నిరుక్తమే అతని కీర్తిని నిత్యసత్యంగా చేసింది.

ఈ గ్రంథము రెండు భాగములుగా ఉంది. నిఘంటువు, నిరుక్తము అని. వేదాలలోని ముఖ్యమైన పదాలను ఒక పట్టికగా చూపిస్తుంది నిఘంటువు. వాటి వ్యుత్పత్తిని అర్థాన్ని విశదపరుస్తుంది నిరుక్తము. దీనిలో పన్నెండు అధ్యాయాలు ఉన్నాయి. (నిఘంటు భాగము వేరుగా ఉంటుంది).

నిరుక్తానికి పండిత రాజారాం అన్న ఒక ఆచార్యులు (క్రీ.శ.1914) హిందీ భాషలో చక్కటి భాష్యమును వ్రాసెను. ప్రాంతీయ భాషలలో కూడా కొన్ని అనువాదములు కూడ ఉండవచ్చును. తెలుగులో మాత్రము దీని అనువాదము జరిగిందో, లేదో నాకు తెలియదు. ఆ లోటును డా॥ఈశ్వర

వరాహ నరసింహంగారు తీర్చినారు. ఆచార్య శ్రీ రాజారాం గారి భాష్యాన్ని ఆధారంగా తీసుకుని వీరు సరళమైన తెలుగులో నిరుక్తాన్ని అనువదించారు. ఇది ఘనకార్యమని చెప్పవచ్చును. డా॥ వరాహ నరసింహంగారు 'ఉపనిషత్తులను మనుస్మృతి' వగైరా గ్రంథములను కూడా తెలుగులోకి అనువదించినారు.

ప్రస్తుతం-వారి కుమారులు డా॥ సూర్యప్రకాశరావుగారు, వారి సతీమణి సౌ॥అన్నపూర్ణగారును కలసి ఆ అనువాద గ్రంథాలను క్రమంగా ముద్రించి ప్రకటిస్తున్నారు. శ్వేతాశ్వతర ఉపనిషత్తు, సాంఖ్యకారికలు, పతంజలి యోగ సూత్రాలు మొ॥గ్రంథాలు ఆవిధంగా ముద్రింపబడి ప్రచారంలో ఉన్నాయి. ఈ పనిని యజ్ఞదీక్షగా భావించి గొప్ప శ్రద్ధాభక్తులతో నిర్వహిస్తున్నారు. ఇది సనాతన ధర్మపరులకు ఎంతో ఆనందదాయకము.

కాగా, డా॥ సూర్యప్రకాశరావు దంపతులు మిగిలిన గ్రంథాలను కూడ అచిరకాలంలో ప్రకటించవలయునని నా ఆకాంక్ష. గ్రంథకర్త డా॥ వరాహ నరసింహంగారికి నా నమో వాకములు. శ్రీ సూర్యప్రకాశరావు దంపతులను మనసార అభినందించి 'విజయోఽస్తు' అని ఆశీర్వదిస్తున్నాను. ఈ యజ్ఞంలో నాకు కూడ పరిశీలనా రూపమైన కొంత భాగమున్నది. అది దైవసంకల్పము అని అదృష్టమని భావిస్తున్నాను.

ఇట్లు
బుధ జన విధేయుడు
అ.సోమేశ్వరశర్మ

ప్రాక్కథనమ్

డా. శ్రీ వరాహనరసింహంగారు రచించిన తెలుగు నిరుక్త వ్యాఖ్యానము చూచుట జరిగినది. వీరు షడ్దర్శనములలో నిష్ణాతులు. ఉపనిషత్తులకు అద్వైతవాదములను సమన్వయముగ చూపిరి. వీరి రచనలు ప్రమాణబద్ధమై అనేక వ్యాఖ్యానములతో సమన్వయింపబడినవి.

వేదాంగములగు శిక్షా, ఛందస్సు, వ్యాకరణము, నిరుక్తము, జ్యోతిషము, కల్పము అనువాటిలో నిరుక్తశాస్త్రము ప్రసిద్ధమై వేదపద జాలమునకు వ్యుత్పత్తిని చెప్పుచున్నది. నిరుక్తము శ్రోత్రేంద్రియముగా వర్ణింపబడినది. అర్థవివరణము నందు విశేషమైన జ్ఞానము నిరుక్తశాస్త్రము వలన పొందబడుచున్నది. ఈ నిరుక్త శాస్త్రకర్త, యాస్కాచార్యులు. **'ఓం సమామ్నాయః నిఘంటవః ఇతి ఆచక్షతే.'** గవాది దేవపత్న్యంత శబ్దసముదాయము గ్రంథీకరింపబడి వ్యాఖ్యానముగా వివరింపబడినది. ఈ శబ్ద సముదాయము నిఘంటువుగా పేరొందినది.

నిరుక్త శబ్ద స్వరూపము మొదటగా వివరించి తత్తత్కాలనుగుణ్య వ్యాఖ్యానములను సమన్వయ పరుచుచూ విశేష జ్ఞానమును ప్రతి బోధించెను. ఈ విధముగా వస్తుతః నిరుక్తమునందు శబ్దస్వరూపములను వాటి అర్థ విశేషములను ప్రస్తావించెను. **'ఇమం సమామ్నాయ నిఘంటవ ఇత్యాచక్షతే'** నిఘంటు శబ్దము కోశవాచకము. నిరుక్తమను శబ్దము నిర్వచనము అను అర్థమును కలిగి నిరూపించబడినది.

ద్వితీయాధ్యాయ ప్రథమపాదమందు **'నైఘంటుకకాండ'** అని వర్ణించుట నిఘణ్టవః కస్మాత్? అనుదాని వలన ఈ శబ్ద నిర్వచనము చెప్పుట జరిగినది. ఛందోభ్యః సమాహృత్య సమాహృత్య అనుటవలన ముఖ్య పద(శబ్ద) జాలమును కూర్చి వేద మంత్రార్థమును నిశ్చయముగ తెలియజేసిరి. ఆరంభమందు పదజాత విభజనముగావించిరి. వాటి విశేష ప్రవృత్తులను ప్రస్తావించిరి. ఉపసర్గ నిరూపణయందు పాణినీయ వ్యాకరణమున చెప్పబడినట్లుగాక యింకనూ విశేషార్థము మంత్రోదాహరణలతో జెప్పిరి. ఇట్లు నిరుక్తము అన్వయించుట చాల కష్టసాధ్యము.

ఈ నిరుక్త అనువాదకులు డా. ఈశ్వర వరాహ నరసింహంగారు ప్రతిపాదించిన కొన్ని సందర్భములు విశేషజ్ఞానమొసగుచు, పాఠకులకు జ్ఞానతృష్ణను పెంచుచున్నవి. నిపాతలనుదహరించు సందర్భమున యాస్కుని ఉదాహరణ ఈ విధముగయున్నది. 'వృక్షస్య' వయాః సు-శాఖా ఇనవిరురుహాః సర్వత్రవ్యాప్తాః సన్తి. ఇచట 'సు' అనునది ఉపమార్థ వాచకముగ చెప్పబడినది. శాఖాః ఖశయాః ఇచట మఱియొక ధాతునిష్పన్న అర్థప్రతిపాదన చెప్పబడినది. (పుట 145నందు వివరణ సుస్పష్టముగ నొసగబడినది). 'త్వ' అనునది సర్వనామముగను చెప్పుటకలదు కాని నిపాతప్రకరణమందు ప్రసంగింప బడినది.

'అర్థనామేత్యకే' ఇచట భిన్నాభిప్రాయములు కల్గినట్లు సుస్పష్టమగు చున్నది. ఇందు భిన్న భావములు వాటి సమన్వయము యాస్కోక్త ప్రకారము నిరూపించబడినది (పుట 152). నిరుక్తశాస్త్ర ప్రయోజన వివరణమందు కొన్ని మంత్రములను పరిశీలించిన అచ్చట గ్రంథముయొక్క వైలక్షణ్యము సుబోధక మగును. **"ఉతత్వం సఖ్యే స్థిరపీతమాహుః"** ఇచట యాస్కులు వ్యాఖ్యా నించుచూ **'వాక్ సఖ్యే దేవసఖ్యే'** అను సమన్వయము గావించిరి. (ఈ వ్యాఖ్యా నము 178వ పుటలో సుబోధితము). మూల మన్త్రమందున **'ఏనం హిన్వంతి'** అని ఉన్నది. యాస్కవ్యాఖ్యానమందు విజ్ఞాతార్థం 'యం' అనియున్నది. ఈ మంత్ర వ్యాఖ్యానము అతి సుందరముగయున్నది. జ్ఞాన ప్రశంస, అజ్ఞాననింద ప్రతిపాదనము సుకరముగావించిరి. (పుటలు 181, 182)

ద్వితీయాధ్యాయమునందు నిరుక్త ప్రయోజనమనంతరము, నిర్వచనము నిరూపించిరి. దాని విశేషము, భిన్నాభిప్రాయములు ప్రతిపాదించిరి. ఇది విద్వత్కృషి. ఎంతయో శ్రమతో, జ్ఞానమును కలిపి అనువాదము వ్యాఖ్య వ్రాసిరి. తఱువాత నిఘంటువు శబ్ద వ్యుత్పత్తులను, పృథివీ, మేఘ-ఇత్యాది పద పర్యాయముల మంత్ర విచారణము జరిపిరి.

నిరుక్త శాస్త్రము పూర్తిగ తెలుగులో నిరూపించుట వీరికి మాత్రమే కుదిరినది. అనేక వ్యాఖ్యాతలు సంశయముగ దర్శించినవి వీరు సులభమగు రీతిలో పొందుపరచిరి. నరసింహముగారు లోకోత్తరమగు కార్యము చేసిరి. వీరు భావితరములకు శాస్త్రీయ దృష్టినందించి సులభముగ అధ్యయ నాధ్యాపనములకు ఋజుమార్గమందించిరి. వీరి శైలి, భావము మనోజ్ఞము.

యాస్కాచార్య సాయన వ్యాఖ్యానములను దృష్టిలో నిడుకొని మంత్రములను నిస్సంశయముగ వ్యాఖ్యానించిరి.

ఈ తరమువారు డా. శ్రీ ఈశ్వర వరాహ నరసింహముగారికి ఋణ పడినారనుటకు సందేహములేదు.

వీరి పుత్రులు డా. ఈశ్వర సూర్య ప్రకాశరావుగారు వారి శ్రీమతి ఈ పుస్తకములను ప్రచురించుటకు నిర్విరామ కృషి చేయుచున్నారు వారికి ధన్యవాదములు.

ఈ రచనలను ముద్రించుట అత్యంత ప్రయోజనకరము.

ఈ గ్రంథము చక్కని ఆంధ్రానువాద వివరణలతో సంపూర్ణముగ వ్యాఖ్యానింపబడి మనోహరముగానున్నది. అధ్యాపకులకు పాఠము చెప్పుటకు, సందేహనివృత్తి పూర్వకముగా తోడ్పడును.

డా. నరసింహముగారు వ్యాకరణ, పూర్వమీమాంసమున్నగు శాస్త్ర పరిజ్ఞానముతో ఈ గ్రంథమును ఆవిష్కరించిరి. లోకోత్తరగ్రంథమును మానవాళికి అందించి కృతకృత్యులయిరి.

శుభం

ఆచార్య జి. అక్కుభొట్లు శర్మ,
సంస్కృత భాషా విభాగాధిపతి
ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయము, విశాఖపట్టణము.

శుభాశంసనమ్

పణ్డిత రాజారామ్ గారిచే వ్రాయబడిన నిరుక్తము యొక్క వ్యాఖ్యానము నకు డా॥ ఈశ్వర వరాహ నరసింహంగారు చేసిన ఆంధ్రానువాదమును చూచితిని. 1968లోనే పూర్తిగావించబడినప్పటికిని నేటికీ అముద్రితముగా నున్న ఈ ఆంధ్రానువాదమును డా॥ ఈశ్వర వరాహనరసింహంగారి కుమారులు డా॥ ఈశ్వర సూర్య ప్రకాశరావుగారు పితృభక్తి ప్రేరితులై స్వీయ సంపాదకత్వములో ప్రకాశింపచేయుట అత్యన్తముదావహము. పం॥ రాజారామ్‌గారు వైదిక వాఙ్మయ విస్తృతికి స్వజీవనము నంకితము చేసిన ఆనాటి తలస్పర్శివిద్వాంసులలో నొకరు. వారు నిరుక్తమంతటి శాస్త్రీయ గ్రంథమును బాలలకు గూడ భోధగమ్యమగు శైలిలో వ్యాఖ్యానించిరి. డా॥ ఈశ్వరవరాహనరసింహంగారి ఆంధ్రానువాదము కూడా మూల వ్యాఖ్యాత యొక్క అభిప్రాయమును అత్యన్త సరళము సుబోధముగావించెననుటలో అతిశయోక్తిలేదు. ఎం.ఎ. విద్యార్థులకు ఉపయోగకరమని భావించియే కనీసం ఈ గ్రంథము యొక్క ప్రథమాధ్యాయమునైనా ముద్రించవలసినదిగా డా॥ ఈశ్వర సూర్యప్రకాశరావుగారిని కోరితిని. వారు ఎంతో వ్యయప్రయాసల కోర్చి ప్రకాశింప చేయుచున్న ఈ గ్రంథము విద్యార్థి మరియు విద్వద్వర్గముల ఆదరణ చూరగొనగలదని ఆశించుచున్నాను.

ఇట్లు

డా॥ కేశవనారాయణ

సంస్కృత భాషా విభాగాధిపతి

ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ, హైదరాబాద్

కృతజ్ఞతలు

కీ.శే. డాక్టరు ఈశ్వరవరాహనరసింహంగారు నిఘంటు పూర్వక నిరుక్తమును 12-12-1966న ప్రారంభించి 20-1-1968 నాటికి ఆంధ్రీకరణ పూర్తి చేసిరి. వీరు అప్పటివరకు అందుబాటులోనున్న వివిధ భాషానువాదము లను పరిశీలించి పండిత రాజారాం గారి భాష్యము సంస్కృతమూలమునకు దగ్గరగానున్నందున దాని ఆధారముగా తెలుగులోనికి ప్రప్రథమముగా నిఘంటు పూర్వక నిరుక్తమును అనువాదము చేసిరి. పండితుల అభిప్రాయము ప్రకారము ఇది (నిఘంటు పూర్వక నిరుక్తము) తెలుగులో మొదటి ప్రయత్నము.

మా తండ్రిగారి రచనలన్ని ముద్రించి, ప్రకాశములోనికి తీసుకురమ్మని నన్ను వెన్నుతట్టి ఎల్లవేళల ప్రోత్సహించుచు మరియు అన్ని పుస్తకములను పరిశీలించి ఆవిష్కరించుచున్న **"సర్వజ్ఞశేఖర" "వ్యాకరణాలంకార చక్రవర్తి" "సాహిత్య విశారద" మహోపాధ్యాయ, డి.లిట్. ఆచార్య అప్పల్ల సోమేశ్వర శర్మ గారికి సర్వదా కృతజ్ఞుడిని.** మా అభివందనచందనము చంద్రుడికి ఒక నూలుపోగు వంటిది.

ఈ గ్రంథమును చూసి తన వృత్తి బాధ్యతలలో పూర్తిగా నిమగ్నమయి ఉన్నప్పటికీ గ్రంథమును ఆసాంతము చదివి వారి అమూల్యమైన అభిప్రాయ మును వ్యక్తీకరించిన ఆచార్య శ్రీ జి. అక్కుభొట్ల శర్మగారు, సంస్కృత భాషా విభాగాధిపతి ఆంధ్రవిశ్వ విద్యాలయము(విశాఖపట్టణము). వారికి హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతాభినందనలు.

ఈ గ్రంథములో సగభాగము మొదటగా టైపుచేసిన వారు ఆచార్య టి.గౌరిశంకర్‌గారు. ప్రస్తుతము సంచాలకులు అంతర్జాతీయ తెలుగు కేంద్రము పొట్టి శ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయము(హైదరాబాదు). వారికి మా ప్రత్యేక కృతజ్ఞతలు.

ఈ గ్రంథమునకు సంపాదకత్వమును వహించి ముద్రణాబాధ్యతలను స్వీకరించిన I-SERVE సంస్థ అధ్యక్షులు బ్రహ్మశ్రీ కుప్పావేంకట కృష్ణమూర్తిగారికి మా కృతజ్ఞతాభివందనములు.

ఈ మా ప్రయత్నము ఆంధ్ర, సంస్కృత భాషాభిమానులకు ఉపయోగ పడగలదని ఆశిస్తూ....

డా. ఈశ్వర సూర్యప్రకాశరావు
శ్రీమతి ఈశ్వర లక్ష్మీ అన్నపూర్ణ

భూమిక

ధర్మార్థకామ మోక్షములను చతుర్విధ పురుషార్థములను సాధించుటయే మానుష జీవనోద్దేశము. యజ్ఞాది పుణ్య కర్మలు, సదాచారము, ధర్మ సాధనకు మార్గములగు చుండును. జీవనోపభోగ సాధనములగు గృహ, ధన, పశు, కనకాదుల సముపార్జన, అర్థమును సాధించు మార్గములగును. ఆ అర్థములనుపభోగించుట కామము; పూర్తిగా, సంసార బంధము నుండి విడివడుట మోక్షము; ఈ చతుర్విధ పురుషార్థములు ముఖ్యమైనను ధర్మ మోక్ష సాధనములు రెండును విశేషములుగ పరిగణింప బడుచున్నవి.

ఈ చతుర్విధ పురుషార్థములే కాక వేద మంత్రములందు ప్రవృత్తి ప్రతిపత్తులున్నచో జీవనము సర్వాంగ పూర్ణమగును. సాక్షాత్తు పరమాత్మ నుండి ఋషులకు ప్రత్యక్షమైన జ్ఞానము మంత్రములలో నున్నది. మంత్రార్థ మును తెలిసికొనవచ్చుగాని మంత్రముల యొక్క సాక్షాద్ధర్మ దర్శనము ఋషులకే కలిగి తక్కిన మానవ జాతికి వారి చేత నది ప్రసాదింపబడెను.

మంత్రద్రష్టలగు ఋషులు, యెన్నదగిన శిష్యులకు ధర్మము బోధించి మంత్ర రక్షణభారమును శిష్యుల కొప్పగించిరి. వారు వారి శిష్యులకు, మంత్రముల యొక్క క్రమ, పాఠ, అర్థ, తాత్పర్య వినియోగాదులతో పూర్వము గురువుల వలెనే ప్రసాదించిరి. ఈ ప్రకారము, శిష్య పరంపరాగతమై, వంశాను వంశ రక్షితమై, ఆర్యజాతికి మార్గ ప్రదర్శకమై వేద ధర్మము ప్రకాశించుచున్నది. కొంత కాలమునకు, అధ్యయనాధ్యాపనముల లోపముల వల్ల సంశయము, భ్రమయు, నుత్పన్నమై వేద ధర్మము బ్రాహ్మణములలోను ఉపనిషత్తులలోను సంగ్రహించబడి పూర్వమువలె అధ్యయనాధ్యాపనలు జరుగుచుండెను. శ్రుతి పరంపరాగతమైన బ్రాహ్మణ వాక్యములు, ఉపనిషత్తుల యొక్క వాక్యములు, శ్రుతియని చెప్పుదురు.

ఋషులు మంత్రద్రష్టలు, ప్రవక్తలునైరి కాని కర్తలెంత మాత్రముగారు. శాకల, మాధ్యందినాది వేద శాఖలు ఆయా ఋషుల పేర్లతో వ్యవహరింప బడుచున్నవి. **"ఆఖ్యా ప్రవచనాత్"** (మీమాంసాదర్శ) శాఖల యొక్క నామము అధ్యాపన వల్ల యేర్పడెను. కర్తృత్వము వల్ల కాదని భావము. వేద ధర్మోపదేశము పరంపరాగతమగుట వల్ల బ్రాహ్మణములలోను, ఉపనిషత్తులలోను గురు శిష్యుల వంశపరంపర వర్ణింపబడెను.

కాలక్రమమున, బ్రాహ్మణములు, ఉపనిషత్తులు, మంత్రములకు వలె వేదము, ఛందస్సు మొదలగు నామము లతో వ్యవహరింపబడుచుండెను.

కాని, వేద మంత్రములకు బ్రాహ్మణములకు, వాస్తవ భేదమున్నది. బ్రాహ్మణములు, ఉపనిషత్తులు, వేద మంత్రముల యొక్క అర్థ తాత్పర్య వినియోగములను తెలియజేయును. బ్రాహ్మణముల కాలము నాటికి భాషలో మార్పు కలిగి అధ్యాపకుల యొక్క బోధోపదేశములలో వ్యత్యాసము కలుగుట వల్లను, శిష్యుల యొక్క యోగ్యతలు భిన్నములగుట వల్లను, శబ్దమునకే కాక అర్థమునకును మార్పు వచ్చెను. మంత్రములకు వలెనే ప్రవచనము గూడ సాగుచుండెను. మంత్రములలోని భాష వేఱుగను, బ్రాహ్మణోపనిషత్తులలోని భాష వేఱుగను కనబడుచున్నది. మీమాంసా దర్శనములో మంత్ర స్వరాధికరణ (౧౨-౩-౧౩/౧౪)ములో బ్రాహ్మణ స్వరమునకు భాషా స్వరమని చెప్పబడినది. మఱియు, సాంఖ్యాయన గృహ్య (౬-౨) సూత్రములో బ్రాహ్మణముల యొక్క వాక్యములను "భాషిక" వాక్యములు అని చెప్పబడెను. అష్టాధ్యాయియందును నిరుక్తమందును కూడ లౌకిక సంస్కృత నిమిత్తమై స్వల్పముగా భాషా భాషిక శబ్దములు ప్రయోగింపబడినవి. వేదమంత్రములందున్నట్టి బ్రహ్మ విద్య ఉపనిషత్తు లందు ప్రవక్తల యొక్క భిన్న భిన్న పద్ధతుల ప్రకారము చెప్పబడెను. తరువాత సంభవించిన సంవాదములలో మతభేదములు పుట్టెను. అప్పుడప్పుడు సంభవించిన సంశయములకు సమాధానములు చెప్పుట యందు భిన్న భిన్న శాఖలందు న్యూనాధిక్యములు కలిగి పాఠభేదములు గూడ సంక్ర మించెను. మత మతాంతర భిన్నాభిప్రాయములు కలిగినను వారి వారి యభిప్రాయములకు ప్రమాణముగ వేద మంత్రములనే జూపుచుండిరి. బ్రాహ్మణములు వేదమంత్రములకు వ్యాఖ్యాన (భాష్య)మని ఆచార్యులందఱు మన్నించుచున్నారు. "విధి శబ్దాచ్చ" (మీమాంసా.౧-౨-౪౩) సూత్ర వ్యాఖ్యానములో శబర స్వామియు ఋక్సంహితా భూమిక యందు సాయణాచార్యులును ఐతరేయ బ్రాహ్మణములోనున్న **'శతం హిమాః శతం వర్షాణి జీవ్యాస్మేత్యేవైత దాహ'** వాక్యములో **'శతం హిమాః'** మంత్ర భాగమనియు, తక్కినది దానికి వ్యాఖ్యానమనియు స్వీకరించిరి. కాబట్టి, బ్రాహ్మణములు వేదమంత్రములకు భాష్యరూపమని స్పష్టమగుచున్నది. బ్రాహ్మణముల యొక్క ప్రవచన కాలము తరువాత ప్రకటితమైన గ్రంథములలో, మంత్రము, బ్రాహ్మణము అని వేర్వేరు శబ్దములతో దెలియబడుచున్నది. గోపథ బ్రాహ్మణము (౧-౨-౯)లో **"ఇమే సర్వే వేదాః సబ్రాహ్మణాః"**, బృహ దారణ్యకము (౩-౨-౧)లో కూడ నట్లేయున్నది. ఋగ్యజుస్సామాది

నామములు మంత్ర సంహితకు మాత్రమే వ్యవహారములోనున్నవి. కొందఱి మతము ప్రకారము బ్రాహ్మణము లకు, ఉపనిషత్తులకు, మహా భారతమునకు కూడ వేద శబ్దము ప్రయోగించుట అసంగతమగును.

ఛందస్సు, శబ్దము, వేద సంహితకు నామములు. ఏలయన, గాయత్రీ మొదలగు ఛందోబద్ధమైనవి మంత్రములు; బ్రాహ్మణములు గద్యాత్మకములు.

"ఛందాంసి చ దధతో అధ్వరేషు" (ఋగ్వేద ౮-౧౭-౫)

"ఛందోభ్యః సమాహృత్య సమాహృత్య సమామ్నాతాః" (నిరుక్త ౧-౧)

పై ఉదాహరణ వాక్యముల వల్ల ఛందశ్శబ్దము మంత్ర సంహితకే వర్తించునని స్పష్టమగుచున్నది. వేద మంత్రముల నుండియే నిఘంటు పదములు సంగ్రహింపబడెను. నిరుక్త టీకాకారుడు దుర్గాచార్యుడు కూడ ఛందశ్శబ్దమున కర్థము మంత్రమని మన్నించెను. **"ఛందో బ్రాహ్మణాని చ తద్విషయాణి"** అని అష్టాధ్యాయి - ౪-౨-౬౬ - సూత్రము చెప్పుచున్నది. ఛందశ్శబ్దము, ముఖ్యాభిప్రాయమున మంత్రమని పాణిని యభిప్రాయము.

"త్రయీ" శబ్దము కూడ ముఖ్యార్థమున మంత్రమందే ప్రయుక్తమై యున్నది. వేదములో, **'ఋచా, యజున్, సామ'** అని మూడు విధములగు మంత్రములున్నవి. ఈ మూడును అవయవముగానున్న వాణిని "త్రయీ" అని చెప్పిరి. అట్టి వాణియే మంత్రము; కాని, బ్రాహ్మణము కాదు. తరువాత, బ్రాహ్మణములకు గూడ "త్రయీ" పదము వాడుచున్నారు.

నిగమశబ్దము మంత్రభాగమునకు బోధకమైయున్నది. తరువాత, నిగమ శబ్దము వేదమునకును బ్రాహ్మణమునకును కూడ ప్రయోగించు చున్నారు.

ఆగమ, అమ్నాయ, సమామ్నాయ శబ్దములు ముఖ్యముగా మంత్ర బ్రాహ్మణ వాచకములైనను, యితరములైన ఆదరణీయ శాస్త్రములకు కూడ ప్రయోగించు చున్నారు.

శ్రుతి శబ్దము మొదట బ్రాహ్మణ వాచకము, తరువాత, మంత్రమునకు కూడ ప్రయోగింపబడి ముఖ్యముగా బ్రాహ్మణ వాక్యములకు వర్తించు చున్నది.

పరమ పురుషార్థ (మోక్ష) సాధనకు వేదాధ్యయనము అవశ్యకమగును. వేదము యొక్క యథార్థ జ్ఞానమునకు వేదాంగము లభ్యసింపవలెను. ఛందో, వ్యాకరణ, నిరుక్త, కల్ప, జ్యోతిషములును, శిక్షా శాస్త్రమును వేదాంగము లనబడును.

"ఛన్దః పాదౌ తు వేదస్య హస్తౌ కల్పోఽథ పఠ్యతే ।
జ్యోతిషా మయనం చక్షుర్నిరుక్తం శ్రోత్ర ముచ్యతే ॥

శిక్షా ఘ్రాణం తు వేదస్య ముఖం వ్యాకరణం స్మృతమ్ ।
తస్మాత్ సాంగమధీత్యైవ బ్రహ్మలోకే మహీయతే ॥ శిక్షా.

అర్థము : వేదమునకు ఛందస్సు రెండు పాదములు, కల్పము రెండు చేతులు, నక్షత్రముల గతి నేత్రము, నిరుక్తము శ్రోత్రము, శిక్షా ప్రాణము ముఖము వ్యాకరణము అని వర్ణింపబడెను.

మిక్కిలి ప్రాచీన కాలము నుండి వేదాంగ ప్రవృత్తి కలదు. **"షడంగ విదస్తత్థా ధీమహే"** అని గోపథ బ్రాహ్మణము (౧-౧-౨౭) లో నున్నది.

ముండక ఉపనిషత్తు (౧-౧-౫)లో షడంగముల యొక్క నామములు చెప్పబడెను. వర్తమాన లభ్యములగు షడంగములు పురాతనములు కావనియు, ముందున్నట్టి షడంగముల విషయమై వర్తమాన స్థిత షడంగము లలో సూచింపబడి యున్నది.

నిరుక్తమునకు నిర్వచనము పర్యాయపదము; నిర్వచనమనగా అర్థ వివరణము చేసి చెప్పుట; ఒక వస్తువునకు పేరు యేల గలిగెనో దానిని నిర్ధారణ జేయుట నిర్వచనమగును.

1. యౌగిక, 2. యోగరూఢ, 3. రూఢములు అని శబ్దములు మూడు విధములు. అవయవార్థ సంబంధము వల్ల అర్థమిచ్చు శబ్దములు యౌగికములు; అవయవార్థ సంబంధము లేకయే లోక ప్రసిద్ధముగ వ్యవహరింపబడునవి రూఢ శబ్దములు; అవయవార్థ సంబంధము లోక ప్రసిద్ధి కూడ కలసియున్నవి యోగ రూఢములనబడును. పాచక (పచ్ + అక) శబ్దము యౌగికము; పర్ణ శబ్దము రూఢి; పంకజ శబ్దము యోగరూఢియగును. యౌగిక యోగ రూఢ శబ్దములకు నిర్వచనము అంగీక రింపబడెను కాని రూఢ శబ్దములకు నిర్వచన మందరు నంగీకరింపలేదు. ఒకానొక వస్తువునకు, పూర్వమెవ్వరో యొక పేరు పెట్టియుండి యా పేరే వ్యవహారములలో నుండును. ఇతర కారణము గోచరింపదు. కాని, నిర్ధనుడు తన పుత్రునకు ధనపతి యని పేరు పెట్టును. బలహీనునకు భీమసింహుడని నామధేయముంచవచ్చును. తండ్రి యొక్క ఆశయమేమన, తన పుత్రుడు ధనపతి కావలెననియు బల పరాక్రమములు కలవాడు కావలెననియు కోర్కెతో నట్టి నామధేయములుంచును. ఈ ప్రకారము, రూఢ శబ్దములకు కూడ కారణముండునని కొందరి మతమైయున్నది.

యౌగిక, యోగరూఢ శబ్దముల నిర్వచనము వ్యాకరణ శాస్త్రము సాధించును. రూఢ శబ్దముల యొక్క నిర్వచనము నిరుక్తము వల్లనగును.

నిర్వచనమువల్ల, పదార్థముల యొక్క గుణ కర్మాదులు, భాష యొక్క నామము, ఆ భాషనుపయోగించు పూర్వజుల విద్యాబుద్ధులు, కౌశలము, రుచులు మొదలగునవి ప్రకటితములగును. దృష్టాంతమునకు, వంశ శబ్దమాలోచించినచో బోధపడును. వంశ శబ్దము యౌగికమునకు ఉదాహరణము. వంశమునకు వెదురనియు, కులమనియు రెండర్థము లున్నవి. వన + శయ = వన్శ = వంశ. అవయవార్థమున దానికి వెదురని అర్థమగును. కులమను అర్థము గౌణమగును. అనగా, వెదురు పొద వలె వృద్ధిజెంది యున్నత స్థితి బొందునట్టి విధము నూహించి వంశము కులమను అర్థమున వాడుకలోనున్నది. వెదురు పొదకు, కులమునకు అనేకానేక సాదృశ్యములున్నవి. ఈ వంశ శబ్దము వంటి శబ్దములనేకములుగా నున్న సంస్కృత భాష యొక్క విశిష్టతయు, ఆర్యజాతి యొక్క బుద్ధి కుశలతయు తేట తెల్లమగును. సంస్కృత భాషలో నున్న ప్రతి శబ్దమును విచారించి నట్లయిన జాతి యొక్క యితిహాసాదులు, ఆచరణలు, ఆశయములు బోధపడును.

అందువల్ల సంస్కృత శబ్ద నిర్వచనమొక స్వతంత్ర విద్యయైయున్నది.

నిరుక్తమునకు మూల సూత్రము నిఘంటు; నిఘంటు పై భాష్యము నిరుక్తమని తెలియుచున్నది.

వేదాంగములందు సర్వత్ర నిరుక్తముదాహరింపబడెను కాని, నిఘంటు ప్రశంస లేదు. మూలమైయున్నట్టి నిఘంటువునకు ప్రశస్తి లేదు. ఇది ఆశ్చర్యజనకమగును. నిఘంటువును వేదాంగముగ పరిగణించిన యెడల షడంగములకు బదులుగా వేదాంగము లేదగును. అందువల్ల, సాయణాచార్యులును ప్రస్థానభేదకర్తయగు మధుసూదనసరస్వతియు నిఘంటువును గూడ నిరుక్తమని వక్కాణించిరి. కాని, గోపథ బ్రాహ్మణము (౧-౧౪-౩౦)లో **"ఓంకారం పృచ్ఛామః......కిం నిరుక్తమ్...ఆపే రోంకారః సర్వమాప్నోతీత్యర్థః"** అని యున్నది. ఆ ప్రకారమే ఛాందోగ్యంలో(౮-౩-౩) **"సవా ఏష ఆత్మా హృది, తస్య తదేవ నిరుక్తం, హృది . అయమ్, ఇతి తస్మాద్హృదయమ్."** ఈ రెండు వాక్యములలోను నిరుక్త శబ్దము నిర్వచనార్థమిచ్చును. కాబట్టి నిఘంటువు నిరుక్తము కాదు. నిఘంటువు వేదాంగము కాకున్నను, నిరుక్తము కన్న యెక్కువ ప్రతిష్ఠ పొందును; ఏలయన, వేద మంత్రములలో నున్న శబ్ద సమూహమే నిఘంటు రూపము దాల్చెను. నిరుక్తములో, మొట్ట మొదటే, **"సమామ్నాయః సమామ్నాతః**

స వ్యాఖ్యాతవ్యః" అని చెప్పబడెను. వేదము సమామ్నాయమని చెప్పియుండుట వల్ల నిఘంటువు వేదమేయగుచున్నది. వైదికశబ్దసమూహముండుట వల్ల సమామ్నాయమని చెప్పబడెను. పర్యాయ శబ్దములన్నియు నొక్కచోట కూడి యుండి పఠింపబడుట వల్ల నిఘంటువని పేరు వచ్చెను. కోశమన్నను అభిదానమన్నను కూడ నిఘంటువనియే యర్థ మిచ్చును. ఈ ప్రకారముగా, నిరుక్తము వేదాంగమనియు నిఘంటు సమామ్నాయమనియు తెలియబడుచున్నవి.

నిఘంటు గ్రంథ పరిమాణము: 'గౌః' శబ్దము మొదలు 'దేవ పత్న్యః' పర్యంతము ఐదు అధ్యాయములు, నైఘంటుక, నైగమ, దైవతములను మూడు కాండములుగ నిఘంటు పరిమాణమైయున్నది. మొదటి మూడధ్యాయములు నైఘంటుక కాండయనియు, నాల్గవది నైగమ కాండయనియు, నైదవది దైవత కాండయనియు జెప్పబడెను. మొదటి యధ్యాయములో పృథివ్యాది లోకములు దిశాకాలాదులు వర్ణింపబడెను. రెండవ అధ్యాయములో మనుష్యుల యొక్క నామములును, అవయవాదుల నామములును చెప్పబడెను. మూడవ అధ్యాయము సర్వవస్తు ధర్మ నామముల జెప్పును. నాల్గవ అధ్యాయములో అప్రసిద్ధ వైదిక శబ్దముల ప్రసంగమున్నది. ఐదవ అధ్యాయములో అగ్ని మొదలగు దేవతా పదములు సంగ్రహింపబడెను.

వర్తమాన లభ్యమగు నిరుక్తము పదునాల్గు అధ్యాయముల పరి మాణము గలిగియున్నది. దీనికి ముందు నిరుక్తము పన్నెండు అధ్యాయముల గ్రంథముగ నుండెను. పరిశిష్టములైన పదమూడు పధ్నాలుగు అధ్యాయములు తరువాత జేర్పబడినట్లున్నది. ఇట్లు చెప్పుటకు మూడు హేతువు లున్నవి. ౧. నిరుక్తము నిఘంటువునకు భాష్యము; పన్నెండు అధ్యాయయముల లోనే నిఘంటువు పూర్ణముగ నిర్వచింపబడెను. ౨. పన్నెండవ అధ్యాయాంత మున **"య ఋతు కాలో జాయానామ్ య ఋతు కాలో జాయానామ్"** అని రెండు పర్యాయములు చెప్పుట గ్రంథ సమాప్తి దెలియజేయును. ౩. **"అథ పరిశిష్టమ్"** అని చెప్పబడెను. మఱియు, పదమూడవ అధ్యాయము, నిరుక్తములో చేర్చిన పిదప చాల కాలమునకు పదునాల్గవ అధ్యాయము చేర్పబడినట్లు తోచుచున్నది.

నిరుక్త వ్యాఖ్యాన కర్తయైన దేవరాజయజ్వకాలము నాటికి నిరుక్తము పంద్రెండధ్యాయముల గ్రంథమని స్పష్టమగుచున్నది. **'య ఋతుకాలో జాయానామ్'** తో దేవరాజయజ్వ నిరుక్త భాష్యమును పూర్తి చేసెను. నిరుక్తమునకు వృత్తి కారుడైన

దుర్గాచార్యులు గ్రంథారంభమున పన్నెండధ్యాయ ముల గ్రంథమని చెప్పి తరువాత పన్నెండు అధ్యాయములేకాక పదమూడవ అధ్యాయములో నాల్గవ భాగమునకు గూడ భాష్యము వ్రాసెను. ఋక్సంహితా భాష్యమునందు సాయణాచార్యులు పదమూడవ అధ్యాయాంతము వఱకు (**తస్యాస్తాద్భావ్య మనుభవత్యనుభవతి**) నిరుక్తమని స్వీకరించెను. కాని, అధ్యాయ ములు పన్నెండేయని చెప్పెను. పదమూడవ అధ్యాయము 12వ అధ్యాయమున కంతర్గతమనియుజెప్పెను. కావున సాయణకాలము నాటికి పదునాల్గవ అధ్యాయము లేదని స్పష్టమగుచున్నది.

అందువల్ల, **"ద్వాసుపర్ణా"** (౧-౨-౧౬౪-౫) మంత్రమునకు, సాయణకృత నిరుక్త భాష్యాంతర్గతమైన 14వ అధ్యాయములోనున్న వ్యాఖ్యానము ప్రక్షిప్తమై యుండవలెను. **"నిరుక్తగతమస్య వ్యాఖ్యానమనుసంధేయమ్"** అని సాయణ భాష్యములో నున్నది.

పూర్వార్ధమనియు, ఉత్తరార్థమనియు నిరుక్తము విభజింపబడినది. ఒక్కొక్కదానిలో 6 అధ్యాయములుండుట వల్ల రెండు షట్కములని వ్యవహారములోనున్నది- పూర్వషట్కము, ఉత్తర షట్కము.

నిఘంటువునకు కర్తయెవరు అను ప్రశ్న చర్చనీయమగును. నిఘంటు నిరుక్త టీకాకారులెవ్వరును ఆ విషయము ప్రసంగించలేదు. నిరుక్త వృత్తి కారుడైన దుర్గాచార్యులు, ఋషులచే కూర్చబడినట్లు సమామ్నాయ శబ్దమును వ్యాఖ్యానించెను.

మహాభారతశాంతిపర్వములో అవాంతరమోక్ష ధర్మపర్వ. అ-౩౪౨ శ్లో॥ ౮౬-౮౭లో నిట్లున్నది:

శ్లో॥ వృషో హి భగవాన్ ధర్మః ఖ్యాతో లోకేషు భారత ।
నిఘంటుక పదాఖ్యానే విద్ధి మాం వృష ముత్తమమ్ ॥

శ్లో॥ కపిర్వరాహః శ్రేష్ఠశ్చ ధర్మశ్చ వృష ఉచ్యతే।
తస్మాద్ వృషాకపిం ప్రాహ కశ్యపో మాం ప్రజాపతిః॥

పై శ్లోకముల ప్రకారము, కశ్యప ప్రజాపతి నిఘంటుక కర్తయని చెప్పనగును. కశ్యపుని కాల నిర్ణయము చేయుట దుస్సాధ్యమగును.

నిరుక్తమునకు కర్త యాస్కమునియని లోక ప్రసిద్ధియున్నది. మహా భారతము శాంతి పర్వము (౩౪౨-౭౧)లోనిట్లున్నది:- **"స్తుత్వా మాం శిపివిష్టేతి యాస్కఋషిరుదారధీః॥ మత్ప్రసాదాదధోనష్టం నిరుక్తమభి జగ్మివాన్."** యాస్క ఋషి

యే కాలము నాటి వాడో నిర్ణయించుట సులభ సాధ్యము కాదు. కలియుగం 12వ శతాబ్దమునకు పూర్వమైయుండవచ్చునని, ఐతిహాసిక స్వల్పాధారములపై శ్రీ సత్యవ్రత సామాశ్రమి ఊహించెను.

నిరుక్తములో కూడ **'ఇతినైరుక్తాః'** అని చెప్పబడియుండుట వల్ల ఈ నిరుక్తమునకు పూర్వము, నిరుక్తమొకటి యుండియుండునని గ్రహించ నగును. ప్రాచీన నిరుక్తకారులైన శాకపూర్ణి, ఔపమన్యవాదుల నామములు నిరుక్తమందు నిర్దేశమైయున్నవి. **"అపరే బిల్మ గ్రహణాయేమం గ్రంథం సమామ్నాసిషుర్వేదం చ వేదాంగాని చ."** ఈ వాక్యములో **'ఇమం'** శబ్దము నిఘంటువునకు చెప్పబడినది. పై ప్రమాణముల వల్ల, నిఘంటు సంగ్రహమునకు తరువాత చాల కాలమునకు నిరుక్తముద్భవించెననియు ప్రాచీన కాలమందింకొక నిరుక్తమున్నదనియు తెలియుచున్నది.

నిరుక్తములోని విషయములు:- మొదటి అధ్యాయము భూమికా రూపమున నున్నది. రెండు, మూడధ్యాయములలో నిర్వచనము యొక్క రీతియు, నైఘంటుక కాండమునకు వ్యాఖ్యానము నున్నవి. నాలుగైదారు అధ్యాయములలో నైగమ కాండయు మిగిలిన ఆరధ్యాయములలో దైవత కాండయునున్నవి. పదమూడవ అధ్యాయము (మొదటి పరిశిష్టము)లో అతిస్తుతి ప్రకరణమున ఆత్మతత్త్వాది నిరూపణయున్నది. రెండవ పరిశిష్టమగు తుది అధ్యాయములో ఊర్ధ్వ మార్గగతి ప్రకరణమును పరమ పురుషార్థ సాధనోపదేశము నున్నవి.

నైఘంటుక కాండలో సర్వ పదములకు నిర్వచనము లేదు. ౨౧ పృథివీ నామములలో గౌః శబ్దమొక్కటియే నిర్వచింపబడి, నిగమమని చెప్పబడినది. నిర్వచనమనేక ప్రకారముల పూర్ణముగనున్నది. అందువల్ల, తక్కిన శబ్దములకు స్వయముగా నిర్వచనము చేయవచ్చునని తెలియు చున్నది.

సర్వత్ర, వేద మంత్రముల పదములు గ్రహింపబడెను. ఋగ్వేద మంత్రములు, బహుథా ఉదాహరించబడెను. నిఘంటువునందు లేని కొన్ని పదములు మంత్రముల నుండి నిగమార్థమై గ్రహింపబడి నిర్వచింపబడెను.

౧. అధ్యాయము, ౪.కాండలో **'వయాః'** దీనికి ఉదాహరణమగును. ప్రసంగ వశాత్తు యితరములు కూడ నిర్వచింపబడెను. ఉదా:-అధ్యా ౨ కాం.౫ లో **'గో'** శబ్ద ప్రసంగమున **'పయః'** శబ్దము నిర్వచింపబడెను. **'క్షీర'** శబ్దము కూడ నిర్వచింపబడెను.

నిరుక్తకారుడు కేవలము పదముల యొక్క నిర్వచనము మాత్రమే చేయలేదు. అనేక మంత్రములకు భాష్యమొనరించి వేద మంత్రార్థము గ్రహించు పద్ధతి విశదీకరించెను. వేద ప్రమాణ విషయమై ధృఢ విశ్వాసము కలుగునట్లు చేసెను; ఉదా:- **పురుష విద్యా** ౧-౨; **అమ్నాయ వచనాద్** ౧-౧౬ ఇత్యాదులు. యాజ్ఞిక, ఐతిహాసికాది మతముల యొక్క అభిప్రాయములు కూడ పొందుపరిచెను. పూర్వాచార్యుల మతమును మన్నించెను. వేదార్థ విషయములో బ్రాహ్మణముల నుండి ప్రమాణము స్వీకరించవచ్చుననియు చెప్పెను. (అ.౪. కాం.౨౭). బ్రాహ్మణములలో గౌణీ కల్పన, మఱియు ముఖ్యార్థ బోధన ప్రసంగము కూడ చేయబడినది; ౭.అ. ౨౪.కాం. చూడనగును.

వేద ప్రామాణిక వ్యాఖ్యానకారులలో గల మత భేదములు కూడ నిరుక్తమందుదహరింపబడెను. **"యదిన్ద్ర చిత్రమేహనాస్తి..."** మంత్రము ఋగ్వేద (౪-౨-౧౦-౧)ములోను సామవేదము (౪-౨-౧-౪)లోను కూడ నున్నది. **'మేహనాస్తి'** అనియున్న వాక్యమును **'మేహన', అస్తి** అని శాకల్యాచార్యుడు (ఋగ్వేదము) రెండు పదములుగా చెప్పెను. సామవేద పదకారుడైన గార్గ్యఋషి **మే, ఇహ, న, అస్తి** అని నాలుగు పదములుగా విడదీసెను. నిరుక్త ౪-౪లో, రెండభిప్రాయములు గైకొనబడెను. సూర్య శబ్దము సర్వత్ర అసమస్త పదమని ఋగ్వేద పదకారుడు చెప్పెను. సామవేద పదకారుడు **సు. ఊర్య** అని కూడ గ్రహింపనగునని సమస్త పదముగా తెలిపెను. ఈ ప్రకారమే, **మిత్ర, పుత్ర, సఖ్యే** శబ్దములు ఋగ్వేద పదపాఠ మందు అసమస్త పదములుగను సామవేద పదపాఠమందు **మి,త్ర; పు,త్ర; స, ఖ్యే,** యని సమస్త పదములుగను గైకొనబడెను. రెండు విధములు కూడ ప్రమాణముగా, నిరుక్తము స్వీకరించెను. నిరుక్తకారుడు పూర్వాచార్యు లతో నేకీభవింపని వ్యవస్థ కూడ వక్కాణించెను. ఋగ్వేద ౭-౭-౨౨-౧ లో **'వాయః'** శబ్దమును, **వా-యః** అని రెండు పదములుగ జేసిన శాకల్య ఋషి అభిప్రాయమును ఖండించెను. (నిరు. ౬-౨౮)

కొన్ని వేద మంత్రములలో, అర్థ జ్ఞాన విషయమైన కఠినత్వము తెలియజేయుచు తన సంశయమును స్పష్టముగా తెలియజేసెను. నిరు. ౩-౯ లో **"పూషాత్వేతః"** మంత్రముపై, **'సాంశయికస్తృతీయః పదః'** అని సంకోచము లేకుండ వ్యాఖ్యానించెను.

ఇంత వఱకు, నిరుక్తమునకు సంస్కృత భాషలో స్కన్ద స్వామి రచించిన ప్రాచీన టీక యుండెనని దేవరాజయజ్వ స్వవిరచితనిఘంటుభాష్యములో (వృత్తిలో) ప్రస్తావించెను. కాని, ఆ గ్రంథము లభ్యము కాలేదు. మొట్టమొదట శ్రీ సత్యవ్రత

సామాశ్రమి, దుర్గాచార్య కృత నిరుక్తవృత్తిసమేతనిరుక్తమును సంపాదించి నిరుక్తాలోచన నామక స్వతంత్ర గ్రంథము రచించెను. లాహోరు ఓరియంటల్ కాలేజీలో ప్రధానాధ్యాపకుడైన మహా మహోపాధ్యాయ పండిత శివదత్త శర్మ, దుర్గాచార్య వృత్తి సమేత సమగ్ర నిరుక్తము సంపాదించి స్వరచిత టిప్పణితో లభ్యమగునట్లు చేసెను. పై నుదాహరించిన యిరువురకు కృతజ్ఞతాపూర్వక ధన్యవాదములు నేనర్పింతును.

దుర్గాచార్య రచిత వృత్తి వల్ల నేను నిరుక్తమును బాగుగ తెలిసికొంటిని. కాని, నేను దుర్గాచార్య వృత్తికి అనువాదము చేయక స్వతంత్రముగ టీక వ్రాసితిని. అక్కడక్కడ అర్థాంశమున వృత్తికారుని అభిప్రాయమునకు భిన్నముగానున్న నా టీకను విచారణపై చేసితిని.

వేద మంత్రముల విషయమై, వైదిక ఋషుల విషయమై, నిరుక్తములో చెప్పబడిన ప్రసంగము ఆచార్యులలో మతభేదము కల్పించెను. నిరుక్తము నకు సరియైన అర్థమును ప్రకాశింపజేయుట ముఖ్యము కాబట్టి వ్యాఖ్యానములో ఆ మతభేదప్రస్తావన అనావశ్యకమగును.

సా మా సత్యోక్తిః పరిపాతు విశ్వతః ।

(పండిత) **రాజారాం**
(ప్రొఫెసర్, డి.ఏ.వి. కాలేజీ, లాహోరు) క్రీ.శ. 1914.
ఆంధ్రానువాదకర్త:
ఈశ్వర వరాహ నరసింహం

భాష్యములో సూచన సంకేతములు

ఈ భాష్యములో, మహా మహోపాధ్యాయ పండిత శివదత్తశర్మ పద్ధతి ననుసరించి పాఠకులకు అధికలాభము కలుగునట్లు నిఘంటుశబ్దములు ఆయాస్థానములందు నిరుక్తములో చేర్చి వ్యాఖ్యానము చేయబడెను.

అధ్యాయము, పాదము, ఖండము అని నిరుక్తములో అవాంతర భేదములున్నవి. అధ్యాయము, ఖండము అని మొదట రెండు విభాగములే యుండినట్లును పాదకల్పన తరువాతయైనట్లు కనబడుచున్నది. ఈ భాష్యములో మొదటి పద్ధతియే స్వీకరింపబడెను.

నిరుక్తములో, అధికముగా ఋగ్వేద మంత్రములు వ్యాఖ్యానింపబడి యున్నవి. తక్కిన వేదములలోని మంత్రములు కూడ ఉదాహరింపబడి యున్నవి. మంత్రమునకు మూడంకెలు సూచించినప్పుడు క్రమముగా, మండలము, సూక్తము, మంత్రము అని గ్రహించవలెను. నాలుగు అంకెలున్న చోట, అష్టక, అధ్యాయ, వర్గ, మంత్రములకు సంకేతములని తెలియనగును.

శబ్ద సిద్ధి ప్రసంగమున సూత్రమునకు ముందు మూడంకె లున్నచో అష్టాధ్యాయిని సూచించును ఉ, మఱియు రెండంకెలున్న యెడల నది ఉణాదిగణసూచకమగును; ఉణాది సూత్రములకు శాకటాయనుడు కర్త.

నిరుక్తములో పేర్కొనబడిన ఆచార్యాదుల నామ సూచిక

నామము	నిరుక్తము అ.	ఖం.	నామము	నిరుక్తము అ.	ఖం.
ఆగ్రాయణ	౧౦ -	౮	కౌత్స	౧ -	౧౫
	౩ -	౪	కౌష్టుకి	౮ -	౨
	౩ -	౬	గార్గ్య	౧ -	౩
	౫ -	౩		౧ -	౧౨
	౭ -	౧౩		౩ -	౧౩
	౮ -	౨౧	గాలవ	౪ -	౩
	౧౨ -	౧	చర్మసిరా	౩ -	౧౫
	౧౨ -	౧౦	నైటీకి	౪ -	౩
ఔదుమ్బరాయణ	౧ -	౧	నైదాన	౬ -	౯
ఔపమన్యవ	౧ -	౧		౭ -	౧౨
	౨ -	౨		౨ -	౧౪
	౨ -	౬		౨ -	౧౬
	౨ -	౧౧		౩ -	౮
	౩ -	౮		౩ -	౧౪
	౩ -	౧౧		౩ -	౧౯
	౩ -	౧౮		౪ -	౨౪
	౩ -	౧౯		౫ -	౧౨
	౬ -	౩౦		౬ -	౧
	౧౦ -	౮		౬ -	౩
ఔర్ణనాభ	౨ -	౨౬		౬ -	౧౧
	౭ -	౧౫		౭ -	౪
	౧౨ -	౧		౮ -	౧౩
	౧౨ -	౧౯		౯ -	౪
కారక	౧౦ -	౫		౧౧ -	౧౯
కాత్థక్య	౮ -	౫		౧౧ -	౨౦
	౮ -	౭		౧౨ -	౩౧
	౮ -	౧౦		౧౨ -	౧౦
	౮ -	౧౮		౧౨ -	౪౧
	౯ -	౪౧		౧౩ -	౯

నామము	నిరుక్తము అ.	ఖం.
	౩ -	౨౦
	౬ -	౨౧
	౭ -	౧౨
	౭ -	౧౩
	౭ -	౧౯
	౭ -	౨౩
	౭ -	౨౪
	౭ -	౨౮
	౮ -	౪
	౮ -	౨౨
	౧౨ -	౮
	౧౨ -	౨౪
	౧౨ -	౪౧
	౧౩ -	౧౦
	౭ -	౪
	౧౨ -	౨౯
	౧౧ -	౩౧
	౧౧ -	౪౨
	౧౧ -	౪౩
	౧౩ -	౯
వార్ష్యాయణి	౧ -	౨
	౧౩ -	౯
శతబలాక్ష మౌద్గల్య	౧౧ -	౬
శాకటాయన	౧ -	౩
	౧ -	౧౨
శాకపూణి	౨ -	౮
	౨ -	౧౧
	౨ -	౧౩
	౩ -	౧౬
	౪ -	౩
	౪ -	౧౫
	౫ -	౧౩
	౫ -	౨౮
	౭ -	౨౬
	౭ -	౨౮
	౮ -	౨
	౮ -	౪
	౮ -	౫
	౮ -	౭
	౮ -	౧౦
	౮ -	౧౪
	౮ -	౧౭
	౮ -	౧౮
	౧౨ -	౧౯
	౧౨ -	౪౦
	౧౩ -	౧౦
శాకల్య	౬ -	౨౮
స్థౌలాష్ఠీవి	౧౦ -	౨
హారిద్రవిక	౧౦ -	౫

శబ్దాను క్రమణిక

(నిఘంటు - నిరుక్తము)

సంకేతము : ఒక పదము రెండింటి యందున్నప్పుడు, నిఘ; నిరు, అని చూపబడెను. కేవలము, అంకెలున్న తక్కినవి నిరుక్తము లోనివని గ్రహించవలెను.

పుం = పుంలింగము
స్త్రీ = స్త్రీ లింగము
న = నపుంసక లింగము
వి = విశేషణము
క్రియా.వి = క్రియా విశేషణము
ధా = ధాతువు
ప్ర = (ధాతు) ప్రకృతి
క్రి = క్రియాపదము
అ = అవ్యయము
ఉ = ఉపసర్గ
చూ = చూడు

అగ్నిః	పు. నిఘ. ౫-౨; ౪; నిరు. ౭-౧౪; ౧౦-౩౫; ౧౧-౨౩.
అగ్నిరూప.	వి. ౧౦-౩౦.
అగ్మన్.	న. నిఘ. ౨-౧౭.
అగ్ర.	న. ౬-౩.
అగ్రియ.	వి.నిఘ.౪-౩; నిరు. ౬-౧౬.
అగ్రూ.	స్త్రీ. నిఘ.౧-౧౩; ౨-౫.
అఘ.	న. ౬-౧౧.
అఘశంసః	వి.౩-౨౪; నిరు. ౬-౧౧.
అఘ్న్యా	వి. స్త్రీ. నిఘ. ౨-౧౧; ౫-౫; నిరు. ౧౧-౪౩
అఙ్కమ్.	న. ౨-౨౮.
అఙ్కశ.	పుం. ౫-౨౮.
అఙ్గ.	అ. ౫-౧౭; ౬-౮.
అఙ్గ.	న. ౪-౩.
అఙ్గిరస్.	నామ.వి. నిఘ.౫-౫; నిరు. ౧౧-౧౬.
అచ్.ధా.	ని. ౨-౧౪; అచతి.
అచక్ష్మ	చూ.ప్ర. చక్ష్
అచేతాన్.	వి. ౩-౨.
అచ్ఛ.	క్రియా.వి. నిఘ. ౪-౨; నిరు. ౨-౨౫; ౪-౨౪; ౫-౨౮.
అజ.	పుం. నిఘ. ౧-౧౫; నిరు. ౪-౨౫; ౬-౪.
అజ.ఏకపాద్.	నిఘ. ౪-౬; నిరు. ౧౨-౨౯; 33.
అజగన్.	చూ. ప్ర. గమ్.
అజిర.	వి. ౪-౨౫.
అజాశ్వ	వి. ౪-౨౭; ౭-౨౫.
అజీర.	వి. నిఘ. ౧-౧౩; ౨-౧౫.
అజీగ.	చూ. ప్ర. గృ.
అజ్మ.	పుం. ౪-౧౩.
అజ్మన్.	న. నిఘ. ౨-౧౭; ౩-౪.
అజ్ర.	పుం.బహు. నిఘ. ౨-౧౪.
అఞ్జ.	ధా.అఙ్క్తే. ౧-౨౭; సమఞ్జన్తిః ౬-౩౫.
అణు.	వి.౬-౨౨; స్త్రీ. బహు. నిఘ. ౨-౫.
అత్.	ధా. అతతి. నిఘ. ౨-౪.
అతస్.	న. ౫-౧౨.
అతిథి.	పుం.౪-౫.
అతూర్త.	వి.౯-౧౦; ౧౦-౩౨.
అతూర్తపంథస్.	వి.౧౧-౨౩.
అత్క	పుం. నిఘ. ౨-౨౦.
అత్య.	పుం. నిఘ. ౧-౧౪. నిరు. ౪-౧౩.
అత్ర.	క్రియా. వి. ౧౧-౨.
అథ.	అ. ౧౧-౪౪.
అథర్యతి.	నిఘ. ౨-౧౪.
అథర్య.	యా, బహు ౨-౫. (వాజ. సం. ౩-౩౭).

అనుష్టుబ్. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧;
నిరు. ౭-౧౨.

అనష్వధమ్. క్రియా. వి. ౪-౮.

అనూప. వి. ౨-౨౨; ౫-౩.

అన్వృక్షర. క్రియా. వి. ౯-౩౨.

అనేద్య. వి. నిఘ. ౩-౮.

అనేమన్. వి. నిఘ. ౩-౮.

అన్త. పుం. నిఘ. ౪-౨౫.

అన్తమ. వి. నిఘ. ౨-౧౬.

అన్తరిక్ష. న. నిఘ. ౧-౩;
నిరు. ౨-౧౦.

అన్తిక. వి. నిఘ. ౨-౧౬;
నిరు. ౩-౯.

అన్ధ. వి. ౫-౧.

అన్ధస్. న. నిఘః ౨-౭; ౪-౨;
నిరుః౫-౧; ౯-౩౯;
౧౧-౯.

అన్న. న. నిఘః ౧-౧౨;
నిరుః ౩-౯.

అన్య. సర్వనామ. ౧-౬.

అన్యాఞ్చ్. వి. ౨-౨౦.

అ. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౩;
౧౨-౫/౩;
నిరు.౯-౨౬.

అప. ఉప.౧-౩.

అపత్య. న.నిరు.౩-౧;
నిఘ.౨-౨.

అపరమ్. క్రియా. వి.౧౧-౩౮.

అపస్. న. నిఘ. ౨-౧;
నిరు. ౭-౨౭.

అపాంనపాత్. నిఘ. ౫-౪;
నిరు. ౧౦-౧౮.

అపార. వి. నిఘ. ౩-౩౦;
నిరు. ౬-౧.

అపి. ౧-౩.

అపికక్ష. న. ౨-౨౮.

అపీచ్య. వి.నిఘ. ౩-౨౫;
నిరు. ౪-౨౫.

అపుః. నిఘ. ౩-౨౭.

అపుష్ప. వి.౧-౨౦.

అప్నవానా. ద్వి. నిఘః ౨-౪.

అప్నస్. న. నిఘంః ౨-౧/౨;
౩-౭; ౩-౧౧.

అప్య. వి. ౧౧-౩౬/౩౯.

అప్రతిష్కృత. వి.నిఘః ౪-౩;
నిరుః ౬-౧౬.

అప్రమాదమ్. క్రియా. వి. ౧౨-౩౭.

అప్రాయు. వి.నిఘః ౪-౧;
నిరుః ౪-౧౯.

అప్వా. స్త్రీ. నిఘః ౪-౨; ౫-౩;
నిరుః ౬-౧౫; ౯-౩౨.

అప్సరస్. స్త్రీ ౫-౧౩.

అప్సస్. నిఘః ౩-౭; నిరుః ౩-౫;
౫-౧౩.

అఫల. వి. ౧-౨౦.

అబ్జా. వి. ౧౦-౪౪.

అభి. ఉప. ౧-౩.

అభిఖ్యా. స్త్రీ. నిఘః ౩-౯.

అభిధేతన. చూ ప్ర. ధై.

అమత్ర. వి.నిఘః ౪-౩; నిరుః ౬-౨౩ న. ౫-౨.

అమవత్. నిఘ.౫-౩; నిరు.౬-౧౨.

అయుత. న.౩-౧౦;
నిరు.౧౧-౨.

అయుధు. చూ. ప్ర. యుధ్.

అయుధు. చూ. ప్ర. యుధ్.

అర. పుం. ౪-౨౭.

అరణ. వి. ౩-౨; ౧౧-౪౬.

అరణీ. స్త్రీ. ౫-౧౦.

అరణ్య. న. ౯-౩౦.

అరణ్యాని. స్త్రీ. నిఘః ౫-౩;
నిరు. ౯-౨౯.

అరమ్. అరంకృతః ౧౦-౨.

అరరిన్ద. న. నిఘః ౧-౧౨.

అరర్షతి. చూ. ప్ర. ఋష్.

అరాతి. స్త్రీ. ౩-౧౧; ౧౧-౨.

అరాధస్. వి. ౫-౧౭.

అరాయ. వి.స్త్రీ.ఆరాయీ. ౬-౨౫/౩౦.

అరి. పుం. ౫-౭.

అరిత్ర. పుం. ౯-౪.

అరుణ. వి. ౫-౨౧; స్త్రీ.బహు.
నిరు. ౧-౧౫. అరుణ్య.

అరుష. వి.నిఘ.౧-౧౪; ౩-౭;
స్త్రీ. అరుషీ. ౧-౭;
నిరు. ౧౨-౭.

అరుషతి. చూ. ప్ర. ఋ.

అరుష్యతి. చూ. ప్ర. ఋ.

అరేపస. వి. ౧౨-౩.

అర్క పుం.నిఘ.౨-౭/
౨౦;౪-౨;
నిరుః ౪-౮; ౬-౨౩.

అర్చ. ధా. అచతి.
నిఘ. ౩-౧౪.

అర్చి. పుం. నిఘ. ౧-౧౭.

అర్జున. వి. ౨-౨౧; స్త్రీ.నిఘ.
౧-౮; న. ౩-౭.

అర్ణ. వి. నిఘ. ౧-౧౩.

అర్ణవ. పుం. ౧౦-౯.

అర్ణస్. న.నిఘ. ౧-౧౨;
౧-౧౭; ౨-౧౪.

అర్థ. పుం. ౧-౧౮;
న. ౮-౧౯.

అర్ద్. ధా. అర్దతి. నిఘ.
౨-౧౪; అర్ధయతి.
౨-౧౯.

అర్ధ వి. ౩-౨౦.

అర్బుద. న. ౩-౧౦.

అర్భక. వి. నిఘ. ౩-౨/౨౯;
నిరు. ౩-౨౦; ౪-౧౫.

అర్య. వి.నిఘ.౨-౨౨;
నిరు. ౫-౯.

అర్యమన్. పుం. ౨-౧౩; ౬-౨౧;
౧౧-౨౩.

అర్వన్. పుం.నిఘ. ౧-౧౪;
నిరు. ౧౦-౩౧.

అర్వాక్. నిఘ. ౨-౧౬.

అర్వాఞ్చ్.. వి.అర్వాక్. క్రియా.వి.
నిరు.౫-౧౨;
౧౨-౪౩.

అశ్విన్. వి. ద్వి. నిఘః ౫-౬; నిరుః ౧౨-౧; స్త్రీ. ౧౨-౪౬.

అష్టన్. సంఖ్యా. ౨-౧౦.

అష్టాపాద. ౧౧-౪౦.

అస్. ధా. ౨-౧; అసత్. ౫-౧౯; అసీత్.౧౦-౨౩; ఏధి.౧౦- ౧౭; అశ్యస్మి ౩- ౧.౧; అభిఅసామ ౩-౮.

అస్. ధా. అస్తాసి. ౬-౧౨.

అసక్ర. వి. నిఘః ౪-౩; నిరు. ౬-౨౯.

అసశ్చత్. మా. ప్ర. సశ్చ్.

అసామి. వి. నిఘు. ౪-౩; నిరు. ౬-౨౩.

అసిక్ని. స్త్రీ. - అసిత, నిఘః ౧-౭; నామ. వి. నిరు.౯-౨౬.

అసిన్విత్. నిఘు. ౪-౩; నిరు. ౬-౪.

అసు. పుం. ౩-౯; ౩-౮; ౧౧-౧౮.

అసునీతి. స్త్రీ. నిఘః ౫-౪; నిరు. ౧౦-౩౯.

అసుర. పుం. నిఘు. ౧-౧౦; నిరు. ౩-౮.

అసురత్వ. న. ౧౦-౩౪.

అసూర్త. పి. నిఘః ౪-౩; నిరు. ౬-౧౫.

అస్నృజ. న. ౪-౧౯.

అస్కమ్భన. వి. ౧౦-౩౨.

అస్కృధోయు. వి. నిఘు. ౪-౩; నిరు. ౬-౩.

అస్త. న. నిఘు. ౩-౪; నిరు. ౧౨-౨౮.

అస్తమికే. సప్త. నిఘు. ౨-౧౬

అస్త్య. న. నిఘు. ౩-౪.

అస్మయు. వి.౬-౨౧.

అస్మే. సర్వనామ. నిఘః ౪-౩ నిరుః ౬-౬/౭.

అస్యేహితి. స్త్రీ. ౧౧-౨౫.

అస్రేమన్. వి. నిఘః ౨-౮.

అహ. అ.౧-౫; ౨-౭.

అహన్. అహర్. న. నిఘః ౧-౯; నిరుః ౨-౨౦; ౮-౯; ౧౧-౬. ద్వి. ౩-౧౨.

అహనా. స్త్రీ. నిఘః ౧-౮.

అహి. పుం. నిఘః ౧-౧౦/౧౨; ౫-౪; నిరుః ౧౦-౪౩; అహిర్బుధ్న నిఘః ౫-౪; నిరుః ౧౦-౪౪; ౧౨-౩౩.

అహిగోపా. వి. ౨-౧౭.

అహీం. స్త్రీ. నిఘః ౨-౧౧; ౩-౩౦.

అహేలమాన. వి. ౪-౨౫.

అహ్వాయ. అ. నిఘః ౩-౨౭.

అహ్రయాణ. వి. నిఘః ౪-౨; నిరుః ౫-౧౫.

అ

ఆయుధ. న. నిఘః ౧-౧౨; నిరుః ౧౦-౬.

ఆయుస్. న. నిఘః ౨-౭; నిరు. ౧౦-౩౫.

ఆరిత. చూ. ప్ర. ఋ.

ఆరే. క్రియా. వి. నిఘ. ౩-౨౬.

ఆర్జీకీయా. స్త్రీ. ౯-౨౬.

ఆర్ష్టి. స్త్రీ. నిఘు: ౫-౩; నిరు. ౯-౩౯.

ఆర్య. క్రియా వి. ౬-౨౬.

ఆర్యతి. చూ. ప్ర. ఋ.

ఆర్ష్టిషేణ. నామ. వి. ౨-౧౧.

ఆవయతి. చూ. ప్ర. అవ్.

ఆవయాః నిఘః ౧-౧౨.

ఆవహ. పుం. ౫-౨౬.

ఆవిష్ట్య. వి. ౮-౧౫.

ఆవిస్. క్రియా వి. ౪-౧౬; ౮-౧౫.

ఆశా. స్త్రీ. నిఘః ౧-౬; ౪-౩; నిరుః ౬-౧.

ఆశిష. చూ. ప్ర. అశ్.

ఆశీర్. స్త్రీ. నిఘః ౪-౨; నిరు. ౬-౮/౩౨.

ఆశీస్. స్త్రీ. నిఘః ౪-౨; నిరు. ౬-౮.

ఆశు. వి. నిఘ. ౧-౧౪; ౨-౧౫; నిరు.౬-౧; ౯-౯.

ఆశుశుక్షణి. వి. నిఘ.ః ౪-౩; నిరు. ౬-౧.

ఆష్ట.ఆష్టా. చూ. ప్ర. ఆశ్.

ఆష్టా. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౬.

ఆసా. నిఘః ౨-౧౬.

ఆసాత్. క్రియా వి. నిఘః ౨-౧౬.

ఆస్థిత్. ౨-౨.

ఆస్య. న.౧-౯.

ఆహనస్. వి. నిఘ. ౪-౧; నిరు. ౪-౧౫; ౫-౨.

ఆహవ. పుం. ౨-౧౭.

ఆహావ. పుం. నిఘ. ౨-౨౭; నిరు. ౫-౨౬.

ఆహికమ్. ౩-౧౨ (ఆ-హి-కమ్).

ఆహుత. న. ౧౧-౩౨.

ఇ

ఇ. ధా. ఏతి, అయతే, నిఘ.౨-౨౪. ఈయు. నిఘః ౧౧-౧౮; ౧౨-౩౭. ఈయసే. ౮-౩; ఆయత్. ౭-౩౨. ఏయుషీ. ౪-౧౬. పరేహి. ౯-౩౩. పరేయివాంసమ్. ౧౦-౨౦. పర్యేతి. ౯-౧౮. సమేతి. ౧౨-౧౧.

ఇష్. స్త్రీ. నిఘః ౨-౭; నిరు. ౬-౨౬; ౧౦-౨౬; ౧౧-౧౪/౧౯.

ఇషువత్. వి.౧౦-౪౨.

ఇషిర వి. నిఘ. ౪-౧; నిరు. ౪-౭.

ఇషీకా. స్త్రీ. ౯-౮.

ఇషు. స్త్రీ. నిఘ. ౫-౩; నిరు. ౯-౧౮.

ఇషుధి. పుం. నిఘః ౫-౩; నిరుః ౯-౧౮.

ఇషుధ్యతి నిఘః ౩-౧౯.

ఇష్ట. న. ౧౦-౨౬.

ఇష్టి. స్త్రీ. నిఘః ౩-౧౭.

ఇష్మిన్. వి. నిఘః ౪-౧; నిరుః ౪-౧౬.

ఈ

ఈక్షే. చూ. ప్ర. ఈశ్.

ఈఙ్ఖ ధా. ఈఙ్ఖతే. నిఘః ౨-౧౪.

ఈడ్. ధా.౮-౭. ఈలే.౭-౧౫; ఈలతే. ౮-౨; ౧౦-౧౯; ఈడ్యః ౭-౧౬; ౮-౮.

ఈదృశ్. ౧౦-౧౫.

ఈమ్. నిఘః ౧-౧౨; ౪-౨; నిరుః ౧-౯; ౪-౧౯; ౫-౨౮.

ఈ మహే. ప్ర. యా.

ఈర్. ధా. ఈర్తే. నిఘః ౨-౧౪; ఎరి రే. ౪-౧; నిరుః ౪-౨౩.

ఈర్మ. పుం. న. ౫-౨౫.

ఈర్మాన్త. వి. నిఘః ౪-౧; నిరుః ౪-౧౩.

ఈశ్. ధా. ఈక్షే. నిఘ. ౪-౩; నిరుః ౬-౬.

ఈష్. ధా. ఈర్షతి. నిఘః ౨-౧౪; ఈర్షతే. నిః ౪-౨; ౯-౮; ౧౦-౧౧.

ఈహ. ధా. ఈహతే. ని. ౨-౧౪.

ఉ

ఉ. ౧-౫/౯; ౧౦-౫; ౧౧-౩౪.

ఉక్థ్య. వి. నిఘ. ౩-౮; నిరు. ౧౧-౩౧.

ఉక్ష్ ధా. ౧౨-౯.

ఉక్షః. నిఘ. ౩-౩.

ఉక్షన్ః. నిఘ. ౩-౩; నిరు. ౧౨-౯.

ఉక్షిత. చూ.ప్ర. ఉక్ష్.

ఉచ్చా. క్రియా. వి.౯-౩౬.

ఉచ్చైఃశవస. పుం. నిఘః. ౧-౧౪.

ఉచ్చైస్. క్రియా వి. ౪-౨౪.

ఉత్. ఉప. ౧-౩.

ఉత. అ. ౧-౧౯; ౪-౨౪; ౬-౯; ౧౦-౨౩/౨౭; ౧౨-౫.

ఉషాసానక్తా. ద్వి. నిఘ.ః ౫-౨; నిరు. ౮-౧౦.

ఉష్ణ. న. ౨-౨.

ఉష్ణిహా. స్త్రీ. ౭-౧౨.

ఉష్ణీష. న. ౭-౧౨.

ఉస్ర. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౫; ౨-౧౧; నిరు.౪-౧౯.

ఉస్రియా. స్త్రీ. నిఘ. ౨-౧౧; నిరు. ౪-౧౯.

ఊ

ఊతి. స్త్రీ. నిఘ. ౪-౨; నిరు. ౨-౨; ౫-౩.

ఊధస్. న. నిఘుః ౧-౭; నిరు. ౬-౧౯.

ఊర్జ్. స్త్రీ. నిఘ. ౨-౭; నిరు. ౩-౮; ౯-౨౭/౪౩; ౧౧-౨౯.

ఊర్జవ్య. వి. ౧౧-౪-౯.

ఊర్జస్వత్. వి. ౮-౨౨; స్త్రీ.బహు. నిఘ. ౧-౧౩.

ఊర్జాద. వి. ౩-౮.

ఊర్జాహుతీ దేవీ ఊర్జాహుతీ

ఊర్ణీ. స్త్రీ. ౫-౨౧.

ఊర్దర. న. నిఘుః ౩-౨౯; నిరు. ౩-౨౦.

ఊర్ధ్వ. వి.౮-౨౧.

ఊర్ధ్వబుధ్నో. వి. ౧౨-౩౮.

ఊర్మి. స్త్రీ. ౫-౨౩.

ఉర్వ్యా స్త్రీ. నిఘ. ౧-౭.

ఊర్వ. పుం. ౬-౭.

ఊహ. ధా. ఊహే. ౧౨-౩.

ఋ

ఋ. ధా. ఋణ్యతి; ఋణోతి; అరూప్యతి; ఆర్యతి; నిఘ.౨-౧౪; ఋచ్ఛతి. ౨-౫; ఇయర్తి. ౨-౧౪; నిరు.౯-౪; ఋణర్తి. నిఘ.౨-౧౪; ఆలర్యతి. ౨-౧౪; ఆరిత.. నిఘ.౪-౨;నిరు.౫-౧౫.

ఋక్ష. పుం. నిఘ. ౩-౨౯; నిరు. ౩:౨౦.

ఋక్షర. పుం. ౯-౩౨.

ఋగ్మియ. వి. నిఘ. ౯-౨౯.

ఋచ్. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧౧; నిరు. ౧:౮.

ఋచీషమ. వి. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౨౩.

ఋచ్ఛతి. చూ. ప్ర. ఋ.

ఋజీష. న. ౫-౧౨.

ఋజీషన్. వి. ౫-౧౨; ౬-౧౨.

ఋజ్. ధా.ఋజ్యన్తః. నిరు. ౧౦-౩.

ఋజు. వి.౬-౨౧.

ఋజునీతి. స్త్రీ. నిఘ.౪-౩; నిరు.౬-౨౧.

ఋజూయత్. ౧౨-౩౯.

ఏహమ్. న. ౧౧-౨౪.
ఏనీ. స్త్రీ. నిఘః ౧-౧౩.
ఏరిరే. ప్ర. ఇర.
ఏవ. పుం. ౨-౨౫; ౧౨-౨౧.
ఏహః. నిఘ. ౨-౧౩.

ఓ

ఓకస్. న. ౩-౩.
ఓజస్. న. నిఘః ౧-౧౨; ౨-౯; నిరుః ౩-౧౬.
ఓణీ. స్త్రీ. నిఘః ౩-౩౦.
ఓదతి. స్త్రీ. నిఘః ౧-౯
ఓదన. పుం. న. నిఘః ౧-౧౦; నిరుః ౬-౩౪.
ఓమ. పుం. నిఘః ౪-౩; నిరుః ౬-౯; ౧౨-౪౦.
ఓమన్. పుం. నిఘః ౪-౩; నిరుః ౬-౪.
ఓపమ్. క్రియా వి. నిఘ. ౨-౧౫.
ఓపధి. స్త్రీ. నిఘః ౫-౩; నిరుః ౯-౨౭.

ఔ

ఔచ్చైశ్రవస పుం. నిఘః ౧-౧౪.
ఔశిజ. నామ వి. ౬-౨౦.

క

క. నామ వి. నిఘః ౫-౪; నిరుః ౧౦-౨౨; కత్. నిఘః ౩-౬; నిరు. ౬-౨౭
కమ్. ౧-౧౨; ౩-౬; నిరుః ౧-౯/౧౪; ౪-౧౮; ౬-౩౫.
కకుభ్. స్త్రీ. నిఘః ౧-౬; నిరుః ౭:౧౨.
కకుహ. కకుహస్తినా. నిఘః ౩-౩.
కక్ష. పుం. ౨-౨.
కక్షీవత్. పుం. ౬-౧౦.
కక్ష్యా. స్త్రీ. నిఘః ౪-౩; నిరు. ౨:౨; ౩-౯; ౬-౨౭.
కచ. పుం. ౪-౧౮.
కచ్ఛప. పుం. ౪-౧౮.
కణ. ధా. ౬-౩౦.
కణ. వి. ౬-౩౦.
కణ్ట్. ధా. నిఘః ౨-౧౪; నిరు. ౯-౩౨.
కణ్టక. పుం. ౯-౩౨.
కణ్వ. నామ వి. నిఘః ౩-౧౫.
కత్. చూ. క.
కత్పయ. పుం. నిఘః ౪-౩; నిరు. ౬-౩.
కథా. ౩-౨౨; ౯-౩౦.
కన్. ధా. ౨-౫; కనతి, కానిషత్, నిఘః ౨-౬; చాకన్. ౪-౩; నిరుః

కాఞ్చన న. నిఘః ౧-౨.
కాట పుం. నిఘః ౩-౨౩.
కాణ. వి. ౬-౩౦.
కాణుకా. నిఘః ౪-౨;నిరు.౫-౧౧.
కాతు. పుం. నిఘః ౩-౨౩.
కాయమాన. చూ. ప్ర. కన్.
కారు. పుం. నిఘః ౩-౧౬; నిరు.౨-౨౭; ౬-౬; ౮-౧౨.
కారోతర. చూ. ప్ర. కరోతర.
కాల. పుం.౨-౨౫.
కాలయతి. చూ. ప్ర. కల్.
కాశః ధా. అవచాకశత్. నిఘు. ౩-౧౧.
కాశి. పుం. నిఘః ౪-౩; నిరు. ౬-౧.
కాష్ఠా. స్త్రీ. ౧-౬; ౨-౧౫; ౯-౨౪.
కింశుక. పుం.౧౨-౮.
కి. సర్వనామ. నిఘు.౪-౩; నిరుః ౬-౩౫.
కితన. పుం. ౫-౨౨.
కిమీదిన. పుం. నిఘః ౪-౩; నిరు. ౬-౧౧.
కియేధన్. పుం. నిఘః ౪-౩; నిరు. ౬-౨౧.
కిరణ. పుం. నిఘు. ౧-౫.
కిల. అ. ౧-౫.
కిల్బిష. న. ౧౧-౨౪.
కీకట. నామవి. నిఘు. ౪-౩; నిరు. ౬-౩౨.
కీరి. పుం. నిఘు. ౩-౧౬.
కీలాల. న. నిఘః ౨-౭.
కీవత్. ౬-౩.
కౌస్త. పుం. నిఘు. ౩-౧౫.
కు. ధా. కవతే. నిఘు. ౨-౧౪; కోకూయతే. నిరు. ౫-౨౬.
కుచర. వి. ౧-౨౦.
కుట్. ధా. ౬-౩౦.
కుట. పుం. నిఘు. ౪-౨; నిరు. ౫-౨౪.
కుణారు. పుం. నిఘు. ౪-౩; నిరు. ౨-౨; ౬-౧.
కుత్స. పుం. నిఘు. ౨-౨౦; నిరుః ౩-౧౧.
కుబ్జ. వి. ౭-౧౨.
కురు. పుం. నిఘు. ౩-౧౮; నిరుః ౬-౨౨.
కురుఙ్గ. నామ వి. ౬-౨౨.
కురుతన. చూ. ప్ర. కృ.
కుల. న. ౬-౨౨.
కులిశ. పుం. నిఘు. ౨-౨౦; ౪-౩; నిరు. ౬-౧౭.
కుల్మాష. పుం. ౧-౪.
కుల్యా. స్త్రీ. నిఘః ౧-౧౩.
కువిత్. నిఘః ౩-౧; నిరు.౪-౧౫.

కేతు. పుం. నిఘః ౩-౯; నిరుః ౧౧-౬/౨౭; ౧౨-౭/౧౫.
కేనిప. పుం. నిఘః ౩-౧౫= ఆకేనిప.
కేపయః. బహు. నిఘః ౪-౨౦; నిరుః ౫-౨౪.
కేవట. నిఘః ౩-౨౩.
కోశిన్. పుం. నిఘః ౫-౬; నిరుః ౧౨-౨౫/౨౭.
క్రై. ధా.ఆచకే.నిఘః ౨-౬.
కోశ. పుం. నిఘః ౧-౧౦; నిరు.౫-౨౬.
కౌరయాణ. పుం. నిఘః ౪-౨; నిరు.౫-౨౫.
క్నూయ. ధా. క్నోపయతి. నిరుః ౭-౧౪.
క్రంశ. ధా. నిరు.౨-౨౫; ౧౨-౮.
క్రతు. పుం. నిఘః ౨-౧/౩౯; నిరు.౨-౨౮; ౧౦-౧౦.
క్రన్ద. ధా. కనిక్రదత్. ౯-౪; న్యక్రన్దయన్ ౯-౨౩.
క్రమ్. ధా. అతిక్రామన్తః ౬-౧౨; విచక్రమే. ౧౨-౧౯.
క్రవ్య. న. ౬-౧౧.
క్రవ్యాద్. వి. ౬-౧౧.
క్రాణ. నిఘ.౪-౧; నిరు.౪-౧౯.
క్రిమి. పుం. ౬-౧౨(కృమి, ఆధర్వ ౨-౪-౩౨-౧)
క్రివి. పుం. నిఘః ౩-౨౩; నిరుః ౬-౩౦. క్రివిర్దత్. వి. నిఘః ౪-౩; నిరుః ౬-౩౦.
క్రుశ్. ధా. ౨-౨౫.
క్రూర. వి. ౬-౨౨.
క్లృప్. ధా. కల్పతే. నిఘ.౩-౧౪.
క్షణ. పుం. ౨-౨౫.
క్షత్ర. న. నిఘం.౧-౧౨; ౨-౧౦.
క్షద్మన్. న. నిఘంః ౧-౧౨; ౨-౭.
క్షప్. స్త్రీ. నిఘః ౧-౧౨.
క్షపా. స్త్రీ. నిఘః ౧-౭.
క్షమా తృతీయా; నిఘః ౧-౧.
క్షయతి. చూ. ప్ర. క్షి
క్షర్. ధా.ఆక్షా. నిఘః ౪-౨; నిరుః ౫-౩; విక్షరన్తి. ౧౧-౪౧.
క్షా. స్త్రీ. నిఘః ౧-౧.
క్షామా. నిఘః ౧-౧.
క్షి. ధాతు. క్షయతి; నిఘః ౨-౨౧.క్షయః నిరుః ౮-౧౮. క్షయన్తం.౫-౯;

గభీర. వి. నిఘః ౧-౧౧/౧౨; ౩-౩/౩౦.

గమ. ధా. గన్తి; గమతి; ఆగన్; ఆజగన్; జగ్మన్తి; జఘ్నన్తి; గనీగన్తి; నిఘః ౨-౧౪; గమధ్యై-నిరుః ౨-౮; జగ్మషః-౧౨-౪౩; ఆగచ్ఛాన్ః ౪-౨౦. ఆగన్ః ౫-౨; ఆగత ౧౨-౪౦; ఆగన్త-న ౧౧-౧౫; అజగ్మః ౧౨-౪౨; ఆగనీగన్తి నిఘ. ౨-౧౪; నిరుః ౯-౧౭; నమగ్మత. ౧౨-౩౪; సంజగ్మానః- ౪-౧౨.

గమ్భర న. నిఘ.౧-౧౨;౩-౩౦.

గమ్భీర వి. నిఘ. ౧-౧౧; ౩-౩౦.

గమ్భీరవేసస్. నిరు.౧౧-౧౮.

గయ. పుం. నిఘః ౨-౨/౧౦;౩-౪.

గరుత్మత్. వి. ౮-౧౭.

గర్త. పుం. నిఘః ౩-౪; నిరు.౩-౫.

గర్తారుహ. ౩-౫.

గర్భ. పుం. ౧౦-౨౩.

గల్ద. పుం. స్త్రీ. నిఘః ౧-౧౧; ౪-౩; నిరుః ౬-౨౪.

గవతే. చూ. ప్ర. గు.

గహన. న. నిఘః ౧-౧౨.

గహ్వర. న. నిఘః ౧-౧౨; నిరుః ౧౪-౧౧.

గా. ధా. గాతి; జిగాతి; జగాయత్; జగాతి; జగతి; నిఘ. ౨-౧౪; ఆగహిః నిరు-౧౦-౩౬/౩౮ ఆగాత్-౨-౧౯; ఉదగాత్ః౧౨-౧౬; ఉపప్రాగాత్ః ౬-౨౨.

గాతు. పుం. నిఘః ౧-౧; ౪-౧; నిరుః ౪-౨౫.

గాథా. స్త్రీ. నిఘః ౧-౧౧.

గాధ. పుం. ౨-౨.

గాన్ధర్వీ. స్త్రీ. ౧-౧౧.

గాయతి. చూ. ప్ర. గై.

గాయత్ర. న. ౧-౭.

గాయత్రీ. స్త్రీ. ౮-౧౨.

గిర్. స్త్రీ. నిఘః ౧-౧౧; నిరుః ౧-౧౦; ౬-౨౪; ౧౦-౫.

గిరి. పుం. నిఘః ౧-౧౦; నిరుః ౧-౨౦.

గిరిష్ఠా. వి. ౧-౨౦.

గిర్వణస్. వి. నిఘః ౪-౩; నిరుః ౬-౧౪.

గు. ధా. గవతే. నిఘ.౨-౧౪.

గుహ. ధా.అపాగూహన్. ౧౨-౧౦.

ఘృతాచీ.	స్త్రీ. నిఘః ౧-౭.
ఘోరచక్షస్.	వి. ౬-౧౧.
ఘోష	పుం. నిఘః ౧-౧౧; నిరుః ౯-౯.
ఘ్రంస.	పుం. నిఘః ౧-౯; నిరుః ౬-౪/౧౨/౨౬.

చ

చ.	౧-౧౪.
చక్.	ధా. చక్రమాన· నిఘు. ౨-౬
చక్రద	పుం. ౨-౩
చక్ర	న. ౪-౨౭; చక్రియా౩-౨౨
చక్రత్.	చూ. ప్ర. కృ.
చక్ష్	ధా. చష్టే; అచక్ష్మ;చాక్ష్మ నిఘు.౩-౨౨; అభిచేష్ట. నిరు.౧౦-౨౨; ౧౨-౨౭; పరిచక్ష్యమ్.౫-౮; విచష్టే. నిఘు.౩-౨౨; నిరు.౭-౨౨; ౧౦-౪౬; నిచక్షతే.౧౨-౨౭.
చక్షస్.	న.౯-౨౭; ౧౨-౨౨.
చక్షుస్	న.౪-౩; ౧౨-౧౬.
చత.	ధా. చతతి, నిఘు. ౨-౧౪; నిరు. ౬-౩౦.
చతుర్.	సంఖ్యా. ౩-౧౦.
చతుష్పాద్.	వి.౧౧-౪౦; ౧౨-౧౩.
చన.	నిఘు.౩-౧౧.
చనస్.	న. నిఘు.౪-౩; నిరు. ౬-౨౬.
చన్ద్ర	వి. నిఘు.౧-౨; నిరు. ౧౧-౫.
చన్ద్రమస్.	పుం. నిఘు.౫-౫; నిరు. ౧౨-౫.
చన్ద్రాగ్ర.	వి. ౧౨-౧౮.
చమస	పుం.నిఘు. ౧-౧౦; నిరు.౧౦-౧౨;౧౨-౩౮.
చమూ	స్త్రీ. నిఘు.౩-౩౦.
చయసే.	చూ. ప్ర. చి.
చర్.	ధా. చరధ్యై ౬-౨౦.
చరథ.	న. ౪-౨౯; చరాయా ౧౦-౨౦.
చరిష్ణు.	వి. ౭-౨౯.
చరు.	పుం. నిఘు.౨-౨; నిరు.
చర్మన్.	న.౫-౨౪; ౧౨-౨౧.
చర్షణి.	పుం. నిఘు.౨-౨; నిరు.౫-౨౪; ౧౨-౨౧.
చర్షణీ.	ధృత. వి.౧౨-౧౦.
చష్టే.	చూ. ప్ర. చక్ష్.
చాకన్.	చాకనత్; చూ. ప్ర. కన్.
చారు.	వి.౮-౧౫;౧౧-౫.
చి.	ధా. చయసే. నిఘు.౪-౧. నిరు.౪-౨౫; చిక్యమ్; చిక్యత్.

చిత్. ధా. చేతయన్తి. ౮-౧౩; చికిత్వన్- ౨-౧౧; ౮-౫; ప్రచేతయతి- ౧౧-౨౭; వి. చితయన్త ౪-౧౯.

చిత్. వి. ౫-౫.

చిత్. అవ్య. నిఘ. ౩-౧౩; ౪-౨; నిరు. ౧-౪; ౫-౫; ౧౦-౨౯.

చిత్త. న. నిఘః ౩-౯; నిరుః ౧-౬; ౯-౩౩.

చిత్తి. స్త్రీ. ౨-౯.

చిత్ర.వి. ౧౨-౬/౧౬.

చిత్రామఘా. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౮.

చిశ్చాకృ. ౯-౧౪.

చుద్. ధా. ప్రచోదన్తా. ౮-౧౨.

చేతస్. న. నిఘ. ౩-౯.

చోష్కూయమాణ. చూ.ప్ర.స్కు

చ్యవతే. ప్ర.చ్యు.

చ్యవన. పుం. నిఘ. ౪-౧; నిరు. ౪-౧౯.

చ్యవాన. పుం. నిఘ. ౨-౪.

చ్యు. ధా. చ్యవతే, నిఘ. ౨-౧౪.

చ్యౌత్న. న. నిఘ. ౨-౯.

ఛ

ఛద్. ధా. ఛదయతి; ఛదయతే; ఛన్దతి; నిఘ. ౩-౧౪; చన్నృత్; నిఘ. ౨-౬; అచ్ఛాన్; నిరు. ౯-౮.

ఛదిస్. నిఘ. ౩-౪.

ఛన్దస్. న. నిఘ. ౩-౧౬; నిరు. ౭-౧౨.

ఛాయా. స్త్రీ. నిఘ. ౩-౪.

జ

జక్ష్. ధా. జక్షివాంస. ౧౨-౪౨.

జగత్. నిఘ. ౨-౩/౧౪; నిరు. ౫-౩; ౯-౧౩; ౧౨-౧౬; స్త్రీ. నిఘ. ౨-౧౧; నిరు. ౭-౧౩.

జగన్తి. చూ. ప్ర. గమ్.

జగాతి. జగాయత్; చూ. ప్ర. గా.

జగ్మి. వి. ౫-౧౫.

జగురి. వి. ౧౧-౨౫.

జఘన. పుం.న. ౯-౨౦.

జఙ్గన్తి. చూ. ప్ర. గమ్.

జ్ఝతీ. బహు. స్త్రీ. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౧౬.

జఞ్ఝణాభవత్. నిఘః ౧-౧౭.

జఠర. పుం. నిఘ. ౪-౧; నిరు. ౪-౭.

జన్. ధా. జనిష్ఠ.౧౧-౩౬; అజీజనన్. ౭-౨౮; జజాన ః ౧౦-౩౪; జజ్ఞిరే.౧౧-౧౭; జాతః ౮-౨౭; ౧౦-౧౦.

జనశ్రీ. వి. ౬-౪.

జని. స్త్రీ. ౧౦-౨౧; ౧౨-౪౬.

జనిత్రీ. స్త్రీ. ౮-౧౪.
జనిత్వ. ౧౦-౨౧.
జనుస్. పుం. ౯-౪.
జన్తు. పుం. నిఘ. ౨-౨; నిరు.౪-౧౯.
జన్మన్. న. నిఘ. ౧-౧౨; నిరు. ౧౧-౨౩; ౧౨-౨౩.
జబారు. న. నిఘ. ౪-౩; నిరు.౬-౧౭.
జమ్. ధా. జమతి. నిఘ. ౨-౧౪; నిరు. ౩-౬; జమత్; నిఘ. ౧-౧౦; నిరు. ౭-౨౪.
జమదగ్ని. పుం.౭-౨౪.
జరతే. చూ. ప్ర. జృ.
జరస్. న. ౧౧-౩౮.
జరా. స్త్రీ. ౧౦-౮.
జరాబోధ. వి. ౧౦-౮.
జరాయు. న. ౧౦-౩౯.
జరితృ. పుం. నిఘ. ౩-౧౬; నిరు. ౧-౭.
జరూథ. న. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౧౭.
జల. న. నిఘ. ౧౨.
జలాష నిఘ. ౧౨; ౩-౬.
జల్ప్. ధా. జల్పయతీ, నిఘ. ౩-౧౪.
జల్హూ. వి. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౨౫.
జవతి. చూ. ప్ర. జు.
జస్. ధా. జసతి. నిఘ. ౨-౧౪.
జసూరి. వి. నిఘ. ౪-౧; నిరు. ౪-౨౪.
జహా. చూ. ప్ర. హా.
జహ్మ. నిఘ. ౧-౧౨.
జా. స్త్రీ. నిఘ. ౨-౨; నిరు. ౩-౬.
జాగరూక. వి. ౧-౧౪.
జాగృవి. వి. ౯-౮.
జాట్య. వి. ౧-౧౪.
జా[illegible] న. నిఘ. ౧-౨.
జాత విద్యా. స్త్రీ. ౧-౮.
జాతవదేస్. పుం. నిఘ. ౫-౧; నిరు. ౭-౧౧.
జామాతృ. పుం. ౬-౯.
జామి. వి. నిఘ. ౧-౧౨; ౨-౫; ౪-౧; నిరు. ౩-౪; ౬-౪/౨౦; ౧౦-౧౬.
జామివత్. వి. నిఘ. ౧-౧౨.
జాయతి. చూ. ప్ర. జై.
జార. పుం. ౩-౧౬; ౫-౨౪; ౧౦-౨౧.
జారియాయి. వి. నిఘ. ౪-౩; నిరు.౬-౧౫.
జారిణీ. స్త్రీ. ౧౨-౭.
జాల. ౨-౨౭.
జి. ధా. జేత్వ. ౯-౧౨.
జిగాతి. చూ. ప్ర. గా.

డ

త

తక్షన్. పుం. ౧-౧౮.
తత. పుం. ౬-౬.
తతనుష్టి. పుం.నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౧౯.
తథా. నిఘ. ౩-౧౩.
తన్. ధా.౨-౨౮; అన్తత. ౧౨-౩౪; ఆతతాన. ౧౦-౩౧.
తనయ. పుం.న.నిఘ.౨-౨; నిరు. ౧౦-౭; ౧౨-౬.
తనా. నిఘ. ౨-౧౦.
తనూ. స్త్రీ. ౧౦-౪౦.
తనూత్యజ్. వి. ౩:౧౪
తనూనాపాత్ నిఘ.౫:౨; నిరు. ౭-౫.
తన్యతు. స్త్రీ. ౧౨-౩౦.
తనూశుభ్ర. వి. ౬-౧౯.
తన్యతు స్త్రీ. ౧౨-౩౦.
తప్. ధా. నిఘ. ౨-౨౨.
తపస్. న. నిఘ. ౧-౧౭.
తపిష్ఠ. ౬-౧౨.
తపు. వి. ౬-౧౧.
తపుషి వి. ౬-౬; స్త్రీ. తపుషీ. నిఘ. ౨-౧౩.
తమస్. న. నిఘ. ౧-౭; నిరు. ౨-౧౬.
తమస్వత్. వి. నిఘ. ౧-౭.
తరణి. వి. నిఘ. ౨-౧౫.
తరణిత్వ. న. ౧౧-౧౬.
తరస్. న. నిఘ. ౨-౯.
తరస్వత్. వి. నిఘ. ౧-౧౩.
తరుతృ. పుం. ౧౦-౨౮.
తరుష్యతి. నిఘ.౪-౨; నిరు.౫-౨.
తర్కు న. ౨-౧.
తలిత్. క్రియా. వి. నిఘ. ౨-౧౬/౧౯; నిరు. ౩-౧౦; తలితః ౩-౧౧.
తవస్. వి.నిఘ. ౨-౯.
తవస. వి.నిఘ.౩-౩; నిరు.౫-౯.
తవిష. వి. నిఘ. ౩-౩; నిరు. ౨-౨౪.
తవిషీ. స్త్రీ. నిఘ. ౨-౯; నిరు. ౯-౨౫.
తష్టృ. పుం. ౫-౨౧.
తస్. ధా. ౪-౨౪.
తస్కర. పుం.నిఘ.౩-౨౪; నిరు. ౩-౧౪.
తస్థుషః. చూ. ప్ర. స్థా.
తాజత్. నిఘ. ౨-౧౫.
తాడ్. ధా. తాల్హ్వా.నిఘ.౨-౧౯.
తాన్వ. వి. ౩-౬.
తాము. పుం. నిఘ. ౩-౧౯.
తామ్ర. న. నిఘ. ౩-౭.
తాయు. పుం. నిఘ. ౩-౨౪; నిరు. ౪-౨౪.
తార్క్ష్య. పుం. నిఘ. ౧-౧౪; ౫-౪; నిరు. ౧౦-౨౭.

తృపలప్రభర్మన్. వి.౫-౧౨.
తృప. పుం. నిఘ. ౩-౨౪.
తృప్తి. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧౨.
తృషమ. వి. నిఘ. ౩-౨.
తృషు. వి.నిఘ. ౬-౧౨; క్రియా వి. నిఘ. ౨-౧౫.
తృష్ణజ్. వి. ౧౧-౧౫.
తృహ్. ధా. తృణేల్హి. నిఘ. ౨-౪౯.
తౄ ధా. అవతిరతి. నిఘ. ౨-౧౯; అవారత్. నిరు. ౨-౨; ఆతేరత్; నిఘ. ౨-౧౯; ప్రతిర. నిఘ. ౧౦-౪౦. ప్రతీరత. ౧౧-౩౬. ప్రతీరన్తుః ౧౨-౩౯; ప్రతారీః ౪-౭; ప్రతరిషః- ౧౦-౩౦; ప్రతారిషత. ౧౦-౩౫; ప్రతిరతే. ౧౧-౬.
తేజస్. న. నిఘ. ౧-౧౨/౧౭.
తోక. న. నిఘ. ౨-౨; నిరు. ౧౦-౭; ౧౨-౬.
తోక్మన్. న. నిఘ. ౨-౨.
తోద. పుం. నిఘ. ౪-౨, నిరు. ౫-౫.
తోయ. న. నిఘ. ౧-౧౨; క్రియా వి. ౨-౧౫.
తోశ్. ధా. నితోశతే. నితోశయతి; నిఘ. ౨-౧౯.
తౌరయాణ. పుం. నిఘ. ౪-౨; నిరు. ౫-౧౫.
త్మన్. తృతీయా. త్మనా. ౩-౨౧; ౬-౨౧; ౧౧-౩౧; త్మన్యా. ౮-౧౭.
త్య. సర్వనామ. ౧౦-౨౮/౩౬; ౧౨-౧౫/౧౭.
త్యజస్. న. నిఘ. ౨-౧౩.
త్రిక్వన్. పుం. నిఘ. ౩-౨౪.
త్రిత. పుం.౪-౭; ౯-౨౫.
త్రినాభి. వి. ౪-౨౭.
త్రిపు. పుం. నిఘ. ౩-౨౪.
త్రియుగ న. ౯-౨౮.
త్రిషమ. వి. నిఘ. ౩-౨.
త్రిష్టుభ్. స్త్రీ.౭-౧౨.
తృధా. క్రియా వి.౧౨-౧౯.
త్వ. సర్వనామ. నిఘ.౩-౨౯.
త్వష్. ధా. ౮-౧౩.
త్వక్షస్. న. నిఘః ౨-౯.
త్వష్టృ. పుం. నిఘ. ౫-౨; ౪-౬; నిరు.౮-౧౩; ౧౦-౩౩; ౧౨-౧౧.
త్వాష్ట్. పుం. ౨-౧౬.
త్విష్. ధా. ౮-౧౩.

త్వేష. వి. ౯-౨౮.
త్వేష ప్రతీక. వి. ౯-౨౮; ౧౦-౨౧.
త్సర్. ధా. త్సరతి. నిఘ. ౨-౧౪; అత్సా. ౫-౩.

థ

థర్వతి. ౧౧-౧౮.

ద

దంశ. పుం. ౧-౨౦.
దంశయ. బహు. నిఘ. ౪-౧; నిరు. ౪-౨౫.
దంసస్. న. నిఘ. ౨-౧.
దక్ష్. ధా. ౧-౭.
దక్ష. పుం. నిఘ. ౨-౯; నిరు.౧౧-౨౩;౧౨-౩౬.
దక్షిణ. వి. ౧-౭.
దగ్ధి. నిఘ. ౩-౧౯.
దఘ్. ధా.దఘ్నోతి.
దఘ్యతి. నిఘ. ౨-౧౪; ౫-౪; నిరు. ౧-౭/౯.
దఘ్ను. న. ౧-౯.
దణ్డ. పుం. ౨-౨.
దత్ర. న. నిఘ. ౧-౨౨.
దద్. ధా. ౨-౨; దద్ధి. నిఘ. ౩-౧౯; దధిక్రా. పుం. నిఘ.౧-౧౪; ౫-౪; నిరు. ౨-౨౭/౨౮; ౧౦-౩౦.
దధిక్రావన్. పుం. నిఘ. ౧-౧౪.
దధ్యఙ్. నామ వి. నిఘ. ౫-౬; నిరు. ౧౨-౩౩.
దనః. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౩౧.
దభ్. ధా. దభ్నోతి. నిఘ. ౨-౧౪/౧౯.
దేభుః. ౫-౧౨.
దభ్ర. వి. నిఘ. ౩-౨/౨౯; నిరు. ౩-౨౦.
దమ. న. నిఘ. ౩-౪;నిరు. ౪-౪.
దమూనస్. పుం.నిఘ. ౪-౧; నిరు. ౧-౧౪; ౨-౨; ౪-౫.
దయ్. ధా. దయతే. నిఘ. ౪-౧౭; నిరు. ౪-౧౭.
దర్విహోమిన్. వి.౧-౧౪.
దర్శత. వి. ౧౦-౨.
దవీయస్. చూ. ప్ర. దూర్.
దశన్. సంఖ్యా. ౩-౧౦.
దస్. ధా. దస్యతి. ౧-౧; ౭-౨౩.
దస్యు. వి. ౬-౨౬; ౭-౨౩.
దస్ర. వి. నిఘ. ౬-౨౬.
దహరక. వి. నిఘ. ౩-౨.
దా. ధా. దాతి. నిఘ. ౩-౨౦; దాః నిఘ. ౧౦-౨౯; దాతవే ౪-౧౫; అవత్తః. ప్రత్తః. ౨-౧.
దా. ధా. దాతి. ౨-౨.

దాక్షాయణీ. స్త్రీ.౧౧-౨౩.
దానవ. పుం.౧౦-౯.
దాను. పుం.౧౧-౨౧; దానున స్పతీ. ద్వి ౨-౧౩.
దారు. న. ౪-౧౫.
దావన్. న.నిఘ.౪-౧. నిరు. ౪-౧౮.
దాశ్. ధా. దాశతి. నిఘ. ౩-౨౦; నిరు.౧-౭; దదాశః ౧౧-౨౪; దాశుషే, దాశుషః, దాశ్వాంస ౧౧-౧౧; ౧౨-౪౦.
దాస్. ధా. దాసతి. నిఘ. ౩-౨౦.
దాస. పుం. ౨-౧౭.
దాసపత్నీ. స్త్రీ. ౨-౧౭.
దిద్యుత్. స్త్రీ.నిఘ. ౨-౨౦; నిరు. ౧౦-౭.
దిధిషు పుం. ౮-౨౦.
దిన. న. నిఘ. ౧-౯.
దివ్. ద్యు
దివ. న. నిఘ. ౧-౯; నిరు. ౪-౧౯.
దివిష్టి స్త్రీ. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౨౨.
దివ్య వి. ౪-౨౩; ౭-౧౮.
దిశ్. ధా. దిదిడి.౧౧-౩౨.
దిశ్. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౬; నిరు. ౨-౧౫.

దిశ్. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౬; నిరు. ౨-౧౫.
దీ. ధా. దీయతి. నిఘ. ౨-౧౪.
దీది. ధా దీదయతి. నిఘ. ౧-౧౬; దీదయత్. నిరు. ౧౦-౧౯.
దీధితి. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౫; ౨-౫; నిరు. ౫-౧౦.
దీర్ఘ ప్రయుజ్యా. వి. ౫-౨.
దున్దుభి. పుం. నిఘ. ౫-౩; నిరు. ౯-౧౨.
దున్దుభ్యతి. ౯-౧౨.
దురిత. న.నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౧౨.
దురోణ. న.నిఘ. ౩-౪; నిరు. ౪-౫; ౮-౫.
దుర్నామన్. వి. నిరు.౬-౧౨.
దుర్య. వి. స్త్రీ. నిఘ. ౩-౪.
దుర్వర్తు. వి.౪-౧౭.
దువస్యతి. నిఘ. ౩-౫; నిరు.౧౦-౨౦.
దుష్. ధా. విదుక్ష ౩-౨.
దుష్కృత్. వి. ౧౦-౧౧.
దుష్టర. వి.౫-౨౫.
దుస్. ఉప.౧-౩.
దుహ. ధా.దుహీయత్.౧-౭; దోహత్. ౧౧-౪౩.
దుహితృ. స్త్రీ. ౩-౪.
దూఢీ. పుం.౫-౨/౨౩.

ద్యుమ్న. న. నిఘ. ౨-౧౦; ౪-౨; నిరు. ౫-౯.
ద్యోతతే. చూ. ప్ర. ద్యుత్.
ద్యోతనా. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౮.
ద్రప్స. పుం. ౫-౧౪.
ద్రమ్న. ధా. ద్రమతి. నిఘ. ౨-౧౪.
ద్రవత్. క్రియా. వి. నిఘ. ౨-౧౫.
ద్రవతి. చూ. ప్ర. ద్రు.
ద్రవిణ. న. నిఘ. ౨-౯/౧౦; నిరు. ౮-౧.
ద్రవిణోస్. న. ౮-౨.
ద్రవిణదస్. నిఘ. ౫-౨; నిరు. ౮-౧/౨.
ద్రా. ధా. ద్రాతి. నిఘ. ౨-౧౪; నిరు. ౨-౩.
ద్రావిణోదస్. వి. ౮-౨.
ద్రు. ధా. ద్రవతి. నిఘ. ౨-౧౪.
ద్రు. న. ౪-౧౫/౧౯.
ద్రుఘణ. పుం. నిఘ. ౫-౩; ౯-౨౩.
ద్రుపద. న. నిఘ. ౪-౧; నిరు. ౪-౧౫.
ద్రుమ్. ధా. ద్రుమ్మతి. నిఘ. ౨-౧౪.
ద్రుహ్యు. పుం. నిఘ. ౨-౩.
ద్రూ. ధా. ద్రూణాతి. నిఘ. ౨-౧౯.
ద్రూడ్. ధా. ద్రూలతి. నిఘ. ౨-౧౪.
ద్రోణ. న. ౫-౨౬.
ద్రోణాహావ. వి. ౫-౨౬.
ద్వార్. స్త్రీ. నిఘ. ౫-౨; నిరు. ౨-౨; ౮-౯.
ద్వి సంఖ్యా. ౩-౧౦.
ద్వితా. క్రియా వి. నిఘ. ౪-౨; నిరు. ౫-౩.
ద్విపాద్. వి. ౧౧-౪౦; ౧౨-౧౩.
ద్విబర్హాస్. వి. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౧౭.

ధ

ధన. న. నిఘ. ౨-౧౦; నిరు. ౩-౯.
ధను. పుం. నిఘ. ౫-౩; నిరు. ౯-౧౬.
ధన్వ్. ధా. ధన్వతి. నిఘ. ౨-౧౪.
ధన్వన్. న. నిఘ. ౧-౩; ౪-౨; నిరు. ౫-౫; ౯-౧౮.
ధమ్. ధా. (ధ్మా) ధమతి. నిఘ. ౨-౧౪/౧౯; ౩-౧౪. ధమన్తీః, నిరు. ౬-౨; అభిధమన్తా.
ధమని. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧౧; నిరు. ౬-౨౪.
ధరుణ. న. నిఘ. ౧-౧౨; నిరు. ౧౨-౩౦.
ధర్ణసి. పుం. న. నిఘ. ౨-౯.

ధ్రాజి. స్త్రీ. నిఘ. ౧౨-౨౭.
ధ్రు. ధా. ధ్రువతి. నిఘ. ౨-౧౪.
ధ్వంస్. ధా. ధ్వంసతి. నిఘ. ౨-౧౪; ధ్వాన్తః ౪-౩.
ధ్వంసని. పుం. ౨-౯.
ధ్వర్. ధా. ధ్వరతి. నిఘ. ౨-౧౯; నిరు. ౧-౮.
ధ్వస్మన్వత్. వి. నిఘ. ౧-౧౨.

న

న. నిఘ.౩-౧౩; నిరు. ౧-౪; ౭-౩౧; ౧౦-౧౨.
నంసన్తే. చూ. ప్ర. నమ్.
నకిః. అ. నిఘ. ౩-౧౨.
నకీమ్. అ. నిఘ. ౩-౧౨.
నక్తా. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౭; నిరు. ౮-౧౦.
నక్ష్. ధా. నక్షతి. నిఘ. ౨-౧౪/౧౮; నిరు. ౩-౨౦; నక్షన్తే. ౧౦-౨౧; ననక్ష. నిఘ. ౨-౧౮.
నక్షత్ర. న. ౩-౨౦.
నక్షద్దాభ. వి. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౩.
నఖ్యతి. నిఘ.౨-౧౪.
నగ్రా. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧౧.
నద్. ధా. నిఘ. ౩-౧౪; నిరు. ౫-౨.
నద. నిఘ. ౩-౧౬; ౪-౨, నిరు. ౫-౨.
నదను. పుం. నిఘ. ౨-౧౭.
నదీ. స్త్రీ. పుం. నిఘ.౧-౧౩; ౫-౩; నిరు. ౨-౨౪; ౯-౨౫; ౧౧-౪౯.
ననా స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧౧; నిరు. ౬-౬.
నపాత్. పుం. నిఘ. ౨-౨; నిరు. ౮-౫.
నప్తీ. స్త్రీ. ౩-౪; నప్త్య, నపుం.
నభ్. ధా. నభతి, నభతే. నిఘ. ౨-౧౯; నభన్తామ్. నిరు. ౧౦-౫.
నభను. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧౩.
నభన్వాః. బహు. నిఘ. ౧-౧౩.
నభస్. న. నిఘ. ౧-౪/౧౨; ౩-౩౦; నిరు. ౨-౧౪.
నమ్. ధా. నంసన్తే. నిఘ.౪-౧; నిరు. ౪-౧౫; నినంసై. ౨-౨౭;
నమస్యతి. నిఘ. ౩-౫.
నమ్యా. నిఘ. ౧-౭.
నర. పుం. నిఘ.౨-౨; నిరు. ౫-౧.
నరక. న. ౧-౧౧.

ప

పరి. ఉప. నిఘ. ౪-౨;
నిరు. ౧-౩; ౫-౨౮;
౧౦-౭; ౧౧-౧౭,

పరితక్మ్య. వి. నిఘ. ౪-౧;
నిరు. ౪-౬;౧౧-౨౫.

పరిద్వేషస్. వి. ౫-౨౨.

పరిధి. పుం. ౨-౨౬.

పరిపతి. పుం. ౧౨-౨౮.

పరివ్రాజక. పుం. ౧-౧౪.

పరిణస్. వి. నిఘ. ౩-౧.

పరుచ్ఛేప. నామ వి.౧౦-౪౨.

పరుష. వి. ౨-౬.

పరుష్ణీ. నామ వి. ౯-౨౬.

పరుక్షేకృత. వి. ౭-౧.

పర్జన్యజిన్వత. ౯-౬.

పర్వత. పుం. నిఘ.౧-౧౦;
నిరు. ౧-౨౦;
౧౦-౯; ౧౧-౩౭.

పర్వత. న. ౧-౨౦; ౬-౨౦.

పర్యాన. పుం. నిఘ. ౧-౧౦.

పర్శు. స్త్రీ. ౪-౩/౬.

పర్ష పుం. ౩-౧౦.

పలిత. వి. ౪-౨౬.

పవతే. చూ. ప్ర. పూ.

పవి. పుం. నిఘ. ౧-౧౧;
౨-౨౦; ౪-౨;
నిరు. ౫-౫; ౧౨-౩౦.

పవిత్ర. న.నిఘ. ౧-౧౨;
౪-౨; నిరు. ౫-౬.

పవిత్రవత్. వి. ౧౨-౩౨.

పవీర. న. ౧౨-౩౦.

పవీరవన్. వి. ౧౨-౩౦.

పశు. న. ౪-౧౪.

పసస్. న.నిఘ. ౫-౧౬.

పస్త్య. న.నిఘ. ౩-౪.

పా. ధా. పాహి. ౧౦-౨;
పీప్యాన.౨-౨౭;
పపివాంస.౧౨-౪౨;
సంపివతే.౧౨-౨౯.

పై పుం. ౧౨-౧౯.

[illegible]ంసురం. న. ౧౨-౧౯.

పాక. వి. నిఘ. ౩-౮;
నిరు. ౩-౧౨.

పాజస్. న. నిఘ.౨-౭/౯;
నిరు. ౬-౧౨.

పాఞ్చజన్య. వి. ౩-౮.

పాణి. పుం. ౨-౨౬.

పాత్ర. న. ౫-౧.

పాథస్. న. నిఘ. ౪-౩;
నిరు. ౬-౭; ౮-౧౭.

పాద. పుం. ౨-౭.

పాదు. పుం. నిఘ. ౪-౨;
నిరు. ౫-౧౯.

పాన్త. ౭-౨౫.

పాప. వి. ౫-౨.

పారావతఘ్నీ. ౨-౨౪.

పార్వత. వి. నిఘ. ౧-౧౩.

పార్శ్వ. పుం. న. నిఘ. ౩-౩౦;
నిరు. ౪-౩.

పుష్య. న. ౫-౧౪.
పూ. ధా. పవతే. నిఘ. ౨-౧౪; పవస్వ ౩-౨౦.
పూజ్. ధా. పూజయతి. నిఘ.౩-౧౪.
పూరు. పుం.నిఘ.౨-౩; నిరు.౭-౨౩.
పూర్ణ. న. నిఘ. ౧-౧౨.
పూర్ధి. చూ. ప్ర. పృ.
పూర్వథా. క్రియా వి.౧౨-౩౪.
పూర్వపీతి. స్త్రీ. ౧౦-౩౭.
పూర్వహూతి. స్త్రీ. ౫-౨౮.
పూర్వ్య. వి. నిఘ. ౩-౨౭.
పూషాన్. పుం. నిఘ. ౧-౧; ౫-౬; నిరు. ౬-౩౧; ౧౨-౧౬.
పృక్ష్. స్త్రీ. నిఘ. ౨-౭.
పృక్ష. పుం. నిఘ. ౨-౧౭.
పృచ్ఛతి. చూ. ప్ర. ప్రచ్ఛ.
పృఞ్చ్. ధా. పృణక్షి పృణక్తి. నిఘ. ౩-౨౦; పిపృక్షా ౩-౧౪.
పృణాతి. చూ. ప్ర. పృ.
పృత్. స్త్రీ.నిఘ. ౨-౧౭.
పృతనా. స్త్రీ.నిఘ.౨-౩; నిరు. ౯-౨౪.
పృతనాజ్. వి. ౧౦-౨౭.
పృతనాజ్య. న. నిఘ. ౨-౧౭; నిరు. ౯-౨౪.
పృత్సుధ్. పుం. నిఘ. ౨-౧౭.
పృథక్. క్రియా వి. ౫-౨౫.
పృథివీ. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧/౩; ౫-౩/; ౫/౬. నిరు. ౧-౧౩; ౯-౩౧; ౧౧-౩౬; ౧౨-౩౦.
పృథు. వి.నిఘ. ౧-౧;౩-౩౦; నిరు. ౨-౨;౧౨-౨౩.
పృథుజ్రయస్. వి.నిఘ. ౪-౨; నిరు. ౫-౯.
పృథుసుక. వి. ౧౧-౩౨.
పృశిన. వి.నిఘ.౧-౪; నిరు.౨-౧౪.
పృశ్నిగర్భ. వి. ౧౦-౩౯.
పృషత. ౨-౨.
పృషతి. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧౫.
పృష్వ్యామయిన్. వి. ౫-౨౧.
పృష్ఠ. న. ౪-౩.
పౄ. ధా. పూర్ధి. నిఘ. ౩-౧౯; నిరు. ౪-౩; పృణత. ౩-౨౦; పిపర్తిః ౫-౨౪; పపిరత్. నిఘ. ౩-౧౯; అప్రాయిః ౯-౨౯; పారయన్తిః ౯-౨౭; ఆప్రా ౧౨-౧౬.
పేల్. ధా. పేలతి; ౭-౧౩; పేలయతి. నిఘ.౨-౧౪.
పేశస్. న. నిఘ. ౧-౨; ౩-౭; నిరు. ౮-౧౧.

ప్రు. ధా. ప్రవతే. నిఘ. ౨-౧౫; అభిప్రవన్త. నిరు. ౭-౧౭.
ప్లవతే. చూ. ప్ర. ప్లు.
ప్లాశుచిత్. నిఘ.౨-౧౫.
ప్లు. ధా. ప్లవతే. నిఘ.౨-౧౪.
ప్సరస్. న. నిఘ. ౩-౭.
ప్సా. ధా.ప్సాతి. నిఘ.౨-౧౪.
ప్సు. పుం. నిఘ. ౩-౭.

ఫ

ఫణ్. ధా. ఫణతి. నిఘ. ౨-౧౪.ఆపణీ పణతే. నిరు. ౨-౨౮;
ఫలిగ. పుం. ౧-౧౦.

బ

బంహిష్ఠ. నిఘ. ౩-౩.
బకుర. పుం. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౨౫.
బట్. అ. నిఘ. ౩-౧౦; నిరు. ౧౧-౩౭.
బత. అ. నిఘ. ౬-౨౭.
బత. పుం.నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౨౮.
బధిర. వి. ౧౦-౪౧.
బన్ధ్. ధా.౧౦-౪.
బన్ధు. పుం. నిఘ.౨-౧౦; నిరు. ౪-౧.
బప్స. నిఘ. ౩-౭.
బప్సతి. చూ. ప్ర. భస్.
బభ్రు. వి.౪-౧౫; ౯-౨౮.
బర్బుర. న. నిఘ. ౧-౧౨.
బర్హణా. నిఘ. ౪-౩; నిరు.౬-౧౮.
బర్హిష్ఠ. నిఘ. ౩-౩.
బర్హిషద్ నిఘ. ౩-౩.
బర్హిమ్. న. నిఘ. ౧-౩/౧౨; ౫-౨; నిరు. ౮-౮.
బల. న. నిఘ. ౨-౯; నిరు. ౩-౯.
బలాహక. పుం. నిఘ. ౧-౧౦.
బహు. వి.నిఘ.౩-౧; నిరు.౩-౧౩
బహుప్రజా. వి.౨-౮.
బహుల. వి.నిఘ.౩-౩౦.
బాధ్. ధా. బాబధానాన్. ౧౦-౯; పరి బాధమానః ౯-౧౫.
బాధ. పుం. నిఘ. ౨-౯.
బాల. పుం. నిఘ. ౯-౧౦.
బాహు. పుం. నిఘ. ౨-౪; నిరు. ౩-౮.
బిర న. ౬-౩౦.
బిన్దు. పుం. ౨-౧.
బిల. న. ౨-౧౭; ౧౨-౩౮.
బిల్మ. న. ౧-౨౦.
బిల్వ. న. ౧-౧౪.
బిల్వాద. పుం. ౧-౧౪.

భ

భన్ద్. ధా. భన్దతే. నిఘ. ౧-౧౬; ౩-౧౪; నిరు. ౫-౨.

భన్ద. నా. స్త్రీ. నిఘ. ౪-౨; నిరు. ౫-౨.

భర. పుం. నిఘ. ౨-౧౭; నిరు. ౪-౨౪.

భరత. పుం. నిఘ. ౩-౧౮.

భరిత్ర. న. నిఘ. ౨-౪.

భరూజా. స్త్రీ. ౨-౨.

భర్వన్. న. నిఘ. ౧-౨; నిరు. ౭-౨౫.

భర్వ. ధా. భర్వతి. నిఘ. ౨-౮; నిరు. ౯-౨౩.

భవష్యత్. నిఘ. ౧-౧౨.

భస్. ధా. భసథ. నిఘ. ౨-౮; నిరు. ౫-౨౨; బభస్తి. ఒప్సతి. బన్దామ్. నిఘ. ౨-౮; నిరు. ౫-౧౨; బప్సతా ౯-౩౬.

భాబుజీక. వి. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౪.

భాగ. పుం. ౩-౧౨; ౬-౮; ౧౨-౧; ౧౪-౩౧.

భాను. పుం. నిఘ. ౧-౯.

భామ్. ధా. భాంమేతే. నిఘ. ౨-౧౪.

భామ. పుం. నిఘ. ౨-౧౩.

భారత. పుం. నిఘ. ౩-౧౮.

భారతీ. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧౧; ౮-౧౩.

భావ్య. పుం. నిఘ. ౯-౧౦.

భాస్వత్. వి. నిఘ. ౧-౮/౧౩.

భిషజ్. పుం. ౬-౬.

భీ. ధా. విభాయ. ౧౦-౧౧.

భుజ్. ధా. భోజతే. నిఘ. ౨-౧౨.

భురణ్యతి. నిఘ. ౨-౧౪; నిరు. ౧౨-౨౨.

భురణ్య. వి. నిఘ. ౨-౧౫; నిరు. ౧౨-౨౨.

భురిత్. స్త్రీ. నిఘ. ౨-౧౪.

భువన. న. నిఘ. ౧-౧౨; నిరు. ౩-౧౨; ౭-౨౫; ౮-౧౪; ౧౦-౧౧/౩౪/౪౬; ౧౨-౧౧.

భూ. ధా. భూతన. ౬-౨౨; భూయాః ౯-౧౨; ౧౧-౪౪; అభూత. ౬-౧౬; బభూథ. ౫-౮; ఉపభువ. ౪-౨౫.

భూ. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧౩; నిరు. ౭-౨౭/౨౮.

భూత. న. నిఘ. ౧-౧౨.

భూమన. న. ౧౦-౪.

భూమి. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧.

భూమిజ. పుం. ౧-౧౪.

భూరి. క్రియా వి. నిఘ. ౩-౧; నిరు. ౨-౨౭; ౬-౨౨; ౧౧-౨౧.

భూరిదావన్.	వి. ౬-౯.
భూరిధార.	వి. ౫-౨.
భూరిశృఙ్గ.	వి.౨-౭.
భూష్.	ధా. పర్వ భూషత్.
భృ.	ధా. బిభర్షి ౧౧-౩౭; అభరత్.౭-౨౬; ౧౧-౨; భరన్తీ ౧౧-౩౬;ఆభర ౬-౩౨; ౧౨-౬; నిర్జభార. ౧౦-౨౨; ప్రభర.౬-౨౦; విజర్భృతే. ౯-౩౬; సంజభార. ౪-౧౧.
భృగు.	పుం. నిఘ. ౫-౫; నిరు. ౪-౨౩; ౧౧-౧౯.
భృణీయతే.	నిఘ. ౨-౧౨.
భృమి.	పుం. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౨౦.
భేషజ.	న. నిఘ. ౧-౧౨; ౩-౬; నిరు. ౧౦-౭/ ౩౫.
భోజతే.	చూ. ప్ర. భుజ్.
భోజన.	చూ. న. నిఘ. ౨-౧౦; నిరు. ౪-౫.
భ్యస్.	ధా. భ్యసతే. నిఘం. ౩-౨౯; నిరు. ౩-౧౧; అభ్యసేతామ్. ౩-౨౧; ౧౦-౧౦.
భ్రమ్.	ధా. భ్రమతి. నిఘ. ౨-౧౪.
భ్రాజ్.	ధా.భ్రాజతే. నిఘ.౧-౧౬.
భ్రాతృ.	పుం. నిఘ. ౫-౨౬.
భ్రాశ్.	ధా. భ్రాశతే. భ్రాశ్యతి. నిఘ. ౧-౧౬.
భ్రీ.	ధా. భ్రీణాతి.నిఘః ౨-౧౨.
భ్రేష్.	ధా. భ్రేషతి.నిఘ. ౨-౧౨.
భ్లాశ్.	ధా. భ్లాశయతే. నిఘ. ౧-౧౬.

మ

మంహ్.	ధా. మంహతే. నిఘ. ౩-౨౦; నిరు. ౧-౭.
మక్షు	క్రియా వి. నిఘ. ౨-౧౫.
మగన్ద.	పుం. ౬-౩౨.
మఖ.	పుం. నిఘ. ౩-౧౭; నిరు. ౩-౨౧.
మస్ర.	పుం. నిఘ. ౩-౧౭; నిరు. ౩-౨౧.
మఘ.	న. నిఘ.౨-౧౦; నిరు. ౧-౭; ౪-౧౭;౫-౧౬.
మఘవన్.	వి. ౧-౭.
మంగల.	వి. ౯-౪.
మజ్మనా.	తృతీయా. నిఘ.౨-౯.
మణ్డ.	పుం. ౯-౪.

మణ్డూక. పుం. నిఘ. ౫-౩; నిరు. ౯-౫; స్త్రీ. మణ్డూకీ. ౯-౮.

మతి. స్త్రీ. నిఘ. ౩-౧౫; నిరు. ౪-౧౯.

మతుథా. నిఘ. ౩-౧౫.

మత్సర. పుం. ౨-౫.

మత్స్య. పుం. ౬-౨౮.

మద్. ధా. గదతి. నిఘ. ౩-౧౪; నిరు. ౯-౫; మదేమహి. నిఘ.౩-౧౯; మద్య. ౫-౧.

మద. పుం. ౪-౮/౨౫; ౧౧-౧.

మధు. న. నిఘ. ౧-౧౨; నిరు. ౨-౨; ౪-౭; ౭-౬; ౧౦-౩౧.

మధ్యా. నిఘం. ౪-౧; నిరు. ౪-౧౧.

మన్. ధా. మన్యతే. నిఘ. ౩-౧౪; ౨-౬; నిరు. ౧౦-౨౯; మన్తహే. మనామహే. నిఘ. ౩-౧౯; నిరు.౬-౨౫; మనై. ౯-౨౫; మనుతామ. ౯-౧౩; మనీయ. ౩-౭; మన్తవా. ఉ. ౩-౩; మాతవా. ఉ.౧౧-౪౨; అమన్వత. ౪-౨౫; అనుమన్యాసే.౧౧-౩౦.

మనశ్చిత్. నిఘ. ౩-౧౫.

మనస్. న. ౪-౫.

మనస్వతి. ౩-౮.

మనస్వత్. వి. ౧౦-౧౦.

మనా. స్త్రీ. ౫-౫.

మనీషా. స్త్రీ. ౨-౨౫; ౯-౧౦.

మనీషిన్. వి. నిఘ. ౩-౧౫.

మను. పుం. నిఘ. ౫-౬; నిరు. ౧౨-౩౩.

మనుష. వి. ౬-౨౬.

మనుష్య. పుం. నిఘ. ౨-౨; నిరు. ౩-౬.

మనిష్వత్. క్రియా వి.౭-౧౩.

మనుస్. పుం. ౭-౫/౧౨.

మనోజవ. పుం. ౧-౯.

మన్త్రయతే. నిఘ. ౩-౧౪.

మన్ద. ధా. మన్దతే. నిఘ. ౧-౧౬; ౩-౧౪; నిరు.౨-౫; ౪-౨౪; ౯-౫; మన్దమానాయ. ౧౧-౯.

మన్దిన్. వి. నిఘ. ౪-౧; నిరు. ౪-౨౪.

మన్దు. పుం. నిఘ. ౪-౧; నిరు. ౪-౧౨.

మన్ద్ర. వి. నిఘ. ౧-౧౧; నిరు. ౧౧-౨౭/౨౯.

మన్ద్రజిహ్వా. వి. ౬-౨౩.

మన్ద్రయతే. నిఘ. ౩-౧౪.

మాతృ. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧౩; నిరు. ౨-౮; ౪-౧౪; ౮-౧౮; ౧౨-౭.

మాత్రా స్త్రీ. ౪-౨౫.

మాన న. ౨-౨౨.

మాయతే. నిఘ. ౩-౧౯; మన్.

మాయా. స్త్రీ. నిఘ. ౩-౧౩; ౭-౨౭; ౧౨-౧౭.

మాయు. పుం. నిఘ. ౧-౧/౧౧; నిరు. ౨-౯; ౧౧-౪౨.

మాయుక. వి. నిఘ. ౩-౨; ప్రమాయుక. నిరు. ౩-౫.

మార్ష్టి చూ. ప్ర. మృజ్.

మాస్. పుం. ౬-౩౫; ౧౧-౫.

మాస. పుం. ౪-౨౭.

మాసకృత్. ౫-౨౧.

మాహిన్. వి. నిఘ. ౩-౩.

మితద్రు. వి. ౧౨-౪౪.

మిత్ర. పుం. నిఘ. ౫-౪; నిరు. ౧౦-౨౧.

మిథున. వి. ౭-౨౯.

మినాతి. మినోతి. చూ. ప్ర. మీ.

మిమిఢ్. ఢి. చూ. ప్ర. మిహ్.

మిమీహి. చూ. ప్ర. మా.

మియక్ష. చూ. ప్ర. మ్యక్ష్.

మిష్ ధా. మిషన్తమ్. ౧౧-౪౨.

మిస్. ధా. మిస్యతి. నిఘ. ౨-౧౪.

మిహ్. ధా. మిమిడ్ఢి. నిఘ. ౩-౧౯.

మీ. ధా. మినాతి. నిఘ. ౨-౧౪/౧౯; మినతి. ౨-౧౪; మినోతి. ౨-౧౯; నిరు. ౭-౨౯; అమినాత్. ౫-౯; అమినానే. ౨-౨౦.

మీఢ్హళే. నిఘ. ౨-౧౦/౧౭.

మీల్హుమ్. నిఘ. ౨-౧౦.

ముక్షీజా. స్త్రీ. ౫-౧౯.

ముచ్. ధా. ముముగ్ధి. ౪-౩; అముఞ్చతమ్. ౫-౨౧.

ముఞ్జ. పుం. ౯-౮.

ముద్గల. పుం. ౯-౨౪.

ముషీవన్. వి. నిఘ. ౩-౨౪.

ముష్టి (పుం. స్త్రీ) ౬-౧.

ముసల. న. ౯-౩౫.

ముహుమ్. క్రియా. వి. ౨-౨౫.

ముహూతం. న. ౨-౨౫.

మూజవత్. పుం. ౯-౮.

మూర. వి. ౬-౮; ౧౧-౨.

మూర్ధన్. పుం. ౭-౨౭; ౯-౩౧; ౧౧-౪౨.

మూల. న. ౬-౩.

మూషిక. పుం. ౪-౫.

మూస్. పుం. నిఘ. ౪-౧; నిరు. ౪-౫/ ౬.

మృ.	ధా. మరతే. ౧౧-౩౮.
మృగ.	పుం. ౧-౨౦; ౯-౧౯.
మృజ్.	ధా. మార్ష్టి నిఘు. ౨-౧౪; నిరు. ౧-౨౦; మర్జయన్త. ౧౨-౪౩.
మృడ్.	ధా. మృలతి. ౧౦-౧౫; మృలయతి. ౧౦-౧౬.
మృత్యు.	పుం. నిఘు. ౫-౫; నిరు. ౧౧-౬.
మృద్.	ధా. మర్దతి. నిఘు. ౨-౧౪/౧౯.
మృదు.	వి. ౨-౨.
మృధ్.	పుం. నిఘు. ౨-౧౭; నిరు. ౭-౨.
మృధ్రవాచ్.	వి. ౬-౩౧.
మృష్.	ధా. ప్రమృషే. ౪-౧౪.
మేఘ.	పుం. నిఘు. ౧-౧౦; నిరు. ౨-౨/౨౦.
మేథ్.	ధా. ౪-౨.
మేదస్.	న. ౪-౩.
మేదస్తస్.	క్రియా వి. ౬-౧౬.
మేధ.	పుం. నిఘు. ౩-౧౫/౧౭.
మేధా.	స్త్రీ. నిఘు. ౨-౧౦; నిరు. ౩-౧౯.
మేధావిన్.	వి. నిఘు. ౩-౧౫.
మేనా.	స్త్రీ. నిఘు. ౧-౧౧; ౩-౨౯; నిరు. ౩-౨౧.
మేని.	స్త్రీ. నిఘు. ౧-౧౧; ౨-౨౦.
మేలి.	పుం. నిఘు. ౧-౧౧; ౫-౭.
మేహనా.	తృతీయా. నిఘు. ౪-౧; నిరు. ౪-౪.
మోకీ.	స్త్రీ. నిఘు. ౧-౭.
మౌజవత.	వి. ౯-౮.
మ్యక్ష్.	ధా. మ్యక్షతి. మియక్షతి. నిఘు. ౨-౧౪; అమ్యక్. ౪-౩; నిరు. ౬-౧౫.

య

యజ్.	ధా. అయాః. ౪-౨౫; యక్షి ౬-౧౩; ౮-౧౪; యజధ్యై. ౮-౧౨.
యజత.	వి. ౮-౭/ ౧౧; ౧౨-౧౭.
యజీయాన్.	౮-౮.
యజుస్.	న. ౭-౧౨.
యక్ష.	పుం. నిఘు. ౩-౧౭.
యజ్ఞవీ.	వి. ౭-౩౦.
యజ్ఞియ.	వి. ౭-౨౭/౨౯; ౯-౩౭; ౧౦-౮.
యత్.	ధా. యతతే. నిఘు. ౨-౧౪.
యాతయతి.	౨-౧౯; నిరు. ౧౦-౨౩.
యతస్రుచ్.	నిఘు. ౩-౧౮.
యథా.	నిఘు. ౩-౧౩; నిరు. ౩-౧౫.

యదు. పుం. నిఘ. ౨-౨.

యన్తు. పుం. నిఘ. ౩-౧౯.

యన్త్ర. న. ౧౦-౩౨.

యన్థి. చూ. ప్ర. యమ్.

యమ్. ధా. యన్థి. నిఘ.౩-౧౯; యచ్ఛత.౧౨-౪౫; యచ్ఛతామ్.౯-౩౮; యంసత్.౯-౧౯.

యమ. పుం. నిఘ. ౫-౪/౬; నిరు. ౧౦-౧౯/౨౧; ౧౨-౨౮.

యమీ. స్త్రీ. నిఘ. ౫-౫; నిరు. ౧౧-౩౨.

యమునా. నామ వి. నిఘ. ౯-౨౬.

యమ్య. వి. నిఘ. ౧-౭.

యవ్యా. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧౩.

యశస్. న.నిఘ.౧-౧౨; ౨-౭/౧౦.

యహ్. నిఘ. ౧-౧౨; ౨-౯.

యహు. పుం. నిఘ. ౨-౨.

యహ్వ. వి. నిఘ.౧-౧౩; ౩-౩; నిరు. ౮-౮.

యా. ధా. యామి.నిఘ. ౩-౧౯. నిరు. ౨-౧; యాతి. నిఘ ౨-౧౪; యాన్తి. ఈమహే. ౩-౧౯.

యాచ్. యాచతి.నిఘ.౨-౧౯; యాచిషత్.నిరు. ౬-౨౪.

యాతయతి. చూ. ప్ర. యత్.

యాతు. పుం. ౬-౩౦.

యాదః నిఘ. ౧-౧౨.

యాదు. పుం. నిఘ. ౧-౧౨.

యాదృశ. నిఘ.౪-౩; నిరు.౬-౧౫.

యు. ధా. యౌతి. నిఘ. ౩-౧౪. యూయవత్. నిఘ. ౪-౪౨; యూయవన్. ౧౨-౪౪.

యుగత్. క్రియా వి. నిఘ.౨-౧౫.

యుజ్. పుం.యుఞ్జమ్. ౯-౨౪.

యుథ్. ధా. అయుధు. నిఘ. ౨-౧౪.

యుధ్. ధా. యుధ్యతి, యుధ్యతే, అయుధు. -నిఘ. ౨-౧౪.

యువన్. పుం. ౪-౧౯; స్త్రీ. యువతి. ౧౦-౨౯.

యూథ. న. ౪-౨౪; ౧౧-౪౯.

యోక్త్రా. న.నిఘ.౨-౫; నిరు.౩-౯.

యోజన. న.నిఘ.౨-౫; నిరు. ౩-౯.

రమ్యా. స్త్రీ. నిఘ.౧-౫; = రామ్యా.

రయి. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧౨; ౨-౧౦; నిరు. ౪-౧౭;

రశనా. స్త్రీ. నిఘ.౨-౫; నిరు. ౩-౧౪.

రశ్మి. పుం. నిఘ. ౧-౫; నిరు.౨-౧౫.

రస్. ధా. రసతి. నిఘ.౩-౧౪; నిరు.౧౧-౨౫. రసత్. ౧౨-౧౭.

రస. పుం.నిఘ.౧-౧౧/౧౨; ౨-౭.

రసా. స్త్రీ. ౧౧-౨౫.

రా. ధా. రాతి.నిఘ.౨-౧౪; ౩-౨౦; నిరు. ౨-౧౮; ౪-౨౭; రిరీహి. నిఘ. ౩-౧౯; రాసతి. ౩-౨౦; రరాణ నిరు. ౨-౧౨; రరివాన్. ౪-౨౫.

రాకా. స్త్రీ. నిఘ. ౫-౫; నిరు.౧౧-౨౯/౩౦.

రాజ్. ధా. రాజతి.నిఘ. ౨-౨౧.

రాజ్. స్త్రీ.౧౨-౪౬.

రాజన్. పుం. ౨-౩.

రాజపురుష. పుం. ౨-౩.

రాతి. స్త్రీ. న. ౧౨-౧౭.

రాత్రి. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౭; ౫-౩; నిరు. ౨-౧౮; ౯-౨౮; రాత్రీ. ౨-౧౯.

రాధస్. న. నిఘ. ౨-౧౦; నిరు. ౪-౪; ౧౧-౨౪.

రామ. వి. ౧౨-౧౩.

రామ్యా. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౭.

రాష్ట్రీ. స్త్రీ. నిఘ. ౨-౨౨; నిరు. ౧౧-౨౮.

రాసతి. చూ. ప్ర. రా.

రాసభ. పుం. నిఘ. ౧-౧౫.

రాస్పిన. నిఘ.౪-౩; నిరు. ౬-౨౧.

రిక్థ. న. నిఘ. ౨-౧౦; నిరు. ౩-౬.

రిక్వన్. పుం. నిఘ. ౩-౨౪.

రిచ్. ధా. ఆరైక్. ౨-౧౯; ౩-౬.

రిణాతి. చూ. ప్ర. రీ.

రిపః. నిఘ. ౧-౧.

రిపు. పుం. నిఘ. ౩-౨౪.

రిప్ర. న. ౪-౨౧.

రిభ్వన్. పుం. నిఘ. ౩-౨౪.

రిరిద్ధి. చూ. ప్ర. రిహ.

రిరీహి. చూ. ప్ర. రా.

రిశాదస్. వి. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౨౪.

రిష్. ధా. రిషే [illegible]

రిహ్. ధా. రిహతి [illegible] ౩-౧౪; [illegible]

రిహమ్. క్రియా [illegible] ౩-౨౪.

ల

లక్ష్మీ. స్త్రీ. ౪-౧౦.
లగ్. ధా. ౪-౧౦.
లజ్. ధా. లజతి. నిఘ. ౨-౧౪.
లజ్జ్. ధా. ౪-౧౦.
లమ్బచూడక. పుం. ౧-౧౪.
లష్. ధా. ౪-౧౦.
లాజ్గ. ల. న. ౬
లాంగూల. న. ౬-౨౬.
లాజ. పుం. ౬-౯.
లాఞ్ఛ. ధా. ౪-౧౦.
లిబుజా. స్త్రీ. ౬-౨౮.
లుభ్. ధా. ప్రతిలోభయన్తీ. ౯-౩౩.
లోట్. ధా. లోటతే. నిఘ. ౨-౧౪.
లోఠ్. ధా. లోఠతే. నిఘ. ౨-౧౪.
లోధ. పుం. నిఘ. ౪-౧; నిరు. ౪-౧౪.
లోమన్. న. ౩-౫.
లోహ. న. నిఘ. ౧-౨.

వ

వంశ. పుం. ౫-౫.
వక్ష్. ధా. వవాక్షిథ. వివక్షసే. నిఘ. ౩-౩; నిరు. ౩-౧౩; ఉక్షితః- నిఘ. ౩-౩.
వక్షణా. స్త్రీ. ౧-౧౩.
వక్షస్. న. నిఘ. ౪-౨; నిరు. ౫-౧౬; ౫-౫.
వగ్వ. పుం. నిఘ. ౧-౧౧.
వచ్. ధా. వోచే. ౫-౭; ప్రవోచమ్. ౭-౨౩; ౮-౨౦; వివోచత్. ౭-౨౦; ప్రవోచయమ్. ౧౦-౪౨; ప్రవవక్ష్యే ౫-౮.
[illegible] న. ౨-౨౭; ౯-౩౧; ౧౦-౩౧.
వచస్యా. తృతీయా. ౧౨-౧౮.
వజ్ర. పుం. నిఘ. ౨-౨౦; నిరు. ౩-౧౧.
వఞ్చ్. ధా. వఞ్చతి. నిఘ. ౨-౧౪.
వణిజ్. పుం. ౨-౧౭.
వద్. ధా. నిఘ. ౨-౧౪.
వధస్. న. నిఘ. ౨-౯/౨౦.
వధ్రూ. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧౩; నిరు. ౨-౨.
వన్. ధా. వనాంతి. నిఘ. ౨-౬.
వన. న. నిఘ. ౧-౫/౧౨; నిరు. ౫-౧౬; ౮-౩.
వనర్గు. వి. నిఘ. ౩-౨౪; నిరు. ౩-౧౪.
వనస్పతి. పుం. నిఘ. ౫-౨; నిరు. ౮-౩/౧౬; ౯-౧౨.

౧-౧౯; ౩-౫; ౫-౧౮; ౬-౧౩; ౧౨-౪౫; ౯-౩౯.

వస్. ధా. ౧౦-౧౬; ఉషతుః ౩-౧౫.

వసతి. స్త్రీ. ౧౦-౨౨.

వసు. వి. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౭; నపు. ౨-౧౦; నిరు. ౫-౧౯; ౯-[illegible]; బహు. పుం. నిఘ. ౧-౫; ౫-౬; నిరు. ౧౨-౪౧.

వసుధితి. వి. ౯-౪౨.

వసుధేయ. న. ౯-౪౨/౪౩.

వసువన్. వి. ౯-౪౨/౪౩.

వసుయు. వి. ౬-౬/౩౨.

వస్తు. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౯; నిరు. ౩-౧౫; ౮-౯.

వస్త్ర. న. ౪-౨౪.

వస్త్రమథి. వి. ౪-౨౪.

వస్వా స్త్రీ. నిఘ. ౧-౭.

వహ్. ధా. వహతే. నిఘ. ౨-౧౪; వక్షి నిరు. ౮-౧౯; అవక్షత్. ౯-౪౨/౪౩.

వహతు. పుం. ౧౨-౮/౧౧.

వహ్ని. పుం. నిఘ. ౧-౧౪; నిరు. ౩-౪/౬; ౮-౩.

వా. ౧-౪.

వా. ధా. వాతి. నిఘ. ౨-౧౪; వి వాసతి. అవివాసతి. అనివాసీమ. నిరు. ౩-౫; ౧౧-౨౩, ౨-౨౪.

వాఘత్. నిఘ. ౩-౧౫/౧౮; నిరు. ౧౧-౧౬.

వాచ్. నిఘ. ౧-౧౧; ౫-౫, నిరు. ౨-౨౩; ౮-౨౯, ౧౧-౨౭.

వాచస్పతి. పుం. నిఘ. ౫-౪; నిరు. ౧౦-౧౮.

వాజ్. ధా. వాజయతి. నిఘ. ౩-౧౪.

వాజ. పుం. నిఘ. ౨-౭/౧౭; నిరు. ౧౦-౩౩; ౧౧-౧౬/ ౨౬.

వాజ. పుం. నిఘ. ౨-౭/౧౭; నిరు. ౧౦-౩౩; ౧౧-౧౬/౨౬.

వాజగన్ధ్య. వి. నిఘ. ౪-౨; నిరు. ౫-౧౫.

వాజపస్త్య. వి. నిఘ. ౪-౨; నిరు. ౫-౧౫.

వాజసా. వి. ౯-౩౬.

వాజసాతి. స్త్రీ. నిఘ. ౨-౧౭; నిరు. ౧౨-౪౫.

వాజిన్. వి. నిఘ. ౧-౧౪/౮; ౫-౬; నిరు. ౨-౨౮; ౩-౩; ౭-౨౦;

విత్ర. న. నిఘు.౨-౧౦;
నిరు. ౨-౨౪.

విద. ధా. విత్సే.౬-౮;
విత్తమ్.౪-౬; ౫-౨౧;
అవిదామ.౬-౨౮;
వేదయామసి.౯-౩౧;
వివేద.౩-౨౨.

విదథ. పుం. న. నిఘు.౩-౧౭;
౪-౩; నిరు.౧-౭;
౩-౧౨; ౬-౭;
౮-౧౨; ౯-౧.

విదద్వసు. వి. ౪-౪.

విద్మనాపస్. వి. ౧౧-౩౩.

విద్వధ. వి. నిఘు. ౪-౧;
నిరు.౪-౧౫.

విద్వస్. ౮-౨౦.

విధ్. ధా. విధేమ. నిఘు.
౩-౫; నిరు.౧౦-౨౩.

విధర్తృ. పుం. ౧౨-౧౪.

విధవా. స్త్రీ. ౩-౧౫.

విధాతృ. పుం. నిఘు.౩-౧౫;
౫-౫; నిరు.
౧౦-౨౬; ౧౧-౧౧.

వినఙ్గృస. పుం. నిఘు. ౨-౪.

వినిక్ష్ ౪-౧౮.

విన్ధ్. ధా. విన్ధే. ౬-౧౮.

విప్. స్త్రీ. నిఘు. ౨-౫;
విపః - నిఘు. ౩-౧౫;
విపాం. నిఘు. ౧-౧౧.

విపన్యు. వి. నిఘు. ౩-౧౫.

విపర్వ. వి. ౯-౨౫.

విపశ్చిత్. పుం. నిఘు. ౩-౧౫.

విపాశ్. నామ. వి. ౯-౨౬.

విపాట్ఛుతుద్ర్యౌ. నిఘు. ౫-౩;
నిరు.౨-౨౪; ౯-౩౮.

విపాశిన్. ౧౧-౪౮.

విప్ర. పుం. నిఘు. ౩-౧౪;
నిరు. ౧౦-౧౯.

విభావన్. వి. స్త్రీ. నిఘు. ౧-౮.

విభీదక. పుం. ౯-౮.

విభ్వన్. వి. ౨-౧౯; ౧౧-౧౬.

విమనమ్. వి. ౧౦-౨౬.

వియత్. న. నిఘు. ౧-౩.

వియాతః. నిఘు. ౨-౧౯;
నిరు. ౩-౧౦.

వియుత. ద్వి. నిఘు. ౪-౧;
నిరు. ౪-౨౫.

విరప్శిన్. వి. నిఘు. ౩-౩;
నిరు. ౬-౨౩.

విరవ. పుం. ౧౦-౧౨.

విరాజ్. స్త్రీ. ౭-౧౩.

విరూప. వి. ౧౧-౭.

వివక్షసే. చూ. ప్ర. వక్ష్.

వివస్వత్. పుం. నిఘు. ౨-౨;
నిరు. ౭-౨౬.

వివాచ్. స్త్రీ. నిఘు.౨-౧౭.

వివాసతి. చూ. ప్ర. వా.

విశ్. ధా. వేశిష్టి.
నిఘు.౨-౧౪; ఆవివేశ.
నిరుః ౧౦-౪౬.

వీతమ్. ౪-౧౯; వీతామ్. ౯-౪౨/౪౩; వ్యన్తః- ౪-౧/౧౯; అవవేతి. నిఘ. ౨-౮.
వీజ. న. నిఘ. ౨-౨;= బీజ.
వీడ్. ధా. ౫-౧౬; వీలయస్వ. ౮-౩; ౯-౧౨.
వీడ్వఙ్గ. వి. ౯-౧౨.
వీతి. స్త్రీ. ౫-౧౮.
వీర. పుం. ౧-౭.
వీరుధ్. స్త్రీ. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౩.
వీర్య. న. ౧౦-౧౯.
వీలు. వి. నిఘ. ౨-౯.
వృ. ధా. వ్యావః ౧-౭; వివః ౧౦-౯; వరన్తే- ౨-౯; అభీవృత్తా. ౨-౯.
వృక. పుం. నిఘ. ౨-౨౦; ౩-౨౪; ౪-౨; నిరు. ౫-౨౦; ౬-౨౬; ౧౨-౪౪.
వృక్తబహిస్. వి. నిఘ. ౩-౧౮.
వృక్ష. పుం. ౨-౬; ౧౨-౨౯.
వృజ్. స్త్రీ. నిఘ. ౨-౯.
వృజ్. ధా. ప్రవావృజే. ౫-౨౮.
వృజన. న. నిఘ. ౨-౯; ౬-౨౩.
వృజిన. న. ౧౦-౪౧.
వృణక్తి. చూ. ప్ర. వ్రశ్చ్.
వృత్. ధా. వర్తతే. నిఘ. ౨-౧౪; వర్వృతా న్వా. నిరు. ౯-౮; సమవర్తత. ౧౦-౨౩.
వృత. న. నిఘ. ౨-౧౦.
వృత్ర. పుం. నిఘ. ౧-౧౦; ౨-౧౦; నిరు. ౨-౧౬/౧౭.
వృత్రతూర్య. న. నిఘ. ౨-౧౭.
వృత్రహన్. పుం. ౭-౨౩.
వృధ్. ధా. వావృధే. ౧౦-౧౯; వావృధానః ౧౦-౨౭.
వృన్ద. న. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౩౪.
వృనార్దక. పుం. ౬-౩౪.
వృశ్చతి. చూ. ప్ర. వ్రశ్చ్.
వృషన్. పుం. ౨-౭; ౧౧-౪౭.
వృషన్ధి. పుం. నిఘ. ౧-౧౦.
వృషభ. పుం. నిఘ. ౫-౩; నిరు. ౪-౯; ౭-౨౩; ౯-౨౨.
వృషల. పుం. ౩-౧౬.
వృషాకపి. పుం. ౫-౬; నిరు. ౧౧-౩౯; ౧౨-౨౭.
వృషాకపాయీ. స్త్రీ. నిఘ. ౫-౬; నిరు. ౧౨-౮.
వృష్టివని. స్త్రీ. ౨-౧౨.
వృష్ణ్యావత్. వి. ౧౦-౧౧.
వేతి. చూ. ప్ర. వీ.

శేకుః ఆశేకుః- నిరు. ౫-౨౫; ౧౨-౩౨; ౮-౩౦; శిక్షతి. నిఘ. ౩-౨౦; నిరు. ౧-౮.

శక. న. నిఘ. ౧-౧౨.

శకట. న. ౬-౨౨; ౧౧-౪౮.

శకుని. పుం. నిఘ. ౫-౩; నిరు. ౯-౩.

శక్తి. స్త్రీ. నిఘ. ౨-౧; నిరు. ౮-౨౭.

శక్మన్. న. నిఘ. ౨-౧.

శక్వరీ. స్త్రీ. నిఘ. ౨-౧౧/౧౪; నిరు. ౧-౯.

శగ్మ. వి. నిఘ. ౩-౬.

శగ్మన్. నిఘ. ౨-౧.

శగ్మ్య. వి. నిఘ. ౩-౬; నిరు. ౩-౪.

శచీ. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧౧; ౨-౧; ౩-౯; నిరు. ౧-౧౧; ౧౨-౨౮.

శచీవత్. వి. ౫-౧౧.

శత. న. నిఘ. ౩-౧; నిరు. ౩-౧౦.

శతదాయ. వి. ౧౧-౩౧.

శతపవిత్ర. వి. ౫-౬.

శతరా. ద్వి. నిఘ. ౩-౬.

శతసా. వి. ౧౦-౨౭.

శద్. ధా. శాశదాన. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౧౬.

శన్తను. నామవి. ౨-౧౨.

శప్. ధా. ౩-౨౧.

శబ్ది. పుం. నిఘ. ౧-౧౧.

శమ్. అ. నిఘ. ౩-౬; నిరు. ౪-౨౧; ౧౧-౩౦.

శమ్. ధా. శమ్నాతి. నిఘ. ౨-౧౯.

శశమానః. ౩-౧౪; ౪-౩; ౬-౭.

శమీ. స్త్రీ. నిఘ. ౨-౧; నిరు. ౧౧-౧౬.

శమ్బ. పుం. నిఘ. ౪-౨; నిరు. ౫-౨౪.

శమ్బర. పుం. నిఘ. ౧-౧౦; న. ౧-౧౨; ౨-౯.

శమ్బు. వి. ౫-౩.

శయుత్రా. క్రియా వి. ౩-౧౫.

శరణ. న. నిఘ. ౩-౪.

శరద్. స్త్రీ. ౪-౨౫.

శరారు. పుం. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౩౧.

శరీర. న. ౨-౧౬; ౩-౫.

శరుమత్. వి. ౫-౧౨.

శర్ధమ్. న. నిఘ. ౨-౯.

శర్మన్. న. నిఘ. ౩-౪/౬; నిరు. ౯-౧౯/౩౨; ౧౨-౪౫.

శర్వ్య. వి. స్త్రీ. నిఘ. ౨-౫; ౪-౨; నిరు. ౫-౪; ౧౦-౨౯.

శర్వరీ. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౮.

శుక్రపిస్. వి. ౮-౧౧.
శుచ్. ధా. శోచతి. నిఘ. ౧-౧౭.
శుచన్తమ్. నిరు. ౫-౩.
శుచమానః. ౧౦-౪౧.
శుచి. వి.౬-౧.
శుతుద్రీ. నామ. వి. ౯-౨౬.
శున. పుం. ౯-౪౦.
శునమ్. క్రియా వి. నిఘ. ౩-౬.
శునాశీరౌ. ద్వి. నిఘ. ౫-౩; ౯-౪౦.
శున్ధ్యు. వి. ౪-౧౬.
శుభ్. ధా. శుమ్భమానాః- ౮-౧౦.
శుభ. వి.న. నిఘ.౧-౧౨.
శుభ్ర. వి. ౯-౩౯; ౧౨-౪౩.
శురుధ్. స్త్రీ. నామవి. బహు. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౧౬; ౧౨-౧౮.
శుష్ణ. పుం.౨-౯; ౩-౧౧; ౫-౧౬; ౬-౧౯; న. నిఘ.౨-౯.
శుష్మ. పుం. ౨-౨౪; ౩-౨౧; ౧౦-౧౦;న. నిఘ.౨-౯;
శూఘన. పుం. నిఘ. ౨-౧౫.
శూర. పుం. ౪-౧౩.
శూరసాతి. స్త్రీ. నిఘ.౨-౧౭.
శూర్త. పుం. నిఘ.౨-౧౫.
శూర్ప. న.౬-౯.
శృంగ. న. నిఘ. ౧-౧౭; నిరు. ౨-౭.
శృధ్. ధా. శర్ధత్. ౪-౧౯.
శౄ. ధా. శృణాతి. నిఘం. ౨-౧౯.
శేప. పుం. స్త్రీ. నిఘ. ౩-౨౯; నిరు. ౩-౨౧.
శేవ. వి. నిఘ.౩-౬; నిరు. ౧౦-౧౭.
శేవృధ. వి. నిఘ.౩-౬.
శేషస్. న. నిఘ. ౨-౨; నిరు. ౩-౨.
శోకీ. స్త్రీ. నిఘ.౧-౭.
శోచిస్. న. నిఘ. ౧-౨౭.
శ్చుత్. ధా. శ్చోతతి. నిఘ. ౨-౧౪; నిరు. ౫-౧౧.
శ్నథ్. ధా.శ్నథతి. నిఘ.౨-౧౯; నిశిశ్నథుత్.౧౧-౪౭; శ్నథయః-౩-౨౧.
శ్మన్. న. ౩-౫.
శ్మశా. నిఘ.౪-౨; నిరు.౫-౧౨.
శ్మశాన. న. ౩-౫.
శ్మశ్రు. న. ౩-౫.
శ్యామ. వి. ౪-౩.
శ్యావ. స్త్రీ. శ్యావీ. నిఘ.౧-౭/౧౫.

ష

స

సంహితా. స్త్రీ. ౧-౧౭.
సక్త. పుం. ౪-౧౦.
సక్థి. న. ౯-౨౦.
సక్షతి. చూ. ప్ర. సచ్.
సఖి. పుం. ౭-౩౦.
సఖ్య. న.౪-౧౦.
సగర. పుం. న. నిఘు. ౧-౩.
సగ్ధి. వి. ౯-౪౩.
సగ్మన్. నిఘు. ౨-౧౭.
సంకా. స్త్రీ. ౨-౧౭; ౯-౧౪.
సంఖ్యే. సప్తమీ. నిఘు. ౨-౧౭.
సంగథే. సప్తమీ. నిఘు. ౨-౧౭.
సంగ్రామ. న. నిఘు.౨-౧౭; నిరు. ౧౦-౩౯.
సంగే. సప్తమీ. నిఘు.౨-౧౭.
సంగ్రామ. పుం. నిఘు. ౨-౧౭; నిరు. ౩-౯.
సచ్. ధా.సచతి. నిఘు. ౨-౧౪; సచతే; సచన్తే. వి. ౩-౨౧; ౭-౨౩; సచత. ౯-౨౬; సచన్తామ్. సచస్వ. ౯-౩౩; ౩-౨౧; సిషక్తు. నిఘు. ౩-౨౯; నిరు. ౩-౨౧; ౧౧-౪౯; సంసచావహై. ౫-౯; సక్షతి. నిఘు.. ౨-౪;
సచా. నిఘు.౪-౨; నిరు.౫-౫; ౧౧-౫౦.
సచాభు. వి. ౫-౫.
సజాత్య. న.౬-౧౪.
సజూస్. క్రియా వి.౯-౧౩;
సజోషస్. వి.౮-౮; ౧౧-౧౫.
సంచరేణ్య. వి. ౧-౬.
సత్. నిఘు. ౧-౧౨; సతః- నిఘు. ౩-౨౯; నిరు. ౩-౨౦.
సతీక. న. నిఘు. ౧-౧౨; సర్ణీక.
సతీన. న. నిఘు. ౧-౧౨.
సత్త్ర. పుం.౫-౩.
సత్య. వి.న. ౧-౧౨; ౩-౧౦; నిరు. ౧-౧౩; ౩-౧౩.
సత్రా. క్రియా వి. నిఘు.౩-౧౦.
సత్వన్ పుం.౬-౩౦.
సద్. ధా. సదన్తు. సదతామ్. ౮-౧౧/౧౩; పరిషద్యమ్. ౩-౨.
సదన. న. నిఘు.౧-౧౨; నిరు.౪-౧౭; ౭-౨౪; ౧౨-౪౨.
సదమ. క్రియా వి.౪-౧౯; ౧౨-౩౭.
సదస్. న. నిఘు.౩-౩౦.
సదాన్వ. వి. నిఘు.౪-౩; ౬-౩౦.
సద్మన్. న. నిరు.౧-౧౨; ౨-౧౭; ౩-౪; నిఘు. ౩-౩౦.
సధమాద. పుం. ౭-౩౦.

సముద్రియః. స్త్రీ. బహు.౧౨-౩౦.
సమోహే. సప్తమీ. నిఘ.౨-౧౯.
సంప్రతి. క్రియా వి. ౬-౨౨
సంమోహే. సప్తమీ. నిఘ.౨-౧౯.
సరణ్యు. స్త్రీ. ౫-౬; నిరు.౧౨-౮.
సరమా. స్త్రీ. నిఘ. ౫-౫; నిఘ.౧౧-౨౪.
సరస్. న. నిఘ. ౧-౧౧/౧౨; నిరు.౫-౧౧.
సరస్వత. పుం. నిఘ.౫-౪; నిరు.౧౦-౨౩.
సరస్వతీ. స్త్రీ. నిఘ. ౧-౧౧/౧౩; ౫-౫; నిరు. ౨-౨౩; ౮-౨౬; ౧౧-౨౫.
సరిత్. స్త్రీ. నిఘ.౧-౧౩.
సరిర. న. నిఘ.౩-౧.
సర్గ. పుం. నిఘ.౧-౧౨.
సర్ణీక. న. నిఘ.౧-౧౨.
సర్పతి. చూ. ప్ర. సృప్.
సర్పిస్. న. నిఘ. ౧-౧౨.
సర్వ. సర్వనామ. నిఘ.౧-౧౨; నిరు.౨-౨౪.
సర్వగణ. వి.౬-౩౬.
సర్వతాతి. స్త్రీ. ౧౧-౨౪.
సర్సృతే. చూ. ప్ర. సృ.
సలలూక. న. నిఘ.౪-౩; నిరు.౬-౩.
సలిల. న.నిఘ.౧-౧౨; ౩-౧.
సవ. పుం. ౮-౧౦; ౧౧-౨.
సవన. న. నిఘ.౩-౧౯; నిరు.౫-౨౫.
సవితృ. పుం. నిఘ.౫-౪/౬; నిరు.౧౦-౩౧; ౧౨-౧౨.
సవీమని. సప్తమీ. నిఘ.౪-౩; నిరు. ౬-౯/౧౨.
సశ్చ్. ధా. సశ్చతి. నిఘ. ౨-౧౪; అసశ్చన్తా.౪-౨; నిరు.౫-౨.
సస్. ధా. సస్తి. నిఘ. ౩-౨౨; అసస్తన. నిరు.౧౧-౧౬; ససతః - ౪-౧౬.
సస. న. నిఘ. ౨-౯; ౪-౨; నిరు.౫-౩.
సస్ని. పుం.నిఘ. ౪-౨; నిరు.౫-౧.
సస్రతి. చూ. ప్ర. సృ.
సస్రుత్. వి. నిఘ.౧-౧౩.
సస్వర్. క్రియా వి. నిఘ.౩-౨౫.
సహ్. ధా. ప్రసాక్షతే. ౧౧-౨౧.
సహస్. న. నిఘ.౧-౧౨; ౨-౮; నిరు.౫-౨౫; ౧౧-౮.
సహస్ర. న.నిఘ.౩-౧; నిరు.౩-౧౦.

సుదత్ర. వి. నిఘ.౪-౩; నిరు.౬-౧౪.
సుదాను. వి. ౬-౨౩.
సుదాస్. నామ వి. ౨-౨౪.
సుదిన. న. నిఘ. ౩-౬.
సుదుఘ. వి. ౧౧-౪౩.
సుదేవ. వి. ౫-౨౭.
సుద్రవిణస్. వి.౧౧-౨౩.
సుధన్వన్. నామ వి. [illegible]
సునీథ. వి.నిఘ.౩-౮; నిరు.౪-౧౯.
సుపర్ణ. పుం. నిఘ.౧-౫/౧౪, ౫-౪; నిరు.౩-౧౨; ౪-౩; ౭-౨౪; ౯-౧౯; ౧౦-౪౫; స్త్రీ. నిఘ.౧-౧౧; నిరు.౭-౩౧.
సుపలాశ. వి. ౧౨-౨౯.
సుపాణి. వి. ౨-౨౬.
సుప్రయా. వి. ౫-౨౮.
సుప్రాయణ. వి. నిఘ.౪-౧; నిరు.౪-౧౮; ౮-౧౦.
సుభద్ర. వి.౧౧-౩౪.
సుమఖ. వి. ౧౧-౯; ౧౨-౩.
సుమజ్జల. వి. ౯-౪.
సుమత్. క్రియా వి. నిఘ.౪-౩; నిరు.౬-౨౨.
సుమతి. స్త్రీ.నిఘ.౨-౧౧; ౭-౨౨; ౧౧-౧౯; ౧౨-౩౮.
సుమాయ. వి.౧౧-౧౪.
సుమ్న. న. నిఘ.౩-౬.
సుమ్నావన్. వి. స్త్రీ. ౧-౭.
సురణ. వి. ౧౧-౫౦.
సురా. స్త్రీ.నిఘ. ౧-౧౨; నిరు.౧-౪/౧౧.
సురూక్మ. వి.౮-౧౧.
సురుచ్. వి. ౧-౭.
సువాసన్. వి. ౧-౧౯.
సువాస్తు. నామ వి.౪-౧౫.
[illegible]విల. న. నిఘ.౪-౧; నిరు.౪-౧౭; ౧౧-౫; ౧౨-౨౮.
సువిదత్ర. పుం.నిఘ.౪-౩; నిరు.౬-౧౪; న. ౭-౯.
సువిదత్రియ. వి. ౭-౯.
సువీర. వి.౧-౭; ౯-౧౨.
సువృక్తి. స్త్రీ.౨-౨౪.
సువృధ్. వి.౩-౧౧.
సుశిప్ర. వి. నిఘ.౪-౩; నిరు.౬-౧౭.
సుశేవ. వి.౩-౩; నిరు.౧౦-౧౭.
సుషారథి. పుం. ౯-౧౬.
సుషోమా. స్త్రీ. ౯-౨౬.
సుష్టుతి. స్త్రీ.౬-౧౮.
సుష్యయన్తీ. ౮-౧౧.
సుహవ. వి.౧౧-౩౧/౩౩.
సుహస్త. వి.౧౧-౪౩.
సూద. పుం.నిఘ. ౩-౨౫.

స్త్రియా. స్త్రీ. నిఘ.౪-౩;
నిరు.౬-౧౭.

స్తు. ధా.స్తౌతి. నిఘ.౩-౧౪;
స్తవే.నిరు.౬-౨౩;
స్తవత్. ౫-౨౨;
స్తోషమ్.౯-౨౫;
స్తుషేయ్యమ్.
౧౧-౨౧.

స్తుభ్. ధా. స్తోభతి.
నిఘ.౩-౧
నిరు.౭-౨౧.

స్తుభ్. పుం. నిఘ.౩-౧౬.

స్తూప. పుం. ౧౦-౩౩.

స్తృణాతి. చూ. ప్ర. స్తృ.

స్తృభిః- తృతీయా.
నిఘ.౩-౨౯;
నిరు.౩-౨౦.

స్తృ. ధా. స్తృణాతి.
నిఘ.౨-౧౯.

స్తేన. పుం. ౩-౨౪.

స్తోక. పుం. ౨-౧.

స్తోతృ. పుం. ౩-౧౬.

స్త్యై ధా. ౩-౨౧.

స్థా. ధా. తిష్ఠాః- ౮-౧౮;
అనుతస్థిమ. ౬-౬;
తస్థుషః-నిఘ.౨-౩;
నిరు.౧౨-౧౬.

స్థా. వి. ౫-౩.

స్థాణు. పుం.౧-౧౮.

స్థిర. ధా. ౯-౧౧.

స్థిరధన్వన్. వి.౧౦-౬.

స్థిరపీత. వి.౧-౨౦.

స్థూణా. స్త్రీ.౧-౧౨.

స్థూర. వి. ౬-౨౨.

స్నా. ధా.౧౨-౨౬;
స్నాత్వాః- ౧-౯.

స్నిహ. ధా.నిఘ. ౨-౧౯;
నేహతి, స్నేహయతి.

స్నుషా. స్త్రీ.౧౨-౯.

స్పృశ్ ధా. అనుపస్పృశానమ్.
౧౦-౨౫.

స్పార్హ వి. ౩-౧౦.

స్పృధ్. పుం. నిఘ.౨-౧౭.

స్ఫుర. ధా.స్ఫురతి.
నిఘ.౨-౧౯;
స్ఫురత్.౫-౧౭;
విస్ఫురన్తీ.౯-౪౦.

స్ఫుల్. ధా. స్ఫులతి. నిఘ.
౨-౧౯.

స్మత్. అ. ౧౧-౪౯.

స్మృతీక. న. నిఘ.౧-౧౨.

స్య. న.౬-౯.

స్య. న.౬-౯.

స్యన్ద్ ధా.స్యన్దతి, స్యన్దతే
నిఘ.౨-౧౪.

స్యమ్. ధా. స్యమతి.
నిఘ.౨-౧౪.

స్యాల. పుం.౬-౯.

స్యూమక. న. నిఘ. ౩-౬

హ

హన్.	ధా. హనతి. హన్తి. నిఘ. ౨-౧౪; జఘన్వాన్. ౨-౧౬; ౭-౩౨; హన్తో: ౬-౨; ఆజఘ్నన్తి. ఉపజిఘ్నతే. ౯-౨౦; హన్తాత్. నిఘ. ౨-౧౪.
హను.	పుం. స్త్రీ. ౬-౧౭.
హమ్.	ధా. హమ్మతి. నిఘ. ౨-౧౪.
హయ్.	ధా. హయతి. నిఘ. ౨-౧౪.
హయన్తాత్.	హన్తాత్.
హయ.	పుం. నిఘ. ౧-౧౪.
హరయాణ.	పుం. నిఘ. ౪-౨; నిరు. ౫-౧౫.
హరస్.	న. నిఘ. ౧-౧౭; ౨-౧౩; ౪-౧; నిరు. ౪-౧౯.
హరస్వత్.	వి. నిఘ. ౧-౧౩.
హరి.	వి. నిఘ. ౨-౩; ౧-౧౫; నిరు. ౪-౧౯; ౭-౨౪.
హరిత్.	వి. నిఘ. ౧-౬; ౧-౧౩/౧౫; ౨-౫; నిరు. ౪-౧౧.
హర్మ్య.	న. నిఘ. ౩-౪.
హర్య.	ధా. హర్యతి. నిఘ. ౨-౧౪/౬; నిరు. ౨-౧౦; ౭-౧౭; ప్రతిహర్యతే. ౧౧-౧౫.
హవ.	పుం.న. ౫-౧; ౧౦-౨; ౧౧-౧౮; ౧౨-౪౪.
హవనశ్రుత్.	వి. ౬-౨౭.
హవిర్ధాన.	న. నిఘ. ౫-౩; నిరు. ౯-౩౭.
హవిస్.	న. నిఘ. ౧-౧౨.
హవ్య.	న. ౧-౭.
హస్త	పు. ౧-౭.
హస్తఘ్న.	పుం. నిఘ. ౫-౩; నిరు. ౯-౧౪.
హస్తచ్యుతి.	స్త్రీ. ౫-౧౦.
హస్త్ర	వి. ౩-౫.
హా.	ధా. ఉజి. హితే. ౫-౨౧.
హా.	ధా. జహా. నిఘ. ౪-౧; నిరు. ౪-౧.
హాస్.	ధా. హాసమానే. నిఘ. ౪-౧; నిరు. ౫-౩; ౯-౩౯.
హి.	౧-౬.
హి.	ధా. హినోతి. నిఘ. ౪-౩; నిరు. ౬-౨౨; హిన్వన్తి. ౧-౨౦; హిను. ౧౧-౩౦; హినోత. ౧౨-౫; ప్రహినోత. ౭-౨౦.
హిమ.	న. ౪-౨౭; ౬-౩౬.
హిమా.	తృతీయా. నిఘ. ౧-౭.
హిరణ్య.	న. నిఘ. ౧-౨; నిరు. ౨-౧౦.
హిరణ్యగర్భ.	పుం. ౧౦-౨౩.

ఓం

నిరుక్తము (నిఘణ్టు భాష్యము)

నిరుక్తములో ఉదాహరణ మంత్రము (లేక మంత్ర భాగము) యొక్క సూచన, ఋగ్వేదము మండలము, సూక్తము, మంత్రము

౧ మండలము

సూక్తము - మంత్రము	నిరుక్తము
౧ - ౧	౭ - ౧౫
౧ - ౨	౭ - ౧౬
౧ - ౯	౩ - ౨౧
౨ - ౧	౧౦ - ౨
౩ - ౭	౧౨ - ౪౦
౩ - ౮	౫ - ౪
౩ - ౧౦	౧౧ - ౨౬
౩ - ౧౨	౧౧ - ౨౭
౬ - ౭	౪ - ౧౨
౭ - ౬	౬ - ౧౬
౭ - ౭	౬ - ౧౮
౯ - ౨	౧ - ౧౦
౧౦ - ౧	౪ - ౫
౧౫ - ౭	౮ - ౨
౧౮ - ౧	౬ - ౧౦
౧౮ - ౨	౩ - ౨౧
౨౨ - ౧	౧౨ - ౪
౨౨ - ౧౫	౯ - ౩౨
౨౨ - ౧౭	౧౨ - ౧౯
౨౪ - ౧౦	౩ - ౨౦
౨౪ - ౧౧	౨ - ౧
౨౪ - ౧౫	౨ - ౧౩
౨౭ - ౧	౧ - ౨౦
౨౭ - ౧౦	౧౦ - ౮
౨౮ - ౭	౯ - ౩౬
౩౦ - ౪	౧ - ౧౦

సూక్తము - మంత్రము	నిరుక్తము
౩౧ - ౧౬	౬ - ౨౦
౩౨ - ౫	౬ - ౧౭
౩౨ - ౬	౬ - ౪
౩౨ - ౧౦	౨ - ౧౦
౩౨ - ౧౧	౨ - ౧౭
౩౩ - ౩	౬ - ౨౨
౩౩ - ౧౨	౬ - ౧౯
౩౩ - ౧౩	౬ - ౧౬
౩౯ - ౧౦	౬ - ౨౩
౪౫ - ౩	౩ - ౧౭
౪౬ - ౪	౫ - ౨౪
౫౦ - ౫/౭	౧౧ - ౨౨/౨౫
౫౧ - ౧౪	౬ - ౩౧
౫౪ - ౨	౬ - ౧౮
౯౪ - ౨	౪ - ౨౫
౯౪ - ౯	౩ - ౧౧
౯౪ - ౧౫	౧౧ - ౨౪
౯౬ - ౧	౮ - ౨
౯౬ - ౭	౪ - ౧౭
౯౮ - ౧	౭ - ౨౨
౯౯ - ౧	౧౪ - ౩౪
౧౦౧ - ౧	౪ - ౨౪
౧౦౧ - ౪	౫ - ౧౫
౧౦౧ - ౧౦	౬ - ౧౭
౧౦౪ - ౧	౧ - ౧౭
౧౦౪ - ౫	౫ - ౧౬
౧౦౫ - ౮	౪ - ౧౬

౧౦౫ - ౧౭	౬ - ౨౭
౧౦౫ - ౧౮	౫౪ - ౨౧
౧౦౫ - ౧౯	౫ - ౧౧
౧౦౮ - ౧౦	౧౨ - ౩౧
౧౦౯ - ౨	౬ - ౯
౧౧౦ - ౪	౧౧ - ౧౬
౧౧౩ - ౧/౨	౨ - ౧౯/౨౦
౧౧౫ - ౧	౧౨ - ౧౬
౧౧౫ - ౪	౪ - ౧౧
౧౧౬ - ౮	౬ - ౩౬
౧౧౬ - ౧౬	౫ - ౨౧
౧౧౭ - ౮	౬ - ౬
౧౧౭ - ౧౬	౫ - ౨౧
౧౧౭ - ౨౦	౬ - ౨౬
౧౧౮ - ౧౧	౬ - ౭
౧౨౨ - ౪	౬ - ౨౧
౧౨౪ - ౪	౪ - ౧౬
౧౨౪ - ౭	౩ - ౫
౧౨౫ - ౨	౫ - ౧౯
౧౨౬ - ౧	౯ - ౧౦
౧౨౬ - ౬	౫ - ౧౩
౧౨౬ - ౭	౩ - ౨౦
౧౨౭ - ౧	౬ - ౮
౧౨౯ - ౬	౧౦ - ౪౨
౧౨౯ - ౮	౬ - ౪
౧౩౮ - ౪	౪ - ౨౫
౧౪౨ - ౧౦	౬ - ౨౧
౧౪౩ - ౪	౪ - ౨౩
౫౪ - ౫	౫ - ౧౬
౫౬ - ౩	౬ - ౧౪
౫౯ - ౬	౭ - ౨౩
౬౧ - ౧	౫ - ౧౧
౬౧ - ౧౨	౬ - ౨౦

౬౨ - ౬	౧ - ౫
౬౬ - ౭/౯	౧౦ - ౨౧
౮౦ - ౧౬	౧౨ - ౩౪
౮౪ - ౭	౪ - ౧౭
౮౪ - ౮	౫ - ౧౭
౮౪ - ౧౫	౪ - ౨౫
౮౪ - ౧౬/౧౯	౧౪ - ౨౫/౨౮
౮౪ - ౨౦	౧౪ - ౩౭
౮౭ - ౬	౪ - ౧౩
౮౮ - ౧	౧౧ - ౧౪
౮౮ - ౫	౫ - ౪
౮౯ - ౧	౪ - ౧౯
౮౯ - ౨	౧౨ - ౩౯
౯౦ - ౧	౬ - ౨౧
౯౨ - ౧	౧౨ - ౭
౯౩ - ౧౩	౧౨ - ౬
౯౪ - ౨	౪ - ౨౫
౯౪ - ౯	౩ - ౧౧
౯౪ - ౧౫	౧౧ - ౨౪
౯౬ - ౧	౮ - ౨
౯౬ - ౭	౪ - ౧౭
౯౮ - ౧	౭ - ౨౨
౯౯ - ౧	౧౪ - ౩౪
౧౦౧ - ౧	౪ - ౨౪
౧౦౧ - ౪	౫ - ౧౫
౧౦౧ - ౧౦	౬ - ౧౭
౧౦౪ - ౧	౧ - ౧౭
౧౦౪ - ౫	౫ - ౧౬
౧౦౫ - ౮	౪ - ౧౬
౧౦౫ - ౧౭	౬ - ౨౭
౧౦౫ - ౧౮	౫౪ - ౨౧
౧౦౫ - ౧౯	౫ - ౧౧
౧౦౮ - ౧౦	౧౨ - ౩౧

౧౦౯ - ౨	౬ - ౯
౧౧౦ - ౪	౧౧ - ౧౬
౧౧౩ - ౧/౨	౨ - ౧౯/౨౦
౧౧౫ - ౧	౧౨ - ౧౬
౧౧౫ - ౪	౪ - ౧౧
౧౧౬ - ౮	౬ - ౩౬
౧౧౬ - ౧౬	౫ - ౨౧
౧౧౭ - ౮	౬ - ౬
౧౧౭ - ౧౬	౫ - ౨౧
౧౧౭ - ౨౦	౬ - ౨౬
౧౧౮ - ౧౧	౬ - ౭
౧౨౨ - ౪	౬ - ౨౧
౧౨౪ - ౪	౪ - ౧౬
౧౨౪ - ౭	౩ - ౫
౧౨౫ - ౨	౫ - ౧౯
౧౨౬ - ౧	౯ - ౧౦
౧౨౬ - ౬	౫ - ౧౩
౧౨౬ - ౭	౩ - ౨౦
౧౨౭ - ౧	౬ - ౮
౧౨౯ - ౬	౧౦ - ౪౨
౧౨౯ - ౮	౬ - ౪
౧౩౮ - ౪	౪ - ౨౫
౧౪౨ - ౧౦	౬ - ౨౧
౧౪౩ - ౪	౪ - ౨౩
౧౪౭ - ౨	౩ - ౨౦
౧౫౦ - ౧	౫ - ౭
౧౫౧ - ౭	౬ - ౮
౧౫౩ - ౪	౪ - ౧౯
౧౫౪ - ౬	౨ - ౧౭
౧౫౫ - ౨	౧౦ - ౮
౧౬౧ - ౧౧	౧౦ - ౧౬
౧౬౨ - ౧	౯ - ౩
౧౬౨ - ౭	౬ - ౨౨

౧౬౩ - ౨	౪ - ౧౩
౧౬౩ - ౭	౬ - ౮
౧౬౩ - ౧౦	౪ - ౧౩
౧౬౪ - ౧	౪ - ౨౬
౧౬౪ - ౨	౪ - ౨౭
౧౬౪ - ౧౧	౪ - ౨౭
౧౬౪ - ౧౨	౪ - ౨౭
౧౬౪ - ౧౩	౪ - ౨౭
౧౬౪ - ౧౫	౧౪ - ౧౯
౧౬౪ - ౧౬	౧౪ - ౨౦
౧౬౪ - ౨౦	౧౪ - ౩౦
౧౬౪ - ౨౧	౩ - ౧౨
౧౬౪ - ౨౬	౧౧ - ౪౩
౧౬౪ - ౨౭	౧౧ - ౪౫
౧౬౪ - ౨౮	౧౧ - ౪౨
౧౬౪ - ౨౯	౨ - ౯
౧౬౪ - ౩౧	౧౪ - ౩
౧౬౪ - ౩౨	౨ - ౮
౧౬౪ - ౩౩	౪ - ౨౧
౧౬౪ - ౩౮	౧౪ - ౨౧
౧౬౪ - ౩౩	౪ - ౨౧
౧౬౪ - ౩౭	౭ - ౩; ౧౪ - ౨౨
౧౬౪ - ౩౮	౧౪ - ౨౩
౧౬౪ - ౩౯	౧౩ - ౧౦
౧౬౪ - ౪౦	౧౧ - ౪౪
౧౬౪ - ౪౧	౧౧ - ౪౦
౧౬౪ - ౪౨	౧౧ - ౪౧
౧౬౪ - ౪౪	౧౨ - ౨౭
౧౬౪ - ౪౫	౧౩ - ౯
౧౬౪ - ౪౬	౭ - ౧౮
౧౬౪ - ౪౭	౭ - ౨౪
౧౬౪ - ౪౮	౪ - ౨౭
౧౬౪ - ౫౦	౧౨ - ౪౧

౧౬౪ - ౫౧	౭ - ౨౩
౧౬౫ - ౧౩	౪ - ౪
౧౬౬ - ౬	౬ - ౩౦
౧౬౯ - ౩	౬ - ౧౫
౧౭౦ - ౧	౧ - ౬
౧౭౪ - ౨	౬ - ౩౧
౧౭౯ - ౪	౫ - ౨
౧౭౯ - ౫	౬ - ౪
౧౮౧ - ౪	౧౨ - ౩
౧౮౫ - ౧	౩ - ౨౨
౧౮౭ - ౧	౯ - ౨౫
౧౯౦ - ౧	౬ - ౨౩
౧౯౦ - ౫	౪ - ౨౫

౨ మండలము

౧ - ౧	౬ - ౧
౪ - ౫	౬ - ౧౭
౭ - ౬	౮ - ౨
౧౧ - ౨౧	౧ - ౭
౧౨ - ౧	౧౦ - ౧౦
౧౨ - ౩	౮ - ౨
౧౪ - ౧	౫ - ౧
౧౪ - ౧౧	౩ - ౨౦
౨౩ - ౯	౩ - ౧౧
౨౪ - ౩	౫ - ౧౬
౨౪ - ౪	౧౦ - ౧౪
౨౭ - ౧	౧౨ - ౩౬
౨౮ - ౪	౧ - ౭
౨౮ - ౬	౧౩ - ౧
౩౨ - ౪	౧౧ - ౩౧
౩౨ - ౬	౧౧ - ౩౨
౩౫ - ౧౦	౩ - ౧౬
౩౭ - ౩	౮ - ౩
౩౭ - ౪	౮ - ౨
౩౮ - ౪	౪ - ౧౧
౪౧ - ౬	౨ - ౧౩
౪౧ - ౧౨	౬ - ౧
౪౧ - ౨౦	౯ - ౩౮
౪౧ - ౨౧	౯ - ౩౭
౪౨ - ౧	౯ - ౪

౩ మండలము

౧ - ౧౨	౬ - ౧౭
౩ - ౪	౫ - ౨
౮ - ౧	౮ - ౧౮
౯ - ౨	౪ - ౧౪
౯ - ౮	౪ - ౧౪
౧౭ - ౫	౫ - ౩
౨౧ - ౪	౫ - ౧౧
౨౬ - ౭	౧౪ - ౨
౨౭ - ౭	౬ - ౭
౩౦ - ౫	౬ - ౧
౩౦ - ౮	౬ - ౧
౩౦ - ౧౦	౬ - ౨
౩౦ - ౧౭	౬ - ౩
౩౦ - ౧౯	౬ - ౭
౩౧ - ౧	౩ - ౪
౩౧ - ౨	౩ - ౬
౩౩ - ౧	౯ - ౩౯
౩౩ - ౫	౨ - ౨౫
౩౩ - ౬	౨ - ౨౬
౩౩ - ౧౦	౨ - ౨౭
౩౪ - ౧	౪ - ౧౭
౩౬ - ౪	౬ - ౨౫
౩౬ - ౧౦	౬ - ౭
౩౮ - ౧	౧౨ - ౪౦
౪౧ - ౩	౪ - ౧౯
౪౨ - ౧	౪ - ౮

౪౭ - ౨	౫ - ౭
౫౩ - ౩	౪ - ౧౬
౫౩ - ౯	౧౦ - ౧౯
౫౩ - ౧౪	౬ - ౩౨
౫౩ - ౨౩	౪ - ౧౪
౫౪ - ౮	౪ - ౨౫
౫౫ - ౧౭	౧౦ - ౩౪
౫౭ - ౧	౧౦ - ౨౩
౫౭ - ౨	౨ - ౧౩
౬౨ - ౧	౫ - ౫

౪ మండలము

౪ - ౧	౬ - ౧౨
౪ - ౧౪	౫ - ౨౫
౪ - ౧౫	౩ - ౨౧
౫ - ౮	౬ - ౧౯
౮ - ౩	౩ - ౨౦
౮ - ౯	౬ - ౧౮
౯ - ౧	౬ - ౨౧
౧౬ - ౧౧	౫ - ౧౫
౧౭ - ౭	౩ - ౨౦
౨౩ - ౯	౧౦ - ౪౧
౨౬ - ౮	౧౧ - ౨
౩౦ - ౧౦	౭ - ౪౮
౩౦ - ౧౧	౭ - ౪౯
౩౦ - ౨౪	౬ - ౩౧
౩౨ - ౨౩	౪ - ౧౫
౩౪ - ౩	౬ - ౧౬
౩౯ - ౫	౪ - ౨౪
౩౯ - ౧౦	౧౦ - ౩౧
౪౦ - ౪	౨ - ౨౯
౪౦ - ౫	౧౪ - ౨౭
౫౧ - ౧	౧ - ౫
౫౮ - ౧	౧౦ - ౧౬

౫౮ - ౨	౧౦ - ౧౮
౫౮ - ౫	౭ - ౪౧
౫౯ - ౧	౮ - ౧౮
౫౯ - ౩	౧౩ - ౮
౫౯ - ౯	౮ - ౧౮

౫ మండలము

౧ - ౨	౬ - ౧౩
౨ - ౭	౪ - ౧౯
౪ - ౧౨	౪ - ౫
౧౩ - ౪	౬ - ౮
౧౭ - ౨	౪ - ౧౭
౨౪ - ౩	౫ - ౨౩
౩౧ - ౨	౩ - ౨౧
౩౨ - ౧	౧౦ - ౭
౩౨ - ౬	౬ - ౩
౩౪ - ౩	౬ - ౧౭
౩౮ - ౧	౫ - ౮
౩౭ - ౧	౪ - ౪
౩౭ - ౨	౪ - ౧౯
౪౦ - ౪	౫ - ౧౨
౪౧ - ౧౭	౧౧ - ౪౭
౪౪ - ౧	౩ - ౧౬
౪౪ - ౯	౬ - ౧౫
౪౬ - ౮	౧౨ - ౪౫
౪౬ - ౯	౧౨ - ౪౬
౪౯ - ౧	౫ - ౫
౫౨ - ౬	౬ - ౧౬
౫౨ - ౭	౫ - ౫
౫౪ - ౬	౬ - ౪
౫౬ - ౯	౧౧ - ౫౦
౫౮ - ౧	౧౧ - ౧౫
౬౨ - ౯	౩ - ౫
౮౫ - ౮	౩ - ౨౦

౭౭ - ౨
౭౮ - ౮
౮౧ - ౨
౮౩ - ౨
౮౪ - ౧
౮౫ - ౩
౮౫ - ౬

౬ మండలము

౧ - ౪
౪ - ౭
౬ - ౫
౭ - ౬
౮ - ౪
౯ - ౧
౧౨ - ౪
౧౯ - ౧
౧౯ - ౧౦
౨౧ - ౩
౨౨ - ౨
౨౨ - ౩
౨౪ - ౩
౩౦ - ౩
౩౭ - ౩
౪౪ - ౨౧
౪౭ - ౮
౪౭ - ౧౩
౪౭ - ౧౬
౪౭ - ౨౬
౪౭ - ౨౯
౪౯ - ౮
౫౦ - ౫
౫౦ - ౧౪
౫౫ - ౧

౧౫ - ౫
౩ - ౧౫
౧౨ - ౧౩
౧౦ - ౧౦
౧౧ - ౩౭
౧౦ - ౪
౬ - ౧౩
౪ - ౧౯
౧ - ౧౭
౪ - ౧౭
౬ - ౩
౭ - ౨౬
౨ - ౨౧
౬ - ౧౫
౬ - ౧౬/౧౭
౬ - ౬
౫ - ౧౫
౬ - ౩
౬ - ౩
౧ - ౪
౪ - ౧౭
౧౦ - ౩
౬ - ౧౭
౭ - ౬
౬ - ౭
౬ - ౨౨
౬ - ౧౨
౯ - ౧౩
౧౨ - ౧౮
౬ - ౬
౧౨ - ౩౩
౫ - ౯

౫౫ - ౫
౫౫ - ౬
౫౬ - ౩
౫౮ - ౧
౫౯ - ౨
౫౯ - ౪
౬౧ - ౨
౬౪ - ౮
౬౬ - ౯
౭౦ - ౨
౭౧ - ౨
౭౫ - ౨
౭౫ - ౩
౭౫ - ౪
౭౫ - ౫
౭౫ - ౬
౭౫ - ౧౧
౭౫ - ౧౩
౭౫ - ౧౪

౭ మండలము

౧ - ౧
౨ - ౨
౪ - ౭
౪ - ౮
౯ - ౬
౧౬ - ౧
౧౮ - ౧౫
౧౮ - ౨౧
౨౧ - ౫
౨౫ - ౩
౩౩ - ౮
౧౧
౩౪ - ౧౦

౩ - ౧౬
౬ - ౪
౨ - ౬
౧౨ - ౧౭
౧౦ - ౨౨
౫ - ౨౨
౨ - ౨౪
౬ - ౨౯
౩ - ౨౧
౫ - ౨
౬ - ౭
౯ - ౧౭
౯ - ౧౮
౯ - ౪౦
౯ - ౧౪
౯ - ౧౬
౯ - ౧౯
౯ - ౨౦
౯ - ౧౫
౫ - ౧౦
౮ - ౭
౩ - ౨
౩ - ౩
౬ - ౧౭
౩ - ౨౧
౬ - ౬; ౭ - ౨
౬ - ౩౦
౪ - ౧౯
౫ - ౩
౧౧ - ౨౦
౫ - ౧౮
౬ - ౭

౩౪ - ౧౬	౧౦ - ౪౪
౩౪ - ౧౭	౧౦ - ౪౫
౩౪ - ౨౨	౬ - ౧౪
౩౮ - ౭	౧౨ - ౪౪
౩౯ - ౨	౫ - ౨౮
౩౯ - ౩	౧౨ - ౪౩
౩౯ - ౪	౬ - ౧౩
౪౦ - ౨	౧౨ - ౧౪
౪౭ - ౩	౫ - ౬
౪౮ - ౨	౫ - ౨
౫౫ - ౧	౧౦ - ౧౭
౫౮ - ౫	౪ - ౧౫
౬౦ - ౭	౬ - ౨౦
౬౩ - ౫	౬ - ౭
౬౯ - ౪	౬ - ౪
౭౬ - ౧	౧౧ - ౧౦
౮౨ - ౧	౫ - ౨
౯౬ - ౫	౧౦ - ౨౫
౧౦౦ - ౫	౫ - ౯
౧౦౦ - ౬	౫ - ౮
౧౦౩ - ౧	౯ - ౬
౧౦౪ - ౧౫	౭ - ౩
౧౦౪ - ౨౧	౬ - ౩౦

౮ మండలము

౧ - ౧	౭ - ౨
౧ - ౨౦	౬ - ౨౪
౨ - ౬	౫ - ౩
౨ - ౧౨	౧ - ౪
౨ - ౪౦	౩ - ౧౬
౩ - ౨౧	౫ - ౧౫
౪ - ౩	౩ - ౩౦
౪ - ౧౯	౬ - ౨౨
౧౩ - ౨౭	౬ - ౨౧

౧౭ - ౧౨	౩ - ౧౦
౧౯ - ౩౭	౪ - ౧౫
౨౧ - ౮	౫ - ౨౩
౨౫ - ౧౩	౫ - ౧
౨౫ - ౨౨	౫ - ౨౫
౨౬ - ౧౬	౫ - ౧
౨౭ - ౧౦	౬ - ౧౪
౨౯ - ౧	౧౨ - ౪౦
౪౫ - ౧	౬ - ౧౪
౪౫ - ౨౧	౩ - ౨౧
౪౫ - ౩౭	౪ - ౨
౪౮ - ౭	౪ - ౭
౪౮ - ౧౦	౬ - ౪
౫౦ - ౧౧	౬ - ౨౫
౫౧ - ౧౧	౧ - ౪
౫౨ - ౭	౩ - ౮
౫౫ - ౮	౫ - ౨౧
౫౫ - ౧౦	౬ - ౨౬
౫౬ - ౫	౬ - ౨౭
౫౭ - ౧	౫ - ౩
౫౭ - ౪	౧౨ - ౨౧
౫౮ - ౬	౬ - ౮
౫౮ - ౧౨	౫ - ౨౭
౫౯ - ౫	౧౩ - ౨
౬౪ - ౯	౫ - ౨౩
౬౬ - ౪	౫ - ౧౧
౬౬ - ౬	౬ - ౩౪
౬౬ - ౧౦	౫ - ౪
౬౬ - ౧౧	౬ - ౩౩
౭౮ - ౭	౬ - ౧౪
౭౯ - ౬	౫ - ౨౨
౮౨ - ౨౨	౫ - ౧౮
౮౭ - ౧	౭ - ౨

౮౮ - ౩	౬ - ౮	౫ - ౫	౫ - ౧
౮౮ - ౪	౬ - ౨౩	౫ - ౬	౬ - ౨౭
౮౯ - ౧౦	౧౧ - ౨౮	౯ - ౧	౯ - ౨౭
౮౯ - ౧౧	౧౧ - ౨౯	౧౦ - ౬	౫ - ౨
౯౧ - ౧౧	౪ - ౧౪	౧౦ - ౧౦	౪ - ౨౦
౯౧ - ౨౧	౩ - ౨౦	౧౦ - ౧౩	౬ - ౨౮
౯ మండలము		౧౦ - ౧౪	౧౧ - ౩౪
౩ - ౫	౬ - ౨౯	౧౧ - ౬	౩ - ౧౬
౪౬ - ౪	౨ - ౫	౧౨ - ౨	౬ - ౪
౫౮ - ౧	౧౩ - ౬	౧౪ - ౧	౧౦ - ౨౧
౬౧ - ౧౪	౧ - ౧౦	౧౫ - ౧	౧౧ - ౧౭
౬౬ - ౬	౭ - ౨	౧౫ - ౪	౪ - ౨౧
౭౩ - ౩	౧౨ - ౩౨	౧౫ - ౯	౬ - ౧౪
౭౫ - ౫	౪ - ౧౫	౧౬ - ౧౧	౧ - ౪
౮౬ - ౩౪	౫ - ౬	౧౭ - ౧	౧౨ - ౧౧
౮౬ - ౪౧	౫ - ౨	౧౭ - ౨	౧౨ - ౧౦
౯౩ - ౫	౬ - ౨౭	౧౭ - ౩	౭ - ౯
౯౬ - ౫	౧౪ - ౧౨	౧౮ - ౧	౧౧ - ౭
౯౬ - ౬	౧౪ - ౧౩	౨౨ - ౨	౬ - ౨౩
౯౭ - ౩౪	౧౪ - ౧౪	౨౬ - ౪	౬ - ౨౯
౯౭ - ౩౫	౧౪ - ౧౫	౨౭ - ౧౩	౬ - ౬
౯౭ - ౪౦	౧౪ - ౧౬	౨౭ - ౨౨	౨ - ౬
౯౭ - ౪౧	౧౪ - ౧౭	౨౭ - ౨౪	౫ - ౧౯
౯౮ - ౧౨	౫ - ౧౫	౨౮ - ౪	౫ - ౩
౧౦౭ - ౯	౫ - ౩	౨౯ - ౧	౬ - ౨౮
౧౧౦ - ౫	౫ - ౪	౩౦ - ౧	౧౦ - ౧౯
౧౧౨ - ౩	౬ - ౬	౩౦ - ౧౧	౬ - ౨౨
౧౧౨ - ౪	౯ - ౨	౩౪ - ౧	౯ - ౮
౧౦ మండలము		౩౪ - ౫	౧౨ - ౭
౩ - ౭	౪ - ౧౮	౩౯ - ౪	౪ - ౧౯
౪ - ౨	౫ - ౧	[illegible] - ౨	౩ - ౧౫
౪ - ౪	౬ - ౮	[illegible] - ౭	౫ - ౨౪
౪ - ౬	౩ - ౧౪	౪౩ - ౫	౫ - ౨౨

౪౩ - ౬	౫ - ౨౨	౮౧ - ౬	౧౦ - ౨౭
౪౫ - ౧	౪ - ౨౪	౮౨ - ౨	౧౦ - ౨౬
౪౮ - ౭	౩ - ౧౦	౮౨ - ౫	౬ - ౧౫
౫౦ - ౧	౯ - ౯	౮౨ - ౭	౧౪ - ౧౦
౫౦ - ౬	౫ - ౨౫	౮౪ - ౧	౧౦ - ౩౦
౫౧ - ౧	౬ - ౩౫	౮౪ - ౨	౧ - ౪/౧౭
౫౧ - ౮	౮ - ౨౨	౮౪ - ౫	౬ - ౨౯
౫౧ - ౯	౮ - ౨౨	౮౫ - ౩	౧౧ - ౪
౫౨ - ౩	౬ - ౩౫	౮౫ - ౫	౧౧ - ౫
౫౩ - ౪	౩ - ౮	౮౫ - ౧౯	౧౦ - ౬
౫౫ - ౫	౧౪ - ౧౮	౮౫ - ౨౦	౧౨ - ౮
౫౬ - ౫	౧౦ - ౪౦	౮౫ - ౨౭	౩ - ౨౧
౬౨ - ౫	౧౦ - ౧౭	౮౫ - ౩౭	౩ - ౨౦
౬౩ - ౧౬	౧౦ - ౪౬	౮౫ - ౩౯	౪ - ౨౫
౬౪ - ౫	౧౧ - ౨౩	౮౫ - ౪౦	౧౦ - ౨౧
౬౫ - ౧౩	౧౨ - ౩౦	౮౫ - ౪౨	౧ - ౧౬
౬౭ - ౭	౫ - ౪	౮౬ - ౧	౧౩ - ౪
౬౮ - ౮	౧౦ - ౧౨	౮౬ - ౯	౬ - ౩౧
౬౯ - ౪	౬ - ౧౭	౮౬ - ౧౧	౧౦ - ౩౭
౭౦ - ౧౦	౬ - ౭	౮౬ - ౧౨	౧౦ - ౩౯
౭౧ - ౨	౪ - ౧౦	౮౬ - ౧౩	౧౨ - ౯
౭౧ - ౪	౧ - ౧౯	౮౬ - ౨౧	౧౨ - ౨౮
౭౧ - ౫	౧ - ౨౧	౮౬ - ౨౨	౧౩ - ౩
౭౧ - ౭	౧ - ౯	౮౮ - ౧	౭ - ౨౫
౭౧ - ౮	౧౩ - ౧౩	౮౮ - ౪	౫ - ౩
౭౧ - ౧౧	౧ - ౮	౮౯ - ౫	౫ - ౧౨
౭౨ - ౪	౧౧ - ౨౩	౮౯ - ౫	౫ - ౩
౭౩ - ౧౧	౪ - ౩	౮౯ - ౧౦	౭ - ౨
౭౫ - ౫	౯ - ౨౬	౯౦ - ౧౬	౧౨ - ౪౧
౭౫ - ౧౦	౭ - ౭	౯౪ - ౨	౭ - ౭
౭౮ - ౨	౩ - ౧౫	౯౪ - ౭	౩ - ౯
౭౮ - ౧	౬ - ౪	౯౪ - ౯	౨ - ౫
౭౯ - ౩	౫ - ౩		

౯౫ - ౫	౩ - ౨౧	౧౨౧ - ౧	౧౦ - ౨౩
౯౫ - ౭	౧౦ - ౪౭	౧౨౧ - ౧౦	౧౦ - ౪౩
౯౫ - ౧౦	౧౧ - ౩౬	౧౨౩ - ౧	౧౦ - ౩౯
౯౫ - ౧౪	౭ - ౩	౧౨౮ - ౫	౧౦ - ౪౦
౯౭ - ౧	౯ - ౨౮	౧౨౯ - ౨/౩	౭ - ౩
౯౭ - ౩	౬ - ౩	౧౩౩ - ౧	౩ - ౨౦
౯౭ - ౧౧	౩ - ౧౫	౧౩౩ - ౨	౧ - ౧౫
౯౮ - ౫	౨ - ౧౧	౧౩౫ - ౧	౧౨ - ౨౯
౯౮ - ౭	౨ - ౧౨	౧౩౬ - ౧	౧౨ - ౨౬
౯౯ - ౧౨	౫ - ౩	౧౩౮ - ౧	౪ - ౨౫
౧౦౧ - ౩	౫ - ౧౮	౧౩౯ - ౬	౫ - ౧
౧౦౧ - ౭	౫ - ౨౬	౧౪౬ - ౧	౯ - ౩౦
౧౦౧ - ౧౦	౪ - ౧౯	౧౪౬ - ౧	౧౦ - ౩౨
౧౦౨ - ౫	౯ - ౨౩	౧౪౯ - ౫	౧౦ - ౩౩
౧౦౨ - ౯	౯ - ౨౪	౧౫౧ - ౧	౯ - ౩౧
౧౦౩ - ౧	౧ - ౧౫	౧౫౨ - ౪	౭ - ౨
౧౦౩ - ౧౨	౯ - ౩౩	౧౫౩ - ౨	౭ - ౨
౧౦౫ - ౧	౫ - ౧౨	౧౫౫ - ౧	౬ - ౩౦
౧౦౬ - ౬	౧౩ - ౫	౧౬౨ - ౨	౬ - ౧౨
౧౧౦ - ౧/౧౦	౮ - ౫/౧౭	౧౬౫ - ౧	౧ - ౧౭
౧౧౪ - ౪	౧౦ - ౪౬	౧౬౬ - ౨౪	౧౦ - ౨౪
౧౧౬ - ౭	౭ - ౬	౧౬౯ - ౧	౧ - ౧౭
౧౧౬ - ౮	౬ - ౧౬	౧౭౩ - ౨	౧ - ౪
౧౧౭ - ౬	౭ - ౩	౧౭౮ - ౧	౧౦ - ౨౮
౧౧౯ - ౯	౧ - ౪	౧౭౮ - ౩	౧౦ - ౨౯
౧౨౦ - ౧	౧౪ - ౨౪	౧౮౦ - ౨	౧ - ౨౦
౧౨౦ - ౬	౧౧ - ౨౧	౧౮౭ - ౨	౫ - ౫

యజుర్వేద (వాజసనేయ సంహిత)

అధ్యాయము-మంత్రము	నిరుక్తము	అధ్యాయము-మంత్రము	నిరుక్తము
౩ - ౨౪	౩ - ౧౧	౧౧ - ౫౦	౯ - ౨౭
౩ - ౨౬	౫ - ౨౩	౧౧ - ౭౪	౩ - ౩౦
౩ - ౨౮	౬ - ౧౦	౧౨ - ౩	౧౨ - ౧౩
౩ - ౨౯	౩ - ౨౦	౧౨ - ౪	౧౪ - ౨౯
౩ - ౪౮	౪ - ౧౮	౧౨ - ౧౨	౨ - ౧౩
౩ - ౬౦	౧౪ - ౩౫	౧౨ - ౪౨	౩ - ౨౦
౩ - ౬౧	౩ - ౨౧	౧౨ - ౬౮	౫ - ౨౮
౩ - ౬౩	౧ - ౧౫	౧౨ - ౭౫	౯ - ౨౮
౪ - ౧	౧ - ౧౫	౧౩ - ౪	౧౦ - ౨౩
౪ - ౧౯	౫ - ౫	౧౩ - ౯	౬ - ౧౨
౪ - ౨౨	౬ - ౭	౧౫ - ౩౨	౩ - ౨౧
౫ - ౧౫	౧౨ - ౧౯	౧౭ - ౨౨	౧౦ - ౨౭
౬ - ౩	౨ - ౭	౧౭ - ౨౬	౧౦ - ౨౬
౬ - ౧౫	౧ - ౧౫	౧౭ - ౨౮	౬ - ౧౫
౬ - ౩౭	౧౪ - ౨౮	౧౭ - ౩౧	౧౪ - ౧౦
౭ - ౧౬	౧౦ - ౩౯	౧౭ - ౩౩	౧ - ౧౫
౭ - ౩౨	౬ - ౧౪	౧౭ - ౪౪	౯ - ౩౩
౭ - ౩౮	౪ - ౮	౧౭ - ౬౮	౧౩ - ౮౭
౭ - ౩౯	౬ - ౧౬/౧౭	౧౭ - ౮౯	౭ - ౧౭
౭ - ౪౧	౧౧ - ౧౫	౧౭ - ౯౧	౧౩ - ౭
౭ - ౪౨	౧౨ - ౧౬	౧౭ - ౯౬	౭ - ౧౭
౮ - ౧౮	౧౨ - ౪౨	౧౮ - ౪౦	౨ - ౬
౮ - ౪౪	౭ - ౨	౧౮ - ౪౯	౨ - ౧
౯ - ౧౪	౨ - ౨౮	౧౮ - ౬౬	౧౪ - ౨
౯ - ౧౬	౧౨ - ౪౪	౧౮ - ౬౯	౬ - ౧
౧౦ - ౧౬	౩ - ౫	౧౮ - ౭౦	౭ - ౨
౧౦ - ౨౦	౧౧ - ౪౩	౧౮ - ౭౧	౧ - ౨౦
౧౦ - ౨౪	౧౪ - ౨౯	౧౯ - ౪౯	౧౧ - ౧౮
౧౧ - ౨౭	౬ - ౧	౧౯ - ౫౦	౧౧ - ౧౯
౧౧ - ౪౭	౬ - ౩	౨౦ - ౫౨	౬ - ౭

౨౦ - ౭౪	౧౧ - ౨౬	౨౯ - ౫౭	౧౨ - ౧౩
౨౦ - ౭౬	౧౧ - ౨౦	౩౧ - ౧౬	౧౨ - ౪౧
౨౩ - ౧	౧౦ - ౨౩	౩౩ - ౨౩	౧౧ - ౯
౨౩ - ౧౩	౫ - ౩	౩౩ - ౩౨	౧౨ - ౨౨
౨౪ - ౩౫	౧౨ - ౧౩	౩౩ - ౪౧	౬ - ౭
౨౫ - ౧౪	౪ - ౧౯	౩౩ - ౪౪	౫ - ౨౭
౨౫ - ౧౫	౧౨ - ౩౯	౩౩ - ౭౦	౧౪ - ౨౫
౨౫ - ౨౪	౯ - ౩	౩౩ - ౯౨	౮ - ౨౩
౨౫ - ౩౦	౬ - ౨౨	౩౪ - ౮	౯ - ౨౫
౨౯ - ౧	౩ - ౨౦	౩౪ - ౭	౧౧ - ౩౦
౨౯ - ౨౧	౪ - ౧౩	౩౪ - ౧౦	౧౧ - ౩౨
౨౯ - ౨౫/౨౬	౭ - ౫/౨౧	౩౪ - ౩౨	౯ - ౨౯
౨౯ - ౩౯	౯ - ౧౮	౩౪ - ౩౩	౧౨ - ౬
౨౯ - ౪౦	౯ - ౧౭	౩౪ - ౩౫	౧౨ - ౧౪
౨౯ - ౪౧	౯ - ౪౦	౩౪ - ౪౨	౧౨ - ౧౭
౨౯ - ౪౨	౯ - ౧౪	౩౪ - ౫౩	౧౨ - ౩౩
౨౯ - ౪౩	౯ - ౧౬	౩౪ - ౫౪	౧౨ - ౩౬
౨౯ - ౪౮	౯ - ౧౯	౩౪ - ౫౫	౧౨ - ౩౮
౨౯ - ౫౦	౯ - ౨౦	౩౫ - ౮	౧౧ - ౮
౨౯ - ౫౧	౯ - ౧౫	౩౫ - ౨౧	౯ - ౩౨
౨౯ - ౫౨	౯ - ౧౨	౩౬ - ౧౪	౯ - ౨౮
౨౯ - ౫౫	౯ - ౧౩	౩౮ - ౧౮	౧౪ - ౩

సామవేదము (ఛంద ఆర్చిక)

అష్టకము-అధ్యాయము-వర్గము-మంత్రము	విరుక్తము
౧-౧-౨-౫	౧౦-౮
౧-౧-౨-౬	౧౦-౩౬
౧-౧-౨-౭	౧-౨౦
౧-౧-౩-౧౧	౧౨-౧౫
౧-౧-౫-౧	౩-౨౧
౧-౧-౫-౯	౪-౧౪
౧-౨-౨-౧౦	౫-౧౦
౧-౨-౩-౩	౧౨-౧౭
౧-౨-౫-౫	౪-౧౯
౨-౧-౧-౧	౫-౬
౨-౧-౩-౬	౭-౨
౨-౧-౪-౯	౬-౧౪
౨-౧-౫-౫	౬-౧౦
౨-౨-౧-౩	౪-౨౫
౨-౨-౨-౯	౧-౧౦
౨-౨-౪-౧౦	౧౦-౩౫
౩-౧-౩-౪	౬-౪
౩-౧-౩-౫	౬-౨౧
౩-౧-౪-౬	౫-౧౨
౩-౧-౫-౧౦	౭-౨
౩-౨-౧-౫	౧౪-౨౮
౩-౨-౧-౧౦	౩-౨౦
౩-౨-౩-౫	౬-౮

అష్టకము-అధ్యాయము-వర్గము-మంత్రము	విరుక్తము
౩-౨-౪-౬	౧౩-౨
౪-౧-౨-౫	౬-౨౪
౪-౧-౩-౩	౧౦-౯
౪-౧-౩-౭	౪-౩
౪-౧-౩-౯	౧-౭
౪-౧-౪-౩	౧౪-౧౭
౪-౧-౫-౧	౧౦-౨౮
౪-౧-౫-౧౦	౧౪-౨౫
౪-౨-౧-౪	౪-౪
౪-౨-౨-౩	౫-౩
౪-౨-౩-౫	౧౨-౨౦
౪-౨-౪-౧౧	౪-౨౪
౪-౨-౫-౮	౭-౨
౪-౨-౫-౯	౪-౧౭
౪-౨-౫-౧౦	౫-౧౭
౫-౨-౩-౮	౬-౧౨
౫-౨-౪-౨	౧౧-౧౩
౬-౧-౨-౪	౧౩-౬
౬-౧-౪-౩	౧౪-౧౪
౬-౧-౪-౫	౧౪-౧౨
౬-౧-౪-౭	౧౪-౧౬
౬-౧-౫-౧౦	౧౪-౧౮

సామవేదము (ఉత్తరార్చిక)

అష్టకము-అధ్యాయము-వర్గము-మంత్రము	నిరుక్తము	అష్టకము-అధ్యాయము-వర్గము-మంత్రము	నిరుక్తము
౧-౨-౫-౨	౩-౧౦	౭-౧-౪-౧	౫-౭
౧-౨-౮-౧	౪-౧౨	౭-౧-౪-౨	౫-౯
౨-౨-౧౦-౨	౧౪-౧౫	౭-౧-౮-౧	౧-౨౦
౩-౧-౧౯-౨	౧౪-౧౩	౭-౨-౫-౧	౧౨-౧౯
౩-౨-౧౨-౨	౫-౩	౭-౨-౭-౨	౫-౧౫
౪-౨-౧౪-౨	౪-౧౭	౭-౨-౧౩-౨	౫-౨౧
౫-౨-౨-౪	౬-౨౭	౭-౩-౫-౨	౧౪-౩౮
౫-౨-౭-౫	౫-౬	౭-౩-౭-౧	౧౨-౬
౫-౨-౨౦-౨	౧-౧౦	౭-౩-౧౩-౨	౬-౧౩
౫-౨-౨౩-౧	౫-౫	౭-౩-౧౪-౧	౨-౧౯
౬-౧-౯-౩	౮-౨	౭-౩-౧౪-౨	౨-౨౦
౬-౨-౧౦-౩	౬-౮	౭-౩-౧౬-౧	౧౨-౮
౬-౨-౧౨-౨	౫-౨౨	౯-౧-౧౪-౧	౩-౨౦
౬-౨-౧౯-౩	౬-౧౪	౯-౧-౧౪-౨	౧-౧౫
౬-౩-౧౫-౧	౬-౮	౯-౧-౧౭-౧	౬-౭
౮-౧-౧-౩	౬-౭	౯-౨-౧౦-౧	౯-౨౮
౮-౧-౮-౨	౫-౪	౯-౩-౧-౧	౧-౧౫
౮-౩-౯-౧	౧౦-౨౮	౯-౩-౫-౧	౯-౩౩
౮-౩-౧౫-౧	౧-౧౦	౯-౩-౯-౧	౨-౨౦

సామవేదము (ఉత్తరార్చిక)

అష్టకము-అధ్యాయము-వర్గము-మంత్రము	నిరుక్తము	అష్టకము-అధ్యాయము-వర్గము-మంత్రము	నిరుక్తము
౧-౨-౫-౨	౩-౧౦	౮-౧-౪-౧	౫-౮
౧-౨-౭-౧	౪-౧౨	౮-౧-౪-౨	౫-౯
౨-౨-౧౦-౨	౧౪-౧౫	౮-౧-౭ -౧	౧-౨౦
౩-౧-౧౯-౨	౧౪-౧౩	౮-౨-౫-౧	౧౨-౧౯
౩-౨-౧౨-౨	౫-౩	౮-౨-౮-౨	౫-౧౫
౪-౨-౧౪-౨	౪-౧౮	౮-౨-౧౩-౨	౫-౨౧
౫-౨-౨-౪	౬-౨౮	౮-౩-౫-౨	౧౪-౩౭
౫-౨-౮-౫	౫-౬	౮-౩-౮-౧	౧౨-౬
౫-౨-౨౦-౨	౧-౧౦	౮-౩-౧౩-౨	౬-౧౩
౫-౨-౨౩-౧	౫-౫	౮-౩-౧౪-౧	౨-౧౯
౬-౧-౯-౩	౭-౨	౮-౩-౧౪- ౨	౨-౨౦
౬-౨-౧౦-౩	౬-౭	౮-౩-౧౬-౧	౧౨ - ౭
౬-౨-౧౨-౨	౫-౨౨	౯-౧-౧౪-౧	౩ -౨౦
౬-౨-౧౯-౩	౬-౧౪	౯-౧-౧౪-౨	౧ -౧౫
౬-౩-౧౫-౧	౬-౭	౯-౧-౧౮-౧	౬ - ౮
౭-౧-౧-౩	౬-౮	౯-౨-౧౦-౧	౯-౨౭
౭-౧-౭-౨	౫-౪	౯-౩-౧- ౧	౧-౧౫
౭-౩-౯-౧	౧౦-౨౭	౯-౩-౫-౧	౯-౩౩
౭-౩-౧౫-౧	౧-౧౦	౯-౩-౯-౧	౨-౨౦

ఓమ్

నిరుక్తము (నిఘంటు భాష్యము)

పూర్వ షట్కము నందు

ప్రథమాధ్యాయము

ఓం సమామ్నాయః సమామ్నాతః, స వ్యాఖ్యాతవ్యః।
సమామ్నాయః=ఏర్పికూర్చిన; వ్యాఖ్యాన యోగ్యమైన; వేద శబ్ద సమూహము వ్యాఖ్యానించెదను.

సమామ్నాయ = వేద (శబ్ద సమూహ) ము. ఈ వైదిక శబ్ద సమూహమును కశ్యప ప్రజాపతి సంగ్రహించి కూర్చెనని లోక ప్రసిద్ధి కలదు. "సమ్యజ్ మర్యాదయాఽ భ్యస్యతే" ఇతి = సమ్+ఆ+మ్నాయః = గౌరవ భావముతో, క్రమపద్ధతిని పఠింపబడునట్టిది. సమ్+ఆ+మ్నా (భ్వా.ప.) వల్ల, అకర్తరిచ కారకే(౩-౩-౧౯) వల్ల ఘఞ్=అ; ఆతోయుక్ చిణ్ కృతోః(౭-౩-౩౩) వల్ల యుక్=య్ వచ్చి సమామ్నాయ పదమగుచున్నది.

వ్యాఖ్యానము = సమామ్నాయ పదముల భేదము, భేద లక్షణము, వేదమందు పదముల ప్రయోగరీతి, పదముల నిర్వచనము, ఆక్షేపణ సమాధానములు మొదలగునవి విప్పి చెప్పుట.

* * *

ఉపోద్ఘాతము

తమిమం[1] సమామ్నాయం నిఘణ్టవ ఇత్యాచక్షతే। నిఘణ్టవః కస్మాన్నిగమా ఇమే భవన్తి, ఛన్దోభ్యః సమాహృత్య సమాహృత్య సమామ్నాతాః, తే నిగన్తవ ఏవ సన్తో నిగమనాన్నిఘణ్టవ ఉచ్యన్త ఇత్యౌపమన్యవః।

తెలుగు:- ఆ, యీ సమామ్నాయమును నిఘంటువందురు. నిఘంటు వనగానేమి? నిగమమగుట వల్ల నిఘంటువగును. వేద మంత్రముల నుండి యేర్చి నిర్ణయింపబడుట వల్ల (నిగన్తు) నిఘంటువైనదని ఔపమన్యవుని అభిప్రాయము.

1. **'తత్'** పరోక్షమునకు, **'ఇదమ్'** ప్రత్యక్షమునకు బోధకములగును. ఈ రెండు శబ్దములును కలిసియుండుట సాంప్రదాయముగ నున్నది. **'సోఽయం శైలః'** (ఉత్త-రా.) చెప్పినట్లు. ఆ కశ్యప ప్రజాపతి యేర్చి కూర్చిన సమామ్నాయము, యిప్పుడు వ్యాఖ్యానింపబడునని **'తమిమం'** శబ్దము తెలియజేయును. ఈ ప్రకారమే. **'తానీమాని'** అని, ముందు వ్రాయ బడును. నిరుక్త భాష్యకారుడైన దుర్గాచార్యుడింకొక విధముగా కూడ అభిప్రాయపడెను. తత్ = వేదములో పఠింపబడు శబ్ద సమూహము యీ గ్రంథములో యేర్చి కూర్చబడినట్టి; **'ఇదమ్'** = నిఘంటు రూపమున నున్న సమామ్నాయము. దుర్గాచార్యుడు రెండు విధములైన అర్థములు చెప్పెను. కాని, రెండవ అభిప్రాయము సమంసజసముగాలేదు. ఏలనన, సమామ్నాయ(నిఘంటువు)ములో లేనట్టి వేద శబ్దములు కూడ యీ గ్రంథములో నిర్వచింపబడునని నిరుక్తకారుడే చెప్పెను. ఒక సమామ్నాయ పదమును నిర్వచించుటకు ఉదాహరణగా చెప్పిన మంత్రములో, ప్రసంగ వశమున యితర పదములు కూడ నిర్వచింపబడెను.

2. **నిగమ** = నిశ్చయించునట్టి వేద శబ్దము. ఏర్చి కూర్చినట్టి వేద శబ్దము **'నిగచ్ఛన్తి = నిశ్చాయయన్త్యర్థమితి నిగన్తవః'**. ని . గమ్ (ఉ.౧-౬౦) వల్ల, తున్ = తు. వచ్చి నిగన్తు శబ్దమగుచున్నదనియు నిగన్తుయొక్క గ, త, ఘ, ట, ఉ మారి సంధి వల్ల నిఘంటువగుచున్నదనియు ఔపమన్యవుని అభిప్రాయము.

అపి వాఽఽహననాదేవ స్యుః సమాహతా భవన్తి। యద్వా సమాహృతా భవన్తి।

తెలుగు:- ఆహనన = పఠింపబడుట వల్లను లేక, కూర్చి పఠించుట వల్లను నిఘంటువగును. లేక, మంత్రముల నుండి కూర్చబడుట వల్ల నిఘంటు వగును.

3. ని+గమ్ శబ్దము నుండి నిఘంటు శబ్దోత్పత్తియైనట్లే, ని+హ్న నుండి కూడ ఉత్పత్తి చెప్పవచ్చును. (ఉ.౧-౬౯) ప్రకారం, నిహన్ (నిహ్న) శబ్దమునకు తున్ కలిపిన, నిఘంటు శబ్దమగుటయు సంభవమే యగును; నిహన్తు, లేక నిహర్తుగా మారి వర్ణ వికారము కలిగి నిఘంటువగును. నిహన్=చదువుట. ఈ అర్థము ప్రసిద్ధిగాలేదు. ఆ+హన్ శబ్దమే ప్రసిద్ధిగాంచెను. మహా భాష్యములో **'ప్రసిద్ధశ్చపాఠార్థే హన్తేః ప్రయోగః- బ్రాహ్మణే ఇదమాహతం, సూత్రే ఇదమాహతమ్'** అని యున్నది. ఆ ప్రకారమే, స్పష్టముగా నుండుటకు, ని+హన్ కు, ఆ+హనన, అని చెప్పబడెను. కాబట్టి, సమాహతా శబ్దము ప్రయోగింపబడెను; అందువల్ల, **'సమాహృతాః'** = సమ్+ఆ+హ వల్ల (ని+హ్న) ఉపసర్గ పరివర్తనము ముందు చూపబడెను. **'నిరిత్యేష సమిన్యేతస్య స్థానే ఇతి॥'**

భాష్యము - నిరుక్తమనగా నిర్వచనమని అర్థము; తరువాత, శాస్త్రము నకు నామమైనట్లు నిఘంటు శబ్దము, మొదట, యేకార్థ వాచకముల పర్యాయ పదములకు వాడుకలోనుండెను. ఆ కారణము వల్ల **'నిఘంటవః'** అని బహువచనము ప్రయోగింపబడుచు, తర్వాత, కోశ శబ్దమునకు పర్యాయ వాచకమై యేకవచన మయ్యెను. నిఘంటువునకు చెప్పబడిన మూడు వ్యుత్పత్తి విధములలో, మొదటి విధమే అధిక సంభవమగును.

1. ప్రత్యక్షవృత్తి; 2. పరోక్షవృత్తి; 3. అతిపరోక్షవృత్తియని శబ్దము మూడు విధములుగానున్నది. స్పష్టమైన అర్థమిచ్చునది ప్రత్యక్షవృత్తి; దాగియున్న అర్థమిచ్చునది పరోక్షవృత్తి; అధికముగా గుప్తార్థమిచ్చు శబ్దము అతిపరోక్షశ్రేణికి చెందును. 'నిగమ', లేక 'నిగమయిత్ర' ప్రత్యక్ష వృత్తి; నిగన్తు పరోక్షము; నిఘంటు అతి పరోక్షమునగును. అతి పరోక్షవృత్తిని పరోక్షవృత్తికి మార్చి ప్రత్యక్షవృత్తితో దాని వ్యుత్పత్తి సాధించవలసియున్నది. ఎట్లన, నిఘణ్టవః=నిగన్తవః; నిగమము, లేక నిగమయితారః ఇత్యర్థః. కావున, **'తే నిగన్తవ ఏవ సన్తో నిఘణ్టవ ఉచ్యతే'** అని చెప్పబడెను.

తద్యాన్యేతాని చత్వారి పదజాతాని నామాఖ్యాతే చోపసర్గనిపాతాశ్చ తానీమాని భవన్తి॥

నిఘంటు నిర్వచించి స్వరూపము చెప్పుచున్నాడు.

1. నామ; 2. ఆఖ్యాత; 3. ఉపసర్గ; 4. నిపాతములను నాలుగు పదగణములు (పదముల శ్రేణులు) నిఘంటుసంజ్ఞకములుగా నున్నవి.

తత్రైతన్నామాఖ్యాతయోర్లక్షణం ప్రదిశన్తి, భావప్రధానమాఖ్యాతం సత్త్వప్రధానాని నామాని।

ఆ నాల్గింటిలో, నామ ఆఖ్యాతములకు లక్షణమేమనగా-ద్రవ్య ప్రధానము నామము; క్రియా ప్రధానము ఆఖ్యాతము.

వివరణ: పచతి దేవదత్తః అను వాక్యములో, పచతి ఆఖ్యాతమును, దేవదత్తః నామము అగును. ఈ ఆఖ్యాతము క్రియాబోధకము (పచతి = వండును) అగును. ద్రవ్యము(కారకము) కూడ బోధకు వచ్చును; ముఖ్యముగా, ఆఖ్యాతము క్రియా బోధకము; దేవదత్తః, ద్రవ్యము (కారకము) అగును. కర్తయగుట వల్ల క్రియను సూచించును. కాని, క్రియాశబ్దము(పచతి) ప్రత్యేకముగా నున్నది. కేవలము, పచతి అని చెప్పినప్పుడు ద్రవ్యము (దేవదత్త) సూచింపబడుట లేదు. దేవదత్తో లేక యజ్ఞదత్తో వంట చేయవచ్చును. ద్రవ్యమును చెప్పినప్పుడు (దేవదత్తః) దేవదత్తే వంటజేయును, యజ్ఞదత్తు కాదని బోధయగును. ఈవిధముగా, ఆఖ్యాతము క్రియాప్రధానమును, నామము ద్రవ్యప్రధానము నగును. ఆఖ్యాతము నాలుగు విధములు-1. కర్తయందు; 2 భావమందు; 3.కర్మయందు; 4. కర్మ, కర్తలయందు. ఉదా:-1.పచతి దేవదత్తః; 2. భూయతే దేవదత్తేన; 3. పచ్యతే ఓదనాదేవదత్తేన; 4. పచ్యతే ఓదనః స్వయమేవ. కాని, ఆఖ్యాతమందు సర్వత్ర క్రియయే ప్రధానమగును. పురుష, స్త్రీ, నపుంసక లింగములు మూడింటి యందు సర్వత్ర ద్రవ్యము ప్రధానమగును.

తద్యత్రోభే భావప్రధానే భవతః।

అక్కడక్కడ, 'నామ, ఆఖ్యాత'లలో క్రియా ప్రాధాన్యతయుండును.

'పచతి దేవదత్తః' - యిక్కడ వేర్వేరుగా, ఆఖ్యాత క్రియను, నామ ద్రవ్యమును చెప్పినప్పుడు రెండును కలిసి దేవదత్త కర్తృక పాక క్రియలు తెలియజేయును. ఈ ప్రకారము, రెండును కలసి క్రియా ప్రధానమగును.

పూర్వాపరీభూతం భావమాఖ్యాతేనాచష్టే వ్రజతి పచతీత్యుపక్రతుప్రభృత్య పవర్గపర్యన్తమ్। మూర్తం సత్త్వభూతం సత్త్వనామభిర్వ్రజ్యా పక్తిరితి।

(క్రియకు రెండవస్థలు)

ఆరంభము నుండి అంతము వఱకు ముందు వెనుకలు గల క్రియ ఆఖ్యాతముచే చెప్పబడును. వ్రజతి = పోవును; పచతి = వండును. ఒక రూపము సిద్ధమై - ద్రవ్యరూపమైన - క్రియను ద్రవ్యము యొక్క నామముతో చెప్పడ మగును. ఎట్లన; వ్రజ్యా = గమనము; పక్తిః=వంట.

భాష్యము:- వ్రజతి=పోవును అని చెప్పినప్పుడు, పాదరక్షలు ధరించుట; పాదములు ముందుకు వెనుకకు కదల్చుట; మార్గమందు భుజించుట, విశ్రమించుట, మఱల ప్రయాణించుట - యిటువంటి క్రియలు కలసి **'వ్రజతి'** అని చెప్పబడెను. వ్రజతి క్రియకు అనుకూలమగు అన్యక్రియలు (ప్రారంభము నుండి గమ్యస్థానము చేరు వఱకు) ఆఖ్యాతముతో తెలియ బడును. ఈ ప్రకారమే, పొయ్యిలో మంటజేయుట, పొయ్యి మీద పాత్ర నుంచుట. నీళ్లు పోయుట, బియ్యం పాత్రలో పోయుట-యిత్యాది క్రియలు, **'పచతి'** క్రియకు అనుకూలములై యున్నవి, ఆఖ్యాతమనబడును.

పూర్వాపర క్రియలు సర్వము యేక రూపముగ జేసిన గతి, పాకము- యిత్యాదులు కృదంతములనబడును. ఈ కృదంత క్రియలు నామముల వలె చెప్పవచ్చును. నామమునకు వలె కృదంత క్రియకు లింగ, సంఖ్యా విభక్తులతో సంబంధముండును. ఆఖ్యాతమైన మొదటి క్రియ సాధ్యావస్థయందును, యీ రెండవది సిద్ధావస్థయందునున్నవి.

(ధాతువులు రెండు విధములుగ నున్నవి)

1. కర్తృస్వభావకము 2. కర్మస్వభావకము క్రియ ద్వారా కర్మ యందేదియైన, యెట్టి భేదము ప్రతీతమైన అప్పుడది కర్మ స్వభావక మనబడును-పచనమైనట్టి బియ్యము, పచనము కానట్టి బియ్యము. కావున, పచ్ ధాతువు కర్మ స్వభావకము. కర్మయందు యెట్టి భేదము లేకున్న కర్తృ స్వభావకమగును:- 'వ్రజతి గ్రామం'. పూర్వము చెప్పిన బియ్యము దృష్టాంతములో నున్నట్లు యీ వాక్యములో భేద ప్రతీతి లేదు. అకర్మక ధాతువులకు కర్మ లేక పోవచ్చు. కావున నవి కర్తృ స్వభావములేయగును.

(నామములకు సామాన్య, విశేష, ఉపదేశము.)

అద ఇతి సత్త్వానాముపదేశో గౌరశ్వః పురుషో హస్తీతి

అదః = "ఇది" 'ఒకానొక' యని నామములకుపదేశము సామాన్య రూపము. ఆవు, గుఱ్ఱము, పురుషుడు, ఏనుగు - విశేష రూపముతో ఉపదేశమగును. కాబట్టి ప్రత్యేక వస్తువునకు సామాన్య నామములు, విశేష నామములునుండును.

(క్రియకు సామాన్య విశేషోపదేశము.)

భవతీతి భావస్యాస్తే శేతే వ్రజతి తిష్ఠతీతి॥

'భవతి' = ఉండుట, క్రియకు సామాన్య రూపోపదేశమగును. కూర్చున్నాడు, నడుచుచున్నాడు, నిలుచున్నాడు-యిది విశేష రూపోపదేశ మగును.

ఇన్ద్రియనిత్యం వచనమౌదుమ్బరాయణః ॥ ౧

వచనము యింద్రియమందు నియతమైయున్నది అనిఔదుమ్బరాయణుని అభిప్రాయము. వచనము = పదము; వాక్యము. ఇంద్రియము = మాట్లాడునట్టి యింద్రియము; వాణి యందు నియతము = వాణి ద్వారా పల్కి ఉత్పన్నమైనది, అనగా పలుకుటకు పూర్వము లేనట్టిది.

ఔదుమ్బరాయణః = ఉదుమ్బరస్య యువాపత్యమ్।

'యఞి ఞోశ్చ' (పా.౪-౧-౧౦౧) యూని (యువాపత్యే) ఫక్ = ఆయన = ఉదమ్బరుని యొక్క జీవించియున్న కొడుకు యొక్క కొడుకు.

తత్ర చతుష్ట్వం నోపపద్యతేఽ యుగపదుత్పన్నానాం వా శబ్దానామితరేతరోపదేశః, శాస్త్రకృతో యోగశ్చ।

ఈ పక్షమందు పదములు నాలుగగుట సిద్ధించదు. వేర్వేరు సమయము లందుత్పన్నములగు శబ్దముల సంబంధమున (గౌణతప్రధానత) ఉపదేశము, మఱియు శాస్త్రము వల్ల యేర్పడిన సంబంధమును (సిద్ధించదు). భాష్యము:- ఔదుమ్బరాయణ మతమందు మూడు దోషములున్నవి.

1. శబ్దములు వాణి ద్వారా ఉత్పన్నమగునని మన్నించిన యెడల, యే సమయమందైనను ఒక్కసారి రెండక్షరములు కలసి సంభవింపనేరదని అంగీకరించవలసి యుండును. ఏలయన, ఒక్కొక్క వర్ణమును వేర్వేరుగ వాణి పల్కుచుండును; 'గౌః' శబ్దము పలుకునప్పుడు మొదట 'గ' పిదప 'ఔ', తర్వాత 'ః' ఉచ్చరింపబడును. గ పల్కినప్పుడు ఔ, ః వుండవు; ఔ పల్కినప్పుడు, గ, ః వుండవు; ః పల్కినప్పుడు, గ, ఔ, వుండవు; యీ ప్రకారము, ఒక్క వర్ణము కూడ రెండవ వర్ణముతో ఒకేసారి ఉచ్చరింప బడుట లేదు. కావున, నాలుగు వర్ణములొక్కసారి పల్కుట సంభవము కాదు. నష్టమైన వర్ణము కాని విద్యమానముగ నున్నది కాని లెఖ్ఖకు రావు. కాబట్టి, యీ పక్షములో, పదములు నాల్గవుట సిద్ధము కాదు.

2. **'తద్ యత్రోభే భావప్రధానే భవతః'** అని చెప్పియుండుట వల్ల, విరోధము సంభవించును. కారణమేమన, ఆఖ్యాతము జెప్పు సమయమున నష్టమైన నామము అఖ్యాతమునకు విరుద్ధముగ గౌణమెట్లగును? మఱియు, అదియున్నదో, లేదో, గౌణమెట్లగును? అది యుండినప్పుడు, ఆఖ్యాత ముండదు. అప్పుడు గౌణము దేనికి ప్రతియగును? ఈ ప్రకారమే, ఆఖ్యాత ప్రధానము దేనికి ప్రతియగును? ఏలయన, నామమిప్పుడున్నదో, లేదో; గౌణ ప్రధానతా ప్రతి యోగమందు చెప్పబడును. అప్పుడు ప్రతియోగ ముండునా, లేదా? మఱియు గౌణ ప్రధానత యెట్లగును?

3. వ్యాకరణ శాస్త్రమందు, ఉపసర్గకు ధాతువుతోను, ప్రకృతికి ప్రత్యయము తోను సంబంధము చెప్పబడినట్లదియు సిద్ధముగాకుండును; ఉపసర్గ యున్నప్పుడు ధాతువుండదు, మఱియు, ధాతువుగానున్నప్పుడుపసర్గ లేదు; ఇట్లే, ప్రకృతి ప్రత్యయములందును; అనగా, రెండిటికి సంబంధ ముండదు. సంబంధము లేనిచో, ఉపసర్గ ధాతువులు కలిసి సముదితార్థ మిచ్చుటయు, ప్రకృతి, ప్రత్యయము కలిసి యొక సముదితార్థ మిచ్చుటయు సంభవింపదు.

వ్యాప్తి మత్త్వాత్తు శబ్దస్య:

కాని, శబ్దము వ్యాపించునట్టిదగుట వల్ల (అది అంతయు సిద్ధింప గలుగును).

వివరణ:- శబ్దము, అర్థము బుద్ధియందు ప్రకాశించి, తర్వాత, మనుష్య వాణి వల్ల ఉచ్చారణయగును. ఆ శబ్దమును వినుచున్నట్టి మానవుని శ్రోత్రము ద్వారా వాని బుద్ధియందు ప్రవేశించి, వ్యాపించి, శబ్దము యొక్క స్వరూపము, అర్థము వాని బుద్ధియందు ప్రకాశించును. ఈ ప్రకారము శబ్దము యొక్క వాస్తవ స్వరూపము బుద్ధియందు సదా వ్యాపించి మానవుని బుద్ధియందు పుట్టిన ఆలోచనతో వాచక శబ్దములు గూడ లేచును. అదియే బౌద్ధ శబ్ద వాచకమని తెలియవలెను. అది నిత్యము అని చెప్పబడుచున్నది. వినువాని యొక్క బుద్ధియందు గూడ బౌద్ధ శబ్దము విద్యమానముగనున్నది; కాని, యెల్లప్పుడు ప్రకాశవంతముగ నుండదు. ఆ శబ్దమును ప్రకాశింపజేయగల ధ్వని వినువాని శ్రోత్రము ద్వారా బుద్ధియందు ప్రవేశించి విద్యమానముగ నున్న బౌద్ధ శబ్దమును ప్రకాశింపజేయును. ఎట్లన, చీకటియందు ద్రవ్యములున్నను వాటిపై ప్రకాశము ప్రసరించినప్పుడే ఆ ద్రవ్యములు తెలియబడుచుండును. అదియే శబ్ద వాచకము; దానితోడనే అర్థము గూడ ప్రతీతమగును. వాణితో చెప్పునట్టిదియు శ్రోత్రము ద్వారా వినునట్టిదియు వాస్తవ

శబ్దమును దీపింపజేయునదియు ధ్వనియని యందురు. అది వాస్తవ శబ్దము కాదు. బాహ్యా శబ్దము ధ్వనియనియు వాచకము భేదించునది యనియు చెప్పబడును. మాట్లాడుటకు ముందే బుద్ధియందు ప్రకాశించు చుండును. పిదప, యితరులకు బోధ చేయుటకు, ప్రత్యేక శబ్దము యొక్క వ్యఞ్జకము దాని ధ్వనిని పుట్టించును. వినువాని బుద్ధియందు ప్రకాశించు శబ్దము వల్ల అర్థము ప్రతీతమగును. ధ్వని మాత్రముననే కేవలము ప్రతీతము గాదు. ఈ ప్రకారము శబ్దము నిత్యమై నాలుగు విధములగును. – ఒక దానితో రెండవ దానికి ప్రతి, గుణ ప్రధాన భావము, మఱియు, శాస్త్ర కృతమైన సంబంధము సర్వము సిద్ధించును. ధ్వనియే శబ్దమని అంగీకరించి నను ధ్వని వాచకము కాకుండును. ధ్వని యుత్పత్తియగుటకు పూర్వము మనస్సునందున్న వాక్యమంతయు నొక్కసారి ప్రకాశించును. ప్రకాశించునట్టి శబ్దము వాచకమగును. రెండవవానికి కూడ ఒక్కొక్క అక్షరము వినబడి, పూర్తియైన శబ్దము, పూర్తియైన వాక్యము ప్రకాశించును. ఆ శబ్దము శబ్దార్థమునకు వాచకమై, వాక్య వాక్యార్థ బోధకమగును. బుద్ధియందవి యన్నియు కలిసి ప్రకాశించుట వల్ల వానిలో విభాగములు అన్యోన్య ప్రతి గుణ ప్రధాన భావమును శాస్త్రకృత సంబంధమును సిద్ధించును.

అణీయస్త్వాచ్చ శబ్దేన సంజ్ఞాకరణం వ్యవహారార్థం లోకే, తేషాం మనుష్య వద్దేవతాభిధానమ్।

తెలుఁగు:- మిక్కిలి సూక్ష్మమగుటవల్ల, శబ్దముతో సాంకేతము లోక వ్యవహారార్థ మగును. దానివల్ల మానవులకెట్లో, దేవతలకునట్లే కథితమగును.

వివరణ:- ప్రశ్న – శబ్దము నందు పూర్వోక్త దోషమున్నను, లేకున్నను, చేతులతో, కళ్లతో, శిరస్సు మొదలైన వాటితో సంజ్ఞాపూర్వకముగ (సాంకేతికముగ) అర్థము యొక్క ప్రతీతి కలుగునుకదా? అప్పుడు, శబ్దము, శబ్దార్థము అనావశ్యమగును. **సమాధానము:-**అభినయము(సంకేతము) కూడ అర్థ ప్రతీతికి సాధనమైయున్నది. ఈ రెండింటిలో శబ్దము మిక్కిలి సూక్ష్మ సాధనమైనది. చిన్న శబ్దము వల్ల అతిశీఘ్రముగ అర్థము ప్రతీతమగును. అభినయము, అనేకసార్లు అనేక విధముల యితరులకర్థమగు వఱకు చేయవలసి వచ్చును. అభినయములో సందేహమునకు చాలా అవకాశ ముండును. శబ్దము సాధారణముగ అసందిగ్ధమైన అర్థ మిచ్చును. కాబట్టి, లోక వ్యవహారములో శబ్దమే సాధనమైనది. మనుష్యులకెట్లో దేవతలకునట్లే యని తెలియవలెను. (ఇంద్రాది దివ్యశక్తులతో ప్రకాశించు దేవతలు – దుర్గాచార్య).

పురుషవిద్యాఽనిత్యత్వాత్కర్మసమ్పత్తిర్మన్త్రో వేదే।

తెలుఁగు:- పురుషుని జ్ఞానము అనిత్యమగుట వల్ల కర్మసిద్ధి సంబంధ మంత్రములు వేదమందున్నవి.

వివరణ : ప్రశ్న : మంత్రముల సహాయము లేకయే లోక వ్యవహారములో కార్యములగు చున్నట్లు, లౌకికవత్తువైదికవ్యవహారముగావచ్చునే? అప్పుడు, వేద మంత్రముల ఆవశ్యకత యెట్లుండును?

ఉత్తరం : మరచిపోవుటవల్ల, పొరపాటుపడుటవల్ల, మానవుల యొక్క జ్ఞానము అనిత్యమని చెప్పనగును. లౌకిక వ్యవహారములోను, పారలౌకిక వ్యవహారము లోను, జ్ఞానమనిత్యమగుటవల్ల, రెండు విధముల కర్మలు సఫలము జేయునట్టి ఆర్షజ్ఞానము మంత్రరూపమున వేదమందున్నది. వేద జ్ఞానము పరమేశ్వరుడిచ్చి నదగుటవల్ల దోషరహితముగనుండునని భావము.

'ఇంద్రియ నిత్య' మొదలు **'మన్త్రోవేదే'** పర్యంతము దుర్గాచార్యుని వృత్తి ప్రకారము జెప్పబడెను.

(క్రియకు ఆరు వికారములు)

షడ్ భావవికారా భవన్తీతి వార్ష్యాయణిర్జాయతేఽస్తి విపరిణమతే వర్ధతేఽపక్షీయతే వినశ్యతీతి। జాయత ఇతి పూర్వభావస్యాదిమాచష్టే నాఽపరభావ మాచష్టే న ప్రతిషేధతి, అస్తీత్యుత్పన్నస్య సత్త్వస్యావధారణం, విపరిణమత ఇత్యప్రచ్యవమానస్య తత్త్వాద్వికారం, వర్ధత ఇతి స్వాఙ్గాభ్యుచ్చయం సాంయౌగికానాం వాఽర్థానాం, వర్ధతే విజయేనేతి వా వర్ధతే శరీరేణేతి వా, అపక్షీయతే ఇత్యనేనైవ వ్యాఖ్యాతః ప్రతిలోమం, వినశ్యతీత్యపరభావస్యాదిమాచష్టే న పూర్వభావమాచష్టే న ప్రతిషేధతి ॥ ౨

తెలుఁగు:- వార్ష్యాయణి (ఆచార్య) మతముప్రకారము, క్రియకు ఆరు వికారములగును. ౧. ఉత్పన్నమగుట, ౨. ఉండుట, 3. మారిపోవుట, ౪. వృద్ధి నొందుట, ౫. తగ్గుట, ౬. నష్టమగుట.

౧. ఉత్పన్నమగును=ఇది, పూర్వక్రియ యొక్క ఆరంభమును తెలియజేయును. అస్తిత్వము జెప్పదు. మొదటిక్రియను నిర్దేశించి చెప్పదు, మఱియు, నిషేధించదు. ౨. ఉన్నది = ఉత్పత్తియైన వస్తువు యొక్క అస్తిత్వము దెలియజేయును. ఇదియును పూర్వక్రియను

తెలియజేయదు, నిషేధించదు. 3. మారిపోవుట = తరువాతి క్రియను నిర్దేశించదు, నిషేధించదు. ౪. వృద్ధినొందుట =స్వాంగముల వల్లగాని సంయోగము వల్ల గలుగు పదార్థముల వల్లగాని వృద్ధి (తరువాతి క్రియను నిర్దేశించదు, నిషేధించదు.)విజయము వల్ల గాని శరీరము (తన అంగముల) వల్ల గాని. విజయమనగా రెండవ పదార్థముతో కూడుట. ౫. తగ్గుట=వృద్ధికి విరుద్ధమైనది. తరువాతి క్రియ (నాశనము) ను నిర్దేశించదు, నిషేధించదు. స్వాంగముల వల్లగాని, బాహ్య పదార్థముల వల్లగాని, అనగా, స్వశరీరము వల్లగాని, పరాజయము వల్లగాని యగును. ౬. నష్టమగుట =వెనుకటి క్రియ యొక్క ఆరంభమును తెలియజేయును. మొదటి క్రియను నిర్దేశించదు, నిషేధించదు.

అతోఽన్యే భావవికారా ఏతేషామేవ వికారా భవన్తీతి హ స్మాహ, తే యథా వచనమభ్యూహితవ్యాః ॥

తెలుగు:- ఈ క్రియలలో భిన్న క్రియాభేదములు కలుగునని వార్ష్యాయణి ఆచార్యుని అభిప్రాయము. క్రియాభేదము ఆయా వచనానుసారమని (మంత్రములందు) తెలియవలెను.

నిష్పద్యతే, అభివ్యజ్యతే, ఉత్తిష్ఠతి - ఇత్యాది ఉత్పత్తికి భేదములున్నవి; భవతి, విద్యతే = అస్తి; జీర్యతి = పరిణామమునకు; ధ్వస్యతి, భ్రశ్యతి = తగ్గుట; మ్రియతే, విలీయతే- యిత్యాది భేదములు నష్టమగుననుటకు (వినాశమునకు).

వివరణ:-క్రియ, ద్రవ్యము యొక్క అవస్థ దెలుపును - బీజము నుండి అంకురము పైకి వచ్చుటలో ఉత్పత్తి క్రియ అందున్నదని తెలుపును; పిదప, దాని అస్తిత్వము; దానిలో నున్న అవయవముల పరిణామము వల్ల మారిపోయి వృద్ధినొందును. వృద్ధి తర్వాత తగ్గుట ఆరంభమగును. తరువాత, నశించును. జన్మ మొదలు మరణ పర్యంతము, యీ ఆరు విధముల (వికారములు) క్రియ, ద్రవ్యమందు ప్రకటమగుచుండును. కాని, ప్రతి పదార్థమునకును యీ ఆరు వికారము లుండవలెనని నియమము లేదు. ఉదా:- ఇటుక యందు వృద్ధియుండదు. నిత్య ద్రవ్యములందు, ఉత్పత్తి నాశములు, వృద్ధిక్షయములు సంభవింపవు. నామ క్రియ, యీ ఆరింటి యొక్క అంతర్గతము అగునని భావము.

నిషేధించుట:- క్రియా వాచకములగు ప్రత్యేక శబ్దము, ఆయా క్రియలకు బోధకములగును. మఱియు, అన్యక్రియతో ఉదాసీనముగ నుండును. అంతేకాక, నిషేధమును చెప్పకుండును.

వార్ష్యాయణి = వృషగోత్రోద్భవుడు - వృష శబ్దమునకు "తికాదిభ్యఃఫిఞ్" (పా.౪-౧-౧౫౨) వల్ల గోత్ర అర్థమున "ఫిఞ్" వచ్చి అది వృద్ధియై "భాగవృషయోరపి" (పా.౪-౧-౧౫౫) వార్తికానుసారము వార్ష్య నిపాతనమై వార్ష్యాయణియగును.

(ఉపసర్గ నిరూపణ)

న నిర్బద్ధా ఉపసర్గా అర్థాన్నిరాహురితి శాకటాయనో నామాఖ్యాతయోస్తు కర్మోపసంయోగద్యోతకా భవన్తి ॥

(వాక్యమందు) వేరు చేసి బంధించు ఉపసర్గ, అర్థము చెప్పదు. నామఆఖ్యాతముల అర్థవిశేషమునకు ద్యోతకమగును-ఇది శాకటాయన మతము.

భాష్యము:- పదము అర్థమునకు వాచకము; అర్థము పదమునకు వాచ్యము. నామ, ఆఖ్యాత, ఉపసర్గ, నిపాతములని శబ్దము నాల్గు విధములుగ జెప్పబడెను. అందులో ఉపసర్గ విషయములో మతభేదములున్నవి. ఉపసర్గ యే అర్థమునకును వాచకము కాదని శాకటాయన మతము.

ప్రశ్న:- సు శోభతే, సు బ్రాహ్మణ:- యీ రెండు వాక్యములలో 'సు' శబ్దమునకు ఒక్క అర్థమేయగుచున్నది; 'సు', అర్థవాచకమేల కాదు?

ఉత్తరము:- సు = మంచి; ఉత్తమమగు స్వతంత్రముగా 'సు' మంచికి వాచకమైనచో నామ, ఆఖ్యాతములు లేకయే యిట్టి యర్థమును జెప్పనగును కాని యిట్లు కానేరదు. దానికిట్టి యర్థము గూడలేదు.

ప్రశ్న:- ఇట్టి యర్థము 'సు' శబ్దమునకు లేనిచో దేనికున్నది? 'సు' తో, కలియనప్పుడు మంచి బ్రాహ్మణుడు, మంచి శోభ అను అర్థమెట్లు కలుగును?

ఉత్తరము:- శోభితములో సుశోభితము, బ్రాహ్మణ శబ్దములో సుబ్రాహ్మణః అంతర్గతమైయున్నవి. 'సు'తో, కలయిక లేకయే అనేక విధముల శోభ, అనేక విధముల బ్రాహ్మణుడు అను అర్థమున్నది. అందు, సుశోభిత, సుబ్రాహ్మణః అను అర్థము కూడయున్నది.

ప్రశ్న:- అందువల్ల 'సు' తో కలుపుట వ్యర్థమందురా?

ఉత్తరము:- వ్యర్థము కాదు. 'సు' తో కలిపి పల్కునప్పుడు శోభకు, బ్రాహ్మణ శబ్దమునకు, విశేషమైన అర్థము దీపింపజేయును-సాధారణ శోభ కాదనియు సాధారణ బ్రాహ్మణుడు

కాదనియు, తెలియజేయును. ఈ ప్రకారము 'సు' కు స్వతంత్రమైన అర్థములేకున్నను, నామ ఆఖ్యాతల విశేషమును ప్రకాశింపజేయును. ఇది, శాకటాయన మతము.

శాకటాయనః- శకటస్య గోత్రాపత్యమ్. శకట గోత్రీ 'నడాది భ్యఃఫక్' (పా.౪-౧-౯౯).

ఉచ్చావచాః పదార్థా భవన్తీతి గార్గ్యః, తద్య ఏషు పదార్థః ప్రాహురిమే తం నామాఖ్యాతయోరర్థవికరణమ్ ।

భాష్యము :- ఉపసర్గకు అనేక ప్రకారములగు అర్థమగునని గార్గ్య మతము. నామ ఆఖ్యాత నిపాతములకున్నట్లే స్వార్థమున వాచకమగును. ఒక్కొక్క ఉపసర్గకు ఒక్కొక్క అర్థమగును. నామ ఆఖ్యాతములతో కలసి ఉపసర్గ తెలియజేయునట్టి విశేషతకు ఉపసర్గ వాచకమగును.

ఆఇత్యర్వాగర్థే, ప్ర పరేత్యేతస్య ప్రాతిలోమ్యమ్, అభీత్యాభిముఖ్యం, ప్రతీత్యేతస్య ప్రాతిలోమ్యమ్, అతి సు ఇత్యభిపూజితార్థే, నిర్దురిత్యేతయోః ప్రాతిలోమ్యమ్, న్యవేతి వినిగ్రహార్థీయౌ, ఉదిత్యేతయోః ప్రాతిలోమ్యం, సమిత్యేకీభావం, వ్యపేత్యేతస్య ప్రాతిలోమ్యమ్, అన్వితి సాదృశ్యాపరభావమ్, అపితి సంసర్గమ్, ఉపేత్యుపజనమ్, పరీతి సర్వతోభావమ్, అధీత్యుపరి భావమైశ్వర్యం వా, ఏవముచ్చావచానర్థాన్ ప్రాహుస్తఉపేక్షితవ్యాః ॥ 3

తెలుగు:- **'ఆ'** (ఆ కైలాసాత్ = కైలాసము వఱకు) ప్ర, పరా యీ (రెండును) **'ఆ'** కు విపరీతము; **'పరా'** = ప్రగతః, పరాగతః (వెళ్లెను ముందు వెళ్లెను).

'అభి' (సమీపమునకు) = అభిగతః. **'ప్రతి'** - యిది **'అభి'** కి విపరీతము. ప్రతిగతః=తిరిగి వచ్చుట; తిరిగిపోవుట, వెనుకకు వెళ్లుట.

'అతి', **'సు'**, (రెండును) సమ్మానార్థమందు - అతి ధనః; సుబ్రాహ్మణః. వీనికి విపరీతార్థమందు **'నిర్'**, **'దుర్'**=అపమానమునకు చెప్పబడును-నిర్ధనః, దుర్బ్రాహ్మణః.

'ని', **'అవ'**, అణగద్రొక్కుటకు: నిగృహ్ణాతి, అవగృహ్ణాతి. ఈ రెండింటికి విపరీతమైనది **'ఉద్'** = ఉద్గృహ్ణాతి = పైకి లేచుట, పైకి ఎత్తుట.

'సమ్' = కూడుటకు, చేరుటకు (ఏకీభావము) - సంగచ్ఛధ్వమ్. **'వి'**, **'అప'** విపరీతార్థమునకు-వియునక్తి = వేరు చేయు. సమాగమాః సాపగమాః (వీడ్కోలు, వియోగము)

'అను' = సమానత, అనుసరించుట - అనుకరోతి, అనుగచ్ఛతి.

'అపి' = సంబంధమునకు - సర్పిషోఽపిస్యాత్

'ఉప' = వృద్ధికి - ఉపజాయతే

'పరి' = సర్వతోభావమునకు - పరిధావతి = అంతటా పరుగెత్తు.

'అధి' = పై భాగము, ఎత్తు, అధికము లేదా ఐశ్వర్యమునకు. సర్వం యశ్చాధితిష్ఠతి (అథర్వ. ౧౦-౮-౧). =అన్నిటికిపైన స్థితుడైయున్నాడు, సర్వమునకు అధిష్ఠాత.

యత్రాధి సూర ఉదితో విభాతి.(ఋ.౧౦-౧౨౧-౬) ఎవని యధీనమున సూర్యుడుదయించి ప్రకాశించునో......

ఈ ప్రకారమనేక విధమైన అర్థములున్నవి. ఊహించి తెలియవలెను.

'ఏనముచ్చావచానర్థాన్ ప్రాహుస్త ఉపేక్షితవ్యాః' దీనిని వృత్తికారుడు వ్యాఖ్యానించలేదు. ఉపేక్ష = విడిచిపెట్టుట, నిరుక్తములో 'ఊహించుట' అని అర్థము.

ప్రథమాధ్యాయమున ప్రథమ పాదము సమాప్తము.

ప్రథమాధ్యాయము

ద్వితీయ పాదము

(నిపాత నిరూపణ)

అథనిపాతా ఉచ్చావచేష్వర్థేషు నిపతన్తి, అప్యుపమార్థేఽపి కర్మోప సంగ్రహార్థేఽపి పదపూరణాః ॥

తెలుంగు:- నామ ఆఖ్యాత ఉపసర్గముల సామాన్య లక్షణము (విశేషవర్ణన ౨-౪లో ఆరంభమగును). లు చెప్పి, యిప్పుడు నిపాతనిరూపణ చేయు చున్నాడు. (ఉపసర్గ చిన్నదగుట వల్ల, అక్కడే పూర్తి లక్షణములు వివరించెను.) ఇప్పుడు, క్రమ ప్రాప్త నిపాత లక్షణమును, అనేక భేదములను చెప్పుచున్నాడు.

నిపాతమునకనేకార్థములు కలుగును. ఉపమ అర్థము కూడ నున్నది. అర్థ సముచ్చయము = వస్తువుల కూడికగూడనగును. పదము పూర్తి జేయుటకునగును. అర్థభేదము వల్ల మూడు విధములగు భేదమగును.

కర్మ శబ్దము నిరుక్తమందు, ప్రాయికముగ, అర్థమనునర్థమందు వచ్చును. **'చిదిత్యేషోఽనేక కర్మా, నుఇత్యేషోఽనేక కర్మా'** - ఇత్యాది, తర్వాత వచ్చును.

[నిపాత = ని+పత్ (భ్వా.ప.) వల్ల, **'జ్వలితి కసన్తేభ్యో ణః'** (పా.౩-౧-౧౪) వల్ల కర్తయందు ణ = అ, = నిపాత.]

తేషామేతే చత్వార ఉపమార్థే భవన్తీతి। ఇవేతి భాషాయాం చాన్వధ్యాయం చ। అగ్నిరివేన్ద్రఇవేతి। నేతి ప్రతిషేధార్థీయో భాషాయాముభయమన్వధ్యాయం, నేన్ద్రం దేవమమంసతేతి ప్రతిషేధార్థీయః పురస్తాదుపచారస్తస్య యత్ప్రతిషేధతి। దుర్మదాసో న సురాయామిత్యుపమార్థీయ ఉపరిష్టాదుపచారస్తస్యయేనోపమిమీతే। చిదిత్యేషోఽనేకకర్మా, ఆచార్యశ్చిదిదం బ్రూయాదితి పూజాయామ్। ఆచార్యః కస్మా దాచార్య ఆచారం గ్రాహయత్యాచినోత్యర్థానాచినోతి బుద్ధిమితి వా। దధి చిదిత్యుపమార్థే। కుల్మాషాంశ్చి దాహరేత్యవకుత్సితే। కుల్మాషాః కులేషు సీదన్తి। ను ఇత్యేషోఽనేక కర్మా, ఇదం ను కరిష్యతీతి హేత్వపదేశే। కథం ను కరిష్యతీత్య నుపృష్టే, నన్వేతదకార్షీదితి చ

అథాప్యుపమార్థే భవతి। వృక్షస్య ను తే పురుహూత వయాః। వృక్షస్యేవ తే పురుహూత శాఖాః। వయాః శాఖా వేతేర్వాతాయనా భవన్తి శాఖా ఖశయాః శక్నోతేర్వా।

తెలుఁగు:- ఇవ, న, చిత్, ను - యీ నాలుగు ఉపమార్థమందు వచ్చును- లౌకిక భాషయందు, వేదమందును కూడ ఉపమానమునకు ప్రయోగింప బడును.

౧. ఇవ = అగ్నివలె (త్విషితః) ప్రకాశించుచు (ఋ.౮-౩-౧౯-౨) ఇంద్రుని వలె (అవిచాచలిః) = చలించదు. (ఋ.౮-౮-౩౧-౨).

౨. న = లౌకిక భాషలో నిషేధార్థమునకు; వేదమందు ప్రతిషేధమునకు ఉపమార్థమందును చెప్పబడెను. ప్రతిషేధమునకు ఉదాహరణ:- (సూర్య కిరణములు) ఇంద్రుని దేవుడని స్వప్రకాశమిచ్చునట్టివాడు అని మన్నించలేదు. (ఋ.౮-౩-౪-౧) నిషేధార్థము నిచ్చువాని నియమమేమన - ప్రతిషేధార్థమందు (న) ఆ ప్రతిషేధ పదమునకు పూర్వము ప్రయుక్తమగును.

ఉపమకు ఉదాహరణ:- సురా (కల్లు) పానమందు (లోకులు) దుష్టులు మదించిన వారగునట్లుగా (ఋ.౫-౭-౧౮-౧). ఏ వస్తువుకు ఉపమానము చెప్పుదుమో దాని పదమునకు తర్వాత (న) ప్రయుక్తమగును.

వివరణ:- మొదట ప్రయోగింపబడుట-**'పురస్తాదుపచారో యస్యేతి బహువ్రీహి'** **'అమంసత'** కన్న పూర్వమున్నట్లు. **'దుర్మదాసః'** కు తర్వాత నున్నట్లు దుర్మదాసః = దుర్మదాః. **'ఆజ్జసేరసుక్'** (౭-౧-౫౦) అసుక్ = అస్ ఆగమము వల్ల దుర్మదాసః అని వేదమందున్నది. అనేకార్థములున్నను, ఉపమార్థముల నిచ్చువాని సంబంధము చెప్పబడెను.

ఈ ప్రకారమే **'ను'** కూడ.

ఆ + చర (భ్వా.ప.) ఋ హలోర్ణ్యత్ (౩-౧-౧౨౪) వల్ల, ణ్యత్-యకు ఉపధావృద్ధియై **'ఆచార్య'** పదమైయున్నది. ఇక్కడ, **'చర్'**, **'అన్తర్భావితణ్యర్థ'** ప్రకారము ఆ చరతి = ఆచారయతి = ఆచరింపజేయు అగును. మనుధర్మశా. (౨-౬౯) లో; యీ అర్థమునకే **'ఆచారం గ్రాహయతి'** వల్ల స్ఫుటీకరణ మయ్యెను. ఇక్కడ, కృత్య ప్రత్యయము కర్తయందు తెలియబడును. లేదా, ఆచార శేషము (నుండి) (౪-౨-౯౨) వల్ల గ్రాహయతి అర్థమున యత్ వచ్చి ఆచార్యయగును. (రెండవ) రెండు యుక్తులలోను ఆ + చి (స్వా.ఉ.) వల్ల **'ఉణాదయో బహులమ్'** (౩-౩-౧) వల్ల ఔణాదికణ్యత్ వృద్ధి ర్ఆగమమై **'ఆచార్య'** అగును.

3. చిత్ - అనేకార్థములుకలది. 'ఆచార్య' తెలియజెప్పగల్గును (మఱియెవ్వరు చెప్పగలరు) ఇక్కడ, పూజయందున్నది. (ఉదాహరణమందున్న ఆచార్య పదమునకు నిర్వచనము). ఆచారమును గ్రహించువాడు. (తెలియుటకు యోగ్యమైన) విషయములు సంగ్రహించువాడు లేదా, బుద్ధిని పెంపొందించువాడు. దధితుల్యము - యిక్కడ '**చిత్**' ఉపమానార్థ మిచ్చును.

కుల్మాషయే తీసుకొని రమ్ము (మఱియేమి తెచ్చెదవు) ఇది నిందార్థ ప్రయోగము. కుల్మాష = కులమందు గుచ్ఛమందునగును.

4. ను - అనేకార్థములిచ్చునట్టిది. ఏల (ఎందుకు) దీనిని చేయుదువు. కారణము యొక్క కథనము; ఎట్లు చేయుదువు. రెండు పర్యాయములు చెప్పనగును. మఱి, వాడు దానిని చేయనే లేదు. (నీవు చెప్పితివి, చేయబడును) ▲ అదియు రెండుసార్లు చెప్పుట యందగును. మఱియు, ఉపమా అర్థమున గూడ ప్రయుక్తమగును. అందఱిచే బిలువబడు (ఇంద్రా!) వృక్షశాఖల వలె ⓘ నీ యొక్క (రక్షణలు నాల్గు దిశలందు విస్తరించును). వయాః-శాఖలు, వీ (అ.ప.) వల్ల, వాయువు వల్ల కదలింపబడుట చేత. శాఖా = ఆకాశమందు పరచియున్నట్టి. లేదా, శక్నోతి యందు (శాఖా అగును).

వివరణ:- కుల్మాష = కులస్థ. ఒక నికృష్ట జాతి ధాన్యము. ఈ ధాన్యపు గుత్తుల వలె సృష్టి చేయబడును. అందులకే, కులస్థ, ప్రసిద్ధ నామమయ్యెను. కులస్థ= గుత్తులందుండునట్టి. '**కులేషు సీదన్తి**' వల్ల ఆ అర్థమే ప్రకట మయ్యెను. వృషోదరాది(౬-౩-౧౯౧). యగుట వల్ల, కల సద్‌తో కుల్మాష సిద్ధించును. సద్ ధాతువు సీదత్యస్మిన్నితి సదః, సదనంచ, ఇత్యాదుల వల్ల స్థిత్యర్థము ప్రసిద్ధమైనది. '**కులేషు సీదన్తి**' - యీ పాఠమును దుర్గాచార్యుడు వ్యాఖ్యానించలేదు. ▲ 'కింస కరిష్యతి' దీనికి ఉత్తరమందు 'కరిష్యతి' అని విని మఱల 'కథం ను కరిష్యతి' అని యనును. (ఇది కూడ రెండు పర్యాయములు అడుగుటయగును.) '**నను**' శబ్దము- '**ననౌ పృష్టప్రతివచనే**' (౩-౨-౧౨౦) వల్ల '**లట్**' అగును. కాని న ను అని యున్నది. కావున, 'నా న్వోర్విభాషా' (౩-౨-౧౨౧) వల్లను, లేదా '**లుఙ్**' అయ్యెను. ⓘ పురుహూత = పురుభిర్బహురాహూత. అట్టి స్థలములందు బహువాచక శబ్దములన్నియు అర్థము యొక్క అభిప్రాయమందుండును. వయాః, వేతి = వీ (అ.ప.) వల్ల '**నన్దిగ్రహిపచాదిభ్యఃల్యుణిన్యచః**' (౩-౨-౧౩౪) వల్ల, '**అచ్**' వచ్చి వియన్తి = చలన్తి ఇది వయాః సిద్ధమగును. '**వాతాయనాః**' తాత్పర్యమునకు బోధక మగును. గవాక్షమను

అర్థమిచ్చునప్పుడు నపుంసకమగును. ఉదాహరణ ప్రసక్త శాఖా శబ్దము యొక్క నిర్వచనము:- శాఖాఖశయాః అగును. పృషోదరాది(౬-౩-౧౦౯)ఆద్యంత విపర్యయమై శాఖ అయ్యెను. లేదా, శక్నోతి = శబ్దము (స్వా.ప.) వల్ల ఔణాదికణ వచ్చి శకోఖయై శాఖా అయ్యెను.

(సముచ్చయార్థ శబ్దములు)

అథ యస్యాఽగమా దర్థపృథక్త్వమహ విజ్ఞాయతే, నత్వౌద్దేశికమివ, విగ్రహేణపృథక్త్వాత్సకర్మోపసంగ్రహః॥

తెలుఁగు:- అధ్యాహారము వల్ల అర్థము వేరగుట దేనికి ప్రతీతమగునో; కాని (వేర్వేరు) నామముతో చెప్పుచున్నట్లు (ప్రతీతి కాదు) ఏలయన, విగ్రహము వల్ల వేర్వేరగును; అది (నిపాతము) అర్థమునకు సముచ్చాయకమగును.

వివరణ:- 'పశ్యేమాం గామశ్వం పురుషం గజమ్' - యిక్కడ, ఆవు, గుఱ్ఱము, పురుషుడు, ఏనుగు అని వేర్వేరుగా జెప్పుట చేత వేర్వేరుగ ప్రతీతమగుచున్నవి. కాని, సరూపైక శేషమున్నప్పుడు - గావౌ=రెండావులు, లేదా, విరూపైక శేషమగునప్పుడు. పితరౌ = మాతాపితలు - యిచ్చట వేర్వేరు పఠించు నామముల వలె వేర్వేరుగ ప్రతీతమగును. కాని, విగ్రహము చేసినప్పుడు:- (మాతాచపితాచ-పితరౌ) వేరగును. పృథక్త్వము చ నిపాతము యొక్క అధ్యాహారము వల్ల ప్రతీతమగును. కావున, 'చ' అర్థమునకు సముచ్చాయక మగును.

చేతి సముచ్చయార్థ ఉభాభ్యాం సమ్ప్రయుజ్యతే, "అహం చ త్వం చ వృత్రహన్నితి"। ఏతస్మిన్నేవార్థే దేవేభ్యశ్చ పితృభ్య ఏత్యాకారః। వేతి విచారణార్థే। హన్తాహం పృథివీమిమాం నిదధానీహ వేహ వా ఇంతి। అథాపి సముచ్చయార్థే భవతి ॥ ౪

వాయుర్వాత్వా మనుర్వాత్వేతి-

1. వివరణ:- **"వాతోవా మనోవా."** (యజు. మాధ్య. సం.౯-౭)

'వాయుర్వాత్వా మనుర్వాత్వా' పాఠమెక్కడిదో తెలియదు.

తెలుఁగు:- సముచ్చయార్థమిచ్చు రెండు పదములతో 'చ' కలసి ప్రయుక్త మగును. **'ఓ వృత్రహన్ ఇంద్రా'!** నీవు, నేను = మేఘములను భూమిపై బడగొట్టు (ఇంద్ర). (సంయుజ్యావసానేభ్యః, 2. ఆ, సంధి భేదించిన, చ యిచ్చునట్టి అర్థమిచ్చును. ఆ = సంగతమై, ఫల ప్రాప్తి వఱకు) (ఋ.౬-౪-౪౧-౫). ఈ సముచ్చయార్థ మందు

(ప్రేదు హవ్యాని వోచతి = మా హవిస్సులను చూపుము). దేవతలకు మఱియు పితరులకు. (ఋ.౭-౬-౨౨-౧). ఇక్కడ 'ఆ' వున్నది. 'వా' విచారణ చేయునట్టి అర్థమున నున్నది: (ఋ.౮-౬-౨౭-౩); సముచ్చయార్థమందు గూడనున్నది - వాయుర్వా త్వా...

అహ ఇతి చ హ ఇతి చ వినిగ్రహార్థీయౌ పూర్వేణ సంప్రయుజ్యేతే । అయమహేదం కరోత్వయమిదం, ఇదం హ కరిష్యతీదం న కరిష్యతీతి । అథాప్యుకార ఏతస్మిన్నేవార్థ ఉత్తరేణ । మృషేమే వదన్తిసత్యము తేవదన్తీత్యథాపి పదపూరణఇదముతదు ।

తెలుగు:- (ఒక వాక్యమున) ఒక్కసారి పల్కునట్టి రెండు పదములలో మొదటి పదముతో కలసిన అహ, హ, వేరుగా చేయునట్టి అర్థమిచ్చును:- అయ మహదేవదత్తో గాః పాయయతు। అయం యజ్ఞదత్తోభుజ్యామితి, (అహ కు ఉదాహరణము). హ కు ఉదాహరణ:- యజ్ఞదత్త ఇదం హ (ఇదమేవ) కరిష్యతి సామగ్రీ సంవననమ్. ఇదం న కరిష్యతి ఓదనం న పక్ష్యతీతి.

'ఉ' కారము గూడ పై విధముగానే యని తెలియనగును. (ఇమే) వృషలాః (మృషా) మిథ్యా వదన్తి। (తే) బ్రాహ్మణాః (సత్యము) సత్యమేవ వదన్తి.

'ఉ' పదపూరకము గూడనగును. **"ఇదము త్యత్ పురుతమం పురస్తా జ్జ్యోతిస్తమసావయు నావదస్థాత్".** (ఋ.౩-౮-౨-౧) ఇక్కడ, ఇదం ఉ = ఇదములో 'ఉ' పదపూరకము. **"తదు ప్రయక్షత మమస్య కర్మ."** (ఋ.౧-౮-౨-౧) = అది గొప్ప పూజనీయ కర్మ. తత్ + ఉ = తదు-ఇక్కడ కూడ ఉకారము పదపూరక మాత్రమే.

హీత్యేషోఽనేకకర్మేదం హి కరిష్యతీతి హేత్వపదేశే కథం హి కరిష్యతీత్యను పృష్టే కథం హి వ్యాకరిష్యతీత్యసూయాయామ్॥ కిలేతి విద్యాప్రకర్ష ఏవం కిలేతి। అథాపి న నను ఇత్యేతాభ్యాం సమ్ప్రయుజ్యేఽనుపృష్టే, న కిలైవం నను కిలైవమ్। మేతి ప్రతిషేధే మా కార్షీర్మా హార్షీరితి చ॥ ఖల్వితి చ, ఖలు కృత్వా ఖలు కృతమ్; అథాపి పదపూరణ ఏవం ఖలు తద్ బభూవేతి॥ శశ్వదితి విచికిత్సార్థీయో భాషాయాం శశ్వదేవమిత్యనుపృష్టే ఏవం శశ్వదిత్యస్వయం పృష్టే॥

తెలుగు:- 'హి' అనేక అర్థములు కల శబ్దము. హేతు కథితమున-ఎవరికై యీ పని జేయుదువు? ఎట్లు చేయుదువు? రెండవసారి అడుగుట. ఎట్లు తెలియజేయుదును? (ఈ విషయములో నేనెట్టి ప్రయత్నము జేయలేదు కావున సామర్థ్యము లేదని అభిప్రాయము).

'హి' అసూయార్థము నందునున్నది.

కిల శబ్దము జ్ఞానము యొక్క అతిశయము. నిస్సందేహముగా యీ ప్రకారము (అయ్యెను). చెప్పు వాని యొక్క జ్ఞాన బలము దెలియజేయును.

న, ను, తో కిల శబ్దము కలయును, రెండుసార్లు చెప్పుటకు గూడనగును- 'నాయమేవం' అని వినినప్పుడు దానిని దృఢపర్చుటకును రెండవసారి చెప్పుటకును అట్లు కాదు (యీ ప్రకారము), 'నన్వయమేవమ్' అని విని దృఢమగుటకు రెండవసారి చెప్పుటకు.

'మా' నిషేదార్థమున ప్రయుక్తమగును. (చేయ) వద్దు; (తీయ) వద్దు.

'ఖలు' శబ్దము కూడ నిషేధార్థమున ప్రయోగించబడును. పదపూరకము నకు నగును. ఖలు వాక్యాలంకారమునందును కలదు.

శశ్వత్ శబ్దము సంశయార్థమందు లోకము (లౌకిక భాష)లో, ప్రయుక్తము; వేదమందు మరియొక అర్థమును కూడ తెలియజేయును. అర్థవశమున శశ్వత్ శబ్దము 'ఏవం' శబ్దమునకు ముందు గాని వెనుక గాని ప్రయుక్తమగును.

నూనమితి విచికిత్సార్థీయోభాషాయామ్, ఉభయమన్వధ్యాయం విచికిత్సార్థీయశ్చ పదపూరణశ్చ। అగస్త్య ఇన్ద్రాయ హవినిరుప్య మరుద్భ్యః సమ్ప్రదిత్సాఞ్చకార, స ఇన్ద్ర ఏత్య పరిదేవయాఞ్చక్రే ॥ ౫

తెలుఁగు:- 'నూనం' లోకమందు సంశయార్థమున జెప్పబడును; సంశయ, పదపూరకములుగ వేదమందున్నది. అగస్త్యుడు ఇంద్రుని కొఱకు హవిస్సు సిద్ధము జేసి మరుత్తులకిచ్చుటకు యిచ్ఛగించినప్పుడు ఇంద్రుడు వచ్చి యిట్లు విలపించెను.

వివరణ:- సంశయ=ఉత్కట సంభావన అని అభిప్రాయము (ఉత్తర రామ చరిత్ర. ౪-౨౩) ఉదాహరిష్యమాణ మంత్రమునకు ముందు మూల కారణము చెప్పవలెను. దీనివల్ల అర్థము పూర్తిగ ప్రకాశితమగును (దుర్గాచార్య). ఇక్కడ, యాస్కముని మూల కారణము యెక్కడ నుండి తెచ్చెనో చింతింపవలసి యున్నది. (భాష్యకారుడు, రాజారాం).

న నూనమస్తి నో శ్వః కస్తద్వేద యదద్భుతమ్ । అన్యస్య చిత్తమభి సఞ్చరేణ్యముతాధీతం వినశ్యతి॥ (ఋ. ౧-౪-౧౦-౧)

తెలుగు:- ఈ దినమునకు (హవిస్సు) లేదు, రేపటికి లేదు. ఉండునో లేదో యెవరు చెప్పగలరు? ఇతరుల చిత్తము చలించును. శోచించియు దూరమగుచుండును. (ఋ. ౨-౪-౧౦-౧).

వివరణ:- ఈ దినమునకు హవిస్సు నా కొఱకు కాదు, రేపటికై సంభావనకు గాదు (ఇంద్రుడు, చెప్పుచున్నాడు); ఏలయన, వర్తమానమందు సంశయముగా నున్నది, కాబోవునని యెవరికి తెలియును. (దుర్గాచార్య).

ముందు వచనమున శ్వః అని యుండుట వల్ల, 'అద్యతనం' అధ్యాహారముగా గైకొనబడెను. ద్యు దినమునకు నామము-**"ద్యుభిరక్తుభిః పరిపాతమస్మాన్."** (ఋ.౧-౭-౩౭-౫.) సప్తమ్యేక వచనమున, ద్యౌ కాకుండ, ద్యవియగును. ద్యుత్ (భ్వా.ఆ.) వల్ల కర్తృకారకమందు ద్యు యయ్యెను. 'సతః' వచ్చినప్పుడు సర్వత్ర, కర్తృకారకమనియే అభిప్రాయము.

శంస్ (భ్వా.ప.) వల్ల శ్వః అద్భుత = అభూతం, కానట్టిది. ఆశ్చర్యమను అర్థమునిచ్చు రెండవది కూడ తత్తుల్యమే; ఎప్పుడైనను చూడనట్టిది అద్భుతమనబడును. (అది భువోడుతచ్ ఉ.౫-౧.) సో అద్ = కదాచిత్ భవతీత్యద్భుతమ్. న + నీ (భ్వా.ఉ.) వల్ల అఘన్యాదయశ్చ ఉ. ౪-౧౧౨. ద్వారా అన్య. ఆధీతం-ఆధ్యాతం. **'ధ్యాయతే సంప్రసారణం చ'** వార్తికము వల్ల, క్విప్ నందగు సంప్రసారణ వేదమందు, క్త, గూడ నగును.

ప్రథమాధ్యాయమున ద్వితీయ పాదము సమాప్తము

ప్రథమాధ్యాయము

తృతీయ పాదము

న నూనమస్త్యద్యతనం నో ఏవ శ్వస్తనమ్ । అద్యాస్మిన్ద్యవి । ద్యురిత్యహ్నో నామధేయం ద్యోతత ఇతి సతః శ్వ ఉపాశంసనీయః కాలో । హ్యో హీనః కాలః। కస్తద్వేద యదద్భుతమ్। కస్తద్వేదయదభూతమ్, ఇదమపీతరదద్భుతమ భూతమివ। అన్యస్య చిత్తమభిసఞ్చరేణ్యమభిసఞ్చారి । అన్యో నాఽనేయః । చిత్తం చేతతేః, ఉతాధీతం వినశ్యతీత్యప్యాధ్యాతం వినశ్యత్యాధ్యాతమభిప్రేతమ్॥ ౬

తెలుఁగు:- అద్య = నేడు; ద్యు = (ప్రకాశించునట్టి) దినమునకు పేరు. ఈ ప్రకారము, కర్తృకారకము వల్ల, శ్వః = ఆశించుటకు యోగ్యమైన సమయము (రాబోవునట్టిది). హ్యః = కడచిన సమయము (దినము). కస్తద్వేదయదద్భుతమ్ = అది కాలేదని యెవ్వరెరుగుదురు. అది కూడ రెండవ అద్భుతము కానట్లే యగును.

అథాపి పదపూరణః ॥

నూనం సా తే ప్రతి వరం జరిత్రే దుహీయదిన్ద్ర దక్షిణా మఘోనీ।
శిక్షా స్తోతృభ్యోమాతి ధగ్భగో నోబృహద్వదేమ విదథేసువీరాః॥

(ఋ.౨-౬-౬-౬.)

సా తే ప్రతిదుగ్ధాం వరం జరిత్రే। వరో వరయితవ్యో భవతి। జరితా గరితా। దక్షిణా మఘోనీ మఘవతీ మఘమితి ధననామధేయం మంహతేర్దానకర్మణః, దక్షిణా దక్షతేః సమర్థయతికర్మణః, వ్యృద్ధం సమర్థయతీతి। అపివా ప్రదక్షిణాగమనాద్ దిశమభిప్రేత్య దిగ్ఘస్తప్రకృతిర్దక్షిణో హస్తో దక్షతేరుత్సాహకర్మణో దాశతేర్వా స్యాద్ దానకర్మణో హస్తో హన్తేః ప్రాశుర్హననే । దేహి స్తోతృభ్యః కామాన్మాస్మా నతిదంహీర్మాస్మానతిహాయ దాః। భగో నోఽస్తు। బృహద్వదేమ స్వే వేదనే। భగో భజతేర్బృహదితి మహతో నామధేయం పరివృఢం భవతి । వీరవన్తః కల్యాణ వీరా వా వీరో వీరయత్యమిత్రాన్వేతేర్వా స్యాద్గతికర్మణో వీరయతేర్వా।

తెలుగు:- మఱియు, పదపూరకము గూడనగును. ఓ ఇంద్రా! ధనముతో నిండియున్న (సువర్ణ, ధాన్యాది ధనయుక్త) నీ దక్షిణ (పుత్రభావక కర్మ యందు ఋత్విజులకిచ్చునట్టి) స్తోతా (యజమానుని) కొఱకు (అభీష్ట) వరము (కోరిన కోర్కె) ప్రదక్షిణ మందిమ్ము, స్తోతలకిమ్ము, మమ్ముల నుల్లంఘించవద్దు, ధనము మాకు (ఇంట్లో) అగును, (దేనివల్ల) మేము యజ్ఞమందు (లేదా ఇంటి యందు) బలముతో జెప్పుచున్నాము. (మఱియు భోగములు) మేము మంచి పుత్రవంతులమగుదుము గాక. (ఋ. ౨-౬-౬-౬). (వ్యాఖ్య) - ఆ మా యొక్క (దక్షిణ); స్తోతలకు ప్రదక్షిణముననిమ్ము. వర=ఎన్నుటకు యోగ్యమగును. (వృ.స్వా. ఉ. -వ్రియతే ఇతి వరః) జరితా=స్తుతి జేయువారు దక్షిణా, మఘోనీ = ధనవంతుడు, మఘ = ధనము. మంహ (భ్వా. ఆ.) దానార్థమిచ్చుట వల్ల (మంహ్యతే = దీయతే ఇతి మఘమ్). దక్షిణాదక్ష (భ్వా. ఆ.) వృద్ధి బొందించునది, (యజ్ఞమందు) యేదైన న్యూనమైనప్పుడు దానిని పూర్తిజేసి వృద్ధిజేయును. (దక్షిణ వల్ల యజ్ఞము వృద్ధియగును). లేదా, ప్రదక్షిణము వచ్చుట వల్ల (దక్షిణ) దిశయని అభిప్రాయము వల్ల (దక్షిణా అగును). సూర్యాభిముఖుడైనప్పుడు దక్షిణహస్తము వైపున నున్న దిశ దక్షిణ దిశయయ్యెను. ఉత్సాహ అర్థము కూడనున్నది. కుడి చేతితో (దక్షిణ హస్తము) చేసినంత ఉత్సాహకరముగ ఎడమచేతితో చేయుటలో నుండదు. లేదా, దాశ్ (భ్వా. ఉ.) దాశ్యతేఽ నేన=దీనితో (దక్షిణ హస్తముతో) దానమీయబడును. హస్త హన్ (అ. ప.) = హన్యత్యేఽ నేన. దీనితో కొట్టుట (చంపుట) యగుట వల్ల, (అన్నిటికన్న ముందు కుడి చేయియే, క్రియను ప్రారంభించును. (ఉ.3-౮౬. హస్ + తన్=హస్త) స్తోతల కోర్కెల నిమ్ము. మమ్ములను మీరి యివ్వవద్దు. ధనము మాది (ఇంట్లో) అగును. మేము చాలా చెప్పుదుము. యజ్ఞమందు (ఇంట్లో). భగభజ్ (భ్వా.ఉ.) భజ్యతే సేవ్యతే భోగార్థిభిః ఇది భగః. బృహత్=మహత్ అన్ని వైపుల వృద్ధియగునట్టి. (బృహ్=భ్వా. లేక, తు. ప వల్ల), ఉ.౨-౭౭. వల్ల బృహత్ నిపతితమగును. వీరులైన వారు లేక మంచి వీరులు. వీర=వి+ఈర్=శత్రువులననేక విధముల నొవ్వజేయువాడు, చంపువాడు. (వీ+ఈర్. చు.ప) అథవా, ఈర్. అ. ఆ. వల్ల స్వార్థ ణిచ్. వీరయతి కమ్పయతి, పచాద్యచ్. లేదా, వి (అ.ప.) వల్లనగును. గతి అర్థము కూడ నున్నది.

వేతి=గచ్ఛత్యభి ముఖం శత్రూన్ = శత్రువులకు సమ్ముఖముగ నేగుట. లేదా, చు. ఆ. వల్ల పరాక్రమమను అర్థము గూడనగును.

ప్రభౌ పరివృఢః (౭-౨-౨౧.) వల్ల ప్రభు అను అర్థమందు పరివృఢ నిపతితమగును. కావున, మహత్వ, ప్రభు - యీ రెండు నొక్క యభిప్రాయ మునే తెలియజేయును. అందువల్ల బృహత్ యొక్క నిర్వచనమందు ప్రయుక్తమయ్యెను.

'సు' మత్వర్థమున వీరులని అర్థము చెప్పబడెను. కాని యీ అర్థము అప్రసిద్ధమగుట వల్ల, ప్రసిద్ధమైనట్టి శోభన శబ్దముతో బహువ్రీహితో మంచివీరులని అర్థము చెప్పబడెను.

సీమితి పరిగ్రహార్థీయోవా పదపూరణో వా। ప్ర సీమాదిత్యో అసృజత్। ప్రాసృజదితి వా। ప్రాసృజత్సర్వత ఇతివా। వి సీమతః సురుచో వేన ఆవరితి చ। వ్యవృణోత్సర్వత ఆదిత్యః సురుచ ఆదిత్యరశ్మయః సురోచనాత్। అపి వా సీమేత్యేతదనర్థకముపబన్ధమాదదీత పఞ్చమీకర్మాణం సీమ్నః సీమతః సీమాతః మర్యాదాతః సీమా మర్యాదా విషీవ్యతి దేశావితి ॥ ౭

తెలుఁగు:- సీమ = అన్నివైపుల; లేక, పదపూరకము అగును. సూర్యుడు కిరణములను వదలెను, లేక, నలువైపులకు వదలెను. సూర్యుడు అన్ని దిక్కులకు కిరణములను (బాగా ప్రకాశించుటకు = సురుచయః) విప్పెను. (యజు.౧౩-౩౩) రుచ్ = భ్వా. ఆ. వల్ల క్విప్. అథవా, 'సీమన్' శబ్దము అనర్థకము అగుట (తసిల్ = తః) ప్రత్యయము గ్రహింపబడినది. ఆ ప్రత్యయమునకు పంచమీ అర్థము:- అనగా, సీమ్నః = సీమతః= సీమాతః = మర్యాద (సీమ = మర్యాదా). రెండు దేశములను వేర్పరచును, (పూర్వాపరము).

త్వ ఇతి వినిగ్రహార్థీయం సర్వనామానుదాత్తమర్థనామేత్యేకే।
ఋచాం త్వః పోషమాస్తే పుపుష్వాన్గాయత్రం త్వో గాయతి శకరీషు।
బ్రహ్మా త్వో వదతి జాతవిద్యాం యజ్ఞస్య మాత్రాం వి మిమీత ఉత్వః ॥
(ఋ.౮-౨-౨౪-౧౧)

ఇత్యృత్విక్కర్మణాం వినియోగమాచష్టే। ఋచామేకః పోషమాస్తే పుపుష్వాన్హోతర్గర్చనీ। గాయత్రమేకో గాయతి శక్వరీషూద్గాతా। గాయత్రం గాయతేః స్తుతికర్మణః శక్వర్య ఋచః శక్నోతేస్తద్యదాభిర్వృత్రమశకద్ధన్తుం తచ్ఛక్వరీణాం శక్వరీత్వమితి విజ్ఞాయతే। బ్రహ్మైకో జాతే జాతే విద్యాం వదతి బ్రహ్మా సర్వవిద్యః సర్వం వేదితుమర్హతి। బ్రహ్మా పరివృఢః శ్రుతతో బ్రహ్మ పరివృఢం సర్వతః। యజ్ఞస్య మాత్రాం విమిమీత ఏకోऽధ్వర్యుః। అధ్వర్యురధ్వరయురధ్వరం యునక్త్యధ్వరస్య నేతాऽధ్వరం కామయత ఇతివా। అపి వాऽధీయానే యురుపబన్ధోऽధ్వర ఇతి యజ్ఞనామ ధ్వరతిర్హింసా కర్మా తత్ప్రతిషేధః ॥

తెలుఁగు:- 'త్వ' - వేరు చేయునట్టి అర్థము గల సర్వనామ అనుదాత్తము; కొందఱు; సగమను అర్థమిచ్చు నామమందురు. యజ్ఞమందు ఒకడు (ఋత్విక్కు) మంత్రములను పుష్టిజేయుటకు స్థితుడై యున్నవాడు, (అనగా, హోతా). ఒకడు గాయత్ర గానము

జేయును, (ఉద్గాతా). ఒకడు బ్రహ్మా: ప్రాయశ్చిత్తాదుల తర్వాత విద్య దెలియజెప్పువాడు. ఒకడు యజ్ఞమునకు శరీరము గల్పించును. (అధ్వర్యు).

ఈ మంత్రము (ఋచా) నందు, ఋత్విజులలో ముఖ్యమైన నలుగురి యొక్క కర్మ వినియోగములు చెప్పుచున్నాడు. ఋచ్ = అర్చనీ (ఇందు, స్తుతింతురు) = ఋచ = ఋచ్యతే స్తూయతేఽ నయా, (ఋచ్, తు.ప. వల్ల, కరణేక్విప్). స్తోత్రగానము జేయువాడు ఉద్గాత. గాయత్ర, స్తుతి అర్థమునిచ్చు గై (భ్వా.ప.) వల్లనగును. (గాయత్యనేనేతి గాయత్రం, కరణేష్ట్రన్). శక్వర్యః = ఋచాః- శక్ (స్వా.ప.) వల్ల (కరణేవనిప్) వనోరచ్ (౪-౧-౭) ఙీప్, మఱియు, ర ఆదేశమై ఈ మంత్రములలో (స్తుతింపబడిన ఇంద్రుడు) వృత్ర (మేఘమును) చంపగలడు. ఆ శక్తులే శకరీత్వమనబడును (శకరీ యొక్క శక్వరీ) ఏత(౫-౨-౨) ఇక్కడ తెలియబడును.

'ఇతి విజ్ఞాయతే' వచ్చినప్పుడు, అది బ్రాహ్మణములలోని వచనమని తెలియనగును.

'బ్రహ్మా':-ఆయా సమయములందుత్పన్నమగు కర్తవ్య కర్మలలోని విజ్ఞానమును తెలియజేయువాడు. అవసరమైనప్పుడు ఆయా సమయము లందు తక్కిన ఋత్విజుల కనుజ్ఞనిచ్చుటయు, లోపమేదైన నున్నచో ప్రాయశ్చితముజేయుటయు. **తదధీతేతద్వేద** (౪-౨-౬౯) ప్రకరణ మున **'విద్యా లక్షణ కల్పాన్తాశ్చ'** (౪-౨-౬౦) వల్ల ఠక్, దానికి **'సర్వాదేఃసాదేశ్చలుగ్వక్తవ్యః'**. వా. వల్లలుక్. బ్రహ్మా = సర్వ(త్రయీ) విద్య తెలిసినవాడు; తక్కిన ఋత్విజులొక్కొక్క వేదము దెలిసిన వారు, నాల్గువేదములు దెలిసినవాడు బ్రహ్మాయనబడును; వేదమనియు వేద ప్రతిపాదిత బ్రహ్మ యనియు గూడ అర్థమున్నది. అన్నిటికన్న (అందఱికన్న) పెద్దవాడు (గొప్పవాడు) అగుటచే బ్రహ్మ (బృంహ్ + మనిన్, ఉ.౪-౧౪౫).

అధ్వర్యు = (ఆద్యోపాన్త ఇతి కర్తవ్యతా) యజ్ఞరూపము (పరిమాణము)ను రచించువాడు; అధ్వరయు అధ్వర్యుయైనది; అధ్వర + యుజ్ (రు.ప.) వల్ల (ఔణాది కడున్) యజ్ఞమును యుక్తము జేయువాడు (నేత); అధ్వర+యు= యు ప్రత్యయము (వసూయువత్) ఇచ్ఛార్థకమగుట వల్ల యజ్ఞమును యిచ్ఛగించువాడు; అధ్వర = యజ్ఞము, యజ్ఞ విద్య జదువువాడు; ధ్వృ (భ్వా.ప.) వల్ల హింసా అర్థము, హింసను ప్రతిషేధించు నట్టిది (అహింస్ర=అహింసాశీల = కల్యాణకారి) అధ్వర్యము.

నిపాత ఇత్యేకే తత్కథమనుదాత్తప్రకృతి నామ స్యాద్ దృష్టవ్యయం తు భవత్యుత త్వం సఖ్యే స్థిరపీతమాహురితి ద్వితీయాయాముతో త్వస్మై తన్వం విసస్ర ఇతి చతుర్థ్యామథాపి ప్రథమాబహువచనే ॥ ౮

తెలుగు:- త్వ శబ్దము నిపాతమని కొందఱి యభిప్రాయము. దీని వల్ల నామము అనుదాత్త స్వభావము గలదెట్లగును? ['ఫిషోన్త ఉదాత్తః'; (ఫి. సూ.౧-౧) - వల్ల అంతోదాత్తమగును. త్వ అనుదాత్తమగుట వల్ల నామము కాదని వారి యభిప్రాయము.] కాని, దృష్ట వ్యయ=రూపము మారుట (భిన్న భిన్న రూపములు వచ్చుట) వల్ల త్వ అవ్యయము ఎట్లగును? కాబట్టి, అది నామమగును; అ-వ్యయ. **'వ్యయ'** ద్వితీయమందు త్వం; చతుర్థమందు **'తస్మై'** (దృష్టవ్యయ); మఱియు ప్రథమా బహువచనమందును కలదు.

అవ్యయము కాదనుటకు - అనుదాత్త ప్రసంగముండవచ్చును. సో **'త్వత్ త్వ సమసిమేత్యానుచ్చాని'** (ఫి. సూ.౪-౯) - యీ విశేష నియమము వల్ల త్వ అనుదాత్తమగును. అన్యథా, నిపాతమునకు గూడ అద్యుదాత్తము (ఫి.సూ. ౪-౮౦) కలుగుట వల్ల అనుదాత్తము గానేరదు.

అక్షణ్వన్త ః కర్ణవన్త ః సఖాయో మనోజవేష్వసమా బభూవుః ।
ఆదఘ్నాస ఉపకక్షాస ఉత్వే హ్రదా ఇవ స్నాత్వా ఉ త్వే దదృశ్రే.

(ఋ.౮-౨-౩౪-౨)

తెలుగు:- కన్నులు చెవులు గల మిత్రులు (ఏక కాలమందు, ఒక్క గురువు వద్ద విద్యనభ్యసించినను) మనోవేగములందు (గంభీర విషయము లాలోచించుటలో) తుల్యులు గాకుందురు. ఒక ముఖ పరిమాణ, ఒక పార్శ్వ (చంక) పరిమాణ, మఱియు, ఒక స్నాన యోగ్యమగు చెరువు (దొరువు) వలెను అగుపడును.

అక్షిమన్తః కర్ణవన్తః సఖాయః । అక్షి చష్టేరనక్తేరిత్యాగ్రాయణః "తస్మాదేతే వ్యక్తతరే ఇవ భవత" ఇతిహ విజ్ఞాయతే । కర్ణః కృన్తతేర్నికృత్తద్వారో భవత్యృచ్ఛతేరిత్యాగ్రాయణ "ఋచ్ఛన్తీవ ఖే ఉదగన్తామ్" ఇతి హ విజ్ఞాయతే। మనసాం ప్రజవేష్వసమా బభూవూరాస్యదఘ్నా అపర ఉపకక్షదఘ్నా అపరే। ఆస్యమస్యతేరాస్యన్దత ఏతదన్నమితి వా। దఘ్నం దఘ్యతేః స్రవతికర్మణో దాస్యతేర్వా స్యాద్విదస్తతరం భవతి। ప్రశ్నేయా హ్రదా ఇవైకే దదృశిరే ప్రస్నేయాః స్నానార్హా హ్రదో హ్రదతేః శబ్దకర్మణో హ్లాదతేర్వాస్యాచ్ఛీతీ భావకర్మణః।

తెలుగు:- అక్షి=చక్షు (అ.ఆ.) వల్ల (చష్టే అనేన=దీనితో చూచెదరు) అఙ్జ్ (రు.ప.) వల్ల-అని ఆగ్రాయణుని (అగ్రగోత్ర ఆచార్యుడు) అభిప్రాయము. బ్రాహ్మణమందును నిర్వచన ప్రమాణమున్నది - "ఈ కారణము వల్ల ఆ రెండును అధిక స్పష్టముగా

నున్నవి, అన్యాంగముల వల్ల, ఏలయన, చీకటి యందు గూడనవి ప్రకాశించును (రెండును)". అఙ్ శబ్దము వల్ల అక్షి శబ్దము సిద్ధమైనట్లు యీ బ్రాహ్మణమందు స్పష్టముగ నున్నది. కర్ణ = (కృత్ (రు.ప.) వల్ల) రంధ్రమున్న ద్వారము. (గర్భావస్థాయామేవ కేనాపి దైవేన) నిర్మిత బిల ఇత్యర్థః ॥) ఋ. (భ్వా.ప.) వల్లనగును. ఆకాశమందుత్పన్నమై చెవి రంధ్రముల జేరునప్పుడు గ్రహించబడు శబ్దము, పై కెగయును. మనో వేగమందు అతుల్యత; ఏకముఖ పరిమాణము = ఒక కక్ష సమీప పరిమాణము = (అతుల్యత = ప్రాజ్ఞాది గమ్య ప్రదేశములు చేరుటలో. ఒకనికి గంభీరమైన ఉహాపోహలు ధారణాది సామర్థ్యములుండును; ఒకనికి, అంతకన్న తక్కువ పరిమాణములో నుండును; ఒకనికి, వల్లె వేయకయే చెప్పునట్టి శక్తి యుండును). ఆస్య అస్.(ది.ప.) వల్లనగును. అస్యతే గ్రాసోఽత్ర = గ్రాసమెందులో వేయబడునో అది. ఋ. హలోర్ణ్యత్ (౩-౧-౧౨౪). లేదా, అన్నమును ద్రవము చేయునది. [అ+స్యన్ద (భ్వ.ప.) వల్ల అన్యేష్వపి దృశ్యతే (౩-౨-౧౦౧) వల్ల డ్].

దఘ్న (ది.ప.) వల్లనగును. (ఆద్ఘ్నాః = ముఖమను అర్థమందు ఆస్ శబ్దము గూడనున్నది.)

[దఘ (రు.ప.) వల్లనగును. కాని, నిరుక్తమందు **'దఘ్యతే'** ప్రయోగము వల్ల దివాదులు కూడ తెలియబడును. పాణిని మతానుసారము **'దఘ్న'** నామము లేదు ప్రమాణేద్వయసజ్దఘ్నఞ్ మాత్రచః (౫-౩-౩౬) వల్ల ఊర్ధ్వమాన అర్థమందు దఘ్నచ్ ప్రత్యయమున్నది.]

లేదా, దస్ (ది.ప.) అగును (మొదటి పరిమాణాపేక్ష వల్ల) అల్పతర మగును.

స్నాత్వా = (పా.౨-౪-౧౪) త్వన్ ప్రత్యయమగును, కృత్యర్థమందు.

ప్రస్రేయా = అగాధ (బుద్ధిమంతుడు)

హ్రాద = హ్రాద్ (భ్వా.ఆ.వల్ల) కొట్టునప్పుడగు అవ్యక్త శబ్దము; చల్లగానగుట, ఉపశమించుట యిట్టి అర్థము గల హ్లాద్ (భ్వా.ఆ.) వల్ల కూడ దెలియబడును (గ్రీష్మేఽప్యసౌ శీతల ఏవ = వేడియందును చల్లదనముండును).

అథాపి సముచ్చయార్థే భవతి పర్యాయా ఇవ త్వదాశ్వినమాశ్వినం చ పర్యాయాశ్చేతి ॥

తెలుఁగు:- మఱియు, సముచ్చయార్థమందును నుండును. పర్యాయ మఱియు, ఆశ్విన్ (ఋక్. ప్రా.౧౨-౧౦). అక్కడ, త్వత్ సముచ్చయార్థమున నున్నది.

అథ యే ప్రవృత్తేఽర్థేఽమితాక్షరేషు గ్రన్థేషు వాక్యపూరణా ఆగచ్ఛన్తి పదపూరణాస్తే మితాక్షరేష్వనర్థకాః కమీ మిద్వితి ॥ ౯

తెలుఁగు : - ఇప్పుడు, పదపూరక నిపాతము చెప్పబడును. అమితాక్ష... గ్రన్థేషు = వచన (గద్య) గ్రంథములందు వాక్యపూరకార్థమున నుండును. మితాక్షరే... = పద్య గ్రంథములలో పదపూరణకు మాత్రమే యుండి అర్థము లేకుండును:- కమ్, ఈమ్, ఇత్, ఉ.

వివరణ: ప్రశ్న: పూర్వము, ఖలు, నూనం, సీమ, పదములు పదపూరకము లని చెప్పెను కదా? ఈ ప్రకారమే, ఇవ, ఘ మొదలైనవి కూడ అనర్థకములే యైనప్పుడు నాలుగని యెందుకు గణన చేయబడెను?

ఉత్తరము:-లక్షణము చెప్పిన చోట్లలో అనర్థకములని తెలియవలెను. కొన్నిటికి అర్థమున్నది; కొన్ని స్థలములలో నిరర్థకములుగా నున్నవి. ఈ విశేషత వల్ల, నాలుగే గణించబడెను.

ప్రశ్న:-ఐనప్పటికి ఉ యిదివరకే చెప్పబడియున్నది కదా? ఇప్పుడు మఱల చెప్పుట అనవసరమగును.

ఉత్తరము:- నిజమే. కాని, అక్కడ ఉ కు ప్రాసంగిక నిర్దేశము మాత్రము; (పదపూరక ముఖ్య ప్రకరణమగుట వల్ల).

శిశిరం జీవనాయకమ్॥ శిశిరం జీవనాయ। శిశిరం శృణాతేఃశమ్నాతేర్వా। ఏమేనం సృజతా సుతే। అసృజతైనం। తమిద్వర్ధన్తు నో గిరః। తం వర్ధయన్తు నో గిరః। స్తుతయో గిరో గృణాతేః ॥ అయము తే సమతసి। అయం తే సమతసి ఇవోఽపిదృశ్యతే । సు విదురివ। సు విజ్ఞాయేత ఇవ॥

తెలుఁగు:- శిశరము మన బ్రతుకు కొఱకు. కం యిచ్చట అనర్థకము. శిశిర-శ్యా (క్ర్యా. ఉ.) లేక, శమ్ (క్ర్యా. ప.) - రెండును హింసార్థమునిచ్చు ధాతువులు; శిశిరమందు యెండిన ఓషధి వనస్పతి మొదలైనవి వనాగ్ని వల్ల నష్టమగును.

ఈమ్ = ఋ.౧-౧-౧౭-౨ మంత్రము యొక్క అర్థము చెప్పునప్పుడు ఆ, ఈమ్, సృజత - యీ స్థానమున **'అసృజత'** అని ఇక్కడ ఈమ్, పదపూరకమని చెప్పబడెను. తర్వాత ఇత్ కూడ అనర్థకము. ఏలనన ముందు చెప్పిన అర్థములో నిది విడువబడెను.

గిర = స్తుతులందు; గౄ (క్ర్యా.ప.) వల్ల (క్విప్, ఋత్ ఇద్ధాతోః (౭-౧-౧౧౦) వల్ల ఇ, రపర్ అగును. (ఋ.౧-౨-౨౮-౪) ఇక్కడ, **'అయము'** లో ఉ అనర్థకము. కావుననే, అర్థమందు విడిచిపెట్టబడెను. ఇవ కూడ, అచ్చటచ్చట అనర్థకము; ఇక్కడ, వాక్యపూరణకు మాత్రమే.

1. వివరణ:- 'శిశిరం జీవనాయకమ్'- దుర్గాచార్యుడుదాహరించిన యీ వాక్యమెక్కడ నుండి తేబడెనో తెలియదు. పూర్తి శ్లోకము-

'నిష్క్రాసశ్చిదిన్నరో భూరితోకా వృకాదివ। విభ్యస్తన్తో వవాశిరే శిశిరం జీవనాయకమ్॥

(కొన్నిచోట్ల లభ్యమైనది) శస (భ్వా.ప.) వల్ల, (ఉ.౧-౫౩ వల్ల) శిశిర శబ్దము నిపాతితమైనది.

అథాపినేత్యేషఇదిత్యేతేనసంప్రయుజ్యతే పరిభయే ॥ ౧౦

నేజి హ్మాయన్త్యో నరకం పతామ। నరకం న్యరకం నీచైర్గమనం నాస్మిన్ర మణం స్థానమల్పమప్యస్తీతి వా। అథాపి న చేత్యషే ఇదిత్యేతేన సమ్ప్రయుజ్యతేఽనుపృష్టే న చేత్సురాం పిబన్తీతి। సురాసునోతేః । ఏవముచ్చావచేష్వర్థేషు నిపతన్తి. త ఉపేక్షితవ్యాః॥

తెలుంగు :- మఱియు 'న', 'ఇత్' తో కలిసి ప్రయుక్తమగును - పరిభయార్థమందు.

నరక = ని + అరక్ = క్రిందుగా బోవుట. (ని + ఋ. భ్వా.ప. వల్ల) వున్ పృషోదరాదియగుటచే ని యొక్క ఇ లోపించి. న+రకం (రమణీయం యస్మిన్). మఱియు, 'న చ' ఇత్ తో కలిసి ప్రయుక్తమగును. రెండుసార్లు చెప్పుట ఒకడింకొకనితో **'తిష్ఠంతి వృషలాః'** అని చెప్పును. రెండవవాడు **'తిష్ఠన్తి'** అని జవాబిచ్చును. **'యది తిష్ఠన్తి కిమర్థం నాగచ్ఛన్తి.'** ఈ ప్రకారము మొదటి వాడనుటకు పిదప **'న చేత్ సురాం పి బన్తి, ఆ గమిష్యన్తి'** - రెండుసార్లు చెప్పుటకు ఉదాహరణము. సురాపానము జేయలేదనుటకు. సురా-సృ (భ్వా.ఉ.) వల్లనగును; సూయతేఽనేకైర్ద్రవ్యైః = అనేక వస్తువుల నుండి పిండబడినది.

2. వివరణ:- ఈ పాఠమెక్కడిదో తెలియదు. పూర్తిగా శ్లోకమంతయు దుర్గాచార్యుడు చూపించి యే గ్రంథములోనిదో చెప్పలేదు-**"హ విర్భిరేకే స్వరితః సచన్తే సున్వన్త ఏకే సవనేషు సోమాన్। శచీర్మదన్త ఉత దక్షిణాభిర్నేజ్ జిహ్మాయన్త్యో నరకం పతామ"**

ప్రథమాధ్యాయమున తృతీయ పాదము సమాప్తము

❁❁❁

ప్రథమాధ్యాయము

చతుర్థ పాదము

ఇతీమాని చత్వారి పదజాతాన్యనుక్రాన్తాని నామాఖ్యా తే చోపసర్గనిపాతాశ్చ। తత్ర నామాన్యాఖ్యాతజానీతి శాకటాయనో నైరుక్తసమయశ్చ। న సర్వాణీతి గార్గ్యో వైయ్యాకరణానాం చైకే। తద్యత్ర స్వరసంస్కారౌ సమర్థౌ ప్రాదేశికేన గుణేనాన్వితౌ స్యాతాం సంవిజ్ఞాతాని తాని యథా గౌరశ్వః పురుషో హస్తీతి ॥ ౧౧

తెలుఃగుః:- నామ, ఆఖ్యాత, ఉపసర్గ, నిపాతములను నాలుగును అనుక్రమముతో చెప్పబడెను. ఇందు సర్వము ఆఖ్యాతముల నుండి పుట్టిన వని శాకటాయనాచార్యుల మతముగా నున్నది; మఱియు, నైరుక్తకారుల సిద్ధాంతమునదియే. సర్వము ఆఖ్యాత జనితములు గావని గార్గ్య ఆచార్యులు చెప్పెను. వైయాకరణులలో కొందఱి యభిప్రాయము గూడనట్లే యున్నది. స్వర (ఉదాత్త మొదలగునవి) సంస్కార (ప్రకృతి ప్రత్యయాదులు) సమర్థ (సంగత) క్రమము తప్పకున్నప్పుడు; ప్రాదేశిక గుణ యుక్తమైనప్పుడు బాగా తెలియుచుండును, ఆఖ్యాత జనితములని; గౌ, అశ్వ, పురుష, హస్తి కావని.

వివరణ:- ప్రదేశః = ప్రదిశ్యతే ద్రవ్యమనయా (దేని వల్ల ఆ వస్తువుకా నామమున్నదో అది క్రియా ప్రదేశము) ఆ క్రియకు వాచకమైన ధాతువు ప్రాదేశిక గుణమగునని దుర్గాచార్యుని అభిప్రాయము.

నామముల వ్యవస్థ మూడు విధములు:- ౧. ప్రత్యక్ష క్రియ; ౨. ప్రకల్ప్య క్రియ; ౩. అవిద్యమాన క్రియ. కారక కర్త్రాదులు ప్రత్యక్ష క్రియ గలిగియున్నవి. ఇవి ఆఖ్యాతములగుట నిర్వివాదాంశము. కాని, క్రియ, ప్రత్యక్షముగ లేకున్నను అనువగునంత సాదృశమాలోచించి ఊహించ వచ్చును; గౌరశ్వాది ప్రకల్ప్య క్రియా శబ్దములు ఆఖ్యాత జనితములని సమ్మతించలేదు, (గార్గ్యముని.) క్రియాకల్పన కూడ జేయుటకు వీలుగానట్టి. ఇత్థ, ఇవిత్థ, మొదలగు అవిద్యమాన క్రియల సంగతేమిటి? **'సంవిజ్ఞాతాని తాని...హస్తీ'**-యీ వాక్యములో కొంచెము లోపించినట్లున్నది. **'సంవిజ్ఞాతాని'** వఱకు వాక్యము సమాప్తము చేసి, పూర్వ వాక్యమునకు ముందు

'నపునః' అని శేషముగా పఠించి దుర్గాచార్య మతముననుసరించి చెప్పబడెను. దుర్గాచార్యుడు, 'సంవిజ్ఞాతాని' స్థలమున 'సంవిజ్ఞానాని' అను పాఠాంతరము స్వీకరించి చెప్పిన అన్వయమేమనగా, 'స్యాతాం' పదమునకు ముందు '**తదాఖ్యాతజ మితి ప్రతీమః**' = అవి, ఆఖ్యాతజములని నిశ్చయము జేసి వాక్యశేషము వల్ల అర్థము పూర్తిజేసిన రెండవ 'సంవిజ్ఞాన' రూఢము అగును-గౌ, అశ్వ, పురుషాదియని, అర్థము జెప్పెను. (నిరు.౭-౨౩ చూడ నగును.)

అథ చేత్సర్వాణ్యాఖ్యాతజాని నామాని స్యుర్యః కశ్చ తత్కర్మ కుర్యాత్సర్వం తత్సత్వం తథాచక్షీరన్। యః కశ్చాధ్వానమశ్నువీతాశ్వః స వచనీయః స్యాద్యత్కించిత్తృన్ద్యాత్తృణం తత్।

తెలుగు:- అన్ని నామములు ఆఖ్యాతములైన యెడల ప్రత్యేక ప్రాణికెట్లో అట్లే ఆ కర్మను ఆ నామముతో చెప్పవలసియుండును. అశు=వ్యాప్తౌ (భ్వా. ఆ. వల్ల క్వన్ ఉ.౧-౧౫౧) యందు ప్రయుక్తమగును. మార్గమును వ్యాపించు కొన్ని వస్తువులకు; మాత్రమే ప్రయోగింపబడును. ప్రతి వస్తువు ముక్కలు, తృణములు అని చెప్పరు. ఇందువల్ల అన్ని నామములు ఆఖ్యాతములు కావు. యిది నిశ్చయము. తుదిర్ హింసానాదరయో (స్వా.ప.) వల్ల తృణ మగును.

అథాపి చేత్సర్వాణ్యాఖ్యాతజాని నామాని స్యుర్యావద్భిర్భావైఃసమ్ప్రయుజ్యేత తావద్భ్యో నామధేయప్రతిలమ్భః స్యాత్తత్రైవం స్థూణాదరశయా వా సఞ్జనీ చ స్యాత్॥ ౧౨

తెలుగు:- మఱియు, అన్ని నామములు ఆఖ్యాతములైనచో యెన్ని క్రియలతో (నామీ) యుక్తమగునో (వేర్వేరుగ) నామమునకు లాభముండును. అట్లయిన యెడల స్థూణా (ఖంభము) దరశయా (గోతిలో నుండువాడు), లేదా, సఞ్జని (దేనియందు ఛత్రముంచబడునో) కూడ అగును.

అథాపి య ఏషాం న్యాయవాన్కార్మనామికః సంస్కారో యథా చాపి ప్రతీతార్థాని స్యుస్తథైనాన్యాచక్షరీరన్ పురుషం పురిశయ ఇత్యాచక్షీరన్నష్టేత్య శ్వం తర్దనమితి తృణమ్।

తెలుగు:- మఱియు, క్రియచేత నిశ్చయింపబడు నామ సంబంధ సంస్కారము దేనివల్ల నిశ్చితమగునో, అట్లే; ఆ నామమునకు సరియైన స్ఫుటమైన అర్థము కలుగునట్లు. పురుష = పురి శయనే అందురు. అశ్వము నకు అష్టా, తృణమునకు తర్దనము యీ ప్రకారము, వ్యాకరణము వల్ల సిద్ధింపబడిన ప్రకృతి ప్రత్యయాదుల సంస్కారము

గూడ సరిగ నుండును; అర్థము గూడ స్పష్టముగ నుండును. దీనిని విడిచిపెట్టి, అస్పష్టమైన సంస్కారము అస్పష్టమైన అర్థము చెప్పుటకెట్టి హేతువు లేదు; హేతు సిద్ధి కానేరదు. దీనివల్ల తెలియునదేమన, అటువంటి నామములు ఆఖ్యాత ములు గాకుండును.

అథాపి నిష్పన్నేఽభివ్యాహారేఽభివిచారయన్తి ప్రథనాత్ పృథివీత్యాహుః క ఏనామప్రథయిష్యత్కిమాధారశ్చేతి ।

తెలుఁగు:- మఱియు, (మొదటి నుండియు) సిద్ధమైయున్న నామముల విచారణలో పృథు (విశాలమైనది) వగుట చేత పృథివియందురు. (ఇది నవ్వు పుట్టించు మాటయా) ఎవరి వల్ల నిది విస్తరింపబడినది? దేనిపై సర్వము నిలిచియుండి విస్తృతమైనదో అదియే సర్వమునకు ఆధారమైయున్నది. కావున, స్వభావము వల్ల పృథివియైనది కాని ప్రథన వల్ల కాదు.

అథానన్వితేఽర్థేఽప్రాదేశికే వికారే పదేభ్యః పదేతరార్ధాన్ త్సఞ్చస్కార శాకటాయన ఏతేః కారితం చ యకారాదిం చాన్తకరణమస్తేః శుద్ధం చ సకారాదిం చ।

తెలుఁగు:- అర్థము (శబ్దము వల్ల) అనుగతము కానప్పుడు, ధాతువుతో కలియనప్పుడు అక్కడ, శాకటాయనుడు (వనే వనాయే) పదములలో రెండవ పదములకు సగభాగమిచ్చెను. ఎట్లన, ఇ (అ.ప.) కు ణిజన్త రూప (ఆయయతి; దీని) యకారాది భాగము (య) అంతమందుంచెను. అస్ (అ.ప.) యొక్క శుద్ధ (ణిజన్తము కాక) సకారాదులు (శతృప్రత్యయాన్తసత్) ఆది భాగము సిద్ధపర్చి, సత్ + య = సత్య అని సిద్ధింపజేసెను. (సన్తమా య యతి)

[అస్ ధాతువు నుండి శబ్దము సిద్ధింపజేసిన సత్ తో అ య యతి నుంచి య తీసి జోడు చేసెను. అన్యత్ర, య కు యిట్టి అర్థము కనబడదు. ఉణాది గణమందు శాకటాయనుడీ ప్రకారము చెప్పలేదు. అన్య గ్రంథము నుండి ఉదహరించి యుండవచ్చు.]

అథాపి సత్త్వపూర్వో భావ ఇత్యాహురపరస్మాద్భావాత్పూర్వస్య ప్రదేశో నోపపద్యత ఇతి। తదేతన్నోపపద్యతే ॥ ౧౩

తెలుఁగు:- మఱియు, ద్రవ్యపూర్వక క్రియలగునని చెప్పుదురు. తరువాత వచ్చు క్రియలు అంతకు పూర్వమున నున్న (ద్రవ్యము) దానిని తెలియజేయు నని చెప్పబడదు. (ఇంత వఱకు గార్గ్య పక్షము).

వివరణ:- మార్గవ్యాపకత్వమునకు బిదప అశ్వమని పేరు వచ్చెను అని చెప్పుట సమంజనము కాదు. అశ్వమను నామము పుట్టుకతోనే వచ్చినది. కాబట్టి శాకటాయనుని అభిప్రాయము సిద్ధించదు. శాకటాయన పక్షమున సమాధానము-

యథో హి ను వా ఏతత్, "తద్యత్ర స్వరసంస్కారౌ సమర్థౌ ప్రాదేశికేన గుణేనాన్వితౌ స్యాతాం" సర్వం ప్రాదేశికమిత్యేవం సత్యనుపాలమ్భ ఏష భవతి। యథో ఏతద్ "యః కశ్చ తత్కర్మ కుర్యాత్సర్వం తత్సత్త్వం తథాచక్షీరన్నితి" పశ్యామః సమానకర్మణాం నామధేయప్రతిలమ్భమేకేషాంనైకేషాం యథాతక్షా పరివ్రాజకో జీవనో భూమిజ ఇతి, ఏతేనైవోత్తరః ప్రత్యుక్తః ।

తెలుగు:- "స్వర సంస్కార సమర్థ ప్రాదేశిక గుణయుక్తమై యున్నప్పుడు ఆఖ్యాత జనితములని తెలియును" అని చెప్పినచో **'ఉపాలమ్భ'** ము సంభవింపదు. ఒక కర్మ విషయమై చెప్పినప్పుడు ప్రత్యేక ద్రవ్యమునకు నట్లేయని చెప్పినచో నదియు సంగతము కాదు. ఏలయన, సమాన కర్మలు తెలియజేయు వానియందు కొన్నిటికే ఆ నామము వర్తించును, యితరము లకు వర్తించదు. ఉదా:- తక్షా, పరివ్రాజక, జీవన, భూమిజ.

వివరణ:- "పశ్యామః....." మీరు చూచెదరు. మేము చూచెదము. **'త్యదాదీనాం మిథః సహోక్తౌయత్పరం తిచ్ఛిష్యతే'** వల్ల అస్మద్ శేషించును.

తక్షక=(వడ్రంగి) కొయ్యలు చీల్చువాడు. ఎప్పుడైనను అప్పుడప్పుడు, కర్రలు చీల్చువాడు తక్షకుడని చెప్పవచ్చు గాని తక్షక శబ్దము కేవలము వడ్రంగికే వర్తించును, పరివ్రాజకః = తిరుగుచున్న వారందరు పరివ్రాజకులు కారు. ఆ శబ్దము సన్న్యాసికే చెందును. జీవనః = జీవన పదార్థములు కొన్నిటిని, యీ పేరు సూచించినను, ఇక్షురసము లేదా వాయువునకు, యీ నామము ప్రసిద్ధమైనది. భూమిజ = భూమి జన్య పదార్థములనేకము లున్నను, కుజుడు(గ్రహము), మఱియు భూనింబ-యీ రెండే భూమిజము లుగ ప్రసిద్ధియైనవి. క్రియా విశేషత వల్ల ఆయా నామములు, ఆయా శబ్దములతో ప్రసిద్ధికెక్కెను. "ఎన్ని క్రియలతో వస్తువు యుక్తమగునో, అంతమట్టుకే నామము గూడ"- దీనికి సమాధానము:- లోకములో, ప్రసిద్ధమైన క్రియా మూలముగ నామము కలుగుచున్నది; అన్ని క్రియల వల్ల అన్ని నామములు కలుగుట లేదు. కాబట్టి, ఒక క్రియ వల్ల అనేకములకు నామము వచ్చియుండలేదు. సమస్త క్రియల వల్ల సమస్త నామములు గాకుండును.

యథోఏతత్; ౧. "యథా చాపి ప్రతీతార్థాని స్యుస్తథైనాన్యాచక్షీరన్నితి" సన్త్యల్పప్రయోగాః కృతోఽ ప్యైకపదికా యథావ్రతతిర్దమూనా జాట్య ఆట్ణారో జాగరూకో దర్విహోమీతి। యథో ఏతన్

౨. "నిష్పన్నేఽభివ్యాహారేఽభివిచారయన్తీతి" భవతి హి నిష్పన్నేఽభివ్యాహారే యోగపరీక్షిః

౩. "ప్రథనాత్పృథివీత్యాహుః"

౪. "కఏ నామ ప్రథయిష్యత్కీమాధారశ్చేతి." అథ వై దర్శనేన పృథురప్రథితా చేదప్యన్యైః। అథాప్యేవం సర్వ ఏవ దృష్టప్రవాదా ఉపాలమ్భ్యన్తే॥

తెలుఁగు:- ౧. ప్రతీతమైన యర్థము గల ద్రవ్యములు ప్రసిద్ధ నామము వల్ల తెలియబడును. అని చెప్పినచో నది సరికాదు. ఏలయన, కొన్ని యేక పదిక ప్రయోగ శబ్దములున్నవి. వ్రతతిః = వల్లి (లత) [వృ, తన్. (స్వా. త. ఉ.] వల్ల (అధ్యా ౩-౨౮.నిరు.) దమూనా = అగ్ని లేక, అతిథి, దమమనా యిత్యాది (౪-౪-నిరు) జాట్యః = జటలుగల; జట సంఘాత (భ్వా.ప.) వల్ల ఋహలోర్ణ్యత్ (౩-౧౨౪) బాహులక వల్ల కర్తయందు ఆట్ణారః = తిరుగుచుండు వాడు అటగతౌ (భ్వా.ప.) వల్ల ఔణాదిక ణారచ్. జాగరూకః = మేల్కొనియున్న వాడు జాగర్తే రూకః (౩-౨-౧౬౫). దర్విహోమీ = గోతిలో హోమము జేయువాడు. (హుదానాదనయోః) (జు.ప.) ఔణాదిక ఇన్. ఈ ప్రకారము, మరి కొన్ని ప్రతీతార్థము గలవి యున్నవి. లేని వాటికి కూడ ప్రతీతార్థము గలవియని శాస్త్రము సిద్ధింపజేయును.

ఏక పదిక = ఏక పద సంబంధము గల. ఏ పదములకు వ్యాపక నియమాను సారము సంస్కారమున్నదో అట్లే పద పదమునకు సంస్కారమున్నది. (నిరు.౪-౧).

౨. నామము సిద్ధించిన తర్వాత యోగ (అవయవార్థ)ము యొక్క పరీక్ష యగును. నామము సిద్ధింపక పూర్వమే అవయవార్థ పరీక్షయగును.

౩.౪: ప్రథన వల్ల పృథివియైనదని చెప్పుటకు వీలులేదు. దీనిని ఎవరు విస్తరింపజేసిరి? దేనిపైని నిలిచి విస్తృతమయ్యెను? చూచుటకు విస్తారమై యున్నది. కాబట్టి, పృథివియగును; యితరములను విస్తరింప జేయకున్నను అని భావము. అట్టైన సర్వదృష్ట ప్రవాదము (చూచుట వల్లనగు నామము) ఖండితమగును.

యథో ఏతత్ 'పదేభ్యః పదేతరార్ధా న్సఞ్చస్కారేతి' యోఽ న స్విఽ ర్థే సఞ్చస్కార న తేన గర్హ్యః సైషా పురుషగర్హా న శాస్త్రగర్హా ఇతి। యథో ఏతద్ "అపరస్మాద్భావాత్పూర్వస్య ప్రదేశో నోపపద్యత" ఇతి పశ్యామః పూర్వోత్పన్నానాం సత్వానామపరస్మాద్భావాన్నమధేయప్రతిలమ్భమేకేషాం నైకేషాం యథా బిల్వాదో లమ్బ చూడ ఇతి। బిల్వం భరణాద్వా భేదనాద్వా॥ ౧౪

తెలుఁగు:- పదములతో అన్యపదముల సగ భాగ సంస్కారము జేయబడెను అనినచో; సమాధానవేమన - అసంబద్ధమైన అర్థమందు సంస్కారమైనచో నది నిందనీయమగును. దానిని తెలియలేనట్టి వారు నిందింపబడుదురు; (శాకటాయనుని నిందకాదు); శాస్త్రమునకు గూడ నింద కానేరదు.

పూర్వము ఉత్పన్నములైనట్టి ద్రవ్యములలో కొన్ని (తర్వాత ఉత్పన్నమైన) క్రియలకు మాత్రమే నామముండును; కొన్నిటికుండదు. ఉదా:- బిల్వాద=బిల్వము దినువాడు. లంబ చూడ = వ్రేలాడుచున్న జుట్టు ముడి. ఇక్కడ బిల్వము దినువాడు, వ్రేలాడుచున్న జుట్టు తరువాత యగును కాని నామము జన్మతోనే యున్నది.

౧౨-౧౪ ఖండములలో సర్వమైన నామములు ఆఖ్యాతజములని సిద్ధాంతము జేయుటయు నిర్వచనమన్నిటికి జేయునట్టి ఆవశ్యకతయు చెప్పబడెను. నిరుక్త శాస్త్రమున కొక ప్రయోజనమిదియైయున్నది. రెండవ ప్రయోజనమును ముందు చెప్పబోవుచున్నాడు.

ప్రథమాధ్యాయమున చతుర్థ పాదము సమాప్తము

ప్రథమాధ్యాయము

పంచమ పాదము

అథాపీదమన్తరేణ మన్త్రేష్వర్థప్రత్యయో న విద్యతేఽర్థమప్రతీయతో నాత్యన్తం స్వరసంస్కారోద్దేశః। తదిదం విద్యా స్థానం వ్యాకరణస్య కార్త్స్న్యం స్వార్థసాధకం చ। యది మన్త్రార్థ ప్రత్యయాయానర్థకం భవతీతి కౌత్సోఽనర్థకా హి మంత్రాస్తాదేతేనోపేక్షితవ్యమ్। నియతవాచో యుక్తయో నియతానుపూర్వ్యా భవన్తి । అథాపి బ్రాహ్మణేన రూపసమ్పన్నా విధీయన్తే । ఉరు ప్రథస్వేతి ప్రథయతి । ప్రోహాణీతి ప్రోహతి । అథాప్యనుపపన్నార్థా భవన్త్యోషధే త్రాయస్వైనమ్। స్వధితేమైనం హింసీరిత్యాహ హింసన్ । అథాపి విప్రతిషిద్ధార్థా భవన్తి। ఏక ఏవ రుద్రోఽవతస్థే న ద్వితీయః। అసంఖ్యాతా సహస్రాణి యే రుద్రా అధి భూమ్యామ్। అశత్రురిన్ద్ర జజ్ఞిషే। శతం సేనా అజయత్సాకమిన్ద్ర ఇతి॥

తెలుఁగు:- మఱియు, యీ శాస్త్ర సహాయము లేకున్న వేద మంత్రముల అర్థము ప్రతీతి కానేరదు. సరియైన అర్థము ప్రతీతము కానిచో మంత్రములకు పూర్తిగ స్వర సంస్కారము నిశ్చయింపబడదు. స్వర సంస్కారము యొక్క వ్యవస్థ అర్థముపై ఆధారపడియుండును. ఈ ప్రకారము, విద్యాస్థానమగు (నిర్వచన విద్యకు గృహమగు) వ్యాకరణమునకు యీ నిరుక్త శాస్త్రము పూర్ణత గలుగజేసి, స్వతంత్రసిద్ధి (నిర్వచనము; అర్థసిద్ధి) ని గూడ బొందు చున్నది. స్వర సంస్కారము వ్యాకరణ విషయము; నిరుక్తము నెఱుగ కుండిన యీ సంస్కార నిశ్చయము పూర్తిగాకుండును. కేవలము మంత్రార్థ, జ్ఞానము కొఱకైనచో యీ శాస్త్రము నిష్ప్రయోజనమగును. ఏలయన, మంత్రములనర్థకములు ఏ అర్థమునకును వాచకములు కావు.

వివరణ:- అర్థము ప్రతీతమగుచున్నను మంత్రము, అర్థబోధన నిమిత్తమునకే చదువబడదని కౌత్సుని అభిప్రాయము. మంత్రము పఠించి కర్మ చేయుట వల్ల క్రమమైన మంత్రోచ్చారణ వల్లను ఫలముండును. అట్టి శక్తి మంత్ర మందున్నది. పూర్వము చెప్పిన హేతువుల వల్ల స్పష్టమగుచున్నదీ యాశయము. ఈ ఆశయము వల్ల కౌత్సుడు వేదశ్రద్ధాళువయ్యెను. మంత్రముల నియత శబ్ద నియతాను పూర్వమందే ఫలమున్నదని విశ్వసించి అర్థహీనమని మంత్రములో, నియత శబ్దము కూడ (నియత) 'అగ్ని మీల' అని పఠింపసాగిరి (వన్హిస్తౌభి అని కాదు); మఱియు 'ఇలేఽగ్నే'

అని పఠింపక **'అగ్నిమీలే'** అని పఠింతురు. సార్థక వాక్యములలో శబ్దము నియతము గాకుండును. ఉదా:- **'పాత్రమాహర'** అను పూర్వ నియమము కూడ లేదు; **'ఆహర పాత్రం'** అనియు జెప్పవచ్చును. సార్థ వాక్యములు విరుద్ధధర్మములు కలవగుట వల్ల మంత్రమనర్థకమగును. ఆ శబ్దములందు, ఆను పూర్వము లందు శక్తి యున్నది; అర్థస్మరణ నిష్ఫలమై అర్థము అభిప్రేతమే కాదు.

ఏ మంత్రము చేత కర్మ జేయుదురో దాని సంకేతము మంత్రము వల్లనే ప్రతీతమగును. అప్పుడది తన రూపమునందే పూర్తియగును. ఏలయన, దేని వలన కర్మజేయుదుమో దాని వల్లనే పూర్తిగ బోధపడును. ఈ ప్రకారము, **'ఉరు ప్రథస్వ'** (యజు.౧-౨౨) మంత్రము పురోడాశ విషయమందున్నది ప్రకరణానుసారమాయర్థ మగును. **'ఓ పురోడాశ!'** నీవు యెక్కువగ విస్తృత మగుము. ఈ యర్థము వలన కర్మ యొక్క సంకేతమేర్పడెను. అనగా, **'ఉరు ప్రథస్వ'** అని యుచ్చరించినప్పుడు పురోడాశను కపాలములలో విస్తరింపజేయవలెను. శతపథములో నది (ఉరు ప్రథస్వ) విధి యని చెప్పబడెను. మంత్రములోనే యీ విధి తెలియబడుచున్నప్పుడు శతపథములో వేఱుగ విధానము జెప్పవలసిన యావశ్యకత లేదు. ఈ ప్రకారమే **'ప్రోహణీతి'** విషయములో గూడ తెలుసుకొనవలెను.

యాగము నందు, యూపము కొఱకు వృక్షమును ఛేదించు సమయమున దానిపైని దర్భలుంచి యిట్లు చెప్పెదరు "ఓ ఓషధీ (మమ్ము) రక్షింపుము" మఱియు గొడ్డలితో కొట్టునప్పుడు, "ఓ గొడ్డలి! దీనిని హింసింపకుము" అని చెప్పెదరు (దుర్గాచార్య). కాబట్టి, యిది బాధితార్థము సంభవించుట వల్ల అనర్థకమగును.

ఈ మంత్రములనర్థకములగుట వక్ష్యమాణ గ్రంథము వల్ల గుణదోషములను పరిశీలించవలసి యుండును.

౧. నియత శబ్దముల యొక్క రచనలు నియతమైన పూర్వాపరక్రమమున నగును.

౨. మఱియు, తమ రూపము వల్ల పూర్తియై బ్రాహ్మణముల వల్ల (పద్ధతి ప్రకారము) నిర్మాణమగును. "ఉరుప్రథస్వ" -యీ మంత్రము వల్ల పురోడాశము వ్యాప్తి జెందును. (శతపథ.౧-౧-౬౮) ప్రోహణి = పూర్వ దిక్కున ప్రేరితమగును.

3. మఱియు, మంత్రమును బాధించు అర్థము గలుగును-"ఓ ఓషధీ! రక్షింపుము, యీ యజమానుని (యజు.౪-౧; ౬-౧౫) ఓ చిన్న గొడ్డలి! హింసజేయకుము. (యజు.౪-౧; ౬-౧౫) ఖండించుచు చెప్పిన మాటలు.

౪. మఱియును, పరస్పర విరుద్ధములగు అర్థములుండును, ఎట్లన, ఒక్క రుద్రుడు మాత్రమే సంగ్రామమందు నిలిచియుండెను; అన్యులు లేరు. ఇక్కడ ఒక రుద్రుడు

అనేకమగుట నిషేధింపబడెను. దీనికి విరుద్ధముగ, 'భూమి పై నున్న అసంఖ్యాత సహస్ర రుద్రులు (యజు.౧౬-౫౪) (పరస్పర విరుద్ధము) "ఓ ఇంద్రా! నీవు శత్రు రహితము ప్రకటమైయుంటివి." (ఋ.౮-౭-౨౧-౨) అని చెప్పి, దీనికి విరుద్ధముగ "ఇంద్రుడు, నూరు సేనలను (పోగు చేసియున్న) జయించెను. (ఋ.౮-౭-౨౨-౧)

అథాపి జానన్తం సమ్ప్రేష్యతి, 'అగ్నయే సమిధ్యమానాయానుబ్రూహీతి' అథాప్యాహాదితిః సర్వమిత్యదితిర్ద్యౌరదితిరన్తరిక్షమితి । తదుపరిష్టాద్వ్యాఖ్యాస్యామః । అథాప్యవిస్పష్టార్థా భవన్త్యమ్యగ్యాదృశిమఞ్జారయాయి కాణుకేతి॥ ౧౫

తెలుగు :

౫. మరియు, విధిని తెలిసియున్న వారికి ప్రేరణ చేయును - ప్రకాశించు అగ్ని కొఱకు ఓహోతా! అను వాక్యా మంత్రములు పఠింపుము (శత. బ్రా.౧-౩-౨-౩) హోతకు అధ్వర్యుడు చెప్పును. హోతకు విధి తెలియును; ఆయా అవసర సమయమున అను, వాక్యామంత్రము జెప్పవలెననియు దెలియును. కాబట్టి, ప్రేరణ అనర్థకమగును; ఆ ప్రకారమే రెండవ మంత్రము గూడ.

౬. మఱియు, **'అదితి, సర్వమునై యున్నది; అదితి, ద్యౌ; అదితి అంతరిక్షము'** అని చెప్పబడినది. (ఋ౧-౬-౧౬-౫) దీని వ్యాఖ్య (నిరు.౪-౨౩) ముందు చెప్పబడును.

౭. స్పష్టమైన అర్థము లేనివగును - అమ్యక్, యాదృశిమన్, జారయాయి, కాణుకా. మంత్రములలో నిట్టి పదములకు స్పష్టమైన అర్థము తెలియకున్నది. అర్థ సహితములు అర్థ రహితములు యున్న యెడల సర్వము అనర్థకమగును- ఈ ౭ (ఏడు) పూర్వ పక్షము.

అర్థవన్తః శబ్దసామాన్యాదేతద్వై యజ్ఞస్య సమృద్ధం, యద్రూప సమృద్ధం, యత్కర్మ క్రియమాణమృగ్యజుర్వాభివదతీతి చ బ్రాహ్మణమ్। క్రీళన్తౌపుత్రైర్న తృప్తభిరితి ।

తెలుగు:- పై పూర్వపక్షమునకు ఉత్తరము:- మంత్రములకు అర్థమున్నది. శబ్ద సమానత వల్ల అనగా, లోకమందున్న అగ్న్యాది శబ్దములే వేదమందున్నవి. లోకమందవి సార్థకమైయుండగా వేదమందనర్థకములెట్లగును? మఱియు, **'రూపపూర్ణతయున్న యజ్ఞము పూర్ణమగును'** అనగా, ఆ కర్మ జరుగుచున్నప్పుడు పఠించు మంత్రములు (ఋగ్, యజు) స్పష్టముగా చెప్పుచున్నవి; అని బ్రాహ్మణములు

పల్కుచున్నవి. మంత్రమే కర్మ గురించి చెప్పునో ఆ మంత్రముతోనే ఆ కర్మ చేయవలెనని స్పష్టముగా నున్నందువల్ల మంత్రము ఆ అభిప్రాయముతో పఠింపబడుచున్నది. ఎట్లనగా, ఆడుచున్న పుత్రపౌత్రు లతో (ఇహైవస్తం= పతిపత్ను లిద్దరు కలిసియుందురుగాక. ఋ. ౮-౩-౨౮-౨) ఇది వివాహ సంబంధ మంత్రము, దంపతులను ఆశీర్వదించుటకు. దీనివల్ల వివాహ యజ్ఞము యొక్క స్వరూపము పూర్ణమగును. దీని యర్థము వివాహ సంబంధ విభాగము కాకున్న వివాహమందిది పఠించుట వ్యర్థమగును.

యథో ఏతన్. ౧. 'నియతవాచో యుక్తయో నియతానుపూర్వ్యా భవన్తీతి.' లౌకికేష్వతద్యథేన్ద్రాగ్నీ పితాపుత్రావితి। యథో ఏతద్. ౨. 'బ్రాహ్మణేన రూపసమ్పన్నా విధీయన్త' ఇత్యుదితానువాదః స భవతి। యథో ఏతద్ 'అనుపపన్నార్థా భవన్తీతి' ఆమ్నాయవచనాదహింసా ప్రతీయేత। యథో ఏతద్ 'విప్రతిషిద్ధార్థా భవన్తీతి' లౌకికేష్వప్యేతద్యథాఽసపత్నోఽయం బ్రాహ్మణోఽనమిత్రో రాజేతి।

తెలుంగు:- మంత్రములు అర్థ సహితములని స్థాపించి, పూర్వపక్షుల యుక్తులకు సమాధానమిచ్చుచున్నాడు.

౧. లౌకిక శబ్దములలో గూడ అట్టి నియమమున్నది. ఉదా:-ఇంద్రాగ్నీ, పితాపుత్రౌ అనుటకు మారుగ, అగ్నీన్ద్రౌ, పుత్ర పితరౌ అనియుండదు. నియతాను పూర్వ్యమగుట వల్ల అనర్థకము కాజాలదు.

౨. బ్రాహ్మణమందెట్టి అపూర్వ విధి లేదు, కాని, మంత్రమునందే యున్నది. అక్కడ, అనువాదము మాత్రమేయని తెలియవలెను.

౩. బాధిత అర్థము గలుగుననినచో, వేదవచనము వల్ల అక్కడ అహింస యనియే తెలియవలెను. సర్వ జగత్కల్యాణార్థమైన వేదము పురుషునకు హింసా ప్రవృత్తి కలుగజేయుదు. (ద్వేషపూర్వక ప్రాణి వధయే హింసయని మీమాంస ౧-౧-౨ సూ. పైని, కుమారిల భట్టాచార్యుని మతము). యజ్ఞ వినియోగార్థ విధి, రక్షణకు మాత్రమే, హింసకు కాదని, దుర్గాచార్యుని అభిప్రాయము.

౪. పరస్పర విరుద్ధమైన అర్థములు - ఇట్టి ప్రయోగములు లోకమందు కూడ నున్నవి. ఆ అశత్రు బ్రాహ్మణుడు, అశత్రు రాజు.

వివరణ:- 1. ఐశ్వర్యమునకు హేతువగు దేవత ఒక్కటి, అనేకము కూడ. (నిరు. ౭-౪) లో చెప్పబడును కావున **'ఏక ఏవ రుద్రోఽవతస్థే' 'అసంఖ్యాతాః సహస్రాణి'** పరస్పర

విరుద్ధములు కావు. వాస్తవములో, లోకమందు శత్రువు లేనివాడెవ్వడు? "మనేరపి వనస్థస్య స్వాని కర్మాణి కుర్వతః ఉత్పద్యన్తే త్రయః పక్షా మిత్రోదాసీ శత్రవః." మిక్కిలి తక్కువ శత్రువులున్న వానిని అశత్రు = శత్రువులు లేనివాడు. వాస్తవముగ, యింద్రుని జయింపగల శత్రువు లేదు. అక్కడ, ఇంద్రుని యుద్ధము అలంకార మాత్రమే. (నిరు.౨-౧౬. లో- దుర్గాచార్య) అసపత్నః=తుల్యుడు లేనివాడు. విద్యయందీ బ్రాహ్మణునికి తుల్యమైన వాడు లేడు. ఈ ప్రకారమే, రుద్రుని యెదుట నిలిచి యుద్ధము జేయువాడు లేడు కావున 'నద్వితీయః', వృత్రుని పడగొట్టిన ఇంద్రుడు శత్రు రహితుడయ్యెను.

యథో ఏతజ్ 'జానన్తం సమ్ప్రేష్యతీతి' జానన్తమభివాదయతే జానతే మధుపర్కం ప్రాహేతి। యథో ఏతద్ 'అదితిః సర్వమితి' లౌకికేష్వప్యేతద్యథా సర్వరసా అనుప్రాప్తాః పానీయమితి। యథో ఏతద్, 'అవిస్పష్టార్థాభవన్తీతి' నైషస్థాణోరపరాధో యదేనమన్ధో న పశ్యతి పురుషాపరాధః స భవతి। యథా జానపదీషు విద్యాతః పురుషవిశేషో భవతి పారోవర్యవిత్సు తు ఖలు వేదితృషు భూయోవిద్యః ప్రశస్యో భవతి ॥ ౧౬

తెలుగు:- ౫. తెలిసియున్నను ప్రేరణ సేయుట:- ఇది లౌకిక వచనమందు కూడ నున్నది. శిష్యుని యొక్క గోత్రము గురువునకు దెలిసియున్నను అభివాద సమయమున శిష్యుడు **'అభివాదయే గార్గ్యోఽహమ్భోః'** అని పల్కును. ఆ ప్రకారమే, **'మధుపర్కో మధుపర్కో మధుపర్కః'** అని ముమ్మారుచ్చరింతురు. ౬. **'అదితి....'**. లౌకిక వచనమందు గూడ నీ విధమున్నది. జలము నుండి రసముత్పత్తియగునను భావముతో "అన్ని రసములు జలములందు లభించునందురు. ఈ ప్రకారము, గౌణవృత్తి వల్ల నొక గుణము తీసుకొని **'అదితి....రిక్షమ్'** అని చెప్పబడినది. ౭.అస్పష్ట అర్థము విషయము-స్తంభము నకు దీపము లేనప్పుడు దెబ్బతగిలినచో, నది పురుషుని దోషమగును కాని స్తంభమునకు దోషమెట్లు చెప్పనగును? ఈ ప్రకారమే, మంత్రములకు కాని, శబ్దములకు కాని, దోషము లేదు. పురుషుడు అర్థము జేసికొనలేక దోషి యగును. శిల్పకారులలో విద్యావిశేషత యున్నవానిని పురుష విశేషుడందురు. అట్లే, పరంపరాగతము దెలిసియున్న విద్వాంసులలో అధికుని బహుశ్రుతుడని ప్రశంసింతురు. మంత్రము సార్థకమని, యీ ప్రకారము స్థిరమైనది.

ప్రథమాధ్యాయమున పంచమ పాదము సమాప్తము.

ఆంధ్రానువాదము : డా॥ ఈశ్వర వరాహ నరసింహం

ప్రథమాధ్యాయము

షష్ఠమ పాదము

అథాపీదమన్తరేణ పదవిభాగో న విద్యతే। అవసాయ పద్వతే రుద్ర మృడేతి। పద్వదవసం గావః పథ్యదనమవతేర్గత్యర్థస్యాసౌ నామకరణస్తస్మాన్నావగృహ్ణన్తి।

తెలుంగు:- మఱియు, యీ శాస్త్ర సహాయము లేకున్న పద విభాగము బోధపడదు. ఎట్లన; ఓ రుద్రు! కాళ్లున్నట్టి పాథేయము దారి (బత్తెము) కొఱకు సుఖకారి యగునట్లు చేయుము అని ప్రార్థన. (ఋ.౧-౧-౨౭-౧). ఇక్కడ గోవులని యర్థము. మార్గ మందాహారము (పాలు) యిచ్చుట వల్ల గావః ఇక్కడ, అవస = గతి అర్థమునిచ్చు అవ (భ్వా.ప;) అస్, ప్రత్యయము; ఇందువల్ల పదకారుడు **'అవసాయ'** పదములో అవగ్రహము జేయలేదు.

అవసాయాశ్వానితి । స్యతిరుపసృష్టో విమోచనేతస్మాదవగృహ్ణన్తి ।

తెలుంగు:- స్యతి, షో అన్త కర్మణి (ది.ప.) అవ ఉపసర్గ సమేతముగ = తెరచుట అను అర్థము. కావున, యిక్కడ **'అవఽసాయ'** పదమందు పదకారుడు అవగ్రహము చేయును.

వివరణ:- రెండు స్థలములందును సంహితాపాఠము **'అవసాయ'** మని యున్నది. కాని, పదకారుని పదపాఠమున, **'అవసాయ'** అని అవగ్రహము ఒక స్థలమున లిఖించెను. రెండవ స్థలమున **'అవఽసాయ'**-యీ ప్రకారము అవగ్రహము చేసి లిఖించెను. సమస్త పదములు **'అవఃసాయ'**ముల సమాసము వల్ల నగును. ఈ ప్రకారము రెండు భేదములొక్క పద విభాగములో సంభవించినప్పుడు అర్థము తెలియకున్న బోధపడకుండును. ఒక చోట, **'అవసాయ'** చతుర్థ్యంతముగనున్నది. మఱియు, అవస పాథేయము నకు నామము; అవతో అస్ ప్రత్యయము కలిసియైనది. కావున ఒక పదమగుట వల్ల **'అవగ్రహము'** కాకుండును. రెండవ చోట, **'అవసాయ'** (అవ + సాయ అవ ఉపసర్గ పూర్వ షోఽన్త కర్మణి కిల్యప్ ప్రత్యయాంతము). ఈ కారణము వల్ల, గతి సమాసము వల్ల రెండు పదములకు ఏక పదముండుట వల్ల పద విభాగమందు అవగ్రహము చేయబడెను-అవఽసాయ. అర్థము యొక్క జ్ఞానము

దీని ఆధారమున నుండును. కాబట్టి, యిది లేనిదే ప్రత్యేక సంహిత యొక్క పద విభాగము తెలియకుండును.

దూతో నిర్‌ఋత్యా ఇదమాజగామేతి। పఞ్చమ్యర్థప్రేక్షా వా షష్ఠ్యర్థప్రేక్షా వాః కారాన్తమ్। పరో నిర్‌ఋత్యా ఆ చక్ష్వేతి। చతుర్థ్యర్థప్రేక్షైకారాన్తమ్। "పరః సన్నికర్షః సంహితా"

"పదప్రకృతిః సంహితా" "పదప్రకృతీతి సర్వచరణానాం పార్షదాని"

తెలుఁగు:- ఋ.౮-౮-౨౩-౧. లో, నిర్‌ఋతి పదము సందిగ్ధముగనున్నది. పంచమ్యర్థమా? షష్ఠ్యర్థమా? పద విభాగమందు, నిర్‌ఋత్యాః పదము ఆః అంతము కలదియై యున్నది. (ఋ.౮-౮-౨౨-౧) లో చతుర్థీ అర్థము చూపుచున్నది. ఇక్కడ, పద విభాగము ఏ అన్తము (నైర్‌ఋత్యై) అతి సమీప సంహిత (అగును) (ఋ.౧-౪-౧౦౯) పదమూలక సంహిత (అగును) (ఋ.ప్రా.౨-౧) పదమూలక సర్వశాఖలకు ప్రతిశాఖ్యయున్నది.

వివరణ:- 1. **'నిర్‌ఋత్యా ఇదం' 'నిర్‌ఋత్యా ఆ చక్ష్వ'** - యీ ప్రకారము సంహిత యందు రెండు స్థలములలో **'నిర్‌ఋత్యా'** అని పాఠమున్నది. ఒక స్థానమున **'నిర్‌ఋత్యాః'** అనియు రెండవ చోట; **'నిర్‌ఋత్యై'** అనియు పఠింపబడెను. కారణ మేమన, ఆ పదము రెండు చోట్లను రెండు విధములుగ జెప్పవచ్చును. **'నిర్‌ఋతాః' = ససజుషోరుః** ౮-౨-౬౬ **'భోభగో మఘో అపూర్వస్య యోఽశి'** (౮-౩-౧౭). **లోపః శాకల్యస్య** (౮-౩-౨౯)- యీ మూడు సూత్రముల వల్ల నిర్‌ఋత్యా అగును; పూర్వత్రాసిద్ధం (౮-౨-౧) వల్ల ముందు స్వరము వల్ల సంధి కుదరదు. అది నిర్‌ఋత్యై పదమైనచో, **'ఏచోఽయవా యావః'** (౬-౧-౭౮). లోపఃశాకల్యస్య - యీ రెండిటి వల్ల నిర్‌ఋత్యా సిద్ధించి **'పూర్వత్రా సిద్ధం'** వలె మొదటి స్వరముతో సంధి పొసగదు. రెండు స్థలములందును రెండు పదములును సంహితకు విరుద్ధములు కానట్లే ఒక చోట పంచమీ లేక షష్ఠీ విభక్త్యర్థము సిద్ధించును; కావున నిర్‌ఋత్యాః అని పదమున్నది. రెండవ చోట, చతుర్థీ అర్థమే సిద్ధించును; కాబట్టి నిర్‌ఋత్యై అని పాఠమున్నది.

నిర్‌ఋతి = మృత్యువు (దుర్గాచార్య)-ఆయుః క్షయకారీ పాప దేవత (సాయణాచార్య).

'పద ప్రకృతీతి':- **'పద ప్రకృతిః'** బహువ్రీహి తత్పురుష, రెండును సమాస మగును. పదాని ప్రకృతి ర్యస్యా = పదములు దేనికి మూలమో (బహువ్రీహి;) అనగా, పదముల యొక్క కలయిక వలన సంహితయగును. కావున, సంహితకు మూలము

పదములగును. సంహితాజ్ఞానమునకు పదముల యొక్క జ్ఞానమావశ్యకమగును. తత్పురుష కూడ అగును-పదములకు మూలము సంహిత అని గ్రహించనగును; సంహిత నుండి పదములు వేరు చేయబడెనని తాత్పర్యము. దుర్గాచార్యులు రెండు సమాసములుఅగునని చెప్పి తత్పురుషకు మాత్రమే ప్రాధాన్యతనొసగెను. కారణమేమన, ప్రతియొక్క మంత్రము ద్రష్టలగు ఋషులకు సంహితా రూపముననే మొదట ప్రకటమయ్యెను. తరువాత బహువ్రీహియగుట సమంజసమగును. దీని వల్ల, మంత్రము పద సముదాయాత్మకమగుట సిద్ధించుచున్నది. కావున, పదమూలక సంహితయగును.

అథాపి యాజ్ఞే దైవతేన బహవః ప్రదేశా భవన్తి। తదేతేనోపేక్షితవ్యం తే చేద్ బ్రూయుర్లిఙ్గజ్ఞా అత్ర స్మ ఇతి। ఇన్ద్రం న త్వ శవసా దేవతా వాయుం పృణన్తీతి। వాయుర్లిఙ్గం చేన్ద్రలింగం చాగ్నేయేమన్త్రే। అగ్నిరివ మన్యో త్విషితః సహస్వేతి। తథాగ్నిర్మాన్యవే మన్త్రే। త్విషితో జ్వలితత్విషిరిత్యప్యస్య దీప్తినామ భవతి ॥

తెలుగు:- యజ్ఞ విహిత కర్మలలో కేవలము దేవతలతో అనేకమైన నిర్దేశ విధులున్నవి:- **'ఆగ్నేయ్యాఽ ఽ గ్నీధ్రముపతిష్ఠతే'** = - మంత్రముతో అగ్నిదేవతను ఆధ్ర ఉపస్థానము చేయుము. 'ఏన్ద్రాసదః' = ఇంద్ర దేవతకు మంత్రముతో 'సదస్:' 'వైష్ణవ్యాహవిర్ధానమ్' = విష్ణు దేవత మంత్రముతో హవిర్ధానము -యాజ్ఞికులందరు దీనిని తెలుసుకొని యుండవలెను. మంత్రము యొక్క అర్థము తెలియకున్న, వారికెట్లు బోధయగును? కావున, వారికి నిరుక్త జ్ఞాన ముండవలెను. ఈ విషయమున మాకు లింగజ్ఞానమున్నదని వారు చెప్పిన - **'ఓ అగ్నీ!'** ఇంద్రునకు వలె, వాయువునకు వలె, బలయుక్తుడవైన నీకు దేవతలు తృప్తి జేయుదురు. (ఋ.౪-౫-౬-౨.) ఈ అగ్నిదేవతా మంత్రమందు, ఇంద్రునకు, వాయువుకు కూడ లింగమున్నది. ఏవం **'అగ్ని వలె ప్రకాశించు ఓ మన్యో!'** శత్రువులను నిరోధింపుము (ఋ.౮-౩-౧౯-౨) మన్యుదేవతా మంత్రము నందు. అగ్నికి లింగమున్నది. త్విషితః = ప్రకాశించుచున్న (మండుచున్న)

వివరణ:- అగ్ని యింద్రాది శబ్దములలో, అగ్ని యింద్రాది దేవతలను ప్రతిపాదించు సామర్థ్యము లింగమనబడును. మీమాంస యొక్క పరిభాష ఆ విధముగనున్నది. "సామర్థ్యం సర్వశబ్దానాం లింగమిత్యభిధీయతే" - సర్వ శబ్దములకునున్న సామర్థ్యమును లింగమందురు. ఏ మంత్రములో అగ్ని పదముండునో అది ఆగ్నేయీ మంత్రమని (ఋచ) తెలిసికొందుము; అప్పుడు, నిరుక్తముదెలియు నవసరముండదని చెప్పు

వారికి సమాధానము - మంత్రమన్య దేవతా సంబంధముండునప్పుడు, ఒకటి కన్న యెక్కువ దేవతల నామములు యేక మంత్రములో నున్నప్పుడు, నామ మాత్రమున లింగ నిర్ణయము జేయుట సంభవము కాదు. దీనివల్ల కర్మకాండ తారు మారగును. కాబట్టి, నిరుక్తము యొక్క ఆవశ్యకత సిద్ధించుచున్నది.

అథాపి జ్ఞానప్రశంసా భవత్యజ్ఞాననిన్దా చ ॥ ౧౭ ॥ స్థాణురయం భారహారః కిలాభూదధీత్య వేదం న విజానాతి యోఽర్థమ్। యోఽర్థజ్ఞ ఇత్సకలం భద్రమశ్నుతే నాకమేతి జ్ఞానవిధూతపాప్మా। యద్గృహీతమవిజ్ఞాతం నిగదేనైవ శబ్ద్యతే। అనగ్నావివ శుష్కైధో న తజ్ జ్వలతి కర్హిచిత్। స్థాణుస్తిష్ఠతేరర్థోఽర్తేరరణస్థో వా ॥ ౧౮

తెలుగు:- జ్ఞానము యొక్క ప్రశంస, అజ్ఞాన నింద - లోకమందు విద్వాంసులు పూజింపబడుచున్నారని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. అవిద్వాంసులు స్థాణువు సమానులగుదురు. తనకు భోగ్యములు కాని పుష్ప ఫలాదుల భారము వహించుచున్న వృక్షమెట్లో అట్లే అర్థజ్ఞానము లేక కేవలము వేద పఠనజేయు వారు తెలియబడుదురు. వేద మంత్రార్థజ్ఞానము పూర్తిగ యున్నచో సమస్త కళ్యాణ ప్రాప్తియుండును. దుఃఖములు దూరమగును. అర్థజ్ఞానము లేక కేవలము మంత్రోచ్చారణ చేసినచో నది అగ్ని లేని స్థలమున నుంచిన యెండు కట్టెల వలె ప్రకాశింపదు.

స్థాణు, స్థా, (భ్వా.ప.) వల్లనగును. (ఉ.౩-౩౭) అర్థ అర్తి వల్లనగును. లేదా, విరుద్ధార్థమును దెల్పునట్టిదగును (అరణస్థ=అర్థము పృషోదరాది.)

స్థాణు=గాడిద, మూర్ఖుడు. తనకుపభోగము కానట్టి చందనాది ద్రవ్యములను మోయునట్టి వారు (దుర్గాచార్య) అర్తి-ఋ గతౌ (భ్వా.ప.) లేక (జు.ప.). అర్తి - అ.ప. వల్ల కావచ్చు. (ఋ. వల్ల థన్ ఉ.౨-౪.)

ఉత త్వః పశ్యన్న దదర్శ వాచముత త్వః శృణ్వన్న శృణోత్యేనామ్। ఉతో త్వస్మై తన్వం విసస్రే జాయేవ పత్య ఉశతీ సువాసాః॥

తెలుగు:- ఒకడు, వాణిని చూచుచుండియు చూచుట లేదు; ఒకడు, దీనిని వినుచుండియు వినుట లేదు, మఱియు, వాణి యొకనికి నిజ శరీరమును స్పష్టముజేయును; శుద్ధ వస్త్రధారిణియైన కామిని (ఋతు కాలమందు) తన స్వరూపమును పతికి బట్టబయలు చేయునట్టి స్త్రీ వలె.

(ఋ.౮-౨- ౨౩-౪.)

అప్యేకః పశ్యన్న పశ్యతి వాచమపి చ శ్రుణ్వన్న శ్రుణోత్యేనామిత్య విద్వాంస మాహార్థమ్। అప్యేకస్మై తన్వం విసస్ర ఇతి। స్వమాత్మానం వివృణుతే। జ్ఞానం ప్రకాశనమర్థస్యాహానయా వాచా, ఉపమోత్తమయా వాచా। జాయేవ పత్యే కామయమానా సువాసా ఋతుకాలేషు సువాసాః కల్యాణవాసాః కామయమానా ఋతుకాలేషు యథా స ఏనాం పశ్యతి స శ్రుణోతీత్యర్థజ్ఞ ప్రశంసా। తస్యోత్తరా భూయసే నిర్వచనాయ ॥ ౧౫

తెలుఁగు:- మంత్రములో పూర్వార్థమున అవిద్వాంసుని గూర్చి చెప్పును. మూడవ పాదమందు విద్వాంసుని ప్రశంస; నాల్గవ పాదమున ఉపమాన మున్నది. ఋతు కాలము = రజోదర్శనము మొదలు నాల్గు దినములైన తర్వాత.

ఉత త్వం సఖ్యే స్థిరపీతమాహుర్నైనం హిన్వన్త్యపి వాజినేషు । అధేన్వా చరతి మాయయైష వాచం శుశ్రువాం అఫలామపుష్పామ్ (ఋ.౧౦-౭-౨౧-౫) అప్యేకం వాక్సఖ్యే స్థిరపీతమాహూ రమమాణం విపీతార్థం దేవసఖ్యే రమణీయే స్థాన ఇతి వా విజ్ఞాతార్థం 'యన్నాప్నువన్తి వాగ్జ్ఞేయేషు బలవత్స్వపి ।

అధేన్వాహ్యేష చరతి మాయయా వాక్ప్రతిరూపయా నాఽస్మై కామాన్ దుగ్ధే వాగ్దోహాన్దేవమనుష్యస్థానేషు యో వాచం శ్రుతవాన్భవత్యఫలామపుష్పా-మిత్యఫలాఽస్మా అపుష్పా వాగ్భవతీతి వా కిఞ్చిత్పుష్పఫలేతి వా। అర్థం వాచః పుష్పఫలమాహ। యాజ్ఞదైవతే పుష్పఫలే దేవతాధ్యాత్మే వా ॥

తెలుఁగు:- వాణి యొక్క మిత్రతానుభవము నందొకనికి గాఢమైన అనుభవముందు నని చెప్పుదురు. స్థిరపీతమ్=రమణింపజేయుచు, అర్థమును త్రాగుదురు, అనుభవింతురు. లేదా, సఖ్యే=దేవతలతో మిత్రత్వము వల్ల దేవలోకమందు, (మనోహర స్థానమందు). (దీనిని=) అర్థము చేసి తెలియు చున్న వారు వాణి వల్ల దెలియుటకు యోగ్యమైన ప్రబల విషయములను సమీపించజాలరు. కాని, ఆ ధేనువుతో తిరుగుచుందురు. అది మాయ, అనగా, వాణి యొక్క ఆభాస (ప్రతి బింబము) మాత్రమే, (పరమార్థ వాణి కాదు). ఏలయన, అట్టి వాణీ (రూపీ ధేనువు), దేవతాస్థాన మనుష్య స్థానము లందు (కామములు పితుకుటకు యోగ్యమైన) నట్టి వాణి వినబడును గాని ఫలపుష్పరహితమగును. అథవా, అనుదరాకన్యా ఇతివత్ అల్ప అర్థ మందు నఞ్ అగుట వల్ల స్వల్ప ఫల పుష్ప ప్రాప్తి ఇచ్చునదగును. అర్థమే వాణి యొక్క పుష్ప ఫలము (ఆ మంత్రము) యజ్ఞ సంబంధ జ్ఞానము, దేవతా సంబంధ జ్ఞానము, పుష్పము, ఫలము అని చెప్పవచ్చును. లేదా, దేవతా, అధ్యాత్మ జ్ఞానములని చెప్పవచ్చును.

వివరణ:- వేదము యొక్క అర్థము=యజ్ఞ, దేవతా, పరమాత్మ యొక్క జ్ఞానము కావున, కర్మ ప్రతిపాదన యున్నచోట, యజ్ఞ జ్ఞానము పుష్పము; దేవతా జ్ఞానము ఫలము. ఆత్మ ప్రతిపాదన చెప్పినచోట, దేవతాజ్ఞానము పుష్పము; ఆత్మజ్ఞానము ఫలము. పరమాత్మ యొక్క శబల రూపము దేవతలు; పరమాత్మ శుద్ధరూపుడు. **(యజ్ఞేభవం జ్ఞాన యాజ్ఞం, దేవతాసు భవం జ్ఞానం దైవతమ్)** (ఈశోపని.౭-౧౪).

శాస్త్రారంభము సమర్థించి నిర్వచనారంభమునకు బూర్వము నిర్వచనీయ నిఘంటు యొక్క మంత్రార్థ జ్ఞానమందు ప్రమాణము జూపు చున్నాడు.

సాక్షాత్కృతధర్మాణ ఋషయో బభూవుస్తేఽవరేభ్యోఽసాక్షాత్ కృతధర్మభ్య ఉపదేశేన మన్త్రాన్సమ్ప్రాదురుపదేశాయ గ్లాయన్తోఽవరే బిల్మగ్రహణాయేమం గ్రన్థం సామామ్నాసిషుర్వేదం చ వేదాంగాని చ। బిల్మం భిల్మం భాసనమితి వా।

తెలుగు:- (తపోబలము వల్ల) ధర్మమును సాక్షాత్కరించుకొన్న వారైన ఋషులు మంత్ర కాలముననుండిరి. అల్ప విజ్ఞానవంతులకు అనగా ధర్మ సాక్షాత్కారము లేని వారికి ఆ ఋషులు ఉపదేశించి మంత్రముల నొసంగిన తరువాత వారు గ్రహించిరి. అల్ప శక్తి గల వారి యుపయోగార్థము నిఘంటువును కూర్చిరి. వేదవేదాంగములను, బిల్మ=విస్తారము, లేక, స్ఫుటము చేసిరి.

వివరణ:- **'ఇమం గ్రన్థమ్'** = నిఘంటువు. నిరుక్తము కాదు. ఏలయన, ముందు, **'ఏతావన్తః ---ధాతవః'** చెప్పబోవుచున్నాడు. నిఘంటు నిర్దేశముజేయును. (కించ,నిరుక్తము కొఱకు నిరుక్తమందే **'సమామ్నాసిషుః'** అని పరోక్షాతీత కాలము కూడ సిద్ధించదు). ఏదో యితర గ్రంథము నుండి యీ పాఠమును యాస్కముని సంగ్రహించి యుండవచ్చును. అది యాస్కముని స్వవిరచితమనినచో తానే బిల్మ శబ్దము వంటి క్లిష్ట పదముంచి దానిని వ్యాఖ్యానించదు కదా? ఈ పూర్వపక్షమునకు సమాధానము - ఒక విషయము గూర్చి సంక్షేపముగ జెప్పి విస్తరించుటకై వ్యాఖ్యానింపబడెను. అక్కడ, బిల్మ శబ్దము - విస్తారము జేయుట; స్ఫుటీకరించుట అను అర్థములిచ్చును. దాని వల్ల సంశయము గూడ సూచింపబడెను. స్వీయరచిత పద వ్యాఖ్యానమందు సంశయము గలుగుట అసంగతము, కాబట్టి, అది యాస్కముని రచించలేదు. **'అసాక్షాత్కృత ధర్మేభ్యః'** కూడ **"అవరేభ్యః"** వాక్యమునకు వ్యాఖ్యాన మగును. ఆ పాఠము నిఘంటుపై రచించిన అన్యభాష్యములోనిదై యుండవచ్చును. కావున **'ఇమం'** శబ్దము నిఘంటుకే అభీష్టమగును. దీనివల్ల, యీ నిరుక్తమునకు పూర్వము నిఘంటువుపై వేరొక నిరుక్తమున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. వేదంచవేదాం

గానిచ-మొదట, మంత్రసంప్రదాయముపదేశము ద్వారా జరిగెను. తరువాత, గ్రంథకారులు వేదమును కూర్చిరి (వేదమునకనేక శాఖలేర్పడెను-దుర్గాచార్య) వేద శబ్దము బ్రాహ్మణములకభిప్రేతము: యేలయన, వేద మంత్రములంతకు ముందే యేర్పడినవి-(శ్రీ సత్యవ్రత సామాశ్రమీ.)

ఏతావన్తః సమానకర్మణో ధాతవః। ధాతుర్దధాతేః। ఏతావన్తశ్య సత్వస్య నామధేయాన్యేతావతామర్థానామిదమభిధానమ్ । నైఘంటుకమిదం దేవతానామ ప్రాధాన్యేనేదమితి ।

తెలుగు:- * సమాన అర్థములు గలవి ధాతువులు; ధాతు, డు ధాఞ్ ధారణ పోషణయోః (జు.ఉ.) వల్ల నగును. ❖ అర్థముల యొక్క వాచకములు ద్రవ్య నామములు. ప్రధానముగ, దేవతా నామము నైఘంటుక మగును.

వివరణ:- * కాన్తి కర్మాణ ఉత్తరే ధాతవోఽష్టాదశ (౩-౯) ఇత్యాది. సర్వమైన నామములు ఆఖ్యాతము నుండి పుట్టెను. కావున, నామములకు పూర్వము ధాతువుల స్మరణ యున్నది. అందువల్ల, ధాతువుల గూర్చి మొదట చెప్పబడును. ❖ ఏక వింశతి పృథివీ నామధేయాని (౨-౫) ఇత్యాది. ధాతువు యొక్క అర్థము లెన్నియుండునో, అన్ని ద్రవ్యముల నామములుండును. గో శబ్దములు (౨-౫) సర్వము మొదలు (౪-౧) పూర్వమంతయు నైఘంటుక ప్రకరణమైయున్నది. ✲ ఆదిత్యోప్యకూపారః సముద్రోప్యకూపారః, (౪-౮) ఇత్యాది - నైగమ ప్రకరణము; అనవగత సంస్కార శబ్దములు కూడ నిందేయున్నవి. దైవత ప్రకరణములో రెండు విభాగములున్నవి. ఏ దేవత యొక్క ముఖ్యస్తుతి మొదలగునవి యుండునో అది ప్రధానమనబడును. అన్యదేవతా పదములు (నైఘంటుక)' అప్రధానమనబడును. కాబట్టి, దేవతావర్ణన ప్రధానముగనున్న భాగము దైవత ప్రకరణమగును.

తద్యన్యదైవతే మన్త్రే నిపతతి నైఘంటుకం తత్॥ అశ్వం న త్వా వారవన్తమ్। అశ్వమివ త్వాం బాలవన్తం। బాలా దంశవారణార్థీ భవన్తి। దంశో దశతేః। మృగో న భీమః కుచరో గిరిష్ఠాః। మృగ ఇవ భీమః కుచరో గిరిష్ఠాః। మృగో మార్ష్టేర్గతికర్మణో భీమో భిభ్యత్యస్మాద్భీష్మోఽప్యేతస్మాదేవ। కుచర ఇతి చరతికర్మ కుత్సితమథ చేద్దేవతాభిధానం క్వాయం న చరతీతి। గిరిష్ఠా గిరిస్థాయీ గిరిః పర్వతః సముద్గీర్ణో భవతి। పర్వవాన్పర్వతః పర్వ పునః పృణాతేః ప్రీణాతేర్వార్ధమాసపర్వ దేవానస్మిన్ప్రీణన్తీతి తత్ప్రకృతీతరత్సన్ధిసామాన్యాన్, మేఘస్థాయీ మేఘోఽపి గిరి రేతస్మాదేవ ।

తెలుఁగు:- ప్రధాన దేవత శబ్దము కాక మంత్రములో నుండు యితర దేవతలు నైఘంటుకమగును - (తోక) వెంట్రుకలున్న గుఱ్ఱము వలె, వన్దధ్యా అగ్నిం నమోభిః - అగ్నికి నమస్కారములు వలె (వాహనీయముల వల్ల) సేవింతురు (ఋ.౧-౨-౨౨-౧). అక్కడ న ఉపమా అర్థమందు, వార=బాల అర్థమందు నున్నవి. **'అశ్వమివత్వాం బాలవన్తమ్'** వల్ల చూపబడినది; (ఈ మంత్రమందు అగ్ని ప్రధాన దేవత యొక్క నామము; **'అశ్వ'** నైఘంటుకము) దంశ (భ్వా.ప. వల్ల నగును) దశతీతి దంశః పచాద్యచ్ (రెండవ ఉదాహరణ) భయంకర (హింస్ర అగుట వల్ల) నిందిత (కర్మ) మగు, పర్వతముపై నివసించు మృగము వలె పరావత ఆజగన్థా పరస్యాః- దూరము వలె, ద్యౌలోకము నుండి (మా సమీపమునకు) రమ్ము (ఋ.౮-౮-౩౮-౨). ఇక్కడ, మృగ శబ్దము నైఘంటుకము. ఇంద్ర శబ్దము ప్రధానము. ఇక్కడ కూడ న ఉపమా అర్థమిచ్చును, కావున, మృగ ఇవ భీమో కుచరో గిరిష్ఠాః అని అర్థము చెప్పబడెను. మృగ = గతి అర్థమిచ్చునట్టి మృజ (అ.ప.) వల్లనగును. భీమ = భయంకర (భీ,జు.ప. వల్ల నగును) ఈ ధాతువు నుండియే భీష్మ శబ్దమగును. కుచరః = నిందిత కర్మ (సదా ప్రాణి వధ) చేయునట్టి దేవత యొక్క నామము కుచర శబ్దమైనచో సర్వత్ర అది విచరితమగును. గిరి =పర్వతము (భూమి నుండి) ఉబుకుట వల్ల (గ్యా.తు.ప.వల్ల) పర్వత =జోడించినట్టిది (గొప్ప గొప్ప శిలలను జోడింపజేయును). (పర్వ శబ్దము, తప్ పర్వమరుద్ భ్యాం. ౫-౨-౧౨౧ వా. నుండి తప్.) మఱియు, పర్వ పౄ (క్ర్యా.ప) వల్లనైనది; పృణన్తీతి పర్వాణి = పూర్ణము జేయునట్టిది; జోడించు, లేక, తృప్తి అర్థమందు ప్రీ (క్ర్యా.ప.) వల్లనగును. అమావాస్య, పూర్ణిమ (అర్ధ మాసము) = పర్వములు. ఈ పర్వములందు దేవతలను హవిస్సులతో తృప్తి జేయుదురు. (మఱియు, దేవతా పక్షమున గిరిష్ఠాః అగును.); మేఘ స్థాయీ. ఉబుకుట వల్ల మేఘము గిరి అగును. (ఆవిరి రూపమున సముద్రాదుల నుండి లేచును.)

వివరణ:- గుఱ్ఱము, తోక వెంట్రుకలతో తన్ను బాధించుచున్న ఈగలను దోమలను మొదలైన వాటిని దూరముగ బారదోలునట్లు నీ జ్వాలల వల్ల మా శత్రువులను దూరము జేయుము. మృగ = సింహము, లేక, వ్యాఘ్రము. వన్య పశువులన్నియు మృగములనబడును. **మృగో న భీమఃకుచరో గిరిష్ఠాః** (౨-౨-౨౪-౨)మఱియు (౮-౩౮-౨)మంత్ర భాగము. మొదటిది విష్ణుదేవతా సంబంధము, రెండవది ఇంద్ర దేవతా సంబంధము. గిరిష్ఠాః శబ్దమునకు మేఘస్థాయీ అను అర్థము జేసియుండుట వల్లనది ఇంద్రదేవతా మంత్రమే యగును. మృజ్ శద్ధి అర్థమననున్నది. అక్కడ,

గత్యర్థకమని చెప్పుట వల్లనట్లే గ్రహింపనగును. కుచరో గిరిష్ఠాః- యీ రెండు పదములు శ్లేష వల్ల ఇంద్రునికే విశేషణములగును. అమావాస్యా పూర్ణిమలు శుక్ల కృష్ణ పక్షము (అర్ధ మాసము) నకు సంధి దినములు.

తద్యాని నామాని ప్రాధాన్యస్తుతీనాం దేవతానాం తద్దైవతమిత్యాచక్షతే తదుపరిష్టాత్ వ్యాఖ్యాస్యామో నైఘంటుకాని నైగమానీహేహ ॥ ౨౦

తెలుగు:- నామము ప్రధాన స్తుతి దేవతలకగును; దైవతమని చెప్పబడును. ఉత్తర షట్కమందు వ్యాఖ్య చేయబడును. ఇహ, ఇహ = ఇహేహ. రెండు పర్యాయములు చెప్పుట అధ్యాయ సమాప్తమును సూచించును.

౧. సమామ్నా	౨.యస్త్వత్ర చతుష్ట	౩. మతోన్యేౠథా	౪. నిపాతా
౫. వాయుర్వాత్వా	౬. ననూన;	౭. నూనంసాతే	౮. ఋచాంతో
౯. క్షణ్వన్తో	౧౦. నిష్టక్రాసో	౧౧. హవిభి	౧౨. రితీమా
౧౩. న్యథాపియో	౧౪. యథోహి	౧౫. న్యథాపీద	౧౬. మర్ధవన్తౌౠ
౧౭. అథాపీదమ్	౧౮. స్థాణురయ	౧౯. ఉతత్వః	౨౦. పశ్యన్నుతత్వం సఖ్యే వింశతి॥

ప్రథమాధ్యాయమున ౨౦ ఖండములున్నవి.

ప్రథమాధ్యాయ పూర్వ షట్కము సమాప్తము.

ఆంధ్రానువాదము : **డా॥ ఈశ్వర వరాహ నరసింహం**

నిరుక్తము

ద్వితీయాధ్యాయము

అథ నిర్వచనమ్। తద్యేషు పదేషు స్వరసంస్కారౌ సమర్థౌ ప్రాదేశికేన గుణేనాన్వితౌ స్యాతాం, తథా తాని నిర్బ్రూయాత్, అథానన్వితేర్థేఽ ప్రాదేశికేవికారేఽర్థనిత్య పరీక్షేత కేనచిద్వృత్తిసామాన్యేనావిద్యమానే సామాన్యేఽ ప్యక్షరవర్ణ సామాన్యాన్నిర్బ్రూయాన్నత్వేవ న నిర్బ్రూయాన్న సంస్కారమాద్రియేత। విషయవత్యో హి వృత్తయో భవన్తి। యథార్థం విభక్తీః సన్నమయేత్.

తెలుఁగు:- నిరుక్తము యొక్క ప్రయోజనము జెప్పి, యిప్పుడు నిర్వచన విషయము జెప్పుచున్నాడు. మొదట, సామాన్య నిర్వచనము యొక్క రీతి దెల్పును. శబ్దములు రెండు విధములు:- ౧. సమర్థ స్వర సంస్కారములు కలవి. ౨. అసమర్థ స్వర సంస్కారములు కలవి. ఏ పదములందు స్వరములు సంగతము అగునో, ధాతురూపీ గుణయుక్తము లగునో, ప్రకృతి ప్రత్యయాది సంస్కారమును అర్థమును స్పష్టముగా నుండునో అట్టి శబ్దములు యోగ శబ్దములో లేక యోగ రూఢ శబ్దములో అగును. ప్రత్యక్ష వృత్తిగల వాటిని స్వర సంస్కార సంగతముగ నిర్వచించును. అర్థము అనుగతము కాక, నిర్మాణ ధాతువుతో సంగతము లేకుండనున్నప్పుడు యేదియో యొక అర్థమునకు సమానత వల్ల అర్థము ముఖ్యముగా నిర్వచింపబడును. అర్థ సమానత లేకున్నను స్వరము, లేదా వ్యంజన సమానత వల్ల నిర్వచింప బడును. అవశ్యకత లేని చోట్ల నిర్వచింపబడదు. సంస్కార లక్ష్యముండదు. ఏలయన, (శబ్దార్థములందు) వృత్తులు పెద్దగా సంశయా స్పదములగును; అర్థమునసరించి విభక్తి మారును.

వివరణ:- శబ్దము యొక్క అర్థమందు వృత్తికి యొక కారణముండును. అవయవార్థము వల్ల శబ్దమొక అర్థమందు ప్రవృత్తమగును. ఆ శబ్దమే ఆ అర్థమునకొక విశేష గుణము తీసికొని అన్యమైన అర్థమందు ప్రవృత్తమగును. ఉదా:- వంశ = వనశయః; యీ ఉత్పత్తి వల్ల వెదురు అని అర్థమిచ్చును. వెదురుకు సంబంధించిన గుణముల విషయమొకటి గ్రహించి కులము అను అర్థము చెప్పవచ్చును. ఆ గుణములను స్పష్టము జేయుట నిర్వచన మగును. ఈ ప్రకారమే 'ప్రకృష్టో వీణాయాం ప్రవీణః' = వీణ వాయించుట యందు శ్రేష్ఠుడు. ఇక్కడ, ఉత్పతిలో ప్రవీణ శబ్దము ముఖ్యవృత్తిని గంధర్వ వాచకమైయున్నది. గంధర్వ అర్థము విడిచిపెట్టి అభ్యాసము వల్ల ప్రాప్తించు నేర్పును దెల్పు గుణము గ్రహించి గుణ ప్రవృత్తి వల్ల ఆ శబ్దము నేర్పరితనము (చతురత్వము)నకు నామమయ్యెను. ఈ ప్రకారమే, ఆర = కొరడా శబ్దము; ఉద్గతః ఆరాత్ = ఉదార. ఇత్యాదులు.

ప్రత్తమవత్తమితి ధాత్వాదీ ఏవ శిష్యేతే। అథాప్యస్తేర్నివృత్తిస్థానే ష్వాదిలోపో భవతి స్తః సన్తీతి। అథాప్యన్తలోపో భవతి, గత్వాగతమితి। అథాప్యుపధా లోపో భవతి జగ్మతుర్జగ్మురితి। అథాప్యుపధావికారో భవతి రాజా దణ్డీతి। అథాపి వర్ణలోపో భవతి తత్వా యామీతి। అథాపి ద్వివర్ణలోపస్తృచ ఇతి। అథాప్యాదివిపర్యయో భవతి। జ్యోతిర్ఘనో బిన్దుర్వాట్య ఇతి। అథాపాద్యన్తవిపర్యయో భవతి స్తోకా రజ్జుః సికతాస్తర్క్వితి। అథాప్యన్తవ్యాపత్తిర్భవతి ॥ ౧

తెలుఁగు:- పూర్వము, స్వర వర్ణ సమానత వల్ల నిర్వచనమగునని చెప్పియున్న దానికి ప్రమాణము చెప్పుచున్నాడు. ప్రత్తం, అవత్తం - యిక్కడ ధాతువుల యొక్క ఆది వర్ణము శేషించినది. (ప్ర + దా(జు. ఉ.) వల్ల క్త వచ్చి అచ **'ఉపసర్గాత్ తః'** (౭-౪-౪౭) వల్ల దా కు ఆ కోత్, రోర్ఝరీ సవర్ణే (౮-౪-౬౫) వల్ల ఆత్ కు లోపము, ఖరిచ (౮-౪-౫౫) వల్ల దత్ అగును=ప్రత్తం అవ+దో(ది.వ)వల్ల క్త ఆదేచ ఉపదేశేశితి(౬-౧-౪౫) (వల్ల) దోదా అగును, ప్రత్తం వలె అవత్తం ఈ రెండు భిన్న ప్రయోగములలోను రెండు భిన్నార్థక ధాతువులలో ఆది వర్ణము మాత్రము మిగిలినది; మఱియు నది, ద, మారి, త్, అయ్యెను. మఱియు (గుణవృద్ధి) నివృత్తి స్థానము లందు అస్ (అ.ప.) కు (శ్నసోరల్లోపః (౬-౪-౧౧౧ వల్ల) ఆది లోపమగును. (ఎట్లన) స్తః, సన్తి. అంత్య లోపము గూడ నుండును- గమ్ + త్వా -గత్వా; గమ్ + తం = గతం. ఉపధకు కూడ లోపముండును. జగత్తుః=జగ్మః. గమ్ యొక్క ఉపధ అ 'గమ హనజన ఖన ఘ సాం (౬-౪-౯౮) వల్ల ఉపధలోపముండును. ఉపధ

వికారము (కొత్త రూపము) పొందును - రాజా, దణ్డీ (రాజన్, దండిన్ - రాజన్‌కు ఉపధ అ; దండిన్‌కు ఇ=అ, ఇ దీర్ఘమై, లోపము లేకుండ, రాజా, దండీ అయ్యెను). మఱియును వర్ణ లోపము కూడనగును. **'తత్ త్వా యామి'** = అది నీ నుండి అర్థించుచున్నాను (ఋ.౧-౨-౧౫-౧; ౫-౭-౨౬-౪) ఇక్కడ **'యాచామి'** స్థానమున చ లోపించి **'యామి'** అని పాఠమైనది. రెండు వర్ణములు లోపించును - తృచ = (తిసృణా ఋచాం సమాహారః) మూడు ఋ చ ల యొక్క సమూహము:- త్రి+ఋ చ=తృచ (ర.ఇ లోపించెను). ఆది కి విపర్యయము (ఒకదాని స్థానమున రెండవ వర్ణము వచ్చుట)-జ్యోతిః (ద్యుత్ దీప్తౌ (భ్వా. ఆ.) వల్ల, ఉ.౨-౧౧౯ వల్ల ఇసిన్, ఆది ద కు జ వచ్చెను). ఘనః (హన హింసాగత్యోః, అ.ప.వల్ల పచాది అచ్; హ స్థానమున ఘ.) బిందు; (భిదిర్ విదారణే, రు. ఉ.వల్ల ఉ.౧-౧౧ వల్ల ఉ. భస్థానమున బ వచ్చెను). బాట్యః (భటభృతౌ, భ్వా. పం వల్ల ణ్యత్; భ స్థానమున బ వచ్చెను). మఱియును ఆదికి అంతమునకు విపర్యయము:- స్తోకా (ఉచుతిర్క్షరణే (భ్వా.ప.) వల్ల స్కోతాయై కత ఆద్యంత విపర్యయ మగును. స్కోత=స్తోకా). రజ్జుః (సృజ విసర్గే ది. ఆ మఱియు తు.ప వల్ల సర్జుయై రస పరస్పరముగా మారును రజ్జు). సికతా (కస వికసనే. భ్వా.ప. వల్ల కసితాయై సిక పరస్పరముగ మారి సికతా). తర్కు (కృతీ ఛేదనే, తు.ప. వల్ల కర్తుయైక, త స్థానమునకు వచ్చి తర్కు) మఱియును, అంత విపర్యయము అగును.

ఓఘో మేఘో నాధో గాధో వధూర్మధ్వితి । అథాపి వర్ణోపజన ఆస్థత్ ద్వారో భరూజేతి॥

తెలుఁగు:- ఓఘ, మేఘ. నాధ, గాధ, వధూ, మధు (క్రమముగ భ్వా. ఉ. మిహ, భ్వా.ప.కు అంత్య హకోఘ, నహ ది. ఉ. గాహ. భ్వా. ఆ వహ. భ్వా. ఉ కు అంత్య హ కు ధ, మద, ది.ప.కు అంత్య ద కు ధ యయ్యెను). మఱియు, వర్ణము ఆగమమగును:- ఆ స్థత్ అసుక్షేపణే, ది.ప. వల్ల లుఙ్ యందు అస్యతే స్థక్ (౭-౪-౧౭) వల్ల థ్ యొక్క ఆగమమయ్యెను. ద్వారః (వృఞ్ సంభక్త్యౌ. క్ర్యా. ఆ. వల్ల) ఘఞ్, ఆదిని ద కు ఆగమము. భరూ జా (భ్రాస్జ పాకే, తు. ఉ. వల్ల భిదాది అఙ్ (3-3-౧౦౪)యై. భ్. వల్ల తర్వాత అ, మఱియు ర తర్వాత ఉ కు ఆగమము).

వివరణ:- ఒక చోట ఆదిలోపము, ఒక చోట అంత్యలోపము, మధ్యలోప మొక్క చోట; ఒక్కొక్కప్పుడు రెండు రెండు మూడు మూడు వర్ణముల లోపముండును. ఒక చోట ఆద్యంత వర్ణములు తార్మారగును. ఇత్యాది పరివర్తనల వల్ల బయలుదేరిన

శబ్దములకు అర్థవృత్తి యగుచుండును. గౌణీవృత్తియు గూడయగును. (పూర్వము చెప్పినట్లు). 'హృత్సుశోకైః' యొక్క స్థానమందు 'హృదయానికశోకై ః' (౯-33)లో చెప్పబడును.

'యామి' (తత్ త్వా యామి) నిఘంటునందు యాచ్ఞా అర్థమున పఠింపబడెను.

తృచ్ 'ఋచి త్రేరుత్తర పదాది లోపశ్ఛన్దసి' వార్తికము వల్ల ఋ చ్ కు ఋ లోపము. త్రి కు సంప్రసారణమై సంప్రసారణాఇ్చ (౬-౧-౧౦౮) వల్ల పూర్వ రూపము. ఈ ప్రకారము రెండు వర్ణములలోపమగును.

తద్యత్ర స్వరాదనన్తరాన్త స్థాన్తర్ధాతు భవతి, తద్ ద్విప్రకృతీనాం స్థానమితి ప్రదిశన్తి। తత్ర సిద్ధాయామనుపపద్యమానాయామితర యోపపిపాదయిషేత్, తత్రాప్యేకేఽల్పనిష్పత్తయో భవన్తి తద్యథైతదూతిర్మృదుః పృథుః పృషతః కుణారుమితి ॥

తెలుగు:- 'సంప్రసారణ' యొక్క స్థలము గూర్చి చెప్పును - పూర్వాపరము లందు వ్యవధానము స్వరము వల్ల లేకపోయిన అన్తః స్థ (య, ర, ల, వ) లో నుండి యేదైన ధాతువునకు మధ్య నుండిన నది రెండు స్వభావములు గల (ధాతువులు) వానికి ఆశ్రయములగును. ఉదాహరణ:- యజ భ్వా. ఉ ధాతువుకు మధ్యను అ స్వరమునకు పూర్వమె య అంతస్థమగును. యజ కు రెండు స్వభావములున్నవి - ఇజ్ రూపము కొన్ని స్థలములందు యజ రూపము నందు కొన్ని చోట్ల నున్నది:- ఇష్ట్వా, ఇష్టిః ఇష్టవాన్ మఱియు, యష్టా, యష్టు, యష్టవ్యం. వీనిలో నొక ప్రకృతి వల్ల శబ్ద సిద్ధి కాకున్నప్పుడు రెండవ ప్రకృతితో జేయవచ్చును. అందులో కూడ, కొన్ని ధాతువులు సంప్రసారణ రూపమున అల్పసిద్ధి అల్ప ప్రయోగములు కలవగును; ఉదా: ఊతి (అవ. భ్వా. ప. కు క్తిన్ యందు సంప్రసారణయగును). మృదు (మ్రద్. భ్వా.ప. వల్ల); పృథు (ప్రథ. భ్వా. ఆ.వల్ల;) పృషతః (ప్రుష. భ్వా. ప వల్ల); కుణారు (క్వణ. భ్వా.ప. వల్ల).

అథాపి భాషికేభ్యో ధాతుభ్యో నైగమాః కృతో భాష్యన్తే దమూనాఃక్షేత్రసాధా ఇతి। అథాపి నైగమేభ్యో భాషికా ఉష్ణం ఘృతమితి

తెలుగు:- మఱియును, లౌకిక ధాతువుల నుండి వైదిక కృదంత ప్రయోగములు చెప్పబడినవి. ఈ విషయము, శబ్ద నిర్వచనమందు గుర్తించ వలసి యుండును; ఉదా:- దమ ఉపశమే (ది.ప.) ధాతువు యొక్క ప్రయోగము (దామ్యతి అనడ్వాన్,

దమ యతి అనడ్వాన్, దాన్తోకనడ్వాన్ - యీ ప్రకారము (ప్రాయః) లోక భాషలో ప్రసిద్ధిగా నున్నది, కాని, దీనికే కృదంత రూపము. (నిరు.౪-౪లో) వేదమందు దమూనాః. సాధ్ (స్వా.ప. లౌకిక ధాతువు వల్ల) క్షేత్ర సాధమ్ (కృదంత వైదిక ప్రయోగము-ఋ. ౬-౨-౪౦-౪) మఱియు, వైదిక ధాతువుల వల్ల లౌకిక కృదన్తములు సిద్ధమగును; ఉదాః- ఉషదాహే (భ్వా.ప.) వైదికము; **'ప్రత్యుష్టం రక్షః ప్రత్యుష్టా అరాతయః'**(యజు.౧-౭) ఆ ప్రకారమే, ఘృచ్చరదీప్త్యోః **'ఆత్యాజిఘర్మి'** (యజు.౧౧-౨౩) ఇత్యాదులందు (వైదిక) సిద్ధ ప్రయోగములగు వైదిక ధాతువులున్నవి. (లోకమందు భాషలో కృదంత రూపములు) ఉష్ట, ఘృత శబ్దములు.

అథాపి ప్రకృతయ ఏవైకేషు భాష్యన్తే వికృతయ ఏకేషు ।

తెలుగు:- జాతి లేక దేశము యొక్క ప్రసిద్ధి వల్ల శబ్ద ప్రసిద్ధి నిర్ణయము- కొన్ని దేశములలో ప్రకృతులనే పల్కుదురు; కొన్ని దేశములలో వికృతులను చెప్పుదురు. (ధాతువు యొక్క ఆఖ్యాత రూపము ప్రకృతి. దాని కృదంత రూపము వికృతి యగును.)

శవతిర్గతికర్మా కమ్బోజేష్వేవభాష్యతే। కమ్బోజాః కమ్బలభోజాః కమనీయభోజాః వా కమ్బలః కమనీయో భవతి। వికారమస్యార్యేషు భాషన్తే శవ ఇతి। దాతిర్లవనార్థే ప్రాచ్యేషు, దాత్రముదీచ్యేషు। ఏవమేకపదాని నిర్బ్రూయాత్॥

తెలుగు:- గతి అర్థమునిచ్చు శవ (భ్వా.ప) ధాతువు కంబోజదేశమందు మాత్రమే ఉపయోగించెదరు. కంబోజ = కంబలము భుజించునట్టి (కమ్బల + భోజ = కంభోజః పృషోదరాది) లేదా, (పొందుటకు) కోరుటకు యోగ్యమగు (రత్నములు, లేక ఫలములు). వానిని భోగించు. (కమ్ వల్ల ఉ.౨-౧౦౭) వికారమును, యీ (ధాతువు) యొక్క అర్థమందు ఆర్యులు పల్కుదురు-శవ (గతించుట; శవము. దా (అ.ప.) ఖండించుట అను అర్థముగా పూర్వులు చెప్పుచుండిరి. ఉదీచ్య యందు దాత్రం. ఈ ప్రకారము వికార రూపముల ప్రయోగము చెప్పబడెను.

అట్లే అవగత సంస్కార పదముల యొక్క నిర్వచనము చేయబడును.

వివరణ:-నిర్వచనము జేయునప్పుడు, క్రింది అంశములను గుర్తింపనగును:- ఆదిలోపము, మధ్యలోపము, అంత్యలోపము ఆది, మధ్య అంత్య వికారములును; వర్ణలోపము, ద్వి వర్ణలోపములును; అంత్య విపర్యయము ఆద్యంత విపర్యయమును; వర్ణాగమ సంభవము(సంప్రసారణ లేనట్టి), వానికి గూడ యేవో యొక రూపమున సంస్కరణ సంభవమగును. వైదిక ధాతువుల నుండి లౌకిక నామములును లౌకిక

ధాతువుల నుండి వైదిక నామములును సిద్ధింపజేయుట సంభవమగును. దేశాంతర, జాత్యంతరముల ప్రయుక్తమై ధాతువుల వల్ల అన్యదేశ, అన్యజాతుల యందు, ప్రచలితమైన నామముల యొక్క ఉత్పత్తి సంభవమేయగును.

అథ తద్ధితసమాసేష్వేకపర్వసు చానేకపర్వసు చ పూర్వం పూర్వమపరం ప్రవిభజ్య నిర్‌బ్రూయాత్। దణ్డ్యః పురుషోదణ్డ మర్హతీతి వా దణ్డేన సమ్పద్యత ఇతి వా। దణ్డో దదతేర్ధారయతికర్మణోఽ క్రూరో దదతే మణిమిత్యభిభాషన్తే దమనాదిత్యౌపమన్యవో దణ్డమస్యాకర్షతేతి గర్హాయామ్। కక్ష్యా రజ్జురశ్వస్య, కక్షం సేవతే। కక్షో గాహతేః క్స ఇతి నామకరణః। ఖ్యాతేవానర్థకోఽభ్యాసః కిమస్మిన్ఖ్యానమితి కషతేర్వా। తత్సామాన్యాన్మనుష్యకక్షో బాహుమూల సామాన్యాదశ్వస్య ॥ ౨

తెలుగు:- తద్ధితము, సమాసము, నిర్వచించు రీతిః- తద్ధితము, మఱియు, సమాసము ఒక జత (ఏక పదము) యైనదైనను అనేక జతలైనను, వానిలో మొట్ట మొదట, మఱియు, తరువాత తర్వాత, వేర్వేరుగా జేసి నిర్వచింప బడును. అనగా, మొదట తద్ధితమునకు సమాసమునకు నిర్వచనము చేసి, మఱల, వాటిలో నుండు పదములకు నిర్వచనము చేయబడును. ఉదాః-దండ్యః పురుషః (అపరాధము చేసినవాడు దండ్యుడగును (అర్హుడగును) [అర్హత; దణ్డాదిభ్యోయత్ -౫-౧-౬౬ వల్లయత్ అగును. **'సంపద్యతే'** అర్థమున, పాణిని వల్ల సిద్ధించదు. కాని, **'సంపద్యతే'** తద్ధితార్థము పాణినీ సమ్మతము (౫-౧-౯౯).] ఇది తద్ధితము యొక్క నిర్వచనము. పదార్థ నిర్వచనమెట్లన, - దండ=ధారణ అర్థము గల దద(భ్వా.ఆ)వల్లనగును. అక్రూర (స్యమన్తక రాజు) మణిని ధరించును;ధారణ అర్థము లోక ప్రసిద్ధమై యున్నది. దద్యతే = ధార్యతేఽ పరాధేషు రాజభిరిత దణ్డః) దమన దణ్డ (ఔపమన్యుని అభిప్రాయము). దామ్యతి అనేన=దీనివల్ల పురుష శబ్దము సరళముగా నగును (తిన్నగా). దమ(ది.ప.) వల్ల (ఉ౧-౧౧౩). లోకమున గూడ తిన్నగా (క్రమము) జేయు అర్థమునందు చెప్పుదురు. నిన్దా అర్థము నందు, యీ ప్రకారమే ప్రయోగింపబడును.

తద్ధితమునకు రెండవ ఉదాహరణ:- కక్ష్య = అశ్వమునకు గట్టు త్రాడు (తంగ) రొమ్మును సేవించును సంయుక్తమై అంటి యుండును. కక్ష గాహ (భ్వా.ఆ) వల్ల నగును. క్స ప్రత్యయము; గాహతే = విలోడయతి = శిశువు దీనియందు పాల కొఱకు వెదకును. గాహ + క్స=కక్ష, లోపాగమ, వికార విపర్య, సంభవములు. లేదా, ఖ్యా (అ.ప) వల్లనగును. (ధాతువు) అనర్థక ద్విత్వమగుచున్నది. (ఖ్యాతీతి కక్షః) స్త్రీ యొక్క అవస్థకు బోధకము. లేదా, ఇందు, దర్శనీయమున్నదా? ఏమియు

లేదు. కాని గోపనీయమై యున్నది; కింఖ్యః = కక్షయైనది. లేదా, కప (భ్వా.ప.) వల్ల నగును; (కపతీతి కక్షః-గజ్జి (తీట) పుట్టించునది) ఈ ప్రకారము ఉత్పత్త్యర్థము వల్ల కక్ష శబ్దమును నిర్వచించి, పురుషునకు అశ్వమునకు కక్షకు యీ శబ్దము యొక్క ప్రవృత్తి చూపబడెను. స్త్రీ కక్షతో సమానత్వముండుట వల్ల మనుష్యుని విషయములో కూడ కక్షయని యందురు. భుజమూల సామాన్యత్వము వల్ల గుర్రము యొక్క కక్ష అని చెప్పబడును.

రాజ్ఞః పురుషో రాజపురుషో రాజా రాజతేః పురుషః పురిషాదః పురిశయః పూరయతేర్వా పూరయత్యన్తరిత్యన్తరపురుషమభిప్రేత్య। యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కిఞ్చిద్యస్మాన్నాణీయో న జ్యాయోఽస్తి కిఞ్చిత్। వృక్ష ఇవ స్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేకస్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమ్॥ ఇత్యపి నిగమో భవతి। విశ్వకద్రాకర్షో వీతి చకద్ర ఇతి శ్వగతౌ భాష్యతే। ద్రాతీతి గతికృత్సనా। కద్రాతీతి ద్రాతికృత్సనా। చకద్రాతి కద్రాతీతిసతోఽనర్థకోఽభ్యాసః। తదస్మిన్నస్తీతి విశ్వకద్రః। కల్యాణవర్ణరూప కల్యాణవర్ణస్యేవాస్య రూపం, కల్యాణం కమనీయం భవతి। వర్ణో వృణోతేః। రూపం రోచతేః। ఏవం తద్ధిత సమాసాన్నిర్బ్రూయాత్। నైకపదాని నిర్బ్రూయాత్॥

తెలుఁగు:- సమాసమునకు ఉదాహరణ:- రాజపురుషః. రాజా, రాజ (భ్వా. ఉ) వల్ల (రాజతే = శాసించువాడు, ప్రకాశించువాడు.) పురుష=శరీరము నందు నెలకొని యున్నవాడు; (పుర్ + శయః=పురుషః) లేదా, పుర్ + సద్ = పురుషః= శరీరస్థితుడు. పరమాత్మ అను అర్థమిచ్చునప్పుడు, పూర్ణముగ నున్నాడు, (అన్నిటికి) లోపల. యీ ప్రకారము అంతర పురుష (అంతర్యామీ పరమాత్మ) కు లక్ష్యముగ (అక్కడ నిగమమున్నది) యిట్లు-ఎవని కన్న పరమైనది లేదో, (ఎవనికి సమానమైనది లేదో), ఎవనికన్న సూక్ష్మమైనది లేదో, ఎవనికన్న గొప్పదిలేదో, వృక్షము వలె నెవడు అచలుడో స్వప్రకాశమున నెవడు స్థితుడైయున్నవాడో ఆ పురుషుడు సర్వము నిండియున్నాడు.

రెండవ ఉదాహరణ:- విశ్వకద్రాకర్షః- వేట కుక్కను లాగి పట్టువాడు. వి మఱియు చకద్ర, కుక్క విషయమై చెప్పుదురు. ద్రాతి (ద్రా.అ.ప) గతి యొక్క నింద. కద్రాతి=ద్రాతి యొక్క నింద. (కు స్థానమున కత్) చకద్రాతి, కద్రాతి, - అనర్థక ద్విత్వ రూప శబ్దము (ఇచ్ఛా మొదలైన అర్థములందు ద్విత్వమగును, సార్థమందు గూడ ద్విత్వము అగును. కద్రాతి యొక్క అర్థమందు గూడ చకద్రాతి కలదు. మిక్కిలి నిందనీయార్థము గలది విశ్వకద్ర శబ్దము, (విచకద్రాతీతి విశ్వకద్రః)॥

ఇవలోప సమాసములు - సువర్ణ రూపము కలిగియున్న= సువర్ణరూప = బంగారురంగు వలె రంగు కలయట్టి. కల్యాణ=కోరదగిన (కమ భ్వా. ఆ. వల్ల కల్యాణ), వర్ణ, వృ (స్వా. ఉ. వల్ల నగును) వృణాత్యాశయం = తన ఆధారమును కప్పునట్టి; రూప, రుచ (భ్వా. ఆ. వల్ల) (ప్రకాశించుట వల్ల). ఈ ప్రకారముగా, తద్ధితములు సమాసములు నిర్వచింపబడెను. ఒంటరి పదములను నిర్వచించను. (ప్రకరణవల్లగాని ఉపసర్గతోగాని శబ్దము యొక్క నిర్ణయము కానంత వరకు నిర్వచనము జేయబడదు).

వివరణ:-దుర్గాచార్యుడు, విశ్వకద్ = కుక్కల వల్ల జీవించువాడని అర్థము జెప్పెను. వి, చక్రద శబ్దములు కుక్కల యొక్క గతి విషయమున ప్రయోగింప బడును. ఈ ప్రకారము, ద్రాతి యొక్క అర్థము నిందనీయ గతియగును. కుక్కలతోబోవుట నిందితము. అంతకన్న యెక్కువ నిందితమైన కార్యమును బోధించునట్టి కద్రాతి శబ్దము (కుక్కలతో జీవహింస జేయుట); విశ్వకద్ర = కుక్కల వేట వల్ల జీవించుట; **'విశ్వకద్రాకర్షః'** - దీనికి పాఠాంతరము **'విశ్వ కద్రాకర్ష'**; విశ్వకద్రు = వేట కుక్క అగుట వల్ల విశ్వకద్వాకర్షః, విశ్వకద్రా కర్షః అని ముద్రించుట పొరపాటేయై యుండవచ్చును. లేదా, విశ్వకద్రువత్ విశ్వకద్ర అని నామాంతరముండ వచ్చును. శ్వ గతౌ వల్ల కుక్క యొక్క గతి అని అర్థము కాని, కుక్కతో పోవునట్టి అని అర్థముకాదు. కుక్క యొక్క గతి అని చెప్పినట్లయిన, విశ్వకద్ర - కుక్క అగును, అనగా వేటకుక్క అమరకోశ (౨-౧౦-౨౨) వ్యాఖ్యానించిన మహేశ్వరుడు వేటకుక్కకు (దేశీయ) కుద్రా అని చెప్పెను. కుత్రాకు బీజము కుద్రా కావచ్చును; కత్ స్థానమందు కు వచ్చును. విశ్వకద్రముతో ఆకర్ష ప్రయోగముండుట వల్ల వేటకుక్కయని చెప్పుట సమంజసము; వేట కుక్కను గొలుసుతో కట్టుట లోకవిదితము. కావున విశ్వకద్రాకర్ష = కుక్కలను గొలుసుతో పట్టునట్టి వాడనియే చెప్పుట యుక్తము; ఆకర్ష శబ్దమునకు యితర ప్రసిద్ధార్థమేమియు జెప్పునట్టి ఆవశ్యకత యుండదు.

విషయ ప్రయోజనము దెలిపి యిప్పుడు అధికార అనధికారములను గూర్చి చెప్పుచున్నాడు.

నావైయాకరణాయ నానుపసన్నాయాన్నిదంవిదే వా। నిత్యం హ్యవిజ్ఞాతుర్విజ్ఞానేఽ సూయా। ఉపసన్నాయ తు నిర్బ్రూయాద్యో వాఽలం విజ్ఞాతుం స్యాన్మేధావినే తపస్వినే వా ॥ 3 ॥

తెలుఁగు:- వ్యాకరణ శాస్త్రము దెలియని వానికి, ప్రత్యేకము యీ శాస్త్రమును అభ్యసింప వలెనని (కుతూహలముతో) శిష్యరికము జేయునట్టి వానికిని, దీనిని తెలియలేక,

తెలిసిన వారిపై అసూయ గలవానికి (నిర్వచనమునకు తలా, తోకాలేదు. యేవో రెండు రెండు పదములు చెప్పి వాటిని జత చేసి యేమో చెప్పును అని ఆక్షేపించి ఆలోచించువాడు) ఈ నిరుక్తము బోధపడదు. శ్రద్ధాభక్తులతో శిష్యరికము చేయువాడును, ధారణా శక్తి కలవాడును తపస్వియును దీని నెఱుగుటకు యోగ్యులగుదురు.

విద్యాహవై బ్రాహ్మణమా జగామ గోపాయ మా శేవ ధిష్టేఽహమస్మి అసూయ కాయానృజవేఽయతాయ నమాబ్రూయా వీర్యవతీ తథా స్యామ్ య ఆతృణత్త్యవితథేన కర్ణావదుఃఖం కుర్వన్నమృతం సమ్ప్రయచ్ఛన్। తం మన్యేత పితరం మాతరం చ తస్మై న ద్రుహ్యేత్కతమచ్చనాహ ॥

అధ్యాపితా యే గురుం నాద్రియన్తే విప్రా వాచా మనసా కర్మణా వా యథైవ తే న గురోర్భోజనీయాస్తథైవ తాన్నభునక్తి శ్రుతం తత్ ॥ యమేవ విద్యాః శుచిమప్రమత్తం మేధావినం బ్రహ్మచర్యోపపన్నమ్। యస్తే న ద్రుహ్యేత్కతమచ్చనాహ తస్మైమా బ్రూయా నిధిపాయ బ్రహ్మన్ ॥ ఇతి । నిధిః శేవధిరితి॥ ౪

తెలుఁగు:- (ఈ విషయము గూర్చి ప్రాచీన ప్రమాణము కూడనున్నది). విద్య, బ్రాహ్మణుని జేరి 'నన్ను రక్షింపుము, నేను నీ యొక్క నిధిని" అని పల్కెను. "అసూయాపరులకు, కుటిలులకు, జితేంద్రియులు కాని వారికి నా ఉపదేశము చేయవద్దు. అట్లాచరించినచో నీ కొఱకు శక్తిరూపము ప్రదర్శింతును."

(శిష్యునితో చెప్పునదేమన.) సత్యము (వేదరూపవాణి) శ్రోత్రములను విప్పును. దుఃఖమును దూరము చేసి అమృతమొసంగును (చెవులలో అమృతము పోయుచు) శిష్యుడు గురువును తన యొక్క మాతా పితరులని నమ్మిన యెడల యెప్పటికిని హాని, ద్రోహములు కలుగకుండును.

త్రికరణశుద్ధిగా గురువును ఆదరించి గురువు యొక్క భోజనాదుల విచారించని శిష్యునకు యీ విద్య సుఖము నీయజాలదు.

ఓ బ్రాహ్మణా! శుద్ధుడు (సదాచారుడు) ప్రమాద రహితుడు, ధారణ కలవాడు బ్రహ్మచర్య యుక్తుడు, నీకు ద్రోహము తలపెట్టనివాడు యీ నిధిని రక్షించుకోగల శక్తి యున్నవాడు - యిట్టి వానికి విద్య(నన్ను) ఉపదేశింపుము.

నిధి = ధనాగారము; ఖజానా॥.

ప్రథమ పాదము సమాప్తం

అథాతో౽నుక్రమిష్యామః

(నిఘంటు వ్యాఖ్యానము)

పృథివీనామ సు

నిఘంటు పాఠము:-

గాః - గ్మా - జ్మా - క్ష్మా -క్షా- క్షమా - క్షోణిః -క్షితిః - అవనిః - ఉర్వీ - పృథ్వీ - మహీ - రిపః - అదితిః - ఇళా - నిరృతిః - భూః- భూమిః - పూషా - గాతుః - గోత్రేత్యేకవింశతిః పృథివీ నామధేయాని ॥ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥

గౌరితి పృథివ్యానామధేయం. యద్దూరం గతా భవతి । యచ్చాస్యాం భూతాని గచ్ఛన్తి। గాతేర్వోకారో నామకరణః । అథాపి పశునామేహ భవత్యేతస్మాదేవ। అథాప్యస్యాం తాద్ధితేన కృత్స్నవన్నిగమా భవన్తి। గోభిః శ్రీణీత మత్సరమితి పయసః । మత్సరః సోమో మన్దతేస్తృప్తికర్మణో మత్సర ఇతి లోభనామాభిమత్త ఏనేన ధనం భవతి। పయః పిబతేర్వా ప్యాయతేర్వా। క్షీరం క్షీరతేర్ఘసేర్వేరో నామకరణ ఉశీరమితి యథా॥

తెలుఁగు:- దూరముగపోయి యుండుట వల్ల పృథివికి గౌ అను నామము కలదు. (దూరమగుటచే గతి క్రియ యొక్క వ్యవహారమున్నది.) లేదా, (చో వార్థే) దీని పైని ప్రాణధారులు చరించుదురు; (గమ్లుగతౌ భ్వా.ప. వల్ల కర్తయందు గాని అధికరణమందు గాని **'గమేర్డోస్'** ఉ. ౨-౬౩ లేదా, గాఙ్ గతౌ (భ్వా.ఆ) వల్ల ఓ ప్రత్యయము. మఱియు, (గో శబ్దము) పశువుకు కూడ నామమైయున్నది; (కర్త అను అర్థమందు అధికరణమనియు నగును;) దీని వల్ల (గమ్లూ వా గా ఙ్ వల్ల). మఱియు, యీ (పృథు వాచీ గో) శబ్దమును తద్ధిత ప్రయోగము వల్ల పూర్ణమగుటకు వలె కూడ నిగమమగును.

వివరణ:- అధికరణము నందు **'గమ్యన్తే-ప్రాప్యన్తే భోగ్య పదార్థా అస్యామ్'** - **'గో'** నుండి తద్ధిత య వచ్చి గవ్య శబ్దము సిద్ధించును = గోవు యొక్క పాలు, పెరుగు కూడ అర్థము. ఈ ప్రకారము కేవలము గో శబ్దము కూడ గోవు యొక్క పాలు

పెరుగు మొదలైన అర్థములను తెలియజేయునట్లు చెప్పవచ్చును. తద్ధితము ప్రయోగించుట వల్ల ఆ శబ్దమునకు పూర్ణ రూపము వచ్చి గవ్యమే యగును.

గోభిః- గోవుల యొక్క అను అర్థమున ప్రయోగింపబడెను. కావున గోవుల వల్ల అని అర్థమున గాదు; అనగా గోవుల యొక్క పాలతో. గోవుల పాలతో **'సోమ'** ము పండు (ఋ.౭-౧-౩-౪). ఇక్కడ, పాలకు వాచకమైనది. మత్సర =సోమ; తృప్తి అర్థమునిచ్చు మది (ధ్వా. ఆ. వల్ల:) మదన్తా దేవతా అనేన=దీని వల్ల దేవతలు తృప్తి బొందుదురు. ప్రసంగ వశమున, మత్సర శబ్దమును లోక ప్రసిద్ధమైన అర్థముతో నిర్వచించుచున్నాడు; మత్సర=లోభ (స్వార్థాకాఙాక్ష) మునకు నామము. దీని వల్ల పురుషుడు ధన విషయములో మత్తుడగును. పయః పాపానే (ధ్వా.ప.) వల్ల నగును; లేదా, ఓప్యాయీ వృద్ధౌ (ధ్వా.అ.) వల్ల నగును (త్రాగబడుచుండును; లేదా, ప్రాణులు వృద్ధి బొందుదురు. క్షీర=పాలు, (క్షర) ధ్వా.ప. వల్ల నగును. స్తనముల నుండి కారుట=క్షరతి. లేదా, ఘస్ తో ఈర్ ప్రత్యయము; ఉశీర వశ కాన్తౌయైనట్లు; (అ.ప. వల్ల)

అంశుం దుహన్తో అధ్యాసతే గవీత్యధిషవణ చర్మణః। అంశుం శమష్టమాత్రో భవత్యననాయ శం భవతీతి వా। చర్మ చరతేర్వోచ్చృత్తం భవతీతి వా। అథాపి చర్మ చ శ్లేష్మాచ। గోభిః సన్నద్ధో అసి వీళయస్వేతి రథస్తుతౌ। అథాపి స్నావ చ శ్లేష్మా చ। గోభిః సన్నద్ధా పతతి ప్రసూతేతీషుస్తుతౌ।జ్యాపి గౌరుచ్యతే గవ్యా చేత్తాద్ధితమథ చేన్న గవ్యా గమయతీషూనితి ॥ ౫

వృక్షే వృక్షే నియతామీ మయద్గౌస్తతో వయః ప్రపతాన్పూరుషాదః। వృక్షే వృక్షే ధనుషి ధనుషి వృక్షో వ్ర శ్చనాద్, వృత్వా క్షాం తిష్ఠతీతివా। క్షా క్షియతేర్నివాసకర్మణః। నియతాఽమీమయద్గౌః శబ్దం కరోతి మీమయతిః శబ్దకర్మా। తతో వయః ప్రపతన్తి పురుషానదనాయ। విరితి శకునినామ వేతేర్గతికర్మణః। అథాపీషునామేహ భవత్యేతస్మాదేవ।

తెలుఁగు:- **'సోమ'** (సారము) పిండుచు గోవు (చర్మ) పైని..... (ఋ.౮-౪-౩౦-౪). ఇక్కడ అధిషవణ చర్మము (యే చర్మముపై కూర్చుని సోమసారము పిండునో అది) నకు వాచకమగును. అంశు = (లోపల) వ్యాపించియుండి కల్యాణకారి యగును. (అశ్+శం=అంశు) లేదా, జీవనము కొఱకై కల్యాణకారియగును; (జీవనమును పవిత్రముగను దీర్ఘముగను చేయును); (అన్+శం)-అంశు. చర్మచర (ధ్వా.ప. వల్లనగును) చరితం= ప్రవేశించు, శరీరమందంతట అగును. చర + మనిన్ ఉ.౪-౧౪౪. లేదా, (శరీరము నుండి) పెల్లగింపబడిన దగును. చర్మము క్రొవ్వు

కూడ (గోవు యొక్క అని అర్థమిచ్చును) గోవుల యొక్క (చర్మము, క్రొవ్వు, వలన) సిద్ధమైనది, ధృఢమగును. (ఋ.౪-౭-౩౫-౧): (యజు.౨౯-౫౨) (అధర్వ.౬-౧౨౫); అక్కడ, రథము యొక్క స్తుతి యందున్నది; (రథము తోలుతో కప్పబడును; వేగముగా నడచుటకు యిరుసుకు క్రొవ్వు వేయుదురు). మఱియు, నాడీ, క్రొవ్వు కూడ (గో శబ్దమునకర్థమగును); గోవు యొక్క (నాడీ, క్రొవ్వు) తో సిద్ధమైన (బాణము, నారితో) ప్రేరేపింపబడి యెగురును (ఋ.౫-౨-౨౧-౧; యజు.౨౯-౪౭). ఇక్కడ, బాణము యొక్క స్తుతియందున్నది. నారితో మెలిపెట్టబడి క్రొవ్వు వల్ల వేగముగ బోవును. నారి, కొన (మూల) ధనుస్సు యొక్క-(త్రాడు) కూడ గౌ అనబడును. గౌ సంబంధమైనట్లయిన తద్ధితీ (నామము తెలియుట), లేకున్న (గౌ సంబంధము) బాణములను పంపుచుండునని (ఇట్లు వేర్వేరుగా నిర్వచింపబడెను.)

ధనుస్సు ధనుస్సునందున వేర్వేరుగా బంధింపబడి (భుజ బలముచే లాగబడి), జ్యా శబ్దము జేయును; దాని వల్ల బాణము లేచిపోవును. పురుషులు తినుటకు (ఋ.౭-౭-౧౮-౨) వృక్షే వృక్షే = ధనుస్సు ధనుస్సు నందు. వృక్షమును ఖండించుట వల్ల నగును (ఇంధనాదులకై కొట్టబడు చుండును.) ఓవ్రశ్చూ ఛేదనే (తు.ప. వల్ల) (క్స ఉ.౩-౬౬). లేదా, భూమిని చుట్టి స్థితమగును. (వృ + క్షా - వృక్షః). క్షా. నివాస అర్థమునిచ్చునట్టి క్షి (తు.ప.) వల్ల నగును. బంధితమైన జ్యా 'అమీమయత్ = శబ్దము జేయును; మీమ (చు.ఉ.) శబ్దమను అర్థమిచ్చును; దీని వల్ల బాణమును విడిచి లేచిపోవును, పురుషుల ఆహారము కొఱకై. వి=పక్షి; గతి అర్థమునిచ్చు వీ (అ.ప. వల్ల). మఱియు, యిక్కడ, యీ ధాతువు వల్లనే బాణమునకు నామముగనున్నది.

వివరణ:- తద్ధితమైన 'గవ్య' ము యొక్క స్థానమున గో కూడ పూర్తిగ తెలియుచున్నట్లు తద్ధితమైన వార్క్ష=వృక్షము యొక్క (వృక్షము నుండి సిద్ధమగు) స్థానమున వృక్ష శబ్దము కూడ పూర్తిగ మన్నింపబడెను. వైదిక శబ్దములందు వ్యవహారమనేక విధములుగనుండును:- ఒక వస్తువు ఒక మూలము నుండి వచ్చినను సిద్ధమైనను, ఆ మూలము యొక్క నామమే వాటికి కూడా నామమగును. (ధనుస్సు-వృక్షము: వింటినారి-గోవు) వాని వాని శబ్దముల బట్టి గోవు యొక్క శబ్దము, బాణమునకు పక్షికి వాటి యొక్క వేగగతి వల్లను రూపకాలంకార రీత్యా కూడా మంత్రము యొక్క అర్థము స్ఫురించును.

ఆదిత్యోఽపి గౌరుచ్యతే। ఉతాదః పరుషే గవి। పర్వవతి భాస్వతీత్యౌపమన్యవః। అథాప్యస్యైకో రశ్మిశ్చన్ద్రమసం ప్రతి దీప్యతే తదేతేనోపేక్షితవ్య మాదిత్యతోఽస్య

దీప్తిర్భవతీతి। సుషుమ్ణః సూర్యరశ్మిశ్చన్ద్రమా గన్ధర్వ ఇత్యపి నిగమో భవతి। సోఽపి గౌరుచ్యతే అత్రాహ గోరమన్వతేతి తదుపరిష్టాద్ వ్యాఖ్యాస్యామః। సర్వేఽపి రశ్మయోగావ ఉచ్యన్తే ॥

౬

తెలుఁగు:- గో శబ్దమునకు గవ్య అర్థమున ప్రవృత్తి చెప్పి, యిప్పుడు స్వతంత్రమైన మఱియు అన్యమైన అర్థములలో ప్రవృత్తి దెలుపుచున్నాడు.

సూర్యుడు కూడ గోశబ్దము వల్ల తెలియబడును. **"ఉతాదః పరుషే గవి సూర్శ్చక్రం హిరణ్మయమ్। న్యై రయద్ రథీతమః।** (ఋ.౬-౫-౨౨-౩) అన్నిటికన్న గొప్ప రథీ (బ్రహ్మాండము యొక్క) ప్రేరకమై ప్రకాశించుచు (లేదా పర్వములు గల) సూర్యునియందు (స్థితమై) యీ బంగరు చక్రమును (సూర్యమండలమును) నడుపుచున్నాడు. పరుషే=జోడు (దినరాత్ర్యాది) ప్రకాశింపజేయుటలో (ఔపమన్యవుని అభిప్రాయము). ఈ సూర్యుని యొక్క యేకరశ్మి చంద్రుని కొఱకు ప్రకాశించును. (చంద్రుని ప్రకాశింపజేయును). సూర్యుని వల్ల చంద్రుడు ప్రకాశించునని మంత్రవేత్త యెఱుగవలెను. (యజు.౧౮-౪౦) సుఖమిచ్చునట్టి సూర్యరశ్మి చంద్రరశ్మిని ధరించును. దానిని కూడ (రశ్మిని) గౌ అని చెప్పుదురు. ఈ మంత్రము నిరు.౪-౧౫ లో వ్యాఖ్యా నింపబడును. రశ్ములన్నియు గోవులని చెప్పబడును.

వివరణ:- ఏక రశ్మి = రశ్మి విశేషము. సూర్యరశ్మి చంద్రమండలము జేరి ఆహ్లాదము నిచ్చునట్టిదగును. ఈ విశేషత వల్ల యేక రశ్మి వేదమందు 'సుషుమ్ణ' యని చెప్పబడెను. ఆ విశేషత, ఒకానొక ప్రకారమగు రశ్మియని చెప్పబడెను. గంధర్వ = చంద్ర = గాం రశ్మి ధరతీతి గంధర్వః. దీనివల్ల, చంద్రమండలము పైబడు సూర్యరశ్మి అర్థమందు గో శబ్దము నిగమమగునని తెలియుచున్నది.

తావాం వాస్తూన్యుశ్మసి గమధ్యై యత్ర గావో భూరిశృంగా అయాసః। అత్రాహ తదురు గాయస్య వృష్ణః పరమం పదమవభాతి భూరి॥ తాని వాం వాస్తూని కామయామహే గమనాయ। యత్రగావో భూరిశృంగా బహుశృంగా, భూరితి బహునో నామదేయమ్ప్రభవతీతి సతః। శృంగం శ్రయతేర్వా శ్రుణాతేర్వా శరణాయోద్ గతమితి వాశిరసో నిర్గతమితివా। అయాసోఽయనాః। తత్ర తదురుగాయస్య విష్ణోర్మహాగతేః పరమం పదం పరార్ధ్యస్థమవభాతి భూరి। పాదః పద్యతేస్త న్నిధానా త్పథం పశుపాదప్రకృతిః ప్రభాగ పాద ప్రభాగపాదసామాన్యాదితరాణి పదాని ॥

తెలుఁగు:- ఓ దంపతులారా! మీ యిద్దరు వెళ్లుట కొఱకు మేము ఆ గృహము గోఱుచున్నాము. అక్కడ, అనేకమైన ప్రకాశించుచున్న రశ్ములు తిరుగాడు చుండును;

అక్కడ, మహాగతి కలిగియున్న విష్ణువు యొక్క అత్యున్నత పదమునకు దిగువను పూర్తిగా ప్రకాశించును (౧-౧-౧౫౪-౬)

వివరణ:- అన్నిటికన్న అత్యున్నత పదము = సూర్యమండలము అని దుర్గాచార్యుడు చెప్పెను. మహాగతి = పరమ ఆ శ్రయము. విష్ణుని పరమ పదము = శుద్ధ స్వరూప ప్రకాశము. గృహములో సూర్యుని ప్రకాశము స్పష్టముగనుండును. అక్కడే, హృదయాంతరమున పరమేశ్వరుడు ప్రకాశించును. -యిత్యాదులు ఊహించనగును.

భూరి=అధికమగు, పర్యాప్తమగునట్టి; యీ ప్రకారము కర్తృ కారకము వల్ల (భూ+క్రిన్. ఉ.౪-౬౫). శృంగ, శ్రిఙ్ సేవాయాం (భ్వా. ఉ. వల్ల) అగును. శ్రయతి శిరః=శిరస్సు ఆధారమగునది. లేదా, శౄహింసాయాం, (క్ర్యా.ప.వల్ల) శృణాత్యనేన= దీనితో (పశువు తన శత్రువును) కొట్టును. లేదా, శమర్థింసాయాం (క్ర్యా.ప.వల్ల) అగును. లేదా, రక్షణ కొఱకు (శరణ+గమ్). పుట్టెను, లేదా శిరస్సు నుండి పుట్టెను (శిర్+గమ్) అయాసః=ఇటునటు తిరుగునట్టిది. ఉరుగాయ=మహాగతి కలిగిన, విష్ణువు యొక్క పరమంపదం= అన్నిటికన్న అధికమైన స్థానము, పూర్ణముగ దిగువ ప్రకాశించును. పాద = పదగతౌ, (ది. ఆ. వల్ల) అగును. పద్యతే అనేన = దీని వలన వ్యవహరించును (పోవును) (కాళ్లు రచించిన జాడ) గుర్తునకు పదమని పేరు. పశువుకు నాల్గు పాదములుండును. భాగములుగనున్న పాదములతో సమానత యుండుట వల్ల గ్రంథము, క్షేత్రము మొదలగునవి పద శబ్దము వల్ల చెప్పబడును.

ఏవమన్యేషామపి సత్త్వానాం సన్దేహా విద్యన్తే, తాని చేత్సమానకర్మాణి సమాననిర్వచనాని, నానాకర్మాణి చేన్నానానిర్వచనాని యథార్థం నిర్వక్తవ్యాని। ఇతీమాన్యేకవింశతిః పృథివీనామధేయాన్యనుక్రాన్తాని। తత్ర నిరృతిర్నిరమణా దృచ్ఛతేః కృచ్ఛ్రాపత్తి రితరా, సా పృథివ్యా సన్దిహ్యతే తయోర్విభాగస్తస్యా ఏషా భవతి ॥ ౭

తెలుగు:- ఈ ప్రకారము (గో శబ్దమునకు వలె) ద్రవ్యములందు కూడ (నామములలో) సందేహముండును. సమానకర్మలు కల శబ్దములైనచో నానా నిర్వచనములు కలవియగును. నానా కర్మలవైనచో నానా నిర్వచనములు కలవియగును. అర్థానుసారముగ నిర్వచనము యోగ్యమగును. అనగా, యే అర్థమునకు వాచకమగునో అట్టి అర్థానుసారమగు ధాతువు మొదలైన వానివల్ల నిర్వచనము కావలసియుండును. పృథివికి ౨౧నామములు అనుక్రమముగ పఠింపబడును. ముల్లోకముల నాశ్రయించియున్న ద్రవ్యము లలో పృథివి మొదటిదైయున్నది. కావున పృథివి యొక్క నామములు తొలుత జెప్పబడెను. ఈ నామములలో నిరృతి నామమున్నది.

నిర్ఋతి=నిరమణ (నిరమన్తేఽస్యాం భూతాని)=దీనిపైని ప్రాణధారులు పూర్ణముగ ఆనందము పొందుచుందురు. (ని+రమ, భ్వా. ఆ. వల్ల). కష్టాపత్తి అర్థము కూడ నున్నది; ఈ పేరు ఋ (తు.ప.) వల్లనగును. ఇది సందిగ్ధార్థముగ తోచును. పై రెండు విధముల అర్థమునందు పూర్తి భేదమగుపడుచున్నది. ఈ విధమైన సందిగ్ధ నిర్ఋతి శబ్దము మంత్రముననున్నది.

య ఈం చకారనసో అస్య వేద య ఈం దదర్శ హిరుగిన్ను తస్మాత్ స మాతుర్యోనా పరివీతో అన్తర్బహుప్రజా నిర్ఋతిమా వివేశ ।

తెలుఁగు:- ఈ వృష్టిని నిర్మించు మేఘము వృష్టి యొక్క తత్వమును తెలియ జాలదు. కాని వృష్టిని ప్రత్యక్షముగ జూచుచున్నట్టి దానికన్న భిన్నమై యున్నది (దాని లోపల).

వివరణ:- మేఘము వృష్టిని కలుగజేసి, లోకోపకారము చేయును. కాని, జ్ఞానము వల్ల జేయుచుండుట లేదు. విజ్ఞాన కలా నిపుణునిరీతి ఇంద్ర పరమాత్మ నియమానుసారముగ జేయును; (దాని కన్న భిన్నమై దానిలో నున్నట్టి పరమాత్మ) అని భావము. ఆ మేఘము మాతృ యోని యందు తిరుగాడుచుండును. అనేక ప్రకారము వృద్ధిబొంది భూమియందు ప్రవేశించును. (ఋ.౧-౧౬౪-౩౨).

మాతృ గర్భాశయమందు తిరుగుచు, లోపలనే అనేక రూపములతో వృద్ధియై సరియైన కాలమున భూమిపై బడునట్టి బాలకునివలె, నీటి ఆవిరి రూపమున అంతరిక్షమున వాయువుచే చుట్టబడి మేఘము అనేకమైన అవస్థలను పొంది జలమై భూమియందు ప్రవేశించును.

బహుప్రజాః కృచ్ఛ్రమాపద్యత ఇతి పరివ్రాజకాః। వర్షకర్మేతి నైరుక్తాః। య ఈం చకారేతి కరోతికిరతీ సన్దిగ్ధౌ వర్షకర్మణా। న సో అస్య వేద మధ్యమః। స ఏవాస్య వేదమధ్యమో యో దదర్శాదిత్యో పహితం। స మాతుర్యోనౌ। మాతాన్తరిక్షం నిర్మీయన్తేఽస్మిన్భూతాని। యోనిరన్తరిక్షం మహానవయవః పరివీతో వాయునాయమ పీతరో యోనిరేతస్మాదేవ పరియుతో భవతి। బహుప్రజా భూమిమాపద్యతే వర్షకర్మణా॥ ౮

తెలుఁగు:- తరచుగా ఉత్పన్నమగుచున్నవారు దుఃఖములో పడుచున్నారని (పరివ్రాజకులు) సన్యాసులు చెప్పుదురు. వృష్టి యొక్క కర్మయని నైరుక్తులు చెప్పుదురు. చకార=చేయుచున్న డుకృఞ్ కరణే (త.ఉ.); కౄ=విక్షేపే (తు.ప); యిక్కడ రెండు ధాతువులు వృష్టికర్మతో సందిగ్ధముగనున్నవి. (వృష్టి అర్థమున రెండు ప్రయోగములును సిద్ధించును). మధ్యమ లోకమందుండు మేఘము నకు యెట్టి జలము తనలోనున్నదో

తెలియదు మధ్యమ స్థానము (అంతరిక్షము)న నున్న మేఘమునకు ఇంద్రుడు అధిష్ఠాత. దీనిని తెలిసికొన్నవారు సూర్యకిరణము చేత మూయబడినది అని తెలిసికొందురు. మాత=అంతరిక్షము. దీనిలో ప్రాణధారులు సంభవమగుదురు. (ఆకాశమందే సకలము ఉత్పత్తియగును). మా(జ. ఆ. వల్ల) అంతరిక్షము = యోని, ఆకాశము = గొప్పవాయువుతో కలసిమెలసి యున్నది. (యు, అ.ప.వల్ల) రెండవ యోని స్త్రీ యోని కూడ దీని వల్లనేయగును, (నరములతో మాంసముతో స్త్రీ యోని కలసిమెలసియుండును) అనేక ప్రకారముల పెంపొందు వర్ష కర్మ వల్ల భూమిపై పడుచుందురు.

వివరణ:-గర్భము కలుగజేయువానికి (కామిగాని, పుత్రార్థికాని) దీని తత్త్వము తెలియదు. తెలియ గలిగి చూచువాడు అన్యుడు, భిన్నుడునైయున్నాడు. అజ్ఞాని పదే పదే జన్మ మరణ దుఃఖములలో పడుచున్నాడు, కావున ఆత్మ జ్ఞానమవశ్యమని భావము.

ఈ మంత్రమందు నిర్ఋతి శబ్దము నైరుక్త పక్షమున భూమియనియు, పరివ్రాజక పక్షమున కష్ట, దుఃఖములనియు తెలియుచున్నది. పైన చెప్పిన రెండు విధములు, మంత్రములోని శబ్దము వల్ల స్పష్టమగుచున్నవి. మంత్ర ములు గొప్ప అర్థములు కలవిగా నున్నవి. మంత్రముల అర్థమునకు హద్దు లేదు, మఱియు, సులభమైనదియు గాదు; అర్థము జెప్పునట్టి వాని శక్తిపై ఆధారపడియున్నది. ఆధ్యాత్మిక ఆధి దైవిక ఆధి(భౌతిక) యాజ్ఞిక పక్షముల జెప్పగలుగు యోగ్యత యుండి అర్థము జెప్పిన దోషము కాదు. శాస్త్ర మందక్కడక్కడ ఉదాహరణలున్నవి. (దుర్గాచార్య)

శాకపూణిః సఙ్కల్పయా ఞ్చక్రే సర్వా దేవతా జానానీతి తస్మై దేవతోభయలింగా ప్రాదుర్బభూవ। తాం న జజ్ఞే। తాం పప్రచ్ఛ వివిదిషాణి త్వేతి। సాஉస్మా ఏతామృచమాదిదే శైషా మద్దేవతేతి ॥ ౮

తెలుఁగు:- సర్వ దేవతల (మంత్రదేవతలు) (ప్రాణము) సామర్థ్యమును నేను తెలుసుకొనుటకు సంకల్పించితినని శాకపూణి యుండగా రెండు చిహ్నములు గల దేవత ప్రకటమయ్యెను. శాకపూణికి బోధపడలేదు. 'నీవెవరో చెప్పుము, నిన్ను దెలియ గోరుచున్నాను' అని పల్కెను. వానికి, అక్కడ 'ఋచ' ప్రకటమయ్యెను. ఆ మంత్రమే దేవతా రూపమని తెలిసినది.

వివరణ:- దేవతా తత్త్వము సులభముగా బోధపడదు. గొప్ప నిరుక్తకారుడైన శాకపూణి ఆచార్యులకు కూడ దేవతాతత్త్వము విషయమై వ్యామోహ ముండెనని అభిప్రాయము.

(స్త్రీ పుల్లింగములు, లేక, మధ్యమోత్తమ చిహ్నములు కల దేవతలు). మంత్రములందు ప్రతిపాదితమైన దేవతల యొక్క వాస్తవ తత్త్వము మిక్కిలి ఆవశ్యకమని తాత్పర్యము.

అయం స శిఙ్క్తే యేన గౌరభీవృతా మిమాతి మాయుం ధ్వసనావధి శ్రితా। సా చిత్తిభిర్ని హి చకార మర్త్యం విద్యుద్భవన్తీ ప్రతి వవ్రి మౌహతా। అయం స శబ్దాయతే యేన గౌరభిప్రవృత్తా మిమాతి మాయుం శబ్దం కరోతి మాయుమివాదిత్యమితి వా। వాగేషా మాధ్యమికా ధ్వంసనే మేఘేఽధిశ్రితా సా చిత్తిభిః కర్మభిర్నీచైర్నికరోతి మర్త్యం।విద్యుద్భవన్తీ ప్రత్యూహతే వవ్రిమ్। వవ్రిరితి రూపనామ వృణోతీతి సతః। వర్షేణ ప్రచ్ఛాద్య పృథివీంతత్పునరాదత్తే॥ ౯

తెలుఁగు:-మేఘము యొక్క కోలాహలము వల్ల వాణి నాలుగు దిక్కులను చుట్టి మేఘమును ఆశ్రయించి శబ్దము జేయును. అది విద్యుత్ రూపమున (వర్షరూప) కర్మల వల్ల మనుష్యులకు నమ్రత (కృతజ్ఞత) కలుగునట్లు చేసి, తిరిగి అదృశ్యమగును. (ఋ.౧-౧౬౪-౨౯). నాల్గు దిక్కుల యందు ప్రవృత్తమై యున్న వాణి ఆ శబ్దమునకు కారణమై యున్నది. మిమాతి మాయుం = శబ్దము చేయుచున్నది. లేదా, మాయుం = సూర్యుడు, సూర్యుని వలె, (తనకు తాను) రచించును (ప్రకాశించు చుండును). అది వాణియై యున్నది; అది మధ్యమ మేఘము. ధ్వసనౌ (ధ్వసని యొక్క సప్తమ్యేకవచనము) = మేఘముపై, స్థితమైన. అది చిత్తి భిః = కర్మల వల్ల మనుష్యులను వంగునట్లు చేయును. వవ్రి = రూపము, (దాగొనును)అదృశ్యమగును) = రూపము సమాప్తిజేయును. ఈ ప్రకారము, కర్తృకారకము వల్ల (వృ ఞ్ ఆచ్ఛాదనే, స్వా. ఉ.); వృష్టితో పృథివిని మూసివేయును. ఆ సూర్యరూపమున మఱల లాగుకొనును.

వివరణ:- (మాధ్యమిక) అంతరిక్షము నందు వాణి, మేఘమైన తర్వాత ప్రాదుర్భావమై రూపమును అదృశ్యము చేయును. పృథివిపై బడు తన జలరూపము తలక్రిందులు చేసి తిరిగి ఆకాశమునకు గొనిపోవును అని భావము. ఇక్కడ, అయం సః యేన అని పుంలింగ దేవతా వర్ణన యున్నది. మఱల, అభీవృతా, సా, అను ప్రయోగములతో స్త్రీ లింగము చెప్పబడి యుండుట వల్ల, ముఖ్యమైనదేదైయుండును? (పుంలింగమా, స్త్రీ లింగమా) వర్షించుట, పృథివి నుండి మఱల జలములు గ్రహించుట--యివి రెండు కర్మలు అని చెప్పబడెను. మధ్య స్థానీ దేవతా(ఇంద్ర, పర్జన్యాది) సంబంధ

మున్నది వర్షము; జలములను పైకి లాగుకొను కర్మ సూర్యునిది (ఉత్తమ స్థానముననున్న దేవత.) భిన్నములగు నీ రెండును కలిపి చెప్పుటెట్లగును? సమాధానము-విద్యుత్తు, సూర్యుడు ఒకటే తత్త్వము. సూర్యుడే విద్యు ద్రూపమున వర్షమును కలుగజేయును. సూర్య రూపమున భూమిపైనున్న జలములను లాగుకొనును.

ద్వితీయ పాదము సమాప్తము.

ద్వితీయాధ్యాయము

తృతీయపాదము

నిఘంటు పాఠము:-

హేమ-చన్ద్రమ్-రుక్మమ్-అయః-హిరణ్యమ్-పేశః-కృశనమ్-లోహః-కనకమ్-కాఞ్చనమ్-భర్మ-అమృతమ్-మరుత్-దత్రమ్-జాతరూప మితి పఞ్చదశ హిరణ్యనామాని ॥ ౧-౨

హిరణ్యనామాన్యుత్తరాణి పఞ్చదశ। హిరణ్యం కస్మాద్ధ్రియతే ఆయమ్యమానమితి వా హ్రియత జనాజ్జనమితి వా హితరమణం భవతీతి వా హృదయరమణం భవతీతి వా హర్యతేర్వా స్యాత్ ప్రేప్సాకర్మణః ॥

తెలుఁగు:- సువర్ణమునకు పదునైదు నామములు - దేనివల్ల హిరణ్య మందురు? పొడవగునట్లు లాగబడును. (బంగారు పని జేయు (శిల్పులు) వారు దీనిని పొడవగునట్లు, పల్చగాను, తీగె వలె, రేకులు గాను చేయుదురు. లేదా, ఒక మనుష్యుని నుండి వేరొక మనుష్యుని వైపు లాగబడును: (వ్యాపారములో; యొకని వద్ద నుండి యితరుని వద్దకు జేరుట) హితకారియు, ఆనందింపజేయు నదియు. లేదా, హృదయానందము గలుగజేయునది లేదా, అందఱు ఇచ్ఛయించు ద్రవ్యము; ఇర్య (భ్వా.ప) వల్లనగును. (అందఱి వల్ల) కోరబడునది.

నిఘంటు పాఠము:- (అన్తరిక్ష నామసు సముద్రః)

అమ్బరమ్ - వియత్ - వ్యోమ - బర్హిః - ధన్వ - అన్తరిక్షమ్ - ఆకాశమ్ - ఆపః - పృథివీ - భూః - స్వయమ్భూః-అధ్వా-పుష్కరమ్-సగరః సముద్రః-అధ్వరమితి షోడశాన్తరిక్ష నామాని ॥ ౧-౩

అన్తరిక్షనామాన్యుత్తరాణి షోడశ। అన్తరిక్షం కస్మాదన్తరా క్షాన్తం భవత్యన్తరేమే ఇతి వా శరీరేష్వన్తరక్షయమితి వా। తత్ర సముద్ర ఇత్యేతత్పార్థివేన సముద్రేణ సన్దిహ్యతే। సముద్రఃకస్మాత్సముద్ద్రవన్త్యస్మాదాపః, సమభిద్రవన్త్యేనమాపః, సమ్మోదన్తేఽస్మిన్ భూతాని, సముదకోభవతి, సమునత్తీతి వా। తయోర్విభాగః। తత్రేతి హాసమాచక్షతే-దేవాపిశ్చార్ష్టిషేణఃశన్తనుశ్చ కౌరవ్యౌభ్రాతరౌ బభూవ తుః। స శన్తనుః

కనీయానభిషేచయాఞ్చక్రే। దేవాపిస్తపః ప్రతిపేదే। తతః శన్తనో రాజ్యే ద్వాదశ వర్షాణి దేవో నవవర్ష। తమ్యుచుర్బ్రాహ్మణా అధర్మస్త్వయా చరితో జ్యేష్ఠం భ్రాతరమన్త రిత్యాభిషేచితం, తస్మాత్తే దేవో న వర్షతీతి। స శన్తనుర్దేవాపిం శిశిక్ష రాజ్యేన। తమువాచ దేవాపిః పురోహితస్తేఽసాని యాజయాని చత్వేతి। తస్యైతద్వర్షకామసూక్తమ్। తస్యైషా భవతి ॥ ౧౦

తెలుగు:- అంతరిక్ష నామములు ౧౬ అంతరిక్ష మెటులగును? అన్తరా+క్షా=అంతరిక్ష మధ్యను పృథివి వఱకు నున్నది. లేదా, ద్యులోక భూలోకములకు మధ్య భాగమున, క్షియతి=వసించునది. అన్తరా+క్షి =శరీరములో నాశనములేనిది. (పృథివ్యాదులు నాశనమైనను దీనికి నాశనము లేకుండును) (అన్తర్+న+క్షి). ఈ నామములలో నున్న 'సముద్రము' నామము వల్ల భూమిపై నుండు సముద్రమని సందేహము కలుగవచ్చును. సముద్ర మనగా-దీని నుండి జలము మీదికి లేచిపోవును, (ఆవిరియై). లేదా, (నదుల) జలములు దీనివైపుకు పరుగెత్తును (సమ్+ఉద్+ద్రు.భ్వా.ప.) లేదా, దీనిలో జలచరములు జీవ ప్రసన్నములగును [జలము అగాధ, అపారమగుట వల్ల (సమ్+ముద్ హర్షే భ్వా.ఆ.). లేదా, సం=సంహతం ఉదకమ్ అస్మిన్] దీనిలో, జలము కూడబడును. (సమ్+ఉదక్). లేదా, తడిపివేయును. (ఆవిరి రూపమున దీని నుండి పైకి లేచిన జలము సర్వమైన పృథివిని తడుపును- సమ్+ఉన్దీ క్లేదనే. రు.ప.).

ఈ రెండు (సముద్ర శబ్ద వాచకములు) విభాగముల గూర్చి (ఉదాహరింప బడినట్టి) యితిహాసము కలదు. ఋష్టిషేణ పుత్రులు దేవాపి, శంతనుడు-శంతనుడు (చిన్నవాడు), రాజ్యాభిషిక్తుడయ్యెను. దేవాపి తపస్వియయ్యెను. (విశ్వామిత్రుని వలె బ్రాహ్మణత్వము బొందుటకై- దుర్గాచార్య.) శంతనుని రాజ్యమందు పన్నెండు సంవత్సరములు వర్షము లేకుండెను. 'నీ కన్న పెద్దవాడుండగ నీవు రాజ్యానికి వచ్చిన కారణమున, ధర్మమునుల్లంఘించితివి. కాబట్టి, దేవతలు వర్షము లేకుండ జేసిరి.' అని బ్రాహ్మణులు చెప్పిరి. అంతట, దేవాపికి రాజ్యమిచ్చి వేయవలెనని శంతనుడు తలంచెను. 'నీవు యజ్ఞము జేయుము, నేను పురోహితుడ నగుదును' అని దేవాపి పల్కెను, (రాజ్యకాంక్ష తనకు లేదని భావము). దేవాపికి వర్షకామ సూక్తము తెలుసును. ఈ సూక్తములో సముద్ర శబ్దార్థము యొక్క రెండు విభాగములు చూపబడును.

ఆర్ష్టిషేణో హోత్రమృషిర్నిషీదన్దేవాపిర్దేవసుమతిం చికిత్వాన్। స ఉత్తర స్మాదధరం సముద్రమపో దివ్యా అసృజద్వర్ష్యా అభి॥ ఆర్ష్టిషేణ ఋష్టిషేణస్య పుత్ర ఇషితసేనస్యేతి వా। సేనా సేశ్వరా సమానగతిర్వా పుత్రః పురు త్రాయతే నిపరణాద్వా పున్నరకం తతస్త్రాయత ఇతి వా। హోత్రమృషిర్నిషదిన్నృషిర్దర్శ నాత్స్తుతో మాన్ద దర్శే త్యాపమన్యవః।

'తద్యే దనాంస్తపస్యమానాన్బ్రహ్మస్వయ మ్భ్వ భ్యానర్ష తదృషయోఽభవం స్తదృషీణామృషిత్వమితి' విజ్ఞాయతే। దేవాపిర్దేవానా మాప్త్యా స్తుత్యా చ ప్రదానేన చ। దేవసుమతిం దేవానాం కల్యాణీం మతిం। చికిత్వాంశ్చేతనవాన్। స ఉత్తరస్మాదధరం సముద్రమ్। ఉత్తర ఉద్ధతతరో భవత్యధరోఽధోరః అథో న ధావతీత్యూర్ధ్వగతిః ప్రతిషిద్ధా। తస్యోత్తరా భూయస నిర్వచనాయ॥ ౧౧

తెలుగు:- ఋష్టిషేణ పుత్రుడైన దేవాపి ఋషి, దేవతల కళ్యాణ మతి (యజ్ఞమున పిలువబడి వర్షమును తెచ్చునట్టి యీ మతి) తెలిసి యజ్ఞకర్మ యందు స్థితుడయ్యెను. ఆ మీద నున్న సముద్రము (అంతరిక్షము) నుండి వర్షము యొక్క దివ్య జలములను క్రిందికి (భూమిపైకి) సముద్రము వైపు వదలిపెట్టించెను. (ఋ.౧౦-౯౮-౫). అర్ష్టిషేణః=ఋష్టి ప్రధానా సేనాయస్య, తస్య పుత్రః = బల్లెములు ధరించునట్టి సేనగల వాని పుత్రుడు, లేదా, ఇషితసేన (ముందుపోవుచున్న సేన గలవాని) యొక్క సేనా=సేనాపతి (స+ఇన్) ఇన్=ఈశ్వర=యజమాని) లేదా, సమానగతి యున్నదగును. పుత్ర=అధికముగ రక్షించును (పురు+త్ర). లేదా, యిచ్చుటవల్ల (పితరుల కిచ్చును, వ్యా.క్యా.ప.వల్ల). లేదా, పుత్=నరకము, త్ర=రక్షించువాడు (నరకము నుండి). ఋషి పశ్యతి=సూక్ష్మ విషయములు కూడ గల మంత్ర సమూహములను చూచునట్టి.-ఇది ఔపమన్యుని అభిప్రాయము.

'తపస్సు చేయుచున్నప్పుడు, స్వయంభు=(అకృతక, అనుత్పన్న అనాది) వేదము సరళముగ (తిన్నగా) ప్రాప్తమయ్యెను; ఋషియయ్యెను; ఋషులకు ఋషిత్వమగును (బ్రాహ్మణముల వల్ల దెలియుచున్నది).' దేవాపి=దేవతల యొక్క ప్రాప్తి వలననైనది. (స్తుతి వల్ల గాని హవి యొసంగుట వల్ల గాని దేవతలకు ప్రాప్తించును). దేవసుమతి = దేవతల యొక్క శుభమతికి చికిత్వాన్=తెలిసియుండి. 'మీది నుండి క్రిందనున్న సముద్రమునకు'. ఉత్తర=అధికముగ ఎత్తైన, అధర=క్రిందికి పోయియున్న. అధః =(న+ధావ్) పరుగెత్తనట్టి (ఊర్ధ్వ గతి నిషేధము) దీని తర్వాత (ఋచ) (ఈ విషయమును) అధికముగ విప్పి చెప్పును.

ఇతిహాస పక్షమున అర్థము జెప్పి, యింక, నిరుక్త పక్షమున జెప్పును.

యద్దేవాపిః శన్తనవే పురోహితో హోత్రాయ వృతః కృపయన్నదీధేత్। దేవశ్రుతం వృష్టివనిం రరాణో బృహస్పతి ర్వాచమస్మా అయచ్ఛత్। శన్తనుః శంతనోఽస్త్వితి వా శమస్మై తన్వా అస్త్వితి వా। పురోహితః పురః ఏనం దధతి। హోత్రాయ వృతః కృపాయమాణోఽన్వధ్యాయత్। దేవశ్రుతం దేవా ఏనం శృణ్వన్తి। వృష్టివనిం

వృష్టియాచినం। రరాణో రాతిరభ్యస్తో బృహస్పతిర్బ్రహ్మాసీత్సోఽస్మైవాచ మయచ్ఛద్ బృహదుప వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ౧౨

తెలుఁగు:- దేవాపి శంతనునకు పురోహితుడై హోత యొక్క కర్మజేయు చున్నప్పుడు, శంతనునిపై కృప కలిగి (వృష్టియగుగాక అని) చింతించెను. దేవతల ద్వారా విని వర్షము నర్థించు యీ దేవాపికి వర్షము యిచ్చుచు బృహస్పతి వానికి వాణిని ప్రసాదించెను. (ఋ.౧౦-౯౮-౭) శంతనుః=(రోగపీడిత శరీరమును చూచి చెప్పినదేమన) ఓ శరీరమా కల్యాణమగుగాక. లేదా, శరీరము వల్ల కల్యాణమగుగాక (శం+తను). పురోహిత=ఇది, ముందు స్థాపింపబడును(శాన్తిక పౌష్టిక కర్మలందు దీనిని చెప్పుదురు;) (పురః+ధా+క్త) హోత యొక్క కర్మ కొఱకు శ్రేష్ఠమై కృపతో చింతనజేయును. దేవశ్రుతం= దేవతలు దీనిని వినెదరు (ప్రార్థనమన్నింతురు.) వృష్టివనిం=వృష్టిని గోఱువానికి రరాణః=రాదానే (అ.ప.) అభ్యస్త (ద్విత్వమైనది) బృహస్పతి (యీ కర్మ యందు) బ్రహ్మయయ్యెను. వాడు వీనికి వాణినిచ్చెను. బృహత్ వ్యాఖ్య చేయబడెను (౧-౭ నందు)

వివరణ:- దేవాపి శంతనుని యజ్ఞము జేయునప్పుడు బ్రహ్మ, స్వయముగా బ్రహ్మత్వమును స్వీకరించెను; దేవాపికి వాణినిచ్చెను. ఆ వాణితో దేవతలను స్తుతించి వర్షమును పొందెను. మంత్రము యొక్క నిదానము వల్ల, పెద్ద కుమారుడుండగా చిన్నవానికి రాజ్యాభిషేకము ధర్మవిరుద్ధమని తెలియు చున్నది. అందువల్ల వరములు అభావమయ్యెను. (దుర్గాచార్యులు) మంత్రము నకు నిరుక్తపక్షమైన అర్థము- ఋష్టిషేణ=మధ్యముడు(ఇంద్రుడు) (వానికి బల్లెములు గల సేనా, గరుత్) వాని పుత్రుడు పృథివి యొక్క అగ్ని, యిదియే దేవాపి (ఏలయన, సర్వదేవతలలో నుండును) శన్తను = లోకుల శరీర కల్యాణమునకై యజ్ఞము జేయు యజమాని. బృహస్పతి=వాణి యొక్క పతి, మధ్యమ (మేఘము). (ఇచ్చిన వాణి కఠోరమైనది దుర్గాచార్య). మంత్రార్థములు రెండిటిలో ఐతిహాసిక పక్షమున కొంత దోషమున్నది-దేవాపి, పైనుదహరించిన సూక్తమునకు ద్రష్టయైన ఋషి; స్వనిర్దేశ ప్రథమ పురుషతో, భూతకాలముతో యెట్లు చెప్పగలుగును. దీనికి దుర్గాచార్యులు చెప్పిన సమాధానమేమన. ఈ కల్పమందు దేవాపి శంతనులున్నట్లు దీనికి పూర్వ కల్పమున గూడనుండియుండునను అభిప్రాయముతో దేవాపి అట్లు చెప్పియుండవచ్చును.

తృతీయ పాదము సమాప్తము

ద్వితీయాధ్యాయము

చతుర్థ పాదము

నిఘంటు పాఠము:-

స్వః-పృశ్నిః-నాకః-గౌః-విష్టప్-నభ ఇతి షట్ సాధారణాని ॥ ౧-౪ ॥

సాధారణాన్యుత్తరాణి షడ్ దివశ్చాది త్యస్య చ। యాని త్వస్య ప్రాధాన్యేనోపరిష్టాత్తాని వ్యాఖ్యాస్యామః। ఆదిత్యః కస్మాదాదత్తే రసానాదత్తే భాసం జ్యోతిషామాదీప్తో భాసేసి వాదితేః పుత్ర ఇతి వా। అల్పప్రయోగం త్వస్యైతదార్చాభ్యామ్నాయే సూక్తభాక్ సూర్యమదితేయమ్। అదితేఃపుత్రమ్। ఏవమన్యాసామపి సూ దేవతానామాదిత్య ప్రవాదాః స్తుతయో భవన్తి। తద్యథైతన్మిత్రస్య వరుణస్యార్యమ్ణో దక్షస్య భగస్యాంశస్యేతి। అథాపి మిత్రావరుణయోః। ఆదిత్యా దానునస్పతీ। దానపతీ। అథాపి మిత్రస్యైకస్య। ప్ర స మిత్ర మర్తో అస్తు ప్రయస్వాన్యస్త ఆదిత్య శిక్షతి వ్రతేన। ఇత్యపి నిగమో భవతి। అథాపి వరుణస్యైకస్య। అథా వయమాదిత్య వ్రతే తవ। వ్రతమితి కర్మనామ వృణోతీతి సతః। ఇదమపీతరద్ వ్రతమేతస్మాదేవ నివృత్తికర్మ వారయతీతి సతః। అన్నమపి వ్రతముచ్యతే యదావృణోతి శరీరమ్॥ ౧౩

తెలుఁగు:- ఈ నిఘంటు పదములాఱును (ద్యౌ కు) సూర్యునకు నామములై యున్నవి. ప్రధానత్వము వల్ల సూర్యుని గురించి వ్యాఖ్యానింపబడును; దైవత ప్రకరణమునందు, (అధ్యా. ౧౨.) ఇక్కడ, నైఘంటుక ప్రకరణమున లోక ప్రసంగ రీతిని చెప్పబడును.

ఆదిత్యుడని యేల చెప్పెదరు? తన కిరణముల ద్వారా రసములను యీడ్చుకొనును (గ్రహించును, ఆకర్షించి) లేదా, నక్షత్రముల ప్రకాశమును గ్రహించును (సూర్యుడుదయించగనే నక్షత్రముల కాంతి నాశనమగును); (ఆ +దా. జు. ఉం. వల్ల) లేదా, (ఆ+దీప్ దీపనే, ది. ఆ. వల్ల) అన్నివైపులు ప్రకాశింపజేయును. అదితిపుత్ర = అదితి పుత్రత్వేన నామము ఋగ్వేద పాఠమందు స్వల్ప ప్రయోగమున్నది. అది కూడా సూక్తము ద్వారా స్తుతియై యున్నది; (ఈ ఉద్దేశము వల్ల హవి యొక్క విధానము లేదు.) **'యదం దేన మదధుర్య జ్ఞియాసో దివిదేవాః సూర్య మాదితేయమ్** = యజ్ఞియ దేవతలు అదితి యొక్క పుత్రుడైన సూర్యుని ద్యులోకమున స్థాపన జేసినప్పుడు. (ఋ. ౯-౪-౧౨-౧) ఆదితేయం=అదితి పుత్రుని ఈ ప్రకారము

(సూర్యవత్ అదితి పుత్రుడగుటవల్ల) అన్యదేవతలు కూడ ఆదిత్య నామమున స్తుతింపబడుదురు. ఎట్లన (ఋ.౨-౭-౬-౧.) లో మిత్ర, వరుణ, అర్యమా, దక్ష, భగ, అంశలు ఆదిత్యనామముతో స్తుతింపబడెను, (నిరు.౧౨-౩౬) మిత్రా వరుణులను యిద్దరు అదితికి పుత్రులు (ఋ.౨-౮-౮-౧.) ఒక్క మిత్రునికే వేరుగా స్తుతి (ఆదిత్యనామముతో) ఋ. ౩-౪-౯-౨లో నున్నది; నిగమ మగును. మఱియు, (ఋ.౧-౨-౧౯-౯) లో అదితి పుత్రయని చెప్పబడెను;

(సాధారణ నామ నిర్వచనం)

వ్రతము కర్మయొక్కనామము, కప్పును, (అంతఃకరణమందు స్వచిత్రముతో) అట్లగుటవల్ల, రెండవ వ్రతము (అసత్యమును విడుచుట మొదలగు, **'ఇదమహమనృతాత్ సత్యముపైమి'**, మొదలైనవి) నివృత్తి అర్థమిచ్చునట్టి (వృ, వల్ల నగును), అసత్యమును తొలగించును. అన్నమును కూడ వ్రతమందురు ఏలయన రుధిరము, మాంసము, క్రొవ్వు, యెముకలు మొదలైనవి సిద్ధము చేసి శరీరమును కప్పును.

స్వరాదిత్యో భవతి సు అరణః, సు ఈరణః స్వృతో రసాన్, స్వృతో భాసం జ్యోతిషాం; స్వృతో భాసేతి వా! ఏతేన ద్యౌర్వ్యాఖ్యాతా। పృశ్నిరాదిత్యో భవతి - ప్రాశ్నుత ఏనం వర్ణ ఇతి నైరుక్తాః, సంస్ప్రష్టా రసాన్, సంస్ప్రష్టా భాసం జ్యోతిషాం, సంస్పృష్టో భాసేతి వా। అథ ద్యౌః సంస్పృష్టా జ్యోతిర్భిః పుణ్యకృద్భిశ్చ। నాక ఆదిత్యో భవతి - నేతా రసానాం నేతా భాసాం,

జ్యోతిషాంప్రణయః।అథ ద్యౌః కమితి సుఖనామ,తత్ ప్రతిషిద్ధం ప్రతిషిధ్యేత॥ "న వా అముం లోకం జగ్ముషే కించనాకమ్। న వా అముం లోకం గతవతే కించనాసుఖం, పుణ్యకృతో హ్యేవ తత్ర గచ్ఛన్తి॥"

తెలుగు:- (ఆదిత్య శబ్దము యొక్క ప్రసక్తానుప్రసక్తము చెప్పి, యిప్పుడు సాధారణ నామముల నిర్వచన చేయును) స్వః = సూర్యుడు (సు+ఋ గతౌ భ్వా.ప) వల్ల, మంచి గతి కల్గినట్టి. లేదా, బాగా త్రోయువాడు (సు+ఈర్. అ.అ;చు.ఉ వల్ల) అంధకారముబోద్రోచువాడు. మంచి ప్రకాశమును రసములకిచ్చును. నక్షత్రములను ప్రకాశింపజేయును; లేదా ప్రకాశముతో చుట్టబెట్టును (సు+ఋ) ఇట్లు, ద్యౌవ్యాఖ్యానింపబడెను. ద్యౌ అర్థమందు కూడ, సంభవమగునట్లు నిర్వచించవచ్చును. పూర్వము (అధ్యా -౭-౩. లో) 'తాని చేత్ సమాన-కర్మాణి సమాన- నిర్వచనాని' అని చెప్పియున్నాడు. పృశ్నిః =సూర్యుడు. ప్ర+అశ్, స్వా.ఆ.వల్ల) ప్రకాశ మాన

వర్ణమును వ్యాపింప జేయును. ఇది నైరుక్తుల అభిప్రాయము లేదా, రసములను సదా స్పృశించు చుండును. లేదా నక్షత్రముల యొక్కప్రకాశమును స్పృశించును. లేదా, నక్షత్రముల ప్రకాశమువల్ల నాల్గుదిక్కులను స్పృశించుచుండును. నక్షత్రముల వల్లగాని పుణ్యాత్ములవల్లగాని స్పృశింపబడును;కావున, ద్యౌ పృశ్నియగును నాకః= సూర్యుడు; రసములను ఆకాశమునకు గొనిపోవును; సర్వదిక్కులకు ప్రకాశము గొనిపోవువాడు; (ణీ ఞ్ప్రాపణే, భ్వా.ఉ.) నక్షత్రములను నడుపువాడు. కం = సుఖమునకు పేరు; న కం=అకం=అసుఖం నఅకం యత్ర,సనాకః (మొదట నిషేధము, తరువాత నిషేధమును నిషేధించుట). దీనికి బ్రాహ్మణములందు ప్రమాణమున్నది ఆ(ద్యౌ) లోకమును పొందినవారి కొరకు అసుఖముండదు. పుణ్యాత్ములే అక్కడకు బోవుదురు. (పుణ్యాత్ములకు దుఃఖముండదు).

గౌరాదిత్యో భవతి। గమయతి రసాన్, గచ్ఛత్యన్తరిక్షే అథ ద్యౌర్యత్పృథివ్యా అధిదూరం గతా భవతి। యచ్చాస్యాం జ్యోతీంషి గచ్ఛతి। విష్ట బాదిత్యో భవతి। ఆవిష్టోరసాన్, ఆవిష్టో భాసం జ్యోతిషామ్, ఆవిష్టో భాసేతి వా। అథద్యౌరావిష్టా జ్యోతిర్భిః పుణ్యకృద్భిశ్చ। నభ ఆదిత్యో భవతి। నేతా రసానాం, నేతా భాసాం, జ్యోతిషాం ప్రణయః। అపి వా భన..ఏవ స్యాద్విపరీతః, ననభాతీతివా। ఏతేన ద్యౌర్వ్యాఖ్యాతా ॥ ౧౪

తెలుఁగు:- గౌః = సూర్యుడు; రసములను ఆకాశమున జేర్చును; ఈ కారణమువల్ల ద్యౌ (గౌహే), పృథివికిపైని దూర (మార్గ)మున పోయెను. లేదా, దీని వల్ల ద్యులోకమున గ్రహాదులు చరించు చుండుటవల్ల గౌః. విష్టప = సూర్యుడు. రసములందు (కిరణముల ద్వారా) తిరుగుచుండును. (తన ప్రకాశమువల్ల) ప్రకాశించు పదార్థములను తిరుగుచుండునట్లు జేయును. లేదా, ప్రకాశముతో ఆవరించును ప్రకాశములతోను, లేక పుణ్యాత్ములతోను చుట్టబడియున్నది (ద్యౌ); కావున విష్టపమైనది. విశ్ ప్రవేశనే (తు.ప.వల్ల) నభః = సూర్యుడు; రసములను తీసుకొని పోవువాడు; ప్రకాశము లను నలు దిక్కులను ప్రసరింపజేయువాడు; (జ్యోతిషాం) గ్రహములను తిరుగునట్లు జేయువాడు;(నీ, నభ) తిరుగబడిన భన (నభ) భాసనః = ప్రకాశించువాడు, ఆ;స్,లుప్తమై' భన అగును. భాదీప్తౌ ది.ప.వల్ల, ననపూర్వక ననభః = అనభః (ఆద్యక్షరలోపము కలిగి నభః. ఈ ప్రకారము, ద్యౌర్వ్యాఖ్యా నింపబడెను.

అధ్యాయము ౨.లో

చతుర్థపాదము సమాప్తము.

ద్వితీయాధ్యాయము

పంచమ పాదము

నిఘంటువు పాఠము : -

ఖేదయః-కిరణాః-గావః-రశ్మయః-అభీశవః-దీధితయః -గభస్తయః -వనమ్-ఉస్రాః-వసవః-మరీచిపాః- మయూఖాః-సప్తఋషయః - సాధ్యాః - సుపర్ణా ఇతిపఞ్చదశ రశ్మి నామాని ॥ ౧౫

రశ్మినామాన్యుత్తరాణి పంచదశ ।రశ్మిర్యమనాత్తేషామాదితః సాధారణాని పఞ్చాశ్వరశ్మిభిః ॥

తెలుగు:- ఈ, పదిహేను నామములు కిరణములకు చెప్పబడును. కిరణములు, జలములు కళ్ళెములు గుఱ్ఱమును వశమందుంచుకొనును. యమ ఉపరమే, (ధ్వా.ప.వల్ల) ఆ నామములలో మొదటి యైదును గుఱ్ఱము యొక్క కళ్లెములతోను, తర్వాత పదియు కేవలము కిరణములతోను సంబంధమున్నది.

నిఘంటుపాఠము:-

ఆతాః-ఆశాః-ఉపరాః ఆష్టాః కాష్ఠాః-వ్యోమ-కకుభః-హరిత ఇత్యష్టాదిజ్ నామాని ॥ ౧-౬

దిజ్నామాన్యుత్తరాణ్యష్టౌ।దిశః కస్మాద్ దిశతేరాసదనాదపి వాఽభ్యశనాత్। తత్ర కాష్ఠా ఇత్యేతదనేకస్యాపి సత్త్వస్య నామ భవతి। కాష్ఠా దిశో భవన్తి క్రాన్త్వా స్థితా భవన్తి, కాష్ఠా ఉపదిశో భవన్తీతరేతరం క్రాన్త్వా స్థితా భవన్తి, ఆదిత్యోపి కాష్ఠోచ్యతే, క్రాన్త్వా స్థితో భవతి। ఆజ్యన్తోపి కాష్ఠోచ్యతే క్రాన్త్వా స్థితో భవతి। ఆపోఽపి కాష్ఠా ఉచ్యన్తే క్రాన్త్వా స్థితా భవన్తీతి స్థావరాణామ్ ॥ ౧౫

తెలుగు:- దిశః (దిశ్.తు.ఉ.వల్ల) వ్రేలితో చూపబడును. (ఆ+సద్, ధ్వా.ప.వల్ల.) సమీపముననుండును (వ్యాపించియుండుట వల్ల అన్ని వస్తువులకు సమీపము).

(అశూజ్ వ్యాప్తౌ. ధ్వా. ఆ. వల్ల) వ్యాపించి యుండుట వల్ల ఈ యెనిమిది నామములలో కాష్ఠానామము అనేకమైన యితర ద్రవ్యములకు కూడనున్నది. కాష్ఠా

= దిశలు; ప్రత్యేక వస్తువును సమీపించును. కాష్ఠా= ఉపదిశలు; దిశలతో ఒకదానినుండి రెండవదానికి పోవునప్పుడు స్థితమగుట వల్ల. కాష్ఠా=సూర్యుడు; అక్కడ స్వస్థానము జేరి స్థితమగుటవల్ల. హద్దు యొక్క కొనకు కాష్ఠా అందురు (బాణమార్గమున కంతము-దుర్గాచార్య) కాష్ఠా = జలము. జలాశయము నందుండుటవల్ల. (జలము రెండు విధములు - స్థావర, జంగమ). స్థావరముల యొక్క నిర్వచనమైనది.

(ఇంద్ర-వృత్ర యుద్ధము)

అతిష్ఠన్తీనామనివేశనానాంకాష్ఠానాంమధ్యే నిహితం శరీరం వృత్రస్య నిణ్యం వి చరన్త్యాపో దీర్ఘం తమ ఆశయదిన్ద్రశత్రుః ॥ ౧-౩౨-౧౦

తెలుగు:- ఆవిరి రూపమున (అవస్థయందు) స్థిరముగ నుండక, నిలిచి యుండక స్థితముగాకుండ (విశ్రామములేక) జలముల మధ్యను (మేఘము యొక్క) శరీరమును గుప్తము చేయుచుండును. వృత్ర నీచ భాగమున జలములు చరించు చుండును. అప్పుడు, ఇంద్రుడు కొట్టిపడవేసినది గొప్ప అంధకారమున నుండును.

అతిష్ఠన్తీనామని విశమానానామిత్యస్థావరాణాం కాష్ఠానాం మధ్యే నిహితం శరీరం మేఘః। శరీరం శృణాతేః శమ్నాతేర్వా। వృత్రస్య నిణ్యం నిర్ణామం విచరన్తి విజానన్త్యాప ఇతి। దీర్ఘం ద్రాఘతేః। తమస్తనోతేః। ఆశయదాశేతేః। ఇన్ద్రశత్రురిన్ద్రోఽస్య శమయితా వా శాతయితా వా తస్మా దిన్ద్ర శత్రుః। తత్కో వృత్రో మేఘ, ఇతి నైరుక్తాః, త్వాష్ట్రోఽసుర ఇత్యైతిహాసికాః, అపాం చ జ్యోతిశ్చ మి శ్రీభావకర్మణో వర్షకర్మ జాయతే తత్రోపమార్థేన యుద్ధవర్ణా భవన్తి। అహివత్తుఖలుం మన్త్రవర్ణా బ్రాహ్మణవాదాశ్చ। వివృద్ధ్యా శరీరస్య స్రోతాంసి నివారయాంచకార, తస్మిన్హతే ప్రసస్యన్దిర ఆపః। తదభివాదిన్యేషర్గ్భవతి ॥౧౬

తెలుగు:- నిలుకడలేని జలముల మధ్య గుప్తముగనుంచబడినది, శరీర = మేఘము శరీర, శృ వాశము (క్ర్యా.ప.) వల్లనగును. (ఏలయన, పడగొట్టబడును(చంపబడును) రెండు ధాతువులు కూడా హింసార్థకములు) వృత్రస్యనిణ్యం = వృత్రుని దిగువ భాగము (గుర్తించుటకు వీలు లేనట్టి రూపమున. విచరన్తి= జలములు ప్రాణము దీయును. దీర్ఘ, ద్రాఘ (పొడుగైన అనునర్థమిచ్చు, భ్వా.ఆ. వల్ల). తమస్, తన(త.ఉ.వల్ల) తతంభవతి = విస్తృతమగుచుండును. ఆశయత = ఆ+శీ. (అ.ఆ.వల్ల) (లజ్ యందు). ఇంద్ర శత్రుః= శమ్, లేక, శాత వల్ల శత్రువైనది; చంపుటయని రెండింటికి కూడా అర్థము. వృత్ర = మేఘము అని నైరుక్తుల అభిప్రాయము; ఇతిహాస మున త్వష్టయొక్క

పుత్రుడైన అసురుడు. ఇంద్ర వృత్రాసుర యుద్ధము యొక్క అభిప్రాయ మేమిటి? నీరు, జ్యోతి (విద్యుత్) కలియుట వల్ల వర్షక్రియ ఉత్పన్నమగును. యుద్ధరూపము ఉపమానముగ చెప్పబడెను. పరస్పర సంఘర్షణ వల్ల వజ్ర (విద్యుత్) ఘాతవల్ల వృత్రుని వధించి నీటిరూప మున క్రిందపడవైచెను. అహి శబ్దముతో కూడ (వృత్ర శబ్దమువలె) మంత్ర వర్ణా బ్రాహ్మణ వాదములలో నున్నది. అహి కూడ ఇంద్ర శత్రువని తెలియు చున్నది. వృత్రుడు శరీరము పెంచి జలప్రవాహమును అరికట్టెను. వాని మరణానంతరం జలములు బయలుదేరెను. ఈ అర్థముతో ఋచా (మంత్రము) కలదు.

దాసపత్నీరహిగోపా అతిష్ఠన్నిరుద్ధా ఆపఃపణినేవ గావః అపాం బిలమపిహితం యదాసీద్వృత్రం జఘన్వాం అప తద్వవార ॥ (ఋ.౧-౩౨-౧౧)॥

తెలుఁగు:- ఈ మంత్రములో 'అహి' శబ్దము వల్ల 'వృత్ర' అను అర్థమిచ్చును. కావున, వృత్ర అని తరువాతి భాగములో నున్నది మంత్రార్థం దాసులను పాలించు, అహి (వృత్రుని) వల్ల కప్పబడియున్న, వ్యాపారి గోవులను నిర్బంధించి నిలుపునట్లు, (అప్పుడు) వృత్రుని చంపుచున్న ఇంద్రుడు, జలములను కప్పబడియున్న బిలము ద్వారమును విప్పెను.

దాసపత్నీర్దాసాధిపత్న్యః । దాసో దస్యతేః ఉపదాసయతి కర్మాణి, అహిగోపా అతిష్ఠన్నహినా గుప్తాః అహిరయనాదేతి అన్తరిక్షే, అయ మపీతరోఽహిరేతస్మాదేవ, నిర్హ్రసిత ఉపసర్గ ఆహన్తీతిప నిరుద్ధా ఆపః పణినేవ గావః । పణర్వణిగ్భవతి పణిః పణనాద్వణిక్ పణ్యం నేనేక్తి అపాం బిలమపిహితం యదాసీత్ । బిలం భరం భవతి విభర్తేః ।

'వృత్రం జఘ్నివానసపవవార తద్'। వృత్రో వృణోతేర్వా వర్తతేర్వా వర్ధతేర్వా యదవృణోత్తద్వృత్రస్య వృత్రత్వమితి' విజ్ఞాయతే। 'యదవర్తత తద్వృత్రస్య వృత్రత్వమితి విజ్ఞాయతే। 'యదవర్ధత తద్వృత్రస్య వృత్రత్వమితి' విజ్ఞాయతే ॥ ౧౬

తెలుఁగు:- దాస పత్నీః = దాసుల యొక్క పాలక; దసు ఉపక్ష యే, దాస (ది.ప. వల్లనగును) (కృషి మొదలగునవి) కర్మలను క్షీణింపజేయును; (చేస్తూ చేస్తూ పూర్తి చేయును) అహి గోపా = అహివల్ల దాచబడియున్నది; అహి=చరించుటవల్ల, అంతరిక్షములో గతి (చరించుట) యుండుట వల్ల) (ఇ, అ.ప. వల్ల) రెండవ అర్థము = పాము కూడ నట్లేయగును; లేదా, (ఆ.ఇన్.వల్ల)=చంపును; హ్రస్వమై (ఆ) ఉపసర్గ (ఆహన్ వల్లనగును, ఆ ఉపసర్గ హ్రస్వమై; 'అడ్డగింపబడిన జలము వ్యాపారి వల్ల

గోవులవలె' పణిః=వ్యాపారి, పణిః=పణ వ్యాపారే (భ్వా.ఆ.) వల్ల. వణిక్= వ్యవహారమునకు యోగ్యమైన వస్తువులను శోధించువాడు (మూల్యము అధికము చేయుటకు). జలముల ద్వారమును మూసి పెట్టినవాడు. బిలం = నిండియున్న-జలాదు లతో (భృ.జు.ఉ.వల్ల.) వృత్రుని జంపి మూత తెరచెను. వృత్ర, వృఞ్ ఆచ్ఛాదనే(స్వా.ఉ.వల్లనగును). లేదా వృత్ర, వర్తనే (భ్వా.ఆ.వల్లనగును) లేదా వృధు, వృద్ధౌ (భ్వా.ఆ.వల్లనగును.) 'దానిని మూసిపెట్టినట్టి (అంతరిక్షము లేక జలములను). అది వృత్రునకు వృత్రత్వమగును' అని తెలియుచున్నది. 'ప్రకటమైన జలముల ప్రవృత్తమగుచు [అంతర్భావితవర్ధము (దుర్గాచార్య] వృత్రునకు వృత్రత్వమగున'ని తెలియుచున్నది. 'వృద్ధిబొందుట వృత్రునకు వృత్రత్వమగును.' అని తెలియుచున్నది.

పంచమ పాదము సమాప్తము.

ద్వితీయాధ్యాయము

షష్ఠి పాదము

నిఘంటువు పాఠము : -

శ్యావీ-క్షపా-శర్వరీ-అక్తుః-ఊర్మ్యా-రామ్యా-యమ్యా-నమ్యా-దోషా-నక్తా - తమః - రజః - అసిక్నీ - పయస్వతీ - తమస్వతీ - ఘృతాచీ - శిరిణా - భోకీ-శోకీ-ఊధః-పయః-హిమా-వస్వీతి-త్రయోవింశతీ రాత్రినామాని ॥౧-౭॥

రాత్రినామాన్యుత్తరాణి త్రయోవింశతిః- రాత్రిః కస్మాత్ ప్రరమయతి భూతాని నక్తంచారీణ్యుపరమయతీ తరాణి ధ్రువీకరోతిరాతేర్వా స్యాద్దానకర్మణః ప్రదీయన్తేఽస్యామవశ్యాయాయాః ॥

తెలుగు:- రాత్రి నామములు ౨౩ రాత్రియందు చరించు ప్రాణులకు గొప్ప ఆనందమిచ్చుట వల్ల రాత్రి. అన్యులకు (దినమందు చరించు వారికి (వారి వారి పనుల నుండి) విశ్రాంతినిచ్చును (రమ్, ణిజన్త వల్ల, ఒక స్థానమున మ, రెండవ చోట **'ఉప'** తాత్పర్యము బోధించుటకు). లేదా, దాన అర్థమిచ్చు రా (అ.ప.) వల్లనగును, రాత్రి మంచును యిచ్చును. అనగా, రాత్రి యందు మంచు పడును.

(ఉషోనామసు ఉషాః)

నిఘంటువు పాఠము : -

విభావరీ-సూనరీ-భాస్వతీ-ఓదతీ-చిత్రామఘా- అర్జునీ-వాజినీ- వాజినీవతీ-సుమ్నావరీ-అహనా-ద్యోతనా-శ్వేత్యా-అరుషీ-సూనృతా-సృనృతావతీ సూనృతావరీతి షోడ శోషో నామాని ॥ ౧-౮

ఉషో నామ్నాన్యుత్తరాణి షోడశ ఉషాః కస్మాదుచ్ఛతీతి సత్యా రాత్రేరపరః కాలః, తస్యా ఏషా భవతి ॥ ౧౮

తెలుంగు:- ఉషా నామములు ౧౬ పోగొట్టును (అంధకారము) ఈ ప్రకారము, కర్తృకారకము వల్ల ఉచ్ఛీ వివాసే (భ్వా.ప. వల్ల.) ఉషా=రాత్రి యొక్క కడపటి కాలము. దీనిని స్పష్టము చేయు మంత్రమున్నది:

ఇదం శ్రేష్ఠం జ్యోతిషాం జ్యోతిరాగాచ్చిత్రః ప్రకేతో అజనిష్ట విభ్వా యథా ప్రసూతా సవితుః సవాయ ఏవా రాత్ర్యుషసే యోని మారైక్ (ఋ.౧-౧౧౧-౧.)

ఇదం శ్రేష్ఠం జ్యోతిషాం జ్యోతిరాగమత్। చిత్రం ప్రకేతనం ప్రజ్ఞాతతమమ్, అజనిష్ట విభృతతమం, యథా ప్రసూతా సవితుః ప్రసవాయ రాత్రిరాదిత్యస్య। ఏవం రాత్ర్యుషసే యోనిమరిచత్థానమ్। స్త్రీ యోని రభియుత ఏనాం గర్భః తస్యా ఏషాఽపరా భవతి ॥ ౧౯

తెలుగు:- ప్రకాశమానములలో శ్రేష్ఠమైన జ్యోతి వచ్చినది, అనురాగము కల ఒక గొప్ప దృశ్యము అంతటా విస్తృతమగుచు ప్రకటమైనది. ఉత్పన్న మగుచున్న సూర్యుని ప్రకటించుటకు, అట్లే (సూర్యునికి ముందు) ఉష కొఱకు స్థానము విడిచిపెట్టుచున్నది, (రాత్రి.) జ్యోతిష పదార్థములలో శ్రేష్ఠమైన జ్యోతి వచ్చుచున్నది. చిత్ర ప్రకేతన = పూర్తిగ స్పష్టమైన = దృశ్యము, ప్రకటింపబడియున్నది, విస్తారముగ ప్రసరించెను. ఎట్లు, ఉత్పన్నమగుచున్న (రాత్రి) సూర్యుని ప్రకటించుటకై, (ప్రసూతా, సవితుః (రాత్రి సూర్యునకు) అట్లే రాత్రి ఉష నిమిత్తము, యోని=స్థానమును రిక్తము చేయుచున్నది. స్త్రీ యోని (యోని, యిందువల్లనగును) సమాగమమై గర్భమగుచున్నది. ఉష విషయమున మఱియొక మంత్రము (ఋచా)న్నది. (అధ్యా.౨ఖం౨౦ లో 'అయమపీతంగ రో తస్మాదేవ, పరియుతో భవతి'. ఈ పుంలింగ నిర్దేశము వల్ల, మఱియు అక్కడ, స్త్రీలింగ నిర్దేశము వల్లను యోని శబ్దము పుం స్త్రీ లింగములగునని తెలియవలెను.

రుశద్వత్సా ఋశతీ శ్వేత్యేగాదారైగు కృష్ణా సద నాన్యస్యాః సమాన బన్ధూ అమృతే అనూచీ ద్యా వా వర్ణం చరత ఆమినానే॥ ఋ.౧-౧౧౩-౨.

ఋశద్వత్సా సూర్యవత్సా ఋశదితి వర్ణనామ రోచతేజ్వలతి కర్మణః సూర్యమస్యా వత్సమాహ సాహచర్యాద్రసహరణాద్వా రుశతీ శ్వేత్యాగాత్। శ్వేత్యా శ్వేతతేః అరిచత్కృష్ణా సదనాన్యస్యాః కృష్ణవర్ణా। రాత్రిః కృష్ణం కృష్యతేనికృష్టో వర్ణః। అథైనే సంస్తౌతి। సమాన బన్ధూ సమాన బన్ధనే అమృతే అమరణధర్మాణా వనూచీ అనూచ్యావితీతరేతరమభి ప్రేత్య। 'ద్యావా వర్ణం చరతః' తే ఏవద్యావౌ ద్యోతనాద్, అపివా ద్యావా చరతస్తయా సహచరత ఇతిస్యాద్, ఆమినానే ఆమిన్వానే అన్యోన్యస్యాధ్యాత్మం కుర్వాణే ॥

తెలుగు:- ప్రకాశించుచున్నట్టి వత్స (పిల్ల) కల, ప్రకాశించుచును శ్వేత వర్ణము కలిగి ఉష వచ్చియున్నది. రాత్రి దీని కొఱకు స్థానము నిచ్చినది (ఆరైక్+ఉ. ఉ పద

పూరణకు). రెండును (రాత్రి, ఉష) ఒక బన్ధుయుతము (సూర్యుడిద్దరకు బంధువు) బంధువుల వలె ముందు వెనుకల వర్తించెదరు. అమరులు కూడ, అనుక్రమమున తిరిగెదరు (సూర్యునికి తర్వాత రాత్రి, రాత్రి తర్వాత ఉషా) (తమ తమ) రంగులు పుట్టించుచు పోవుచుందురు. ప్రకాశించు వత్స కల= సూర్య రూప వత్స కల 'రుశత్' = ప్రకాశించు రాగమునకు పేరు. ప్రకాశించు నను అర్థమిచ్చు రుచ్ (భ్వా.ప. వల్ల). ఈ మంత్రము ఉషకు సూర్యుడు వత్స యని చెప్పుచున్నది. గోవత్సము గోవును అనుసరించునట్లు ఉషను సూర్యుడు అనుసరించును. లేదా, రసగ్రహణము వల్ల (గోవు యొక్క పాలు గోవత్సము త్రాగునట్లు,) సూర్యుడు, ఉష యొక్క రసమును (మంచు) గ్రహించును. శ్వేత్యా, శివతా వర్ణమందు (భ్వా. ఆ. వల్ల నగును). రాత్రి దీని కొఱకు వట్టిదగునట్లు చేసెను. కృష్ణా=నల్లనిరంగు గల రాత్రి; (కృష్ణ, కృష్, ది.ప. వల్లనగును;) నికృష్ట వర్ణము. రాత్రిని ఉషను కలిపి స్తుతించుచున్నాడు; సమానబంధూ=సూర్య సంబంధము రెండింటికి కలదు. అమృతే=మరణ ధర్మము లేనట్టి. అనూచీ = అనుక్రమముగ చరించుచు పరస్పరాభిప్రాయము వల్ల, (రాత్రి, తన వెనుక ఉషను లక్ష్యముగ జేసి ముందు ముందుబోవును. ఉష, రాత్రికి వెనుక వచ్చుచుండును.)

'ద్యావా వర్ణం చరతః' ఆ రెండును ప్రకాశించుటవల్ల ద్యౌ అని చెప్పబడెను. లేదా, ద్యౌ తో చరించుట వల్ల కావచ్చును. అమినానే=అమిన్వానే=పరస్పర స్వరూపములగుటవల్లనగును.

నిఘంటు పాఠము : -

వస్తోః-ద్యోః-(ద్యుః)-భానుః-వాసరమ్-స్వసరాణి -ఘ్రంసః-ఘర్మః-ఘృణః -దినమ్-దివా-దివేదివే। ద్యవిద్య వీతి-ద్వాదశాహర్నామాని ॥ ౧-౯

అహర్నామాన్యుత్తరాణి ద్వాదశ। అహః కస్మాదుపాహరన్త్యస్మిన్ కర్మాణి। తస్యైష నిపాతో భవతివైశ్వానరీయామృచి ॥ ౨౦

తెలుగు:- దినమునకు పేర్లు ౧౨. కర్మలు చేయువారు కర్మలాచరించు సమయము **'అహః'** అనబడును. (ఆ.హృ. భ్వా.ఉ. వల్ల.) వైశ్వానర(దేవతా) మంత్రములో అహః శబ్ద నిపాతమున్నది (అ ప్రధాన తయా కథనము = నైఘంటుక వర్ణన)

అహశ్చ కృష్ణ మహరర్జునం చ వివర్తేతే రజసీ వేద్యాభి । వైశ్వానరో జాయమానోనరాజావాతిరజ్యోతిషాగ్నిస్తమాంసి (ఋ.౪-౫-౧౧-౧.)

అహశ్చ కృష్ణం రాత్రిః శుక్లం చాహరర్జునం 'విపర్తేతే రజసీ వేద్యాభిః' వేదితవ్యాభిః ప్రవృత్తిభిః। వైశ్వానరోజాయమాన ఇవోద్యన్నాదిత్యః సర్వేషాం జ్యోతిషాం రాజావాహన్నగ్నిరోజ్యోతిషా తమాంసి॥

తెలుంగు:- నల్లని దినము తెల్లని దినము రెండును సంతసము కలిగించి తెలియుటకు యోగ్యమైన (ప్రవృత్తులతో) వంతు వంతుగా తిరుగుచుండును. (రాత్రి) వైశ్వానరాగ్ని, ప్రకటమగుచున్న రాజు(సూర్యుడు) వలె తన ప్రకాశమువల్ల సకలమైన అంధకారములను దూరము చేయును. నల్లని దినము=రాత్రి; తెల్లని దినము=పగలు (దినము). అర్జున=తెల్లని పగలు చేయు కర్మలను కర్మఫలములను తెలియుజేయుచు, రాత్రులందు నక్షత్రముల శోభను విశ్రాంతిని కలుగజేయుచు, మనుష్యలను రంజింప జేయును. సూర్యుడు, సర్వప్రకాశమాన పదార్థములకు రాజు. అవాతిరత్= నష్టపరచును (అగ్ని, అంధకారమును నశింపజేయును).

రాత్రికి దినమునకు కూడ అహమందురు. కృష్ణ శుక్ల శబ్దముల వల్ల తెలియుచున్నది. రెండును ఒక వాసరమగును.

నిఘంటు పాఠము : -

అద్రిః-గ్రావా-గోత్రః-వలః-అశ్నః-పురుభోజాః -వలిశానః-అశ్మా-పర్వతః-గిరి-వ్రజః-చరుః-వరాహః-శంబరః-రౌహిణః-రైవతః-ఫలిగః-ఉపరః-ఉపలః-చమసః-అహిః-అభ్రమ్-వలాహకః-మేఘః-దృతిః-ఓదనః-వృషన్ధిః-వృత్రః-అసురః-కోశఇతి త్రింశన్మేఘనామాని॥ ౧-౧౦

మేఘనామాన్యుత్తరాణి త్రింశత్। మేఘః కస్మాన్మేహతీతి సతః। ఆ ఉపర ఉపల ఇత్యేతాభ్యాం సాధారణాని పర్వతనామభిః। ఉపర ఉపలో మేఘో భవత్యుపరమన్తే<u>౽</u> స్మిన్నభ్రాణ్యుపరతా ఆప ఇతి వా। తేషామేషా భవతి॥ ౨౧

తెలుంగు:- మేఘమునకు <u>30</u> నామములున్నవి. (జలములతో భూమిని) తడుపును, అట్లగుచు(కర్త్ృకారకమందు,) మిహ (భ్వా.ప.వల్ల). ఈ నామములలో ఉపర, ఉపల, కు పూర్వము (ఫలిగః వరకు) నున్న ౧౭_నామములు పర్వత నామములు కూడ అగును; ఉపర ఉపల, మేఘ మగును దీనిలో గాలి దుమారము వలన కలుగు చీకటి బంధింపబడును. లేదా, దీనిలో జలములు బంధింపబడియుండును. దీనికి మంత్రమున్నది.

దేవానాం మానే ప్రథమా అతిష్ఠన్కృన్తత్రాదేషాముపరా ఉదాయన్। త్రయస్తపన్తి పృథివీమనూపా ద్వా బృబూకం వహతః పురీషమ్ (ఋ.౭-౭-౧౮-౩)

దేవానాం నిర్మాణే ప్రథమా అతిష్ఠన్మాధ్యమికాదేవగణాః ప్రథమ ఇతి ముఖ్యనామ ప్రతమో భవతి। కృన్తత్రమన్తరిక్షం వికర్తనం మేఘానాం, వికర్తనేన మేఘానాముదకం జాయతే। త్రయస్తపన్తి పృథివీమనూపాః। పర్జన్యో వాయురాదిత్యః శీతోష్ణ వర్షైరోషధీః పాచయన్తి। అనూపాఅనువపన్తి లోకాన్త్స్వేన స్వేన కర్మణా। అయమపీతరోऽనూప ఏతస్మాదే వానూప్యత ఉదకేన, అపివాన్వా బితిస్యాద్యథా ప్రాగితి తస్యానూప ఇతి స్యాద్యథా ప్రాచీనమితి। 'ద్వా బృబూకం వహతః పురీషమ్'। వాయ్వాదిత్యా ఉదకం। బృబూకమిత్యుదకనామ బ్రవీతేర్వా శబ్దకర్మణో భ్రంశతేర్వా, పురీషమ్ పృణాతేః పూరయతేర్వా॥ ౨౨

తెలుగు:- దేవతలను రచించునట్టి ఆ సమయము (మేఘమే) ముఖ్యమై యుండెను, యిది ముక్కముక్కలగుట వల్ల జలము బయలుదేరెను (భూమిపై బడెను), ముగ్గురు దేవతలు (మేఘ, సూర్య, వాయు) పృథివిని (దానిపై నుండు ఓషధులను) పక్వము జేసెను. రెండు (వాయువు, సూర్యుడు) తృప్తి గలుగజేయు జలమునుపైకి తీసుకుని పోవును. (ఋ౭-౭-౧౮-౩). దేవతా రచనలో ముఖ్యమేది? మధ్యమలోకము (అంతరిక్షము) న నుండు దేవ (మేఘము). ప్రథమ=ముఖ్యము; ప్రకృష్టతమ (అన్నిటికన్న మేలైనది) అగును, (ప్ర+తమ, నుండి ప్రథమ అయ్యెను). కృన్తత్రం= అన్తరిక్షం (ఆటస్థానము, అక్కడ మేఘము ముక్క ముక్కలుగానగుటయని యభిప్రాయము). అప్పుడు, జలము పుట్టును. మేఘ వాయు సూర్య=(జలము) వర్షము, శీతలము ఉష్ణము-యీ మూడును ఓషధులను పక్వమొనర్చును. అనూపాః = వారి వారి కర్మవల్ల సమయోచితముగ లోకములననుగ్రహించెదరు; రెండవ అనూప(నది లేక సముద్రము ప్రక్క) కూడ దీని వల్లనే యగును. జలము వల్ల అను గ్రహీతమగును. లేదా, ప్ర + అఞ్చ్ వల్లనైనట్లే అను + ఆప్ అగును (అన్వాప్యతేऽ సావుదకేన = జలమువల్ల నికట ప్రాప్తియగును). ఆ (అన్వాప్) అనూపయగును. ఎట్లన (పాచ్) ప్రాచీనమైనట్లు. 'ద్వాబృబూకం...' వాయువు సూర్యుడు, జలమును. 'బృబూకం', యిక్కడ జలమునకు పేరు; బ్రూ ఞ్ (అ. ఉ. వల్ల); లేదా, భ్రంశ (ది.ప) వల్లనగును, (భ్రశ్యతి మేఘాత్=మేఘము నుండి పడును) పురీషి. పృ (క్ర్యా.ప.) వల్ల నగును లేదా, పూర(చు.ఉ.వల్ల).

షష్ఠి పాదము సమాప్తము

ద్వితీయాధ్యాయము

సప్తమ పాదము

నిఘంటు పాఠము : -

శ్లోకః-వారా-ఇళా-గౌః-గౌరీ-గాన్ధర్వీ-గభీరా-గంభీరా-మన్ద్రాః- మన్ద్రాజనీ-వాశీ-వాణీ-వాణీచీ-వాణః-పవిః-భారతీ-ధమనిః-నాళీః-మేనా-మేళిః-సూర్యా-సరస్వతీ- నివిత్- స్వాహా- వగ్నుః- ఉపబ్దిః- మాయుః- కాకుత్- జిహ్వా-ఘోషః-స్వరః- శబ్దః-స్వనః-ఋక్-హోత్రా-గీః-గాథా-గణః-ధేనా-గ్నాః- విపా- నగ్నా-కశా-ధిషణ-నౌః-అక్షరమ్-మహీ-అదితిః-శచీ- వాక్- అనుష్టుప్- ధేనుః- వల్గుః-గల్దా-సరః సుపర్ణీ-బేకురేతి సప్తపంచాశద్వాఙ్నామాని ॥ ౧-౧౧

వాఙ్నామాన్యుత్తరాణి సప్తపంచాశత్। వాక్కస్మాద్వచతేః। తత్ర సరస్వతీ త్యేతస్య నదీవద్ దేవతావచ్చ నిగమా భవన్తి। తద్యద్ దేవతావదు పరిష్టాత్తద్ వ్యాఖ్యాస్యామః - అథైతన్నదీవత్ ॥ ౨౩

తెలుగు:- ఈ ౫౭ వాణి యొక్క నామములు; వాచ్=వచ్ (అ.ప.వల్ల) ఉచ్యతేఽనయా = దేనితో మాట్లాడుదురో అది. ఈ ౫౭ నామములలో 'సరస్వతీ', కొన్నిచోట్ల నదివలెను, కొన్ని చోట్ల దేవతవలెను నిగమమందున్నది. రెండవది దేవతా ప్రకరణమున (నిరు౧౧-౨౭), వ్యాఖ్యానింపబడును. 'నది వలె' అనుటకు యిక్కడ వ్యాఖ్యాన మగును:-

ఇయంశుష్మేభిర్బిసఖా ఇవారుజత్సాను గిరీణాంతవిషేభిరూర్మిభిః।
పారావతఘ్నీమవసే సువృక్తిభిః సరస్వతీ మా వివాసేమ ధీతిభిః (ఋ.౬-౬-౩౨)

ఇయం శుష్మేభిః । శోషణైః । శుష్మమితి । బలనామ । శేషయతీతి । సతః। బిసం । బిస్యతే । ర్భైదనకర్మణో । వృద్ధికర్మణో । వా।సాను । సముచ్ఛ్రితం । భవతి । సమున్నున్నమితి । వా । మహద్భిరూమిభిః। పారావద్ఘీఘ్ని। పారావారఘాతి నీం। పారం। పరంభవత్యవారమవరమ్ । అవనా యసుప్రవృత్తాభిః- శోభనాభిః । స్తుతిభిః । సరస్వతీం । నదీం । కర్మభిః । పరిచరేమ ।

తెలుంగు:- తన బలము వల్ల అలల ద్వారా పర్వత శిఖరమును తునియలు చేయును. ఎట్లన (బిస) త్రవ్వినట్లు (బిస) సులభముగ పెల్లగించునట్లు. ఆ పార వారము (రెండుగట్లు) నాశనము జేయు సరస్వతిని మంచి ప్రవృత్తితో స్తుతించి కర్మలతో సేవజేయుదుము. శుష్మైః = (శత్రువును) ఎండబెట్టు (బలములవల్ల); శుష్మ = బలము; అట్లగుటవల్ల ఎండిపోవును. బిస్ (బిస) (ది.ప.వల్ల). పగులగొట్టుట, లేదా వృద్ధి అను అర్థము వల్ల. సాను=చాలా ఎత్తగును. (సమ్+ఉత్. వల్ల) లేదా, సమ్+నుదసే, ప్రేరేపింపబడును; గొప్ప తరంగముల వలన. పారావతఘ్నీం=గట్లను నాశనము జేయునట్టి దానికి 'పార' పరేయగును (పర, వల్ల) 'అవార' వరేయగును (అవర వల్ల), రక్ష కొఱకు. మంచి మనస్సుతో శోభనస్తుతులతో సరస్వతీ నదిని, కర్మల వల్ల సేవింపుదు.

నిఘంటు పాఠము : -

అర్ణః-క్షోదః-క్షద్మ-నభః-అమ్భః-కబన్ధమ్-సలిలమ్-వాః-వనమ్- ఘృతమ్ - మధు - పురీషమ్ - పిప్పలమ్ - క్షీరమ్ - విషమ్ - రేతః - కశః- జన్మ - బృబూకమ్ - బుసమ్ - తుగ్ర్యా - బుర్బురమ్ - సుక్షేమ - ధరుణం - సిరా అరీరిన్దాని-ధ్వస్మన్వత్-జామి-ఆయుధాని-క్షపః- అహిః-అక్షరం-స్రోత్రః-తృప్తిః-రసః - ఉదకమ్ - పయః - సరః - భేషజమ్ - సహః - శవః - యహః ఓజః-సుఖమ్ - క్షత్రమ్ - ఆవయాః - శుభమ్ - యాదు - భూతమ్-భువనమ్-భవిష్యత్-మహత్-ఆపః-వ్యోమ-యశః-మహః-సర్ణీకమ్-స్వృతీకమ్-సతీనమ్ - గహనం-గభీరమ్-గమ్భరమ్-ఈమ్-అన్నమ్-హవిః-సద్మ-సదనమ్- ఋతమ్-యోనిః - ఋతస్యయోనిః - సత్యమ్ - నీరమ్ - రయిః - సత్ - పూర్ణమ్ - సర్వమ్ - అక్షితమ్- బర్హిః - నామ - సర్పిః- అపః- పవిత్రమ్ - అమృతమ్ - ఇన్దుః - హేమ - స్వః - సర్గాః - శమ్బరమ్ - అభ్వమ్ - వపుః - అమ్బు - తోయమ్ - తూయమ్ - కృపీటమ్ - శుక్రమ్ - తేజః- స్వధా - వారి - జలమ్ - జలాషమ్ - ఇదమి త్యేక శతకముదక నామాని ॥ ౧-౧౨

ఉదకనామాన్యుత్తరాణ్యేకశతమ్। ఉదకం కస్మాదునత్తీతిసతః।

తెలుంగు:- ఉదకమునకు ౧౦౧ పేర్లు. ఉదకం = తడుపునట్టిది. అట్లగుట వల్ల (ఉన్దీక్లేదనే, రూ.ప. వల్ల ఉ.౨-౩౮ ణవుల, న లోప నిపాతిత).

నిఘంటు పాఠము : -

అవనయః - యహ్వ్యయః-స్వాః-సీరాః-స్రోత్యాః-ఏన్యః- ధునయః-రుజానాః-వక్షణాః-స్వాదోఅర్ణాః-రోధచక్రాః హరితః-సరితః-అగ్రువః-నభన్వః-పథ్వః-హిరణ్యవర్ణాః-రోహితః-సస్రుతః-అర్ణాః-సిన్ధవః-కుల్యాః -వర్యః-ఉర్వ్యః-ఇరావత్యః-పార్వత్యః-స్రవన్త్యః-ఊర్జస్వత్యః- పయస్వత్యః-సరస్వత్యః-తరస్వత్యః। హరస్వత్యః-రోధస్వత్యః-భాస్వత్యః-అజిరాః-మాతరః- నద్యఇతి సప్తత్రింశన్నదీ నామాని ॥౧-౧౩

నదీనామాన్యుత్తరాణి సప్తత్రింశత్ (౩౭)। నద్యాఃకస్మాన్నదనా ఇమా భవన్తి శబ్దవత్యః। బహులమాసాం నైఘణ్టుకం వృత్తమాశ్చర్యమివ ప్రాధాన్యేన। తత్రేతిహాసమాచక్షతే-విశ్వామిత్ర ఋషిః సుదాసః పైజవనస్య పురోహితో బభూవ (విశ్వామిత్రః సర్వమిత్రః। సర్వం సంస్కృతం। సుదాః కల్యాణదానః। పైజవనః పిజవనస్య పుత్రః। పిజవనః పునః స్పర్ధనీయజవో వా మిశ్రీభావగతిర్వా స విత్తం గృహీత్వా విపాట్ఛుతుద్ర్యో సమ్భేదమాయయ యావనుయయురితరే। సవిశ్వామిత్రో నదీస్తుష్టావగాధాభవతేతి। అపిద్వివదపి బహువత్, తద్యద్ ద్వివదుపరిష్టాత్తద్ వ్యాఖ్యాస్యామోఽథైతద్ బహువత్ ॥ ౨౪

తెలుఁగు:- నదీనామములు౩౭ నద్యః, నదనాః=శబ్దము జేయునట్టి దగుటచే నద్యః అగును. ప్రాయికముగ వీటికి (నదులకు) నైఘంటుక (అప్రధాన) కర్మయున్నది. ప్రధానతవల్ల ఆశ్చర్యము వలె వర్ణనయున్నది. (నదిని, ప్రధాన దేవతగా నెన్ని కొన్నిచోట్ల మాత్రమే కొంత వర్ణనయున్నది; యే సూక్తమున నదులు ప్రధానముగ నున్నవో, అక్కడయున్నది) దానిలో నొక యితిహాస మున్నది. -విశ్వామిత్రుడు పైజవన సుదాసు(రాజు)నకు పురోహితుడయ్యెను. విశ్వామిత్ర = అందఱకు మిత్రుడు, లేదా, వీనికందఱు మిత్రులు (స్వ.భ్వా.ప.వల్ల). సుదాః=బాగా, యిచ్చువాడు. పైజవన=పిజవన పుత్రుడు. మఱియు పి-జవన=పోటీకి యోగ్యమైన వేగము కలవాడు. లేదా, గతియందు వానిని అధిగమించువారెవ్వరు లేరు. ఆ విశ్వామిత్రుడు ఆర్జించిన (పౌరోహిత్యము వల్ల) ధనమును, బియాస్, సత్లుజ్ నదీ సంగమము వద్దకు తీసుకొని వచ్చెను. అక్కడ బ్యాస్, సత్లజ్, సింధు మొదలైన నదులు కలియుచోటు. (దుర్గాచార్య)- ఏలనన, మొదటి స్తుతి కేవలము ద్వివచనము వల్లనే కాక బహు వచనము కూడ ప్రయోగింపబడెను. సేవకుడో, చోరుడో వాని వెన్నంటి వచ్చుచుండెను. అక్కడ, విశ్వామిత్రుడు నదిని యిట్లు స్తుతించెను- (నా కొఱకు) గాధ (పాదముల పైకి ప్రవహించుటకు యోగ్య) మగుము. రెండు నదులను వుద్దేశించి కోడలు న్యాయమున కూడ (ఇది నిరు.౯-౩౯లో వ్యాఖ్యానింపబడును. ఇక్కడ (బహువత్) గా చెప్పబడును.

వివరణ:- ఋ౧౦-౧౩౩- సూక్తమునకు (సుదాస) ద్రష్టయైన ఋషి.

రమధ్వం మే వచసే సోమ్యాయ ఋతావరీరుప ముహూర్తమే వైః।
ప్రసిన్ధుమచ్ఛాబృహతీ మనీషావస్యు రహ్వాం కుశికస్య సూను (ఋ.౩-౨-౧౨-౫)

ఉపరమధ్వం మే వచసే సోమ్యాయ సోమసమ్పాదిన ఋతావరీ రతవత్య ఋతమిత్యుదకనామ ప్రత్యృతం భవతి। ముహూర్తమేవై రయనై రవనైర్వా। ముహూర్తో ముహుర తుర తురర్తేర్గతికర్మణో ముహుర్మూఢ ఇవ కాలో యావదభీక్ష్ణం చేతి। అభీక్ష్ణమభిక్షణం భవతి। క్షణః క్షణోతేః ప్రక్ష్ణుతః కాలః। కాలః కాలయతేర్గతి కర్మణః। ప్రాభిహ్వాయామి సిన్ధుం బృహత్యా మహత్యా మనీషయా మనస ఈషయా స్తుత్యా ప్రజ్ఞయా వా। అవనాయ కుశికస్య సూనుః। కుశికో రాజా బభూవ క్రోశతేః శబ్దకర్మణః క్రంశతేర్వా స్యాత్ప్రకాశయతికర్మణః సాధువిక్రోశయితార్థానామితి వా। నద్యః ప్రత్యూచుః ॥ ౨౫

తెలుగు:- ఓ జలము గలదానా! (దేవతల కొఱకు) సోమ(రసము) సిద్ధము జేయు నా వచనము (ఆదరించుట)కై ముహూర్తము వఱకు (నీ ప్రబల) గతులను నిలుపుము. (రమధ్వంతో ఉప అన్వయింపవలెను). నేను అవతల గట్టు చేరుదును. నేను కుశిక పుత్రుడను. రక్షణ కోరుచున్నాను. ఉచ్ఛ స్వరముతో సిన్ధునుద్దేశించి పిలుచుచున్నాను. నా పిలుపు విని నిలబడుము.

సోమ్యాయ = సోమ(రసము) సిద్ధముజేయువాని కొఱకు. ఋతావరీః =జలముగలదానా। ఋత=జలము ప్రతి స్థానమును చేరుచుండును (ఎత్తైన పర్వతముల పైని, లేచుచుండుగా వాయువులపైని, పల్లపు ప్రదేశములపై పారునట్టి) పూర్తిగ ముహూర్తము కాలము 'ఏవైః=గతులను (లేదా ప్రవహించు జలములను) ముహూర్తము=బహు అల్ప కాలము. ఋతః (గతి అర్థము నిచ్చు త.ఉ.వల్ల). ముహూర్త=ముహుః=అభీక్ష్ణకాలము; అభీక్ష్ణ=సమానముగ క్షణకాలము. (క్షణ=హింస అను అర్థము త.ఉ. వల్లనగును (అతి శీఘ్రముగ బోవు కాలము); (క్ష్ణుతః, క్ష్ణ త.ప+క్త.) కాలః=గతి అర్థమునిచ్చు కాలము (చు.ప.వల్లనగును) కాలయతి = క్షయేన యతి, సర్వాణి భూతాని. బృహత్యా = గొప్ప, మనీషయా=మనస్సులో అడుగు నుండి బయలుదేరునట్టి, స్తుతి (బుద్ధి)తో, రక్షణ కొఱకు. కుశకపుత్రః=కృశ్.(భ్వా.ప.వల్ల) సాధు క్రియతామితి సదా క్రోశతి=శుభము చేయుము అని సదా కేక వేయుట. లేదా, ప్రకాశమును అర్థమిచ్చు క్రంశ (భ్వా.ప.వల్లనగును; ధర్మమును ప్రకాశింపజేయునట్టి.

లేదా, క్రుశ = హిత వాక్యములు మంచి తీరుగ తెలియజెప్పుట. విశ్వామిత్రునికి నదులు క్రింది విధమున సమాధానమిచ్చెను.

ఇన్ద్రో అస్మాం అరదద్వజ్ర బాహురపాహన్వృత్రం పరిధిం నదీనామ్। దేవోఽ నయత్సవితా సుపాణిస్తస్య వయం ప్రసవే యామ ఉర్వీః (ఋ.౩-౨-౧౩-౧)

ఇన్ద్రోఅస్మానరదద్వజ్రబాహూరదతిః స్వనతికర్మా। అపాహ న్వృత్రం పరిధిం నదీనామితి వ్యాఖ్యాతమ్। దేవోఽ నయత్సవితా సుపాణిః, కళ్యాణపాణిః। పాణిః పణాయతేః పూజాకర్మణః ప్రగృహ్య పాణీ దేవాన్పూజయన్తి తస్య వయం ప్రసవే యామ ఉర్వీః -ఉర్వ్య ఊర్ణోతేర్నోతేరి త్యౌర్ణవాభః। ప్రత్యాఖ్యాస్తత ఆశుశ్రువుః ॥ ౨౬

తెలుగు:- భుజమున (అనగా, హస్తమున) వజ్రము గల, ఆ యింద్రుదు మమ్ములను పెల్లగించెను; ఆ యింద్రుదు జలములను చుట్టబెట్టిన వృత్రుని చంపిపడవైచెను; సుందరమైన హస్తములు కల ఆ ప్రేరేపించు దేవత (మమ్ములను సముద్రము వైపుకు) తీసుకొని పోవుచున్నది. ఆ దేవతా ప్రేరణ వల్లనే మేము విస్తృతము (పెంపు) అగుచున్నాము. “మమ్ముల రచించువాడు, మాకు గతి కల్పించువాడునైన ఇంద్రుడే మమ్మాజ్ఞాపించవలెను, నీవు కాదు.” అని నదులు చెప్పెనని అభిప్రాయము-(దుర్గాచార్య).

రద (ధ్వా.ప)=పెల్లగించు. (వృత్ర వ్యాఖ్యానము అ.౨ఖ౧౧౬లో నున్నది) సుపాణిః=ఉత్తమ (శుభ) హస్తములు కల; పాణి=పూజ అర్థమిచ్చు పణ (ధ్వా.ఆ.) వల్లనగును. రెండు చేతులు కలిపి దేవతా పూజ చేయును. ఉర్వ్య, ఊర్ణుఞ్ ఆచ్ఛాదనే. (అ.ఉ.వల్లనగును) ఇక్కడ ఔర్ణవాభమని అంగీకరింప బడును.

వివరణ: ఈ యధ్యాయములో ౧౬వ. ఖండము చూడనగును.

ఆతే కారో శృణువామా వచాంసి యయాథ దూరాదనసా రథేన। ని తే నంసై పీప్యానేవ యోషా మర్యాయేవ కన్యా శశ్వచైతే।। ఆశృణువామ తే కారో వచనాని యాహి దూరాద నసా చ రథేన చ। నినమామ తే పాయయమానేవ యోషా పుత్రం। మర్యాయేవ కన్యా పరిష్వజనాయ । నినమా ఇతి వా॥

తెలుగు:- ఓ స్తుతించువాడా! మేము నీ వచనములను స్వీకరించితిమి. నీ సామానులతో నీ బండితో బహుదూరము నుండి వచ్చితివి. (నీ మీద మాకు కనికరము పుట్టెను(దుర్గాచార్య) ఆవలి గట్టుకు పొమ్ము. పుత్రునకు పాలిచ్చు చున్న స్త్రీ వలె మేము నీకై నమ్రత చూపుదుము. లేదా, మనుష్యుని కౌఁగిలికు తలవంచు కన్యవలె.

అథవా 'నినమై' అగును (నినమామ స్థానమున 'నినంసై'; లేదా, ఆత్మనేపదీ నినమై స్థానమున.)

నిఘంటు పాఠము : -

అత్యః - హయః - అర్వా - వాజీ - సప్తిః - వహ్నిః - దధిక్రాః - దధిక్రావా - ఏతగ్వా - ఏతశః - పైద్వః-దౌర్గాహః -ఔచ్చైశ్రవసః-తారక్ష్యః-ఆశుః-బ్రధ్నః-అరుషః - మాంశ్చత్వః- అవ్యథయః- శ్యేనాసః- సుపర్ణాః- పతఙ్గాః- నరః- హ్వార్యాణామ్- హంసాసః-అశ్వా ఇతి షడ్ వింశతిరశ్వనామాని ॥ ౧-౧౪

అశ్వనామాన్యుత్తరాణి షడ్ వింశతిః। తేషామష్టా ఉత్తరాణి బహువత్, అశ్వః కస్మాదశ్నుతేఽధ్వానం మహాశనో భవతీతి వా। తత్ర దధిక్రా ఇత్యేతద్ దధత్క్రామతీతి వా దధత్క్రన్దతీతి వా దధదాకారీ భవతీతి వా। తస్యాశ్వవద్ దేవతావచ్చ నిగమా భవన్తి। తద్యద్ దేవతా వదుపరిష్టాత్తద్ వ్యాఖ్యాస్యామోఽథైతదశ్వవత్ ॥ ౨౭

తెలుఁగు:-అశ్వమునకు ౨౬ పేర్లు గలవు. అందులో, అవ్యథయః మొదలుగా నున్న అంతిమభాగము యెనిమిది నామములును బహు వచన సంయుక్తములు.

అశ్వ=(అశుజ్ వ్యాప్తౌ. స్వా.ఆ.వల్ల) మార్గము యొక్క వ్యాపకత వల్ల. లేదా, (అశ భోజనే, క్ర్యా.ప.వల్ల) (అశ్+క్వన్ ఉ.౧-౧౪౯) అధికము తినుట వల్ల ఆ నామములలో దధిక్రాః విచారణీయము దధిక్రాః=దధత్+క్రమ్.వల్ల

ఉతస్య వాజీ క్షిపణిం తురణ్యతి గ్రీవాయాం బద్ధో అపికక్ష ఆసని। క్రతుం దధిక్రా అను సన్తవీత్వత్పథామఙ్కాంస్యన్వాపనీ ఫణత్॥ (ఋ.౩-౩-౨౪-౪)

అపి స వాజీ వేజనవా నే క్షపణమను తూర్ణమశ్నుతేఽధ్వానం। గ్రీవాయాం బద్ధోగ్రీవా గిరతేర్వా గృణాతేర్వా గృహణాతేర్వా। అపికక్షఆసనీతి వ్యాఖ్యాతమ్ క్రతుం ధధిక్రాః కర్మ వా ప్రజ్ఞావా। అనుసన్తవీత్వత్, తనోతేః పూర్వయా ప్రకృత్యా నిగమః। పథామఙ్కాంసి పథాం కుటిలాని। పన్థాఃపతతేర్వా పద్యతేర్వా పన్థతేర్వా ఙ్కోఽఞ్చతేరాపనీఫణదితి ఫణతేశ్చర్కరీతవృత్తమ్॥

తెలుఁగు:- కంఠము నందును రొమ్మునందును ముఖమందును బంధింప బడిన ఆ గుఱ్ఱము (కొరడా) దెబ్బకు శీఘ్రముగ బోవును. కర్మను (లేక, బుద్ధిని) విస్తరింప జేయును. మార్గమునందు(కుటిల) కఠినమైన వాటిని గూడ తిన్నగా శీఘ్రముగా దాటును. (శత్రువులకు) భయంకరమగు ఆ గుఱ్ఱము కొరడాతో కొట్టినను కొట్టకపోయినను శీఘ్రముగ మార్గమున వ్యాపించును.

గ్రీవా=(గృ నిగరణే. తు.ప.వల్ల) దీనితో అన్నము మ్రింగబడును; లేదా, గృ శబ్దే (క్ర్యా. ఉ. వల్ల) దీనితో శబ్దము జేయును; లేదా, గ్రహ (క్ర్యా. ఉ. వల్ల) దీనితో జలాదులను గ్రహించును. క్రతు = కర్మ, బుద్ధి. **'అనుసంతవీత్వత్'** తను విస్తారే (త.ఉ) కు మొదట ప్రకృతి వల్ల నిగమమైనది. **'పథామజ్మాని'**= కుటిలమైన దారి. **'పన్థా'** పత్ (భ్వా.ప.వల్ల) లేదా, పద (ది. ఆ.వల్ల) లేదా, పన్థ (భ్వా.ప.వల్ల). అజ్మ అజ్ (భ్వా.ప.వల్ల) **'ఆ.పనీఫణత్'** ఫణ యఙ్‌లుగన్త ప్రయోగము.

నిఘంటు పాఠము : -

హరీ ఇంద్రస్య -రోహితోఽగ్నేః- హరిత ఆదిత్యస్య -రాసభావశ్వినోః- అజాః పూష్ణః - పృషత్యోమరుతామ్ - అరుణ్యోగావఉషసః - శ్యావాఃసవితుః - విశ్వరూపా బృహస్పతేః - నియుతో వాయోరితి దశాదిష్టోపయోజనాని॥ ౧-౧౫

దశోత్తరాణ్యాదిష్టోపయోజనానీత్యాచక్షతే సాహచర్యజ్ఞానాయ

తెలుఁగు:- ఈ పదియు అశ్వములకు నామములు. కాని, దేవతా శబ్దములతో ప్రయోగమగునని చెప్పుదురు; సాహచర్య జ్ఞానార్థమునకు.

వివరణ:-

౧. పూర్వపక్షాఽ పరపక్షావా ఇన్ద్రస్య హరీ, తాభ్యాం హీదం సర్వం హరతి (తాణ్డ్య బ్రాహ్మణ. ౬-౧-౧) ఋక్సామే వా ఇన్ద్రస్య హరీ (ఏతరేయ బ్రా.౨-3-౬) ధనాత్మక, ఋణాత్మక, రెండును విద్యుత్ కావచ్చును. (పండిత రాజారాం).

౨. రోహిత=ఎర్రని జ్వాలలు

3. హరిత=పసుపు పచ్చని ప్రాతః కాల కిరణములు.

౪. రాసభౌ=రెండు గాడిదలు, ఒకప్పుడు, అశ్వములు వచ్చు సమయమున నల్లటిరంగు అని అభిప్రాయమగును.

౫. అజాః=మేకపోతులు

౬. పృషత్యః=విచిత్ర వర్ణములు కల గోవులు=మేఘమాలలు.

౭. అరుణ్యోగావ=ఎర్రని కిరణములు

౮. శ్యావాః=బూడిదరంగు కిరణములు; సవిత సమయము

౯. ఛన్దాంసి వై విశ్వరూపాణి (శత. బ్రా.)

౧౦. నియుతః=కలుపునట్టిది; వాయువు చలించినప్పుడు తృణ పర్ణాదులు కలిసిపోవును. (స్కన్ద స్వామి)

నిఘంటు పాఠము : -

భ్రాజతే-భ్రాశతే-భ్రాశయతి-దీదయతి- శోచతి-మన్దతే-భన్దతే-రోచతే-ద్యోతతే-జ్యోతతే-ద్యుమదిత్యేకాదశ జ్వలతి కర్మాణః జ్వలతి కర్మాణ ఉత్తరే ధాతవః ఏకాదశ॥ ౧-౧౬

తెలుఁగు:- ఈ ౧౧_ధాతువులును ప్రకాశించు అను అర్థమిచ్చు పదములు.

నిఘంటు పాఠము : -

జమత్-కల్మలీకినమ్-జఞ్జణాభవన్-మల్మలాభవన్- అర్చిః-శోచిః-తపః-తేజః-హరః-ఘృణిః-శృఙ్గాణి- శృఙ్గాణీత్యేకాదశ జ్వలతో నామధేయాని॥ ౨౭

తావన్త్యేవోత్తరాణి జ్వలతో నామధేయాని

తెలుఁగు:- ఈ ౧౧ మాత్రమే ప్రకాశించు ద్రవ్యములకు పేర్లు.

౨౮_ఖండములు గల ద్వితీయాధ్యాయమున సప్తమ పాదము సమాప్తము.

ద్వితీయాధ్యాయము సమాప్తము.

ఆంధ్రానువాదము : **డా॥ ఈశ్వర వరాహ నరసింహం**

నిరుక్తము

తృతీయాధ్యాయము

నిఘంటు పాఠము : -

అపః-అప్నః-దంసః-వేషః-వేపః-విష్ట్వీ-వ్రతమ్-కర్వరమ్-శక్మ-క్రతుః -కరుణమ్-కరణాని-కరాంసి-కరన్తీ-కరిక్రత్-చక్రత్-కర్త్వమ్-కర్తోః-కర్తవై-కృత్వీ-ధీః-శచీ-శమీ-శిమీ-శక్తిః-శిల్ప మితి షడ్ వింశతిః కర్మనామాని ॥ ౨-౧ ॥
కర్మనామాన్యుత్తరాణి షడ్ వింశతిః। కర్మకస్మాత్క్రియత ఇతి సతః॥

తెలుఁగు:- ఈ ౨౬ కర్మ యొక్క నామములు. కర్మ = చేయబడునది (కృ+మనిన్, ఉ.౪-౧౪౪)

నిఘంటు పాఠము : -

తుక్-తోకమ్-తనయః-తోక్మ-తక్మ-శేషః-అప్నః-గయః-జాః-అపత్యమ్- యహుః-సూనుః-నపాత్-ప్రజా-బీజ మితి పఞ్చదశాపత్యనామాని ॥ ౨-౨

అపత్యనామాన్యుత్తరాణి పఞ్చదశ। అపత్యం కస్మాదపతతం భవతి, నానేన పతతీతి వా। తద్యథా జనయితుః ప్రజైవమర్థీయే ఋచా వుదాహరిష్యామః॥ ౧

తెలుఁగు:- సంతానమునకు ౧౫ పేర్లున్నవి. అపత్య = (పిత నుండి) వేరై వృద్ధియగుచుండును. (అప+తన్, వల్ల). లేదా, దీనివల్ల పిత పతితము గాకుండును (పితృ ఋణమునకు దూరమగుటవల్ల) కాని, పితృ ఋణము శుద్ధి మొదలగు కర్మలందు, ఔరసాది పుత్రులలో ముఖ్య పుత్రత యెవరిది?

జవాబు: ఉత్పన్నము జేయువానికి మాత్రమే సంతానమగును; ఈ విషయములో రెండు (ఋచలు) మంత్రములు చూపబడును.

"పరిషద్యం హ్యరణస్య రేక్ణో నిత్యస్య రాయః పతయః స్యామ నశేషో అగ్నే అన్యజాతమస్త్య చేతానస్య మా పథోవిదుక్షః" (ఋ. ౭-౨-౬-౨)

పరిహర్తవ్యం హి నోపసర్తవ్యమ్ 'అరణస్య రేక్ణః' అరణోఽపార్ణో భవతి। రేక్ణఇతి ధననామ, రిచ్యతే ప్రయతః। 'నిత్యస్య రాయః పతయః' స్యామ పిత్రస్యేవ ధనస్య। 'న శేషో అగ్నే అన్యజాతమస్తి'। శేష ఇత్యపత్యనామ శిష్యతే ప్రయతః। అచేతయమానస్య తత్ప్రమత్తస్య భవతి। మా నః పథో విదూదుష ఇతి। తస్యోత్తరా భూయసే నిర్వచనాయ ॥ ౨

తెలుఁగు:- నిస్సందేహముగా పరాయి ధనము పరిత్యజించవలెను. ముఖ్య ధనమునకు మాత్రమే మేము స్వాములమగుదుము, ఓ అగ్నీ! ఇతరులకు పుట్టిన సంతానము తనది కాకుండును, అదియొక మూర్ఖతయగును, కాబట్టి, మమ్ములను, సరియైన మార్గము నుండి కుదిలింప (ఊపు) వద్దు.

పరిషద్యః=పరిత్యాజ్యము, గ్రహించుటకు అయోగ్యమైనది (యితరుల ధనము). అరణః=దూరమైన జలసంబంధమున్నట్టి, (అప+అర్ణః). 'రేక్ణమ్'= ధనమునకు నామము. చచ్చిపోయిన వారిది (ధనము) సంభవించు చుండును. ముఖ్యధనము = పిత యొక్క ధనము (తనకు సంక్రమించు నట్టిది). ఓ అగ్నీ! అన్యునికి పుట్టిన వాడు పుత్రుడు (ముఖ్య) కాజాలడు. శేషమ్ = సంతానము. మూర్ఖునకు అన్యజాతుడు సంతానమగును. మాకు ఔరసపుత్రు నొసంగుము అని అభిప్రాయము. తరువాత మంత్రములో యెక్కువ విపులముగ చెప్పబడును.

నహి గ్రభాయారణః సుశేవోఽన్యోదర్యో మనసా మన్తవా ఉ। అధా చిదోకః పునరిత్స ఏత్యా నో వాజ్యభీషా శేతు నవ్యః ॥ ఋ. ౭-౨-౬-౩.

నహి గ్రహీతవ్యోఽరణః సుసుఖతమోఽప్యన్యోదర్యో మనసాపి న మన్తవ్యో 'మమాయం పుత్ర' ఇతి। అథ స ఓకః పునరేవ తదేతి, యత ఆగతో భవతి, ఓక ఇతి నివాస నామోచ్యతే। ఏతునో వాజీవే జనవానభిషహమాణః సపత్నాన్। నవజాతః స ఏవ పుత్ర ఇతి॥ అథైతా దుహితృదాయాద్య ఉదహరన్తి పుత్రదాయాద్య ఇత్యేకే॥ ౩

తెలుఁగు:- ఇతరుల ధనమును, నిస్సందేహముగ (పుత్ర వత్వేన) గ్రహించుటకు అయోగ్యమైనది గొప్ప సుఖమిచ్చునప్పటికి అన్యులకు (తన స్త్రీకి కాక) పుట్టిన సంతానమును మనస్సులో కూడ ఆశించవద్దు. ఏలనన, ఆ సంతానము యెప్పటికైనను (బహు కాలమైనను) స్వస్థానము జేరును. కావున, శత్రుభయంకరుడును, నిరోధించువాడు, క్రొత్తగా ఉత్పన్నమగు (పుత్ర) ప్రాప్తి మాకు గలుగుగాక.

ఓకమ్=నివాసము. వాజీ=(శత్రువులకు) భయము గలుగజేయువాడు.

శాసద్వహ్నిర్దుహితుర్నప్త్యం గాద్విద్వాం ఋతస్య దీధితిం సపర్యన్। పితా యత్ర దుహితుః సేకమృఞ్జన్త్సం శగ్మ్యేన మనసా దధన్వే॥ ఋ.౩-౨-౫-౧

తెలుంగు:- వివాహము జేసికొనువాడు (ఉత్పత్తి సంబంధ) యజ్ఞము (లేక, వీర్యము) దెలుసుకొని, (ఉత్పాదన) విధానమును పూజింపుచు (కన్య కూడ పుత్రుడేయని) కన్య వల్ల మనుమడు(ని) ప్రాప్తింపజేసుకొనును. యువకున కిచ్చి, కన్య యొక్క తండ్రి సుఖమగు మనస్సుతో నిశ్చింత గలిగియుండును. (నా వంశమును స్థాపించితినని).

వివరణ:- కన్యకలు మాత్రము పుట్టి, కుమారుడులేనివాడు, కన్యకకు పుట్టిన వానిని, తన కుమారునికి జన్మించిన మనుమని వలెనే యెంచును. అందువల్ల, కన్యయు పుత్ర సమానమగును. గర్భాధానవిధి దెలుపు మంత్రములు పుత్రునికి కన్యకకు కూడ సమానముగా నుండును. కన్యయు పుత్రుడు యే ధర్మము వల్ల బుట్టుచున్నారో ఆ ధర్మము వల్లనే, పుత్రుడు, మనుమడు (కార్యానుకూలు రగుట వల్ల) భేదముండదు. కన్య వివాహా నంతరము అన్యగృహమునకు బోవుట మాత్రమే భేదమగును. కాని, పుత్రులు లేని వారికి, కుమార్తె యొక్క ప్రథమ పుత్రుని మాతామహుని మనుమడని మన్నింతురు. ఆ మనుమడు దాయాదు డగును.

(ఈ మంత్రములో **'శాసద్ వహ్నిర్దుహితుర్నప్త్యం'** -దీని యొక్క అన్వయము, పూర్తిగ స్పష్టముగ లేదు. (పండిత రాజారాం.)

ప్రశాస్తి వోఢా సన్తానకర్మణే దుహితుః పుత్రభావమ్। దుహితా దుర్హితా దూరే హితా దోగ్ధేర్వా॥ నప్తారముపాగమద్ దౌహిత్రం పౌత్రామితి। విద్వాన్ప్రజనన యజ్ఞస్య రేతసో వాఙ్గాదఙ్గాత్సమ్భూతస్య హృదయాదధి జాతస్య మాతరి ప్రత్యృతస్య విధానం పూజయన్ అవిశేషేణ మిథునాః పుత్రా దాయాదా ఇతి తదేతదృక్శ్లోకాభ్యామభ్యుక్తమ్। అంగాదంగాత్సమ్భవసి హృదయాదధిజాయసే। ఆత్మా వై పుత్రనామాసి స జీవ శరదః శతమ్, ఇతి అవిశేషేణ పుత్రాణాం దాయో భవతి ధర్మతః॥ మిథునానాం విసర్గాదౌ మనుః స్వాయమ్భువోऽబ్రవీత్॥

తెలుంగు:- వివాహితుడు సంతాన కర్తవ్యమును పూర్తిజేయుటకు తన కన్యకను పుత్ర భావమున మన్నించవలెను. దుహితా=దుర్+హిత(దుహితృ) వరుని గూర్చుట కఠినమగును కాబట్టి, దుహిత; లేదా, దూరమున నుండి, హితము జేయును; లేదా, దుహ్ (అ.ఉ.వల్ల) తండ్రి నుండి యెంతో కొంత ద్రవ్యము తీసుకొనుచుండును.

ప్రతి అంగమునుండియు బయలుదేరి, హృదయము (జ్ఞానేంద్రియము)తో ప్రకటమగును; మాత యొక్క గర్భాశయము(వీర్యము) జేరును. ఈ విధానము బాగా ఆలోచించినచో, పురుష స్త్రీ భేదముతో పని లేక కుమారుని పుత్రుడు, కుమార్తె పుత్రుడు దాయభాగులగుదురు. ఈ విషయమున, మంత్రములే కాక శ్లోకము కూడ నున్నది. 'ఓ పుత్రా! నా యొక్క ప్రతి అంగము నుండియు నుత్పన్నమై హృదయము వల్ల ప్రకటమైతివి. కాబట్టి, నీవే నా పుత్రుడవైయున్నావు. నీవు కేవలము నా స్వరూపమే, కేవల పుత్ర నామముతో నున్నావు. నీవు నూరు సంవత్సరములు జీవింతువుగాక. ఈ ప్రకారము సృష్ట్యాదిని స్వాయంభువ మనువు చెప్పెను.

న దుహితర ఇత్యేకే। తస్మాత్పుమా న్దాయాదోఽదాయాదా స్త్రీతి విజ్ఞాయతే। తస్మాస్త్రియం జాతాం పరాస్యన్తి న పుమాంసీమితి చ। స్త్రీణాం దాన విక్రయాతిసర్గా విద్యన్తే న పుంసః। పుంసోఽపీత్యేకే శౌనః శేపే దర్శనాత్। అభ్రాతృమతీ వాద ఇత్యపరమ్। అమూర్యా యాన్త జామయ సర్వా లోహితవాససః। అభ్రాతర ఇవ యోషాస్తిష్ఠన్తి హతవర్త్మనః అభ్రాతృకా ఇవ యోషాస్తిష్ఠన్తి సన్తానకర్మణే పిణ్డదానాయ హతవర్త్మన ఇత్య భ్రాతృకాయా అనిర్వాహ ఔపమికః। తస్యోత్తరా భూయసే నిర్వచనాయ॥

తెలుఁగు:- దాయభాగము పురుష సంతానముకే కాని స్త్రీ సంతానమునకు లేదని కొందరి మతమైయున్నది. వివాహానంతరము కన్య అన్య గృహమునకు బోవును అని వారు చెప్పుదురు. కన్యను మఱియొకరికిచ్చెదరు, లేక, అమ్ముదురు; (కుమారుని వలె గాక.) కొందరి మతము ప్రకారము, పురుష సంతానము గూడ దానమివ్వబడును, లేదా, అమ్మబడును; శునఃశేప ప్రకరణమున నున్న కథనము వల్ల. (మఱికొందరి మతమేమన-సోదరులు లేని కన్యకకు దాయభాగముండును అని; 'ఎర్ర వస్త్రములు ధరించిన (రక్తముతో నిండియున్న) సర్వనాడులు పనిచేయుచున్నవి. భ్రాతృహీన స్త్రీ వలె అడ్డగింపబడిన మార్గమున్న-దైనిలుచును! భ్రాతృహీన స్త్రీ వలె నిలుచును. సంతానము వల్ల పిండ ప్రదానము లేకుండ జేయుటచే మార్గము అడ్డగింపబడినది.') ఈ ప్రకారము భ్రాతృవిహీన కన్యక యొక్క వివాహము నిషేధింపబడినదని ఉపమాన సిద్ధమగుచున్నది. తర్వాతి మంత్రములో యీ విషయము స్పష్టమగును.

అభ్రాతేవ పుంస ఏతి ప్రతీచీ గర్తారుగివ సనయే ధనానామ్। జాయేవపత్య ఉశతీ సువాసా ఉషా హస్రేవ నిరిణీతే అప్సః॥

అభ్రాతృకేవ పుంసః పిత్యా నేత్యభిముఖీ సన్తాన కర్మణే పిండప్రదానాయన పతిం। గర్తారోహిణీవ ధనలాభాయ దాక్షిణాజీ ॥ ఋ.౧-౧౨౪-౭॥ (ఉషావర్ణన)

గర్తః సభాస్థాణుర్గృణాతేః సత్యసంగరో భవతి, తం తత్ర యాఽపుత్రా యాఽపతికా సా రోహతి, తాం తత్రా క్షై రాఘ్నన్తి సా రిక్థం లభతే।

తెలుగు:- భ్రాతృహీన స్త్రీ వలె ఉష మరల తిరిగి పురుషుని బొందును, ధన ప్రాప్తి కొఱకు సభకెక్కుదాని వలె (ఆకాశమునకెక్కును), పతి కొఱకు శుభ్రమైన వస్త్రమును ధరింపగోరు స్త్రీ వలె తన సుందరరూపము జూపును, నవ్వు స్వభావము గల స్త్రీ వలె శ్వేత దంతములను (శ్వేత రూపములను) ప్రకాశింపజేయును.

భ్రాతృహీన స్త్రీ వలె, పురుషులకై=పితరులు (పితృ వంశీయులకు), వారికి అభిముఖమగుచు ప్రాప్తిబొందును, సంతానము యొక్క కర్తవ్యమగు పిండ ప్రదానమునకు, పతికై కాదు, సభాస్థలి నెక్కు దక్షిణీ స్త్రీ వలె ధన లాభమునకు, సత్య ప్రతిజ్ఞ గలది యగును (అక్కడ నిలిచి సత్యము జెప్ప నగును) ఆ (గర్త) పై పుత్రుడు పతిలేని ఆ స్త్రీ ని అక్కడ, అక్షులు దండింతురు. అప్పుడు పతి యొక్క ధనమును వాని బంధువుల నుండి పొందును.

శ్మశానసఞ్చయోఽపి గర్త ఉచ్యతే గురతేరపగూర్ణో భవతి। శ్మశానం శ్మశయనం। శ్మ శరీరం। శరీరం శృణాతేః శమ్నాతర్వా। శ్మశ్రు లోమ, శ్మని శ్రితం భవతి। లోమ లునాతేర్వా లీయతేర్వా। "నోపరస్యావిష్కుర్యాద్యదుపరస్యావిష్కు ర్యాంగర్తేష్ఠాః స్యాత్ ప్రమాయుకో యజమాన" ఇత్యపి నిగమో భవతి।

రథోపి గర్త ఉచ్యతే గృణాతేః స్తుతి కర్మణః స్తుతతమం యానమ్। 'ఆ రోహథో వరుణ మిత్ర గర్తమ్'। ఇత్యపి నిగమో భవతి। జాయేవ పత్యే కామయమానా సువాసా ఋతుకాలేషూషా హసనేవ దన్తాన్వివృణుతే రూపాణీతి చతస్ర ఉపమాః। నా భ్రాత్రీముపపయచ్ఛేత తోకం హ్యస్య తద్భవతీత్య భ్రాతృకాయా ఉపయమన ప్రతిషేధః ప్రత్యక్షః పితృశ్చః పుత్ర భావః। పితా యత్ర దుహితురప్రత్తాయా రేతః సేకం ప్రార్జయతి సన్దధాతి ఆత్మానం సఙ్గమేన మనసేతి। అథైతాం జామ్య రిక్థప్రతిషేధ ఉదాహరన్తి జ్యేష్ఠం పుత్రికాయా ఇత్యేకే ॥ గ

తెలుగు:- శ్మశాన కూటమును కూడ గర్త అని అందురు, గుర (తు.అ.వల్ల). (లోక వినాశమునకై) సిద్ధమగును. శ్మశాన=శరీరము యొక్క (సదా) శయన స్థానము; శ్మ=శరీరము. శౄ లేక శమ్ (క్ర్యా.ప.వల్ల) శరీరమగును. శ్మశ్రు= లోమ (గడ్డము, మీసము); శరీరము నాశ్రయించియుండును. లోమ=లూ ఞ్ ఛేదనే (క్ర్యా.ప.వల్ల) నగును, లేదా, లీ (ది. ఆ.వల్ల) నగును.

గర్త శబ్దార్థము శ్మశానమని నిగమము. రథము కూడ గర్త అని చెప్పబడును; స్తుతి అను అర్థము నిచ్చు గృ (క్ర్యా.ప.వల్ల), (రథము) ప్రశంస నీయమైన వాహనము. పతిని, ఋతుకాలమందు గోరి శుద్ధ వస్త్రములు ధరించు స్త్రీ వలె ఉషః; నవ్వుచున్న స్త్రీ దంతముల వలె ఉషా రూపము; ఇక్కడ నాలుగు ఉపమానములు చెప్పబడెను. భ్రాతృహీన కన్యకకు వివాహము కూడదు. ఏలనన, తండ్రికి అదే సంతానమగును; కన్యయందు పుత్ర భావము చూపవలెను. కన్యకు యువకునితో పెండ్లియైనప్పుడు తండ్రి సంతోషించును. (ఆ పుత్రికకు పుట్టిన పుత్రుడు తన యొక్క మనుమడగునని)

న జామయే తాన్వో రిక్థమారైక్చకార గర్భం సనితుర్నిధానమ్। యదీమాతరో జనయన్త వహ్నిమన్యః కర్తా సుకృతోరన్య ఋన్ధన్॥ న జామయే భగిన్యై। జామిరన్యేఽస్యాం జనయన్తి జామపత్యమ్। జమతేర్వా స్యాద్గతికర్మణో నిర్గమనప్రాయా భవతి। తాన్వః ఆత్మజః పుత్రో రిక్థం ప్రారిచత్ప్రాదాత్ చకారైనాం గర్భనిధానీం సనితుర్హస్తగ్రాహస్య। యదిహ మాతరోఽజనయన్త వహ్నిం పుత్రమవహ్నించ స్త్రియమ్। అన్యతర సన్తానకర్తా భవతి పుమాన్ దాయాదః అన్యతరో అర్ధయిత్వా జామిః ప్రదీయతే పరస్మై॥ ౬

తెలుగు:- వివాహమాడిన వాని సంతానమును ధరించునుగావున, పుత్రుడు, సోదరికి ధనము మిగల్చడు. మాతాపితలు పుత్రునకు పుత్రికకు ఒక్క ప్రకారమే జన్మనొసంగుదురు. దీనిలో విశేషమేమన, పుత్రుడు వంశకర్త యగును; కన్య, అన్యుల సంరక్షణ పొందును.

న=లేదు; జామయే=సోదరికై **'జామిః'** మఱియు ఉత్పన్నము జేయు, జా= సంతానమునకు. లేదా, గతి అర్థమిచ్చు జమ (భ్వా.ప.వల్ల నగును) ఇతర గృహమునకవశ్యము బోవునట్టిది. తాన్వః=పుత్ర, ధనమునకు, మఱియు ఆరైక్ = ఆరిచత్ = ఒసగును. వివాహమాడిన వాని వల్ల గర్భము ధరించును. మాతాపితలు ఉత్పన్నము జేయు (వహ్ని= పుత్రుని; అవహ్నిః=కన్యను.) ఒక్క సంతానమునకే కర్తయగుదురు. అందు పుత్రుడు దాయ భాగియగును. రెండవది పోషింపబడి రక్షింపబడి యితరునకు యివ్వబడును.

వివరణ: ౪,౫,౬ ఖండములకు (అపత్యనామాధికారేదాయ నిర్ణయః)

భ్రాతృహీన కన్యయే దాయ భాగమునకు అర్హురాలని సిద్ధాంతము జేయబడెను.

(సజీవ శరదః శతమ్) శరత్ = కార్తిక ఋతువు చలికాలములో రోగములు అధికముగ నుండి జీవితము కఠినమగును. కాబట్టి, నూఱు శరత్తులు ఆయువు అని

చెప్పబడెను. పుత్ర, కన్య-వీరి ఉత్పత్తిలో భేద ముండదని మంత్రములో (ఋచా) చెప్పబడెను. శ్లోకములో, దాయభాగము నకుండు అర్హత, సమానమని చెప్పెను. పుణ్య వివాహమైనను ధనము స్వీకరించి కన్యను యిచ్చి పెండ్లి చేసినను రెండు సమానమే; ఏలయన అన్య గృహమునకు కన్య పోవును. కావున, పుత్రికకు దాయభాగ హక్కు లేదు. స్వయం వర వివాహము (క్షత్రియుల ఆచారము) న పతిని బొందిన కన్యకు కూడ దాయభాగ సంబంధము లేదు. కన్యకకు దాయభాగముండుట యుక్తమని యితిహాసమును ఉదాహరింతురు. -కన్యను దానము చేసినను, అమ్మినను, స్వయంవర వివాహ (తండ్రిచే విడువబడి)మైనను, దాయభాగ ముండవలెను; పుత్రుడు విషయములో కూడ దాన, దత్తత విక్రయ క్రియలు యితిహాసమందున్నవి; శునః శేపుడు తండ్రిచే అమ్మబడెను. విశ్వామిత్ర మధు ఛందాణి ఉదాహరణలున్నవి.

దాయభాగ విషయమున మూడవ అభిప్రాయము-

ప్రతి కన్యకకు దాయ భాగ సంబంధము లేకున్నను, పుత్రుడు లేక, కన్య యొక్కతే పుట్టినపుడు ఆ కన్యకకు దాయభాగముండవలెను.

గర్భచ్యుతియైనప్పుడు చికిత్సా కర్మ జేయునప్పుడు **'అభ్రాతర ఇవ యోషా తిష్ఠన్తి'** అను ఋచా వినియోగమగుచున్నది. దీని వల్ల, భ్రాతృ హీన కన్యకకు వివాహము నిషేధమగును.

తాంతత్రాక్షైరాఘ్నన్తి = పతిహీన, పుత్రహీనయైన స్త్రీ, రాజసభలో నొక స్థాణువుపై కూర్చుని సత్యమును ప్రకటించగా, తదనుసారమే నిర్ణయింప బడును, తన పతి యొక్క భాగము పతి యొక్క బంధువుల నుండి పొందుటకు. ఈ ఆచారమే నిరుక్తకారుడు స్పష్టము జేసెను. దేశాచారముల ననుసరించియే కొన్ని మంత్రముల యొక్క అర్థమును ప్రకటింపవలసి యుండును. (దుర్గాచార్య)

నిఘంటులో గర్త = గృహమునకు నామమగుటచే **'ధనమును పొందు టకు రాజ సభకు బోవు'** నని మాత్రమే ఆశమని మంత్రము వల్ల గ్రాహ్య మగును. అధికము, దేశాచారమగును (పండిత రాజారాం).

'శ్మశాన సఙ్భ యోపి'...ఇత్యపినిగమో భవతి-ప్రసక్తానుప్రసక్తములు చెప్పి మంత్రము యొక్క ఉత్తరార్థమును వ్యాఖ్యానింతురు.

'చతస్ర ఉపమాః-మంత్రములో జెప్పిన నాలుగు ఉపమానములు? ౧. భ్రాతృ హీన స్త్రీ వలె ౨. సభ కెక్కునట్టి స్త్రీ వలె ౩. స్త్రీ వలె... ౪. నవ్వుచున్న స్త్రీ వలె.

'అభ్రాతృకాయా ఉపయమన---'. పూర్వమిచ్చిన ప్రమాణమునందు, భ్రాతృహీన కన్యకకు వివాహము నిషేధమనియు కన్యయందు పుత్రభావ ముండవలెననియు, అనుమానముగ సూచింపబడెను. ఈ మంత్రమున, వివాహితకన్య యొక్క సంతానము మాతామహునకు సంతానమగునని చెప్పబడినది.

'పితా యత్ర దుహితురప్రత్తాయా---'. 3, ౪. ఖండములలో మంత్రము యొక్క ఉత్తరార్థమును విడిచిపెట్టి, యిక్కడ అర్థమును చెప్పుచున్నాడు. ఏలయన, అక్కడ భ్రాతృహీన పక్షమున సరియగును.

'పుత్రికయే (భ్రాతృహీన) నా పుత్రుడు, పుత్రిక పుత్రుడు నా మనుమడేయగును; పుత్రుడు కలుగక పుత్రికయే కలవాడు; ఆ పుత్రిక వివాహ సమయమున, (అత్తవారితో) తెలియునట్లు, లేదా, మనస్సులో స్థాపిత మగునట్లు) 'ఈ పుత్రిక నా పుత్రతుల్యమనియు, యీ స్త్రీకి జన్మించిన పుత్రుడు నా పౌత్రుడగుననియు నిశ్చయము జేయవలెను. ఈ సిద్ధాంతము ప్రకారము, ఆ మనుమడు మాతామహుని గృహములో నుండి తరువాత ఆ గృహమునకు యజమానుడగును.

తృతీయాధ్యాయమున ప్రథమ పాదము సమాప్తము.

తృతీయాధ్యాయము

ద్వితీయ పాదము

నిఘంటు పాఠము : -

మనుష్యాః - నరః - ధవాః-జన్తవః - విశః - క్షితయః - కృషయః - చర్షణ్యః - నహుషః - హరయః - మర్యాః - మర్త్యాః- మర్తాః - వ్రాతాః - తుర్వశాః - ద్రుహ్యవః - ఆయవ - యదవః - అనవః - పూరవః - జగతః - తస్థుష : - పఞ్చ జనాః - విస్వన్తః - పృతనా-ఇతి పఞ్చ వింశతిర్మనుష్యనామాని॥ ౨-౩

మనుష్యనా మాన్యుత్తరాణి పఞ్చవింశతిః। మనుష్యాః కస్మాన్మత్వా కర్మాణి సవ్యన్తి మనస్యమానేన సృష్టా మనస్యతిః పునర్మనస్వీభావే మనోరపత్యమ్ మనుషో వా । తత్రపఞ్చజనా ఇత్యేతస్య నిగమా భవన్తి ॥ ౭

తెలుఁగు:- మనుష్య నామములు ౨౫, బహు వచనములే, అన్నియు (ఈ ప్రకారము సాధ్య సాధన భావము) తెలిసికొని కర్మలను విస్తరించును కావున మనుష్య పదము సిద్ధమగుచున్నది. (మన్+సీవ, వల్ల నగును). లేదా, మనస్పతి (నామ ధాతువు) = మంచి మనస్సు కల (ప్రసన్నత) అను అర్థమునిచ్చును. ప్రసన్నుడై (ప్రజాపతి) రచించెను. లేదా, **'మనువు యొక్క సంతానము'** (మనోర్జాతావఞ్యతౌషుక్ చ.౪-౧-౧౬౧) ఈ నామములలో **'పంచజనాః'** శబ్దమునకు నిగమము (సందిగ్ధముగా)నున్నది.

తదద్య వాచః ప్రథమం మంసీయ యేనాసురాం అభిదేవా అసామ। ఊర్జాద ఉత యజ్ఞియాసః పఞ్చజనా మమ హోత్రం జుషధ్వమ్ ॥

ఋ.౮-౧-౧౩-౪

తెలుఁగు:- నేను వాణి యొక్క బలము ముఖ్యమని యెంచెదను, ఓ దేవతలారా! మేము అసురులను అణగునట్లు చేయుదుము. ఓ అన్నమా! (హవి) భుజించి యజ్ఞమునకు యోగ్యమైన (దేవతలారా)! మఱియు మానవులారా! నా హోత్రమును ప్రేమింపుడు. (అందరు, దీనిలోనికి రండి, నాయందనుగ్రహముంచండి.)

తదద్యవాచః పరమం మంసీయ యేనాసురానభిభవేమ దేవాః। అసురా అసురతా స్థానేష్వస్తాః స్థానేభ్య ఇతివా, అపి వాసురితి ప్రాణనామాస్తః శరీరే భవతి తేన తద్వన్తః। 'సోర్దేవానసృజత తత్ సురాణాం సురత్వమసోర సురానసృజత తదసురాణామ సురత్వమితి' విజ్ఞాయతే । 'ఊర్జాద ఉత యజ్ఞియాసః'। అన్నాదాశ్చ యజ్ఞియాశ్చ ఉర్గితి అన్ననామోర్జయతతీతి సతః । పక్వం సుప్రవృక్ణమితి వా । 'పంచజనా మమ హోత్రం జుషధ్వమ్' । గంధర్వాః పితరో దేవా అసురా రక్షాంసీత్యేకే। చత్వారో వర్ణా నిషాదః పఞ్చమ ఇత్యౌపమన్యవః। నిషాదః కస్మాన్నిషదనో భవతి నిషణ్ణమస్మిన్పాపకమితి నైరుక్తాః 'యత్పాఞ్చజన్యయా విశా'। పఞ్చజనీనయా విశా॥ పఞ్చ పృక్తా సంఖ్యా స్త్రీపున్నపుంసకేష్వవిశిష్టా॥

తెలుఁగు:- అసురాః (న+సు+రమ్, వల్ల) ఒక స్థలమున నివసింపనట్టి లేదా, అసు క్షేపణే, (ది.ప.వల్ల) స్థాన భ్రష్టులు (దేవతల ద్వారా) లేదా, అసు= ప్రాణము = బలము, రప్రత్యయము అస్త్యర్థమున. లేదా, సు = (ఉత్తమ ద్రవ్యము) తో దేవతలు రచింపబడిరి, అది సురలకు సురత్వము: అసు (అనుత్తమము)తో అసురులు రచింపబడిరి; అది అసురులకు అసురత్వము. (బ్రాహ్మణగ్రంథమందు) "ఊర్జాద ఉత యజ్ఞియాసః" అన్నము భుజించు వారు మఱియు యజ్ఞయోగ్యులు. ఊర్జ, అన్నమునకు నామము, బలిష్ఠముజేయును (ఊర్జ బల ప్రాణనయోః, (చు.ఉ.) లేదా, పక్వమై సులభముగ ఖండించబడునది (పచ్, భ్వా. ఉ. వల్ల) లేదా, వ్రశ్చ, తు.ప. వల్ల, లేదా రెండింటివల్లనైనను) పంచజనాః=గంధర్వ, పితర, దేవతా, అసుర, రాక్షస-యీ యైదులో నాలుగు వర్ణములు, వీరు కార్యములు చేయుదురు. ఐదవవారు నిషాదులని కొందరి యభిప్రాయము (ఔపమన్యవమతము). నిషాద=ఏ కార్యము జేయకుండ కూర్చొనువాడు. లేదా, వీనియందు పాపము స్థితమైయున్నది. ని+షద్, (భ్వా.ప.వల్ల-నైరుక్తం). **'ఇన్ద్రే ఘోషా అసృక్షత'** =ఇంద్రస్తుతి (ఋ.౬-౪-౪౩-౧)లో (పంచజనులు) నాలుగు వర్ణముల వారును, యైదవ వర్ణము నిషాదులని స్పష్టముగానున్నది. పంచ=కలసిపోవు సంఖ్య, పృచ్ (రు.ప.వల్ల) స్త్రీ పుంన పుంసకలింగములకు యేక విధముగానేయుండును- పంచస్త్రియః, పంచపురుషాః, పంచకులాని.

నిఘంటు పాఠము : -

ఆయతీ-చ్యవానా-అభీశూ-అప్నవానా-వినఙ్గృసౌ-గభస్తీ-కరస్నౌ-బాహూ-భురిజౌ-క్షిపస్తీ-శక్వరీ- భరిత్రే ఇతి ద్వాదశ బాహు నామాని॥ ౨-౪

తెలుగు:- భుజములకు ౧౨ నామములు

బాహు నామాన్యుత్తరాణి ద్వాదశ। బాహూ కస్మాత్ ప్రబాధత ఆభ్యాం కర్మాణి॥

తెలుగు:- ఈ ౧౨ బాహు నామములు బహు వచనములేయగును. బాహూ=వీని ద్వారా (పురుషుడు) శీఘ్రముగ కర్మలు చేయును.

నిఘంటు పాఠము : -

అగ్రువః-అణ్వ్యః-విశః-క్షిపః-శర్యాః-రశనాః-ధీతయః-అథర్యః-విపః-కక్ష్యాః- అవనయః-హరితః-స్వసారః-జామయః-సనాభయః-యోక్త్రాణి-యోజనాని- ధురః- శాస్త్రాః - అభీశవః - దీధితయః - గభస్తయః - ఇతి ద్వావింశతిరఙ్గులి నామాని ॥ ౨-౫

అఙ్గులి నామాన్యుత్తరాణి ద్వావింశతిః। అఙ్గులయః కస్మాదగ్రగామిన్యో భవన్తీతి వాగ్రగాలిన్యో భవన్తీతి వాగ్రకారిణ్యో భవన్తీతి వాగ్రసారిణ్యో భవన్తీతి వాఙ్కనా భవన్తీతి వాఞ్చనా భవన్తీతి వాపివాభ్యఞ్జనా దేవ స్యుః- తాసామేషా భవతి ॥ ౮

తెలుగు:- వ్రేళ్లకు (అంగులి) నామములు ౨౨ అన్నియు బహువచనములే యగును. అంగులియః=ప్రతి యొక్క కార్యమందును అగ్రగాములగుట వల్ల-అగ్ర+గమ్; మొదట మ్రింగునట్టి (అగ్ర+గల); లేదా, మొదట కార్యము చేయునట్టి (అగ్ర+కృ); లేదా, ముందుబోవునట్టి (అగ్ర+సృ); లేదా, అఙ్కన (చిహ్నము) చేయునట్టి (అంకముతో) లేదా అందుకొనునట్టి (అఞ్చ, వల్ల); లేదా, పూయుట, మర్దన, చేయునట్టి (అఞ్జ, వల్ల). దీనికి వేదమంత్రము (ఋచా).

దశావనిభ్యో దశకక్షేభ్యో దశయోక్త్రేభ్యోదశయోజనేభ్యోః। దశాభీశుభ్యో అర్చతాజరేభ్యో దశధురో దశయుక్తావహద్భ్యః॥ ఋ.౧౦-౯౪-౭

అవనయో అఙ్గులయో భవన్తి, అవన్తి కర్మాణి। కక్ష్యాః ప్రకాశయన్తి కర్మాణి। యోక్త్రాణి యోజననీతి వ్యాఖ్యాతమ్। అభీశవోఽభ్యశ్నువతే కర్మాణి। 'దశ ధురో దశ యుక్తా వహద్భ్యః । ధూర్ధూర్వతేర్వదకర్మణః, ఇయమపీతరా ధూరేతస్మాదేవ విహన్తి వహం ధారయతేర్వా।

తెలుగు:- 'ఓ ఋత్విజా! రక్షణ చేయునవి పది, ప్రకాశకములు పది అవనయః= అంగులి (కర్మలను రక్షించును) (అవ్+సే) కక్ష్యాః = అంగులి (కర్మను ప్రకాశింపజేయును. 'యోక్త్రాణి, **'యోజనాని'** తో వ్యాఖ్యాతమయ్యెను (కలుపునట్టిది).

అభీశవః=కర్మను వ్యాపింపజేయును. పది ప్రదేశములందు కలియునట్టి పదివ్రేళ్లు పైకెత్తుటకై. ధుర్=ధూర్వీ (భ్వా.ప.వల్ల నగును) వధ అను అర్థమిచ్చును. రెండవ 'ధుర్' కూడ అట్లేయగును. (గుఱ్ఱము యొక్క కాని ఎద్దు యొక్క కాని) భుజమును కొట్టుదురు; లేదా ధారయతి అను అర్థము వల్ల (ఎద్దునకు లేక గుఱ్ఱమునకు, ధరింపజేయుదురు.)

వివరణ : భిన్నభిన్నమైన కర్మలను ప్రకటించు నిమిత్తము, వ్రేళ్లకు భిన్న భిన్నమైన నామములు చెప్పబడును.

నిఘంటు పాఠము : -

వశ్మి-ఉశ్మసి-వేతి-వేనతి-వేసతి-వాఞ్ఛతి-వష్టి- వనోతి-జుషతే-హర్యతి-ఆచకే-ఉశిక్-మన్యతే-ఛన్త్సత్-చాకనత్- చకమానః-కనతి-కానిష దిత్యష్టాద శ కాన్తి కర్మాణః ॥ ౨ - ౬

కాన్తి కర్మాణ ఉత్తరే ధాతవోఽష్టాదశ॥

తెలుఁగు:- ఈ ౧౮ ధాతువులు కామ (ఇచ్ఛా) నామములు.

నిఘంటు పాఠము : -

అన్ధః-వాజః-పయః-ప్రయ-పృక్షః-పితుః-వయః- సినమ్-అవః-క్షు-ధాసిః-ఇరా-ఇళా-ఇషమ్- ఊర్క్-రసః-స్వధా-అర్క-క్షద్మ-నేమః-ససమ్- నమః- ఆయుః-సూనృతా-బ్రహ్మ-వర్చః-కీలాలమ్ -యశ ఇత్యష్టావింశతి రన్న నామాని॥ ౨-౭

అన్ననామాన్యుత్తరాణ్యష్టావింశతిః॥ అన్నం కస్మాదానతం భూతేభ్యోఽత్తేర్వా॥

తెలుఁగు:- అన్నమునకు ౨౮ నామములున్నవి. (ఆ+నమ్, భ్వా.ప.వల్ల) ప్రాణధారుల (భోజనము)కై వంగియున్నది. (అద్, అ.ప.వల్ల) అద్యతే= తినబడుచున్నది.

నిఘంటు పాఠము : -

ఆవయతి-భర్వతి-బభస్తి-వేతి-వేవేష్టి- అవిష్యన్-బప్సతి-భసథః-బద్ధ్వామ్-హ్వారతీతి దశాత్తి-కర్మాణః ॥ ౨ - ౮

అత్తికర్మాణ ఉత్తరే ధాతవో దశ॥

తెలుఁగు:- తినుట (క్రియ)కు (ధాతు) ౧౦ నామములు.

నిఘంటు పాఠము : -

ఓజః-పాజః-శవః-తరః-తవః-త్వక్షః-శర్ధః-బాధః-నృణ్మమ్-తవిషీ-శుష్మమ్-శుష్ణమ్-శూషమ్-దక్షః-వీళు-చ్యౌత్నమ్-సహః-యహః-వధః-వర్గః-వృజనమ్-వృక్-మజ్మనా-పౌంస్యాని ధర్మణిసిః-ద్రవిణమ్-స్యన్ద్రాసః-శంబర మి త్యష్టా వింశతిర్బల నామాని ॥ ౨ - ౯

బలనామాన్యుత్తరాణ్యష్టా వింశతిః। (బలం కస్మాద్) బలం భరం భవతి బిభర్తేః॥

తెలుఁగు:- ఈ ౨౮ బలమునకు నామములు. బల=ధరించి పోషించునది (లేక, ప్రవహించును భృ, భ్వా. ఉ. వల్ల) లేదా భృ (జు. ఉ) వల్ల నగును.

నిఘంటు పాఠము : -

మఘమ్-రేక్ణః-రిక్థమ్-వేదః-వరివః-శ్వాత్రమ్- రత్నమ్-రయిః-క్షత్రమ్- భగః -మీహళమ్-గయః-ద్యుమ్నమ్-ఇన్ద్రియమ్-వసు-రాయః-రాధః-భోజనమ్-తనా-నృమ్ణమ్-బన్ధుః-మేధా-యశః-బ్రహ్మ- ద్రవిణమ్-శ్రవః-వృత్రమ్-వృత మిత్యష్టా వింశతిరేవధన నామాని. ॥ ౨ - ౧౦

ధననామాన్యుత్తరాణ్యష్టా వింశతి రేవ। ధనం క స్మాద్ ధినోతీతి సతః

తెలుఁగు:- ధనమునకు నామములు౨౮. తృప్తిపరచును కావున ధనమగును. (ధి. స్వా. ప. వల్ల)

నిఘంటు : అఘ్న్యా-ఉస్రా-ఉస్రియా-అహీ-మహీ-అదితి -ఇళా-జగతీ-శక్వరీతి నవ గోనామాని గోనామాన్యుత్తరాణి నవ॥ ౨ - ౧౧

తెలుఁగు : గోవునకు ౯ నామములు.

నిఘంటు : రేళతే-హేళతే-భామతే-హృణీయతే-భ్రీణాతి- భ్రేంషతి।
దోధతి-వనుష్యతి-కమ్పతే-భోజత
ఇతి దశ కృధ్యతి కర్మాణః ॥ ౨-౧౨
క్రుధ్యతికర్మాణ। ఉత్తరే। ధాతవో। దశ॥

తెలుఁగు : క్రోధ అర్థమునిచ్చు ధాతువులు ౧౦

నిఘంటు : హేళః-హరః-హృణిః-త్యజః-భామః-ఏహః-హ్వరః
తపుషీ-జూర్ణిః-మన్యుః-వ్యథి రిత్యేకాదశ క్రోధనామాని ॥ ౨-౧౩
క్రోధనామాన్యుత్తరాణ్యేకాదశ ॥

తెలుఁగు : క్రోధమునకు ౧౧ నామములు

నిఘంటు పాఠము : -

వర్తతే - అయతే - లోటతే - లోఠతే - స్యన్దతే - కసతి - సర్పతి - స్యమితి-స్రవతి - స్రంసతే - అవతి - శ్చోతతి - ధ్వంసతి - వేనతి - మార్ష్టి -భురణ్యతి-శవతి-కాలయతి-పేలయతి-కణ్టతి-పిస్యతి-విస్యతి మిస్యతి- ప్రవతే- ప్లవతే-చ్యవతే-కవతే-గవతే-నవతే-క్షోదతి నక్షతి-సక్షతి- మ్యక్షతి- సచతి- ఋచ్ఛతి-తురీయతి-చతతి-అతతి-గాతి-ఇయక్షతి-సశ్చతి-త్సరతి-రంహతి-యతతే-భ్రమతి-ధ్రజతి-రజతి-లజతి-క్షియతి-ధమతి-మినాతి-ఋణ్వతి-ఋణోతి-స్వరతి-స్విసర్తి-విషిష్టి-యోషిష్టి-రిణాతి-రోయతే-రేజతి- దధ్యతి- దభ్నోతి-యుధ్యతి- ధన్వతి- అరుషతి-అర్యతి-సీయతే- తకతి- దీయతి- ఈషతి-ఫణతి-హనతి - అర్దతి - మర్దతి - సర్నృతే - నసతే - హర్యతి - ఇయర్తి - ఈర్తే - ఈఙ్ఖతే -జ్రయతి-శ్వాత్రతి-గన్తి-ఆగనీగన్తి-జఙ్గన్తి-జిన్వతి-జసతి-గమతి-ధ్రతి-ధ్రాతి-ధ్రాయతి-వహతే-రథర్యతి-జేహతే-ష్వఃకతి-క్షుమ్పతి-ప్సాతి-వాతి-యాతి - ఇషతి - ద్రాతి - ద్రూళతి - ఏజతి - జమతి-జవతి-వఞ్చతి-అనితి-పవతే-హన్తి-సేధతి-అగన్-అజగన్-జిగాతి-పతతి-ఇన్వతి-ద్రమతి-ద్రవతి-వేతి-హన్తాత్-ఏతి-జగాయత్- అయుధురితి-ద్వావింశశతమ్ గతి కర్మాణః॥

౨-౧౪

గతి కర్మాణ ఉత్తర ధాతవో ద్వావింశశతమ్

తెలుఁగు:- గతి కర్మ అర్థమిచ్చు నామములు ౧౨౨

నిఘంటు పాఠము : -

ను-మంక్షు-ద్రవత్-ఓషమ్-జీరాః-జూర్ణిః-శూర్తాః-శూఘనాసః-శీభమ్-తృషు-తూయమ్-తూర్ణిః-అజిరమ్-భురణ్యుః-శు-ఆశు - ప్రాశుః - తూతుజిః - తూతుజానః - తుజ్యమానాసః - అజ్రాః - సాచీవత్ - ద్యుగత్ - తాజత్ - తరణిః - వాతరంహా ఇతి షడ్ వింశతిః క్షిప్ర నామాని ॥ ౨-౧౫

క్షిప్రనామాన్యుత్తరాణి షడ్వింశతిః। క్షిప్రం కస్మాత్ సం క్షిప్తో వికర్షః॥

తెలుఁగు:- 'శీఘ్రత' =(క్షిప్ర) తెలియజేయునామములు౨౬. సంక్షిప్తమగుట వల్ల క్షిప్రయగును. క్షిప్, వల్ల కొంచెము కాలములోనగునట్టిది.

నిఘంటు పాఠము : -

తళిన్-ఆసాత్-అమ్బరమ్-తువశ-అస్తమీకే-ఆకే-ఉపాకే-అర్వాకే-అన్తమానమ్-అవమే-ఉపమ-ఇత్యేకాదశాన్తిక నామాని॥ ౨-౧౬

అన్తికనామాన్యుత్తరాణ్యేకాదశ। అన్తికం కస్మాదానీతం భవతి॥

తెలుఁగు:-సమీపము=అన్తికమునకు ౧౧ నామములు. అన్తిక= (ఆ+నీ.ఛ్వా, ఉ.వల్ల) సమీపమగుట.

నిఘంటు పాఠము : -

రణః-వివాక్-విఖాదః-నదనుః-భరే-ఆక్రన్దే-ఆహవ- ఆజౌ- పృతనాజ్యమ్-అభీకే - సమీకే - మమసత్యమ్-నేమధితా - సఙ్కాః - సమితిః - సమనమ్ -మీళ్హే-పృతనాః-స్పృధః-మృధః-పృత్సు-సమత్సు- సమర్యే-సమరణే- సమోహే -సమిథే-సంఖ్యే-సఙ్గే-సంయుగే-సంగథే-సంగమే-వృత్రతూర్యే-పృక్ష-ఆణౌ-శూరసాతౌ-వాజసాతౌ-సమనీకే-ఖలే-ఖజే-పౌంస్యే-మహాధనే-వాజే-అజ్మ -సద్మ-సంయత్-సంవత్-ఇతిషట్ చత్వారింశత్సంగ్రామ నామాని ॥ ౨-౧౭

సంగ్రామ నామాన్యుత్తరాణి షట్చత్వారింశత్। సంగ్రామ కస్మాత్సంగమనాద్వా, సంగరణాద్వా, సంగతౌగ్రామావితి వా। తత్ర ఖల ఇత్యేతస్య నిగమా భవన్తి ॥ ౯

తెలుఁగు:- సంగ్రామమునకు ౪౬ నామములున్నవి. సంగ్రామ=ఒక చోట కూడుట, చేరుట; లేదా, కూడి శబ్దము చేయుట (యోధులు కలసి గర్జన చేయుదురు); లేదా, రెండు దళములు సంగతమగును(సం+గ్రామ). ఈ ౪౬ నామములలో 'ఖలే' (సందేహాస్పదము)శబ్దము ధాన్యమను అర్థము కూడ నిచ్చును. 'ఖలే' శబ్దమునకు నిగమమున్నది. -

అభీదమేకమేకో అస్మి నిష్షాళభీద్వా కిముత్రయః కరన్తి। ఖలే న పర్షాన్ప్రతి హన్మి భూరి కిం మా నిన్దన్తి శత్రవోఽనిన్ద్రాః ॥ ఋ.౮-౧-౬-౨

అభిభవామీదమేకమేకోఽస్మినిఃషహమాణః సపత్నానభిభవామి ద్వౌ। కింమాత్రయః కుర్వన్తి। ఏక ఇతా సంఖ్యా। ద్వౌ ద్రుతతరా సంఖ్యా। త్రయస్తీర్ణతమా సంఖ్యా। చత్వారశ్చలితతమా సంఖ్యా। అష్టావశ్నోతేః। నవ న వననీయా నావాప్తావా, దశ దస్తా దృష్టార్థావా। వింశతిర్ద్విర్దశతః। శతందశదశతః। సహస్రం సహస్వత్। అయుతంనియుతం ప్రయుతంతత్తదభ్యస్తమ్। అర్బుదో మేఘో భవతి అరణమమ్బు

తద్దోఽ ఘ్నుదోఘ్నుమద్భాతీతి వాఘ్నుమద్భవతీతివా। స యథా మహాన్భహుర్భవతి వర్షం స్తదివార్బుదమ్। 'ఖలేన పర్షాన్ప్రతిహన్మి భూరి' ఖల ఇవ పర్షా న్ప్రతి హన్మి భూరి। ఖల ఇతి సజ్గ్రామనామ ఖలతేర్వాస్ఖలతేర్వా। అయమపీతరః ఖల ఏతస్మాదేవ సమాస్కన్నో భవతి। 'కిం మా నిన్దన్తి శత్రవోఽ నిన్ద్రాః'। య ఇన్ద్రం న వివిదురిన్ద్రో హ్యామమస్మ్యనిన్ద్రా ఇతర ఇతి వా॥

తెలుగు:-(శత్రువులను) పూర్తిగా నేను నిరోధించగలను. ఒంటరిగా నొకరిద్దరిని అడ్డగించుదును, ముగ్గురేమి చేయగలరు? ఖల్యానమున అనేక పువ్వుల విధమున నేను సంగ్రామమున యోధులను రాలిపోవునట్లు చేయుదును. ఆ శత్రువులు ఇంద్రుడు కాదని నింద చేయగలరా?

'ఒకటి' సమీపించియున్న సంఖ్య' (రెండు మొదలైన వాటిలో వేరుగా రెండు కలసియుండును.) (ఇ.అ.ప.వల్ల) ద్వి (ఒకటి అపేక్షగా) అధికము తరువాత లెఖ్ఖపెట్టిన సంఖ్య; **'త్రి'** (రెండు వల్ల కూడా) ముందు తేలిన సంఖ్య; **'చతుః'** చాల దూరము పోయిన సంఖ్య; (మూడు కన్న కూడ ముందుపోయి యున్నది. **'అష్టన్'** అశ్ (స్వా.ఆ.వల్ల) ఏడు కన్న ముందు వ్యాపించియున్నది; **'నవన్'** సేవించుటకు యోగ్యము కానిది. (నవమినాడు యే పని చేయరు (దుర్గాచార్య), (తొమ్మిది సమీపించి నిలిపివేయరు). **'దశన్'** క్షీణించిన సంఖ్య (సంఖ్యామానము తొమ్మిది పర్యంతమే, ఆ సంఖ్యలే తిరిగి కలియు చుండును). లేదా, ఏకాదశ, ద్వాదశ మొదలైన సంఖ్యలలో **'దశ'** యొక్క అర్థము వచ్చుచుండును. **'వింశతి'** రెండు పదుల వల్ల, ద్వి+దశ+తిః **'శతః'** పది పదులు. **'సహస్ర'** బలము కలిగియున్న (సహస్ర దుర్బలులు కూడ కలిసి గొప్ప గొప్ప కార్యము చేయుదురు. అయుత, నియత, ప్రయుత- సహస్రము పదిసార్లు అయుత సంఖ్యయగును, అయుత పదిరెట్లు నియుతము, నియుత సంఖ్య పదిసార్లు ప్రయుతమగును. **'అర్బుద'** మేఘ మగును; అంబు = జలము, జలము నిచ్చునది అంబుదము = మేఘము (**'అర్బ'** కూడ మేఘజలము వలె అధికముగ సమస్తమగును, కావున, అంబుదమే అర్బుదమైనది. లేదా, (అర్బ) మేఘమై ప్రకాశించును, లేక, మేఘమగును. మేఘమెట్లు గొప్పదై వర్షించునో అట్లే అర్బుదము చాలా గొప్పది. **'ఖలే న'** = ఇక్కడ న ఇవ అను అర్థమిచ్చును. ఖల=సంగ్రామము; ఖల (భ్వా.ప.వల్ల) దానిలో యోధులు రాలిపోవుదురు. లేదా, స్ఖల (భ్వా.ప.వల్ల) దానిలో యోధులు మరణింతురు. ఖల శబ్దమునకు రెండవ అర్థము = ధాన్యపు పొలము. దీనిలో పువ్వులు రాలిపోవును లేదా కోయబడును, (లేదా త్రొక్కబడును చిందర వందరయగునట్టి

పువ్వుల వలె). వారికి నేను ఇంద్రుడనని పూర్తిగ తెలియదు, యితరులు ఇంద్రుడు కారు.

నిఘంటు పాఠము : -

ఇన్వతి-నక్షతి-అక్షాణః-ఆనట్-అష్ట-అపానః-అశత్-నశత్-ఆనశే-అశ్నుతే-ఇతి దశ వ్యాప్తి కర్మాణః ॥ ౨-౧౮

వ్యాప్తికర్మాణ ఉత్తరే ధాతవో దశ। తత్ర ద్వే నామ్నీ అక్షాణ అశ్నువాన అపాన ఆప్నువానః॥

తెలుంగు :- వ్యాప్తి అర్థము నిచ్చు నామములు ౧౦ అందులో రెండు (అక్షాణః, అపాన) అక్షాణ = అశ్నువానః = వ్యాపించియున్న (అశూజ్ వ్యాప్తౌ వల్ల శానచ్, సిబ బహులం లేటి ౩-౧-౩౪, బాహుళ్యమగుట వల్ల సిష్ కు క ఆదేశ ప్రత్యయోః (౮-౩౯) వల్ల స్ కోష్, మరియు, రషా భ్యాం, అట్‌కు సేన్‌కు ణ అక్షాణః) అపానః = ఆప్నువానః = వ్యాపకత యున్నట్టి (ఆప్లౄ 'వ్యాప్తౌ. స్వా.ప. వల్ల శనచ్.)

నిఘంటు పాఠము : -

దభ్నోతి-శ్నథతి-ధ్వరతి-ధూర్వతి-వృణక్తి-వృశ్చతి-కృణ్వతి-కృన్తతి-శ్వసితి - నభతే - అర్దయతి - స్తృణాతి - స్నేహయతి - యాతయతి - స్ఫురతి - స్ఫులతి-నివపన్తు-అవతిరతి-వియా తః-ఆతిరత్-తాళత్- ఆఖండల- ద్రూణాతి-రమ్ణాతి-శ్టణాతి-శన్నాతి-తృణేహళి-తాహళి-నితాశతే-నివర్హయతి-మినాతి -మినోతి-ధమతీతి-త్రయ స్త్రింశద్ వధ కర్మాణః ॥ ౨-౧౯

వధకర్మాణ ఉత్తరే ధాతవస్త్రయంస్త్రింశత్। తత్ర వియాత ఇత్యేత ద్వియాతయత ఇతి వియాతయేతి వా॥ ఆఖణ్డల ప్రహూయసే। ఆఖణ్డయితః ఖణ్డం ఖణ్డయితేః। తడిదిత్యన్తి క వధయోః సంస్పృష్టకర్మ తాడయతీతి సతః॥ ౧౦

తెలుంగు:- వధ యను అర్థమిచ్చు ధాతువులు 33 వీటిలో, **'వియాతః'** పదము (నామము), వియాతయతే=(శత్రువులను) నానా ప్రకారముల నాశనమునొ నర్చును, అను అర్థమిచ్చును. లేదా, వియాతయ = నాశనము చేసిన (శత్రువులను) వాని స్తుతి. **'ఆఖండల'** కూడ నొక నామము=(శత్రువులను, లేక, మేఘములను) ముక్కలు ముక్కలు చేయువాడు,(ఇంద్రా!) నీవు (మాచే) పిలువబడుచున్నావు. (మాకు సహాయము చేయుటకు రమ్ము). (ఋ.౬-౧-౨౪-౨). ఆఖండయిత = ముక్కలు

చేయువాడు; ఖండ (చు.ప.వల్ల) ముక్క భాగము. (తడిత్ కూడ నొక నామము) తడిత్ = సమీపించి మఱియు వధ సూచించు అర్థము గలది; దండించు, కొట్టు, అను అర్థముండుట వల్ల.

త్వయా వయం సువృధా బ్రహ్మణస్పతే స్పార్హా వసు మనుష్యా దదీమహి। యా నో దూరే తడితో యా అరాతయేఽభిసన్తి జమ్భయా తా అనప్నసః ॥

ఋ.౨-౬-౩౦-౪

త్వయా వయం సువర్ధయిత్రా బ్రహ్మణస్పతే స్పృహణీయాని వసూని మనుష్యేభ్య అదదీమహి। యాశ్చనో దూరే తళితో యాశ్చానికేఽరాతయోఽదానకర్మాణో వాఽదాన ప్రజ్ఞావా। జమ్భయ తా అనప్నసః। అప్నఇతి రూపనామాప్నోతీతి సతః। విద్యుత్తడిద్భవతీతి శాకపూణిః సాహ్యవతాదయతి దూరాచ్చదృశ్యతే। అపి త్విదమన్తికనామైవాభిప్రేతం స్యాత్।

'దూరే చిత్సన్త ళిదివాతి రోచసే'। దూరేఽపి సన్నన్తిక ఇవ సన్దృశ్యస ఇతి।

ఋ.౧-౬-౩౧-౨

తెలుంగు:- ఓ బ్రహ్మణస్పతే! బాగా వృద్ధి పొందుచున్న మనుష్యుల నుండి కోరదగు ధనము స్వీకరింపుదు. 'మాకు దూరముగ మఱియు' తడితః = సమీపమున, అరాతయః = ఇయ్యనట్టి వారు, లేక, యిచ్చునట్టి మతిలేని వారు 'నాశనము చేసి వారి రూపుమాపుటకు. 'అప్నస్' రూపమునకు నామము, వ్యాపించియున్నది (ఆశ్రయమును) అట్లగుటవల్ల. తడిత్ = విద్యుత్ అని శాకపూణి మతమైయున్నది; ఏలయన, అది (క్రిందకిపడి) నాశనము జేయును, మఱియు, దూరమునకు గోచరించును. కాని యీ (వక్ష్యమాణ తడిత్ శబ్దము) సమీపమునకే వాచకమని అభిప్రాయ మిచ్చును. 'దూరమున నున్నను సమీపమున నున్నట్లుగా గోచరించును' ఋ.౧-౬-౩౧-౨

నిఘంటు పాఠము : -

విద్యుత్-నేమిః-హేతిః-నమః-పవిః-సృకః-వృకః-వధః-వజ్రః-అర్కః-కుత్సః-కులిశః-తుజః-తిగ్మమ్-మేనిః-స్వధితిః-సాయకః-పరశు రిత్యష్టాదశ వజ్రనామాని।

౨-౨౦

వజ్రనామాన్యుత్తరాణ్యష్టాదశ। వజ్రః కస్మా ద్వర్జయతీతి సతస్తత్ర కుత్స ఇత్యేతత్కృన్తతేః। ఋషిః కుత్సో భవతి కర్తా స్తోమా నామిత్యౌపమన్యవః। అత్రాప్యస్య వధకర్మైవ భవతి తత్సఖ ఇన్ద్ర శుష్ణం జఘానేతి।

తెలుగు:- వజ్రమునకు ౧౮ నామములు. వజ్రమని యేల చెప్పుదురు? వేరు చేయునట్టిదగుట వల్ల (ప్రాణుల నుండి ప్రాణములు వేరు చేయును). ఆ నామములలో 'కుత్స = కృతీ ఛేదనే (తు.ప.వల్లనగును) (కృత్యతేఽ నేన=దీని వల్ల ముక్కలు చేయబడును) ఋషి(కూడ) కుత్స; స్తోమములకు కర్తయై యున్నాడు కావున, యిక్కడ (యీ ప్రకారము, కృధాతువు వల్ల) ఔపమన్యవ అభిప్రాయము (కాని, నా అభిప్రాయములో) యిక్కడ కూడ (ఋషి విశేషమను అర్థమందు కూడ) దీనికి (కుత్స శబ్దమునకు) వధ అను అర్థమేయైయున్నది. (ఏలనన, దాని వల్ల స్తుతి చేసెను) దాని సఖుడైన ఇంద్రుడు శుష్ణం (వృత్రుని) చంపెను.

నిఘంటు పాఠము : -

ఇరజ్యతి-పత్యతే-క్షయతి-రాజతీతి-చత్వార ఐశ్వర్య కర్మాణః॥ ౨-౨౧
ఐశ్వర్యకర్మాణ ఉత్తరే ధాతవశ్చత్వారః॥

తెలుగు:- ఐశ్వర్య అర్థము నిచ్చు నామములు ౪.

నిఘంటు పాఠము : -

రాష్ట్రీ - అర్యః-నియుత్వాన్-ఇన ఇతి చత్వారీశ్వరనామాని॥ ౨-౨౨

ఈశ్వరనామాన్యుత్తరాణి చత్వారి తత్రేన ఇత్యేతత్సనిత ఐశ్వర్యేణేతి వా సనితమనేనైశ్వర్యమితి వా ॥ ౧౧

తెలుగు:- ఈశ్వరుని నామములు ౪. అందులో 'ఇన'=దీనివల్ల ఐశ్వర్యము పొందును. లేక, ఇది ఐశ్వర్యమును పొందును.

ద్వితీయ పాదము సమాప్తము

తృతీయాధ్యాయము

తృతీయ పాదము

యత్రా సుపర్ణా అమృతస్య భాగమనిమేషం విదథాభిస్వరన్తి । ఇనో విశ్వస్య భువనస్య గోపాః స మా ధీరః పాకమత్రావివేశ॥ ఋ. ౨-౩-౧౮-౧

తెలుఁగు:- అధికముగ లేచుచున్న అమృత భాగము నిరంతరమని తెలిసికొని అక్కడకు చేరుదురు. సర్వ భువనమునకు స్వామియు రక్షకుడునైన ఆ శుద్ధజ్ఞాని యిక్కడ నాకు పక్వమగు యోగ్యతలో ఆవేశము చేయును.

యత్ర సుపర్ణాః సుపతనా ఆదిత్యరశ్మయః। 'అమృతస్య భాగమ్', ఉదకస్య। అనిమిషన్తో వేదనేనాభిస్వరన్తీతి వాభిప్రయన్తీతి వా। ఈశ్వరః సర్వేషాం భూతానాం గోపాయితాஉஉదిత్యః 'సమాధీరః పాకమత్రావివేశే' తి ధీరో ధీమాన్పాకః పక్తవ్యో భవతి విపక్వప్రజ్ఞ ఆదిత్య ఇత్యుపనిషద్వర్ణో భవతీత్యధిదైవతమ్। అథాధ్యాత్మం యత్ర సుపర్ణాః సుపతనానీన్ద్రియాణ్యమృతస్య భాగం జ్ఞానస్యాని మిషన్తో వేదనేనాభిస్వరన్తీతి వాభిప్రయన్తీతి వా। ఈశ్వరః సర్వేషామిన్ద్రియాణాం గోపాయి తాత్మా। 'సమాధీరః పాకమత్రా వివేశే' తి। ధీరో ధీమాన్పాకః పక్తవ్యో భవతి విపక్వప్రజ్ఞ ఆత్మేత్యాత్మగతి మాచష్టే ॥ ౧౨

తెలుఁగు :- ఎక్కడ, సుపర్ణాః = సరిగా లేచునట్టి (ఉదయించు) సూర్య కిరణములు. అమృతస్య = జలముల భాగము. ఎడతెంపులేదని యెఱిగి తపింపజేయును, లేదా, చేరును. ఈశ్వరుడు, సర్వ భూత రక్షకుడైన సూర్యుడు. ధీరః = బుద్ధిమంతుడు. పాకః = పక్వమగుటకు తగియుండును. 'పక్వమైన జ్ఞానము కలవాడు సూర్యుడ' ని ఉపనిషద్వర్ణన యున్నది. ఇది, అధిదైవత (అర్థ)ము. అధ్యాత్మ అర్థము-సుపర్ణాః = బాగుగలేచుచున్న యింద్రియ ములు, అమృతస్య=జ్ఞానము(నకు), అంశకు. ప్రకాశించును (పంపును). ఈశ్వరుడు, సకల యింద్రియములను రక్షించు ఆత్మ. ధీరః=బుద్ధిమంతుడు. పాకః = పక్వయోగ్యుడగును. గట్టి జ్ఞానము కలవాడు పరమాత్మ-యీ ప్రకారము (యీ మంత్రము) ఆత్మ జ్ఞానమును తెలియజెప్పుచున్నది.

అధిదైవత అర్థము-సూర్యకిరణము అమృత=జలమని తెలిసి (ఆ ప్రకారము నియమపాలనము చేయునెడల) సూర్యునియందు; నిఖిల బ్రహ్మాండము, శుద్ధజ్ఞానీ=

యథార్థనియమానుసారము పోవును, పక్వ యోగ్యము = అనుగ్రహయోగ్యము. ఆత్మయందులేచునట్టి జ్ఞానేంద్రియ, అమృత = జ్ఞానమును యత్ర=ఆత్మయందు, సర్వభువన=ప్రత్యేక ప్రాణధారి.

నిఘంటు పాఠము : -

ఉరు-తువి-పురు-భూరి-శశ్వత్-విశ్వమ్-పరీణసా-వ్యానశిః-శతమ్-సహస్రమ్-సలిలమ్-కువిదితి ద్వాదశ బహు నామాని ॥ 3-౧

బహునామాన్యుత్తరాణిద్వాదశ। బహు కస్మాత్ప్రభవతీతి సతః।

తెలుఁగు:- బహు (లెక్కలేని) అర్థమిచ్చు నామములు౧౨. బహు=ప్రభూత (భూ వల్ల) మగును.

నిఘంటు పాఠము : -

ఋహన్-హ్రస్వః-నిఘృష్వః-మాయుకః-ప్రతిష్ఠా- కృధుః-వమ్రకః-దభ్రమ్-అర్భకః-క్షుల్లకః-అల్ప ఇత్యేకాదశ హ్రస్వ నామాని ॥ 3-౨

హ్రస్వనామాన్యుత్తరాణ్యేకాదశ। హ్రస్వో హ్రసతేః।।

తెలుఁగు:-అల్పము(చిన్న)నకు ౧౧ నామములున్నవి. హ్రస్వ, హ్రస (భ్వా.ప. వల్ల) హ్రసతి=చిన్నదగును.

నిఘంటు పాఠము : -

మహత్-బ్రధ్నః-ఋష్వః-బృహత్-ఉక్షితః తవసః-తవిషః-మహిషః-అభ్వః-ఋభుక్షాః-ఉక్షావిహాయాః యహ్వః-వవక్షిథ-వివక్షసే-అమ్భృణఃమాహినః గభీరః-కకుహః-రభసః-వ్రాధన్-విరప్శీ అద్భుతమ్-బంహిష్ఠః-బర్హిషదితి పంఞ్చ వింశతిర్మహన్నామాని ॥ 3-3

మహన్నామాన్యుత్తరాణి పంఞ్చవింశతిః। మహాన్కస్మాన్మానేనాన్యాఞ్జహాతీతి శాకపూణిర్మహనీయో భవతీతి వా తత్ర వవక్షిథ వివక్షస ఇత్యేతే వక్తేర్వా వహతేర్వా సాఽభ్యాసాత్।।

తెలుఁగు:- ఈ ౨౫ మహత్‌కు నామములు. మహత్, యెట్లగును? (మా+హా, రెండు ధాతువులవల్లనగును) రెండవ దాని పరిమాణముకన్న అధికమై (దిగద్రొక్కును)-శాకపూణి యొక్క మతము. లేదా, మహ వల్ల పూజనీయ మగును. ఆ నామములలో,

'పవక్షిథ' మఱియు 'వివక్షసే' - యీ రెండు, ద్విత్వయమైన వచ్ వల్లనకాని వహ వల్లనకాని (ఆఖ్యాతరూపము) అగును.

నిఘంటు పాఠము : -

గయః-కుదరః-గతః-హర్మ్యమ్-అస్తమ్-పస్త్యమ్-దురోణే-నళిమ్-దుర్యాః -స్వసరాణి- అమా-దమే-కృత్తిః-యోనిః-సద్మ-శరణమ్-వరూథమ్- ఛర్దిః-ఛదిః -ఛాయా-శర్మ-అజ్మేతి ద్వావింశతిర్గృహనామాని॥ ३-४

తెలుంగు:- గృహమునకు ౨౨ నామములున్నవి.

నిఘంటు పాఠము : -

గృహనామాన్యుత్తరాణి ద్వావింశతిః। గృహాః కస్మాద్ గృహ్ణన్తీతి సతామ్॥ ఇరజ్యతి-విధేమ-సపర్యతి-నమస్యతి-దువస్యతి-ఋధ్నోతి-ఋణాద్ధి-ఋచ్ఛాత-సపతి-వివాసతీతి-దశ పరిచరణ కర్మాణః ॥ ३-५

పరిచరణ కర్మాణ ఉత్తరే ధాతవో దశ ॥

తెలుంగు:- సేవకు ౧౦ ధాతువులు.

నిఘంటు పాఠము : -

శిమ్బాతా-శతరా-శాతపన్తా-శర్మ-స్యూమకమశేవృధమ్-మయః- సుగ్మ్యమ్ -సుదినమ్-శూషమ్-శునమ్-భేషజమ్-జలాషమ్-స్యోనమ్-సుమ్నమ్-శేవమ్-శివమ్-శమ్-కమితి-వింశతిః సుఖ నామాని॥ ३-६

సుఖనామ్నాన్యుత్తరాణి వింశతిః। సుఖం కస్మాత్సు హితం ఖేభ్యః ఖం పునః ఖనతేః॥

తెలుంగు:- సుఖమునకు ౨౦ నామములు; ఇంద్రియములకు మంచి సుఖమును కలుగజేయుట వల్ల సుఖము (సృ+ఖ). 'ఖ' ఖన్ (భ్వా.ప. వల్ల నగును) శరీరములోని యింద్రియములను ప్రేరేపించును.

నిఘంటు పాఠము : -

నిర్ణక్-వర్పిః-వర్పః-వపుః-అమతిః- అప్సః-ప్సః-అప్నః-పిష్టమ్-పేశ-కృశనమ్-ప్సరః-అర్జునమ్- తామ్రమ్-అరుషమ్-శిల్పమితి షోడశ॥ రూపనామాని॥

३-७

రూపనామాన్యుత్తరాణి షోడశ। రూపం రోచతేః॥

తెలుగు:- రూప నామములు ౧౬ రూప, రుచ్ (భ్వా.అ.) వల్ల నగును.

నిఘంటు పాఠము : -

అస్త్రేమాః-అనేమాః-అనేద్యః-అనవద్య-అనభిశస్తాః-ఉక్థ్యః-సునీథః-పాకః-వామః-వయున మితి దశ ప్రశస్య నామాని॥ ౩-౮

ప్రశస్య నామాన్యుత్తరాణి దశ॥

తెలుగు:- ప్రశంసా యోగ్యమునకు ౧౦ నామములు.

నిఘంటు పాఠము : -

కేతః-కేతుః-చేతః-చిత్తమ్- క్రతుః-అసుః-ధీః-శచీః-మాయా-వయునమ్-అభిఖ్యేత్యేకాదశ ప్రజ్ఞా నామాని॥ ౩-౯

ప్రజ్ఞానామాన్యుత్తరాణ్యేకాదశ॥

తెలుగు:- ప్రజ్ఞకు ౧౧ నామములు.

నిఘంటు పాఠము : -

బట్-శ్రత్-సత్రా-అద్ధా-ఇత్థా-ఋత మితి షట్ సత్య నామాని॥ ౩-౧౦

సత్య నామాన్యుత్తరాణి షట్। సత్యం కస్మాత్స త్సుతాయతే సత్ప్రభవం భవతీతి వా॥

తెలుగు:- సత్యమునకు ౬ నామములు. మంచి (శ్రేష్ఠము)లో విస్తరించును, లేదా మంచి వల్ల ఉత్పన్నమగును.

నిఘంటు పాఠము : -

చిక్యత్-చాకనత్-ఆచక్ష్మ-చష్టే-విచష్టే-విచర్షణిః విశ్వ చర్షణిః-అవచాకశదిత్యష్టౌ పశ్యతి కర్మాణ। ౩-౧౧

అష్టౌ ఉత్తరాణి పదాని పశ్యతి కర్మాణ ఉత్తరే ధాతవ శ్చాయతి ప్రభృతీని చ నామాన్యమిశ్రాణి ॥

తెలుగు:- ఈ ౮ పదములు చూచుట అను అర్థము గల ధాతువులు. చాయతి మొదలైనవి కూడ (వీటిలో) నామములు కలసిపోయినవి.

వివరణ:- చాయతి మొదలైన మఱికొన్ని ధాతువులు కూడ వేదము నందు చూచుట అను అర్థమిచ్చునట్టివి యిక్కడ పాఠములో లేవు. చిక్యత్, కిత జ్ఞానే (భ్వా.ప.) యఙ్ లు గన్త వల్ల, శతృ. చాకసత్, కస్ (భ్వా.ప.) యఙ్లుగన్త వల్ల, శతృ. ఆచక్ష్మ, చష్టే, విచష్టే (చిక్షిఙ వ్యక్తాయాం వాచి, అ.ఆ.కు ఆఖ్యాత రూపము) విచర్షణిః, విశ్వ చర్షణిః నామములగునువి, విశ్వపూర్వక కృష ఉ.౨-౯౭ అవచాకశత్, కాశృదీప్తౌ (భ్వా. ఆ.) యఙ్లుక్, శతృ.

నిఘంటు పాఠము :-

హికమ్-నుకమ్-సుకమ్-ఆహికమ్-ఆకీమ్। నకిః-మాకిః-నకీమ్-ఆకృత మితి నవోత్తరాణి పదాని సర్వ పదసమామ్నానాయ ॥ ౩-౧౨

నవోత్తరాణి పదాని సర్వపదసమామ్నాత్॥

తెలుఁగు:- ఈ తొమ్మిది పదములను పఠించుట కొఱకు.

వివరణ:- నామ ఆఖ్యాతములు నిఘంటులో భిన్న భిన్న ఖండములలో సంభవించును. ఉపసర్గ, ఆఖ్యాతములతో 'ఆచక్ష్మ, విచష్టే' ఇత్యాది రూపము లతో నున్నది. నిపాతకము మాత్రముండలేదు. కావున, యిందులో నిపాతములు కొంచెము చూపబడెను. హికమ్, నుకమ్, ఇత్యాదులు యేకార్థకములు కావు; కాని, చతుర్విధ పద సంబంధము కొఱకు సంభవించును. 'ఇదమివ'; ఇదం యథా, యిక్కడ ఇదమ్ సామాన్యనామ నామ విశేషము యొక్క స్థానమందున్నది. ఈ ప్రకారము తద్రూపః, తద్వర్ణః, తద్వత్, లలో తత్ శబ్దము. వీటికి ఉదాహరణ ఉపమలు ముందు క్రమముగా వచ్చును.

నిఘంటు పాఠము :-

ఇదమివ-ఇదం యథా-అగ్నిర్నయే। చతురశ్చిద్దదమానాత్- బ్రాహ్మణావ్రత చారిణః - వృక్ష్యస్యనుతే పురుహూత వయాః-జార ఆ భగమ్-మేషో-భూతో భియన్నయః తద్రూపః-తద్వర్ణః-తద్వత్-తథేత్యుపమాః ॥ ౩-౧౩

అథాత ఉపమాః। యదతత్తత్సదృశమితి గార్గ్యస్తదాసాం కర్మ। జ్యాయసా వా గుణేన ప్రఖ్యాతతమేన వా కనీయాంసం వాఽ ప్రఖ్యాతం వోపమిమీతే। అథాపి కనీయసా జ్యాయాంసమ్। ౧౩

తెలుగు:- ఆ వస్తువు అక్కడుండదు, కాని, దాని వలె (సాదృశము). 'సింహ ఇవ విక్రాన్తః' = సింహ పరాక్రముడు; (అక్కడ సింహముండదు.) (గార్గ్య వచనము). గొప్ప, లేక, ప్రసిద్ధమైన గుణముల వల్ల-సింహ పరాక్రమము వంటి పరాక్రమము కలవాడు (గుణ సాదృశ్యము) గొప్పవాని గుణములు తక్కువ వాని గుణములతో పోల్చి చెప్పుట. తక్కువ గుణములతో ఎక్కువ వాని గుణములకు కూడ సాదృశ్యము చెప్పుట వేదమందును కలదు.॥

తనూత్యజేవ తస్కరా వనర్గూ రశనాభిర్దశభిరభ్యధీతామ్। తనూత్యక్ తనూత్యక్తా ॥
ఋ.౭-౫-౩౨-౬

వనర్గూ వనగామినావగ్నిమన్థనౌ బాహూ తస్క రాభ్యాముపమిమీతే। తస్కరస్తత్కరో భవతి, కరోతి యత్, పాపకమితి నైరుక్తాః। తనోతేర్వా స్యాత్సన్తత కర్మా భవత్యహోరాత్ర కర్మా వా। రశనాభిర్దశభిరభ్యధీతామ్। అభ్యధీతా మిత్యభ్య ధాతామ్। జ్యాయాయాంస్త్ర గుణోఽభిప్రేతః ॥ ౧౪

తెలుగు:- శరీరమును త్యాగము చేయునట్టి (ప్రాణములను అరచేతులో నుంచుకున్నట్టి) వనమందు తిరుగాడుచుండు యిద్దరు చోరులవలె (ఓ అగ్నీ! నా రెండు భుజములు) పది త్రాళ్లతో (వ్రేళ్లతో) నిన్ను బంధించెదను. తనూత్యక్ = శరీరమును త్యాగము చేయువాడు. వనర్గూ = వనగాములు. అగ్ని మంథ నము జేయువాని రెండు భుజములకు యిద్దరు చోరుల ఉపమానము చెప్పబడినది. 'తస్కర' = (తత్+కర) దానిని జేయువాడు అగును, తత్ వల్ల పాపకర్మ అని నైరుక్తాభిప్రాయము. లేదా, తనువిస్తారే (త.ఉ.) వల్ల అగును, యెడ తెంపులేక కర్మజేయువాడు; రాత్రి పగలు కూడ (సాధారణ కర్మలు దినమందు, రాత్రియందు చోరీకర్మ). ఇక్కడ, భుజములందు గొప్ప గుణము అభీష్టమగును. చోరులు చేయునట్టి నికృష్ట కర్మతో అగ్ని మంథనము జేయు నట్టి భుజముల (గొప్ప) కర్మ పోల్చబడినది.

కుహ స్విద్దోషా కుహ వస్తోరశ్వినా కుహాభిపిత్వం కరతః కుహోషతుః। కో వాం శయత్రా విధవేవ దేవరం మర్యం న యోషా కృణుతే సధస్థ ఆ ॥
ఋ.౭-౮-౧౮-౨

క్వ స్విద్రాత్రౌ భవథః, క్వ దివా, క్వాభిప్రాప్తిం కురుథః, క్వ వసథః, కోవాం శయనే 'విధవేవ దేవరమ్' దేవరః కస్మాద్ ద్వితీయో వర ఉచ్యతే। విధవా విధాతృకా భవతి విధవనాద్వా విధావనాద్వేతి చర్మశిరా, అపి వా ధవ ఇతి మనుష్యనామ

తద్వియోగాద్విధవా। దేవరో దీవ్యతి కర్మా। మర్త్యో మనుష్యో మరణ ధర్మా। యోషా యౌతేః। ఆకురుతే సహస్థానే ॥

తెలుఁగు:- అల్పమైన దానితో గొప్పదానిని ఉపమానముగా చెప్పుటకు రెండవ ఉదాహరణము యీ మంత్రమున నున్నది.

'ఓ అశ్వియో! మీరిద్దరు రాత్రి యెక్కడున్నారు? దినమందెక్కడ నుందురు? (రాత్రియందు పగటియందు కనబడరు) ఎక్కడ, మీరు (ప్రాప్తవ్యమును) పొందుచున్నారు? యెక్కడ వసించుచున్నారు? ఏ యజమానుడు మీతో యజమానుడు మఱియు దేవతలు కలిసి కూర్చొను స్థానము (వేది) పై మీ వైపు ప్రవృత్తి (నమ్రత) కలిగి యున్నాడు, శయ్యపై విధవయు దేవరయు నున్నట్లు, లేదా, స్త్రీ (సధవ) తన పతి ప్రవృత్తి యున్నట్లు.

దేవర=రెండవ వరుడు. విధవా=పాలన పోషణ జేయువాడులేనట్టిది, (వి+ధా. జు. ఉ. వల్ల); లేదా, పతి మరణించిన కంపితయగునట్టిది, (వి+ధూఞ్ కమ్పతే, స్వా.ఉ.వల్ల); లేదా, పతి లేక యిక్కడక్కడ పరుగిడునట్టి, (వి+ధావ్, వల్ల) యిట్లు చర్మశిర మతమైయున్నది. లేదా ధవ=మనుష్య నామము, ధవలేనిది విధవయగును. దేవర, క్రీడ అర్థముకలది. మర్య = (మరణ ధర్మము కల) మనుష్య (మృఙ్, మరణే, తు. ఆ.వల్ల). యోషా యు (అ.ప.వల్ల) తనంతట తానే పురుషుని కలియునట్టిది.

వివరణ:- ఈ మంత్రములో విధవకు దేవరతో సంబంధము చెప్పబడెను; **'దేవరః కస్మాత్ ద్వితీయో వర ఉచ్యతే'** అని చెప్పుట వల్ల, అది స్పష్టమైయున్నది. విధవకు బ్రహ్మచర్యము అధికోన్నత ధర్మమైనను దేవర సంబంధము కూడ శాస్త్ర విహితమని దుర్గాచార్యుని అభిప్రాయము. మహామహోపాధ్యాయ పం. శివ దత్త శర్మ యొక్క అభిప్రాయమేమన-విధవకు, బ్రహ్మచర్యము ఉత్తమధర్మము, 'సతీ'యగుట మధ్యమము, పునర్వివాహము అధమ ధర్మము, నాల్గవపక్షము వ్యభిచారము, అవైదికమగును. ఏలయన, గర్భ హత్యాది పాపములకు మూలమగును.

అథ నిపాతాః పురస్తాదేవ వ్యాఖ్యాతాః। యథేతి కర్మోపమా॥ యథా వాతో యథా వనం యథా సముద్ర ఏజతి ॥ భ్రాజన్తో అగ్నయో । యథా । ఆత్మా యక్ష్మస్య నశయతి పురా జీవగృభో యథా॥ ఆత్మాఽతతేర్వ్యాప్తేర్వాపి వాప్త ఇవ స్యాద్యావద్ వ్యాప్తి భూత ఇతి। అగ్నిర్న యే భ్రాజసా రుక్మవక్షసః। అగ్నిరివ యే మరుతో భ్రాజమానా రోచిష్ణూరస్మా భ్రాజస్వన్తో రుక్మవక్షసః॥ ౧౫

తెలుగు:-ఇప్పుడు నిపాతములు చెప్పబడును. అధ్యా ౧/౪-౧౧లో సాధారణ వ్యాఖ్యానమైనది; యిప్పుడు నిఘంటునందు సంభవించు ఉపమా వాచకముల విశేష వ్యాఖ్యానము చెప్పబడును.

య **'థా'**, క్రియ యొక్క ఉపమానమునందు (ఎట్లన); వాయువెట్లు, వన (వృక్షములు) మెట్లు, సముద్రమెటుల కంపించునో (పదిమాసములగర్భమా! జేరుతో ఆ ప్రకారము రమ్ము)(ఋ.౪-౪-౨౦-౪) రెండవ ఉదాహరణ- ప్రకాశించు అగ్నులవలె ప్రకాశించుచున్న కిరణములగుపడును. (ఋ.౧-౪-౭-౩) మూడవ ఉదాహరణ: **'యదిమా వాజయన్నహమోషధీర్హస్త ఆదదే।'** (ఋ.౮-౫-౧౦-౧)---------- సజీవముతో పట్టు పడిన పక్షివలె, క్షయరోగమున్న ఆత్మ ముందే నష్టమగును. ఆత్మా, అత (భ్వా.ప.వల్లనగును) (నిరంతరగతి యున్నది, యెక్కడకేగుటకు అడ్డులేదు, పరమ సూక్ష్మము)లేదా, ఆప్లృవ్యాప్తౌ (స్వా.ఉ.వల్ల), అంతట వ్యాపించును అని అర్థమిచ్చును; శరీరమంతటా చేతన ప్రకాశముండుట, లేదా, పరమాత్మ అంతటా వ్యాపించియున్నాడు.

అగ్నివలె ప్రకాశించుచున్న రొమ్ముగలవాడు=రొమ్ముపై ఊగుచున్న బంగారు పతకము గల శూరవీరమరుత్- (ఋ.౮-౩-౧౨-౨) అగ్ని వలె ప్రకాశించు బంగారు రొమ్ము.

వివరణ:- వేటకాని చేతిలో పట్టుపడిన పక్షి, ముందు తగిలిన దెబ్బవల్ల సగము చచ్చిపడియుండును. ఈ ప్రకారము ఓషధి వల్ల త్యాగమునకు ముందే రోగము నష్టమగును. **'యావత్'** పురా నిపాతయోర్లట్ (౩-౩-౪) వల్ల పురా యొక్క యోగము వల్ల, భవిష్యత్ అర్థమందు లట్ యైనది. ఇక్కడ, పురా నిపాతము, నిశ్చయద్యోతకము 'ఈ సూత్రముపై జదిక్షిత అని చెప్పబడెను. **'నిపాతావేతా నిశ్చయం ద్యోతయతః'** రోగము దూరమగునని నిశ్చయము చేయుట; యీ ఆశయము బోధించుటకు, ఔషధ ప్రయోగము వల్ల రాజరోగము కూడ నిస్సందేహముగ శరీరమును విడిచిపోవుననియు సామాన్యరోగములు (వేటకాని వల్ల కాని, మృత్యువు వల్లకాని) గూర్చి చెప్పనక్కరలేదు. (సాయణ భాష్యం) భవిష్యత్ ఉపమ (నిస్సందేహముగ అగును)

నిఘంటు పాఠము : -

చతురశ్చిద్దదమానాద్ బిభీయాదా నిధాతోః। నదురుక్తాయ స్పృహయేత్॥ చతురోఽక్షాన్ధారయత ఇతి తద్యథా కితవాద బిభీయా దేవమేవ దురుక్తాద బిభీయాన్న దురుక్తాయ స్పృహయేత కదాచిత్॥ ఆ ఇత్యాకార ఉపసర్గః పురస్తాదేవ వ్యాఖ్యాతోఽ

థాప్యుపమార్థే దృశ్యతే॥ 'జార ఆ భగమ్' ॥ జార ఇవ భగమాదిత్యోఽన్న జార ఉచ్యతే రాత్రేర్జరయితా స ఏవ భాసామ్। తథాపి నిగమో భవతి 'స్వసుర్జారః శ్రుణోతు నః' ఇత్యుష సమస్య స్వసారమాహ సాహచర్యాద్రసహరణాద్వా। అపి త్వయం మనుష్యజార ఏవాభిప్రేతః స్యాత్స్త్రీ భగస్తథా స్యాద్భజతే॥

తెలుంగు:- దుర్వచన = అనిష్టవచన = తిట్టు = నింద మొదలైనవి చెప్ప గూడదు వినగూడదు. అదిగాక, భయపడవలెను, ఎట్లనగ, నాలుగు పాచికలు, పట్టుకొన్నది మొదలుపారవైచు వఱకు భయపడునట్లు (౧-౪౧-౯); యెవరికి జయమో నిశ్చయమగువఱకు

'ఆ' ఉపసర్గ (అధ్యా ౧-౩)పూర్వమే వ్యాఖ్యాతమయ్యెను. ఇక్కడ, ఆ ఉపమా అర్థమున ప్రయోగమయ్యెను. (ఋ.౧౦-౧౧-౬), 'సూర్యుడెట్లు తన జ్యోతిని---' సూర్యుడిక్కడ, జారుడని చెప్పబడెను, ఏలనన, రాత్రిని జీర్ణము చేయువాడు కావున; సూర్యుడే చంద్రాదుల ప్రభావములను జీర్ణము చేయువాడు. అట్లే నిగమమున్నది. 'ఉషను జీర్ణము జేయు సూర్యుడా! మా మాట వినుము (ఋ.౪-౭-౨౧-౫) ఉష సూర్యునకు సోదరి, ఏలనన, సోదరి, సోదరుడు ఒకరి వెనుక మఱియొకరు పోవుచుందురు; ఉష వెనుక సూర్యుఁడు పోవును. లేదా, రసము గ్రహించుట వల్ల. మనుష్యజార, స్త్రీ భగము అనియు కూడ అభిప్రేతమై యుండవచ్చు.

నిఘంటు పాఠము : -

మేష ఇతి భూతోపమా॥ 'మేషో భూతోఽభియన్నయః'॥ మేషో మిషతేస్తథా పశుః పశ్యతేః। అగ్నిరితి రూపోపమా। 'హిరణ్య రూపః స హిరణ్య సన్దృగపాం న పాత్సేదు హిరణ్య వర్ణః'। హిరణ్య వర్ణస్యే వాస్య రూపమ్॥ థా ఇతి చ॥ 'తం ప్రత్నథా పూర్వథా విశ్వథే మథా'। ప్రత్న ఏవపూర్వ ఇవ విశ్వ ఇవేమ ఇవేతి। అయమేతతరోఽముష్మాత్। అసావస్తతరోఽస్మాత్। 'అమథా' యథా సావితి వ్యాఖ్యాతమ్। వదితి సిద్ధోపమా। బ్రాహ్మణవద్వృషలవత్। బ్రాహ్మణ ఇవ వృషలా ఇవేతి। వృషలో వృషశీలో భవతి వృషాశీలో వా ॥

౧౬

తెలుంగు:- 'మేష' (గొర్రె) రూపమున అభిముఖుడవై నీవు వచ్చుచున్నావు.' (ఋ.౮-౨౪-౪౦). మేష, మిష్, (తు.ప.) వల్లనగును. ఆ ప్రకారమే, పశు, దృశ్ (భ్వా.ప.వల్ల) అగును. అగ్ని రూపోపమయమగును. అపాంనపాత్ సువర్ణరూపుడు, సువర్ణతుల్యముగనగుపడునట్టి, మఱియు, సువర్ణతుల్యమైన కాంతి గలవాడు,

(ఋ.౨-౩౫-౧౦) బంగారు రంగుకు సమమైన రంగు కల. 'థా' కూడ ఉపమావాచకము। వానికి (ఇంద్రునికి) పురాతన యజమానులు వలె, తనకన్న గొప్పవారివలె (పితుకుట వల్ల పడెను=స్తుతి వల్ల పితుకుదును (ఋ.౫-౪౪-౧) (పురాతనము వలె, గొప్ప వాని వలె, అందఱకు వలె, దీనివలె.)

'అయమ్' = అధికము వచ్చియున్నది (అధికము నికటమైనది) దానివల్ల, (ఇణ్ గతౌ.అ.ప.వల్ల) **'అసౌ'** అధికము పారవేయబడెను (అధికము పైని) దీని వల్ల (అసుక్షేపణే. ది.ప.వల్ల.) (అముథా' = అసౌ-దీనికి వ్యాఖ్యానమై యున్నది. **'వత్'** సిద్ధోపమయగును. బ్రాహ్మణవత్, వృషలవత్=బ్రాహ్మణుని వలె, శూద్రుని వలె. వృషల = ఎద్దు స్వభావము గలవాడు; (అనాడి) = తెలియనివాడు, లేదా, ధర్మవిముఖుడు.

వివరణ:-

(౧) భూతోపమా = భూతభావరూపము వల్ల ఉపమ = మేషో భూతః

(౨) రూపోపమా = రూపమునకు ఉపమ. అపాం నపాత్ = జలములకు మనుమడు-జలముల నుండి ఓషధులు, ఓషధుల నుండి అగ్ని. అక్కడ విద్యుత్ రూపాగ్నియని భావము.

సూర్యుడు, సముద్ర పుత్రుడెట్లనగా **'సముద్రా దూర్మిర్మ ధుమాం ఉదారత్'** (ఋ.౩-౮-౧). ఈశ్రుతి వల్ల, జలములకు పుత్రుడు సూర్యుడు, సూర్యునికి పుత్రుడు వైద్యుతాగ్ని (దుర్గాచార్య).

'ఆపః'=అంతరిక్షము (నిఘ.౧-౩)అంతరిక్షమునకు పుత్రుడు మేఘము, మేఘమునకు పుత్రుడు వైద్యుతాగ్ని. (పండిత రాజారాం)

(౩) సిద్ధోపమా=వత్ ఉపమావాచకము, లోక ప్రసిద్ధముగ. **'బ్రాహ్మవదధీతే'**, **'వృషలవచ్చాక్రోశతి'**॥

ప్రియ మేధవదత్రి వజ్జాతవేదో విరూపవత్। అఙ్గిరస్వన్మహివ్రత ప్రస్కణ్వస్య శ్రుధీ హవమ్॥
ఋ.౧-౪౫-౩

ప్రియమేధః ప్రియా అస్య మేధా యథైతేషా మృషీణామేవం ప్రస్కణ్వస్య శ్రుణు హ్వానమ్। ప్రస్కణ్వః కణ్వస్య పుత్రః కణ్వప్రభవో యథా ప్రాగ్రమ్। అర్చిషి భృగుః సమ్బభూవ భృగుర్భృజ్యమానో న దే హే। అఙ్గాఅఙ్గిరా (అంగారా అఙ్కనా అఞ్చనా) అత్రైవ

తృతీయమృచ్ఛతేత్యూ చుస్తస్మాదత్రి ర్న త్రయ ఇతి। విఖననా ద్వైఖానసో భరణాద్భారద్వాజో విరూపో నానారూపో మహివ్రతో మహావ్రత ఇతి॥ ౧౭

తెలుఁగు :- గొప్ప కర్మలు చేయు జాతవేదా (అగ్నీ)! ప్రియమే ధను (కేక వేయు విధమున) అత్రి న్యాయమున, విరూపమువలె, అంగిరావలె, కణ్వ పుత్రుని రక్షణ కేక వినుము. ప్రియమేధః = యజ్ఞప్రియులు. ఎట్లు యీ ఋషులకో అట్లే ప్రస్కణ్వుని కేక వినుము. ప్రస్కణ్వ = కణ్వపుత్రుడు, కణ్వప్రభవుడు, కణ్వుని వల్ల ఉత్పన్నమైనవాడు; ప్రాగ్ర వలె. జ్వాలలో నుండి భృగు ఉత్పన్నమగును, భృగు = దేహమునందు పక్వము కానివాడు. అంగారములలో నుండి అంగిరా (అయ్యెను). అఙ్గార = అచ్చు (ముద్ర) వేయువాడు (ఎక్కడ పడితే అక్కడ తానున్నట్లు ముద్రవేయును) లేదా, 'ఇక్కడే మూడవది వెదకుము' అని అతడే చెప్పెను, కావున, అక్కడ అత్రి (అత్ర+త్రి)యైనది. లేదా, మూడేకాదు (న+త్రి).

వైఖానస=త్రవ్వుట (పురికొల్పుట) వల్ల, (వి+ఖన్).

భరణాత్ = భరించు, పోషించుట వల్ల భరద్వాజ.

విరూప = నానా రూపములు కల.

మహివ్రతః = గొప్ప కర్మలాచరించువాడు

వివరణ:- 'యథా ప్రాగ్రమ్'=మొదటికొన (చివర), **'ప్రగతం అగ్రం'. 'ప్రగతం'** లో ప్రకే అర్థము ద్యోతకముగనగు గత లోపమై ప్రాగ్రయైనట్లే **'కణ్వ ప్రభవః'** లోభవ లోపించి ప్రపూర్వ వచ్చిసకు ఆగమము వచ్చి ప్రస్కణ్వః యయ్యెను. (దుర్గాచార్య)

ప్రజాపతి తన వీర్యాగ్నియందు హోమము జేయగా మండుచున్న స్తంభములో నుండి భృగు ఉత్పన్నమయ్యెను. స్తంభము ఆరిన పిదప అంగారముల నుండి అంగిరా ఉత్పన్నమయ్యెను. రెండింటిని జూచి **'యిక్కడే మూడవదానిని వెదకుము'** అని చెప్పగా ప్రకటమైన ఋషి నామము అత్రి యయ్యెను. తరువాత, న+త్రి = మూడు మాత్రమే కాదు అనెను. త్రవ్విన యెడల అగ్ని స్థానమున నాల్గవది కూడ నుండును. (మూడవదాని తర్వాత నత్రయః అనుటచే అత్రియయ్యెను. నాల్గవదాని గూర్చి **'విఖన్యతామ్'** అనుటచే వైఖానసమయ్యెను. ॥౧౭॥

తృతీయ పాదము సమాప్తము

ద్వితీయాధ్యాయము

చతుర్థ పాదము

నిఘంటు పాఠము : -

అథలుప్తోపమాన్యర్థోపమానీత్యాచక్షతే సింహో వ్యాఘ్ర ఇతి పూజాయాం, శ్వా కాక ఇతి కుత్సాయామ్। కాక ఇతి శబ్దానుకృతి స్తదిదం శకునిషు బహులమ్। న శబ్దాను కృతిర్విద్యత ఇత్యౌపమన్యవః కాకోఽపకాలయితవ్యో భవతి తిత్తిరిస్తర్ణాత్తిల మాత్రచిత్ర ఇతి వా। కపిఞ్జలః కపిరివ జీర్ణః కపిరివ జవత ఈషత్పిఙ్గలోవా కమనీయం శబ్దం పిఞ్జయతీతివా। శ్వాఽఽశుయాయీ శవతేర్వా స్యాద్ గతి కర్మణః శ్వసితేర్వా। సింహః సహనాద్ధింసేర్వా స్యాద్విపరీతస్య సంపూర్వస్యవా హన్తేః సంహాయ హన్తీతి వా । వ్యాఘ్రో వ్యాఘ్రాణాద్ వ్యాదాయహన్తీతి వా॥ ౧౮

తెలుంగు:- లుప్తోపమను అర్థసిద్ధోపమయనియందురు. సింహ, వ్యాఘ్ర పదములు ప్రశంసకును శ్వా, కాక, శబ్దములు నిందయందును ప్రయోగింప బడును.

కాక యొక్క శబ్దానుకృతి, (నకల), కా, కా, అని శబ్దము జేయుటవల్ల కాకమ. తరచుగ, ధ్వనివల్ల ఆయాపక్షులనామము అగుచున్నది. కొన్ని పక్షులకట్లు కాదని ఔపమన్యవుని అభిప్రాయము. కాని, కటువైనధ్వని హేతువుగ, (వస్తువు యొక్క భ్రష్టత్వము వల్ల) కాక=బహిష్కారయోగ్యమైన (కాల, చు. వల్ల) (ఈ ప్రకారము, తిత్తిరి కూడ **'తిత్తి'** శబ్దము వల్ల గాక) తిత్తిరిః = యెగిరిపోవునట్టిది (తృప్లవనే, భ్వా.ప.వల్ల) లేదా, తిల (కంటిపాప) చిత్రముగనుండుట వల్ల. కపిఞ్జల కూడ ధ్వని వల్ల కాదు; (రంగు వల్ల) కపి (వానరము) వలె; లేదా, కపి వలె వేగవంతమైనది (కపి+జు.వల్ల); లేదా, (కు+పిఙ్గ్.వల్ల) కొంచెము పింగల వర్ణము కలది. లేదా, (గమ్+పిఞ్జ్ వల్ల) ప్రాప్త యోగ్యమగు మంచి శబ్దము పలుకుట వల్ల. శ్వన్(శు+యా) శీఘ్రముగ బోవునట్టిది, లేదా, శవ (భ్వా.ప.) వల్ల గతి అర్థమున, పోవుచునుండును, లేదా, శ్వస్ (వధ అర్థము (నిరు. అ.౩.ఖం.౧౦). సింహము, అణగ ద్రొక్కుట (బలాత్కరించుట) వల్ల, (సహతే=యితర ప్రాణులను అణగద్రొక్కును) లేదా, (ఆది అంత వర్ణములు) తార్మారై హింస (హింసాయామ్, రు.ప.వల్ల) (హినస్తీతి హింసః తర్వాత సింహఃయైనది), లేదా, సంపూర్వక హన్ (అ.ప.వల్ల), కలిసి చంపును

సంహాయ=కలిసి ఓ హోబ్ గతౌ, (జు. అ. వల్ల.) వ్యాఘ్ర=విశేషమగు వాసనశక్తి వల్ల (దీని వల్ల హరిణాదుల వాసన గ్రహించును), లేదా, నోరు తెరచి చంపును. (౧౮)

వివరణ :- లుప్తోపమలో ఉపమావాచకములగు 'ఇవ' మొదలైనవి యుండవు- సింహోऽ యమ్, వ్యాఘ్రోऽ యమ్. పురుషసింహః, రఘు సింహః, పురుష వ్యాఘ్ర, నరవ్యాఘ్ర, సింహ, వ్యాఘ్ర పదములు ఉదాహరణ మాత్రమునకే. రాజ శార్దులః, నృసోమః, ఇత్యాదులు కూడ ప్రశంసకు ప్రయోగమగును. ఈ ప్రకారము, శ్వాऽ యమ్, కాకోऽ యమ్, లేదా, నరశ్వా, నరకాకః, లేదా, శ్వ వృతి, కాకవృత్తిః కాకయువః ఇత్యాదులు.

వ్యాఘ్ర=వ్యాదాయ=(తిరిగి వచ్చి), మొదట ఆక్రమించి వేటను (జంతువును వేటాడి) చంపలేక, కొంచెమాగి గొప్ప క్రోధముతో తిరిగి ఆ స్థానమునకు వచ్చి ఆ జంతువును చంపుట వల్ల వ్యాఘ్రము. (దుర్గాచార్య)

నిఘంటు పాఠము : -

అర్చతి-గాయతి-రేభతి-స్తోభతి-గూర్ధయతి-గృణాతి-జరతే-హవయతే-నదతి-పృచ్ఛతి-రిహతి-ధమతి-కృపాయతి-కృపణ్యతి-పనస్యతి-పనాయతే-వల్గూయతి-మన్దతే-భన్దతే- ఛన్దతి-ఛదయతే-శశమానః-రఞ్జయతి-రజయతి-శంసతి- స్తౌతి-యౌతి-రౌతి-నౌతి-భనతి-పణాయతి-పణతే-సపతి-పపృక్షాః-మహయతి-వాజయతి-పూజయతి-మన్యతే-మదతి-రసతి-స్వరతి-వేనతి-మన్త్రయతే-జల్పతీతి చతుశ్చత్వారింశద ర్చతి కర్మాణః ॥ ౩-౧౪

అర్చతికర్మాణ ఉత్తరే ధాతవశ్చతుశ్చత్వారింశత్॥

తెలుగు:- ఈ ౪౪ ధాతువులు పూజ అను అర్థమిచ్చును. వీటిలో, **'శశమానః'** శంసుస్తుతౌ కు శానచ్ ప్రత్యయాంత నిపాతితమున్నది. **'పపృక్షాః'** పృచ్ సన్నంతము వల్లనగును.

నిఘంటు పాఠము : -

విప్రః-విగ్రః-గృత్సః-ధీరః-వేనః-వేధాః-కణ్వః-ఋభుః-నవేదాః-కవిః-మనీషీ-మన్ధాతా-విధాతాః-విపః-మనశ్చిత్-విపశ్చిత్-విపన్యవః-ఆకేనిపః-ఉశిజః-కీస్తాసః-అద్ధాతయః-మతయః-మతుథాః-వాఘత-ఇతి చతుర్వింశ తిర్మేధాధి నామాని॥

౩-౧౫

మేధావి నామాన్యుత్తరాణి చతుర్వింశతిః - మేధావీకస్మాన్మేధయా తద్వాన్భవతి మేధా మతౌ ధీయతే॥

తెలుఁగు :- ఈ ౨౪ మేధావికి నామములు. మేధ = ధారణశక్తి యుక్త బుద్ధికలవాడు మేధావి. వీటిలో, 'విపన్యవః' పదమునకు పూర్వమున్నవన్నియు యేక వచనాంతములు, 'విపన్యవః' మొదలు తక్కినవి బహువచనాంతములు.

నిఘంటు పాఠము : -

రేభః-జరితా-కారుః-నదః-స్తాముః-కీరిః-గౌః-సూరిః-నాదః-ఛన్దః-స్తుప్-రుద్రః-కృపణ్యురితి త్రయోదశ స్తోత్రునామాని ॥ ౩-౧౬

స్తోతృనామాన్యుత్తరాణి త్రయోదశ (స్తోతాస్తవనాత్).

తెలుఁగు :- ఈ ౧౩ స్తుతి చేయువాని నామములు.

నిఘంటు పాఠము : -

యజ్ఞః-వేనః-అధ్వరః-మేధః-విదథః-నార్యః-సవనమ్-హోత్రా-ఇష్టిః-దేవతాతా- మఖః-విష్ణుః-ఇన్దుః-ప్రజాపతిః-ఘర్మ ఇతి పఞ్చదశ యజ్ఞనామాని॥ ౩-౧౭

యజ్ఞనామాన్యుత్తరాణి పఞ్చ దశ। యజ్ఞః కస్మాత్ప్రఖ్యాతం యజతికర్మేతి నైరుక్తా యాచ్ఞయో భవతీతి వా యజురున్నో భవతీతి వా బహుకృష్ణాజిన ఇత్యౌపమన్యవో యజూంష్యేనం నయన్తీతి వా॥

తెలుఁగు :- యజ్ఞమునకు ౧౫ నామములు. **'యజన క్రియా'**, యజనం- యజ్ఞః అని లోకములోను వేదమందు యజ్ఞ శబ్దము వల్ల తెలియ బడుచున్నదని నైరుక్తాభిప్రాయము. లేదా, ప్రార్థనీయమగునట్టి కోరుటకు యోగ్యమైనది. లేదా, అధికముగ యజుర్మంత్రములు దీనిలో ప్రయోగ మగును. అనేక కృష్ణాజినముల (నల్ల హరిణము యొక్క చర్మములు) వల్ల, అజిన = చర్మము వల్ల యజ్ఞము అని ఔపమన్యవుని అభిప్రాయము. లేదా, దీనిని యజు (ఆరంభము నుండి అంతమునకు) ప్రవర్తింపజేయును.

నిఘంటు పాఠము : -

భరతాః-కురవః-వాఘతః-వృక్తబర్హిషః-యతస్రుచః-మరుతః-సబాధః దేవయవ- ఇత్యష్టౌ వృత్విజ్ నామాని. ౩-౧౮

ఋత్విజ్‌నామాన్యుత్తరాణ్యష్టౌ। ఋత్విక్ కస్మాదీరణ ఋగ్యష్టా భవతీతి శాకపూణి ఋతుయాజీ భవతీతి వా॥

తెలుగు :- ఋత్విజులకు ౮ నామములు. ఋత్విజః = (స్తుతులను) ప్రేరే పించువాడు. (ఈర్ వల్ల ఋత్విజ్) ఋచల (మంత్రముల) తో యజ్ఞము జేయువాడు (ఋచ్ + యజ్, వల్ల) - యిట్లు శాకపూణి మతమైయున్నది. లేదా, (ఋత్ + యజ్, వల్ల) ఋతువులందు (సమయ సమయములందు) యజ్ఞము జేయువాడు ఋత్విజుడు.

నిఘంటు పాఠము : -

ఈమహే-యామి-మన్మహే-దద్ధి-శగ్ధి-పూర్ధి-మిమి జ్ఢి-మిమీహి-రిరిజ్ఢి-రిరీహి-పీపరత్-యన్తార-యన్ధి-ఇషధ్యతి-మదేమహి-మనామహే - మాయత ఇతి సప్తదశ యాచ్ఞా కర్మాణః ॥ ౩-౧౯

యాచ్ఞాకర్మాణ ఉత్తరే ధాతవః సప్తదశ॥

తెలుగు:-ఈ ౧౭ ధాతువులు యాచన కర్మకగును.

నిఘంటు పాఠము : -

దాతి-దాశాతి-దాసతి-రాతి-రాసతి-పృణక్షి-పృణాతి-శిక్షతి-తుఞ్జతి-భంహత ఇతి దశ దానకర్మణాః ॥ ౩-౨౦

దానకర్మాణ ఉత్తరే ధాతవో దశ॥

తెలుగు:- దానము చేయు కర్మకు ౧౦ ధాతువులున్నవి.

నిఘంటు పాఠము : -

పరిస్రవ-పవస్వ-అభ్యర్ష-ఆశిష-ఇతి చత్వారోఽధ్యేషణ కర్మాణః అధ్యేషణ కర్మాణ ఉత్తరే ధాతవశ్చత్వారః॥ ౩-౨౧

తెలుగు :- అధ్యేషణ (సత్కార పూర్వక ప్రేరణ) కు ౪ ధాతువులున్నవి.

నిఘంటు పాఠము : -

స్వపితి-సస్తీతి-ద్వౌ స్వపితి కర్మాణౌ ౩-౨౨

తెలుగు:- స్వపితి, సస్తి అనునవి 'నిద్ర' కర్మకు రెండు నామములు.

నిఘంటు పాఠము : -

కూపః-కాతుః-కర్తః-వవ్రః-కాటః-ఖాతః-అవతః-క్రివిః-సదః-ఉత్సః-ఋశ్యదాత్-కారోతరాత్-కుశయః-కేవట ఇతి చతుర్దశకూపమాని॥ ౩-౨౩

కూపనామాన్యుత్తరాణి చతుర్దశ। కూపః కస్మాత్కుపానం భవతి కుప్యతేర్వా।

తెలుగు :- కూపమునకు ౧౪ పేర్లున్నవి. కూపము = (దీని నుండి జలము) త్రాగుట కష్టమగును (జలములను పైకి లాగు నట్టి సాధనము లేనప్పుడు). లేదా, కుప్ (క్రోధే.ది.ప) వల్లనగును, (నీళ్లు కనబడును. నీళ్లు పైకి వచ్చు సాధనములేకపోవుట వల్ల దాహము తీరక కుపితులగుదురు). కువన్తి మణ్డూకా అస్మిన్, కు+పక్, (దీర్ఘ ఉ.౩-౨౭) (పండిత రాజారాం).

నిఘంటు పాఠము : -

తృపుః-తక్వా-రిభ్వా-రిపుః-రికా-రిహాయాః-తాయుః-తస్కరః-వనర్గుః-హ్వరశ్చిత్ - ముషీవాన్ - మలిమ్లుచ - అఘశంసః - వృక ఇతి చతుర్దశైవ స్తేన నామాని ॥ ౩-౨౪

స్తేన నామాన్యుత్తరాణి చతుర్దశైవ। స్తేనః కస్మాత్। సంస్త్యాయన మస్మి న్పాప కమితి నైరుక్తాః॥

తెలుగు :- ఈ ౧౪ చోరునకు నామములు. స్తేనము = పాపకర్మ వల్ల కూడ బెట్టి, కూడబెట్టి, దీనివల్ల పాపకర్మ చేయును అని నైరుక్తాభిప్రాయము.

నిఘంటు పాఠము : -

నిణ్యమ్-సస్వః-సనుతః-హిరుక్-ప్రతీచ్యమ్-అపీచ్యమితి షణ్నిర్ణీతాన్తర్హిత నామధేయాని ॥ ౩-౨౫

నిర్ణీతాన్తర్హితనామధేయాన్యుత్తరాణి షట్। నిర్ణీతం కస్మాన్నిర్ణిక్తం భవతి॥

తెలుగు :- ఈ ౬ నిర్ణయమైన గుప్త ద్రవ్యము యొక్క నామములు (శోధింపబడిన)

నిఘంటు పాఠము : -

ఆకే-పరాకే-పరాచైః-ఆరే-పరావత ఇతి పఞ్చ దూరనామాని । ౩-౨౬

దూరనామాన్యుత్తరాణి పఞ్చ। దూరం కస్మాద్ ద్రుతం భవతి దురయం వా।

తెలుగు :- దూరమునకు ౫ పేర్లు. దూరం = ముందుకు పోవును. లేదా, (దుర్+ఇణ్.వల్ల) దుష్ప్రాపమగును. వేదమందు అట్టి పాఠము కనబడు చున్నట్లు ఆపదములే (ఆకే ఇత్యాది).

నిఘంటు పాఠము : -

ప్రత్నమ్-ప్రదివః-ప్రవయాః-సనేమి-పూర్వ్యమ్-అహ్నాయేతి-షట్ పురాణనామాని॥ ౩-౨౭

పురాణనామాన్యుత్తరాణి షట్। పురాణం కస్మాత్పురా నవం భవతి।

తెలుంగు :- ఈ ౬ పురాతనమునకు నామములు. పురాణ = పురా + నవ, మొదటిది యొకప్పుడు క్రొత్తదగును (ఇప్పుడు లేదు).

నిఘంటు పాఠము : -

నవమ్-నూత్నమ్-నూతనమ్-నవ్యమ్ ఇదా-ఇదానీ మితి షడేవనవనామాని ॥ ౩-౨౮

నవనామాన్యుత్తరాణి షడేవ। నవం కస్మా దానీతం భవతి

తెలుంగు:-నవ అనుటకు ౬ నామములున్నవి. (ఇప్పుడే యెక్కడ నుండియో) తేబడినది.

నిఘంటు పాఠము : -

ప్రపిత్వే-అభీకే-దభ్రమ్-అర్భకమ్-తిరః-సతః-త్వః నేమః-ఋక్షాః-స్తృభిః -వమ్రీభిః-ఉపజిహ్వికా-ఊర్దరమ్-కృదరమ్- రమ్భః-పినాకమ్-మేనా-గ్నాః-శేపః -వైతస-అయా-ఏనా-సిషక్తు-సచతే-భ్యసతే-రేజత ఇతిషడ్వింశతి ద్విశ ఉత్తరాణి నామాని ॥ ౩-౨౯

ద్విశ ఉత్తరాణి నామాని। ప్రపిత్వేఽభీకే ఇత్యాసన్నస్య ప్రపిత్వే ప్రాప్తేఽభీకేఽభ్యక్తే। ఆపిత్వే నః ప్రపిత్వేతూయమాగహి। అభీకే చిదులోక కృదిత్యపి నిగమౌభవతః। దభ్రమర్భకమిత్యల్పస్య। దభ్రం ధభ్నోతేః సుదమ్భం భవత్యర్భకమవహృతం భవతి। ఉపోప మే పరామృశ మమే దభ్రాణి మన్యథాః। నమో మహద్భ్యో నమో అర్భకేభ్య ఇత్యపి నిగమౌ భవతః। తిరః సత ఇతి ప్రాప్తస్య। తిరస్తీర్ణం భవతి సతః సంసృతం భవతి। తిరశ్చీదర్యయా పరివర్తిర్యాతమదాభ్యా। పాత్రైవ భిన్దన్సత ఏతి రక్షస ఇత్యపి నిగమౌ భవతః॥ ౨౯

తెలుంగు:- ఈ ౨౬ నామములు, రెండు రెండు (ఒక్కొక్క అర్థమున) ఉన్నవి. (మంత్రములయందున్న ప్రకారము పాఠమగుపడుచు, (ఆ విభక్తి ఆ వచన మందు) యిక్కడ పఠింపబడును. అర్థము, నిగమము క్రమముగ ముందు చూపబడును.)

ప్రపిత్వే, అభీకే-యీ రెండు నామములు సమీపము అను అర్థమున్నవి. ప్రపిత్వే= ప్రాప్తే. అభీకే = అభ్యక్తే. కలసి (సోమ) పానము యొక్క సమయము ప్రాప్తించి నపుడు, ఓ ఇంద్రా! నీవు శీఘ్రముగ మా ప్రక్కకు రమ్ము (ఋ.౫-౭-౩౦-౩). (నరులతో నరులు కలిసియుండి) గుంపులో గూడ నీవు స్థానమున సిద్ధము జేయువాడవు. (ఋ.౮-౭-౨౧-౧) దభ్ర, అర్భక. (అల్ప) తక్కువ యగు (కొంత) అను అర్థమిచ్చును. దభ్ర, దమ్నూ (దమ్భునే, స్వా.ప. వల్ల నగును.) సులభముగ పెల్లగించుటకగును (అల్పమగుట వల్ల) అర్భక=సంకుచితమగును (అవ + హ్రసే) (ఋ.౨-౧-౧౧-౭); (ఋ.౧-౨-౨౪-౩). తిరస్ = పొందుట (తృ.భ్వా.ప.వల్ల) సతః = ప్రాప్తమగును. (స్న.భ్వా.ప.వల్ల) (ఋ.౫-౭౫-౭); (ఋ.౭-౧౦౪-౨౧)

వివరణ :- దేవరాజ దుర్గాచార్యులిరువురును, 'ప్రాప్తస్య' స్థానమున 'అప్రాప్తస్య' పాఠాంతరమిచ్చిరి.

నిఘంటు పాఠము : -

త్వో నేమ ఇత్యర్ధస్య । త్వోఽపతతో నేమోఽపనీతః । అర్థో హరతేర్విపరీ తాద్ధారయ తేర్వా స్యాదు ద్ధృతం భవత్యృధ్నోతేర్వా స్యాదృద్ధతమో విభాగః। 'పీయతి త్వో అను త్వో గృణాతి'। 'నేమే దేవా నేమేఽసురా' ఇత్యపి నిగమౌ భవతః। ఋక్షాః స్తృభిరితి నక్షత్రాణామ్। నక్షత్రాణి నక్షతేర్గతి కర్మణో నేమాని క్షత్రాణితి చ బ్రాహ్మణమృక్షా ఉదీర్ణానీవ ఖ్యాయన్తే। స్తృభిః స్తీర్ణానీవ ఖ్యాయన్తే। 'అమీ య ఋక్షా నిహితాస ఉచ్చా'। 'పశ్యన్తో ద్యామివ స్తృభిః' ఇత్యపి నిగమౌ భవతః। వమ్రీభిరుప జిహ్వికా ఇతి సీమికానాం। వమ్ర్యో వమనాత్సీమికా స్యమనాదుపజిహ్వికా ఉపజిఘ్ర్యః। 'వమ్రీభిః పుత్రమగ్రువో అదానమ్'। 'యదత్యుపజిహ్వికా యద్వమ్రో అతిసర్పతి' ఇత్యపి నిగమౌ భవతః। ఊర్దరం కృదరమిత్యావపనస్య। ఊర్దరముదీర్ణం భవత్యూర్జే దీర్ణం వా। 'తమూర్దరం న పృణతా యవేన' ఇత్యపి నిగమో భవతి। తమూర్దరివ పూరయత యవేన। కృదరం కృత దరం భవతి 'సమిద్ధో అఞ్జన్కృదరం మతీ నామి' త్యపి నిగమో భవతి ॥ ౨౦

తెలుఁగు:- 'త్వ', నేమ'-సగము (నామము). త్వ వేరగును (తన్ వల్ల). నేమ వేరు చేయబడినది (నీ వల్ల). అర్ధము (సగము) తార్మారైనహృ (భ్వా.ప.వల్ల) నగును. (హ+ర్+అ మార్చి అర్హ ఇకోధ చేసి అర్ధము). లేదా, ధృ వల్లనగును, ప్రకటమగుచు (సర్వములో నుండి) అగును అథవా, ఋధు (వృద్ధౌ.స్వా.ప.) వల్లనగును, చాలా గొప్ప ముక్కలు. 'ఓ అగ్నీ! కొందఱు (నీకు) విముఖులుగ నున్నారు, కొందరు స్తుతింతురు. (ఋ.౧-౧౪౭-౨) 'సగం దేవతలు సగం అసురులునుండిరి (మైత్రా.

(బ్రా) ఇదియును నిగమమగును. ఋక్షాః, స్తృభిః-నక్షత్రములకు నామములు; నక్షత్ర, గతి అర్థమిచ్చు నక్ష (భ్వా.ప.వల్ల) అగును; (పోవుచుండును). ఇక్కడ ధనములేదు (ఐనప్పటికి బంగారము వలె ప్రకాశించును) యిది బ్రాహ్మణము, (న+క్షత్ర వల్ల). 'ఋక్షాః', మీదకు చేరుదానివలె కనబడుచున్నది; (ఈర్, చు.వల్ల). 'స్తృభిః' దాచబడినట్లున్న (స్తృఞ్ ఆచ్ఛాదనే, క్ర్యా. ఉ. వల్ల) 'నక్షత్రమును (వరుణుడు) మీద నుంచియున్నాడు.' (ఋ.౧-౨౪-౧౦) 'నక్షత్రములతో నిండియున్న ద్యులోకమువలె అగుపడుచున్నది (ఓ అగ్నీ! నిన్ను స్వీకరించును. (ఋ.౪-౭-౩). ఇదియు నిగమమగును. 'వమ్రీభిః' 'ఉపజిహ్వికా', చదలుకు నామము. వమ్రీ = ఉమ్మట వల్ల (వాంతివల్ల) (వసన్త్యుదకం యేనాద్రీ భవతి భోజ్యం) సీమికా' = పోవుచునుండును. (నిరంతరము నడచుచుండును, స్యమ్, భ్వా.ప.వల్ల). ఉపజిహ్వక = వాసన చూచునది; (ఉప + ఘ్రా. భ్వా.ప. వల్ల ఘ్రాణశక్తి మిక్కుటముగ నుండును) = వమ్రా = చెట్టున తెట్టెబెట్టే నల్ల చీమ సీమికా = వల్మీకము.

'ఊర్దర, కృదర', (ఒక విధమగు) ధాన్యపుకొట్టు. ఊర్దర=పైని రంధ్రమున్నట్టిది. లేదా, బియ్యం కొఱకు రంధ్రము చేయునట్టిది. 'ఆ ఇంద్రునకు ఆకాశము నుండి ధాన్యము వలె ('సోమ' తో) పూర్ణముగ జేయుము.' (ఋ.౨-౧౫-౧౧) ఇదియు నిగమమగును. కృదర=చేయబడియున్న రంధ్రము. ప్రదీప్తమై బుద్ధుల యొక్క ధాన్యపుకొట్టు వ్యక్తపరచుచు (యజు.౨౯-౧). ఇదియు నిగమమగును.

వివరణ:- నక్షరతి (ఉ.౩-౧౦౫)

అగ్రూ=అంగులి: నది. అభిప్రాయము జ్ఞాతవ్యము.

అగ్రూః(కాచిత్ స్త్రీతి సాయణః)

వమ్రు=మోటు జాతి చదలు, వమ్రీ=చదలు

రమ్భః పినాకమితి దణ్డస్య। రమ్భ ఆరభన్త ఏనమ్। 'ఆత్వా రమ్భం న జివ్రయో రరమ్భ' ఇత్యపి నిగమో భవతి। రభామహే త్వా జీర్ణా ఇవ దణ్డమ్। పినాకం ప్రతిపినష్ట్యనేన॥ 'కృత్తివాసాః పినాకహస్తోఽవతత ధన్వా' ఇత్యపి నిగమో భవతి। 'మేనా 'గ్నా' ఇతి 'స్త్రీ ణాం। స్త్రియః స్త్యాయతేర పత్ర పణ కర్మణో మేనామానయన్త్యేనా గ్నా గచ్ఛన్త్య నాః॥ 'అమేనాంశ్చి జ్జని వతశ్చకర్థ'। 'గ్నా స్త్వాకృన్తన్నయసోఽ నన్వత' ఇత్యపి నిగమౌ భవతః॥ శేపో వైతస ఇతి పుం స్ప్రజననస్యా శేపః శపతేః స్పృశతి కర్మణో వైతసో వితస్తం భవతి। 'యస్యాము శన్తః ప్రహరామ శేపమ్'। 'త్రిః స్మ మాహ్నః

శ్నథయో వైతసేన', ఇత్యపి నిగమౌ భవతః। అయైనే ఇత్యుపదేశస్య। 'అయా తే అగ్నే సమిధా విధేమేతి' స్త్రియాః। 'ఏనా వో అగ్నిమితి' నపుంసకస్య। 'ఏనా పత్యా తన్వం సంసృజస్వేతి' పుంసః। సిషక్తు సచత ఇతి సేవమానస్య। 'స నః సిషక్తు యస్తురః'। స నః సేవతాం యస్తురః। 'స చస్వా నః స్వస్తయే'। సేవస్వ నః స్వస్తయే। స్వస్తీత్యవినాశినామాస్తిరభి పూజితః స్వస్తీతి। భ్యసతే రేజత ఇతి భయవేపనయోః 'యస్య శుష్మాద్రోదసీ అభ్యసేతామ్'। 'రేజతే అగ్నే పృథివీ మఖేభ్య' ఇత్యపి నిగమౌ భవతః॥

తెలుగు:- 'రమ్భ, పినాక' = దండము (చేయూత కర) రంభ = (రభ్, భ్వా.ఆ. వల్ల) 'వృద్ధులకు దండమెట్లో, అటులనే మేము (నీ యొక్క సాయమును గైకొందుము (ఓ బలపతి అగ్నీ! (ఋ.౮-౪౫-౨౦). పినాక = దీని సాధనమున నూరుట (విసరుట) యగును. (ఓ రుద్రా! నీవు) ధనుస్సు సడలించి చేతిలో దండము ధరించి చర్మముపై వస్త్రమును కప్పుకొనియున్న మాకు పీడ లేకుండ కల్యాణ కారివై దాటిపొమ్ము (యజు.౩-౬౧) ఇదియు నిగమమగును. **'మేనాః, గ్నాః'** = స్త్రీలకు: స్త్రియః, లజ్జ అర్థమిచ్చు స్మ్యా (భ్వా.ప.వల్ల) అగును. మేనాః = పురుషులు మన్నించుట (స్త్రీలను) అను అర్థము. గ్నాః = స్త్రీలను గమింతురు; 'స్త్రీలు లేనివారికి నీవే (ఓ ఇంద్రా!) స్త్రీ యుక్తులుగా జేసితివి. (ఋ.౫-౩౧-౨) ఓ వస్త్రమా! (సా.కౌ.శా. ౧-౧-౮). శేప, వైతస = పురుషుని ప్రజనేంద్రియము. శేప = స్పర్శ, అర్థమిచ్చు స్పశ (భ్వా.ది.ఉ.) వల్లనగును. గమన కాలేఽనేన స్పృశతి = స్పర్శ ముఖమును భవతి. వైతస = క్షీణించు నట్లగును (ప్రాక్ స్త్రీ స్మరణాత్) (ఋ.౧౦-౮౫-౩౭) (ఋ.౧౦-౯౫-౫). 'అయా, ఏన' = ఉపదేశమునకు నామము. (ఋ.౪-౪-౧౫) యిక్కడ స్త్రీలింగ ఉపదేశము. 'ఏనా వో అగ్నింనమ సోర్జోనపాతమా హువే' (ఋ.౭-౧౬-౧), యిక్కడ నపుంసక ఉపదేశము. (ఋ.౧౦-౮౫-౨౭, యిక్కడ పుంలింగ ఉపదేశము.) 'సిషక్తు, సచతే = సేవకుడు. (ఋ.౧-౧౮-౨) (ఋ.౧-౧-౯). ఇక్కడ, స్వస్తి, అవినాశ (అర్థ) వాచకము; అస్తి=అగుట; ఆదరణీయ, అనగా స్వస్తమగుట, స్వస్తి. 'భ్యసతే, రేజతే=భయము, కంపనము (ఋ.౨-౧౨-౧) (ఋ.౬-౬౬-౯)ఇదియు నిగమమగును.

వివరణ : వైతస = గౌణవృత్తి వల్ల పుంస్ప్రజననమునకు నామమయ్యెను. అయా = అనయా, ఇదమ్ కు తృతీయైక వచనము. ఏనా = ఏనేన, ఏతద్ కు తృతీయైక వచనము అయా (సమిధా యొక్క) విశేషణమగుటచే స్త్రీ; ఏనా, ఏకత్ర (నమసా యొక్క విశేషణమగుట వల్ల నపుంసక; పత్యాకు విశేషణమగుటచే, యిక్కడ, పుంలింగ ప్రయోగము. 'ఇదమోఽన్వాదేశేఽశను దాత్తస్తృతీ యాదౌ .౨-౪-౩౨. వల్ల అయా.

మఱియు, 'ద్వితీయా టౌస్స్వేనః ౨-౪-౩౪ వల్ల ఏనమ్, ఏనేన. అన్వా దేశము లేకయే ఛాందసమున్నది.

సిషక్తు, సచతే, సేవించువారిని సూచించును; కర్తయందు చెప్పబడెను; 'సేవనస్య' అని చెప్పుట యుచితము

నిఘంటు పాఠము : -

స్వధే - పురన్ధీ- ధిషణే-రోదసీ-క్షోణీ-అమ్భసీ-నభసీ-రజసీ-సదసీ-సద్మనీ-ఘృతవతీ-బహులే-గభీరే-గమ్భీరే-ఓ ణ్యౌ- -చమ్వౌ-పార్శ్వా-మహీ-ఉర్వీ-పృథ్వీ-అదితీ-అహీ-దూరే అన్తే-అపారే- ఇతి చతుర్వింశతిర్ద్యావా పృథ్వీ నామధేయాని॥ ౩-౩౦

ద్యావా పృథివీ నామ ధేయాన్యుత్త రాణి చతుర్వింశతిః॥ తయోరేషా భవతి॥ ౨౧

తెలుగు :- ద్యా, పృథివీ నామములు ౨౪ రెండింటికి నామములగుట వల్ల అన్నియు ద్వివచనములగును. ఈ రెండింటిని ప్రయోగించిన (ఋచా) మంత్రము-

కతరా పూర్వా కతరా పరాఽ యోః కథా జాతే కవయః కోవివేద। విశ్వం త్మనా బిభృతో యద్ధ నామ వివర్తేతే అహనీ చక్రియేవ ॥ ఋ.౧-౧౮౫-౧

కతరా పూర్వా కతరాపరైనయోః కథం జాతే కవయః కః ఏనే విజానాతి। సర్వమాత్మనా బిభృతో యద్ధైనయోః కర్మా వివర్తేతే చైనయోరహనీ అహోరాత్రే చక్రయుక్తే ఇవేతి ద్యావా పృథివ్యోర్మ హిమానమాచష్ట ఆచష్టే ॥ ౨౨

తెలుగు :- ఈ రెండిటిలో (ద్యావా పృథివీం) యేది మొదటిది, యేది తరువాతది? మఱియు, యెట్లుత్పన్నమైనవి? ఓకవీ! ఇది యెవరికి దెలుసును, అది నామము (వస్తువు) అని? ఈ సర్వము నీచే ధరింపబడి యున్నదని యెవ్వరెఱుగుదురు? దీనికి కారణమేమన, అహోరాత్రములు (దినము,రాత్రి) చక్రముతో కూడియున్నట్లు తిరుగుచున్నవి.

చతుర్థ పాదము సమాప్తము

తృతీయాధ్యాయము సర్వము సమాప్తము.

నైఘంటుక కాండ సమాప్తము

ఆంధ్రానువాదము : డా॥ ఈశ్వర వరాహ నరసింహం

నిరుక్తము

చతుర్థాధ్యాయము

నైగమ-కాణ్డ

ఏకార్థమనేక శబ్దమిత్యేతదుక్తమ్! అథ యన్యనేకార్థాన్యేకశబ్దాని తాన్యతోఽనుక్రమిష్యామోఽనవగత సంస్కారాంశ్చ నిగమాన్ ॥ తదైక పదికా మిత్యా చక్షతే! జహా జఘానేత్యర్థః ॥ ౧

తెలుఁగు:- ఒక అర్థమిచ్చునవి, అనేక శబ్దములు కలిగియున్నవి. ఈ ప్రకరణమున చెప్పబడెను. ఇప్పుడు, అనేకార్థములున్నవి, ఒక శబ్దము గలవి క్రమముగ ముందు చెప్పబడును; మఱియు, (ప్రకృతి ప్రత్యయాదుల) సంస్కారములు తెలియనట్టివి, ఆప్రకారమే నిగమములలో కూడా (వ్యాఖ్యా నించబడును). ఈ ప్రకరణము **'ఏకపదిక'** అని చెప్పుదురు.

(౧) జహా = జఘాన = చంపుట(కొట్టుట).

గత మూడధ్యాయములలో, ఒకొక్క అర్థమునకు వాచకములగు అనేకానేక పర్యాయ శబ్దములు చెప్పబడెను. ఇన్ని నామములు పృథివికి, యిన్ని నామములు అంతరిక్షమునకు అని- ఈ ప్రకారము చెప్పబడెను గతించిన యీ ప్రకరణము నైఘంటుక (కాండ)మని చెప్పుదురు. తరువాత మూడధ్యాయములలో నానార్థములుండునవి విచారించబడును. ఉదా: అకూపార శబ్దము. లేదా, సంస్కారము సులభముగ బోధపడనట్టి శబ్దములు ఉదా: జహా శబ్దము. ఈ జహా శబ్దము హన్ వల్ల సిద్ధమైనదా, ఓ హాక్ వల్ల నైనదా, మఱియు నెట్లు సిద్ధింపజేయబడినది. ఈ విషయము తెలిసికొనుట సులభము కాదు.

ఈ ప్రకరణమునందు, 'ఏకపదిక' శబ్దములు విచారింపబడును. ప్రతి పదము వేర్వేరుగ జూపబడును. ఈ ప్రకరణము నైగమ కాండయని ప్రసిద్ధ నామముతో దెలియబడుచున్నది.

ఈ నైగమ కాండ నిఘంటునకు నాల్గవ అధ్యాయముగ నున్నది. నైఘంటుక కాండలో, నిఘంటు యొక్క సర్వశబ్దములు వ్యాఖ్యానింప బడలేదు. ఇక్కడ, నిఘంటు పాఠము ప్రత్యేకముగ పూర్వ అధ్యాయములలో నున్న రీతిని చూపక ప్రతి పదమునకు సంఖ్య, అర్థము బంధరేఖలలో జూపబడును. ఉదా: (౧:జహా=జఘాన). నిఘంటు నుండి విశేష జ్ఞాతవ్య పదములే సంగ్రహింపబడి అర్థమీయక చూపబడును. కాని ప్రతి ఖండము యొక్క అంతమున యెన్ని పదములు ఖండములో నుండునో తెలియజేయబడెను. అట్టి ఖండములు మూడు ఈ అధ్యాయమున నున్నవి. ఈ విభాగము వల్ల పదములకు సంబంధములో మేలు యెట్లగునన్న ప్రశ్న రావచ్చును. సమాధానమేమన, ఈ విభాగము నిఘంటులో నిరుక్తము తరువాత సంభవించెను. నిఘంటులోని ౨౭౮ పదములు ఇందున్నవి అందులో మొదటి ౬౨ పదముల వ్యాఖ్య నిరుక్తము యొక్క నాల్గవ అధ్యాయమున నున్నది. ఈ ౬౨ పదముల వ్యాఖ్యానము నిఘంటు మొదటి ఖండమగును. తరువాత ౮౪ పదముల వ్యాఖ్యానము ఐదవ అధ్యాయమున నున్నది. ఇది, రెండవ ఖండము. తరువాత ౧౩౨ పదముల వ్యాఖ్యానము షష్ఠాధ్యాయ మున నున్నది; ఇది మూడవ ఖండమగును.

ఈ నాల్గవ అధ్యాయమున వ్యాఖ్యానింపబడు 62 పదములలో మొదటిది జహా = జఘాన.

కో ను మర్యా అమిథితః సఖా సఖాయమబ్రవీత్। జహా కో అస్మదీషతే।। మర్యా ఇతి మనుష్యనామ, మర్యాదాభిధానం వా స్యాత్। మర్యాదా మర్యైరాదీయతే, మర్యాదా మర్యాదినోర్విభాగః । మేథతిరాక్రోశకర్మా। అపాపకం జఘాన కమహం జాతు। కోఽస్మద్భీతః పలాయతే।। నిధా పాశ్యా భవతి యన్నిధీయతే పాశ్యా పాశః సమూహః । పాశః పాశయతేర్విపాశనాత్।। ౨

తెలుఁగు :- తిరస్కరింపబడని యే మిత్రుడు తన యొక్క మిత్రుని విషయములో నేను యెవరిని చంపితిని అని పల్కును; యెవరు నావల్ల పారిపోవుచున్నారు? (ఋ ౮-౪౫-౩౭) **'మర్యా'** మనుష్యనామము ; లేదా మర్యాదకథనము; మర్యాదా = రెండు హద్దులు గల దాని విభాగము, ఇంతవరకు యీ గోవుల భూమి, అంతవఱకు ఆ గోవులకు అనునట్టి విభాగము మిథ, (భ్వా.ప.) = (గద్దించుట) తిరస్కరించుట.

ఎప్పుడు యే అపాపిని నేను కొట్టితిని, ఎవరు దీని వల్ల (భయపడి) పారిపోవుదురు.

వివరణ:- మా న ఏకస్మిన్నాగసిమాద్వయోరుతత్రిషు। వధీర్మా శూర భూరిషు (౮-౪౫-౩౪)

ఓ శూర ఇంద్రా! ఒకసారి పొరపాటునకు, రెండు, మూడు సార్లు పొరపాట్లకు కూడ మమ్ము వధింపకుము. ఈ ప్రకరణమున, ఇంద్రుని ఉత్తరమేమన, "ముఖము నా వైపు మరల్చు వారికి నేను సఖుడనై వారిని తిరస్కరింపను. వారు నాకు మిత్రులు, నేను వారికి మిత్రుడను; వారు, నా విషయమున **'మమ్ములను చంపవద్దని'** పలుకవద్దు; నేను అపాపిని యెన్నడు చంపను; పాప కారులను కూడ దండించకున్న అనర్థకమై పాపకర్ములకు నా భయముండదు, వారు పారిపోరు; శుద్ధమైన చిత్తము కలవారు నన్ను సమీపింతురు, పాపులు తమ అపరాధము వల్ల భయపడి నా వైపు ముఖము మరల్చరు. నీవు పాపము నుండి రక్షింపబడుము. ఈ ప్రకారము ప్రకరణము వల్ల **'జఘాన'** శబ్ద సాదృశమైన అర్థ సంగతి వల్ల **'జహా'** **'హన్'** ధాతువు నుండి సిద్ధమగును - **జఘాన** యగును. ఓ హాక్ త్యాగమునకు ప్రయోగము గాదు, యేలనన, అర్థము సంగతము కాదు. **'అపాపకం జఘాన కమహంజాతు'** = **'అపాపకం కం జాతు'** - ఈ అర్థమును స్పష్టముజేయుటకు నిరుక్తకారుడు అధ్యాహారము జేసెను. **'భీతః పాలయతే'** ఇక్కడ **'భీతః'** శబ్దము కూడా అధ్యాహృతమైనది. ఏలనన భయపడకుండ యెవ్వరును పారిపోరు. (దుర్గాచార్య).

(౨) నిధా - పాశముల సమూహము; (పక్షులను పట్టుకొనుట అను అర్థమున) వీని వల్ల క్రిందకు పడవేయబడును. పాశ్యా=పాశముల సమూహము. పాశము=త్రాడు (బంధించును కావున).

వయః సుపర్ణా ఉప సేదురిన్ద్రం ప్రియమేధాసో ఋషయో నాధ మానాః ! ఉప ధ్వాన్తమ్మూర్ణుహి పూర్ధి చక్షుముర్ముగ్ధ్య స్మాన్నిధియేవబద్ధాన్॥ ఋ ౧౦-౭౩-౧౧

తెలుఁగు: -మంచి రెక్కలు కల పక్షి, యజ్ఞ ప్రియుడైన ఋషి ప్రకాశమాన కిరణమును యాచించుచు ఇంద్రుని సమీపించి, (జగత్తు యొక్క) అంధకారమును నిరోధించి (జగత్తు యొక్క) నేత్రమును పూర్ణము చేయుము (లేదా, జగత్తుకు నేత్రము నిమ్ము) పాశ సమూహ బంధితమైన (పక్షిని విడుచుట) వాటివలె మమ్ములను విడిచిపెట్టుము.

వివరణ:- ఇక్కడ, ఇంద్ర శబ్దమునకు సూర్యుడు అని దుర్గాచార్యుడు చెప్పెను. అభి ప్రాయమేమన, రాత్రి యంతమున సూర్యుని కిరణముల కొరకు యాచన చేయుట.

పండిత రాజారాం అభిప్రాయమేమన; ఈ సూక్తమంతయు మరుత్తులతో (మాధ్యమిక) ఇంద్రుని స్తుతిని దెలుపుచున్నది కావున, -మేఘముచే గప్పబడియున్న అంతరిక్షమునకు బోయి మాధ్యమిక ఇంద్రుని నుండి కిరణములను యాచించును, సూర్యుని నుండి లేచి మేఘము వఱకు వచ్చునట్టి కిరణములను వయః సుపర్ణాః= మంచి రెక్కలు కల పక్షులని చెప్పబడెను. మొదట ఇంద్రుని నుండి యాచించుటలో 'ప్రియామేధా ఋషయు' అని చెప్పబడెను. కిరణములు భూమిపైబడి వాయువాదులను శుద్ధము జేయును. రోగములను తొలగించును, ఆవిరి యుత్పన్నమగునట్లు చేసి మేఘమును జేయును. ఇదియే యజ్ఞము; ఇందువల్ల యజ్ఞప్రియ ఋషుల వలె ఇంద్రుని యాచించు హక్కు కలదు. యాచన కూడా అదియే - క్రిందికి బోవునట్టి ఋషులవలె (మాకు) జగత్తును ప్రకాశింపజేయుము. అంధకారము = మేఘ రూప అంధకారము కాబట్టి అధ్వస్తం=అచ్ఛాదితం = కప్పబడియెను. మీదకు యెగిరి వచ్చు పక్షుల వలె కిరణములు మేఘ జాలమున చిక్కుపడి ముందుకు పోనేరవు. కాబట్టి, పాశబద్ధమని చెప్పబడెను. **ఇత్థం సర్వం సమజ్ఞ సమ్భవతి.**

వయోవేర్బహువచనం। సుపర్ణాః సుపతనా ఆదిత్యరశ్మయః ఉపసేదురిన్ద్రం యాచమానాః అపోర్ణుహ్యధ్వస్తం। చక్షుపి। చక్షుః। ఖ్యా తేర్వా। చష్టేర్వా। పూర్ధి పూరయ దేహీతి వా। ము ఞ్చా స్మా న్పాశైరివ। బద్ధాన్।

తెలుఁగు:-వయః 'వి' యొక్క బహు వచనము సుపర్ణాః=బాగా లేచునట్టి సూర్యకిరణములు, యింద్రుని వద్దకు వచ్చెను. అంధకారమును దూరము చేయుము. **'నేత్రము'**, చక్షుస్ (దర్శన అర్థము గల) ఖ్యా (అ.ప.వల్ల) లేదా, చక్షిఙ్ (అ.ఆ.వల్ల) నగును. పూర్ధి=పూర్ణము జేయుము.

'పార్శ్వతః శ్రోణితః శితామతః। పార్శ్వం పర్శుమయమఙ్గం భవతి। పర్శుః స్పృశతేః సంస్పృష్టా పృష్టదేశమ్ । పృష్టం స్పృశతేః సంస్పృష్టమఙ్గైః । అంగమఙ్గనాదఞ్చనాద్వా। శ్రోణిః శ్రోణతేర్గతిచలాకర్మణః శ్రోణిఃచలతీవ గచ్ఛతః। దోః శితామ భవతి దోర్ద్రవతేః। యోనిః శితామేతి శాకపూణిర్విషతో భవతి। శ్యామతో యకృత్త ఇతి తైటీకిః । శ్యామ శ్యాయతే । యకృద్యథా కథా చ కృత్యత। శితి మాంసతో మేదస్త ఇతి గాలవః । శితి శ్యతేః । మాంసం మాననం వా మనోఽస్మిన్సీదతీతి వా మేదో మేద్యతేః ॥ 3

తెలుఁగు:- (3)శితామతః (కుడి, యెడమ) ప్రక్క నుండి, నడుమ నుండి, మఱియు సితామ = (భుజము, యోని, లేక యకృత్, లేక, మేద) (యజు.౨౧-౪౩) పార్శ్వ=అస్తిపంజరములో అడ్డ యెముకలతో నిండియున్న అంగమగును. పర్శు=స్పృశ్ తు.ప.వల్ల అగును. పృష్టదేశమును ప్రతి స్పర్శ కొరకు, పృష్ఠ, స్పృశ వల్లనగును.

అంగముల చేత స్పృశింపబడును. అఙ్గ. అంగ (భ్వా.ప. వల్ల) లేదా, అఞ్చ్ (భ్వా.ప. వల్ల) అగును దాని సమయమప్పుడు ప్రాప్తమగును లేదా పోవుచుండును శ్రోణీ (ఒకదాని) గతి వల్ల (రెండవదానిని) చలింపజేయు అర్థము గల శ్రోణ (భ్వా.ప.వల్ల) అగును. శ్రోణీ, చలించుచున్న దానిని చలింపజేయును.

శితామ-భుజములు (పశువు యొక్క ప్రసంగములో, ప్రక్కను నడుము తర్వాత భుజమని చెప్పవచ్చును. నిర్వచన-(శితం కార్యే భవతి). శితామ = యోని అని శాకపూణి మతము. వ్యాప్తమగును (విష్ణ ప్రాప్తౌ.జు.అ.ఉ.వల్ల.) శితామతః =శ్యామతః=నల్లగనుండుటవల్ల (గుండె)అని తైటీకి యొక్క మతము. శ్యామ శ్యైఙ్ (గతౌ, భ్వా.ఆ.వల్లనగును). యకృత్=యే విధముననైనను. తునియలు (ముక్కలు) చేయబడును, (మెత్తని దగుట వల్ల సులభముగ కోయబడును).

వివరణ :- శితామతః శ్వేత మాంసము (క్రొవ్వు వల్ల) - గాలవుని యభిప్రాయము. శితి, శో (తనూ కరణే. ది. ప. వల్ల) మాంస, మానన (మాన యోగ్యము) లేదా, మానస(మనస్సు యొక్క) అగును మాననం = మాన్యమగునట్టి, మానసం= మనస్వీ-దీని వలన గ్రహింపబడును. (దుర్గాచార్య) లేదా, మనస్సు దీనిలో చొచ్చును; మేద మిద (ది.ప. వల్ల) మేదతి-స్నిగ్ధమగును.

యదిన్ద్ర చిత్ర మేహనాస్తి త్వాదాతమద్రివః । రాధస్తన్నో విదద్వస ఉభయా హస్త్యా భర॥ ఋ. ౫-౩౯-౧; సామ. ౪-౨-౧-౪

తెలుగు:- ఓ పూజనీయ ఇంద్రా! వజ్రధారీ! నీవు ఇచ్చుటకు యోగ్యమగు పూజనీయ ధనము (లేదా, నా వద్ద లేనట్టి ధనము)న్నది. ఓ ధన! ప్రాప్తము జేయునట్టి రెండు చేతులతోను (గొప్ప ఉదారతతో) దానిని మాకొఱకు తెమ్ము.

యదిన్ద్ర చిత్రం చాయనీయం మంహనీయం ధనమస్తి। యన్మ ఇహ నాస్తీతి వా త్రీణి మధ్యమాని పదాని। త్వయా నస్త ద్ దాతవ్యమ్। అద్రివన్! అద్రిరాదృణాత్యేనే నాపి వాత్తేః స్యాత్‌తే సోమాద' ఇతి హ విజ్ఞాయతే। రాధ ఇతి ధననామ రాధ్నువన్త్యేనేన తన్నస్త్వం విత్తధనోభాభ్యాం హస్తాభ్యామాహర। ఉభౌ సముబ్ధౌ భవతః। దమనా దమమనా వా దానమనా వా దాన్తమనా వా। అథవా దమ ఇతి గృహనామ తన్మనాః స్యాన్మనో మనోతేః ॥ ౪

తెలుఁగు:- చిత్ర, పూజనీయ. (౪) మేహనా - పూజనీయ ధనము, లేదా, (మే ఇహ, నాస్తి) నా వద్దలేనట్టిది - ఈ ప్రకారము మూడు మధ్యమ పదములు అద్రి=దీనిచే చీల్చబడును (ముక్కలు చేయబడును) (ఆ+ ద్రు. క్ర్యా.ప. వల్ల) లేదా, అద్ (అదా.

ప. వల్లనగును). **'తేసోమాద'** ఇతి=సోమగ్రావ, దీనితో **'సోమ'** దంచబడును అని తెలియబడుచున్నది. రాధ=ధనము (దీనివల్ల కార్యము సిద్ధించును); రాధ్. స్వా.ఉ. వల్ల. ఉభపూర్ణే (తు.ప. వల్ల) ఉభౌ= పూర్ణమగును (౫)-దమూనాః=అగ్ని =(దుష్టులను) శిక్షించు మనస్సు కలవాడు; లేదా, దానమందు మనస్సు కలవాడు (దానీ); లేదా, ఒకచోట స్థిరముగ నివసించువాడు; లేదా, దమ=గృహము దీని యందు మనస్సు కలవాడు. (గృహపతి అగ్ని) మనస్, మన (తు.ఆ.వల్ల నగును). ఋగ్వేద పదకారుడైన శాకల్యముని **'మేహనా'** ఒక పదము అని చెప్పెను. సామవేద పదకారుడైన గార్గ్యముని, మే+ఇహ+న, అని చెప్పెను.

జుష్టో దమునా అతిథిర్దురోణ ఇమం నో యజ్ఞముపయాహి విద్వాన్ । విశ్వా అగ్నే అభియుజో విహత్యా శత్రూ యతామాభరాభోజనాని॥ ఋ.౫-౪-౫.

అతిథిరభ్యతితో గృహాన్భవతి ! అభ్యేతి తిథిషు. పరకులానీతి వా, పరగృహాణీతి వా। అయమయీతరోఽ తిథిరేతస్మాదేవ । దురోణ ఇతి గృహనామ దురవాభవన్తి దుస్తర్పాః । 'ఇమం నో యజ్ఞము పయాహి విద్వాన్సర్వా అగ్నే అభియుజో విహత్య శత్రూయతామాభర భోజనాని' విహత్యాన్యేషాం బలాని శత్రూణాం భవనాదాహర భోజనానీతి వా ధనానీతి వా। మూషో మూషికా ఇత్యర్థం। మూషికా: పునర్ముష్ణాతేర్మూషోఽ ప్యేతస్మాదేవ॥ ౫

తెలుంగు:- మమ్ము ప్రేమించుచున్నవారు (మఱియు సేవించుచున్నవారు) దాతలు (లేక దమనులు దాంతులు, గృహపతులు) అతిధి=(వత్ పూజ్య) యజ్ఞ గృహమందు, ఈ మా యజ్ఞము నెఱుగు నీవు రమ్ము, ఓ అగ్నీ! ఎదుర్కొనునట్టి సర్వ సైన్యములను చంపి శత్రుత్వము చేసిన వారి ధనము మా కొఱకు తెమ్ము.

అతిథికి (అగ్ని) గృహమందు ప్రాప్తమగును; (అత, భ్వా.ప.వల్ల) లేదా, తిథుల (పూర్ణమాసీ మొదలైనవి) లో పరకులము, లేక, పర గృహములోనికి వచ్చుదురు; (ఇ+ తిథి, వల్ల) రెండవ (ప్రసిద్ధ) అతిథియు దీనివల్లనే యగును. దురోణ=గృహము; దురవా; పూర్ణము చేయుటకు కఠినమగునట్టి, దుర్ + అవ వల్ల 'ఓ అగ్నీ! మా యజ్ఞమున తెలిసియున్నట్టి నీవు రమ్ము; ఎదుర్కొను వారిని శత్రువులను సంహరించి యితరుల సేనలను శత్రు గృహము నుండి తీసుకొనిరమ్ము, భోగ్య=భోజనము లేక (ధనము) (౬)-మూషః=మూషికాః) మూష=చూహియాః అను అర్థము; ముషస్యేయే (క్ర్యా.ప.వల్ల)నగును. మూష శబ్దము కూడా దీని వల్లనే యగును.

సం మా తపన్త్యభితః సపత్నీరివ పర్శవః । మూషో న శిశ్నా వ్యదన్తి మాఽఽ ధ్యః స్తోతారం తే శతక్రతో। విత్తం మే అస్య రోదసీ॥ ఋ ౧-౧౦౫ -౮

సన్తపన్తి మామభితః సపత్న్య వేమాః పర్శవః కూపపర్శవో మూషికా ఇవాస్నాతాని సూత్రాణీ వ్యదన్తి। స్వాఙ్గాభిధానం వా స్యాచ్ఛిశ్నాని వ్యదన్తీతి। సన్తపన్తి మాధ్యః కామాః స్తోతారం తే శతక్రతో। విత్తం మే అస్య రోదసీ। జానీతం మేఽస్యద్యావాపృథివ్యావితి। త్రితం కూపేఽవహితమేతత్సూకం ప్రతిబభౌ। తత్ర బ్రహ్మేతిహాస మిశ్రమృఙ్మిశ్రం గాథామిశ్రం భవతి త్రితస్తీర్ణతమో మేధయా బభూవ। అపివా సంఖ్యానామై వాభిప్రేతం స్యాదేకతో ద్వితస్త్రిత ఇతి త్రయో బభూవుః॥ ౬

తెలుఁగు :- నా నాలుగు దిక్కుల నుండి మృత్యువు వలె, ప్రక్క ఎముకలు (బావి యొక్క ఇటుక రాళ్లు) నన్ను సపత్ని వలె తపింపజేయుచున్నవి. ఓ శతక్రతూ! నీ స్తోతనైన నన్ను ఈ నా కోరికలు మానసిక వ్యధలై తినుచున్నవి.

ఎట్లన ఎలుకలు సాలె వాని మగ్గమున అన్నముతో పూయబడిన దారములను తినునట్లు, లేదా, శిశ్న.....తమ తోకలను (తోకను నూనెలో ముంచి నాకుట ఎలుకల స్వభావము) నాకునట్లు తపింపజేయుచున్నవి. ఓ ద్యావా పృథివీ! నీవు ఈ మా యొక్క స్తోత్రమును (దుఃఖమును) తెలియుము.

బావిలో పడిన 'త్రితం'కు ఈ సూక్తము ప్రకాశింపజేయుచున్నది (అత్రితమేమియో తెలియజేయును). ఈ సూక్తములో వాక్యము (వాగ్నిబ్రహ్మ ఐత. బ్రా. ౨-౨-౫లో) ఇతిహాసములో నున్నది - 'త్రితః కూపేఽవహితో దేవాన్ హవత ఊతయే - బావిలో పడిన త్రితము రక్షింపుదని దేవతలను ప్రార్థించుచున్నారు (౧-౧౦౫-౨౭) ఆ ప్రకారము (ఇతిహాసము) ఋచలో నున్నది. గాథలలో గూడ నుండును. మంత్ర (ఋచా) గత వచనముగాని, మంత్రమంతయు కాని, సూక్తము కాని, బ్రాహ్మణ గత గాథకాని ఇతిహాసము నకు మూలమైయుండవచ్చును. త్రిత=మేధాతో (అతని) ఇద్దరు సోదరులు (ఏకత, ద్విత) కూడుట వల్ల గొప్పదయ్యెను. (త్యా.భ్వా.ప.వల్ల)లేదా, సంఖ్యా కారణమువల్ల మాత్రమే త్రితనామము వచ్చియుండెను. 'ఏకత, ద్విత' త్రిత = మూడయ్యెను.

ఇషిరేణ తే మనసా సుతస్య భక్షీమహి పిత్ర్యస్యేవ రాయః సోమరాజన్ప్రాణ ఆయూంషి తారీరహానీవ సూర్యో వాసరాణి ॥ ఋ.౮-౪౮-౭

ఈషణేన వైషణేన వార్షణేన వా। తే మనసా సుతస్య భక్షీమహి పిత్ర్యస్యేవ ధనస్య ప్రవర్ధయ చ న ఆయూంషి సోమరాజన్! అహానీవ సూర్యోవాసరాణి' వాసరాణి వేసరాణి వివాసనాని గమనానీతి వా! కురుతనేత్యనర్థకా ఉపజనా భవన్తి కర్తన హన్తన యాతనేతి। జఠరముదరం భవతి జగ్ధమస్మిన్ధియతే ధీయతే వా॥ ౭

తెలుగు :- (౭-ఇషిరేణ) ఓ సోమ రాజా! నీయందు, లగ్నమైన (ఇచ్ఛయించు నట్టి, లేదా, నీ మహిమను సాక్షాత్తుగ జూచునట్టివారు) మనస్సువల్ల పిండబడిన సోమును మేము భక్షింతుము. ఎట్లన పిత యొక్క ధనమును నిర్విఘ్నముగ భోగించునట్లు, ఓ సోమరాజా! మా ఆయువును వృద్ధిజేయుము. సూర్యుడెట్లు జగత్తున నివసించుచు(వసన్తీ) దినములను వృద్ధిజేయునో ఆ విధముగ [ఈషగణ, లేక, ఇష ఇచ్ఛాయాం, లేదా, ఋష దర్శనే, వల్ల. వాసరః = వేసర = వివిధముగ పోవునట్టి = వసన్తీ దినము రాత్రులకు శీతము పగటికి ఉష్ణము అగును. వి + సృ (భ్వా.ప.వల్ల)] లేదా, అంధకారమును పోగొట్టునట్టిదగును. (వా.స.చు.ఉ.వల్ల).

౮. కురుతన = కురుత, కురుతన - ఇక్కడ, అనర్థకమై 'న' ఆగమ మగును; కురుత యొక్క అర్థమే 'కురుతన'కు నగును 'న' వల్ల అర్థము వృద్ధియగు చుండుటలేదు. (అట్లే) కర్తన, హన్తన, యాతన=కర్త, హన్త, యాత

౯. జఠరే = ఉదరే. జఠర = కడుపు, దీనిలో తిన్న పదార్థము ప్రవహించును; (జగ్ధ + ధర, లేక జగ్ధధా వల్ల.)

మరుత్వాం ఇన్ద్ర వృషభో రణాయ పిబా సోమమను ష్వధం మదాయ। ఆసిఞ్చస్వ జఠరే మధ్వ ఊర్మిం త్వం రాజాసి ప్రదివః సుతానామ్ (ఋ. ౩-౪౭-౧)

మరుత్వానిన్ద్ర। మరుద్భిసద్వాన్ ! వృషభో వర్షితాఽపాం। రణాయ రమణీయాయ సంగ్రామాయ పిబ సోమమనుష్వధమన్వన్నం మదాయ మదనీయాయ జైత్రాయ। ఆసిఞ్చస్వజఠరే మధున ఊర్మిమ్! మధు సోమమిత్యౌపమికం మాద్యతేః। ఇదమపీతరన్మధ్యేతస్మాదేవ। త్వం రాజాసి పూర్వేష్వప్యహస్సు సుతానామ్ ౮

తెలుగు:- ఓ ఇంద్రా! నీవు ఆ మరుత్తుల (జలముల) వర్షించువాడవు. సంగ్రామమునకై అన్నము (పురోడాశము) తరువాత సోమపానము చేయుము. దీని తరంగములను (పొంగుచున్నదానిని) కడుపులో వేయుము; ముందు దినము పిండిన సోమ రసమునకు నీవు రాజువై యున్నావు. (సోమరస హవికి నీవు స్వామివి).

మరుత్వాన్ = ఇంద్రుడు; వృషభ = వర్షము కురిపించువాడు. రణాయ = రమణీయ సంగ్రామమునకు. అనుష్వధం = అన్నమునకు తరువాత. మదాయ = (శత్రువుల) జయించునట్టి ఆవేశము కొఱకు (మద.ది.ప.వల్ల.) మధు = సోమరసము మధువత్ = తేనెవలె తృప్తి కారకమగుటవల్ల.

ప్రథమ పాదము సమాప్తము

చతుర్థాధ్యాయము

ద్వితీయ పాదము

తితఉ పరిపవనం భవతి తతవద్వా తున్నవద్వా తిలమాత్రతున్నమితి వా ॥ ౯

తెలుగు:- (౧౦) తితఉః = పరిపవనం; తితఉ - వడియ గట్టు సాధనము (జల్లెడ). తత = విశాలమైన చర్మము గలవాడు. ఛేదించు = నాశనము జేయునట్టిది; లేదా, తిల పరిమాణమునకు ఛేదించునట్టి. మద = సమ్మోహము జేయునట్టి. జైత్ర=సంగ్రామమున (దుర్గాచార్య).

సక్తుమివ తితఉనా పునన్తో యత్ర ధీరా మనసా వాచమక్రత। అత్రాసఖాయః సఖ్యాని జానతే భద్రైషాం లక్ష్మీర్నిహితాధి వాచి ఋ.౧౦-౭౨-౨

సక్తుమివ పరిపవనేన పునన్తః। సక్తుః సచతేర్దుర్ధావో భవతి కసతేర్వా స్యాద్విపరీతస్య వికసితో భవతి। యత్ర ధీరా మనసా వాచమకృషత ప్రజ్ఞానాం। ధీరాః ప్రజ్ఞానవన్తో ధ్యానవన్తః। తత్ర సఖాయః సఖ్యాని సజ్ఞానతే భద్రైషాం। లక్ష్మీర్నిహితాధి వాచీతి । భద్రం భగేన వ్యాఖ్యాతం భజనీయం భూతానామభిద్రవణీయం భవద్రమయతీతి వా భాజనవద్వా। లక్ష్మీర్లాభాద్వా లక్షణాద్వా (లప్స్యమానాద్వా) లాఞ్ఛనాద్వా లషతేర్వా స్యాత్ప్రేప్సాకర్మణో లగ్యతేర్వా స్యాదాశ్లేషకర్మణో లజ్జతేర్వా స్యాదశ్లాఘాకర్మణః। శిప్రే ఇత్యుపరిష్టాద్ వ్యాఖ్యాస్యామః॥ ౧౦

తెలుంగు:- జల్లెడలో నుండి పేల పిండి విధమున మనస్సులో నుండి వడియగట్టి యెక్కడ బుద్ధిమంతులువాణిని (జ్ఞానమును) ప్రయోగింతురో అక్కడ అది మిత్రమై మైత్రిని వివేక పూర్వకముగ దెలుసుకొందురు. వీరి వాణిపై కల్యాణ లక్ష్మీ స్థాపితమయ్యెను.

సక్తు, పచ (సమవాయే, భ్వా.ఉ.వల్ల నగును) (సూక్ష్మమగుట వల్ల, చేతికి ముఖముపై అంటుకొనును, కావున) కడుగుకొనుట కష్టమగును లేదా, కమ (భ్వా.ప. వల్ల) తార్మారై కస్తు-సక్తు తినబడును. భద్ర, భగ శబ్దము వల్ల వ్యాఖ్యానము చేయబడెను; భగ = భాగ్యము రీతి, సేవనీయమైనది, ప్రాణధారులకు పానయోగ్యమైయున్నది. లేదా, రమణింపజేయును. (భద్రమైనది ఆనందదాయకమగును) లేదా, పాత్ర కలిగియున్నట్టి

పుణ్యాత్ములు దీనికి పాత్రులగుదురు. లక్ష్మీలాభము వల్ల; లేదా తెలుసుకొనబడుట వల్ల (లక్ష్మి కలవారిని అందఱు తెలుసుకొందురు); లేదా, లాంఛనమువల్ల (లక్ష్మి కలవారు భిన్నచిహ్నములతో నుందురు), లేదా, ఇచ్ఛా అర్థమున, లష (భ్వా.ఉ.వల్ల) లేదా, (లగ్నమగుట) సరిగ సరిపోవుట (లక్ష్మీవంతులకొక విధమగు తేజస్సుండుట వల్ల); లేదా, ప్రశంసించు అర్థము గల లజ్జ (తు.అ.వల్ల) (లక్ష్మి కలవారు తమని తాము శ్లాఘించుకొనరు.

(౧౧ - శిప్రే - హనూనాసికేవా, అధ్యా ౬-౧౭ లో వ్యాఖ్యానింపబడును.

వివరణ:- ఋ ౧౦-౭౧ సూక్తమున, ఋషులకు వేద ప్రాప్తియు వర్తమాన జనులకు అది తెలియుటవల్ల గలుగు ఫలము వర్ణింపబడెను. వేదవాణి అభిప్రేతమై యున్నది. వాచ్ శబ్దము వల్ల. ఋషుల హృదయములో ఈ వాణి యొక్క జ్ఞానము ప్రకాశితమైయున్నది. కావున, వాచ్ శబ్దమునకు ప్రజ్ఞానమని అర్థము చెప్పబడెను. ఋషులు ఆ జ్ఞానమును వాణి ద్వారా ప్రయోగించి మిత్రులై మైత్రత వల్ల నలువైపుల వాణి ప్రకాశితమయ్యెను. ఈ వాణి (ధర్మజ్ఞానము, బ్రహ్మజ్ఞానము) అందరకు ఉద్దేశింపబడినది. ఏలయన, వారి వాణిపై కల్యాణ సరస్వతి స్థాపితమైయున్నది. వ్యంగ్యార్థమున - యే దేశమున, లేక యజ్ఞమున, మనస్సులో నుండి వడియగట్టిన శుద్ధమైనది, ఇతరులకు హితమైనదియగు వాణి ప్రయోగించుదురో అక్కడందఱు మిత్రులై మైత్రీ సుఖానుభవముండును. ఒకరికొకరు విజ్ఞానవృద్ధి పొందజేయుదురు. ఏలయన, వారి వాణిపై లక్ష్మి స్థాపితమై యున్నది. పరస్పరము విలువ హెచ్చగును. అవిద్వాంసులకు అసభ్యులకునట్లుగాజాలదు.

తత్సూర్యస్య దేవత్వం తన్మహిత్వం మధ్యా కర్తోర్వితతం సం జభార! యదేదయుక్త హరితః సధస్థాద్రాత్రీ వాసస్తనుతే సిమస్మై॥ఋ.౧ -౧౧౫-౪

తత్సూర్యస్య దేవత్వం తన్మహిత్వం మధ్యే యత్కర్మణాం క్రియమాణా నాం వితతం సంహ్రియతే! యదాసావయుజక్త హరణానాదిత్యరశ్మీన్హరితో౽ ఈశ్వానితి వా। అథ రాత్రీ వాసస్తనుతే సిమస్మై, వేసరమహరవయువతీ సర్వస్మాత్। అపి వోపమార్థే స్యాద్రాత్రీవ ఇతి। తథాపి నిగమో భవతి। వాసస్తనుతే 'పునః సమవ్యద్వితతం వయన్తీ' సమనాల్తీస్త్- ౧౧

తెలుంగు :- (౧౨) మధ్యా = మధ్యేచేయబడుచున్నట్టి కర్మల మధ్యను వ్యాపించియున్న రశ్మి సమూహమును ప్రోవుచేయును (లోకాపేక్షయా) తన ఉదయ అస్తమయమముల నియమమును తొలగిపోకుండును. పృథ్వీ లోకము నుండిలాగిన కిరణములను

(అన్యత్ర) ప్రసరించును. అప్పుడు, అక్కడ, అందలకు అంధకారరూప వస్త్రము కప్పును. ఇదియే సూర్యుని దేవత్వము, మహత్త్వము.

హరితః = రసమును - హరించు సూర్యుని కిరణములు; లేదా, హరితః - గుఱ్ఱముల (ఐతిహాసిక పక్షమున). వాసః = వేసర = అల్పము అధికమునగు చుండుట వల్ల వివిధమైన గతి కల, దినమును వేఱు జేయును. సిమస్మై = అన్నిటికన్న (విభక్త ప్రత్యయము) అంధకారమునువ్యాపింప జేయును లేదా, వాసః - ఉపమా అర్థమందగును. రాత్రి (చీకటి) వస్త్రము వలె సమవ్యత్ = నలు వైపుల చుట్టుట.

ఇన్ద్రేణ సం హి దృక్షసే సఞ్జగ్మానో అబిభ్యుషా । మన్దూసమానవర్చసా॥ ఇన్ద్రేణ హి సన్దృశ్యసే సఙ్గచ్ఛమానోఽబిభ్యుషా గణేన। మన్దూ మదిష్ణూ యువాం స్థోఽపి వా మన్దునా తేనేతి స్యాత్సమానవర్చసేత్యేతేన వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ౧౨

తెలుఁగు :- (౧౩-మన్దూ, మదిష్ణూ, మన్దనావా) సమర్థ, భయరహిత మరుద్గణముతో సంగతమైనట్లు నీవు అగుపడుచున్నావు, ఓ ఇంద్ర, మరుద్గణ! మీరిద్దరు హర్షపూర్ణులై అట్టి మఱియొక కాంతి కలవారగుదురు- (ఋ.౧-౧-౬-౭.)

మన్దూ - మీ రిద్దరు హర్షముతో నిండియున్నారు; లేదా, హర్షపూర్ణు లైన ఆ గణములతో అనియు అర్థమగును. మన్దూ, ప్రథమా ద్వివచనము, తృతీయవచనము కూడనగును. ఇంద్ర మరుద్గణ శబ్దముల రెండింటికిని ప్రకరణమగును. **'సమాన వర్చసా'** మన్దూ శబ్దముతో వ్యాఖ్యాతమయ్యెను.

వివరణ :- మన్దూ, ద్వివచనమైన యెడల సమానవర్చసా కూడ ప్రథమా ద్వివచనమగును; (అర్థము - సమాన కాంతియున్న దానితో). మన్దూ ప్రథమా ద్వివచనమైన, భానువత్ సరళముగ నుండును. తృతీయైక వచనమందు సుపాం సులుక్ పూర్వ సువర్ణాచ్ఛేయాడాడ్యాయ జాలః (౭-౧-౩౯) వల్ల పూర్వ సవర్ణమై మన్దూ మఱియు, **'సమావర్చసా'** తృతీయైక వచనమున సూటిగయున్నది; యీ సూత్రము వల్ల ప్రథమాద్వివచనములో ఆహు ఆ అగును. మన్దూ ద్వివచనమని పదకారుడైన శాకల్యముని యొక్క అభిమతము. కావున, **'మన్దూ' 'ఇతి'** యీ ప్రకారము ప్రగృహ్యము, చూపబడెను. నిరుక్తాను సారము అక్కడ **'ఇన్ద్రేణ'** యౌగికము; ఏలనన, గణేన విశేష్యం అధ్యాహారము చేసెను. సూక్తమందు, యింద్ర మరుద్గణముల రెంటికిని వర్ణన యుండుట వల్ల **'ఇన్ద్రేణ'** విశేష్యముగ గ్రహించి తృతీయాన్తమైన దాని యొక్క

(అన్యత్ర) ప్రసరించును. అప్పుడు, అక్కడ, అందఱకు అంధకారరూప వస్త్రము కప్పును. ఇదియే సూర్యుని దేవత్వము, మహత్త్వము.

హరితః = రసమును - హరించు సూర్యుని కిరణములు; లేదా, హరితః - గుఱ్ఱముల (ఐతిహాసిక పక్షమున). వాసః = వేసర = అల్పము అధికమునగు చుండుట వల్ల వివిధమైన గతి కల, దినమును వేఱు జేయును. సిమస్మై = అన్నిటికన్న (విభక్త ప్రత్యయము) అంధకారమునువ్యాపింప జేయును లేదా, వాసః - ఉపమా అర్థమందగును. రాత్రి (చీకటి) వస్త్రము వలె సమవ్యత్ = నలు వైపుల చుట్టుట.

ఇన్ద్రేణ సం హి దృక్షసే సఞ్జగ్మానో అబిభ్యుషా । మన్దూసమానవర్చసా॥ ఇన్ద్రేణ హి సన్దృశ్యసే సఙ్గచ్ఛమానోఽబిభ్యుషా గణేన। మన్దూ మదిష్ణూ యువాం స్థోఽపి వా మన్దునా తేనేతి స్యాత్సమానవర్చసేత్యేతేన వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ౧౨

తెలుంగు :- (౧౩-మన్దూ, మదిష్ణూ, మన్దనావా) సమర్థ, భయరహిత మరుద్గణముతో సంగతమైనట్లు నీవు అగుపడుచున్నావు, ఓ ఇంద్ర, మరుద్గణ! మీరిద్దరు హర్షపూర్ణులై అట్టి మతియొక కాంతి కలవారగుదురు- (ఋ.౧-౧-౬-౭.)

మన్దూ - మీ రిద్దరు హర్షముతో నిండియున్నారు; లేదా, హర్షపూర్ణ లైన ఆ గణములతో అనియు అర్థమగును. మన్దూ, ప్రథమా ద్వివచనము, తృతీయవచనము కూడనగును. ఇంద్ర మరుద్గణ శబ్దముల రెండింటికిని ప్రకరణమగును. **'సమాన వర్చసా'** మన్దూ శబ్దముతో వ్యాఖ్యాతమయ్యెను.

వివరణ :- మన్దూ, ద్వివచనమైన యెడల సమానవర్చసా కూడ ప్రథమా ద్వివచనమగును; (అర్థము - సమాన కాంతియున్న దానితో). మన్దూ ప్రథమా ద్వివచనమైన, భానువత్ సరళముగ నుండును. తృతీయైక వచనమందు సుపాం సులుక్ పూర్వ సువర్ణాచ్ఛేయాడాడ్యాయ జాలః (౭-౧-౩౯) వల్ల పూర్వ సవర్ణమై మన్దూ మఱియు, **'సమావర్చసా'** తృతీయైక వచనమున సూటిగయున్నది; యీ సూత్రము వల్ల ప్రథమాద్వివచనములో ఆహు ఆ అగును. మన్దూ ద్వివచనమని పదకారుడైన శాకల్యముని యొక్క అభిమతము. కావున, **'మన్దూ' 'ఇతి'** యీ ప్రకారము ప్రగృహ్యము, చూపబడెను. నిరుక్తాను సారము అక్కడ **'ఇన్ద్రేణ'** యౌగికము; ఏలనన, గణేన విశేష్యం అధ్యాహారము చేసెను. సూక్తమందు, యింద్ర మరుద్గణముల రెంటికిని వర్ణన యుండుట వల్ల **'ఇన్ద్రేణ'** విశేష్యముగ గ్రహించి తృతీయాన్తమైన దాని యొక్క

విశేషణముగ మన్నింపవచ్చును. మఱియు; ఓ మరుద్గణ। అని సంబోధన కూడా అధ్యాహృతము కావచ్చును.

ఈర్మాన్తాసః సిలికమధ్యమాసః సం శూరణాసోదివ్యాసో అత్యాః। హంసా ఇవ శ్రేణిశో యతన్తే యదాక్షిషుర్దివ్యమజ్మమశ్వాః ॥ ఋ. ౧-౧౬౩-౧౦

ఈర్మాన్తాః సమీరితాన్తాః సుసమీరితాన్తాః పృథ్వన్తా వా। సిలికమధ్యమాః సంసృతమధ్యమాః శీర్షమధ్యమా వా। అపివా శిర ఆదిత్యో భవతి యదనుశేతే సర్వాణి భూతాని మధ్యే చైషాం తిష్ఠతి। ఇదమపీతరచ్ఛిర ఏతస్మాదేవ సమాశ్రితాన్యేతదిన్ద్రియాణి భవన్తి। 'సం శూరణాసో దివ్యాసో అత్యాః'। శూరః శవతేర్గతికర్మణో దివ్యా దివిజా అత్యా అతనాః। 'హంసా ఇవ శ్రేణిశోయతన్తే'। హంసా హన్తేర్ఘ్నన్త్యధ్వానమ్। శ్రేణిశ ఇతి శ్రేణిః శ్రయతే సమాశ్రితా భవన్తి। యదాక్షి పుర్యదాపన్ దివ్యమజ్మమజని మాజిమశ్వాః। అస్యాదిత్యస్తుతిరశ్వ స్యాదిత్యాదశ్వో నిస్తష్ట ఇతి। 'సూరాదశ్వం వసవోనిరతష్ట' ఇత్యపి నిగమో భవతి ॥ ౧౩

తెలుంగు :- (౧౪-ఈర్మాన్తాసః) లావైన తొడలు కలవియు, ఘనమైన ఉదరములు కలవియు (ఒకదానితో నొకటి అంటుకొనియున్న కడుపు కలవియు) పరాక్రమవంతమైన నిరంతరము బోవునట్టి దివ్యమైన అశ్వములు దివ్య మార్గమున బోవునప్పుడు హంసల వలె పంక్తి తీర్చి మంచి తీరును యత్నించుచున్నవి.

ఈర్మాన్తాః- పరప్రేరిత, ఘన, అన్తోం=జంఘములు కల్గినట్టి, లేదా ఈర్మ = మోటైన తొడలుగల, సిలికమధ్యమాః ఒకదానితో నొకటి కలసియున్న మధ్య భాగము కల్గినట్టి లేదా, ఏడింటికి మధ్యవర్తియైన అశ్వము వాటిలో ప్రధానమైనది, లేదా శిరస్సు ఆదిత్యుడు. యేలయన, సర్వప్రాణులతో (ప్రాణరూపమై) స్థితుడైయున్నాడు: (శీ, అ.ఆ. వల్ల) మఱియు ఆ ఆదిత్యుడు యీ అశ్వముల మధ్యనున్నాడు. రెండవ శిరస్సు - ఆశ్రితమైన యింద్రి యము, శూరగతి అర్థమునిచ్చు శవ (భ్వా.ప. నల్లనగును) దివ్య = ద్యు లోకమున నుండునట్టి. అత్యాః పోవునట్టి (చలించునట్టి) 'హంసాః' హన్ (అ.ఆ.వల్ల) మార్గమున చంపునట్టివి. (బహు శీఘ్రముగ చేరునట్టి) శ్రోణి. శ్రి ఞ్ (సేవాయాం. (భ్వా. ఉ. వల్లనగును)=ఆశ్రయించును. **'యదాక్షిషుః'** = వ్యాపించియున్నప్పుడు; దివ్య, అజ్మ = అజని = ఆజి = మార్గమున, అశ్వ. ఇక్కడ ఆదిత్యస్తుతి, అశ్వమునకు గూడ వర్తించును. ఏలనన, అశ్వము ఆదిత్యుని నుండి

రచింపబడెను - 'సూరాదశ్వం వసవో ...=' (హే వసువో) సూర్యుని నుండి మీరు అశ్వమును నిర్మించిరి, (ఋ. ౧-౧౬౩-౮)

వివరణ : - 'సిలిక మధ్యమా' - దీనికి మూడు అర్థములు చెప్పబడెను ౧. ఆ అశ్వముల మధ్య ప్రదేశములు పరస్పరము కలసియున్నవి. ౨. వాటిలో మధ్యవర్తియైన అశ్వము ప్రధానమైనది. ౩. వాటి మధ్య సూర్యుడున్నాడు.

వస్తుతః సూర్య కిరణములే సూర్యుని అశ్వములు, సూర్యుని నుండి బయలుదేరి, దూరమైన సూర్యుని మన సమీపమునకు తెచ్చును.

కాయమానో వనాత్వం యన్మాతౄరజగన్నపః । న తత్తే అగ్నేప్రమృషే నివర్తనం యద్దూరే సన్నిహాభవః (ఋ ౩-౯-౨.)

కాయమానశ్చాయమానః కామయమాన ఇతి వా । వనాని త్వం **యన్మాతౄరపోఽగమ ఉపశామ్యన్। న తత్తే అగ్నే । ప్రమృష్యతే నివర్తనం దూరే యత్సన్నిహ భవసి జాయ మానః ॥**

తెలుగు :- (౧౫, కాయమానః)ఓ అగ్నీ! నీవు కోరుచు నుండి నీవు శ్రాంతుడవై నిన్ను పుట్టించు జగత్తు రచించునట్టి జలములలోనికి వెళ్లినప్పుడు నీవు దూరముగాకుండ మాయందు కృప కలిగి మరలి రమ్ము; దూరమైయున్నను (అదృశ్యమైయున్నను) మావద్ద నుందువు (అప్పుడు, అరణిలో నుండి) ప్రకటమగుదువు,

కాయమానః- చూచుచు, లేక యిచ్ఛ జేయుచు

'లోధం నియన్తి పశు మన్యమానాః । లుబ్ధమృషిం నయన్తి పశుం మన్యమానాః । 'శీరం పావకశోచిషం' పావక దీప్తిమ్। అనుశాయినమితి వాశినమితి వా ॥ ౧౪

తెలుగు :- (౧౬ - లోధమ్ = లుబ్ధం) లోభిని తీసుకొనిపోవును పశువని తెలిసి (ఋ.౩-౫౩-౨౩) (౧౭ శీరమ్) శీర=సర్వ భూతములందు స్థితమైన (శీ. అ.ఆ. వల్ల) లేదా, వ్యాపక (అశూఙ్, వ్యాప్తౌవల్ల) పవిత్రము జేయునట్టి, ప్రకాశించునట్టి. (ఋ. ౮-౯౧-౧౧) ఆ అగ్నిని స్తుతింపు.

**కనీనకేవ విద్రధే నవే ద్రుపదే అర్భకే।
బభ్రూ యామేషు శోభేతే ॥** ఋ. ౪-౧౨-౭

కనీనకే కన్యకే । కన్యా కమనీయా భవతి క్వేయం నేతవ్యేతి వా కమనేనానీయత ఇతి వా కనతేర్వా స్యాత్కాన్తి కర్మణః। కన్యయోరధిష్ఠాన ప్రవచనాని సప్తమ్యా

ఏకవచనానీతి శాకపూణిః। విద్రధయోర్ద్వారుపాద్యోః దారు దృణాతేర్వా ద్రూణతేర్వా తస్మాదేవ ద్రు। నవే నవజాతే అర్భకే అవృద్ధే। తే యథా తదధిష్ఠానేషు శోభేతే ఏవం బభ్రూ యామేషు శోభేతే। బభ్ర్వోరశ్వయోః సంస్తవః ॥

తెలుంగు :- (౧౮-విద్రధేః ౧౯-ద్రుపదే) ఓ యింద్రా! రెండు గుఱ్ఱముల యందు కనుపించు శోభయెట్లున్నదనగ, కొత్తదనముతో చిన్న ఆకారముతో పీట మీదనున్న బొమ్మలవలె. (౪-౩౨-౭) కనీనక = రెండు బొమ్మలు (లేదా, కన్యలు) కన్యా = కోర దగినట్టిది (కమ్. ధ్వా.ఆ.వల్ల;) (క + నీ. వల్ల) యెక్కడకిచ్చినను కన్య విషయమైపితకు చింతయుండుట వల్ల, కన్య; లేదా, కోరునట్టి వారు తెచ్చుకొనునట్టిది, లేదా, కన్ - ఇచ్చుఅను అర్థముండుటవల్ల (ధ్వా.ప. వల్ల నగును) విద్రధే, నవే, ద్రుపదే, అర్భకే, - ఈ నాలుగు పదములు కన్యలు కూర్చొను ఆసనము(పీట)నకు వాచకములగును; సప్తమీ ఏక వచనములు అని శాకపూణి మతము. దృ(విదరణే, క్వా.ప. వల్ల నగును, లేదా, ద్రూ, హింసా యాం, క్ర్యా.ప.వల్ల నగును) దీని నుండి ద్రు అగును. నవే = క్రొత్తగా జేయబడినట్టి. అభికే = విశాలము కాని. అశ్వముల సంస్తవము చెప్పబడెను. యజ్ఞములో=గుఱ్ఱపు శాల (దుర్గాచార్య).

ఇదం చ మే౽దాదిదం చ మే౽దాది త్యృషిః ప్రసంఖ్యాయాహ। 'సువాస్త్వా అధి తుగ్వని'। సువాస్తుర్నదీ। తుగ్వ తీర్థం భవతి తూర్ణమేతదాయన్తి। 'కువిన్నంసన్తే మరుతఃపునర్నః'। పునర్నో తమన్తే మరుతః నసత ఇత్యుపరిష్టాద వాఖ్యాస్యామః । 'యే తే మదా ఆహనసో విహాయసస్తేభిరిన్ద్రం చోదయ దాతవే ' మఘమ్' । యే తే మదా ఆహననవన్తో వఞ్చనవన్తస్తైరిన్ద్రం చోదయ దానాయ మఘమ్॥ ౧౫

తెలుంగు :- (౨౦-తుగ్వని = తీర్థే) ఈ మంత్రము యొక్క అర్థనిర్ణయము తరువాత దానితో (ఋచా) అనుసరించి యుండుటవల్ల మొదట (తర్వాత ఋచయొక్క) సంక్షేప అర్థము చెప్పబడును. 'ఇక్కడ, అతడు నాకిచ్చెను. అతడు నాకిచ్చెను అని ఋషి లెక్కించి చెప్పుచున్నాడు- 'సువాస్తు రేవు (ఘట్టము) పై' (౮-౧౯-౩౭) సువాస్తు, కాశ్మీరప్రాంత ఉద్యాన నగరమునకు దిగువను ప్రవహించునది. సుయత్ అని ఇప్పుడు పిలువబడుచున్నది (సామ. సత్యవ్రతుని అభిప్రాయము)

తుగ్వ = ఘట్టము(రేవు) శీఘ్రముగ దీనివైపు, వచ్చుటవల్ల (స్నానము చేయుటకు)

(౨౧ సంసన్తే = నమస్తే) మరుత్తు, మఱల మా కొఱకు తలలు వంచును. (౭-౫౮-౫.)(౨౨-నసతే) అధ్యా.౭-౩౦-౧౭ లో వ్యాఖ్యానింప బడును, (నసతిరవ్నోతి

కర్మావా నమతి కర్మావా) (౨౩-ఆహననః - ఆహననవన్తః) నీకు గొప్ప ఆనందోత్సాహము లిచ్చువారైయున్న వారితో, ఓ సోమ! యింద్రుని ధనమిచ్చుటకు ప్రేరింపుము (ఋ.౯-౭౫-౫) అహననః =ఆహనన వన్తః = ఆవేశము కలుగజేయునట్టి = వఙ్చన వన్తః=శత్రువులను నాశనము చేయువాడు ౧౫

ఉపో అదర్శిశున్ధ్యువో న వక్షో నోధాఇవావిరకృత ప్రియాణి। అద్మసన్న సమతోబోధయన్తీ శశ్వతమాగాత్పున రేయుషీణామ్॥

ఉపాదర్శీ శున్ధ్యువః। శున్ధ్యురాదిత్యో భవతి శోధనాత్తస్యైవ వక్షో భాసోఽధ్యూఢమ్ । ఇదమ పీతరద్వక్ష ఏత్మాదేవాధ్యూఢం కాయే । శకునిరపి శున్ధ్యురుచ్యతే శోధనాదేవోదకచరో భవతి । ఆపోఽపి శున్ధ్యువ ఉచ్యన్తే శోధనా దేవ । నోధా ఋషిర్భవతి నవనం దధాతి । సయథా స్తుత్యా కామానావిష్కురుత ఏవముషా రూపాణ్యావిష్కురుతే । అద్మసదద్మాన్నం భవత్యద్మసాదినీతి వాఽన్నసానినీతివా 'ససతో బోధయన్తీ శశ్వతమాగాత్పున రేయుషీణామ్। స్వపతో బోధయన్తీ శాశ్వతికతమాగాత్పున రాగామి నీనామ్॥

తెలుఁగు :- (౨౪)అద్మసత్ = అద్మసాదినీ వా అన్నసానినీ-ఆ ఉషా, అందఱకు సమీపమున నున్నట్లగుపడును. సూర్యుని యొక్క ఉరము (రొమ్ము) ప్రకాశ సమూహము వలె; నోధా వలె ప్రియము' ను ప్రకటించును; గృహరాణి (యజమానురాలు), భోజనమిచ్చు మాత వలె నిద్రపోయిన వారిని మేల్కొలుపుచు, మఱలి వచ్చు గోవుల వలె ఆ ఉష తిరిగి నిత్యము వచ్చుచుండును. (౧-౧౨౪-౪)శున్ధ్యు=సూర్యుడు, శోధించుట వల్ల(అశుచి వస్తువులను తన కిరణ స్పర్శ వల్ల శుద్ధము జేయును, పైకి ఉబికియున్న ప్రకాశము యొక్క రూపము (ఉరము), యిదియే ఉషాయైయున్నది. (శరీరమంతటికి యెత్తుగ ఉబ్బియున్న భాగమును ఉరమందురు) వహ్, భ్వా.ప.వల్ల. (జలచర-) పక్షులు కూడ శున్ధ్యు శబ్దము వల్ల తెలియబడును; శోధన చేయుట వల్ల జలము అను అర్థమున్నది. నోధా=ఋషి. దేవతల యెదుట స్తుతిధారణ చేయువాడు; వాడు స్తుతి వల్ల కోర్కెలను ప్రకటించు నట్లు ఉషా, రూపములను ప్రకటించును. అద్మసత్ = అద్మ = అన్నము, అన్నము వండుటకు కూర్చొనియున్న, లేదా, అన్నము సేవించునట్టి (అనగా, సిద్ధము జేయునట్టి). నిద్రపోవుచున్న వారిని లేపును, తిరిగి వచ్చువారలతో నిత్యము వచ్చుచుండును.

'తే వాశీమన్త ఇష్మిణః'। ఈషణిన ఇతి వైషణిన ఇతి వార్షణిన ఇతి వా। వాశీతి వాఙ్నామ వాశ్యత ఇతి సత్యాః। 'శంసావాధ్వర్యో ప్రతి మే గృణీహీన్ద్రాయ వాహః కృణవావ జుష్టమ్'। అభివహనస్తుతిమభిషవణప్రవాదాం స్తుతిం మన్యన్త ఏ (ఐ) న్ద్రీ త్వేవ శస్యతే। పరితక్మేత్యుపరిష్టాద్ వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ ౧౬

తెలుఁగు :- (౨౫) ఇష్మిణః = ఈషణితః వా ఏషణితః, ఆర్షణితివా సుందరమైన ధ్వని గల, గతి గల (మరుత్, అభిషేకము జేయగోరును) (ఋ. ౧-౮౭-౬); గతి యున్నట్టి, కోర్కెలున్నట్టి, చూచునట్టి. వాశీ, వాణికి నామము, పలుక బడుటవల్ల, (వాశ్ శబ్దే, భ్వా. ది. అ వల్ల) (౨౬) వాహః = స్తోత్రో; సోమరసము వహించుట ఓ అధ్వర్యా! నీవు నన్ను ప్రోత్సహించుము. ఈ ప్రకారము మేమిద్దరము స్తుతింతుము. యింద్రునికి ప్రియమగునట్లు స్తోత్రము చేయుదుము. (ఋ.౩-౫౩-౩) 'వాహః' వల్ల యజ్ఞమున దేవతలను తీసుకొని వచ్చుటకు స్తుతి; లేదా, (సోమరసము) పిండుటకు చెప్పునట్టి స్తుతి అని చెప్పుదురు. ఈ రెండు ప్రకారముల వల్లను మంత్రము యింద్రునకు చెప్ప బడినది. (౨౭. పరితకమ్యా=రాత్రి) = అధ్యా౧౧/౨౫ లో వ్యాఖ్యానింపబడును.

వివరణ :- ప్రతిగర = అధ్వర్య దేవతా స్తుతి జేయుటకు ప్రేరణ. హోతకు ఋచలతో స్తుతి జేయుట శంసనమందురు (ఐత.బ్రా ౩-౨-౧; అశ్వ ౧-౧౧) 'వాహః' = స్తోమ, దేవతలను యజ్ఞమునకు తీసికొని వచ్చుట వల్లనగును. (ఋ.౮-౨౬-౧౬ ఏత. బ్రా ౧-౨ నిరు. ౫-౧) లేదా, సోమరసమును ప్రవహింపజేయుట. ౧౬

ద్వితీయపాదము సమాప్తము.

చతుర్థాధ్యాయము

తృతీయపాదము

సువితే=సు ఇతే, సూతే=సుగతే, ప్రజాయా మితి వా। 'సువితే మా ధా' ఇత్యపి నిగమో భవతి। దయతిరనేకకర్మా। 'నవేన పూర్వం దయమానాః స్యామ' ఇత్యుపదయాకర్మాః 'య ఏక ఇద్విదయతే వసు' ఇతి దానకర్మా వా విభాగకర్మా వా। 'దుర్వర్తుర్భీమో దయతే వనానీ'తి దహతికర్మా। దుర్వ తుర్దుర్వారః। 'విదద్వసుర్దయమానో వి శత్రుని'తిహింసాకర్మా। 'ఇమే సుతా ఇన్దవః ప్రాతరిత్వనా సజోషసా పిబతమశ్వినాతాన్ అయం హి వామూతయే వన్దనాయ మాం వాయసో దోషా దయమానో అబూబుధత్'॥ దయమాన ఇతి । నూ చిదితి నిపాతః పురాణనవయోర్నూ చేతి చ । 'అద్యా చిన్నూ చిత్ తదపో నదీనామ్' । అద్య చ పురా చ తదేవ కర్మ నదీనామ్ । 'నూ చ పురా చ సదనం రయీణామ్' । అద్య చ పురా చ సదనం రయీణామ్। రయిరితి ధననామ రాతేర్దానకర్మణః॥ ౧౭

తెలుఁగు:- (౨౮-సువితే=సుఇతే, సూతేవా), సఇత = సుగత = ఉత్తమ ప్రాప్తికి; సూతే = ఉత్పన్నమైనదానికి, ప్రజాయాం = సంతానము. దేనివల్ల నాకు శుభమగునో, అక్కడ స్థాపింపుము; లేదా, బహు సంతానవంతుని చేయుము. (౨౯ దయతి = రక్షాదాన దహన హింసోదుయనేషు); దయతి కి అనేక అర్థములున్నవి. 'నయే (కమాయే) వల్ల మొదట (కమాయేకి) రక్షించు చుండుము.' యిక్కడ రక్షా అర్థమున్నది. 'విశేషత వల్ల ఒక్కొక్కరికి దానము నిచ్చుట, లేక, వేర్వేరుగ పంచుట' యగును (ఋ.౧-౮౪-౭) 'అడ్డు లేని భయంకరమైన (అగ్ని) వనమును దహించును.(ఋ.౬-౭-౫) దుర్వర్తుః =నిరోధింప శక్యముకాని 'ధనమును పొందుచు' (ఇంద్రుడు) శత్రువులను చంపుచున్నాడు (ఋ.౩-౩౪-౧). 'ప్రాతః కాలమున వచ్చునట్టి, సమానప్రీతి గల యట్టి, అశ్వియో! సోమరసము పిండబడినది యిక్కడ, దీనిని త్రాగుడు; 'మీ యిరువురును రక్షణ కోరుచున్నట్టి, రాత్రి యెగురుచున్న కాకి, నేను మిమ్ములను స్తుతించు నిమిత్తము, నన్ను మేల్కొలుపును. దయమానః = ఎగురుచున్న.

(౩౦-నూచిత్; ౩౧ నూచ = పురాణ, నవ). ఇప్పుడు, ముందు, కూడ నదికి అదియే కర్మయై యున్నది (ఋ.౬-౩౦-౩) 'ఇప్పుడు, ముందు, కూడ ధనము నకు గృహము (అగ్నిని దేవతలు ధరించిరి' (ఋ.౧-౯౬-౭) ౧౭

వివరణ: 'సువితే'-యీ పాఠము తైత్తిరీయమందున్నది. యజుర్వేదములో 'స్వితే' అని పాఠమున్నది.

'సువితే' ఇణ్ వల్ల కాని సూ వల్ల కాని నిష్పన్నమని అంగీకరించి, అనేక ప్రకృతులగుటవల్ల అనేకార్థములను మన్నించినట్లు లేదు; యేక శబ్దము అనేక అర్థములు గలిగినట్లున్నది. 'అద్యాచిత్ యొక్క ప్రతి యోగమందు 'నూచిత్' పురాచిత్ కన్న అతిరిక్తములే యర్థమునకు బోధకమగును. 'పురాచ' ప్రతియోగమునందు 'నూచ్', 'అద్య చ' కన్న వ్యతిరిక్తమగునట్టి అర్థమునకు వాచకమగును. ౧౭

'విద్యామ తస్య తే వయమకూపారస్య దావనే!' విద్యామ తస్య తే వయమకు పరణస్య దానస్య! ఆదితోఽ ప్యకూపారో ఉచ్యతేఽ కుపారో భవతి దూరపారః। సముద్రోఽ ప్యకూపార ఉచ్యతేఽ కూపారో భవతి మహాపారః। కచ్ఛపోఽ ప్యకూపార ఉచ్యతేఽ కూపారో న కూపమృచ్ఛతీతి। కచ్ఛపః కచ్ఛం పాతి కచ్ఛేన పాతీతి వా కచ్ఛేన పిబతీతి వా। కచ్ఛః ఖచ్ఛః ఖచ్ఛదః। అయమపీతరో నదీకచ్ఛ ఏతస్మాదేవ కముదకం తేన ఛాద్యతే। 'శిశీతే శృఙ్గే రక్షసే వినిక్షే'। నిశ్యతి శృఙ్గే రక్షసో వినిక్షణాయ। రక్షో రక్షితవ్యమస్మాద్, రహసి క్షణోతీతి వా రాత్రౌ నక్షత ఇతి వా। 'అగ్నిః సుతుకః సుతుకేభిరశ్వైః'। సుతుకనః సుతుకనైరితి వా సుప్రజాః సుప్రజోభిరితి వా। 'సుప్రాయణా అస్మిన్యజ్ఞే వి శ్రయన్తామ్'। సుప్రగమనాః॥ ౧౮

తెలుగు:- (౩౨- దావనే=దానస్య). (౩౩ అకూపారస్య=అకు పరణస్య= సపూర్ణస్య, అకూపారః=ఆదిత్య, కచ్ఛపః, సముద్రశ్చ). మేము నీ వలన సుపూర్ణదానమును (భోగించుటకు, మఱియు, దానమిచ్చుటకు) పొందుదుము (ఋ౫-౩౯-౨) అకూపారము = సూర్యుడు; దూరమైన పారము గలవాడు, (విశేషముగ గొప్పదగుట వల్ల). అకూపార=సముద్రము; (అపారమైన అవతలి గట్టు కలదగుట వల్ల). అకూపార = తాబేలు కచ్ఛపము అకూప + అరః = బావిలోకి పోనట్టిది (కచ్ఛప మెట్లయ్యెను? కచ్ఛ = బరిణ = మూత; ముఖ సంపుటమును రక్షించుకొనును; (భయము కలిగినప్పుడు, తన ముఖమును గట్టిగా నున్న తనపైనున్న చిప్పలో దాచుచుండును. లేదా, భయపడినప్పుడు, కచ్ఛ = బరిణవలెనున్న గట్టి చిప్పలో, తన సర్వాంగములను

దాచి రక్షించు కొనును; ముఖ సంపుటితో త్రాగును. కచ్ఛ = ఖచ్ఛ = పెద్ద రంధ్రము గల (బోలు) దానిని మూయగలుగునట్టిది. నదులలో నుండు తాబేలు కూడ, యిందువల్లనే కచ్ఛపము (నదికి సమీప భూమి = కచ్ఛ (దాగొను అర్థమున), క = జలము, యిందులో దాగొనును కాబట్టి కచ్ఛపము. (౩౪-శిశీతే = నిశ్యతి = తీక్ష్ణీ కరోతి; రాక్షస వినాశము కొఱకు (అగ్ని) తన జ్వాలలను తీక్ష్ణముగ జేయును. (ఋ.౫-౨-౯); రక్షస్=దీనివల్ల తమ్ముతాము రక్షింపగోరుదురు, (రక్ష్, భ్వా.ప.వల్ల), లేదా, నిర్జనమందు చంపివేయుదురు, (రహస్+క్షణ, త. ఉ.సే), లేదా, రాత్రి చరింతురు, (రాత్రి+నక్ష్, భ్వా.ప.వల్ల). (౩౫-సుతుకః=సుతుకనః=మంచి గతి కలిగియున్నట్టి అగ్ని మంచి గతియున్న గుఱ్ఱముల వల్ల; లేక, మంచి సంతానము కల అగ్ని, మంచి సంతానము కల, గుఱ్ఱములు ఋ.౧౦-౩-౭

(౩౬- సుప్రాయణాః=సుప్రగమనాః=యజ్ఞగృహ ద్వారో, అర్చిషా వా) మంచి గతి యున్నట్టి (యజ్ఞగృహ ద్వారము లేక జ్వాలలు); ఈ యజ్ఞమందు తెరువబడును (యజు.౧౮ -౭౫). ౧౮

శ్లో॥ 'దేవా వో యథా సదమిద్వృధే అసన్నప్రాయువో రక్షితారో దివేదివే'

దేవా వో యథా సదా వర్ధనాయ స్యుర ప్రాయువోఽప్రమాద్యన్తో రక్షితా రశ్చాహన్యహని। చ్యవన ఋషిర్భవతి చ్యావయితాస్తోమానామ్। చ్యవాన మిత్యప్యస్య నిగమాభవన్తి। 'యువం చ్యవానం సనయుంయథా రథం పునర్యువానం చరథాయతక్షథుః'। యువాం చ్యవనం సనయుం పురాణం యథా రథం పునర్యువానం చరణాయ తతక్షథుః। యువా ప్రయౌతి కర్మాణి। తక్షతిః కరోతికర్మా। రజో రజతేః జ్యోతీ రజ ఉచ్యతే। ఉదకం రజ ఉచ్యతే। లోకా రజాంస్యుచ్యన్తే। అసృగహనీ రజసీ ఉచ్యేతే। 'రజాంసి చిత్రా విచరన్తి తన్యవ' ఇత్యపి నిగమో భవతి। హరో హరతేః జ్యోతిర్హర ఉచ్యతే। ఉదకంహర ఉచ్యతే। లోకా హరాం స్యుచ్యతే। అసృగహనీ హరసీ ఉచ్యేతే। 'ప్రత్యగ్నే హరసా హరః శృణీ హీ' త్యపి నిగమో భవతి। 'జుహురే విచితయన్తః' జుహ్వరే విచేతయమానాః వృత్ర ఇత్యేషోఽనేకకర్మా 'పదం దేవస్య నమసా వ్యన్తః' ఇతి పశ్యతి కర్మా 'వీహి శూర పురోడాశమ్' ఇతి ఖాదతికర్మా! 'వీతం పాతం పయస ఉస్రియాయాః'। అశ్నీతం పిబతం పయస ఉస్రియాయాః। ఉస్రియేతి గోనామోస్రావిణోఽస్యాం భోగాః ఉస్రేతి చ 'త్వామిన్ద్ర మతిభిః సుతే సునీథాసో వసూయవః 'గోభిః క్రాణా అనూషత' । గోభిః కుర్వాణా అస్తోషత। 'ఆ తూ షిఞ్చ హరిమీం ద్రోరుపస్థే వాశీభిస్తక్షతాశ్మన్మయీభిః' ఆసిఞ్చ హరిం ద్రోరుపస్థే ద్రుమమయస్య

హరిః సోమో హరితవర్ణః అయమపీతరో హరి రేతస్మాదేవ। 'వాశీభిస్తక్షతాశ్మన్మయీభిః', వా శీభి రశ్మమయీ భిరితి వా వాగ్భిరితి వా స శర్ధదర్యో విషుణస్య జన్తోర్మా శిశ్నదేవా అపి గుర తం నః స ఉత్స హితాం యో విషుణస్య జన్తోర్విష మస్య మా వా శశ్నిదేవ అబ్రహ్మచర్యాః (శిశ్నం శ్నథతేః) అపి గురతం నః। సత్యం వా యజ్ఞం వా। ౧౯

తెలుంగు :- (౩౭- అప్రాయువః = అప్రమాద్యన్తః) దీని వల్ల దేవత దినదినము అప్రమత్త (సావధాన)మై మా వృద్ధికొఱకు రక్ష సేయుచు (ఋ.౧-౮౯-౧) అప్రాయువః = ప్రమాదము చేయకుండ దినదినము రక్షకుడగుగాక. (౩౮-చ్యవన) చ్యవన ఋషియగును, స్తోమములు (తనలో నుండి) వెలుపలికి తెచ్చునట్టి. **'చ్యవానం'** అని అట్లు గూడ నిగమమున్నది. 'మీరిద్దరు (హే అశ్వియా) ముదుసలి చ్యవను యొక్క రథము వలె, నడచుటకై **'యువా'** నిర్మించెను (౧౦-౩౯-౪) చ్యవా వానం=చ్యవనకు, సనయం=పురాతన ముదుసలిని; రథమునకు వలె, మఱల, యువత్వము వచ్చునట్లు (పోవుటకు) నిర్మించెను. యువా=కర్మలను కలుపును (యు.అ.ప.వల్ల) తక్షతి=చేయు అర్థముగలది. (౩౯-రజః=జ్యోతిః) ఉదకం, రజాంసీ = లోకములు; రజసీ=అసృగహనీ; రజస్, రంజ (రాగే. భ్వా.ప. వల్లనగును) జ్యోతిని రజస్ అనవచ్చును; (జ్యోతి రంగునిచ్చును;) 'యాతే అగ్నే రజః శయాతనుః=జ్యోతి, అగ్నియందు స్థిత స్వరూపము (యజు ౫-౮). జలము, రజస్ అని చెప్పబడు చున్నది రజసశ్చ నేతా=జలమును ప్రాప్తింపజేయువాడు. (ఋ.౧౦-౮-౬) లోకమును రజాంసియని చెప్పిరి. నెత్తురు, దినము కూడ **'రజసీ'** అని చెప్పబడును. 'విస్తృతించిన మరుత్తులు విచిత్రలోకములందు తిరుగు చున్నవి. (ఋ.౫-౬౩-౫)ఇదియు, నిగమమగుచున్నది. (౪౦) -హరస్, హృ (భ్వా.ఉ.వల్ల) జ్యోతీ=హరస్ (చీకటిని హరించును) హరస్=జలము అని చెప్పబడును. హరాంసి=లోకము; హరసీ=నెత్తురు; దినము. 'ఓ అగ్నీ! నీ తేజము వల్ల మా తేజస్సును పక్వమగునట్లు చేయుము. (ఋ.౧౦-౮౭-౨౫)' ఇదియు నిగమమగును.

(౪౧- జుహుర=జుహ్వీరే) పూర్తిగ దెలిసియుండి హోమము జేయుదురు

౪౨-వ్యన్త ః; వి, గతి, వ్యాప్తి, ప్రజనకాన్త్యమనే ఖాదనేషు, (అ.ప.వల్లనగును) 'వన్తః' శబ్దమునకనేకార్థములున్నవి. (౬-౧-౪)లో చూచుటయను అర్థమున్నది. (ఋ.౩-౪౧-౩)లో వీ తినుట అను అర్థమున్నది. 'గోవు యొక్క పాలు (అనగా దీనిలో నుండి వచ్చు పాయసము, నెయ్యి) తినుము, త్రాగుము (౧-౧౫౩-౪)

'ఉస్రియా' = గోవు = ఉస్రా.

(-౪౩-క్రాణాః=కుర్వాణాః), 'ఓ యిన్ద్రా! బుద్ధిమంతులవల్ల, సోమరసము వహింపబడిన తర్వాత, ధనమును కోరుచున్నట్టి మంచి స్తోతలైన మేము మా వచనములతో నీకు అభిముఖులమై స్తుతి జేయుదుము.' (౪౪) వాశీ = తక్షణ) వడ్రంగి సాధనము బాడిస వాక్) 'ఈ సోమరసమును కఱ్ఱ పలకపై పెట్టుము; లేదా, వ్యాపించునట్టి గుణము కల వాణీ సమూహముతో దానిని సంస్కరింపవలెను. (౧౦-౧౦౧-౧౦). వాశీభిస్తక్షతాశ్మన్మయీభిః = రాతితో చేసినట్టి బాడిస.

(౪౫ విషుణస్య=విషమస్య). మా యజ్ఞమునకు వచ్చుటకు సమర్థులైన వారిని; ప్రోత్సహింపుము విషము (అన్యాయ పురుషులను) బ్రహ్మచర్య శూన్యులును మా యజ్ఞము (సత్యము)లోనికి రాకుందురుకాక. (౭-౨౧-౫) శిశ్న, శ్నథ (భ్వా.ప.వల్లనగును.)౧౯

వివరణ : చ్యవన శబ్దము యొక్క అర్థమున చ్యవాన కూడ ప్రయోగింప బడెను. చ్యవాన అప్రసిద్ధమగుట వల్ల, దీనికి ఉదాహరణ లిఖితమయ్యెను.

పునర్చ్యవానం = మఱల, క్రొత్తదానివలె జేయుట.

రజస్ = స్త్రీ రజస్సని లోక ప్రసిద్ధము; రజస్ = దినము (ఋ.౪-౫-౧౧-౧)

'ఆఘూతాగచ్ఛానుత్తరాయుగానియత్ర జామయః కృణవన్నజామి। ఉప బర్బృహి వృషభాయ బాహుమన్యమిచ్ఛస్వ సుభగే పతింమత్॥ ౧౦-౧౦-౧౦

ఆగమిష్యన్తి తాన్యుత్తరాణి యుగాని యత్ర జామయ కరిష్యన్త్యజామి కర్మాణి। జామ్యతిరేకనామ బాలిశస్య వా సమానజాతీయస్య వోపజనః। ఉపధేహి వృషభాయ బాహుమన్యమిచ్ఛస్వ సుభగే పతిం మదితి వ్యాఖ్యాతమ్॥ ౨౦

తెలుఁగు:- (౪౬- జామి=భగినీ; బాలిశః; పునరుక్తం చ) ఇకముందు రాబోవునట్టి యుగము (సమయము) సోదరి, సోదరి కర్మలను చేయబోదు, కాబట్టి, ఓ సుభగా! నీవు నాకన్న యితర పురుషుని వెదకికొని పూర్ణమైన యౌవనముకై వాని భుజమును తలగడగ జేసికొనుము. జామి=పునరుక్తి; మూర్ఖుడు; సమానజాతీయ(సోదరి). జామి=(జా,తో,మి) ఆగమమయ్యెను; (జా యొక్క అర్థము జామికి కూడనగును). ౨౦

"ద్యౌర్మే పితాజనితానాభిరత్ర బన్ధుర్మే మాతా పృథివీ మహీయమ్। ఉత్తానయోశ్చమ్వోర్యోనిరన్తరత్రా పితాదుహితర్గర్భమాధాత్" ౧-౧౬౪-33

ద్యౌర్మే పితా పాతావా పాలయితా వా జనయితా నాభిరత్ర బన్ధుర్మే మాతా పృథివీ మహతీయమ్। బన్ధుః సమ్బన్ధనాత్। నాభిః సన్నహనాన్నాభ్యా సన్నద్ధా గర్భాజాయన్త ఇత్యాహురేతస్మాదేవ జ్ఞాతీన్త్సనాభయ ఇత్యాచక్షతే సమ్బన్ధ ఇతి చ। జ్ఞాతిః సంజ్ఞానాత్। 'ఉత్తానయోశ్చమ్వోర్యోనిరన్తః'। ఉత్తాన ఉత్తతాన ఊర్ధ్వతానో వా। తత్ర పితా దుహితుర్గర్భం దధాతి పర్జన్యః పృథివ్యాః॥

తెలుగు:- (౪౭- పితా=పాతా; పాలయితా) ద్యౌ, నాకు రక్షక, పాలక, జన్మదాత, యిక్కడ (నా యొక్క) నాభి(ఉత్పత్తికి మూలము); యీ మహతీ పృథివి నా యొక్క మాత, బంధువు ఈ రెండిటి మధ్య దూరముగా విస్తృతమగు భోగ్యసాధనముల మధ్యను అంతరిక్షమున్నది, అక్కడ, రక్షక పాలక (మేఘము) (జల-) పితుకునట్టి (పృథివికి) గర్భస్థాపన చేయును (జలముల నిచ్చును). నాభి = బంధించుట వల్ల. ఇందువల్లనే జ్ఞాతిని సనాభియనియు సంబంధువనియు చెప్పుదురు. ఏక మూల నామమున్న వారు జ్ఞాతులనబడుదురు. మేఘము పృథివికి జలసేచనము వల్ల గర్భస్థాపన జేయును.

శంయుః సుఖంయుః 'అథా నః శం యోరరపో దధాత'। రపో రిప్రమితి పాపనామనీ భవతః। శమనం చ రోగాణాం యావనం చ భయానామ్। అథాపి శంయుర్బార్హస్పత్య ఉచ్యతే 'తచ్ఛంయోరావృణీమహే గాతుం యజ్ఞాయ గాతుం యజ్ఞపతయే' ఇత్యపి నిగమో భవతి। గమనం యజ్ఞాయ గమనం యజ్ఞపతయే ౨౧

తెలుగు :- (౪౮- శంయోః = శం = శమనం,) యోః = యావనం. లేదా, శంయుః = బృహస్పతి పుత్రః. రోగములకు శాంతి, భయములకు అడ్డు, నిష్పాపమగునట్లు-- ॥౧౦-౧౫-౪॥ శం, యోః-యిచ్చట రెండు పదములు **'రపమ్'**, **'రిప్ర'**=రెండును పాపమునకు నామములు. బృహస్పతి పుత్రుడు కూడ శంయు. మేము, మాకు యజ్ఞ దేవతలను ప్రాప్తింపజేయుమని బృహస్పతి పుత్రుని ప్రార్థించుదుము. ౨౧

తృతీయ పాదము సమాప్తము.

చతుర్థాధ్యాయము

చతుర్థ పాదము

అదితిరదీనా దేవమాతా ॥౨౨॥

తెలుఁగు:- ౪౯- అదితి=దేవతలకు తల్లి (సర్వత్రావస్థిత ప్రకృతి), క్షీణింపనిది.

'అదితిర్ద్యౌరదితిరన్తరిక్షమదితిర్మాతా స పితా స పుత్రః। విశ్వేదేవా అదితిః పఞ్చజనా అదితిర్జాతమదితిర్జనిత్వమ్ ॥ ౧-౮౯-౧౦

ఇత్యదితేర్విభూతిమాచష్ట ఏనాన్యదీనానీతి వా। 'యమేరిరే' భృగవః'। ఏరిర ఇతీర్తిరుపసృష్టోఽభ్యస్తః ॥ ౨౩

తెలుఁగు:- అదితి ద్యులోకము, అంతరిక్షము, మాత, పిత, పుత్ర; సర్వ దేవతలు అదితి; సర్వమానవులు అదితి; దేనినుండి వస్తువులుత్పన్నము లగునో యది అదితి; ఉత్పన్నమగునది అదితి. అదితి = క్షీణములేనిది.

(౫౦) ఏరిరే = ఆ + ఈరిరే. 'ఏ అగ్నిని భృగువు స్థాపించునో (౧-౧౪౩-౪) ఏరిరే, ఆ ఉపసర్గతో కలిసి, ఋ, ధాతునకు ద్విత్వము వచ్చెను. ౨౩

ఉత స్మైనం వస్త్రమథిం న తాయుమను క్రోశన్తి క్షితయో భరేషు నీచాయమానం జసురిం న శ్యేనం శ్రవశ్చాచ్ఛా పశుమచ్చ యూథమ్॥ ౪-౩౮-౫

అపి స్మైనం వస్త్రమథిమివ వస్త్రమాథినమ్। వస్త్రం వస్తేః। తాయురితి స్తేననామ సంస్త్యానమస్మిన్పాపకమితి నైరుక్తాస్తస్యతేర్వా స్యాత్। అనుక్రోశన్తి క్షితయః సంగ్రామేషు। భర ఇతి సంగ్రామనామ భరతేర్వాహరతేర్వా నీచాయమా నమ్ నీచైరయమానమ్। నీచైర్నిచితం భవత్యుచ్చైరిచ్ఛ్రితం భవతి।

తెలుఁగు:- యశ, పశులయూథములను లక్ష్యము చేసి విడుదలయైన (పక్షులపైని) పడునట్టి డేగవలె, సంగ్రామమందు దీనిని చూచి మనుష్య (=శత్రు) వస్త్రము దొంగలించుదొంగలను చూచినప్పటివలె కేకలు వేసి లేచును. వస్త్రము, వస్ ఆచ్ఛాదనే, అ, ఆ. వల్లనగును. (౫౧) తాయు = చోరునకు నామము;) స్త్యై వల్ల దీనియందు

కలిసియున్నపాపముండుట వల్ల నైరుక్తుల అభిప్రాయము. లేదా, తసు (ఉపక్షయే. ది.ప.వల్లనగును) 'భర' = యుద్ధము (భృఞ్, భరణే, భ్వా.ఉ.వల్ల) భరతి యోద్ధృత్ విజితేన. హృఞ్ (హరణే. భ్వా.ఉ.వల్ల), నీచః యమానం = క్రిందకు పోవుచు.

'జస్తమివ శ్యేనమ్'। శ్యేనః శంసనీయం గచ్ఛతి। 'శ్రవశ్చాచ్చా పశుమచ్చ యూథమ్'। శ్రవశ్చాఽపి పశుమచ్చ యూథమ్ ప్రశంసా చ యూథం చ ధనమ్ చ యూథం చేతివా। యూథం యౌతేః సమాయుతం భవతి। 'ఇన్ధాన ఏనం జరతే స్వాధీః'। గృణాతి। మన్దీ మన్దతేః స్తుతి కర్మణః। 'ప్ర మన్దినే పితుమదర్చతా వచః'। ప్రార్చత మన్దినే పితుమద్వచః। గౌర్వ్యాఖ్యాతః ॥ ౨౪

తెలుగు:- విడిచి పెట్టబడిన డేగవలె. శ్యేన = ప్రశంసనీయము, పోవుచున్నది. 'శ్రవశ్చాచ్చా పశుమత్ర యూథమ్ = ప్రశంసా, మఱియు, సజాతీయ పశు సమూహము, లేదా, ధనము మఱియు, యూథము. యూథ, యు (అ.ప.వల్ల నగును). కలసిపోవును (చిన్న, పెద్ద నర-నారీ పశువులతో).

(౫౨- జరత=గృణాతి) సుబుద్ధి యీ అగ్నిని ప్రజ్వలింపజేయుచు (అగ్నిని) స్తుతించుచున్నాడు. ౧౦-౪౫-౧

జరతే=గృణాతి=స్తుతించుచున్నాడు. (౫౩-మన్దీ=స్తోతవ్యః; మన్దీ, స్తుతి అర్థమునిచ్చు మన్ద (భ్వా.ఉ.వల్లనగును). 'స్తుతికియోగ్యుడైన ఇంద్రుని కొఱకు అన్న యుక్త వచన ముచ్చరింపుము. (హవినొసంగి స్తుతి మంత్రముతో గానము చేయుము (ఋ ౧-౧౦౧-౧). (౫౪-గౌ, గౌశబ్దము, అధ్యా ౨-౫/౬ లో వ్యాఖ్యాతమయ్యెను.

వివరణ:- జసు మోక్షణే (ది.ప.) జస్తమ్=బద్ధమ్(దుర్గాచార్య). ౨౪

అత్రాహ గోరమన్వత నామ త్వష్టురపీచ్యమ్। ఇత్థా చంద్రమసో గృహే। అత్ర హ గోః సమమంసతాదిత్యరశ్మయః స్వం నామాపీచ్యమపచితమపగతమపి హితమన్తర్హితం వాఽ ముత్ర చన్ద్రమసో గృహే ॥ గాతుర్వ్యాఖ్యాతః । 'గాతుం కృణవన్నుషసో జనాయ' ఇత్యపి నిగమో భవతి। దంసయఃకర్మాణి దంసయన్త్యేనాని। 'కుత్సాయ మన్మన్నహ్యశ్చ దంసయః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। 'స తుతావ నైనమశ్నోత్యంహతిః'। స తుతావ నైన మంహతిరశ్నోతి। అంహతి శ్చాంహశ్చాంహూశ్చ హన్తేర్నిరూఢోపధాద్విపరీతాత్। 'బృహస్పతే చయస ఇత్పియారూమ్'। బృహస్పతే యచ్చాతయసి దేవపీయుమ్। పీయతి ర్హింసాకర్మా। వియుతే ద్యావాపృథివ్యౌ వియవనాత్। 'సమాన్యా వియుతే దూరే అన్తే'। సమానం సమ్మానమాత్రం భవతి।

అత్ర మానాత్। దూరం వ్యాఖ్యాతమ్। అన్తో౽ తతేః। బుధగితి పృథగ్భావస్య ప్రవచనం భవత్యథాప్యృధ్నోత్యర్థే దృశ్యతే। 'బుధగయా బుధగుతాశమిష్టాః'। బుధ్నువన్నయాక్షీరధ్ను వన్నశమిష్టా ఇతి చ। 'అస్యా' ఇతి చాస్యేతి చోదాత్తం ప్రథమాదేశే, అనుదాత్తమన్వాదేశే। తీవ్రార్థతరముదాత్తమల్పీ యోర్థతరమనుదాత్తమ్। అస్యా ఊ షు ణ ఉప సాతయే భువో౽ హేళమానో రరివా అజాశ్వ శ్రవస్యతామజాశ్వ। అస్యై నః సాతయ ఉపభవా హేళమానో౽ క్రుధ్య న్నరివాన్। రాతి రభ్యస్తో౽ జాశ్వేతి పూషణమాహాజాశ్వాజా అజనాః అథానుదాత్తమ్। 'దీర్ఘాయురస్యా యః పతిర్జీవాతి శరదః శతమ్। దీర్ఘాయురస్యా యః పతిర్జీవతు స శరదః శతమ్। శరచ్ఛృతా అస్యామోషధయో భవన్తి శీర్ణా ఆప ఇతి వా। అస్యేత్యస్యా ఇత్యేతేన వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ౨౫

తెలుంగు:- (సూర్యుని రెండవ రశ్మలు) యిక్కడ, ఆ చంద్ర గ్రహమందు సూర్యుని నుండి వేఱైయున్న రశ్మలు నిలుచుటకు అనుమతింపబడెను. (౧-౮౪-౧౫) అపీచ్యం = వేఱుగానుంచబడిన, వేరైన, గుప్తము చేయబడిన (ఆ చంద్ర గ్రహమందు). (౫౫ గాతు, అధ్యా -౩-౨౧లో వ్యాఖ్యాతమయ్యెను) (౫౬-దంసయః=కర్మలు-వీటిని క్షీణింపజేయును). 'స్తుతించిన పిదప, **'కుత్స'** కొఱకు (జలము విడిచి) మఱియు, వృత్రుని కర్మలను విఫలము జేసెను (౧౦-౧౩౮-౧)

(౫౭-తూతావ=తుతావ) 'వృద్ధిజెందువానికి పాపము (లేక, దరిద్రత) పట్టుకొనదు. (౧-౯౪-౨) 'అంహతిః, అంహః, అంహుః-హన్ ధాతువునుండియగును; ఉపధా (అ) తీసి (మొదటి నుంచి) మఱియు (హ్,న్) త్రిప్పివైచి (హ్ కు పూర్వమున్ తెచ్చుట). (౫౮-చయసే=చాతయసి= నాశయసి) ఓ బృహస్పతీ (దేవతలకు) హింసకులైనవారిని నీవు నాశనము జేయుదువు. (౧-౧౯౦-౫) పీయతి=హింస అను అర్థమిచ్చును. (౫౯-వియుతే=విమిశ్రీభూతే) వియుతే=ద్యౌ మఱియు పృథివి (వేఱగుటవల్ల), ప్రజోపకారమందు ప్రవృత్తమై వేఱుగనున్నవి, అంచులు (పార్శ్వములు) కలిగియున్న (ద్యావా పృథివీ) (౩-౫౪-౭) సమాన=సరియైన, మాత్రా (పరిమాణమున్నట్టి). మాత్ర=పరిమాణము, కొలత. (దూరం', అధ్యా ౩-౨౯ లో వ్యాఖ్యాతమయ్యెను. అన్త, అత (భ్వా.ప.) వల్లనగును. (౬౦-బుధక్ = పృథగ్భావో వా బుద్ధం కుర్వన్ వా). బుధక్, వేఱగుటకు చెప్పుదురు, మఱియు బుద్ధియను అర్థము కూడ అగుపడుచున్నది. (మేము యిచ్చిన ఆ హవ్యమును, నీవు, ఓ అగ్నీ సమృద్ధముగ యజనము జేసి (మా పొరపాట్లను) శాంతింపజేసితివి (యజు.౮-౨౦) (౬౧) అస్యాః-అస్య (౬౨). అస్య, మొదటి పర్యాయముచ్చరించినప్పుడు ఉదాత్తమగును, రెండవ పర్యాయముచ్చరించి

నప్పుడు అనుదాత్తమగును-ఉదాత్తము స్ఫుటమైన అర్థమును అనుదాత్తము అస్ఫుటార్థమును తెలియజేయును. 'ఈ లాభము కొఱకు క్రోధము లేకుండ నుండి మఱియు నిచ్చుచున్న, ఓ అజరూపీ! గుఱ్ఱములు కల (పూషన్) మమ్ము సమీపింపుము, మేము ధనము కోఱునట్టివారము, ఓ అజాశ్వ! (౧-౧౩౮-౪). అహేళమానః = క్రోధము జేయనట్టి. రరివాన్, రా (అ.ప.) ద్విత్వమైయున్నది (లిట్ స్థానమున కసు ప్రత్యయము వచ్చి). అజాశ్వ=పూషా; అజాః=పోవునట్టి; చలించునట్టి. 'ఈ(కన్య యొక్క)పతి దీర్ఘాయువు కలిగి శత సంవత్సరములు జీవించును (౧౦-౮౫-౩౯). శరత్=పక్వమై, ఓషధులగు కాలము. లేదా, (వర్షాకాలమందు గొప్పదైనట్టి) జలము (ఈ ఋతువులో) మేఘమగుచు నుండును. ౨౫

అస్యవామస్య పలితస్య హోతుస్తస్యభ్రాతా మధ్యమో అస్త్యశ్నః। తృతీయో భ్రాతా ఘృతపృష్ఠో అస్యాత్రాపశ్యం విశ్పతిం సప్తపుత్రమ్॥ ఋ.౧-౧౬౪-౧

అస్య వామస్య వననీయస్య పలితస్య పాలయితుర్హోతుర్హ్వాతవ్యస్య తస్య భ్రాతా మధ్యమోఽస్త్య శనః భ్రాతా భరతేర్హరతికర్మణో హరతే భాగం భర్తవ్యో భవతీతి వా। తృతీయో భ్రాతా ఘృతపృష్ఠోఽస్యాయమగ్నిః తత్రాపశ్యం సర్వస్య పాతారం వా పాలయితారం వా విశ్పతిం సప్తపుత్రం సప్తమపుత్రం సర్పణ పుత్రమితి వా। సప్త సృప్తా సంఖ్యా। సప్తాదిత్యరశ్మయ ఇతి వదన్తి॥ ౨౬

తెలుఁగు : సేవనీయుడు (సర్వమును) పాలించువాడు, పిలుచుటకు యోగ్యుడునైన సూర్యుడు, వీని భ్రాత (తోడబుట్టిన) మధ్యమ అంతరిక్ష స్థానమున నుండు వాయువు, అంతరిక్షమున సర్వవ్యాపకుడు. మూడవ సోదరుడు ఘృతస్పర్శ వల్ల అగ్నియయ్యెను. వీరిలో ప్రజాపాలకుడైన (సూర్యుని) వాని సప్తపుత్రులను చూచుచున్నాను, (సప్తకిరణములు కలవానిని) (ఋ.౧-౧౬౪-౧) వామస్య = సేవనీయుడు. పలితస్య = పాలించువాడు హోతుః = పిలుచుటకు యోగ్యుడు. భ్రాతా = భృ (భ్వా.ఉ.); భృ = హరించునట్టి అని అర్థము, భాగము తీసుకొనువాడు. లేదా, పాలించు టకు యోగ్యమైనవాడు. సూర్యుడు ప్రసరించిన వేడిమిలో భాగము, లేక, సూర్యుడు కిరణముల ద్వారా గ్రహించునట్టి జలములలో భాగము వాయువు తీసుకొనును. లేదా, జలము, వేడిమి, చేత సూర్యుడు వాయువును పాలించును. విశ్పతి = సర్వ రక్షకుడు, సర్వపాలకుడు. సప్త పుత్రం; (అదితి యొక్క సప్తమ పుత్రుడు); లేదా, విస్తృతమైన పుత్రులు కల (సూర్యుని రశ్మిలు సర్వత్ర విస్తరిల్లును), విస్తృతమైన సంఖ్య యేడు; సూర్యుని రశ్మిలు యేడైయున్నవని చెప్పుదురు. ౨౬

వివరణ:- ఏ విశేష్యముతోనైనను ప్రత్యక్ష అన్వయముండినప్పుడు **'అస్యాః, అస్య'** అంతోదాత్తములగును. అంతోదాత్తమే ఉదాత్తమందురు. మఱియు, పూర్వము చెప్పిన **'అస్యాః, అస్య'** తో నిర్దేశము చేసినట్లయిన సర్వానుదాత్త అస్యాః, అస్యయగును. **'అస్యాః ఊషణః ఉపసాతయే'** లో **'అస్యాః'** షష్ఠీ చతుర్థీ అర్థములోనుండును, మఱియు **'సాతయే'**తో అన్వితమైయున్నది (కూడుకొన్నది). **'దీర్ఘాయురస్యాః యః పతిః'** లో **'అస్యాః'** తో పూర్వము నిర్దిష్టమైన కన్య నిర్దిష్టమగును.

'అస్యాః', **'అస్య'** లో స్త్రీలింగ పుంలింగ విశేషము మాత్రమేయున్నది; **'అస్యాః'** ప్రథమాదేశములో అంతోదాత్తము; అన్వాదేశములో సర్వానుదాత్తమునగును. దీనికి ఉదాహరణ ముందు చెప్పబడును. సూర్య, వాయు, అగ్ని ఈ మూడింటిలో తృతీయ భ్రాత అగ్నియని చెప్పబడెను.

మొదటి **'అస్య'**, **'వామస్య'** తో కూడియున్నది, కావున, అంతోదాత్త **'అస్య'**యైనది. రెండవది, పూర్వోక్త **'వామస్య'** ను నిర్దేశించును కావున సర్వానుదాత్త 'అస్య' అగును (దుర్గాచార్యులు) ఉదాత్తము వల్ల ప్రధానమనియు, అనుదాత్తమువల్ల అప్రధానమనియు తలంచి మొదటి **'అస్య'** వల్ల **'వాయువు'** గ్రహించెను; యేలయన, దీనిలో సూర్యుడు ప్రధానము, వాయువు అప్రధానమునగును. ఇది పొరపాటు అభిప్రాయము. **'అస్య'** శబ్దము వల్ల సూర్యుడే అభిప్రేత కాగలదు. ప్రథమాదేశము అన్వా దేశముల యొక్క అర్థము పూర్వము చెప్పబడినది. ఇతరుల అభిప్రాయము (దుర్గాచారులు చెప్పినది) యెట్లన, ప్రథమాదేశము =ప్రారంభమున చెప్పవలసినది; అన్వాదేశము యే పదమునకైనను తరువాత వచ్చునది అని వారు చెప్పినదియు పొరపాటేయగును.

సప్త యుఞ్జన్తి రథమేకచక్రమేకో అశ్వో వహతి సప్తనామా । త్రినాభి చక్రమజరమనర్వం యత్రేమా విశ్వా భువనాది తస్థుః ॥ ఋ.౧-౧౬౪-౨

తెలుఁగు :- ఏడు (కిరణములు) కలిసి, ఒక చక్రమున్న రథము; సప్త నామముల అశ్వము తీసుకొనిపోవును; చక్రమునకు మూడు నాభులు (మధ్య వృత్తములు)న్నవి; అది యెప్పుడు కూడ పురాణము (పాతబడుట; జీర్ణించుట) గాకుండును; దేనిని ఆశ్రయించియుండలేదు; ఈ రథమందు సర్వ భువనములు స్థితమైయున్నవి.

సప్త యుఞ్జన్తి రథమేక చక్రమేక చారిణమ్। చక్రం చకతేర్వా చరతేర్వా క్రామతేర్వా। ఏకోఽశ్వో వహతి సప్త నామాదిత్యః సప్తాస్మై రశ్మయో రసానభిసన్నా మయన్తి సప్తైనమృషయః స్తువన్తీతి వా। ఇదమపీతర న్మామైె తస్మా దేవాభిసన్నామాత్।

సంవత్సరప్రధాన ఉత్తరోఽర్ధర్చః । త్రినాభి చక్రం త్ర్యృతుః సంవత్సరో గ్రీష్మో వర్షా హేమన్త ఇతి। సంవత్సరః సంవసన్తేఽస్మిన్ భూతాని। గ్రీష్మో గ్రస్యన్తేఽస్మిన్రసాః

వర్షావర్షత్యాసు పర్జన్యః। హేమన్తో హిమవాన్హిమం పునర్హన్తే ర్వా హినోతేర్వా అజరమజరణ ధర్మాణ మనర్వమప్రత్యృతమన్యస్మిన్। యత్రేమాని సర్వాణి భూతాన్యభిసన్తిష్ఠన్తే తం సంవత్సరం సర్వమాత్రాభిః స్తౌతి। 'పఞ్చారే చక్రే పరివర్తమానే' ఇతి పఞ్చర్తుతయా। పఞ్చర్తవః సంవత్సరస్యేతి చ బ్రాహ్మణం హేమన్తశిశిరోః సమాసేన। షళర ఆహురర్పితమితి షడృతుతయా। అరాః ప్రత్యృతా నాభౌ। షట్ పునః సహతేః। 'ద్వాదశారం నహి తజ్జరాయ'। ద్వాదశ ప్రధయశ్చక్రమేకమ్' ఇతి మాసానాం మాసా మానాత్। ప్రధిః ప్రహితో భవతి। 'తస్మిన్సాకం త్రిశతా న శఙ్కవోఽర్పితాః షష్టిర్న చలా చలా సః'। షష్టిశ్చ హ వై త్రీణి చ శతాని సంవత్సరస్యా హోరాత్రా ఇతి చ బ్రాహ్మణం సమాసేన। 'సప్త శతాని వింశతిశ్చ తస్థుః'। సప్త చ వై శతాని వింశతి శ్చ సంవత్సరస్యో రాత్రా ఇతి చ బ్రాహ్మణం విభాగేన విభాగేన ॥ ౨౭

తెలుంగు : - ఏక చక్రే = ఒంటరిగా బోవు; చక్ర, చక (ధ్వా. ఉ. వల్ల), లేదా, చర (ధ్వా.ప.వల్ల), లేదా, క్రమ్ (ధ్వా.ఉ.వల్ల) (చకతి వా చరతి వా క్రామతి = పోవు, చలించు). సప్తనామా = సూర్యుని యేదు కిరణములు, జలములకు సూర్యునివైపు ప్రవృత్తి గలుగజేయును; లేదా, యేడుగురు ఋషులు వీనిని స్తుతింతురు. ఈ మంత్రములో పూర్వార్ధము సూర్యుని గూర్చియు, ఉత్తరార్ధములో సంవత్సరము గూర్చి ముఖ్యముగను వర్ణింపబడెను. త్రినాభిః=మూడు ఋతువులు-వేడి, వర్ష, మంచు (కాలములు). సంవత్సర = దీని యందు ప్రాణధారులు వసింతురు. గ్రీష్మ = ఈ కాలమున రసములు గ్రహింపబడును. హిమ = హన్ (అ.ప. వల్ల)నగును. లేదా హి (స్వా ఉ.) వల్ల నగును. అజర=జీర్ణము కానట్టి. అనర్వ=ఇతరాశ్రయములేనియట్టి. ఋతు మాస, దిన, రాత్రులు యీ సంవత్సరమునకు సర్వావయములగునని స్తుతింపబడును. ఐదు ఋతువులు (పంచారే) గల చక్రము తిరుగు చుండును (ఋ.౧-౧౬౪-౧౩). ఐతరేయ బ్రాహ్మణము (౧-౧-౧)లో హేమంత, శిశిరములనేకము చేసి సంవత్సరమున కైదు ఋతువులని వర్ణింపబడెను. (ఋ.౧-౧౬౪-౧౨)లో ఆఱు ఋతువులు చెప్పబడెను. అరాః=నాభికి తగిలియుండునట్టివి (ఋ. ధ్వా.ప.వల్ల) షట్, సహ (ధ్వా.ఆ.వల్ల) ఐదు సంఖ్యను అణగించుట వల్లనగును. ద్వాదశారం=౧౨మాసములు; యీ చక్రము జీర్ణము కాకుండును (ఋ.౧-౧౬౪-౧౧) పన్నెండు దండము లాక చక్రమగును

(ఋ.౧-౧౬౪-౪౮) అనగా ౧౨ మాసములు. కొలత (పరిమాణము) వల్ల మాసమగును; వర్షమునకు కొలత వేయుదురు. ప్రధిః= చక్రము యొక్క నేమిని చేయుటకై వేర్వేరు చేసియుంచబడును. ఈ చక్రమునందు సదా తిరుగుచునుండు ౩౬౦ మేకులు (చీలలు) అమర్చబడి యున్నవి. (ఋ.౧-౧౬౪-౪౮) ఐత. బ్రా. (౪-౨-౬)లో , సంవత్సరమునకు దినరాత్రములగునని చెప్పబడెను. 'ఓ అగ్నిమయ సూర్యా! యీ చక్రమున, నీ యిద్దరు పుత్రులు (దినము, రాత్రి) ౭౨౦ మంది వసించియున్నారు. (ఋ.౧-౧౬౪-౧౧) దినములు మఱియు రాత్రులు వేఱుగ లెక్కించినచో ౭౨౦ అగునని ఐత. బ్రా. (౨-౨-౭)లో వర్ణింపబడినది.

వివరణ:- రథము, సూర్యమండలము; చక్రము గ్రీష్మము; యేడశ్వములు యేడు కిరణములు, కాని ప్రకాశము యేకమగుటచే అశ్వమొకటియగును; ప్రకాశములోనున్న యేడు భేదముల వల్ల యేడు నామములు చెప్పబడును. త్రినాభి = మూడు ముఖ్యకిరణములు. సర్వ భువనములు గ్రహ, ఉపగ్రహ ములు మఱియు జీవజంతువులు దీనిని ఆశ్రయించియున్నవి (పం. రాజారాం).

చతుర్థాధ్యాయము సమాప్తము

ఆంధ్రానువాదము : డా॥ ఈశ్వర వరాహ నరసింహం

నిరుక్తము

పంచమాధ్యాయము

నైగమ కాండ

ఈ యధ్యాయములో, 'సస్ని' శబ్దము మొదలుగ 'సృణిః' పదము పర్యంతము ౭౪ పదములు వ్యాఖ్యానింపబడును.

'సస్నిమవిన్దచ్చరణే నదీనామ్'। మేఘం సంస్నాతం। వాహిష్ఠో వాం హవానాం స్తోమోదూతో హువన్నరా'। వోఢృతమో హ్వానానాంస్తోమో దూతో హువన్నరౌ। నరా మనుష్యా నృత్యన్తి కర్మసు। దూతోజవతేర్వా ద్రవతేర్వా వారయతేర్వా దూతో దేవానామసి మర్త్యానామ్'। ఇత్యపి నిగమో భవతి। వావశానో వష్టేర్వా వాశ్యతేర్వా। 'సప్త స్వసౄరరుషీర్వావశానః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। వార్యం వృణోతేరథాపి వరితమమ్। 'తద్వార్యం వృణీమహే వర్షిష్ఠం గోపయత్యమ్'। తద్వార్యం వృణీమహే వరిష్ఠం గోపయితవ్యం గోపాయితారో యూయం స్థ యుష్మభ్యమితి వా। అన్ధ ఇత్యన్న నామాధ్యానీయం భవతి। 'ఆమత్రేభిః సిఞ్చతా మద్యమన్ధః'। ఆసిఞ్చతామత్రైర్మదనీయ మన్ధః'। అమత్రం పాత్రమమా అస్మిన్నదంతి। అమా పునరనిర్మితం భవతి। పాత్రం పానాత్ । తమోఽప్యన్ధ ఉచ్యతే నాస్మిన్ధ్యానం భవతి న దర్శనమన్ధన్తమ్ ఇత్యభి భాషన్తే। అయమపీతరోఽన్ధ ఏతస్మాదేవ। పశ్య దక్షణ్వాన్న వి చేతదన్ధః' ఇత్యపి నిగమో భవతి ॥ ౧

తెలుగు:- (౧-సస్నిం=మేఘం) (ఇంద్రుడు) శుభ్రము చేయబడిన (మేఘము యొక్క) జలములు తిరుగు స్థానము (అంతరిక్షము)ను పొందెను (౧౦-౧౪౦-౬). (౨.వాహిష్ఠః = వోఢృతమః) (౩-దూతః) 'పిలుచు వారిలో, అందరికన్న యెక్కువగ పిలుచునట్టి నా స్తోత్రరూపీ దూత మీ ఇరువురను (అశ్వినులు) పిలుచును (౮-౨౬-౧౬). ఓవీరులారా/ నర = మనుష్య, కామములందు నృత్యము చేయు

చుందు వారు. దూత, జు(భ్వా.ఆ.వల్ల) లేక ద్రు (భ్వా.ప.వల్ల) (పోవుచుందును) లేదా, వారయతి = నివారయత్య సర్వాన్ దేవతలకు మనుష్యులకు దూతయైయున్న (ఋ.౧౦-౪-౨) ఇదియు నిగమమగును. (౪. వావశానః = వశ, క్రాన్తౌ అ. ప. వల్ల, లేదా, వాశృ, శబ్దే (భ్వా.ఆ.వల్ల) కోరుట వల్ల, లేక, శబ్దము చేయుచు నుండుట వల్ల యజ్ఞ కర్మ చేయుటయందు కోర్కె కలుగుచు, లేదా, ధ్వని చేయుచు. 'ఓ అగ్నీ యేదు ప్రకాశించు వాహినుల (సప్త జ్వాలలు)ను తెలుసుకొని నీవు చూచుటకై యజ్ఞము నుండి వెడలితివి (౧౦-౫-౫). ఇదియు నిగమమగును. (౫. వార్యం=వరణీయం) స్వీకరింపదగినదియు, గొప్పదియు రక్షింపదగినదియు నైన యీ ధనమును మేము స్వీకరింతుము (౮-౨౫-౧౩). గోప (యత్యం) రక్షించుటకు, లేదా, మీరు (మిత్ర, వరుణ, అర్యములు) రక్షకులగుదురు, లేదా, మీ కొఱకది రక్షణీయమైనది. (౬.-అన్ధమ్ = అన్నం, తమస్సు) ప్రార్థనీయమగుట వల్ల. పాత్రం = యజ్ఞపాత్ర (చమసము) 'పాత్రతో ఉత్సాహజనకమగు అన్నము (సోమ) (అగ్నియందును)ను వేయుము (ఋ.౨-౧౪-౫.) అమత్ర = పాత్రయగును; ఒక్కసారిగ దీనియందు భుజింతురు. త్రాగుట వల్ల పాత్ర. అన్ధమ్ = చీకటికి కూడ చెప్పుదురు. దీని యందు. ధ్యానము = దర్శనముండదు. అన్ధతమః - గాఢమైన చీకటి. రెండవ అంధ పదమునకు గూడ దర్శనాభావమువల్లనని అర్థము. 'నేత్రము ఉన్న వారు (జ్ఞానులు) చూచెదరు. అంధులు (అజ్ఞానులు) చూడ జాలరు (౧-౧౬౪-౧౬.) ఇదియు నిగమమగును. ౧

'అసశ్చన్తీ భూరిధారే పయస్వతీ'। అపసజ్యమానే ఇతి వా౽వ్యుదస్యన్త్యావితి వా బహుధారే ఉదకవత్యౌ। వనుష్యతిర్హన్తి కర్మానవగతసంస్కారో భవతి। 'వనుయామ వనుష్యతః' ఇత్యపి నిగమో భవతి'। 'దీర్ఘప్రయజ్యుమతి యో వనుష్యాత వయం జయేమ పృతనాసు దూఢ్యః' దీర్ఘ ప్రతత యజ్ఞమభిజిఘాంసతి యో వయం తం జయేమ పృతనాసు దూఢ్యం దుర్ధియం పాపధియమ్। పాపః పాతా౽పయేనాం పాపత్యమానో౽ పృతనాసు దూఢ్యం దుర్ధియం... వాజేవ పతతీతి వా పాపత్యతేర్వా స్యాత్। తరుష్యతిర ప్యేవంకర్మా। 'ఇన్ద్రేణ యుజా తరూషేమ వృత్రమ్' ఇత్యపి నిగమో భవతి। భన్దనా భన్దతేః స్తుతికర్మణః। 'పురుప్రియో భన్దతే ధామభిః కవిః। ఇత్యపినిగమో భవతి। 'స భన్దనా ఉదియర్తి ప్రజావతీః ఇతి చ। 'అన్యేన మదాహనో యాహి తూయమ్'। అన్యేన మదాహనో గచ్ఛ క్షిప్రమాహం సీవ భాషమాణేత్య సభ్య భాషణా దాహనా ఇవ భవత్యేతస్మా దాహనఃస్యాత్। ఋషిర్నదో భవతి నదతేః స్తుతికర్మణః। 'నదస్య మా రుధతః కామ ఆ గన్'। నదనస్య మా రుధతః కామ అగమత్। సం రుద్ధప్రజననస్య బ్రహ్మచారిణ ఇత్యృషిపుత్ర్యా విలపితం వేదయన్తే।

తెలుఁగు:- (౭. అనశ్చన్తీ = అసజ్యమానే, అవ్యుదస్యన్త్యౌ వా) (సంబంధమున నొకడు మరియొకనితో) కలసిపోయి (లేదా, క్షీణము లేనట్టి) అందఱను పూజించు వాడు, అధికజలము కలవాడు. (ద్యౌ, పృథివీ-ఘృతం దుహాతే = జలమును ధరించును (ఋ.౬-౭౦-౨) అనశ్చన్తీ = కలియకయే, లేక, క్షీణింపనట్టి; సర్వము ధరించునట్టి జలముగల. (౮. వనుష్యతి = హన్తి) = చంపుట అర్థము కల అజ్ఞాన సంస్కార శబ్దము. 'చంపువారిని (శత్రువులను) మేము చంపుదుము. (ఋ.౮-౪౦-౭) ఇదియు నిగమమగును। 'విస్తారము వృద్ధియైన యాజ్ఞికుడు (యజ్ఞశీలి)ని చంపగోరునట్టి పాప బుద్ధి కలవారిని మేము యుద్ధమునందు జయించెదము. (ఋ.౭-౮౨-౧). దూఢ్యం = దుర్బుద్ధి = పాపబుద్ధి కలవారిని. 'పాపః = త్రాగువాడు, త్రాగుటకు యోగ్యుడు (పా.ధ్వా.ప.); లేదా, అనేక పర్యాయములు పడుచుండి క్రిందికి మాత్రమే పడుచుపోవుచుండును. (పత్, ధ్వా.ప.వల్ల); లేదా, పాపత్య (పత్, యజ్‌లు లుగన్త)ము వల్ల, మాటి మాటికి పడునట్టివాడు. (౯-తరుష్యతి=హన్తి (వనుష్యతి). 'స్నేహితుడైన ఇంద్రునితో కలసి మేము శత్రువులను చంపెదము (ఋ.౭-౪౮-౨) (౧౦-భన్దనా, స్తుతి అర్థము కల భన్ద్ (ధ్వా.ఆ.). 'సర్వులకు ప్రియుడు, కవి (అగ్ని) తన తేజము వల్ల స్తుతించును (ఋ.౩-౩-౪) వాడు సంతానమునిచ్చు స్తుతులనుచ్చరించును (ఋ.౯-౮౬-౪౧). (౧౧ ఆహనాః=హే ఆహన్త్రి) ఘాతకుడవగు నీవు శీఘ్రముగ మాకన్నభిన్నమైన (ఇతరు లెవరైన) వారి యొద్దకు పొమ్ము (ఋ.౧౦-౧౦-౮). ఆహనాః=ఘాత నిచ్చు నీవు మాట్లాడుచు. ఈ ప్రకారము అసభ్య భాషణ వల్ల 'ఆహనాః' అని అనెను. సంబోధనయందు 'ఆహనః అయ్యెను. 'స్తుతించునట్టి (ఇంద్రియ) నిరోధము జేయునట్టి వాని కోర్కె నా వలన ప్రాప్తించెను. (ఋ.౧-౧౭౯-౪) (౧౨ రుధతః- నిరోధించిన) ప్రజనన బ్రహ్మచారి యొక్క, యీ ప్రకారము ఋషి పుత్రి (లోపా ముద్ర) యొక్క విలాపము చెప్పబడెను. ౨

వివరణ:-అనశ్చన్తీ=గొప్ప ధారలు కల. ద్యౌ నుండి భూమిపై జలధారలు పడును. (మనుష్యకృతము, లేక, స్వాభావికము) నైన యజ్ఞముల ద్వారా రసధారలు ద్యౌ వైపు పోవును. దూఢ్యం-పూర్వముననున్నటి యః యేక వచనమగుటవల్ల 'దూఢ్యః' బహువచనమునకు 'దూఢ్యం' యేకవచనమందు పరిణతమయ్యెను.

భన్దనా:- అందఱకు ప్రియుడైన ఋషి ఆ అగ్నిని స్తుతించునని అర్థము చెప్పవచ్చును.

'న యస్య ద్యావాపృథివీ న ధన్వ నాన్తరిక్షం నాద్రయః సోమో అక్షాః'। అక్ష్ణోతేరిత్యేకే। 'అనూపే గోమాన్గోభి రక్షాః । సోమో దుగ్ధాభిరక్షాః'। క్షియతినిగమః

పూర్వాః క్షరతి నిగమ ఉత్తర ఇత్యేకే। అనూపే గోమాన్గో భిర్యదా క్షియత్యథ సోమో దుగ్ధాభ్యః క్షరతి। సర్వే క్షియతి నిగమా ఇతి శాకపూణిః। శ్వాత్రమితి క్షిప్రనామాశు అతనం భవతి। 'స పతత్రీత్వరం స్థా జగద్యచ్ఛ్వాత్రమగ్ని రకృణోజ్జాత వేదాః'। స పతత్రితేత్వరం స్థావరం జఙ్గమం చ యత్తత్క్షిప్రమగ్నిరకరో జ్జాతవేదాః। జాతేరవనాత్। 'ఆ త్వా రథం యథోతయే' ఇత్యపి నిగమో భవతి। హాసమానే ఇత్యుపరిష్టాద్ వ్యాఖ్యాస్యామః। 'వమ్రకః పడ్భిరూప సర్పదిన్ద్రమ్'। పానైరితి వా స్పాశనైరితి వా స్పర్శనైరితి వా। 'ససం న పక్వమవిదచ్ఛుచన్తమ్'। స్వపనమేత న్మాధ్యమికం జ్యోతిరనిత్యదర్శనం తదివావిదజ్జాజ్వల్యమానమ్। 'ద్వితా చ సత్తా స్వధయా చ శమ్భుః'। ద్వైతం సత్తా మధ్యమే చ స్థాన ఉత్తమే చ। 'శమ్భుః సుఖభూః। 'మృగం న వ్రా మృగయన్తే'। మృగమివ వ్రాత్యాః ప్రేషాః ॥ ౩

తెలుఁగు:- (౧౩. సోమో,అక్షాః) ఎవని మహిమను, ద్యౌ, పృథివీ, జల, అంతరిక్ష పర్వతములు తెలియజాలవో (పొందజాలరో) వానిని **'సోమ'** పొందును. (ఋ. ౧౦-౮౯-౬). అక్షాః=అశూఙ్ (వ్యాప్తౌ. స్వా.అ.వల్ల) కొందరిది చెప్పుదురు. 'గోవుల యొక్క స్వామి జలప్రదేశములందు వసించును. 'సోమ' గోవుల నుండి ప్రవహింపజేయును.' (౯-౧౦౭-౯) దీనితో మొదటి అక్షాః='-క్షి (నివాస గత్యోః) (తు.ప.వల్ల) ఇది నిగమము. రెండవ అక్షర (భ్వా.ప.వల్ల) నిగమమగును; కొందరిట్లు చెప్పుదురు. శాకపూణి, క్షి సర్వము (తు.ప.) ప్రకారము నిగమమని చెప్పెను. వనమందుండు పాడి గోవులందు కూడ సోమ (పాలు) నివసించునని శాకపూణి మతము. (౧౪.శ్వాత్రం = క్షిప్రకు పేరు) = శీఘ్రముగ వెదలించుటకు ప్రోత్సహించునట్టిది. లేచునట్టి, చలించునట్టి మఱియు స్థావర జగత్తును ఆ అగ్ని శీఘ్రముగ రచించెను (౧౦-౮౮-౪). (౧౫ ఊతిః = అవనం = రక్షా). 'ఆత్వా రథం యథోతయే సుమ్నాయ వర్తయామసి'=రక్షించుటకును సుఖము కొఱకును రథము నీకై తిరిగివచ్చును. (౮-౫౭-౧). ఇదియు నిగమమగును. (౧౬. హాసమానే = స్పర్ధమానే, హర్షమానే) అ.౯-౩౯ లో నిది వ్యాఖ్యానింపబడును. ౧౭ పడ్భిః=పానైః స్పాశనైర్వా) 'వమ్రక' యింద్రుని శరణుజొచ్చెను. (సోమ-)పానముతో లేదా గుణ వర్ణనతో (౧౦-౯౯-౧౨) (పడ్భిః) (సోమ-) పానముతో (=యింద్రుని కొఱకు సోమ రసమును తీసుకొని) లేదా, (గుణములను) స్పర్శించునట్టి స్తుతులతో (పా.భ్వా. ప. వల్ల లేదా స్పృశ్ వల్ల). (౧౮-ససం = స్వపనం) నిద్రపోవుచున్న వానివలె, అప్పుడప్పుడగుపడు విద్యుత్ వలె ప్రకటమగు ప్రకాశమైన అగ్నిని వాడు పొందెను. (౧౦-౭౯-౩) నిద్రపోవునట్టిది అంతరిక్షజ్యోతి (విద్యుత్), ఏలయన సూర్యుని యొక్క

పూర్వః క్షరతి నిగమ ఉత్తర ఇత్యేకే। అనూపే గోమాన్గో భిర్యదా క్షియత్యథ సోమో దుగ్ధాభ్యః క్షరతి। సర్వే క్షియతి నిగమా ఇతి శాకపూణిః। శ్వాత్రమితి క్షిప్రనామాశు అతనం భవతి। 'స పతత్రీత్వరం స్థా జగద్యచ్ఛ్వాత్రమగ్ని రకృణోజ్జాత వేదాః'। స పతత్రితేత్వరం స్థావరం జఙ్గమం చ యత్తత్క్షిప్రమగ్నిరకరో జ్జాతవేదాః। జాతేరవనాత్। 'ఆ త్వా రథం యథోతయే' ఇత్యపి నిగమో భవతి। హసమానే ఇత్యుపరిష్టాద్ వ్యాఖ్యాస్యామః। 'వమ్రకః పడ్భిరూప సర్పదిన్ద్రమ్'। పానైరితి వా స్పాశనైరితి వా స్పర్శనైరితి వా। 'ససం న పక్వమవిదచ్ఛుచన్తమ్'। స్వపనమేత న్మాధ్యమికం జ్యోతిరనిత్యదర్శనం తదివావిదజ్జాజ్వల్యమానమ్। 'ద్వితా చ సత్తా స్వధయా చ శమ్భుః'। ద్వైతం సత్తా మధ్యమే చ స్థాన ఉత్తమే చ। 'శమ్భుః సుఖభూః। 'మృగం న వ్రా మృగయన్తే'। మృగమివ వ్రాత్యాః ప్రేషాః ॥ ౩

తెలుంగు:- (౧౩. సోమో,అక్షాః) ఎవని మహిమను, ద్యౌ, పృథివీ, జల, అంతరిక్ష పర్వతములు తెలియజాలవో (పొందజాలరో) వానిని **'సోమ'** పొందును. (ఋ. ౧౦-౮౯-౬). అక్షాః=అశూజ్ (వ్యాప్తౌ. స్వా.అ.వల్ల) కొందరిది చెప్పుదురు. 'గోవుల యొక్క స్వామి జలప్రదేశములందు వసించును. 'సోమ' గోవుల నుండి ప్రవహింపజేయును.' (౯-౧౦౭-౯) దీనితో మొదటి అక్షాః='-క్షి (నివాస గత్యోః) (తు.ప.వల్ల) ఇది నిగమము. రెండవ అక్షర (భ్వా.ప.వల్ల) నిగమమగును; కొందరిట్లు చెప్పుదురు. శాకపూణి, క్షి సర్వము (తు.ప.) ప్రకారము నిగమమని చెప్పెను. వనమందుండు పాడి గోవులందు కూడ సోమ (పాలు) నివసించునని శాకపూణి మతము. (౧౪.శ్వాత్రం = క్షిప్రకు పేరు) = శీఘ్రముగ వెడలించుటకు ప్రోత్సహించునట్టిది. లేచునట్టి, చలించునట్టి మఱియు స్థావర జగత్తును ఆ అగ్ని శీఘ్రముగ రచించెను (౧౦-౮౮-౪). (౧౫ ఊతిః = అవనం = రక్షా). 'ఆత్వా రథం యథోతయే సుమ్నాయ వర్తయామసి'=రక్షించుటకును సుఖము కొఱకును రథము నీకై తిరిగివచ్చును. (౮-౫౭-౧). ఇదియు నిగమమగును. (౧౬. హసమానే = స్పర్ధమానే, హర్షమానే) అ.౯-౩౯ లో నిది వ్యాఖ్యానింపబడును. ౧౭ పడ్భిః=పానైః స్పాశనైర్వా) 'వమ్రక' యింద్రుని శరణుజొచ్చెను. (సోమ-)పానముతో లేదా గుణ వర్ణనతో (౧౦-౯౯-౧౨) (పడ్భిః) (సోమ-) పానముతో (=యింద్రుని కొఱకు సోమ రసమును తీసుకొని) లేదా, (గుణములను) స్పర్శించునట్టి స్తుతులతో (పా.భ్వా. ప. వల్ల లేదా స్పశ్ వల్ల). (౧౮-ససం = స్వపనం) నిద్రపోవుచున్న వానివలె, అప్పుడప్పుడగుపడు విద్యుత్ వలె ప్రకటమగు ప్రకాశమైన అగ్నిని వాడు పొందెను. (౧౦-౭౯-౩) నిద్రపోవునట్టిది అంతరిక్షజ్యోతి (విద్యుత్), ఏలయన సూర్యుని యొక్క

అగ్ని యొక్క నిత్య దర్శనము కలుగునట్లుగా విద్యుద్దర్శనము కాకుండును. ఆ జ్యోతిపతి జాజ్వల్యమైన (అగ్ని) దానిని వాడు పొందెను. (౧౯. ద్వితా=ద్వంద) రెండు ప్రకారములనుండునట్టి అన్నము వల్ల సుఖముత్పనము జేయునట్టిది. (౩-౧౭-౫). రెండు ప్రకారములనగ, అంతరిక్షమందును ద్యులోకమందును (ఇంద్రుడు, లేక వాయువు (వృష్టిద్వారా అన్నముత్పన్నముజేయును) శంభుః-సుఖమును ఉత్పన్నము జేయువాడు. (౨౦-వ్రాః-వ్రాత్యాః) వేటకాడు మృగమును వెదకునట్లు (౮-౨-౬).

వివరణ:- అక్షాః=అశ్, వల్లనగును, లేదా, క్షి వల్ల లేదా, క్షర వల్ల నగును, సందేహముండుట వల్ల నిఘంటువునందు 'అక్షాః' పదమే పఠింప వలసివచ్చెను. 'సోమో అక్షాః' అని జోడించిన పాఠము 'అక్షాః' పదము యొక్క జాడ తెలియుటకు.

వరాహో మేఘో భవతి వరాహారః। 'వరమాహారమాహార్షీ' రితి చ బ్రాహ్మణమ్। విధ్యద్వరాహం తిరో అద్రిమస్తా' ఇత్యపి నిగమో భవతి। అయమపీతరో వరాహ ఏతస్మాదేవ। బృహతి మూలాని, వరం వరం మూలం బృహతీతి వా। 'వరాహమిన్ద్ర ఏముషమ్' ఇత్యపి నిగమో భవతి। అఙ్గిరసోఽపి వరాహా ఉచ్యన్తే। 'బ్రాహ్మణస్పతి ర్వృషభిర్వరాహైః। అథాప్యేతే మాధ్యమికా దేవగణా వరాహవ ఉచ్యన్తే। 'పశ్యన్హిరణ్యచక్రా నయోదంష్ట్రాన్విధావతో వరాహూన్'। స్వసరాణ్యహాని భవన్తి స్వయం సారీణ్యపి వా స్వరాదిత్యో భవతి। స ఏనాని సారయతి। 'ఉస్రా ఇవ స్వసరాణి' ఇత్యపి నిగమో భవతి। శర్యా అఙ్గులయో భవన్తి (సృజన్తి కర్మాణి।) శర్యా ఇషవః శరమయ్యః। శరః శృణాతేః। 'శర్యాభిర్న భరమాణో గభస్త్యోః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। అర్కో దేవో భవతి। యదేనమర్చన్తి అర్కో మన్త్రో భవతి యదనేనార్చన్తి। అర్కమన్నం భవత్యర్చతి భూతాని। అర్కో వృక్షో భవతి సంవృత్తః కటుకిమ్నా॥

తెలుఁగు :- (౨౧-వరాహ = మేఘః, పంది, వరాహః = అంగిరసః. విరాహవో మరుతః). ఉత్తమ (జల-) ఆహారము గల; యీ అర్థమున బ్రాహ్మణమందున్నది. 'మేఘమును సమీపించి అది కొట్టగా దానిపైని వజ్రములు పడెను. (౧-౬౧-౭). ఇదియు నిగమమగును. రెండవ వరాహ పదము (సూ అర) కూడనట్లే యర్థమిచ్చును. వేళ్లను పెల్లగించును; 'ఓ యింద్రా! దొంగలించునట్టి వరాహమును (నీవే కొట్టితివి) (౮-౬౬-౨౦). ఇదియు నిగమమగును. వరాహ శబ్దము అంగిరస అను అర్థము కూడ తెలుపును. 'బ్రాహ్మణస్పతి శ్రేష్ఠమైన అంగిరసులతో ధనమును పొందెను (౧౦-౬౭-౭). అంతరిక్ష దేవగణము (మరుత్) కూడ వరాహమనబడును. 'బంగారు చక్రము కలది, లోహపు కోరలు కలది (చక్రధారా) యిటునటు పరుగెత్తుచు మరుత్తులను

చూచుచు (౧-౮౮-౫). (౨౨-స్వసరాణి=దినములు; (స్వ+సృ) తమంతటతాము పోవును; లేదా, స్వర్ వల్ల సూర్యుడగును, (స్వర్+సృ+ణిచ్) దినములు పోవగ జేయును. 'దినముల వైపు కిరణములు వచ్చునట్లు (౧-౩-౮) ఇదియు నిగమమగును. (౨౩. శర్యాః= అంగుళులు కర్మలు చేయును). శర్యాః = బాణము, శరమును నిర్మించుటలోనగును. శర, శౄ = హింసాయాం క్ర్యా.ప.వల్ల. 'రెండు భుజములందును స్థితమైయున్న ధనుస్సు ధరించి యొకడు బాణములతో (పీడించును) (౧-౧౦౦-౫). యిదియు నిగమమగును. (౨౪-అర్కః = దేవ, మన్త్రః, అన్నం, వృక్ష విశేషశ్చ) పూజించునది కాబట్టి 'అర్కః'; పూజనీయమగుటచే 'అర్కః- మంత్రం; ప్రాణధారులకు సత్కారము జేయుటచే అన్నం=అర్కః; అర్క వృక్షము (=అక్క) వ్యాపించుట చేత; (పృ.వల్ల) చేదగుట వల్ల వృక్షము. ౪

గాయన్తి త్వా గాయత్రిణోఽ ర్చన్త్యర్కమర్కిణః। బ్రహ్మాణాస్త్వా శతక్రత ఉద్వంశమివ యేమిరే॥ (ఋ. ౧-౧౦-౧)

గాయన్తి త్వాగా యత్రిణః ప్రార్చన్తి తేఽ ర్కమర్కిణో బ్రాహ్మాణాస్త్వా శతక్రత ఉద్వేమిరే వంశ మివ। వంశో వనశయో భవతి వననాచ్ఛ్రూయత ఇతి వా। పవీ రథనేమిర్భవతి యద్విపునాతి భూమిమ్। 'ఉత పవ్యా రథానామద్రిం భిన్దన్త్యోజసా'। 'తం మరుతః క్షురపవినా వ్యయు' ఇత్యపి నిగమౌ భవతః। వక్షో వ్యాఖ్యాతమ్ ధన్వానరిక్షం ధన్వన్త్యస్మాదాపః। 'తిరోధన్వాతిరోచతే' ఇత్యపి నిగమో భవతి। సినమన్నం భవతి 'సినాతి భూతాని'। 'యేన స్మా సినం భరథః' సఖిభ్యః 'ఇత్యపి నిగమో భవతి। ఇత్థాముథేత్యేతేన వ్యాఖ్యాతమ్। సచా సహేత్యర్థః । 'వసుభిః సచాభువా'। వసుభిః సహభువౌ! చిదితి నిపాతోఽ నుదాత్తః పురస్తాదేవ వ్యాఖ్యాతః। అథాపి పశునామేహ భవత్యుదాత్తః। 'చిదసి మనాసి'। చితాస్త్వయి భోగాశ్చేతయస ఇతి వా। ఆ ఇత్యాకార ఉపసర్గః పురస్తాదేవ వ్యాఖ్యాతః అథాప్యధ్యర్థే దృశ్యతే। 'అభ్ర ఆఀ అపః'। అభ్రే ఆ అపః। అపోఽ భ్రేఽ ధీతి। ద్యుమ్నం ద్యోతతేర్యశో వాన్నం వా। 'అస్మే। ద్యుమ్నమధి రత్నం చ ధేహి 'అస్మాసు ద్యుమ్నం చ రత్నం చ ధేహి ॥ ౫

తెలుంగు:- గొప్ప శక్తి (లేక జ్ఞానము) కల ఇంద్రా! సామగానము జేయు వారు నీకై గానము జేయుదురు (పొగడుదురు). పూజనీయ దేవతవగు నిన్ను మంత్రముల దెలిసినవారు పూజింతురు. నీచేత బ్రాహ్మణులు వెదురువలె ఉన్నతిని పొందుదురు. యజ్ఞమందు నీ మహిమయే అధికము చేయుదురు (ఋ. ౧-౧౦-౧).

వంశ- వనమందు స్థితమైన, లేదా వంశ- పతాకము రీతి. సేవన వల్ల ప్రసిద్ధమైనది, (వనస్+శ్యూ. వల్ల.) అర్క అర్కిణః - అర్క = దేవతా, అర్కిణః లో అర్క మంత్రమునకు అభిప్రేతమగును. (౨౫- పవి = రథము యొక్క వాడియైన అంచు, భూమిని రాచుటవల్ల. 'మఱియు తన రథము యొక్క వాడి అంచుతో పర్వతములను పగులగొట్టును. మరుత్- (౫-౫౨-౯). 'మరుత్తులు ఆవృత్తుని 'క్షరపవి' తో నాశనముజేసిరి. రెండును నిగమము లగును. (౨౬-వక్షస్) (అధ్యా.౪-౧౬లో వ్యాఖ్యాతమయ్యెను. (౨౭-ధన్వ- అంతరిక్షము = దీని నుండి జలము వచ్చును. అంతరిక్షమును మీరి ప్రకాశించు (అగ్ని) (౧౦-౧౮౭-౨). (౨౮-సిన = అన్నము) ప్రాణులను బంధించును. 'ఏ మహిమ వల్ల ఓ మిత్ర వరుణులారా! మీరు అన్నము ధరించుచున్నారో, ఆ యజమానుల కొఱకు' (౩-౬౨-౧).

(౨౯-ఇత్థా=అముథా (అధ్యా.౩-౧౬) (౩౦- సచా = కూడా ఉండు భావము . 'వసువులతో కూడి' (సోమపానము) (౮-౩౫-౧). (౩౧-చిత్, నిపాత అనుదాత్తము) (అధ్యా ౧-౪) లో వ్యాఖ్యాతమయ్యెను. కాని, ఇక్కడ, పశువు అని అర్థము కలిగి ఉదాత్తమగును. 'నీవు బుద్ధినిచ్చువాడవు. శూరత్వమిచ్చువాడవు (యజు.౪-౧౯) ౩౨. చిత్ = మీ యందు భోగము కూడియున్నది. లేదా, నీవు బుద్ధినిచ్చువాడవు. 'ఆ' ఇక్కడ ఆ కార ఉపసర్గ (అధ్యా. ౧-౩) వ్యాఖ్యాతమయ్యెను. అధి (మీద) అను అర్థము కూడనగు పడుచున్నది. 'మేఘముల మీద జలముల (౫-౪౮-౧) (౩౩-ద్యుమ్నంద్యుత్ (భ్వా.ఆ.) యశము కాని అన్నము కాని అర్థమిచ్చును.) 'మా యందు యశము (అన్నము) రత్నము స్థాపించుము (౭-౨౫-౩).

ప్రథమ పాదము సమాప్తము

పంచమాధ్యాయము

ద్వితీయ పాదము

పవిత్రం పునాతేః। మన్త్రః పవిత్రముచ్యతే। 'యేన దేవాః పవిత్రేణాత్మానం పునతే సదా।' ఇత్యపి నిగమో భవతి। రశ్మయః పవిత్రముచ్యన్తే। 'గభస్తిపూతో నృభిరిద్భిః సుతః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। ఆపః పవిత్రముచ్యన్తే। 'శతపవిత్రాః స్వధయా మదన్తీః బహూదకాః। అగ్నిః పవిత్రముచ్యతే। వాయుః పవిత్రముచ్యతే। సోమః పవిత్రముచ్యతే। సూర్యః పవిత్రముచ్యతే । ఇన్ద్రః పవిత్రముచ్యతే। 'అగ్నిః పవిత్రం సమా పునాతు వాయుః సోమః సూర్యః ఇన్ద్రః పవిత్రం తే మా పునన్తు। ఇత్యపి నిగమో భవతి। తోదస్తుద్యతేః ॥ ౬

తెలుంగు :- (౩౪– పవిత్రం = మంత్రః, రశ్మయః, ఆపః అగ్నిః, వాయుః, సోమః, సూర్యః, ఇంద్రశ్చ). పవిత్రం, పూఞ్ పవతే, (క్ర్యా.ఉ.) 'ఏ మంత్రము వల్ల దేవతలు (ఋత్విజ యజమానులు) తమకు తాము సదా పవిత్రము జేసికొందురో (సా.ఉ.ఆ.౫–౨–౮–౫) స్పర్శ చేత పవిత్రము చేయు రశ్మలు' 'రశ్మల చేత పవిత్రమైన (ఋత్విజులు) (౯–౮–౩౪౬). ఇదియు నిగమ మగును. పవిత్రము జేయుట వల్ల జలమగును. 'అధికముగ జలములు గల, అన్నము ఉత్పన్నము చేసి దానితో తృప్తులను కావించుచు (దేవతా మార్గమున పోవును) (ఋ.౭–౪౭–౩) శతపవిత్రాః – అధికముగ జలములు కల. (౩౫–తోదః భూమేర్బిలం, కూప ఇత్యేకే.) తోద, తు (వ్యయతే. తు.ఉ.) తున్నం భవతి –ఛేదింపబడినది. ౬

పురు త్వా దాశ్వాన్వో చేఽ రిరగ్నే తవ స్విదా। తోద,స్యేవ శరణ ఆ మహస్య। బహుదాశ్వాన్వాభిహ్వయామ్యరిరమిత్ర ఋచ్యతేః। ఈశ్వరోఽ ప్యరి రేతస్మాదేవ। యదన్య దేవత్యా అగ్నావాహుతయో హూయన్త ఇత్యేతద్ దుష్ట్వైవమవక్ష్యత్। 'తోదస్యేవ శరణ ఆ మహత్య'। తుదస్యేవ శరణేఽ ధిమహతః। స్వఞ్చాః సు అఞ్చనః। 'అజుహ్వానో ఘృతపృష్ఠః స్వఞ్చాః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। శిపివిష్టో విష్ణురితి విష్ణోర్ద్వేనామనీ భవతః। కుత్సితార్థీయం పూర్వం భవతీత్యౌపమన్యవః॥ ౭

తెలుగు: - ఎక్కువగ హవి యిచ్చుచు బాగా పెద్దదగు జలాశయము ఆవరణలోనికి (సముద్రము) చేరు జలముల వలె (మరియు జలచరము) (ల వలె) నీ ఆవరణలోన చేరి నేను నిన్ను పిలుచుచున్నాను. దేని కొరకు యితర దేవతలకు కూడ ఆహుతులు అగ్నియందు హోమము చేయబడు చున్నవో చూచి అది ఎంత గొప్ప జలాశయ ఆవరణో చెప్పనగును. (౩౬-స్వఞ్చాః-మంచిగతి కలయట్టి.) 'నాల్గు ప్రక్కల నుండి హోమమైన ఘృతము యెవ్వరి పీఠముపై నున్నది (ఘృతముతో కప్పబడి). మంచిగతి కల అగ్నిదూతపై (౫-౩౭-౧). ఇదియు నిగమమగును (౩౭, ౩౮ శిపి విష్ట, విష్ణు=విష్ణునకు నామములు. ఔపమన్యుని మతమేమన-శిపివిష్ట=అశ్లీల అర్థము కల యట్టిది (నిందార్థము). ౭

కిమిత్తే విష్ణో పరిచక్ష్యం భూత్ప్ర యద్వవక్షే శిపివిష్టో అస్మి మా వర్పో అస్మదప గూహ ఏతద్యదన్యరూపః సమిథే బభూథ॥ (ఋ.౭-౧౦౦-౬)

కిం తే విష్ణోఽప్రఖ్యాతమేతద్భవత్య ప్రఖ్యాపనీయం యన్నః ప్రబ్రూషే శేప ఇవ నిర్వేష్టితోఽస్మీత్యప్రతిపన్నరశ్మిః । అపి వా ప్రశంసానామైవాభిప్రేతం స్యా కిం తే విష్ణో ప్రఖ్యాతమేతద్భవతి ప్రఖ్యాపనీయం యదుత ప్రబ్రూషే శిపివిష్టోఽస్మీతి ప్రతిపన్నరశ్మిః। శిపయోఽత్ర రశ్మయ ఉచ్యన్తే తైరావిష్టో భవతి। 'మావర్పో అస్మదప గూహ ఏతత్'। వర్ప ఇతి రూపనామ వృణోతీతి సతః। యదన్యరూపః సమిథే సంగ్రామే భవసి సంయతరశ్మిః। తస్యోత్తరా భూయసే నిర్వచనాయ ॥ ౮

తెలుగు:- ఓ విష్ణో! నీ రూపు నీవు చెప్పినంత (నేను శిపి విష్టనైయున్నాను అని) చెప్పుటకు యోగ్యమైనదా! ఈ రూపమును మా నుండి దాచవద్దు, యుద్ధమందు నీవు రెండవ రూపము ధరింతువు (౭-౧౦౦-౬). 'ఓ విష్ణో యీ అప్రసిద్ధమైన (దాచదగిన) నీ రూపమును జూపుదువా, నీవు చెప్పిన శేప (శిశ్నః) వలె నగ్న (దిసమొల) రూపము=రశ్ములు పొందకయుండి. లేదా, శిపి విష్ట ప్రశంసాపదమే అభిప్రేతమైనచో-ఓ విష్ణో ! నీ ప్రసిద్ధ యోగ్య రూపము (నేను రశ్ములచే చుట్టబడియున్నట్టి అని నీవు చెప్పిన రూపము.) ఇక్కడ, శిపి=రశ్మి అగును. 'ఈ రూపమును మా నుండి దాచకుము.' 'వర్పస్ = రూపము'. (ఆశ్రయుని) స్వీకరించు(ఆశ్రయుని) అట్లగుటవల్ల. నీ రెండవ రూపము, సమిథే=సంగ్రామ మందుండును, అడ్డగించిన రశ్ములు కలయట్టి. తరువాతి మంత్రములో అధికముగా విప్పి చెప్పబడును. ౮

ప్రతత్తే అద్య శిపివిష్ట నామార్యః శంసామి వయునానివిద్వాన్। తం త్వా గృణామి తవసమత వ్యానక్షయన్తమస్య రజసః పరాకో ॥ ఋ.౭-౧౦౦-౫ ॥

తత్తేఽద్య శిపివిష్ట నామార్యః ప్రశంసామి। అర్యోఽహమస్మీశ్వరః స్తోమానామ్। అర్యస్త్వమసీతి వా। తం త్వాం స్తౌమి తవసమతవాస్తవస ఇతి మహతో నామధేయముదితో భవతి। నివసన్తమస్య రజసః పరాకే పరాక్రాన్తే। అఘృణిరాగత ఘృణిః 'అఘృణే సంసచావహై'। ఆగతఘృణే సంసేవావహై। పృథుజ్రయాః పృథుజవః। 'పృథుజ్రయా అమినిదాయుర్దస్యోః। ప్రామాపదాయుర్దస్యోః॥ ౯

తెలుగు:- ఓ శిపివిష్ట! (రశ్మిలతో నిండియున్నవాడా!) నీ యొక్క కర్మలను తెలిసినట్టి నేను (స్తుతికి) సమర్థుడనైయున్న నేను నీ నామ ప్రశంస జేయుదును. నేను గొప్పవాడను కాకున్నను యీ లోకమునకు పైని దూరముగనున్న గొప్ప వానిని స్తుతింతును (౭-౧౦౦-౫). 'నేడు, సమర్థుడైన నేను ఓ శిపివిష్ట! నీ యొక్క ఆ నామమును ప్రశంసించుదును. అర్య=సమర్థుడను, స్తోత్రము జేయుటకు నేను ప్రశంసింతును. లేదా, నీవు సమర్థుడవు, నిన్ను స్తుతింతును. తవస = గొప్పది, (నివసించియున్నట్టి, ఈ లోకమున). పరాకే = దూరము పోయెను. (స్థానమందు). (౩౯-అఘృణి = వచ్చియున్న తేజము గలది. 'వచ్చియున్న తేజము గల (పూషన్) మనమిరువురము సంగతమౌదుము.' (౬-౫౫-౧). (౪౦-పృథుజ్రయాః = గొప్ప వేగము గల. 'గొప్ప వేగవంతుడగు ఆ యింద్రుడు దస్యుల ఆయువు నష్టము జేయును. (ఋ.౩-౪౯-౨) ॥ ౯ ॥

అగ్నిం నరో దీధితిభిరరణ్యోర్హస్త చ్యుతీ జనయన్త ప్రశస్తమ్। దూరేదృశం గృహపతిమథర్యుమ్॥ దీధితయోఽఙ్గులయో భవన్తి ధీయన్తే కర్మసు। అరణీ ప్రత్యృత ఏనే అగ్నిః సమరణాజ్జాయత ఇతి వా। హస్తచ్యుతీ హస్తప్రచ్యుత్యాఽజనయన్త ప్రశస్తమ్। దూరేదర్శనం గృహపతిమతనవన్తమ్ ॥ ౧౦

తెలుగు:- (౪౧-అథర్యుం-అతనవన్తం=గతి గలట్టి. (యజ్ఞ) స్వామి దూరము చూచునట్టివాడు (లేదా దూరమున కనుపించువాడు) గృహ యజమాని, గతిశీల, ప్రశంసనీయ అగ్నిని అరణుల నుండి అంగులుల ద్వారా హస్తగతి చేత ఉత్పన్నము చేసెను (౭-౧-౧). దీధితి-కర్మల జేయుట చేత అంగులు లగును. అరణి, అగ్ని దీనిని ఆశ్రయించియుండును. (ఋ. భా. ప. వల్ల) లేదా, అరణుల సంగతముచేత అగ్ని పుట్టును. హస్త చ్యుతీ= హస్తముల యొక్క గతి ॥ ౧౦ ॥

'ఏకయా ప్రతిధాऽపిబత్సాకం సరాంసి త్రింశతమ్। ఇన్ద్రః సోమస్యకాణుకా, 'ఏకేన ప్రతిధానేనాపిబత్సాకం సహేత్యర్థః। ఇన్ద్రః సోమస్య కాణుకా కాన్తకానీతి వా, క్రాన్తకానీతి వా కృతకానీతి వా। ఇన్ద్రః సోమస్య కాన్త ఇతి వా కణే ఘాత ఇతి వా కణే హతః। కాన్తిహతః తత్రైతద్యాజ్ఞికా వేదయన్తే త్రింశదుక్థపాత్రాణి మాధ్యందినే సవన ఏకదేవతాని, తాన్యేతస్మిన్కాల ఏకేన ప్రతిధానేన పిబన్తి తాన్యత్ర సరాంస్యుచ్యన్తే! త్రింశదపర పక్షస్యాహోరాత్రా స్త్రింశత్పూర్వపక్షస్యేతి నైరుక్తాస్తద్య ఏతాశ్చాన్ద్రమస్య ఆగామిన్య ఆపో భవన్తి రశ్మయస్తా అపరపక్షే పి బన్తి। తథాపి నిగమో భవతి। 'యమక్షితి మక్షితయః పిబన్తీ' తి। తం పూర్వపక్షే ఆప్యాయయన్తి। తథాపి నిగమో భవతి। 'యథా దేవా అంశుమాప్యాయయన్తీతి'। అద్రి గుర్మన్త్రో భవతి గవ్యధికృతత్వాత్। అపి వా ప్రశాసనమేవాభిప్రేతం స్యాత్తచ్ఛబ్ద వత్వాద్. 'అద్రిగో శమీధ్వం సుశమి శమీధ్వం శమీధ్వమద్రిగో' ఇతి। అగ్నిరప్యద్రిగురుచ్యతే। 'తుభ్యం శ్చోతన్త్యద్రిగో శచీవః। అధృతగమన। కర్మవన్। ఇంద్రోప్యద్రిగురుచ్యతే। 'అద్రిగవ ఓహమిన్ద్రాయే' ఇత్యపి నిగమో భవతి। ఆంగూష స్తోమ అఘోషః । 'ఏనాంగూషేణ మయమిన్ద్రవన్తః। అనేన స్తోమేన వయమిన్ద్ర వన్తః॥ ౧౧

తెలుఁగు: - (౪౨ కాణుకా=కాన్తకాని, క్రాన్తకాని, కృతకానివా = ప్రియమైన, నిండియున్న, సిద్ధము చేయబడిన (నిర్మించబడిన). 'ఒక గ్రుక్కతో ఇంద్రుడు సోమరసము యొక్క ముప్పది ప్రియమైన 'సరోవర' జతజేసి త్రాగెను (౮-౭౭-౪). ఇంద్రుడు సోమరసమును చేర్చి ఒక్క గ్రుక్కతో త్రాగెను. కాణుకా- ఇంద్రుడు సోమరసమునకు ప్రియుడు. లేదా, కాణుకా కణేఘాత=కణే హతః = పూర్తిగా నిచ్ఛయించి (మనస్సు నిండుగ త్రాగెను). ఈ విషయములో, మాధ్యందిన సవనమందు ముప్పది ఉక్థ పాత్రలు యేక దేవత (ఇంద్రదేవత) అగును అని యాజ్ఞికులు చూపుదురు. ఈ సమయమున ఒక్క గ్రుక్కతో త్రాగెదరు. దానిని **'సరోవర'** అని అందురు. నైరుక్తాభిప్రాయ మేమన- ముప్పది దిన (రాత్రులు ౧౫ దినములు ౧౫)ములని చెప్పుదురు, అట్టివి ౩౦ కృష్ణ పక్షమున ౩౦ శుక్లపక్షమునకు నగును. వెన్నెల రాత్రిలో గలుగు జలము (మంచు) అగును, వాటి రశ్మలు కృష్ణపక్షమందు త్రాగబడును. ఇదియు నిగమమగును. 'క్షీణ చంద్రుడు (అక్షితి) క్షీణించని కిరణములు త్రాగును. (యజు. ౫-౭) 'శుక్లపక్షమందు చంద్రుడు వృద్ధిబొందును.' ఇదియును నిగమమగును. **'దేవతలు' 'సోమ'** ను వృద్ధిజేయునట్లు (౫-౭) (౪౩- అద్రిగు = మంత్రము; గొ విషయమున అధికృతమైయుండుట వల్ల. లేదా, (అద్రిగునామి) దేవతలలో శమితయుగును. దాని ప్రేరణ అభిప్రేతము కావచ్చును; ఏలయన ఆ మంత్రము ఆ

శబ్దమును కలిగియున్నది. ఓ అధ్రిగో, మీరు సమస్తమును ఖండింపుడు, బాగా ఖండింపుడు, ఖండింపుడు ఓ అధ్రిగో! (ఐత. బ్రా. ౨-౧-౭) అగ్నిని కూడ అధ్రిగో అందురు, 'నీ కొఱకు క్రిందపడుచున్న ఘృత బిందువులు, అడ్డములేని గతి గల, శక్తి గలవాడా! (శచీవః=కర్మ కలయుట్టివాడు). ఇంద్రుడు కూడ అధ్రిగు అగును, 'అప్రతిహత గతి కలవాడైన ఇంద్రుని జేరునట్టి స్తోమమును పంపుచున్నాను. (౧-౬౧-౧). ఇదియు నిగమమగును. (౪౪-ఆంగూష=స్తోత్రమగును. ఉన్నత ఘోషణ. (ఈ స్తోత్రముతో మేము ఇంద్రునితో కూడి సంగ్రామమందు శత్రువులను నిరోధింతుము (౧-౧౦౫-౧౯).

తెలుంగు: - మాధ్యందిన సవనమందు మూడు ఉక్థ పర్యాయములగును. ప్రతి పర్యాయమున పది పది సోమ చమసలగును. ఆ ౩౦. సోమపాత్రలు యింద్రుని కొఱకే యగును.

(అధ్రిగు) ఈ మంత్రము గౌ అధికరణమున పఠింపబడెను. - అధిగు, అధ్రిగు యైనది (దుర్గాచార్య).

ఆపాన్త మన్యుస్తృపల ప్రభర్మాధునిః శిమీ వాఞ్ఛ రుమాఁ ఋజీషీ। సోమో విశ్వాన్యతసా వనాని నార్వాగిన్ద్రం ప్రతిమానానిదే భుః (౧౦-౮౯-౫)

ఆపాతతమన్యుస్తృప్రప్రహారీ క్షిప్రప్రహారీ సృప్రప్రహారీ సోమో వేన్ద్రో వా। ధునిర్ధూనోతేః। శిమీతి కర్మనామ శమయతేర్వా శక్రోతేర్వా। ఋజీషీ సోమో 'యత్సోమస్య పూయమానస్యాతిరిచ్యతే తదృజీషమపార్జితం భవతి' తేనర్జీషీసోమః। అథాప్యైన్ద్రో నిగమో భవతి 'ఋజీషీ వజ్రీ' ఇతి। హర్యోరస్య స భాగో ధానాశ్చేతి। ధానా భ్రాష్ట్రే హితా భవన్తి, ఫలే హితా భవన్తీతి వా। 'బబ్ధాం తే హరీ ధానా ఉప ఋజీషం జిఘ్రతామ్' ఇత్యపి నిగమో భవతి। ఆది నాభ్యాసేనోపహితేనోప ధామాదత్తే బభస్తి రత్తి కర్మా సోమః సర్వాణ్యతసాని వనాని నార్వాగిన్ద్రం ప్రతి మానాని దభ్నువన్తి యై రేనంప్రతిమిమతే నైనం తాని దభ్నువన్త్యర్వాగేవైనమ ప్రాప్య వినశ్యన్తీతి। ఇన్ద్రప్రధానేత్యేకే నైఘంటుకం సోమకర్మ। ఉభయ ప్రధానేత్య పరమ్। శమశా శు అశ్నుత ఇతి వా శ్మాశ్నుత ఇతి వా। 'అవశ్మశా రుధద్వాః'। అవారుధచ్ఛమశా వారితి ॥ ౧౨

తెలుంగు :- పోయిన తేజము గలవాడు, శీఘ్రముగ ప్రహరించగలవాడు, (శత్రువులను) కంపింపజేయువాడు, కర్మజేయువాడు, ఆయుధములు గలవాడు, ఋజీష కలవాడు, సోమరహితుడు (మారేడు లతలు వృక్షములు) మఱియు వనముల ప్రతినిధి రూపముతో యింద్రుని వద్ద మోసము జేయడు. (౧౦-౮౯-౫).

తేజము (క్రోధము, ప్రకాశము). ధునిః, దూ ఇః (కమ్పనే స్వా.ఉ.) శిమీ=కర్మ శమ (చు.ఉ.) లేక, శక్ (స్వా.ఉ.) ఋజీష కలవాడు, సోముడు; కప్పబడియున్న సోమునకు రావలసిన భాగము మిగులునట్టి దానిని ఋజీషయందురు. **'ఋజీషీ వజ్రీ'** యిక్కడ ఇంద్రునికి ఋజీష పదము వర్తించును (౫-౪౦-౪). ఆ ఋజీష మఱియు ధాన్యము యజ్ఞమునందు అశ్వములకు (యింద్రుని) భాగము అగుట వల్ల, యింద్రుడు ఋజీషియనబడును. ధానాః=బట్టి (ఆవము)లో వేసిన, లేక, అందులో నుండి యెత్తి తీసి బల్లపై వేయబడిన. ధాన్యము, ఋజీష, యింద్రాశ్వముల భాగమని మంత్ర ప్రమాణమున్నది. 'ఓ యింద్రా! నీ గుఱ్ఱము ధాన్యము తిని ఋజీషను వాసన జూచెను' ఇదియు నిగమమగును. ఇక్కడ **'బబ్ధాం'** భస్ యొక్క రూపము. ఆది యందు అభ్యాస (ద్విత్వము) యొక్క రూపము; తర్వాత ఉపధా (భస్. కు అ) లోపమై (ఘ సి భసోర్హలిచ, ౬-౪-౧౦౦) మఱియు, ద్, జస్ యై బబ్ధా రూపము వచ్చెను. బభస్తి=తినుట (౩-౯). ఈ మంత్రమున, ఇంద్రుడు ప్రధానమని కొందఱు, సోమకర్మ గౌణమనియు, సోమ యింద్రులు (రెండును) ప్రధానమని కొందఱు చెప్పుదురు. (౪౬-శమశా=శీఘ్రముగ వ్యాపించునట్టి (నది, లేక, కాలువ) లేదా, శరీరమందు వ్యాపించునట్టి (నాడీ) ౧౨
(౧౦-౧౦౫-౧)

వివరణ:-(౧౦-౮౯-౫) ఈ మంత్రములోని శబ్దములు అప్రసిద్ధార్థకములుగ నున్నవి. సోమ, యింద్ర, వర్ణన యుండుట వల్ల 'ఆపాన్త మన్యుః' యిత్యాదులు దేనికి విశేషణములగునో నిర్ధారణ చేయుట కఠినమగును. కావున, దీని తాత్పర్యములో మత భేదము కలిగినది. నిరుక్తములోనిది వక్కాణింపబడెను. 'ఆపాన్త మన్యు' యిత్యాదులన్నియు యింద్రునికి విశేషణములని కొందఱు చెప్పుదురు. ఈ మంత్రమునకు యింద్రుడు దేవతయైయున్నాడు, సోమునికి నైఘంటుక వర్ణన యున్నది. మొదటి మూడు పాదములును సోమ సంబంధము **'సోమో విశ్వాన్యత సా వనాని'** అని అర్థము చెప్పి నాల్గవ పాదము ఇంద్రుని సంబంధమని మఱి కొందఱు చెప్పుదురు. ఈ ప్రకారము, యీ మంత్రముతో రెండిటికి (సోమ,యింద్ర) సంబంధమున్నదని చెప్పవచ్చును.

ద్వితీయ పాదము సమాప్తము

పంచమాధ్యాయము

తృతీయ పాదము

ఉర్వశ్యప్సరా ఉర్వభ్యశ్నుత ఊరూభ్యామశ్నుత ఉరుర్వావశో౽స్యాః । అప్సరా అప్సారిణ్యపి వాప్స ఇతి రూపనామాప్సాతేరప్సానీయం భవతి। ఆదర్శనీయం వ్యాపనీయం వా స్పష్టం దర్శనాయేతి శాకపూణిర్యదప్స ఇత్యభక్షస్యాప్సో నామేతి వ్యాపినస్తద్రా భవతి రూపవతీ తదనయాత్తమితి వా తదస్యై దత్తమితి వా । తస్యా దర్శనాన్మిత్రా వరుణాయో రేతశ్చస్కన్ద। తదభివాదిన్యేషర్గ్భవతి ॥ ౧౩

తెలుఁగు:- (౪౭. ఉర్వశీ=అప్సరా- మిక్కిలి (యశము) వ్యాప్తమై యున్నది. లేదా, ఊరువులతో వ్యాప్తమై యున్నదగును. లేదా, మిక్కుటమగు నిచ్ఛకలది. అప్సరాః =జలములందు సంచరించునది, లేదా, 'అప్స'=రూపమునకు నామము, అ+ప్సా=భక్షణే (అ. ప. వల్ల.) అ+ప్సానీయం=భక్షణకు అయోగ్యమైనది. (కాని) పూర్తిగ చూచుటకు యోగ్యమైనది. లేదా, స్పష్టముగా చూచుటకు వ్యాప్తయోగ్యమైన దగును. (అప్లౄ వ్యాప్తౌ. స్వా. స. వల్ల). 'అ అభక్ష్య (చక్మావయం = మేము తింటిమి' (యజు. ౩౦-౧౭)-శాకపూణి మతమైయున్నది. ఇక్కడ, అప్స = అభక్ష్యము, మఱియు అప్సోనామ = వ్యాపించునది. ఇక్కడ, అప్సస్ = వ్యాపించునట్టి దానికి పేరు. సో అప్సస్ = రూపము గలది (అప్సరా) అగును. లేదా, రూపము దీనిని గ్రహించెను. లేదా, అప్సస్ దీనికిచ్చెను. (అప్సస్+రాదానాదానయోః అదా.ప.) దాని (ఉర్వశీ) దర్శనము వల్ల మిత్రావరుణులకు రేత స్ఖలనమైనది. దీనికి మంత్రము చెప్పబడును. ౧౩

ఉతాసి మైత్రావరుణో వశిష్ఠోర్వశ్యా బ్రహ్మన్మనసో౽ధిజాతః। ద్రప్సం స్కన్నం బ్రహ్మణా దైవ్యేన విశ్వే దేవాఃపుష్కరే స్వాదదన్త ॥ ౭-౩౩-౧౧

అప్యసి మైత్రావరుణో వశిష్ఠోర్వశ్యా బ్రహ్మన్మనసో౽ధిజాతః। ద్రప్సం స్కన్నం బ్రహ్మణా దైవ్యేన। ద్రప్సః సమ్భృతఃప్సానీయో భవతి। సర్వేదేవాః పుష్కరే త్వా౽౽ ధారయన్త। పుష్కరమన్తరిక్షం పోషతి భృతాని। ఉదకం పుష్కరం పూజాకరం

పూజయితవ్యమ్। ఇదమపీతరత్పుష్కరమేతస్మాదేవ పుష్కరం వపుష్కరం వా పుష్పం పుష్యతేః । వయునంవేతేః కాన్తిర్వా ప్రజ్ఞావా ॥ ౧౪

తెలుఁగు:- మఱియు, ఓ వసిష్ఠ! నీవు మిత్ర వరుణ పుత్రుడవు. ఓ బ్రహ్మన్! నీవు ఉర్వసి వల్ల మనస్సు చేత ఉత్పన్నమైతివి (మానస పుత్రుడవు). (మిత్ర వరుణ) వీర్యస్ఖలనమైనప్పుడు దేవతలు దివ్యబ్రహ్మ చేత నీకు పుష్కర జలము, (లేక, అంతరిక్షము)న ధారణ చేసిరి. (౭-౩౩-౧౧) దప్సస్ = పుష్టియైన భక్షణ యోగ్యమైన (స్త్రీ కొఱకు తన శరీరమున ధారణ యోగ్యమైన)దగును. (భృ.ప్సా.వల్ల). పుష్కర = అంతరిక్షము (పుష్టి జేయును) భూతములకు (వాయు, వృష్టి, మొదలైనవి యిచ్చి). జలము కూడ పుష్కరమగును; పూజా సాధనమగుట వల్ల, లేదా, పూజనీయము (పూజ పూజాయాం, చు.ఉ.వల్ల). రెండవ పుష్కరము (కమలము) కూడ అటులనే యగును. పూజకు సాధనము, లేక, పూజనీయము). లేదా, పుష్కరం = వపుష్కరం = శరీరమును పుష్టిజేయు నట్టిది. కమలము (పుష్ప, పుష్ప్ (వికసతే. ది.ప.వల్ల) (౪౮.వయున, వీ. (అ.ప.వల్ల) = కాన్తి, ప్రజ్ఞ. ౧౪

స ఇత్తమోఽ వయునం తతన్వత్సూర్యేణ వయునవచ్చకార। స తమోఽ ప్రజ్ఞానం తతన్వత్స త్యం సూర్యేణ ప్రజ్ఞానవచ్చకార । వాజపస్త్యం వాజపతనమ్। 'సనేమ వాజపస్త్యమ్' ఇత్యపి నిగమో భవతి । వాజసగన్ధ్యం గధ్యత్యుత్తరపదమ్। 'అశ్యామ వాజగన్ధ్యమ్' ఇత్యపి నిగమో భవతి। గధ్యం గృహ్ణాతేః। 'ఋభ్రా వాజం న గధ్యం యుయూషన్' ఇత్యపి నిగమో భవతి। గధ్యతిర్మిశ్రీభావ కర్మా। 'ఆగాధితా పరిగధితా' ఇత్యపి నిగమోభవతి। కౌరయాణః కృతయానః। 'పాకస్థామా కౌరయాణః 'ఇత్యపి నిగమో భవతి। తౌరయాణస్తూర్ణయానః। 'స తౌరయాణ ఉప యాహి యజ్ఞ మరుద్భిరిన్ద్ర సఖిభిః సజోషాః'। ఇత్యపి నిగమో భవతి। అహ్రయాణోఽ హ్రీతయానః। 'అనుష్ఠయా కృణుహ్యహ్రయాణ' ఇత్యపి నిగమోభవతి । హరయాణో హరమాణయానః । 'రజతం హరయాణే' ఇత్యపి నిగమో భవతి। 'య ఆరితఃకర్మణి కర్మణి స్థిరః'। ప్రత్యృత స్తోమాన్। వ్రన్దీ వ్రన్దతేర్మృదుభావకర్మణః ॥ ౧౫

తెలుఁగు:- కొంత, దృష్టి పడనట్టి (రాత్రి) చీకటిని యింద్రుడు విస్తరిల్లజేసెను, అది, సూర్యుడు ప్రకాశించునట్లు చేసెను. (౬-౨౧-౨) అతడే, తెలియనట్టి చీకటిని చేసి, అతడే (లోకమును) సూర్యుని వలన ప్రకాశవంతముగ జేసెను. (౪౯) వాజపస్త్యం = అన్నము. దీనిపైకి దేవతలు వత్తురు. దేనిపై దేవతలు వత్తురో ఆ అన్న (సోమ రూప)మును మేము సేవింతుము. (౯-౯౮-౧౨) - (౫౦) వాజగన్ధ్యం=గధ్ (ది.ఉ.) ఉత్తరపదము

(౯-౯౮-౧౨) ఇదియు నిగమమగును. (౫౧) గధ్యం- గ్రహ (క్ర్యా.ఉ.) పలుమాఱు (సంగ్రామమున) కలియునట్టి ఇంద్రుడు నిరోధించును (౪-౧౬-౧౧). ఇదియు నిగమమగును. (౫౨) - గధ్యతి కలియునట్టి, అర్థము (౧-౧౨౬-౬) ఇదియు నిగమమగును. (౫౩) కౌరయానః = సిద్ధమైన రథము గలవాడు. (౮-౩-౨౨) ఇదియు నిగమమగును. (౫౪) తౌరయానః = తేజ రథము గలవాడు. 'ఆ తేజ రథము గలవాడవై, మిత్రులైన మరుత్తులతో కలసి సమానప్రీతి గల మా యజ్ఞమునకు రమ్ము (౫౫) అహ్రాయాణః=లజ్జితములేని గతి గలవాడు (ప్రశస్తగతి) (౪-౪-౧౪) (౫౬) హరయానః = పోవుచున్నట్టి యానము గలవాడు. 'రజత (వెండి) రథ--' (౮-౨౫-౨౨). ఇదియు నిగమమగును. (౫౭) ఆరితః = అందఱకు ప్రాప్తమగునట్టిది (౧-౧౦౧-౪). (౫౮) వ్రన్దా = మెత్తనగు అర్థము గల వ్రన్ద (భ్వా.ప.వల్ల) ౧౫

'ని యద్వృణక్షి శ్వసనస్య మూర్ధని శుష్ణస్య చిద్వ్రన్దినో రోరువద్వనా'। నివృణక్షి యచ్ఛ్వసనస్య మూర్ధని శబ్దకారిణః శుష్ణస్యాదిత్యస్య చ శోషయితు రోరూయమాణో వనానీతి వా వధేనేతి వా। 'అవ్రదన్త వీళితా' ఇత్యపి నిగమో భవతి। వీళయతిశ్చ వ్రీళయతిశ్చ సంస్తమ్భ కర్మాణౌ పూర్వేణ సమ్ప్రయుజ్యేతే। నిష్పపీ స్త్రీకామో భవతి వినిగర్త సపః। సపః సపతేః స్పృశతికర్మణః। 'మానో మఘేవ నిష్షపీ పరా దాః'। స యథా ధనాని వినాశయన్తి మా నస్త్వం తథా పరా దాః। తూర్ణాశముదకం భవతి తూర్ణమశ్నుతే తూర్ణాశం న గిరేరధి ఇత్యపి నిగమో భవతి। క్షుమ్పమహిఛత్రకం భవతి యత్క్షుభ్యతే ॥ ౧౬

తెలుంగు:- 'ఓ యింద్రా! వాయువు యొక్క శిఖ పైని, లేదా (రసములను) యెండ బెట్టునట్టి, మఱియు (కిరణముల చేత ఫలాదులను పక్వము జేసి) మెత్తగా జేయునట్టి సూ[illegible] పైని కూడ, యే కారణమువల్ల జలములను క్రిందకు పంపుచున్నావు. (౧-౫౪-౫). శ్వసనస్య=శబ్దము జేయునట్టి వాయువు కొఱకు. శుష్ణస్య=ఎండబెట్టు సూర్యునికి. అత్యంత శబ్దము జేయుచు, వనా = జలములను, లేదా, వజ్రముతో. 'ఎండ మృదు[illegible]య్యెను (౨-౨౪-౩). వీళయతి, వ్రీళయాతే = వ్రన్ద శబ్ద సంబద్ధము. (౫౯) నిష్పపి = స్త్రీకామి, నిస్+సప=బయలువెడలు (సప) ప్రజననేంద్రియము కలిగినట్టి. సప = స్పర్శ (భ్వా.ప.) 'అస్థానమున వ్యభిచారి ధనమును నాశనము జేయునట్లు --' (౧-౧౦౪-౫). (౬౦) తూర్ణాశ = జలము (శీఘ్రముగ వ్యాపించు అర్థము గల) (౮-౩౨-౪). ఇదియు నిగమమగును. (౬౧-క్షుమ్ప = పుట్టకొక్కు తాకినంతనే పడిపోవును. ౧౬

కదా మర్తమరాధసం పదా క్షుమ్పమివ స్ఫురత్। కదా నః శుశ్రవద్ గిరా ఇంద్రో అంగ (౧-౮౪-౮)

కదా మర్తనామారాధయన్తం పాదేన క్షుమ్పమివావస్ఫురిష్యతి కదా నః శోష్యతి చ గిర ఇన్ద్రోఅంగ। అంగేతి క్షిప్రనామా ఞ్చితమేవా ఙ్కితం। భవతి నిచుమ్పుణః సోమో నిచాన్తపృణో నిచమనేన ప్రీణాతి ॥ ౧౭

తెలుగు:- (ఇంద్రుని) ఆరాధించని మనుష్యులను, పాదముతో పుట్టకొక్కును చేసినట్లు (పడదోయుదువు, లేదా, నశింపజేయుదువు) మా స్తుతులను యెప్పుడు శీఘ్రముగ వినెదవు. (౧-౮౪-౮). అంగ=శీఘ్రమునకు నామము. ప్రాప్తించి నదియునగును, లేదా చిన్నమగును. (౬౨ నిచుమ్పుణ=సోమా). నిచుమ్పుణః=నిచాన్తపృణః=భక్షణ వల్ల తృప్తిజేయును. ౧౭

'పత్నీవన్తః సుతా ఇమ ఉశన్తో యన్తి వీతయే। అపాం జగ్మిర్నిచుమ్పుణః'। పత్నీవన్తః సుతా ఇమేఽద్భిః సోమాః కామయమానా యన్తి వీతయే పానాయాపాం గన్తా నిచుమ్పుణః । సముద్రోఽపి నిచుమ్పుణ ఉచ్యతే నిచయనేన పూర్యతే। అవభృథోపి నిచమ్పుణ ఉచ్యతే నీచైరస్మిన్క్వణన్తి నీచైర్దధాతీతి వా। 'అవభృథ నిచుమ్పుణః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। నిచుమ్పుణ నిచుజక్వణేతి చ। పదిర్గన్తుర్భవతి॥ యత్పద్యతే॥ ౧౮

తెలుగు:- పత్నులు కల, పిండియున్న సోమమును కాంక్షించుచు (దేవతలు) త్రాగుటకు ప్రాప్తించును. (సోమ) జలములకు ప్రతిగ పోవునట్టిది, భక్షణ వల్ల తృప్తి జేయును. (౮-౮౨-౨౨). అనగా, జలముల సహితముగ (జలములు సోమ పత్నులని), వీతయే = త్రాగుట కొఱకు. నిచుమ్పుణ = సముద్రము = జలముతో పూర్తియగుట వల్ల; యిందు, క్రిందను, నీచా శబ్దము జేయును (శబ్దము బిగ్గరగా నుండదు), లేదా, యీ (స్థానమందు యజ్ఞ పాత్రలకు దిగువను (నీటిలో) పెట్టుదురు. 'ఓ అవభృథ, నిచుమ్పుణ! (యజు.౩-౪౮), యిదియు నిగమమగును. నిచుమ్పుణ, నిచుజక్వణ, కూడ కావచ్చు. (౬౩) పది=పోవునట్టిది, దేనివల్ల పోవునో (యిందువల్ల పదియగును; పద్, గతౌ. ది. ఆ.) ౧౮

సుగురసత్సుహిరణ్యః స్వశ్వో బృహదస్మై వయ ఇన్ద్రో దధాతి। యస్త్వా యన్తం వసునా ప్రాత రిత్వోము క్షీజ యేవ పదిముత్సినాతి (౧-౧౨౫-౨)

సుగర్భవతి సుహిరణ్యః స్వశ్వో మహచ్చాస్మై వయ ఇన్ద్రో దధాతి యస్త్వా యన్తమన్నేన ప్రాతరాగామిన్నతిథే 'ముక్షీజయేవ పది ముత్సినాతి' కుమారః। ముక్షీజా

మోచనాచ్చ సయనాచ్చ తతనాచ్చ। పాదుః పద్యతేః। 'అవిః స్వః కృణుతే గూహతే బుసం స పాదురస్య నిర్ణిజో న ముచ్యతే', అవిష్కురుతే భాసమాదిత్యో గూహతే బుసమ్। బుసమిత్యుదకనామ బ్రవీతేః శబ్దకర్మణో భ్రంశతేర్వా యద్వర్షన్పాతయత్యుదకం రశ్మి భిస్తత్ప్రత్యాదత్తే॥ ౧౯

తెలుఁగు:-మంచి గోవులు కలవాడు, మంచి అశ్వములు కలవాడు, మంచి ధనమున్నవాడు, యింద్రుడు వీనికి ప్రభూతాన్నమునిచ్చును. నీకు అతిథియైయున్న వారికి, ఓ ప్రాతఃకాలమున వచ్చునట్టి యింద్ర ధనము (హవి) వల్ల (తన యజ్ఞమందు) బంధింపబడును. ఉచ్చుతో పోవునట్టి (పశుపక్షుల వలె). (౧-౧౨౫-౨). మంచి గోవులు కలవాడగును, మంచి ధనము కల మంచి గుఱ్ఱములు కలవాడు, ఇంద్రుడు వీనికి ప్రభూతాన్నమొసగును, నీకు వచ్చియున్న అన్నముతో; ప్రాతఃకాలమందు వచ్చు అతిథి, పాశములతో, అట్లు పోవునట్టి పశు పక్షులకు కట్టిపెట్టును, (కుమారుడొకడు.)

ముక్షీజా=విడిచిపెట్టు, బంధించు, విస్తృతమగుటవల్ల (ముచ్+చ్+సే+తన్.వల్ల, పాశ బద్ధ పక్షి పాదములందు విడిచిపోవును, పక్షిని బంధించినట్టిది విస్తృతము జేయును. (ఉ॥.పాదుః=గతి) "సూర్యుడు (జగత్తును) ప్రకటించును, జలమును కప్పును, (మఱల లాగికొనును) ఈ శోధకునకు యీ గతి యెప్పుడూ తెగిపోదు. (యీ కర్తవ్యమును సదా పాలించును. (౧౦-౨౯-౨౪). ప్రకాశమున్న, జలమును సూర్యుడు కప్పివేయును, బుస్=జలము; శబ్దము అను అర్థమిచ్చు బ్రూఞ్ (అ.ఉ.) వల్ల, శబ్దము జేయును; లేదా భ్రంశ్ (భ్వా.ప.) వల్ల (క్రిందపడును, మేఘము నుండి). ఈ ఋగ్భాగమునకు, ఆశయమేమన). వర్షము పడిన తర్వాత, క్రిందపడిన జలమును, మఱల లాగికొనును. ౧౯

తృతీయపాదము సమాప్తము.

పంచమాధ్యాయము

చతుర్థ పాదము

వృకశ్చన్ద్రమా భవతి వివృతజ్యోతిష్కో వా వికృత జ్యోతిష్కో వా విక్రాన్త జ్యోతిష్కోవా ॥ ౨౦

తెలుంగు:- (౬౫) వృక=చన్ద్రమా. వదలబడియున్న జ్యోతిగలవాడు (వృ.వల్ల); లేదా, వికృత జ్యోతి గల (చల్లబడినకాంతి); లేదా, (గ్రహ నక్షత్రము లలో, ముదుసలియైన జ్యోతి గల అగును. ౨౦

అరుణో మాసకృద్వృకః పథా యన్తం దదశ హి। ఉజ్జిహీతే నిచాయ్యా తష్టేవ పృష్ట్యామయీ విత్తం మే అస్య రోదసీ ॥ (౧-౧౦౫-౧౮)

అరుణ ఆరోచనో మాసకృన్మాసానాం చాఽర్ధమాసానాం చ కర్తా భవతి చన్ద్రమా వృకఃపథా యన్తం దదర్శ నక్షత్ర గణమభి జిహీతే నిచాయ్య యేన యేన యోక్ష్యమాణో భవతి చన్ద్రమాః। తక్ష్ణువన్నివ పృష్ఠ రోగీ। జానీతం మేఽస్య ద్యావాపృథివ్యావితి। ఆదిత్యోఽపి వృక ఉచ్యతే యదా వృఙ్క్తే 'అజోహవీదశ్వినా వార్తికా వామాస్నో యత్సీమ ముఞ్చతం వృకస్య । ఆహ్వాయదుషా అశ్వినావాదిత్యేనాభిగ్రస్తా తామశ్వినౌ ప్రముముచతురిత్యాఖ్యానమ్। శ్వాపి వృక ఉచ్యతే వికర్తనాత్। 'వృకశ్చిదస్య వారణ ఉరామథిః'। ఉరణమథిః। ఉరణ ఊర్ణావాన్భవత్యూర్ణా పునర్వృణతేరూర్ణోతేర్వా। వృద్ధ వాశిన్యపి వృక్యుచ్యతే। 'శతం మేషాన్వృక్యే చక్షదానమృజ్రాశ్వం తం పితాన్ధం చకార'। ఇత్యపి నిగమో భవతి। జోషవాకమిత్యవిజ్ఞాతనామధేయం జోషయితవ్యం భవతి ॥ ౨౧

తెలుంగు :- ప్రకాశింపజేయువాడు, మాసములను చేయువాడు చంద్రుడు ఆకాశమార్గమున బోవుచు నక్షత్ర గణమును జూచును, చూచి, పృష్ఠ రోగమున్న (అలసియున్న, లేక, విసువుపొందిన) వడ్రంగి వలె మీద జూచును. (ఏయే నక్షత్రములతో యుక్తము కావలెనో వానితో ఉదయించును) నా యొక్క యీ స్తోత్రమును ద్యావా పృథివీకి తెలియును. (౧-౧౦౫-౧౮). అరుణః = ప్రకాశక; మాసకృత్ = మాస, అర్ధమాసములను చేయువాడు. (మాసకృత్ = మా, సకృత్ = (నాకు ఒక వారము) (ఇతి పదకారః). వృక = చంద్రమా = మార్గమున బోవుచున్న (నక్షత్ర గణమును) చూచువాడు. వృక = సూర్యుడు=చీకటిని పోగొట్టువాడు. 'హే

అశ్వియో! సూర్యునిచే పట్టుపడిన ఉషా మీ యిరువురను పిలువగా మీరు విడిపించిరి) (౧-౧౧౭-౧౬). యిట్లు ఆఖ్యానము కలదు. కుక్క=వృకమనబడును. కఱచుట చేత (కృత్ నుండి వృక) 'కుక్క కూడ వీనిదే, (ఇంద్రునిదే అడ్డగించుటకు, పొట్టేళ్లను వెదకి పట్టుకొనుటకు' (౧-౫౫-౮). ఉరణమధిః = పొట్టేళ్లను వెదకి కనిపెట్టును. ఉరణః = ఉన్నికల; ఊర్ణా, వృఞ్, (వరణే. స్వా.ఉ.వల్ల), లేదా, ఊర్ణు, ఞ్ (ఆఛాదనే (అ.ఉ.) (స్వీకారమునకు పోవును, శరీరమును కప్పుకొనును). విస్తారముగ శబ్దము (అఱపు) జేయునక్క వృకీయనబడును. 'నూఱు పొట్టేళ్లను నక్కలను యిచ్చుచు ఆ ఋజాశ్వపితను అంధమగునట్లు చేసెను. (౧-౧౧౬-౧౬). ఇదియు నిగమమగును.

(౬౬) జోషవాకం=అజ్ఞానము, సేవనయోగ్యము(మెల్లగా చెప్పు వాక్యము). ౨౧

య ఇన్ద్రాగ్నీ సుతేషు వాం స్తవత్తే ష్వృతావృథా। జోషవాకం వదతః పజ్రహోషిణా న దేవా భసథశ్చన ॥ ౬-౫౯-౪

య ఇన్ద్రాగ్నీ సుతేషు వాం సోమేషు స్తౌతి తస్యాశ్నీథోఽథ యోఽయం జోషవాకం వదతి విజఙ్జపః ప్రార్జితహోషిణౌ న దేవౌ తస్యాశ్నీథః। కృతిః కృన్తతేర్యశో వాన్నం వా। 'మహీవ కృత్తిః శరణా త ఇన్ద్ర'। సుమహత్త ఇన్ద్ర శరణమన్తరిక్షే కృత్తిరివేతి। ఇయమ పీతరా కృత్తిరేతస్మాదేవ సూత్రమయ్యుపమార్థే వా 'అవతత ధన్వాపినాకహస్తః -కృత్తివాసః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। శ్వఘ్నీ కితవో భవతి స్వం పునరాశ్రితం భవతి। 'కృతం న శ్వఘ్నీ వి చినోతి దేవనే'। కృతమివ శ్వఘ్నీ విచినోతి దేవనే। కితవః కిం తవాస్తీతి శబ్దానుకృతిః కృతవాన్వా శీర్నామకః। సమమితి పరిగ్రహార్థీయం సర్వనామానుదాత్తమ్ ॥ ౨౨

తెలుఁగు:- యజ్ఞమును వృద్ధిజేయువాడా! (ఇంద్రాగ్నీ) సోమసారము సిద్ధము చేసి నిన్ను స్తుతించును; యజమాని (దానిని నీవు భుజించెదవా) మెల్లగా మాట్లాడుచు (కేవలము జపము చేయుచుండి, హవి నొసంగనివానిని) ప్రభూత యాజ్ఞిక దేవతలారా? మీరు భుజింపరా. (౬౭-కృత్తి, కృతి (ఛేదనే. తు.ప.) = యజ్ఞము, లేక, అన్నము. (యశమును ద్వేషించువారి మర్మమును ఛేదించును; అన్నమును దురుపయోగము చేసి ఆయువును ఛేదించును. 'మిక్కిలి గొప్పదైన నీ గృహము (అంతరిక్షమున) ఓ యింద్రా! (గొప్ప) యజ్ఞము, లేక, అన్నమగును. (౮-౩౯-౬). రెండవదియగు కృత్తి సూత్రమయీ (బొంత) కూడ నట్లేయగును, (ముక్కలతో నిర్మింపబడును. లేదా, ఉపమార్థమున కగును. (కృత్తి = చర్మము, దీనివలె ధరింపబడును). 'చర్మ వస్త్రము ధరించి, చేతిలో దండము పట్టి, ధనుస్సును యెత్తుచున్న'; యిదియు నిగమమగును.

(౬౮-శ్వఘ్నీ) = జూదరి; ధనమును నష్టము జేయును. 'స్వ' స్వామి యొక్క ఆశ్రయము గొనుటయగును. 'జూదరి జూదమునందు సిద్ధికై లాభమును వెదకు రీతిని' (౧౦-౪౩-౫). కితవః = నీ వద్ద వున్నదా? (ఆ ప్రకారము రెండవ జూదరిని అడుగును); యీ (కింతవ) శబ్దము యొక్క అనుకరణ. ('కింతవ వాక్య' మునకు అనుకరణము కితవ) యగును; పూర్తియైన కార్యము గల; ఆశీస్సు నామముగల (వాని సుహృదుడు వాని కొఱకు యీ ఆశీర్వచనము చేయును. (౬౯-సమ=నాలుగు దిక్కులు అను అర్థమిచ్చునట్టి సర్వనామ అనుదాత్తము. ౨౨

'మా నః సమస్య దూఢ్యః పరిద్వేపసో అంహతిః। ఊర్మిర్న నావమా వధీత్'।

మా నః సర్వస్య దుర్ధియః పాపధియఃసర్వతో ద్వేషసో అంహతిరూర్మిరివ నావమావధీత్। ఊర్మిరూర్ణోతేః। నౌః ప్రణోత్తవ్యా భవతి। నమతేర్వా। తత్కథమనుదాత్త ప్రకృతినామ స్యాద్। దృష్టవ్యయం తు భవతి। 'ఉతో సమస్మిన్నా శిశీహి నో వసో' ఇతి సప్తమ్యామ్। శిశీతిరక్దానకర్మా। 'ఉరుష్యాణో అఘాయతః సమస్మాద్' ఇతి పఞ్చమ్యామ్। ఉరుష్యతీ రక్షాకర్మా। అథాపి ప్రథమా బహువచనే। 'నభన్తామన్యకే సమే' ॥ ౨౩

తెలుంగు:- పాప బుద్ధిగల సర్వద్వేషుల యొక్క పాపము మేము హననము చేయుదుము. తరంగములు నౌకను హననము జేయునట్లు.(౮-౭౪-౯) ప్రతి (దుర్ధియః) పాపబుద్ధి గలవానిని, సర్వదిక్కుల ద్వేషము గలవాని యొక్క పాపమును, నౌకను తరంగములు బాధించు రీతిని. ఊర్మి, ఊర్ణుఞ్ (ఆచ్ఛాదనే, అ.ప.) క్రింది జలమును, లేక, తీరమును) కప్పును। నౌ = ప్రేరణ యోగ్యము (దరి జేరుటకు, నుద్ వల్ల); లేదా, నమ్ (భ్వా.ప.) దరి జేరుటకు వంగును. కావున నది అనుదాత్త స్వభావముగల నామము యెట్లగును? (కావున, అవ్యయము కావలెను). కాని, వ్యయ (మాఱునట్టి=అవ్యయము అన్ని విభక్తులలోను యేక రూపమున నుండును) కావున అవ్యయముగాదు. (౮-౨౧-౮)లో సప్తమీ విభక్తిలో అవ్యయమైనది. శిశీతి, (శీ.జుహో)=దానము. 'సర్వపాపుల నుండి (ప్రత్యేక పాపులు) మమ్ము రక్షింపుము. ఇక్కడ, పంచమిలో వ్యయమైయున్నది ఉరుష్యతి = రక్షించు మఱియు, ప్రథమమునకు బహు వచనమందును (వ్యయమైనది) 'మఱియు సర్వము నష్టమగును.' అదీ, వ్యయముగ నగుపడుట వల్ల అవ్యయము కాకయుండును. 'అథాపి --- సమే - దీనిని దుర్గాచార్యుడు వ్యాఖ్యానించలేదు. ౨౩

'హవిషా జారో అపాం పిపర్తి పపురిర్నరా। పితా కుటస్థ చర్షణిః'। హవిషాఽపాం జరయితా। పిపర్తి పపురిరితి పృణాతినిగమౌ వా ప్రీణాతినిగమౌ వా। పితా కృతస్య కర్మణశ్చాయితాదిత్యః। శమ్బ ఇతి వజ్రనామ, శమయతేర్వా శాతయతేర్వా। 'ఉగ్రో యః శమ్బః పురుహూత తేన' ఇత్యపి నిగమో భవతి॥ కేపయః కపూయా భవన్తి। కపూయమితి పునాతి కర్మకుత్సితం దుష్పూయం భవతి ॥ ౨౪ ॥

తెలుఁగు:- (౭౦-కుటస్థ=కృతస్య, ౭౧-చర్షణి=ద్రష్టా) '(అశ్వియో) ఓ నేతలారా! జలములను జీర్ణము చేయువాడు (=సుఖముగలుగుజేయు) మఱియు, పూర్తిజేయువాడు (వర్షము ద్వారా) (ఎల్లరకు) పితయు, కర్మద్రష్టయునైన (సూర్యుడు) హవి చేత సర్వదేవతలకు తృప్తి చేయును (పూర్ణముగ జేయును) (౧-౪౬-౪) హవితో జలములను, (జారః) జీర్ణము చేయువాడు; పిపర్తి, పపురిః; యిక్కడ, పృ (పూరణే. క్ర్యా.ప.), లేదా, ప్రీఞ (తృప్తౌ. క్ర్యా. ఉ.) నిగమమగును. పితా=చేయునట్టి కర్మకు ద్రష్టా (చర్షణి) సూర్యుడు. (౭౨ శమ్బ=వజ్రము;) శమయితివా శాతయతి. (చు.ఉ.); 'ఇంద్రా? నీ యొక్క ఉగ్ర వజ్రము (౧౦-౪౨-౭) ఇదియు నిగమమగును. (౭౩- కేపయః=పాపీ). నిందితకర్మ (ప్రాయశ్చిత్తముచేత) పవిత్రము చేయును; శోధన కఠినమగునట్టి (పాపకర్మ) కపూయయగును. ౨౪

పృథక్ ప్రాయన్ప్రథమా దేవహూతయోఽకృణ్వత శ్రవస్యాని దుష్టరా। న యే శేకుర్యజ్ఞియాం నావమారుహమీర్మవతేన్యవిశన్త కేపయః ॥ ౧౦-౪౪-౬

పృథక్ ప్రాయన్ (పృథక్ ప్రథతేః) ప్రథమా దేవహూతయో యే దేవానాహ్వయన్తా కుర్వత శ్రవణీయాణి యశాంసి దురనుకరాణ్య న్యైర్యేశక్ను వన్యజ్ఞియాం నావమారోఢుమ్ అథయేనాశక్ను వన్యజ్ఞియాం నావమారోఢుమ్ మీ ర్మైవతే న్యవిశన్తే హైవ తే న్యవిశన్త ఋణే హైవ తే న్యవ శన్నాస్మిన్నేవ లోకే ఇతి వా। ఈర్మ ఇతి బాహునామ సమీరితతరోభవతి॥ 'ఏతా విశ్వాసవనా తృతుమా కృషే స్వయం సూనో సహసోయాని దధిషే'। ఏతాని సర్వాణి స్థానాని తూర్ణముపా కురుషే స్వయం బలస్య పుత్రయాని ధత్స్వ॥ 'అంసత్రమంహసస్త్రాణం ధనుర్వా కవచం వా। కవచం కు అఞ్చితం భవతి, కాఞ్చితం భవతి కాయేఽఞ్చితం భవతీతి వా ॥ ౨౫

తెలుఁగు :- నాయకుదు, దేవతలను పిలుచువాడు, వేర్వేరు (మార్గముల దేవయాన పితృయాణ, ద్వారా పరలోకమందు) సమీపించిరి, కఠిన యశకర్మలు చేసినవారు. కాని, వారు యజ్ఞ నామ నౌక పైకి యెక్కలేరు, ఆ, పాపాచరణ జేయువారు, యిక్కడే (భూలోకమందే) కొంతకాలముందురు. పృథక్, పథ (విస్తారే భ్వా.ఆ.). దేవహూతయః

=దేవతలను పిలిచినవాడు. వినుటకు యోగ్యమైన యశము, దుస్తరాణి=ఇతరులు అనుకరించుటకు కఠినమైన, యశమును సంపాదించినవారు యజ్ఞ నౌకను యెక్కగలరు. యజ్ఞ నౌకపై నెక్కునట్టి శక్తిలేనివారు 'ఈర్మై వతేన్యపశన్త'=ఇక్కడే కొంత కాలముండెదరు. లేదా, ఋణము నందే యుందురు. లేక, యీ లోకమందే (పితృలోక దేవలోకములు కాక) ఈర్మ=భుజా, (భుజము=అధికమగు దూరముపోయి (పొడవు) అగును.

(౭౪ - తృతుమాకృషే = తూర్ణము పాకురుషే). 'ఈ సర్వ సమనములు (స్థానములు) ను నీవు శీఘ్రముగ స్వయముగ రచించెదవు, ఓ బలపుత్రా (బలవంతుడైన యింద్రుడు), ఆ స్థానములను ధరింతువు (ధారణ చేయుదువు) (౧౦-౫౦-౬) (౭౫ - అంసత్ర = దుఃఖము నుండి రక్షించు ధనుస్సు, లేక, కవచము. కవచ = పూజింపబడు; కఠినమగు; శరీరముపై ప్రాప్తమగునట్టిది. ౨౫

ప్రీణీతాశ్వాన్హితం జయాథ స్వస్తివాహం రథమిత్కృణుధ్వమ్। ద్రోణాహావమవతమశ్మ చక్రమంసత్రకోశం సిఞ్చతా నృపాణణమ్ ॥ ౧౦-౧౦౧-౭

ప్రణీతాశ్వాన్సుహితం జయథ జయనం వో హితమస్తు స్వస్తివాహనం రథం కురుధ్వమ్। ద్రోణాహావం ద్రోణం ద్రుమమయం భవతి। ఆహావ ఆహ్వానాదావహః అవహనాత్। అవతోఽవాతితో మహాన్భవత్యశ్మ చక్రమశనచక్రమసనచక్రమితి వా। అంసత్రకోశ మంసత్రాణి వః కోశస్థానీయాని సన్తు। కోశః కుష్ణాతేర్వికృషితోభవతి। అయమపీతరః కోశ ఏతస్మాదేవ సంచయ ఆచితమాత్రో మహాన్భవతి। సిఞ్చత నృపాణం నరపాణం కూపకర్మణా సంగ్రామముపమిమీతే। కాకుదం తాల్విత్యాచక్షతే జిహ్వా కోకువా సాస్మిన్ధీయతే జిహ్వా కోకువా కోకూయమానా వర్ణాన్వదతీతి వా కోకూయతేర్వా స్యాచ్ఛబ్దకర్మణః। జిహ్వా జోహువా। తాలు తరతే స్తీర్ణతమమఙ్గం లతతేర్వా స్యాద్లమ్బ కర్మణో విపరీతాద్యథా తలం, లతేత్యవిపర్యయః॥ ౨౬

తెలుగు :- అశ్వములకు తృప్తిజేయుము, మంచి జయమును పొందుము, కళ్యాణకరమగు రథము నిర్మించుము, యీ (సంగ్రామ రూప) గోతులను (నూతులను) పూర్తిజేయుము, దారువులతో చేసిన రథము, వ్యాపక లేక, పారవేసిన పోవు శస్త్రము, దీనికి చక్రము, ధనుష్ (వా కవచ) దీనికి కోశం (ఎత్తైన గడ పల్లకి) ఉన్నది. వీరపురుషులు, జలమున్నవారు.

ద్రోణావహం; ద్రోణ = కర్రతో చేయబడును. ఆహావ=పిలుచుటచేత, ఆవహ = ప్రాప్తింపజేయుటచేత. అవత = చాలా క్రిందకు బోవునదియగును. అశ్మ చక్ర =

వ్యాపక చక్రము గల, లేదా, పారవేయునట్టి చక్రము గల. అంసత్ర = కోశము, అంసత్ర (ధనుస్సు, లేక, కవచము) నీ కోశములకు స్థానమగును, (మధ్య నుండి నింపుటకు యోగ్యమైనది. కోష, కృష్ (క్ర్యా.ప.) ముక్కలగును. రెండవ (ధన-) కోశము కూడనట్లేయగును. సఞ్చయ-కోశ (కలసిపోవు పరిమాణము గల రాశి. సిఞ్చత = అభిషేకము, చల్లుట. నృపాణం = జలములున్న వీరులు. ఈ ప్రకారము బావియొక్క కర్మను సంగ్రామముగ ఉపమానము చెప్పబడెను. (౨౬) కాకుద=తాలువు; కోకువా=జిహ్వా; అది, యీ తాలువులోనుండును. కోకువా+ధా=కాకుదం (పృషోదరాది). లేదా, జిహ్వ (కోకువా) తాలువునందు శబ్దము (చేయుట) చేయుచు వర్ణములను ప్రేరే పించును (కోకువా+నుద = కాకుదం. లేదా, శబ్దము అర్థము గల కోకూయ వల్లనగును. జిహ్వా = (జుహు) మాటిమాటికి పిలుచుట వల్ల. తాలు = తృా (భ్వా.ప.) శరీరమందు ఎత్తైన అంగమగుట వల్ల; లేదా, (లత్ (ఆశ్రయించు) భ్వా.ప.) ఆశ్రయము గొనునట్టిది, (లత విపరీతమై-లత్ లాతుయై తాలువైనది. లత్ ధాతువునుండియే లతా (ఆశ్రయించునది) ౨౬

సుదేవో అసి వరుణ యస్య తే సప్త సిన్ధవః అనుక్షరన్తి కాకుదం సూర్మ్యం సుషీరామివ ॥ ౮-౬౯-౧౨

సుదేవస్త్వం కల్యాదేవః కమనీయదేవో వా భవసి వరుణ యస తే సప్త సిన్ధవః సిన్ధుః స్రవణాత్। యస్య తే సప్త స్రోతాంసి తాని తే కాకుదమనుక్షరన్తి సూర్మిం కల్యాణోర్మిం స్రోతః సుషిరమను యథా॥ బీరిటం తైటీకిరన్తరిక్షమేవమాహ పూర్వం వయతేరుత్తరతేర్వయాంసీరన్త్యాస్మి న్భాంసి వా। తదేతస్యామృచ్యు దాహరన్త్యపి నిగమో భవతి ॥ ౨౭

తెలుఁగు:- నీవు శోభన దేవతవు, ఓ వరుణ! నీ తాలువు (సముద్రము) వైపు యేదు నదులు ప్రవహించుచున్నవి, రంధ్రము వైపు వహించునట్లు. సుషిరమ్ = రంధ్రము. సింధు = ప్రవహించుట చేత, నది సుదేవః = శోభన దేవత, మనోహర (అందమైన) దేవత.

(౨౭) బీరిట, అంతరిక్షమునకు పేరు, తైటీకి అనియెదరు. మొదటి(భాగము, బీ) వయతి వల్ల; తరువాత రిట్, ఇరతివల్లనగును. (వి+ఇర్+ఇట్) పక్షులు దీనిలో సంచరించును. లేదా,(భాస్+ఇర్+ఇట్) దీనియందు జ్యోతి చరించును. దీనికి మంత్రమున్నది. ౨౭

ప్ర వావృజే సుప్రయా బర్హిరేషామా విశ్పతీవ బీరిట ఇయాతే। విశామక్తోరుష
సః పూర్వహూతౌ వాయుః పూషా స్వస్తయే నియుత్వాన్ ౭-౩౯-౨

ప్రవృజ్యతే సుప్రాయణం బర్హిరేషామేయాతే సర్వస్య పాతారౌ వా పాలయితారౌ
వా బీరిట మన్తరిక్షం భియో వా భాసో వా తతిః। అపి వోపమార్థే స్యాత్సర్వపతీ ఇవ
రాజానౌ బీరిటే గణే మనుష్యాణాం, రాత్ర్యా వివాసే పూర్వస్యామభిహూతౌ, వాయుశ్చ
నియుత్వాన్పూషా చ స్వస్త్యయనాయ। నియుత్వాన్నియుతోఽస్యాశ్వాః। నియుతో
నియమానాద్వా నియోజనాద్వా। అచ్ఛాభేరాప్తుమితి శాకపూణిః। పరీం సీమితి వ్యాఖ్యాతః।
ఏనమేనామస్యా అస్యేత్యేతేన వ్యాఖ్యాతమ్। సృణిరఙ్కుశో భవతి సరణాదఙ్కుశోఽ
ఞ్చతేరాకుచితో భవతీతి వా। 'నేదీయ ఇత్సృణ్యః పక్వమేయాత్' ఇత్యపి నిగమో
భవతి। అన్తికమఙ్కుశాదా యాత్పక్వమౌషధమాగచ్ఛత్వితి। ౨౮

తెలుంగు:- దేవతలు బాగుగ చలించుటకు పరుండుటకు యజమాను లుంచిన దర్భలు,
రాత్రి కడచిన పిదప ఉషను మొదట పిలుచుటకు నియతులైన వాయువు, పూష,
ప్రజల కల్యాణార్థము అంతరిక్షమునుండి వత్తురు లేక యిద్దరు రాజులవలె వత్తురు.

౭-౩౯-౨

బీరిట=అంతరిక్షము(భయములేక ప్రకాశము యిందు విస్తారముగ నున్నది
(భీ+తతి, వా భాస్+తతి; లేక, ఉపమానమిచ్చుటకు; సర్వమునకు పతియగును.
'రాజులవలె; బీరిట=గణము=సేనా సమూహమందు మనుష్యులు. నియుత్వాన్=
నియుత, దీనికి గుఱ్ఱములు; నియుతః=అడ్డుట వల్ల, లేక, జతయగుట వల్ల) ని+యమ్,
లేదా, ని+యుజ్. (౭౮. అచ్ఛ=ఇప్పుడే, పొందుట అని శాకపూణి మతము. (౩౯).
పరి. (౮౦. ఈర్మ (౮౧) సీమ్-యిది వఱకే వ్యాఖ్యానింపబడెను. (౧-౩; ౧-౧౨;
౧-౭). (౮౨) ఏన, (౮౩) ఏనాం, అస్యాః, అస్య, వ్యాఖ్యానములోనున్నవి (౪-౨౫).
(౮౪) సృణిః = అంకుశము (ఏనుగు అంకుశము, అఞ్చ్ (భ్వా.ప.) పోవునట్లు
చేయుటకు ఏనుగు తలపై లేదా, (ఆ+కుఞ్చ్) వంకరజేయు. 'అంకుశముతో కూడ
సమీపమున పండిన ధాన్యము (మా యింటికి) రావలెను (యజు. ౧౨-౬౮).
ఇదియు నిగమమగును. ౨౮

చతుర్థపాదము సమాప్తము

పంచమాధ్యాయము సమాప్తము

ఆంధ్రానువాదము : డా॥ ఈశ్వర వరాహ నరసింహం 19-11-1967

నిరుక్తము

షష్ఠో౽ధ్యాయము

నైగమ కాండ

ఈ యధ్యాయములో, 'ఆశుశుక్షణిః' మొదలు 'ఋచీసం' వఱకు ౧౩౨ పదములు వ్యాఖ్యానమగును.

త్వమగ్నే ద్యుభిస్త్వ మాశుశుక్షణిస్త్వ మద్భ్యస్త్వమశ్మనస్పరి। త్వం వనేభ్యస్త్వమోషధీభ్యస్త్వం నృణాం నృపతే జాయసే శుచిః ౨-౧-౧

త్వమగ్నే ద్యుభిరహో భిస్త్వమాశుశుక్షణిః। ఆశు ఇతి చ శు ఇతిచ క్షిప్రనామనీ భవతః। క్షణిరుత్తరః క్షణోతేరాశు శుచా క్షణోతీతి వా। సనోతీతి వా। శుక్ శోచతేః। పఞ్చమ్యర్థే వా ప్రథమా। తథా హి వాక్యసంయోగః। ఆ ఇత్యాకార ఉపసర్గః పురస్తాచ్చికీర్షితజ ఉత్తర ఆశుశోచయిషురితి। శుచిః శోచతేర్జ్వలతి కర్మణః। అయమపీతరః। శుచిరేతస్మాదేవ। నిఃషిక్తమస్మాత్పాపకమితి నైరుక్తాః। 'ఇన్ద్ర ఆశాభ్యస్పరి సర్వాభ్యో అభయం కరత్'। ఆశా దిశో భవన్త్యాసదనాత్ ఆశా ఉపదిశో భవన్త్య భ్యశనాత్। కాశిర్ముష్టిః ప్రకాశనాత్। ముష్టిర్మోచనాద్వా మోషణాద్వా మోహనాద్వా।

'ఇమే చిదిన్ద్ర రోదసీ అపారే యత్సఙ్గృభ్ణామఘవన్కాశిరిత్తే'। ఇమే చిదిన్ద్ర రోదసీ రోధసీ ద్యావాపృథివ్యౌ విరోధనాత్। రోధః కూలం నిరుణద్ధి స్రోతః। కూలం రుజతేర్విపరీతాల్లోష్టో౽ విపర్యయేణ। అపారే దూరపారే। యత్సఙ్గృభ్ణాసి మఘవన్కాశిస్తే మహాన్। 'అహస్తమిన్ద్ర సం పిణక్కుణారుమ్।' అహస్తమిన్ద్రం కృత్వా సమ్పిణ్డి పరిక్వణనం మేఘమ్ ॥ ౧

తెలుఁగు:- ఓ వీరాధివీర పతీ, అగ్నీ! నీవు ప్రతిదినము ప్రకాశించుచు పుట్టుచుందువు, శీఘ్ర ప్రకాశము చేత అసురుల క్షీణింపజేయుచు లేదా, యజమానునకు యిచ్చుచు

ఉత్పన్నమగుదువు లేదా, ప్రదీప్తము జేయు యజమానుని చేత ఉత్పన్నమగుదువు నీవు జలముల నుండి విద్యుత్ రూపముతో; రాళ్ల నుండి సంఘర్షణమువల్ల వనముల నుండి వనాగ్ని రూపమున; ఓషధుల నుండి ఉత్పన్నమగుదువు (౨-౧-౧) ఓ అగ్నీ! నీవు దినముల నుండి (ప్రతి దినము, లేక, దర్శ పౌర్ణమాసాది దినములనుండి), నీవు **'ఆశుశుక్షణి'** (౧)=ఆశు, శు శీఘ్రమునకు నామములు (నిఘం.౨-౧౫), క్షణి = అంతమందు క్షణ (త.ఉ.) = శీఘ్రు ప్రకాశము. శుక్ శుచ్ (భ్వా.ప.) (అశు + శుక్ +క్షణిః; లేదా, సనిః = ఆశుశుక్షణిః), పంచమీ అర్థమందు ప్రథమా అగును, ఆ ప్రకారము వాక్యమంతకు సంబంధమున్నది - అభ్యః, అశ్మతః, వనేభ్యః, ఓషధిభ్యః-పంచమ్యంతమున అగ్ని ప్రాదుర్భవించుటకు నిమిత్తము లుగ జెప్పబడెను; ఆ ప్రకారమే, ఆశుశుక్షణి కూడ నిమిత్త పంచమీ యగును. ఆశుశుక్షణిలో ఆ ఉపసర్గ పూర్వము,-శుశుక్షణి (శుచ్) సన్నంతము వల్ల యేర్పడినది. ఆశుశోచ యిషః = మాటి మాటికి ప్రదీప్తమగు (యజమానునిచే) శుచి = జ్వలన అర్థము కలది (భ్వా.ప.) శుచి = శుద్ధము అను అర్థము కూడ అట్లేయగును (ప్రకాశింపజేయు - వైయాకరణులు; దీని వల్ల పాపము పోగొట్టబడునని - నైరుక్తులు): శుచ్ వల్ల నగునని వ్యాకరణ వేత్తల మతము; సిచ్, వల్ల నయ్యెనని నైరుక్తుల అభిప్రాయము.

(౨) ఆశాభ్యః=దిగ్భ్య, లేక, ఉపదిగ్భ్యో. 'ఇంద్రుడు సర్వ దిశలందును (ఉపదిశలందును) మాకు అభయమిచ్చుగాక . (౨-౪౧-౧౨). ఆశాః=దిశలు. ఎదురెదురుగ (ముఖాముఖిని) స్థితమగుటవల్ల. (ఆ+సద్) ఆశాః, ఉపదిశా (కోణములు) వ్యాపించియుండుటవల్ల (అశూజ్ వ్యాప్తౌ) (స్వా.ఆ). (౩). కాశిః=పిడికిలి (గుప్పెడు), కాశృదీప్తౌ, భ్వా.ఆ.వల్ల ముష్టిః, (ముచ్+తి) విప్పుట; లేదా, (ముష్+తి) దాచుట వల్ల; మరచుట వల్ల దీనిలో నేమున్నదో తెలియదు (ముహ+తి). 'ఓ యింద్రా! ఈ రెండు దూరపారముగల ద్యౌ, పృథ్విని నీవు పట్టుకొంటివి, ఓ ధనవంతా! యిది నీ యొక్క పిడికిలి, (౩-౩౦-౫). రోదసీ = రోధసీ, ద్యౌ-పృథ్వీలను నిరోధించును (సర్వప్రాణులను తనయందు నిరోధించును). రోధస్=ఒడ్డు, అంచు (ప్రవాహమును నిరోధించుట వల్ల); కూల, రుజ్ (తు.ప. వల్ల నగును); విపరీతము వల్ల రూక్, కూర=కూల అగును లోష్ట (దానికే విపరీతము లేకయే అగును) (రుజ్+త=రోష్ట=లోష్ట 'దూరపారమైన దానిని నీవు పట్టుకొంటివి, నీ పిడికిలి గొప్పది. (౪) కుణారుం =మేఘం. 'ఓ యింద్రా! యీ గర్జించు మేఘమును చేతులు (కాళ్లు) లేనిది దిగజేసి పిండి చేయుము. (౩-౩౦-౮)

౧

అలాతృణో వల ఇన్ద్ర వ్రజో గోః పురా హన్తోర్భయమానో వ్యార। సుగాన్పథో అకృణోన్నిరజే గాః ప్రావన్వాణీః పురుహూతం ధమన్తీః ॥ ౩-౩౦-౧౦

అలా తృణోఽలమాతర్దనో మేఘో వలో వృణోతేర్వ్రజో వ్రజత్యన్తరిక్షే గో రేతస్యా మాధ్యమికాయా వాచః। పురా హననాద్భయమానో వ్యార। సుగాన్పథో అకృణోన్నిరజే గాః। సుగమనాన్పథోఽకరో న్నిర్గమనాయగవామ్। 'ప్రావన్వాణీః పురుహూతం ధమన్తీః'। ఆపో వా వహనాద్వాచో వా వదనాత్ బహుభిరాహూత ముదకం భవతి ధమతిర్గతికర్మా ॥ ౨

తెలుఁగు:- (౫) అలాతృణః=అలమాతర్దనః. జలములతో పూరింపబడునట్లగు హేతువు, సంపూర్ణముగ ఛేదన యోగ్యమైన, గౌ = (వాణీ) పశుశాల; మేఘము యొక్క దెబ్బకు మొదటే భయపడుచు శిథిలమైనది. గాః (జలములు) వెడలుటకు సుగమ మార్గము యేర్పరిచెను, అప్పుడు, (మేఘము యొక్క) జలము చెరువు మొదలైనవానికి (జల) ప్రాప్తించి దానిని రక్షించును.

అలాతృణః = పూర్తిగ ఛేదింపదగిన. వల = మేఘము (వృణోతి వల్ల); వ్రజ = చరించును, అంతరిక్షమందు. గోః = ఈ మాధ్యమిక వాణి; వాణీః = జలము (వహించుట వల్ల) పల్కుట వల్ల వాణీః అనేకులచే పిలువ బడుట వల్ల జలము. ధమతి, గతి అని అర్థము. ౨

ఉద్వృహ రక్షః సహమూలమిన్ద్ర వృశ్చా మధ్యం ప్రత్యగ్రం శృణీహి। ఆ కీవతః సలలూకం చకర్థ బ్రహ్మద్విషే తపుషిం హేతిమస్య ౩-౩౦-౧౭

ఉద్ధర రక్షః సహమూలమిన్ద్ర। మూలం మోచనాద్వా మోషణాద్వా మోహనాద్వా। వృశ్చ మధ్యం। ప్రతి శృణీ హ్యగ్రమ్। అగ్రమాగతం భవతి। ఆ కితయో దేశాత్సలలూకం సంలుబ్ధం భవతి పాపకమితి నైరుక్తాః। సరరూకం వా స్యాత్సర్తేర భ్యస్తాత్। తపుషిస్తపతేర్హేతిర్హన్తేః। 'త్యం చిదిత్థా కత్పయం శయనమ్'। సుఖపయసం సుఖమస్యపయః। విస్రుహ ఆపో భవన్తి విస్రవణాత్। 'వయా ఇవరురుహుః సప్త విస్రుహః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। వీరుధ ఓషధయో భవన్తి విరోహణాత్। 'వీరుధః పారయిష్ణ్వః ఇత్యపి నిగమో భవతి। నక్షద్దాభమశ్నువానదాభమభ్యశనేన దభ్నోతీతి। 'నక్షద్దాభం తతురిం పర్వతేష్ఠామ్'। ఇత్యపి నిగమో భవతి। అస్కృధో యురకృధ్వాయుః। కృధ్వితి హ్రస్వనామ వికృత్తం భవతి। 'యో అస్కృధోయురజరః స్వర్వాన్' ఇత్యపి నిగమో భవతి। నిశృమ్భా నిశ్రథ్యహారిణః ౩

తెలుగు :- (౮) సలలూకం = సంలుబ్ధం, సరరూకం వా. 'ఓ ఇంద్రా! రాక్షసులను వేళ్లతో కూడ పెల్లగింపుము. దీని మధ్య భాగమును ఖండించి అగ్రమును నాశనము జేయుము, ఎక్కడనైనను పోవువారిని ఖండింపుము, బ్రహ్మద్వేషి కొఱకు తపింపజేయు వజ్రము విసరుము (౩-౩౦-౧౭). అగ్ర = ఆ + గమ్; అగ్ర = ప్రాప్తమగును, యే స్థానము నుండి తీసినను. సలలూకం = లోలు పత్వము (మురిపెము). పాపి, అని నైరుక్తకారుల యభిప్రాయము. సరరూకమే సలలూకమైనది (స్ఫ–భ్వా.ప.) ద్విత్వమగుట వల్ల. తపుషి = తపము తప (భ్వా.ప.), హన్ (అ.ప.వల్ల) నైనది. (౭)కత్పయం = కపయం = సుఖపయసం. 'ఆ సుఖకరమగు జలము గల యట్టి, యీ ప్రకారము అంతరిక్షమందు శయనించియున్న మేఘమును యింద్రుడు చంపెను.(౫-౩౨-౬)

సుఖపయసం=సుఖకారి(పొలములోని పంటకు) దీని జలము. (౮) విస్రుహః =విస్రవాః 'శాఖలవలె మొలచునట్లు, యేడు ప్రవాహములు (నదులు లేక సముద్రము) (౬-౮-౬) (౯) వీరుధః=ఓషధులు (మొలచుట వల్ల) (వి+రుహ.వల్ల) (౧౦-౯౭-౩) ఇదియు నిగమమగును. (౧౦) నక్షద్దాభం = అశ్నువానదాభం = సమీపించి చంపునట్టివాడు. 'సమీపించి చంపువాడు, త్వరిత గతి గలవాడు మేఘముపైన స్థితుడైన యింద్రుని (బలవంతుని జేసియు, (౬-౨౨-౨). (౧౧) అస్కృధోయుః =అల్పాయుర్దాయములేనివాడు. కృధు=కొంచెము, ఖండింపబడును (కృత, వల్ల). (ధనము) దీర్ఘాయువు (యిచ్చునట్టి) వాడు, జీర్ణింపనివాడు, సుఖవంతుడు అట్టివానిని మా కొఱకు తెమ్ము (౬-౨౨-౩). ఇదియు నిగమమగును. (౧౨) నిశృమ్భాః దృఢత్వము హరించువాడు. 3

'అజాసః పూషణం రథే నిశృమభాస్తే జనశ్రియమ్। దేవం వహన్తు బిభ్రతః॥ అహవన్త్వజాః పూషణం రథే నిశ్రథ్యహారిణాస్తే జనశ్రియం జాతశ్రీయమ్। బృబదుక్థో వా। మహదుక్థో వక్తవ్యమస్మా ఉక్థమితి। బుబదుక్థో వా బువదుక్థం। హవామహే' ఇత్యపి నిగమో భవతి। ఋదూదరః సోమోమ్మృదూదరో మృదురుద రేష్వతి వా। 'ఋదూదరేణ సఖ్యా సచేయ' ఇత్యపి నిగమో భవతి। ఋదూపే ఇత్యుపరిష్టాద్ వ్యాఖ్యాస్యామః॥ పులుకామః పురుకామః, 'పులుకామో హి మర్త్య' ఇత్యపి నిగమో భవతి। అసిన్వతి అసఙ్ఖదన్త్యౌ। 'అసిన్వతీ బప్సతి భూర్యత్త' ఇత్యపి నిగమో భవతి। కపనాః కమ్పనాః క్రిమయో భవన్తి। 'మోషథా వృక్షం కపనేవ వేధసః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। భా ఋజీకః ప్రసిద్ధభాః॥ 'ధూమకేతుః సమిధా భా ఋజీకః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। రుజానా నద్యో భవన్తి రుజన్తి కూలాని। 'సం రుజానాః పిపిష ఇన్ద్ర శత్రుః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। జూర్ణిర్జవతేర్వాద్రవతేర్వా దూనోతేర్వా। 'క్షిప్రా జూర్ణిర్న వక్షతి' ఇత్యపి నిగమో

భవతి। 'పరి ఘ్రంసమోమనా వాం వయో గాత్' । పర్యగాద్వాం ఘ్రంసమహార వనాయాన్నమ్ ॥ ౪

తెలుఁగు:- అది దృఢమై తీసుకొనిపోవునట్టి అజ (మేకపోతు. పూషా యొక్క గుఱ్ఱము)ను పూషా దేవుని రథమున నుంచి తీసుకొని రమ్ము, అది, జంతు మాత్రమునకు ఆశ్రయము (౬-౫౫-౬) అనశ్రియం=ఉత్పన్నమైనట్టి (సర్వమునకు) ఆశ్రయము. (౧౩) బృబదుక్థః=గొప్ప స్తోత్రము చేయునట్టి, లేదా, దీని కొఱకు ఉక్థ చెప్పవలెను, 'గొప్ప ఉక్థ గల (యింద్రుని) మేము పిలుచుచున్నాము. (౮-౩౨-౧౦). ఇదియు నిగమమగును, (౧౪) ఋదూదరః=సోమ; మృదువగు ఉదరము గలవాడు, లేదా, ఉదరమందు మృదువగును. 'మృదు ఉదరము గల (సోమా) సఖునితో మేము సంగతమగుదుము (౮-౪౮-౧౦) ఇదియు నిగమమగును.

(౧౫) ఋదూపే (తరువాత వ్యాఖ్యానింపబడును; కపనాః, భ్యాచీకః, రుజానా, జూర్ణిః; ఓమనా. అర్దన పాతినౌ=పీడించి దిగద్రోయునట్టివాడు.)(అధ్యా ౬-౩౩) (౧౬) పులుకామః=గొప్ప యిచ్ఛగలవాడు; 'మనుష్యులేల గొప్ప యిచ్ఛగలవారైరి' (౧-౧౭౯-౫). ఇదియు నిగమమగును. (౧౭) తిననట్టి భక్షింపకపోయినను నమలుచుండును' (౧౦-౭౯-౧) ఇదియు నిగమ మగును. (౧౮) కపనాః =కంపించువాడు; కృమి 'వృక్షము యొక్క సారమును గ్రహించు కృమి (రంధ్రము చేయునట్టిది) వలె, మరుత్తులారా! మేఘముల నుండి వర్షము' (౫-౫౪-౬). ఇదియు నిగమమగును. (౧౯) భాఋచీకః=ఋజు భాః = తిన్నని దీప్తి గల. 'ధూమము (పొగ) పతాకముగ గలవాడా, సమిధల వల్ల తిన్నని దీప్తిగలవాడా (మీదకు జ్వలించు అగ్ని) (౧౦-౧౨-౨). (౨౦) రుజానాః = నదులు (గట్లు పాడుజేయును) 'ఇంద్ర శత్రువైన వృత్రుడు నదీతీరములను ఖండించును (౧-౩౨-౬) ఇదియు నిగమమగును. (౨౧) జూర్ణిః=జు గతౌ, ద్రు గతౌ వా దు ఉపతాపే; శక్తి, లేక, సేన. 'అసురుల నుండి పారవైచిన శక్తి (లేక ప్రేరేపింపబడిన సేన) మాకు ప్రాప్తించుగాక. (౧-౧౨౯-౮). అదియు నిగమమగును. (౨౨) ఓమనా=అవనేన 'ప్రతిదినము నీ యిరువురి రక్షణ ద్వారా నాల్గువైపుల నుండి అన్నము ప్రాప్తమగును. (౭-౬౯-౪) పరి+అగాత్=నాలుగు దిక్కుల నుండి ప్రాప్తించును. ఘ్రంసం = దినము, ఓమనా=అవనేన= రక్షించుటవల్ల. వయమ్=అన్నము. ౪

ప్రథమ పాదము సమాప్తము

షష్ఠాఽధ్యాయము

ద్వితీయ పాదము

ఉపలప్రక్షిణ్యుపలేషు ప్రక్షిణాత్యుపలప్రక్షేపిణీ వా।

తెలుఁగు:- (౨౩) ఉపల ప్రక్షిణీ=రాళ్లపై (పెట్టి) విసరునట్టి, లేదా, రాళ్లపై విసరివేయునట్టి (కాల్చుటకు లేక పిండి చేయుటకు)

ఈ దిగువ పాఠము వృత్తికారుడు కాని సాయణాచార్యుడు కాని లిఖించలేదు:-

(ఇన్ద్ర ఋషీన్పప్రచ్ఛ దుర్భిక్షే కేనజీవతీతి తేషామేకః ప్రత్యువాచ శకటం శాకినీ గావో జాలమస్యన్దనం వనమ్। ఉదధిః పర్వతో రాజా దుర్భిక్షేనవ వృత్తయ ॥ ఇతి సా నిగదవ్యాఖ్యతా ॥ ౫

తెలుఁగు:- ఇంద్రుడు ఋషులతో నిట్లనెను 'దుర్భిక్ష' లో దేనివల్ల జీవింతురు.' ఋషులలో నొకడు యిట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను 'ఎద్దుబండి, శాక భూమి, గోవులు, జాలము, (నీటి) ప్రవాహము నడ్డగించుట, వన, సముద్ర, పర్వత, రాజా-యీ తొమ్మిది వల్ల. వ్యాఖ్యానము సుగమము. ౫

'కారురుహం తతో భిషగుపల ప్రక్షిణీ ననా। నానాధియో వసూయవోఽనుగా ఇవ తస్థిమేన్ద్రాయేన్ద్రో పరిస్రవ' ॥ ౯-౧౧౨-౩

కారురుహమస్మి, కర్తా స్తోమానాం, తతో భిషక్। తత ఇతి సన్తాననామ పితుర్వా పుత్రస్య వా । ఉపలప్రక్షిణీ సక్తుకారికా। ననా నమతేర్మాతా వా దుహితావా। నానాధియో నానాకర్మాణః, వసూయవో వసుకామాః, అన్వాస్థితాః స్మో గావ ఇవ లోకమ్। ఇన్ద్రాయేన్ద్రో పరిస్రవ, ఇత్యధ్యేషణా। 'ఆసీన ఊర్ధ్వాముపసిక్షిణాతి'। ఉపస్థే। ప్రకల విద్వణిగ్భవతి కలాశ్చ వేదప్రకలాశ్చ। 'దుర్మిత్రాసః ప్రకలవిన్మిమానాః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। అభ్యర్ధయజ్వాభర్ధయన్యజతి। 'సిషక్తి పూషా అభ్యర్ధయజ్వా' ఇత్యపి నిగమో భవతి। ఈక్ష ఈశిషే। 'ఈ క్షే హి వస్వ ఉభయస్య రాజన్' ఇత్యపి నిగమో భవతి। క్షోణస్య క్షయణస్య 'మహః క్షోణస్యాశ్వినా కణ్వాయ' ఇత్యపి నిగమో భవతి॥ ౬

తెలుఁగు:- నేను స్తోతను, నా పిత (లేక,పుత్ర) చికిత్స జేయును, మాత(లేక, కన్య) పిండి చేయును; భిన్న భిన్న కర్మలు చేయువారు ధనమును కోఱుచు (యీ లోకమందు)

గోవులవలె (అనేక ఉపకారములతో) స్థితులైయున్నారు. ఓ సోమా! ఇంద్రుని కొఱకు (౯-౧౧౨-౩) తత = సంతానము. కారూ = స్తోమములను సిద్ధము జేయునట్టివాడు. ఉపల ప్రక్షిణీ=పిండిని జేయువారు. ననా, నమ్ (భ్వా.ప.) తల్లి లేక కన్య. నానాధియః = భిన్న భిన్న కర్మలాచరించు వారు. వసూయవః = ధనమును కోరువారు. (౨౪-) ఉపసి = ఉపస్థే; నికటస్థమైన (భూమిలో) కూర్చుండి ఆ యింద్రుడు(శత్రువులను, చంపును). ఉపసి = నికటమునందు. (౨౫-) ప్రకలవిద్ = వాణిజ్యము తెలిసినవాడు; వ్యవహారము యొక్క కలా ప్రకల (సూక్ష్మాతి సూక్ష్మ భేదము)లు తెలిసిన వాడు. 'చెడు మిత్రుడైన వణిజుని వలె--- (౭-౧౮-౧౫) (౨౬-) అభ్యర్ధయజ్వా = అభ్యర్ధయన్ యజతి = వృద్ధిజేసి అంగీకరించుట (అనుకూలించుట): 'పూషా (స్తోతలకు ధనాదులిచ్చి పెంపుజేసి అనుకూలించును.' (౬-౫౦-౫) ఇదియు నిగమమగును. (౨౭-) ఈక్షే = ఈశిషే 'ఇంద్రుడు రెండు ప్రకారముల (పార్థివ, దివ్య) ధనముపైని అధికారము గలవాడు (౬-౯౧-౧౦)(౨౮-) క్షోణస్య = క్షయణస్య 'ఓ అశ్వియో! కణ్వకు మీరు పెద్ద నివాసము (ఇల్లు, యిచ్చిరి' (౧-౧౧౭-౮). ౬

'అస్మేతే బన్ధుః' వయమిత్యర్థః। 'అస్మేయాతం నాసత్యా సజోషాః'। అస్మా నిత్యర్థః। 'అస్మే సమానేభిర్వృషభ పౌంస్యేభిః'। అస్మాభిరిత్యర్థః। 'అస్మేప్ర యన్ధి మఘవన్నృజీషిన్'। అస్మభ్యమిత్యర్థః। 'అస్మే ఆరాచ్చిద్ద్వేషః సనుతర్యుయోతు। అస్మాదిత్యర్థః। 'ఊర్వ ఇవ పప్రథే కామోఅస్మే। అస్మాకమిత్యర్థః। అస్మే ధత్త వసవో। వసూని వసుని పాథోఽ న్తరిక్షం పథా వ్యాఖ్యాతమ్। 'శ్యేనో న దీయన్నన్వేతి పాథ' ఇత్యపి నిగమో భవతి। ఉదకమపి పాథ ఉచ్యతే పానాత్। 'ఆచష్ట ఆసాం పాథో నదీనామ్' ఇత్యపి నిగమో భవతి। అన్నమపి పాథ ఉచ్యతే పానాదేవ। 'దేవానాం పాథ ఉపవక్షి విద్వాన్' ఇత్యపి నిగమో భవతి। సవీమని ప్రసవే। 'దేవస్య వయం సవితుః సవీమని' ఇత్యపి నిగమో భవతి। సప్రథాః సర్వతః పృథుః। 'త్వమగ్నే సప్రథా అసి' ఇత్యపి నిగమో భవతి। విదథాని వేదనాని। 'విదథాని ప్ర చోదయన్' ఇత్యపి నిగమో భవతి ॥ ౭

తెలుఁగు:- (౨౯) అస్మే, అస్మద్ శబ్దమునకు అన్ని విభక్తులలోను బహు వచనరూపమ 'మేము నీ బంధువులము' (యజు.౪-౨౨) 'మా వైపు రమ్ము, సమాన ప్రీతి గల అశ్వియో! (౧-౧౧౮-౧౧). ఓ బలవంతుడైన యింద్రా! నీకు సమానము (మిత్రుడు)గనున్న మరుత్తులము మేము, వారితో కలసి పురుషార్థము వల్ల నీవు గొప్పకార్యము జేసితివి (౧-౧౬౫-౭) మాతో అను అర్థము. 'మా కొఱకు యిమ్ము--' (౩-౩౬-౧౦) అస్మే = మా కొఱకు. 'మా కన్న దూరముగ నున్న ద్వేషులకు' (౬-౪౭-౧౩) ఓ వసువులారా! 'అగ్నివలె విస్తరించు మా యొక్క కోర్కెలు (౩-౩౯-౧౯) 'మా యందుంచుదు' (యజు.౮-౧౮).

(౩౦-) పాథస్=అంతరిక్షం, ఉదకం, అన్నంవా. పాథస్=అంతరిక్షం (పథిస్ పతతేర్వా పద్యతేర్వా పన్థతేర్వా (అ. ౨-౨౮)లో వ్యాఖ్యాతమయ్యేను. 'ఎగురు చున్నట్టి డేగవలె అంతరిక్షమున, సూర్యుడు వచ్చుచున్నాడు. (౭-౬౩-౫). ఇదియు నిగమమగును. పాథస్ = జలము, త్రాగుట వల్ల (పా, భ్వా.ప.) 'యీ నది యొక్క జలమును (౭-౩౪-౧౦). ఇదియు నిగమమగును. పాథస్ = అన్నము, 'నీకు తెలుసు, నీవు దేవతలకు అన్నమును వారి వద్దకు తీసుకొని పొమ్ము (౧౦-౩౦-౧౦). ఇదియు నిగమమగును. (౩౧-) సవీమని = ప్రేరణా. 'సవిత యొక్క ప్రేరణ యందు మేము ఉత్తమ దానము యిచ్చుటకు--' (౬-౭౧-౨) ఇదియు నిగమమగును. (౩౨-) సప్రథాః= అన్ని ప్రక్కల విస్తరిల్లిన. 'ఓ అగ్నీ! నీవు అన్ని వైపులను విస్తృతమైయున్నావు (౫-౧౩-౪) ఇదియు నిగమమగును. (౩౩) విదథాని = జ్ఞానము 'జ్ఞానమును ప్రేరేపించుచు అగ్ని వచ్చుచున్నది (౩-౨౭-౭) ఇదియు నిగమమగును. ౭

శ్రాయన్త ఇవ సూర్యం విశ్వేదిన్ద్రస్య భక్షత। వసూని జాతే జనమాన ఓజసా ప్రతి భాగం న దీధిమ॥ ౮-౮౮-౩

సమాశ్రితాః సూర్యము పతిష్ఠన్తే। అపి వోపమార్థే స్యాత్ సూర్యమివేన్ద్ర ముపతిష్ఠన్త ఇతి। సర్వాణీన్ద్రస్య ధనాని విభక్ష్యమాణాః। స యథా ధనాని విభజతి జాతే చ జనిష్యమాణే చ తం వయం భాగమనుధ్యాయామౌజసా బలేన। ఓజ ఓజతేర్వోబ్జతేర్వా। ఆశీరాశ్రయణాద్వా శ్రపణాద్వా అథేయమితరాశీరాశాస్తేః। 'ఇన్ద్రాయ గావ అశిరమ్' ఇత్యపి నిగమో భవతి। 'సా మే సత్యాశీర్దేవేషు' ఇతి చ। 'యదా తే మర్తో అను భోగమాన ళాదిద్ గ్రసిష్ఠ ఓషధీరజీ గః'। యదాతే మర్తో భోగమన్వాపదథ గ్రసితృతమ ఓషధీరగారీః। జిగర్తిర్గిరతికర్మా వా గృణాతికర్మా వా గృహ్ణాతి కర్మావా। 'మూరా అమూర నవయం చికిత్వో మహిత్వమగ్నే త్వమఙ్గ విత్సే'। మూఢా వయ స్మో ఽమూఢస్త్వమసి న వయం విద్మో మహత్వమగ్నే త్వం తు వేత్థ। శశమానః శంసమానః। యో వాం యజైః శశమానో హ దాశతి' ఇత్యపి నిగమో భవతి। 'దేవో దేవాచ్యా కృపా'। దేవో దేవాన్ప్రత్యక్తయా కృపా। కృప కృపతేర్వా కల్పతేర్వా। ౮

తెలుఁగు :- (సూర్యుని) ఆశ్రయము నిమిత్తం (కిరణ) ఇంద్ర (సూర్యుని) యొక్క సర్వ ధనముల (జలముల) భాగమును కోరుచూ సూర్యుని వద్దకు వచ్చెను. లేదా, సూర్యునివలె యింద్రుని వద్దకు వచ్చెను; (యింద్రుని యొక్క ధనములో భాగము నిమిత్తము (కోరుచు) ఆ (సూర్యుడు, లేక, యింద్రుడు) యెట్లు ప్రత్యేక

పదార్థములనుత్పన్నము జేసి, దానివల్ల కలిగిన ధన బలముతో (ఐశ్వర్యముతో) భాగము యేర్పరచవలెను. (ఆ భాగమునును భోగింతురు) మేము ఆ భాగము కొఱకు ధ్యానించుచున్నాము. (౮-౮౮-౩) ఆశ్రయించి యున్న సూర్యుని వద్దకు వచ్చిరి-యీ అర్థమున 'ఇవ' అనర్థకమగును. లేదా, ఉపమా అర్థమున కావచ్చును. 'సూర్యునివలె యింద్రుని వద్దకు వత్తురు'. ఇంద్రుని యొక్క సర్వధనములో భాగము కోరుచుండి. 'వారు ధనమును యే ప్రకారము ఉత్పన్నములైనవి, ఉత్పన్నములు కాబోవునవి, భాగమును పంచుకొనుట-యిక్కడన అనర్థకము, లేదా, 'అను' అని అర్థ మందగును,అనుధ్యాయేమ. (౩౪) ఓజసా=బలము చేత:ఓజస్ ఓజ(చు.ఉ.) లేక ఉబ్జ (తు.ప) (౩౫) ఆశీః = కలియుట చేత (సోమతో కలసిపోవును). లేదా, కొంచెము పక్వమగుట వల్ల (పాలు) ఉడుకుట వల్ల. అన్యమగు 'అశీః'=ఆశీర్వాదము, ఆ+శాస్ (అ.ప.) 'ఇంద్రుని కొఱకు గోవులు (సోమతో కలియుటకు) పాలు పితుకుచున్నారు.' (౮-౫౮-౬) ఇదియు నిగమమగును. (రెండవ ఉదాహరణ-) 'నా యొక్క ఆ ఆశా దేవతలను సమీపించి' యిదియును నిగమమగును. (౩౬) అజీగః=అగారీః; యెప్పుడు మనుష్యులు నీ యొక్క భోగమును పొందుదురో (సవారీ చేసిన ఆనందము పుట్టును). అప్పుడు నీవు, అధికముగ భుజించుదువు. (అశ్వ) గుఱ్ఱము ఓషధులను మ్రింగును మొదట మనుష్యులకు ఉపకారము జేసి వారిచ్చు గడ్డిని నీవు తిందువు. (౧-౧౬౩-౭) జిగర్తి = (గృ, జుహో.) తిను అను అర్థము, లేదా, శబ్దము జేయునట్టి, లేదా, గ్రహించునట్టి అర్థములున్నవి. (౩౭) అమూరః=అమూఢః) ఓ మరచిపోనట్టి వారలారా! ఓ తెలిసినట్టివారలారా! మేము మూఢులము; ఓ అగ్నీ! నీవే నీ మహిమ నెరుగుదువు (౧౦-౪-౪) మేము మూఢులము, నీయందు మూఢత్వమేమియు లేదు, మాకు తెలియదు, ఓ అగ్నీ! నీ యొక్క మహిమ నీకే తెలుసును. (౩౮)-శశమా నః=స్తుతి జేయుచు. 'ఓ మిత్రవరుణ! మికిద్దరకు స్తుతి జేయుచు యజ్ఞముల వల్ల నిచ్చెదము. (౧-౧౫౧-౭) ఇదియు నిగమమగును. (౩౯) దేవో దేవాభ్యాకృపా = దేవాచ్యా = దేవతలకు (విరుద్ధముగ) యెదురుగ ప్రాప్తించెను. 'ఓ దేవా! (అగ్ని), దేవతలను సమీపించు సామర్థ్యము చేత (హవిని దేవతలకు గొనిపోవునట్టి శక్తిగల (౧-౧౨౭-౩) (౪౦) కృప, కృప్ (భ్వా.ఆ.), లేదా, కల్ప (భ్వా.వ.) (ఏపంచ కృప్ కల్పోతి ధాతు ద్వయం యాస్కమతే) ౮

అశ్రవం హి భూరిదావత్తరా వాం విజామాతురుత వా ఘా స్యాలాత్। అథా సోమస్య ప్రయతీ యువభ్యామి న్ద్రాగ్నీ స్తోమం జనయామి నవ్యమ్॥

అశ్రౌషం హి బహుదాతృతరౌ వాం విజామాతురసు సమాప్తాజ్జామాతుః। విజామాతేతి శశ్వద్ దాక్షిణాజాః క్రీతా పతిమాచక్షతేఽసుసమాప్త ఇవ. వరోఽభిప్రేతః। జామాతా జా అపత్యం తన్నిర్మాతా। ఉత వాఘా స్యాలాదపి చ స్యాలాత్। స్యాల ఆసన్నః సంయోగేనేతి నైదానాః। స్యాల్లా జానావపతీతి వా। లాజా లాజతేః స్యంశూర్పం స్యతేః। శూర్పమశనపవనం శృణా తేర్వా। అథసోమస్య ప్రదానేన యువాభ్యామిన్ద్రాగ్నీ స్తోమం జనయామి నవ్యం నవతరమ్। ఓమాసి ఇత్యపరిష్టాద్ వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ ౯

తెలుఁగు:-ఓ ఇంద్రాగ్నీ! మీ యిర్వురకు నేను విజామాతావల్ల మఱియు సాలేవల్ల కూడ బహు అధికమైన దానిని యిచ్చువారని తెలిసెను. ఇప్పుడు నేను యిద్దఱకు సోమముతో క్రొత్త స్తోత్రమును నిర్మించెదను.(౧-౧౦౯-౨) (విజామాతా= ప్రామాణికముగ, లేక నిశ్చితముగ పూర్ణము కానట్టి గుణహీన) జామాతా= దాక్షిణాత్యమున వెలయిచ్చి కొన్న కన్యయొక్క పతి(గుణహీన). జామాత = జాసన్తాన (సంతానమును కలుగజేయువాడు). 'ఉతవా ఘా స్యాలాత్' స్యాలః=సంబంధము వల్ల నికటమగునట్టి నిదానము తెలిసినవాడు. లేదా, (సోదరి వివాహములో లాజాహోమము కొఱకు లాజలు చేటతో యిచ్చెదరు. స్యం = చేట, కప్పు, షో (అన్తకర్మణి. ది.ప.వల్ల) శూర్ప = ధాన్యమును శోధించునట్టిది; లేదా, శృ (క్ర్యాప.వల్ల) (౪౧)- ఓమాసః (అధ్యా ౧౨-౪౦)లో వ్యాఖ్యానించబడును. అవితారః = రక్షక, లేక, అవనీయా = రక్షణీయ ౯

ద్వితీయ పాదము సమాప్తము

షష్ఠాऽధ్యాయము

తృతీయ పాదము

'సోమానం స్వరణం కృణుహి బ్రహ్మణస్పతే। కక్షీవన్తం య ఔశిజః'। సోమానం సోతారం ప్రకాశనవన్తం కురు బ్రహ్మణస్పతే కక్షీ వన్తమివ య ఔశిజః। కక్షీ వాన్కకక్ష్యావానౌశిజ ఉశిజః పుత్రః। ఉశిగ్వష్టేః కాన్తికర్మణః। అపి త్వయం మనుష్యకక్ష ఏవాభిప్రేతః స్యాత్తం సోమానాం సోతారం మాం ప్రకాశనవన్తం కురు బ్రహ్మణస్పతే॥ ౧౦

తెలుగు :- (౪౨)సోమానం = సోతారం), ఓ బ్రహ్మణస్పతే (వేదపతీ) సోమ రసమును ప్రవహింపజేయునట్టి దానిని ప్రకాశింపజేసెడు వానిని చేయుము, కక్షీవాన్ వలె, ఆ ఉశిజ యొక్క పుత్రుడుండెను. (౧-౧౮-౧) ఉశిజ్ = ఇచ్ఛయించునను అర్థము గలవశ (అ.ప.) లేదా,యీ (కక్ష్య) మనుష్యుల యొక్క రొమ్ము (ఉరము) అభిప్రేతమైయున్నది = శూరవీరుడు. ౧౦

'ఇన్ద్రా సోమా సమఘశంసమభ్యఘం తపుర్యయస్తుచరురగ్నివాఁ ఇవ బ్రహ్మద్విషే క్రవ్యాదే ఘోరచక్షసే ద్వేషో ధత్తమనవాయం కిమీదినే॥ ౭-౧౦౪-౨

'ఇన్ద్రాసోమావఘస్య శంసితారమ్। అఘం హన్తేర్నిర్హ్రసితోపసర్గ ఆహన్తీతి। తపుస్తపతేః। చరుర్మృచ్ఛయో భవతి చరతేర్వా సముచ్చరన్త్యస్మాదాపః। బ్రహ్మద్విషే బ్రాహ్మణద్వేష్ట్రే క్రవ్యమదతే ఘోరచక్షసే ఘోరఖ్యానాయ। క్రవ్యం వికృత్తాజ్జాయత ఇతి నైరుక్తాః। ద్వేషో ధత్తమనవాయమనవయవంయదన్యే న వ్యవేయురద్వేషస ఇతివా। కిమీదినే కిమిదానీమితి చరతే కిమిదం కిమిదమితి వా పిశునాయ చరతే। పిశునః పింశతేర్విపింశతీతి ॥ ౧౧

తెలుగు :- (౪౩) అనవాయం=అనవయవం), (౪౪)-కిమీదినే=కిమిదం కారిణే= పిశునాయ). ఓ ఇన్ద్రసోమ! పాప కార్యములు చేయువారికి, పాపము నుచ్చరించువారికి, సంతప్తము (మిక్కిలి తాపము) కలుగజేయుము, వారు తప్తులై (తపించి) అగ్నియుక్త చరు న్యాయమున నష్టమగుదురు, బ్రాహ్మణ ద్వేషులు, పచ్చి మాంసము దినువారు, భయంకర దృష్టిగలవారు, ధర్మ కార్యములందు అట్లు వర్తించుచున్న దుర్జనుల కొఱకు సంపూర్ణ ద్వేషమును ధరింపుము (౭-౧౦౪-౨) అఘ, మొదటి ఆ, ఉపసర్గ హ్రస్వమై

హన్ (అ.ప.వల్ల) = ఘాతయిచ్చును. తపు = తపము (సంతాపే, భ్వా.ప.) చరు = మట్టికుప్ప (చిఞ్ చయనే, స్వా.ఉ.), లేదా, చర (భ్వా.ప.)=దీని నుండి జలము వెడలును. (చరు=మేఘము (అధ్యా౨-౨౧). బ్రహ్మద్విషే=బ్రాహ్మణులను ద్వేషించువారికై. క్రవ్య=ఖండించుట వల్లనగును (కృతీ ఛేదనే, తు.ప.వల్ల)-యిది నైరుక్తుల అభిప్రాయము. ద్వేషధారో. అనవాయం=(అనవయవ నుండి అనువాయ యైనది. లేదా, (న+అవయు) ఇతర అద్వేషులు కూడా అద్దగింపనశక్తులు. కిమీదినే=ఏమైనది. యిప్పుడు, అట్లు వెదకుచు చరించువాని కొఱకు. లేదా, అదేమి? అదేమి? (అట్లు ఆక్షేపించువాని కొఱకు (దుర్జనులకై యిటునటు తిరుగుచుండువారు). పిశున=పింశ, తు.ఉ.వల్లనగును, వివిధ రూపములను నిర్మించును. ౧౧

"కృణుష్వ పాజః ప్రసితిం న పృథ్వీం యాహి రాజేవామవాఁ ఇభేన। తృష్వీమను ప్రసితిం ద్రూణానోఽస్తాసి విధ్య రక్షసస్తపిష్ఠై ॥ ౪-౪-౧

కురుష్వ పాజః। పాజః పాలనా త్ప్రసితిమివ పృథ్వీమ్। ప్రసితిఃపసయనాత్తన్తుర్వా జాలం వా। యాహి రాజేవామాత్యవానభ్యమనవాన్స్వవాన్వే రాభృతా। గణేన గతభయేన హస్తినేతి వా। తృ ష్వ్యాను ప్రసిత్యా ద్రూణానః। తృష్వీతి క్షిప్రనామ తరతేర్వా త్వరతే ర్వా। అసితాసి విధ్యరక్షసస్తపి ష్ఠైస్తప్తతమైస్తృ ప్తతమైః ప్రపిష్ఠతమైరితి వా॥ 'యస్తే గర్భమమీవా దుర్ణామా యోనిమాశయే'। అమీవాభ్యమనేన వ్యాఖ్యాతః। దుర్ణామా క్రిమిర్భవతి పాపనామా। క్రిమిః క్రవ్యే మేద్యతి, క్రమతేర్వా స్యాత్సరణ కర్మణః క్రామతేర్వా॥ 'అతిక్రామన్తో దురితాని విశ్వా'। అతిక్రమమాణా దుర్గతిగమనాని సర్వాణి। అప్వాయదేనయా విద్ధోఽప వీయతే వ్యాధిర్వా భయం వా। 'అప్వే పరేహి' ఇత్యపి నిగమో భవతి। అమతిర మామయీ మతిరాత్మమయీ। 'ఊర్ధ్వా యస్యామతిర్భా అదిద్యుతత్సవీమని'। ఇత్యపి నిగమో భవతి - శృష్టీతి క్షిప్రనామాశు అష్టీతి ॥ ౧౨

తెలుఁగు:- (౪౫)- అమవాన్=అమాత్యవాన్, అభ్యమనవాన్, ఆత్మవాన్ వా). (ఓ అగ్నీ!) విస్తృతమైన బంధము (ఉచ్చు) వలె నీ బలమును విజృంభించి మఱియు, ఏనుగు (లేక సేన) తో యుక్తులైన మంత్రులు గల, రాజువలె తేజముతో ఆక్రమించి చంపుచున్న నీవు (రాక్షసులపై) దాడి చేసి విసరి పారవేయువాడవు, వేడి వేడిగానున్న నిప్పు రవ్వలతో రాక్షసుల ఛేదించుము ౪-౪-౧

పాజస్, పాలించుట చేత (బలము చేత పాలనయగును). ప్రసితిః, బంధించుట చేత, పిఞ్, బంధనే. అమవాన్ = మంత్రులు కలవాడు. లేదా, రోగము కలవాడు (శత్రువులకు రోగరూపుడగును). లేదా, పరివారముతో నున్నవాడు. (ఇభేన) అన్నమును

ధరించు గణము (సేన)తో యుక్త (ఇరా, భృ.వల్ల) లేదా, దూరముగనున్న భయంకరమగు యేనుగుతో కూడిన (ఇత+ భయ.వల్ల). తృష్వీ = శీఘ్రము; తృ (భ్వా.ప.), లేదా, స్వర (భ్వా.ఆ.వల్ల). తపిష్ఠైః = అధికముగ తప్తమైన, లేదా, యెక్కువగ నలిగిపోయియున్న (సూక్ష్మమైన నిప్పురవ్వల వల్ల). (౪౬-) అమీవా = అభ్యమనం =రోగః(కీట-) రోగమున యోనిలో గర్భములో శయనించును. (గర్భ బాధకమగు దానిని అగ్ని నశింపజేయును) (౧౦-౧౬౨-౧). అమీవా (అధ్యా౬-౧౨)లో వ్యాఖ్యానింపబడును, అమశబ్దముతో) అభ్యమన శబ్దముతో వ్యాఖ్యాతమయ్యెను. దుర్ణామా=కృమి=పాపనామా. కృమి=పచ్చిమాంసములో పుష్టమగును. (క్రవ్య+మిద); గతి అను అర్థముగూడనున్నది (భ్వా.ప.) (౪౭)-దురితం=దుర్గతి గమనం. (౪౮) అప్వే = దీనివల్ల చిక్కుకొన్న పురుషుడు వేరగును (సుఖము వల్ల లేక ప్రాణములవల్ల); రోగము, లేక, భయము (౧౦-౧౦౩-౧౨). (౪౯) అమతిః = అమామయీ మతిః = తన యొక్క స్వరూపము భూత ప్రకాశము, (సామ.ఛ.ఆ.౫-౨-౩-౮.) (౫౦-) సృష్టీ=శీఘ్రము, శు + అష్టిః = శీఘ్రముగ వ్యాపనము ౧౨

తాం అధ్వర ఉశతో యక్ష్యగ్నే శ్రుష్టీ భగం నాసత్యా పురన్ధిమ్।" తానధ్వరే యజ్ఞే ఉశతః కామయమానాన్, యాజాగ్నే శ్రుష్టీ భగం నాసత్యౌ చాశివనౌ। సత్యావేవ నాసత్యావిత్యౌర్ణవాభః। సత్యస్య। ప్రణేతారావిత్యాగ్రాయణః। నాసికాప్రభవౌ బభూవతురితి వా। పురన్ధిర్బహుధీస్తత్కః పురన్ధిర్భగః పురస్తాత్తస్యాన్వాదేశ ఇత్యేకమ్। ఇన్ద్రఇత్యపరం। స బహుకర్మతమః పురాం చ దారయితృతమః వరుణ ఇత్యపరం। తం ప్రజ్ఞయా స్తౌతి। 'ఇమామూనుకవితమస్యమాయామ్' ఇత్యపి నిగమో భవతి। రుశదితి వర్ణనామ రోచతేర్జ్వలతికర్మణః। 'సమిద్ధస్య రుశదదర్శి పాజః' ఇత్యపి నిగమో భవతి॥ ౧౩

తెలుఁగు :- (౫౧)- పురన్ధిః=పురుధీః=బహుకర్మా; బహు ప్రజ్ఞా. కామించుచు ఆ దేవతల భగము, అశ్విలక, పురంధికి ఓ అగ్నీ యజ్ఞమందు త్వరగ పూజ (౭-౩౯-౪) వారికి యజ్ఞ మందు, ఉశతః = కోరుచున్నట్టి వారికి పూజ ఓ అగ్నీ శీఘ్రముగ. భగమునకు, మఱియు, 'నాసత్యే = అశ్వియోలకు, సత్యము మాత్రమే అసత్యములేదు దానిలో అసత్యమెప్పటికినుండదు-యిది ఔర్ణ వాభమతము. సత్యమును ప్రవర్తింపజేయువాడు (సత్య+నీ, భ్వా.ఉ.) పూర్వ మందులేనిది - యిది ఆగ్రాయణుడు చెప్పెను. లేదా, నామికల నుండి ప్రకటితమైనది. పురన్ధి = బహుకర్మల జేయువాడు, గొప్ప ప్రజ్ఞ గలవాడు. (ప్రశ్న) పురన్ధి యెవరు? (ఉత్తర) భగపూర్వ (అని చెప్పబడును.

దానికి పునర్వచనము (గుణ-నామమువల్ల), యిదియొక మతము; ఇంద్రుడు పురన్ధి-యిది రెండవ మతము; ఏలయున, ఇంద్రుడు అనేక కర్మలు చేయును. లేదా, (మేఘముల) కోటలను అన్నిటికంటె యెక్కువగ, చీల్చువాడు వరుణ (అక్కడ పురన్ధి) అని మఱియొక మతము; దానిని 'బుద్ధితో' స్తుతి యగును (స్తోతా) 'అధిక ప్రజ్ఞావంతుడైన (వరుణుని) యీ ప్రజ్ఞను (నకిరా దా ధర్ష) యెవ్వరును నిరోధించలేరు. (౫-౮౮-౬) ఇదియు నిగమమగును. (౫౨)- రుశత్ = రంగు; ప్రకాశించు అను అర్థముగల రుచ్, (భ్వా.అ.) 'ప్రదీప్తమైన అగ్ని యొక్క ప్రకాశవర్ణము బలము చూడబడెను. (౫-౧-౨) ఇదియు నిగమమగును. ౧౩

'అస్తి హి వః సజాత్యం రిశాదసో దేవాసో అస్త్యాప్యమ్'। అస్తిః వః సమానజాతితా రేశయదారిణో దేవా అస్త్యాప్యమ్। ఆప్యమాప్నోతేః। సుదత్రః కల్యాణదానః। 'త్వష్టా సుదత్రో వి దధాతురాయః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। సువిద్రతః కల్యాణ విద్యః। 'అగ్నే యాహి సువిదత్రే భిరర్వా జ్' ఇత్యపి నిగమో భవతి। ఆనుషగితి నామాను పూర్వస్యానుషక్తం భవతి। 'స్తృణన్తి బర్హి రానుషక' ఇత్యపి నిగమో భవతి। తుర్వణి స్తూర్ణవనిః 'సతుర్వణిర్మహా అరేణు పౌంస్యే' 'ఇత్యపి నిగమో భవతి। గిర్వణా దేవో భవతి గీర్భిరేనం వనయన్తి। 'జుష్టం గిర్వణసే బృహత్' ఇత్యపి నిగమో భవతి ॥౧౪

తెలుగు :- (౫౩)- రిశాదసః = రేశయదారిణః 'ఓ....దేవతలారా! మీ సంబంధములో సజాతీయత మఱియు (మాతో మీరు) బంధుభావము నున్నవి. (౮-౨౭-౧౦). మీ యొక్క సమాన జాతిత్వము ఓ హింస్రాత్యాజ్య దేవతలారా! ఆప్యం; ఆప్లృ వ్యాప్తౌ వల్లనగును. (౫౪)- సుదత్రః=బాగా దానమిచ్చువాడు, 'మంచి దానమిచ్చు త్వష్టా ధనమొసంగుము (౨-౩౪-౨౨). ఇదియు నిగమమగును. (౫౫)- సువిదత్రః=మంచి విద్యగలవాడు. మంచి విద్యగల పితరులతో కూడ ఓ అగ్నీ మా వైపుకు రమ్ము (౧౦-౧౫-౯). ఇదియు నిగమమగును. (౫౬)-ఆనుషక్, నిరంతరము, తోడ కలసియుండును (అను+సజ్, భ్వా.ప.) (౮-౪౫-౧). ఇదియు నిగమమగును. (౫౭)-తుర్వణిః= శీఘ్రము సేవించువాడు (శీఘ్రముగ జేయువాడు). 'ఆ శీఘ్రకారియు గొప్పవాడునైయున్నాడు. వాని యొక్క బలము ధూళిరహిత సంగ్రామమందు ప్రకాశించుచున్నది (౧-౫౬-౩). (౫౮)-గిర్వణమ్ = దేవత, స్తుతులతో దీని సేవ జేయుదురు. 'స్తుతులచేత సేవింపదగు ఇంద్రునికి ప్రియమైన బృహత్ (సామ)గానము చేయుము. (౮-౭౮-౭). ఇదియు నిగమమగును. ౧౪

'అసూర్తే సూర్తే రజసి నిషత్తేయే భూతాని సమకృణ్వన్నిమాని'। అసుసమీరితా సుసమీరితే వాతసమీరితా మాధ్యమికా దేవగణాయే రసేన పృథివీం తర్పయన్తో భూతాని

చ కుర్వన్తి, త ఆయజన్తేత్యతిక్రాన్తం ప్రతివచనమ్॥ అమ్యక్సా త ఇన్ద్ర ఋష్టిః'- అమాక్త్వేతి వాభ్యక్తేతి వా 'యాదృశిమన్ధాయి తమపస్యయావిదత్॥ యా దృశేఽధాయి తమ పస్యయావిదత్॥ 'ఉస్రః పితేవ జారయాయి యజ్ఞైః॥ ఉస్ర ఇవగోపితాఽజాయి యజ్ఞైః॥ ౧౫

తెలుగు:- (౫౯) (అసూర్తే సూర్తే అసు-సమీరితాః సుమమీరితే) 'వాయువు చేత ప్రేరింపబడు (మేఘ = మాధ్యమిక దేవగణము) బాగా ప్రేరేపించి నిశ్చలముగనున్న లోకము(అంతరిక్షము)న సర్వ భూతములకు (ప్రాణులకు) వర్షము కురిపించి ఉత్పన్నము జేయును. (త ఆయజన్తా) వారు యాజనము జేయుదురు (౧౦-౮౨-౪). అసు + ఊర్తే = అసు సమీరితాః = అసు = ప్రాణము = వాయువు సు+ఊర్తే = సుసమీరితే. వాయువు చేత ప్రేరింపబడి మేఘము భూమిపై వర్షించి భూతములనుత్పత్తి జేయును. (౬౦.) అమ్యక్ = నాకు ప్రాప్తించనట్టిది, అ + మా + అచ్; లేదా, తిన్నగా బోయిన (అమి+అచ్) (౧-౧౬౯-౩).

(౬౧)- యాదృశిమన్=యాదృశే. 'ఎట్లు నేను మనస్సును కోరికలందు ధారణచేయుచున్నానో దానిని కర్మచేత పొందుదును. (౫-౪౪-౮). (౬౨)- జారయాయి = అజాయి. '(గోవుల యొక్క పితసాణ్డ'వలె (అగ్ని) యజ్ఞముల ద్వారా ప్రకటమగును (సాణ్డముల నుండి తమ క్రొత్త రూపముతో బుట్టుగో వులవలె (౬-౧౨-౪). ౧౫

'ప్రవోఽచ్ఛా జుజుషాణాసో అస్థురభూత విశ్వే అగ్రియోత వాజాః'। ప్రాస్థుర్వో జోషయమాణా అభవత సర్వేఽగ్ర గమనేనేతి వాగ్రగరణేనేతి వాగ్రసమ్పాదిన ఇతి వా। అపివాఽగ్రమిత్యే తదనర్థకముపబన్ధమాదదీత॥ 'అద్ధీదిన్ద్ర ప్రస్థితేమా హవీంషి చనో దధిష్వపచతోత సోమమ్'। అద్ధీన్ద్ర ప్రస్థితానీమానిహవీంషి చనో దధిష్వ। చన ఇత్యన్ననామ। పచతిర్నామీ భూతః। 'తం మేదస్తః ప్రతిపచనాగ్ర భీష్టామ్' ఇత్యపి నిగమో భవతి। అపి వా మేదసశ్చపశోశ్చ సాత్త్వం ద్వివచనం స్యాద్యత్ర హ్యేకవచనార్థః ప్రసిద్ధం తద్భవతి। 'పురోడా అగ్నే పచతః' ఇతి యథా। శురుధ ఆపో భవన్తి శుచం సంరున్ధన్తి। 'ఋతస్య హి శురుధః సన్తి పూర్వీః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। అమినోఽమితమాత్రో మహాన్భవత్యభ్యమితో వా। 'అమినః సహోభిః ఇత్యపి నిగమో భవతి। జజ్ఝతీరాపో భవన్తి శబ్దకారిణ్యః। 'మరుతో జజ్ఝతీర్వః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। అప్రతిష్కుతోఽప్రతిష్కృతోఽప్రతిస్ఖలితో వా। 'అస్మభ్యమప్రతిష్కుతః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। శాశదానః శాశద్యమానః 'ప్ర స్వాం మతిమతిరచ్ఛాశదానః 'ఇత్యపి నిగమో భవతి ॥ ౧౬

తెలుగు :- (౬౩)- అగ్రియాః = ముఖ్యాః) 'మీ యందు లక్ష్యము కలిగి ప్రేమించుచు (సోమ, మీ వైపు) ప్రస్థితమగుచున్నాడు, హే వాజాః (హే ఋభువో) మీరందరు ముఖ్యులుగా (౪-౩౪-౩) అగ్రియాః=ముందు నడుచు వారు, లేక ముందు మ్రింగువారు, లేక, ముందు సిద్ధము జేయువారు. లేదా, 'అగ్ర' మాత్రము అనర్థక ఆగమగ్రహణ మగును (అగ్ర వల్ల స్వార్థమున 'ఇవ' వచ్చి అగ్రియయైనది. (౬౪)- చనమ్ = అన్నము: (౬౫)- పచతా = వండుట) 'ఓ యింద్రా! నీ వైపు ప్రస్థితమైయున్న యీ హవిని భక్షింపుము, భక్షించి, అన్నమును, ఉడికిన (పురోడాశములను)మఱియు, సోమరసమును (నీ ఉదరములో) వేయుము (౧౦-౧౧౬-౮) చనమ్=అన్నమునకు పేరు (పచతా, యిది) పచ్‌ధాతునామమైయున్నది. (అనగా, క్రియాపదము కాదు. 'ఈ. వండిన (పక్వము జేయబడిన ఓ యింద్రాగ్నీ)--' ఇదియు నిగమమగును. పచ్ యొక్క నామము పచనమై పచతా విభక్త్యంతరూపముగను, (యిక్కడ పచతా=పచనం యొక్క స్థానము) లేదా, మేదస్‌కు పశువుకు (రెండును కలసినప్పుడు) ద్రవ్య ప్రధాన ద్వివచనము కావచ్చును (ఎట్లన, 'ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా) ద్వివచనమైయున్నది; యీ ప్రకారమే 'పచతా' ద్వివచన మగును, పక్వమైన ఆ పశువు యొక్క అను అర్థము కాదు, పక్వములైనట్టి ఆ (పశు) మఱియు క్రొవ్వు యొక్క అని రెండిటికిని విశేషణమగును. ఏలయన, యేక వచన అర్థమున్న చోట అక్కడ ప్రసిద్ధముగ నున్నది (పచతః); ఓ అగ్నీ! పచనమైయున్న పురోడాశము (నీకై, సిద్ధము చేయబడెను (౩-౨౮-౨). (౬౬)-శురుధ్ = జలములు-శోక (వేడిని) అడ్డగించును (శుచ్+రుధ్) 'ఋత కు చాలా జలములున్నవి (౪-౨౩-౮) ఇదియు నిగమ మగును. (౬౭) - అమినః = మినముగాని ప్రమాణము గల యట్టిది=మహాన్; లేదా, హింస జేయనట్టి; 'కొలతకు గాని పరిమాణము గల (లేక హింసింపని) ఇంద్ర, (౬-౧౯-౧) ఇదియు నిగమమగును. (౬౮)- జఝుతీ = జలములు- శబ్దము చేయును; 'మరుత్తు (శబ్దము జేయుచున్నట్టి) జలముల వలె' (౫-౫౨-౬) ఇదియు నిగమమగును. (౬౯)-అప్రతిష్కుత=పరాఙ్‌ముఖుడు కానివాడు, లేదా, జారనట్టివాడు (ప్రవృత్తిలేనట్టి); 'మా కొఱకు పరాఙ్ ముఖముగానట్టి (లేదా యింకెక్కడను జారనట్టి) మేఘమును విడువుము, (౧-౭-౬) ఇదియు నిగమమగును. (౭౦)-శాశదానః=మాటి మాటికి కొట్టుచున్న 'వృత్రుని మాటిమాటికి చంపుచు (ఇంద్రుడు) తన మతిని (ధ్యానమును) వృద్ధిజేసెను (౧-౩౩-౧౩) ఇదియు నిగమమగును. ౧౬

తృతీయ పాదము సమాప్తము

❁ ❁ ❁

షష్ఠాఽధ్యాయము

చతుర్థ పాదము

నృవః సర్పణాదిదమపీతరత్సృప్రమేతస్మాదేవ సర్పిర్వా తైలం వా। సృప్రకరస్నమృతయే' ఇత్యపి నిగమో భవతి। కరస్నౌ బాహూ కర్మణాం ప్రస్నాతరౌ। సుశిప్రమేతేన వ్యాఖ్యాతమ్। 'వాజే సుశిప్ర గోమతి' ఇత్యపి నిగమో భవతి। శిప్రే హనూ నాసికే వా హనుర్హన్తేర్నాసికా నసతేః। 'విష్యస్వ శిప్రే వి సృజస్వధేనే' ఇత్యపి నిగమో భవతి। ధేనా దధాతేః। రంసు రమణాత్। 'స చిత్రేణ చికితే రంసు భాసా' ఇత్యపి నిగమో భవతి। ద్విబర్హా ద్వయోః స్థానయోః పరివృఢో మధ్యమే చ స్థానే ఉత్తమే చ। 'ఉత ద్విబర్హా అమినః సహోభిః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। అక్ర ఆక్రమణా'త్। 'అకో న బభ్రిః సమిథే మహీనామ్' ఇత్యపి నిగమో భవతి। ఉరాణ ఉరు కుర్వాణః। 'దూత ఈయసే ప్రదివ ఉరాణః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। స్తియా ఆపో భవన్తి స్త్యాయనాత్। 'వృషా సిన్ధూనాం వృషభః స్తియానమ్' ఇత్యపి నిగమో భవతి। స్తిపా స్తియాపాలన ఉపస్థితాన్పాలయతీతి వా। 'స న స్తిపా ఉత భవా తనూపాః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। జబారు జవమానరోహి జరమాణరోహి గరమాణరోహితి వా। 'అగ్రే రూప ఆరుపితం జబారు' ఇత్యపి నిగమో భవతి। జరుథం గరూథం గృణాతేః। 'జరూథం హన్యక్షిరాయే పురన్ధిమ్' ఇత్యపి నిగమో భవతి। కులిశ ఇతి వజ్ర నామ కులశాతనో భవతి।। 'స్కన్ధాంసీవ కులిశేనా వివృక్ణాఽహిః శయత ఉపపృక్ పృథివ్యాః'। స్కన్ధో వృక్షస్య సమాస్కన్నో భవతి। అయమపీతరః స్కన్ధ ఏతస్మాదేవాస్కన్నంకాయే। అహిః శయత ఉపపర్చనః పృథివ్యాః। తుఞ్జస్తుఞ్జతేర్దాన కర్మణః ॥ ౧౭

తెలుంగు :- (౭౧)- సృ ప్ర, విస్తృతమగుట చేత; ఆ ప్రకారమే సృప్ర = తైలము లేక నెయ్యి. 'విస్తృతమైన భుజములు గల (ఇంద్రుని) రక్షించు కొఱకు పిలుచుచున్నాము (౮-౩౨-౧౦) ఇదియు నిగమమగును. కరస్నౌ = భుజములు-కర్మలను సరిచేయుట చేత. (౭౨-) సుశిప్ర). శిప్ర = హను, లేక, నాసిక. సుశిప్ర = మంచి దౌడలు (కపోలము) లేక నాసిక గలవాడు. మంచి హను కలవాడా లేక నాసికలు కలవాడా! (యింద్రా) గోపాలుర సంగ్రామములో (౮-౨౧-౮) ఇదియు నిగమమగును.

శిప్రే=రెండు దౌడలు, లేక, రెండు నాసికలు. హను=హన్(అ.ప.) నాసికా, నస్ (భ్వా.ఆ.). 'రెండు దౌడలు (సోమపానముకై), లేక,రెండు నాసికలు (వాసన చూచుటకై) విప్రుము (౧-౧౦౧-౧౦) ఇదియు నిగమమగును. ధేనా, ధా (జు.ఉ.) (౬౩-) రంసు రమణీయేషు; రమణ వల్ల రంసు; ఆ అగ్ని రంగులతో ప్రకాశించుట చేత రమణీయ (స్థానముల) తెలియబడును' (౨-౪-౫) ఇదియు నిగమమగును. (౬౪)-ద్విబర్హః=రెండు స్థానములందును ప్రబలమైన అపరిమితమాత్రా బలము గలవాడు (౬-౧౯-౧) ఇదియు నిగమమగును. (అధ్యా ౬-౧౬ లో చూడనగును). (౬౫)-అక్రః = ఆక్రమణ వల్ల (దేనిపైని ఆక్రమించు దురు-కోట యొక్క ప్రాకారము). 'కోట వలె ధరించి సంగ్రామమందు గొప్ప (సేనల) (౩-౧-౧౨) ఇదియు నిగమమగును. (౬౬)-ఉరాణః=అధికము జేయుచూ (స్వల్పమాత్ర హవికి)--' అత్యంతముగ ప్రకాశించుచు, 'దూతయై నీవు పోవుదువు, (౪-౭-౮) ఇదియు నిగమమగును. (౬౭)-స్తియాః=జలములు (సంఘాతము వల్ల) (మంచును జేయుచు సంహతమగును) 'నీవు నదులను అభిషేకించు వాడవు, మఱియు సంహతమైన జలములను క్రిందకు విసరువాడవు. (౬-౪౪-౨౧) ఇదియు నిగమమగును. (౬౮)- స్తిపాః= జలము లను రక్షించువాడు, లేదా, ఉపస్థిత+పా=ఉపస్థితమును రక్షించునట్టి. 'నీవు (ఓ అగ్నీ) మా జలములకు (వృష్టికి) రక్షకుడవు, మఱియు, శరీరమునకు రక్షకుడవగుము (౧౦-౬౯-౪) (౬౯)- జబారు = సూర్యమండలము. వేగవంతుడైయెక్కును, (జవ+రుహ్) లేదా సమీపించును(ఎదురుగ వచ్చును). లేదా, (గర్+రుహ్), మంచును మ్రింగివైచుచు యెక్కివచ్చును. (ఉదయించు) మొలపించు పృథ్వి యొక్క సమ్ముఖమున సూర్యమండల ముంచబడెను. (౪-౫-౭) ఇదియు నిగమమగును. (౭౦)- జరూథం = మాట్లాడువాడు, గౄ(క్ర్యా.పా.) 'స్తోత్రమును పంపించుచు ఐశ్వర్యము కొఱకు అధిక బుద్ధిగల (దేవగణ) పూజ (౭-౯-౬) ఇదియు నిగమమగును. (౭౧)- కులిశ = వజ్రము (నది) అంచులను ఖండించునట్టిది; 'వజ్రము చేత ముక్కముక్కలుగ జేయు కొమ్మ వలె వృత్రుడు పృథ్విని ఆలింగనముచేసి శయనించును. (౧-౩౨-౫) స్కంధము=స్కంధస్, వృక్షము యొక్క (కంధా) మూలము మొదలు వ్రేళ్ళవఱకునున్న వృక్ష భాగము స్కంధము=భుజము. (౭౨)- తుఞ్జ=దానము (భ్వా.ప.) ౧౭

'తుఞ్జేతుఞ్జే య ఉత్తరే స్తోమా ఇన్ద్రస్య వజ్రిణః। నవిన్ధే అస్య సుష్టుతిమ్'। దానేదానే య ఉత్తరే స్తోమా ఇన్ద్రస్య వజ్రిణో నాస్యతైర్విన్దామి సమాప్తిం స్తుతేః । బర్హణా పరిబర్హణా। 'బృహచ్ఛ్రవా అసురో బర్హణా కృతః' ఇత్యపి నిగమో భవతి ॥ ౧౮

తెలుగు :- దానదానమందు వజ్రధారియైన యింద్రుని యొక్క ఉత్తమ స్తోత్రములలో దీనికన్న ఉత్తమమైన స్తుతి లభించలేదు. (దాతను స్తుతింప నశక్తుడను). (౧-౭-౭). (౮౩) బర్హణా = గొప్పదగుటవల్ల, లేక, వజ్రము చేత చంపునట్టి (౧-౫౫-౩) ఇదియు నిగమమగును. ౧౮

'యో అస్మై ఘ్రంసంఉత వాయ ఊధని సోమం సునోతి భవతి ద్యుమాఁ అహ। అపాప శక్రస్తతనుష్టిమూహతి తనూశుభ్రం మఘవా యః కవాసఖః'। ఘ్రంస ఇత్యహర్నామ గ్రస్యన్తేఽస్మిన్ రసాః। గోరూధ ఉద్ధతరం భవత్యుపోన్నద్ధమితి వా। స్నేహానుప్రదాన సామాన్యాద్రాత్రి రప్యూధ ఉచ్యతే। స యోఽస్మా అహన్యపి వా రాత్రౌ సోమం సునోతి భవత్యహ ద్యోతనవాన్। అపోహత్యపోహతి శక్రస్తితనిషుం ధర్మసన్తా నాదపేతమలఙ్కలరిష్ణుమయజ్వానం తనూశుభ్రం తనూశోభయితారం మఘవా యః కవాసఖో యస్య కపూయాః సఖాయః। 'న్యావిధ్యదిలీ బిసస్య దృహళా వి శృఙ్గిణమభి నచ్ఛుష్ణమిన్ద్రః'। నిరవధ్యది లాబిలశయస్య దృధాని వ్యభినచ్ఛృఙ్గిణం శుష్ణమిన్ద్రః॥ ౧౯

తెలుగు : (౮౪)తుతనుష్టిః = తతనిషః = (ధర్మదూరుడైయుండి, ధనము కొఱకు మాత్రము) విస్తరిల్లువాడు. 'ఆ యీ యింద్రుని కొఱకు దిన సమయ మందు,లేక, ఆ రాత్రియందు సోమము ప్రవహించును. దీప్తిమంతుడగును. శక్తిమంతుడైన ధనదాత (ఇంద్రుడు) వానిని నాశనము జేయును; ధర్మరతులు గాక ధనమును వర్ధిల్లజేయు వారిని నాశనముజేయును; శరీరమును మాత్రమే అలంకరించు (హృదయమునుగాక) వారిని, ఆ పాపులతో గూడియుండు వారిని (౫-౩౪-౩) ఘ్రంస = దినము (పగలు, రసములనుగ్రసించును. ఊధస్ = (ఆవు) పొదుగు, (ఉద్+హన్ వల్ల ఊదస్) లేక కడుపునకు సమీపమున నున్నది (ఉప+హన) (అ.ప.) రస = మంచు (రాత్రి యందుకూడ గోవులు పాలిచ్చునట్లు రాత్రి కూడ మంచు పడును.) 'ఇందువల్లనే దినమందు, రాత్రియందు కూడ సోమము ప్రవహించును, అది దేదీప్యమానమగును. తితనిషం = ధర్మము విస్తరిల్లజేయుటవల్ల పడిపోవుచున్న నీ శోభలో తగిలి యుండిన యజ్ఞరహితులైన వారి యొక్క తనూ శుభ్రం = శరీరము నలంకరించువారిని; 'కవా సఖః' పాపులు తోడుగానున్నవాడు. (౮౫)- ఇలీబిశస్య = ఇలాబిలశయస్య 'పృథ్వీబిలమందు శయనించియున్న వృత్రుని, దృఢ స్థానమునకు ఇంద్రుడు బంధించి గాయములు గల బలవంతుడైన వృత్రుని ముక్కలుగజేసెను. (౧-౩౩-౧౨) ౧౯

'అస్మా హదు ప్ర భరా తూతుజానో వృత్రాయ వజ్రమీశానః కియేధాః। గోర్న పర్వ విరదా తిరశ్చేష్యన్నర్ణాంస్యపాం చరధ్యై'। అస్మై ప్రహర తూర్ణం త్వరమాణో

వృత్రాయ వజ్రమీశానః। కియేధాః కియద్ధా ఇతి వా క్రమమాణధా ఇతి వా। గోరివ పర్వాణి విరద మేఘస్యేష్యన్నర్ణాంస్యపాం చరణాయ। భృమిర్భ్రామ్యతేః। 'భూమిర స్యృషికృన్మర్త్యానామ్ ఇత్యపి నిగమో భవతి। విష్పితో విప్రాప్తః। 'పారం నో అస్య విష్పితస్య పర్షన్' ఇత్యపి నిగమో భవతి ॥ ౧౯

తెలుంగు : (౮౬) కియేధాః = కియద్ధా వా క్రమమాణధాః) 'ఓ యింద్రా! తేజవంతముగ జేయుచు యీ వృత్రునికి వజ్రప్రహారము జేయుము, నీవు అందఱిపైన ప్రభువవై, గొప్పబలముగలవాడవు) (లేదా, ఆక్రమించు మరుత్తు లను ధారణ చేయువాడవు), జలములను కోరుచున్న పృథ్వి వైపు జలములను పంపుటకు నీవు కఠిన వజ్రము వల్ల, పశువుల పర్వములవలె, వృత్రుని ఖండింపుము (౧-౬౧-౧౨) కియేధాః = ఎంత బలమును ధరించువాడు, లేదా, చరించుచున్నవారిని ధరించువాడు. (౮౭)-భృమిః భ్రమ్, (ది.ప.వలన); ఓ అగ్నీ! నీవు పరిభ్రమించువాడవు (పరలోకమునకు తీసుకొనిపోవువాడు, అక్కడనుండి యీ లోకమునకు తెచ్చువాడు) నీవు మనుష్యులను ఋషిగా జేయుదువు (౧-౩౧-౧౬) ఇదియు నిగమమగును. (౮౮)-విష్పితః-వివిధ రూపములతో ప్రాప్తించునట్టి. 'వివిధ రూపములతో ప్రాప్తమైన యీ సంసార మార్గమునకు, ఆ వరుణ అర్యములు మమ్ము, పారమునకు గొనిపోవుదురు గాక (౭-౬౦-౭) ఇదియు నిగమమగును. ౨౦

"తన్నస్తురీపమద్భుతం పురువారం పురుత్మనా। త్వష్టా పోషాయ విష్యతు రాయే నాభానో అస్మయుః॥ తన్నస్తూర్ణాపి మహత్సమ్భృతమాత్మనా త్వష్టా ధనస్య పోషాయ విష్యత్విత్యస్మయురాస్మాన్కామయమానః। రాస్పినో రాస్పీ రపతేర్వా రసతేర్వా। 'రాస్పినస్యాయోః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। ఋఞ్జతిః ప్రసాధనకర్మా। 'ఆవ ఋఞ్జసఊర్జాం వ్యుష్టిషు' ఇత్యపి నిగమో భవతి। ఋజురిత్యప్యస్య భవతి। 'ఋజునీతీ నో వరుణః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। ప్రతద్వసూ ప్రాప్తవసూ। 'హరీ ఇన్ద్ర ప్రతద్వసూ అభి స్వర। ఇత్యపి నిగమో భవతి ॥ ౨౧

తెలుంగు:- (౮౯)-తురీపం=తూర్ణాపి=శీఘ్రముగ వ్యాపించునట్టి=జలము) 'మేము ప్రేమించు తష్టా(వైదుత్యాగ్ని) మా యొక్క ధనమును (పశువులను) పుష్టి జేయుటకు, మా మధ్యను జలమును బయలు చేయుము; ఆ జలము శీఘ్రముగ వ్యాపించునదియు, అద్భుత (మహా) గుణకారియు, ఎక్కువ స్థానము గప్పునదియు, మఱియు, స్వరూపము చేత గొప్పదియు నగును. (౧-౧౪౨-౧౦) అస్మయుః = మేము ప్రేమించునట్టి వాడు.' (౯౦)-రాస్పినః=రాస్పీ, రపవారస (భ్వా.ప.వలన) రపనశీలోవా రసన

శీలోవా=శబ్దము జేయువాడు; 'ఓ అశ్వియో శబ్దము జేయునట్టివానికి (వృష్టి) జల ప్రాప్తికొఱకు, లేదా స్తుతించువారికి పుత్రప్రాప్తికై)' ఆయుః=జలము, మనుష్యుడు) (౧-౧౨౨-౪) ఇదియు నిగమమగును. (౯౧)-ఋఞ్జతిః,= అలంకరింప బడుట; శోభిల్లుట.' (హేగ్రావో) ఉషా స్పష్టమైనప్పుడు మిమ్ములను అలంక రింతును. (౧౦-౭౬-౧) ఇదియు నిగమమగును. (౯౨) - ఋజునీతీ - ఋజు = ఋజ్వతి (౧-౯౦-౧). ఇదియు నిగమమగును. (౯౩) - ప్రతద్వసూ = ప్రాప్తించిన ధనము గలవాడు, (౮-౧౩-౨౭)ఇదియు నిగమమగును. ౨౧

'హినోత నో అధ్వరం దేవయజ్యా హినోత బ్రహ్మ సనయేదనానామ్। ఋతస్య యోగే విష్యధ్వమృధః శ్రుష్టీవరీర్భృతనాస్మభ్యమాపః। ప్రహిణుత నోఽధ్వరం దేవయజ్యాయ, ప్రహిణుత బ్రహ్మ ధనస్య సననాయ। ఋతస్య యోగే యజ్ఞస్య యోగే యాజ్ఞే శకట ఇతి వా। శకటం శకృదితం భవతి శనకైస్తకతీతి వా శబ్దేన తకతీతి వా। శ్రుష్టీవరీర్భూతనాస్మభ్యమాపః। సుఖవత్యో భవతాస్మభ్యమాపః॥ 'చోష్కూయమాణ ఇన్ద్ర భూరి వామమ్' దదదిన్ద్ర బహు వననీయమ్॥ 'ఏధమానద్విళుభయస్య రాజా చోష్కూయతే విశ ఇన్ద్రో మనుష్యాన్' వ్యదస్యత్యేధమానానసున్వతఃసున్వతోఽ భ్యాదధాత్యు భయస్య రాజా దివ్యస్య చ పార్థివస్య చ। చోష్కూయమాణ ఇతి చోష్కూయతేశ్చర్కరీత వృత్తమ్॥ సుమత్స్వయమిత్యర్థః। 'ఉప ప్రాగాత్సుమన్మే ధాయి మన్మ'। ఉపప్రైతు మాం స్వయం యన్మేమనోఽధ్యాయి యజ్ఞేనేత్యాశ్వమేధికో మన్త్రః। ది విష్టుషువ దివ ఏషణేషు। '-స్థూరం రాధః శతాశ్వం కురు జ్గస్య ది విష్టుషుస్థూరః సమాశ్రితమాత్రో మహాన్భవతి। అణుస్ను స్థవీయాం సముపసర్గో లుప్తనామకరణో యథా సమ్ప్రుతి। కురుఙ్గో రాజా బభూవ కురుగమనాద్వా కులగమనాద్వా। కురుః కృన్తతేః క్రూరమిత్యప్యస్య భవతి। కులం కుష్ణాతేర్వికుషితం భవతి। దూతో వ్యాఖ్యాతః। జిన్వతిః ప్రీతికర్మా। 'భృమిం పర్జన్యా జిన్వన్తి దివం జిన్వత్యగ్నయః' ఇత్యపి నిగమో భవతి ॥ ౨౨

తెలుఁగు :- (౯౪)-హినోత = ప్రహిణుత) 'మా యజ్ఞనము పంపుము (ఓ ఋత్విజా!) పూజ నిమిత్తము దేవతలను, (స్తుతికి) ధనము ప్రాప్తించుటకు బ్రహ్మను పంపుము, యజ్ఞ సంయోగము నందు ఊధస్ (గోవు పొదుగు పాలతో నిండియున్న విధమున సోమరసముతో నిండియున్న అధిషణ చర్మము) విప్పుము, సోమరసముతో కలసియున్న ఓ జలమా మాకు సుఖకారిణివగుము (౧౦-౩౦-౧౧). ఋతస్యయోగే=యజ్ఞ సంబంధములో, లేక, యజ్ఞసంబంధమైన బండిలో శకటం (ముందున్న జత యెద్దులు

వేసిన) పేడతో పూయబడునట్టిది. లేదా, (భారము వల్ల ఒత్తిడి పొంది) మెల్ల మెల్లగా పోవును, లేదా, శబ్దము జేయుచు పోవుచుండును. 'మాకు సుఖకారిణి వగుము, ఓ జలమా!

(౯౫)-చోష్కూయమాణః। దదత్ 'ఓ యింద్రా! మాకు ప్రభూత ధనమిచ్చుచు నీవు మా కొఱకు వ్యవహారివి కావద్దు (౧-33-3). (౯౬)- చోష్కూయతే = వ్యదస్యతి, = గొప్పదగుచు (ఉన్నతికి బోవు) నట్టి శత్రువులు, రెండిటికి దివ్యము, మానుషము, ధనములకు రాజైన యింద్రుడు (అయజ్వా) మనుష్య లపై విసరివేయును, మఱియు (యజ్ఞశీల) మనుష్యులకు స్థాపించును (౬-४౭-౧౬) గొప్పవారికి విసరివైచును. వారికి సోమము ప్రవహించదు, సోమము ప్రవహింపజేయువారికి స్థాపనజేయును. చోష్కూయ మాణః, చోష్కూయతే - యీ రెండింటికి 'కు' యడ్లుగన్త ప్రయోగము. (౯౭)- సుమత్ = స్వయం. 'మేము(కోరినట్టి) మనస్సున ధ్యానించిన (యజ్ఞము వల్ల) ఫలము స్వయంగా మాకు ప్రాప్తించుగాక (౧-౧౬౨-౭) ఇది అశ్వమేధ సంబంధమున్న మంత్రము. (౯౮)ది విష్టుష = స్వర్గమును వెదకునట్టి వారిలో ఏ క్రియ వల్ల స్వర్గమునకు బోవకాంక్షింతురో ఆ క్రియలు దివిష్టి అందురు. శతాశ్వయుక్తమైన బహు గొప్ప ధనమును మేము కురుంగ రాజునకు స్వర్గము వెదకునట్టి యోగక్రియలలో పొందితిమి (౮-४-౧౯). స్థూరః = కలసి (ఆశ్రయము కొఱకు) యున్న అవయవములు కలవాడు (అధికమగు అవయవములు కలవాడు) శ్రి+మాత్రా, వలన మహాన్ అగును స్థూల ప్రసంగములో అణువునకు నిర్వచనము; స్థూలత్వమునకు పిదప అణువగును, (అను) ఉపసర్గయైయున్నది. (ముందు వచ్చిన) ప్రత్యయము లోపమై; సమ్ప్రుతి వలె (సామ్యతం) అర్థమున ప్రత్యయము లోపించి చెప్పనగును. కురుంగ=రాజు, అగును, కురుపైని దాడిచేయుట చేత, లేదా, శత్రు కులమునకు యెదురుగ బోవుట చేత; కురు, కృత (తు.ఉ.వలననగును (శత్రువులను ఖండించును; క్రూరము కూడ నిట్లేయగును. కుల్, కుష్ ((క్ర్యా.ప.వల్ల) నగును, ఆకర్షించుట (లాగుట), (విస్తృతమైన) అగును. (౯౯)- దూత, అధ్యా ౫-౧లో వ్యాఖ్యానింపబడెను. (౧౦౦-జిన్వతి = ప్రీతి, మేఘములు భూమికి తృప్తిజేయును, మఱియు, అగ్నిద్యౌకు తృప్తిజేయును (౧-౧౬४-౫౧) ఇదియు నిగమమగును. ॥౨౨॥

చతుర్థపాదము సమాప్తము

షష్ఠోఽధ్యాయము

పంచమ పాదము

అమత్రోఽమాత్రో మహాన్భవత్యభ్యమితో వా। (మహాఁ అమత్రో వృజనే విరప్శీ' ఇత్యపి నిగమో భవతి। 'స్తవే వజ్రయ్యృచీషమః'। స్తూయతే వజ్రయ్యృచా సమః। అనర్శరాతిమనశ్లీల దానమశ్లీలం పాపకమశ్రి మద్విషమమ్। 'అనర్శరాతిం వసుదాముప స్తుహి' ఇత్యపి నిగమో భవతి। అనర్వాఽప్రత్యృతోఽన్యస్మిన్। 'అనర్వాణం వృషభం మన్ద్ర జిహ్వం బృహస్పతింవర్ధయా నవ్యమర్కైః'। అనర్వమప్రత్యృతమన్యస్మిన్వృషభం మన్ద్ర జిహ్వం మన్దన జిహ్వం మోదనజిహ్వామితి వా। బృహస్పతిం వర్ధయ నవ్యమర్కైరర్చనీయై స్తోమైః। అసామి సామిప్రతిషిద్ధం సామి స్యతేః। 'అసామ్యోజో బిభృథా సుదానవః' అసుసమాప్తం బలం విభృత కల్యాణదానాః ॥ ౨౩

తెలుఁగు:- (౧౦౧)-అమత్రః=పరిమాణములేనిది=మహాన్, లేదా, సమ్ముఖమునకు బోవునది (అమ.భ్యా.ప.వల్ల) '(ఇంద్రుడు), మహాన్ (గొప్ప సామర్థ్యము గలవాడు), పరిమాణమును మించినవాడు, సంగ్రామమందు యెదుర్కొనువాడు (లేదా, ఆహ్వానించువాడు) (౩-౩౬-౪) ఇదియు నిగమమగును (౧౦౨-) ఋచీషమః =ఋచాసమః) 'స్తుతి చేయబడుచున్నది (ఇంద్రుడు) వజ్రధారి ఋచాక తుల్యమైన మహిమ--' (౧౦-౨౨-౨).

(౧౦౩)- అనర్శరాతిం = శోభాహీనము కాని దానమిచ్చువాడు, అశ్లీల = శోభాహీనము, శ్రీ లేని, అసమ; 'శోభాయుక్తముగ దానము జేయువాడు, ధనదాత ఇంద్రుని స్తుతింపుము. (౮-౯౯-౪)యిదియు నిగమమగును. (౧౦౪-) అనర్వా= ఇతరులను ఆశ్రయించకనున్నవాడు=స్వ ప్రధాన 'ఇతరుల నాశ్రయింపక, హర్షకరమైన ధ్వని కలిగి స్తుతికి యోగ్యుడైన బృహస్పతిని స్తోత్రములతో--' (౧-౧౯౦-౧). (మన్ద్ర=మదము చేత, లేక, ముదము చేత, నగును) అర్కైః=ఆదరణీయ స్తోత్రములతో. (౧౦౫)- అసామి=సమాప్తికి నిషేధము, సామి; షో, అంతకర్మణి, (ది.ప.వల్ల) సమాప్తమైన=అంతమైన, 'మంచి దానమిచ్చు (మరుత్తులారా!) సమాప్తములేని (అనంత) బలమును ధరింపుడు' (౧-౩౯-౧౦).

'మా త్వా సోమస్య గల్దయా సదా యాచన్నహం గిరా। భూర్ణి మృగం న సవనేషు చుక్రుధం క ఈశానం న యాచిషత్॥' మా చుక్రుధం త్వాం సోమస్య గాలనేన సదా యాచన్నహం గిరా। గీత్యాస్తుత్యా భూర్ణిమివ మృగం న సవనేషు చుక్రుధం క ఈశానం న యాచిష్యత ఇతి। గల్దా ధమనయో భవన్తి గలనమాసు ధీయతే। 'ఆ త్వా విశన్త్విందవ ఆ గల్దా ధమనీనామ్'। నానా విభక్తీ త్వేతే భవతః। ఆగలనా ధమనీనామిత్యత్రార్థః ౨౪

తెలుఁగు:- (౧౦౬)గల్దయా=గాలనేన 'ఓ యింద్రా! యజ్ఞమందు సోమరసము ప్రవహించుట వల్లను మఱియు స్తుతులతో సదా యాచించుచు, తిరుగు చుండు చిరుతపులివలె నీకు కోపము తెప్పించలేదు. (ఏలయన) ఎవరు ప్రభువును యాచింపకుందురు(౮-౧-౨౦). గిరా=గీతము వల్ల స్తుతి. గల్దా= నాడీ(ధమని)=బోలు నరములు-వీనిలో రసముండును. 'నీలో సోమము ప్రవేశపెట్టుము (సామ. ౩-౧-౧-౪; ౮-౨-౨-౧) 'నాడుల యొక్క రసము'. రెండును భిన్న భిన్న విభక్తులు కలిగియున్నవి. (పూర్వము చెప్పిన గల్దయా, తృతీయైక వచనము; రెండవది; గల్దా, ప్రథమా బహువచనము) 'రసనాడులు' అని యిక్కడ అర్థము ౨౪

'న పాపాసో మనామహే నారాయాసో న జళూ హవః'। న పాపా మన్యామహే నాధనా న జ్వాలనేన హీనాః। అస్త్యస్మాసు బ్రహ్మచర్యమధ్యయనం తపో దానకర్మేత్యృషిర వోచయత్। బకురో భాస్కరో భయఙ్కరోభాసమానో ద్రవతీతి వా ౨౫

తెలుఁగు:- (౧౦౭) జహ్లావః=అజ్వలనాః=అగ్నిహీన 'మేము (మమ్ములను పాపులని చెప్పము, యేలయన, ధనహీనులము కాము, అగ్ని (అగ్నిహోత్ర) హీనులము కాము (౮-౫౦-౧౨) మా యందు బ్రహ్మచర్య, అధ్యయన, తప, దాన కర్మలున్నవి, ఋషి(మంత్ర ద్రష్టా) యిట్లు చెప్పెను.

(౧౦౮) బకురః-ప్రకాశింపజేయువాడు, భయము పుట్టించువాడు, లేదా, ప్రకాశించుచు చరించును. ౨౫

'యవం వృకేణాశ్వినా వపన్తేషం దుహన్తా మనుషాయ దస్రా। అభి దస్యుం బకురేణాధమన్తోరు జ్యోతిశ్చక్రథురార్యాయ'। యవమివ వృకేణాశ్వినో నివపన్తౌ। వృకో లాఙ్గలం భవతి వికర్తనాత్। లాఙ్గలం లంగతేర్లఙ్ఘతేర్వా ర్లాజగూలవద్వా। లాజగూలం లగతేర్లఙ్గతేర్లమ్బతేర్వా। అన్నం దుహన్తౌ మనుష్యాయ దర్శనియావభిధమన్తౌ దస్యుం। బకురేణ జ్యోతిషా వోదకేన వార్య ఈశ్వర పుత్రః। బేకనాటాః ఖలు కుసిదినో భవన్తి ద్విగుణకారిణో వా ద్విగుణదాయినోవా ద్విగుణం కామయన్తి ఇతి వా। 'ఇన్ద్రో

విశ్వాన్బేకనాటాఀ అహర్దృశ ఉతఋత్వా పణీఀ రభి'। ఇన్ద్రో యఃసర్వాన్బే కనాటాసమర్దృశః
సూర్యదృశో య ఇమాన్యహాని పశ్యన్ని న పరాణీతి వాఽభిభవతి కర్మణా పణీంశ్చ
వణిజః ॥ ౨౬

తెలుంగు:- అద్భుత కర్మలను జేయు అశ్వియో! మనుష్యుల కొఱకు మీ యిద్దరు, నాగలితో విత్తులు చల్లుచు (పృథ్వి నుండి) అన్నము పితుకుచు, దస్యులను వజ్రము చేత (లేక జలములతో) శిక్షించుచు, ఆర్యుల కొఱకు విస్తీర్ణమైన జ్యోతిని చేసిరి. (౧-౧౧౭-౨౧) వృక=హలము(నాగలి), (భూమిని) ఛేదించుట చేత. లాంగుల, లజ్జ (భ్వా.ప.) (చరించును) లేదా, తోక గలదియగును. లాంగూల, లగ (భ్వా.ప.) తగిలియుండును, లేదా, లంగ (భ్వా.ప.) వల్ల, చరించునని, లేదా, లమ్బ (భ్వా.ఆ.) ఊగును. బకురేణ = జ్యోతివల్ల, లేక, జలము వల్ల. ఆర్యః = ఈశ్వరుని పుత్రుడు (ఆర్యస్యాపత్యం). (౧౧౯ – బేకనాటాన్ = కపటము చేయునట్టి. రెండింతలు చేయువాడు, రెండింతలపై నిచ్చువాడు, లేక, రెండింతలు కోరువాడు; 'ఇంద్రా! ద్విగుణము జేయువాడు దినదర్శనము జేయువాడు వాణిజ్యకర్మల చేత అణగును (ఋ). అహర్దృశః=సూర్యుని జూచువాడు, యీ దినమే చూచునుకాని పరదినము చూడడు. అనగా, నాస్తికుడు అని. పణీన్ = వాణిజ్యము జేయువాడు. ౨౬

"జీవాన్నో అభి ధేతనాదిత్యాసః పురా హథాత్। కద్ధ స్థ హవన శ్రుతః"। జీవతో
నోఽభిధావతాదిత్యాః। పురా హననాత్క ను స్థ హ్వానశ్రుత ఇతి। మత్స్యా నాం
జాలమాపన్నానామేతదార్షం వేదయన్తే। మత్స్యా మధౌ ఉదకే స్యన్దన్తే మాద్యన్తేఽ
న్యోన్యం భక్షణాయేతి వా। జాలం జలచరం భవతి జలేభవం వా జలేశయం వా।।
అంహు రోఽహస్వానం హూరణ మిత్యప్యస్య భవతి। 'కృణ్వాన్నం హూరణదురు'
ఇత్యపి నిగమో భవతి। 'సప్త మర్యాదాః కవయస్త తక్షుస్తాసా మేకామిదభ్యంహురో
గాత్'। సప్తైవ మర్యాదాః కవయశ్చక్రుస్తాసామే కామప్యభిగచ్ఛన్నం హస్వాన్భవతి। స్తేయం
తల్పారోహణం బ్రహ్మహత్యాం భ్రూణహత్యాం సురాపానం దుష్కృతస్య కర్మణః పునః
పునః సేవాం పాతకేఽనృతేద్యమితి। బత ఇతి నిపాతః ఖేదానుకమ్పయోః ॥ ౨౭

తెలుంగు :- (౧౧౦) అభిధేతన = అబిధావత 'ఓ ఆదిత్యా! వధింపక (కొట్టక) పూర్వము మేము జీవించియున్నవారి వైపుకు పరుగెత్తుదుము, మేము, పిలిచిన వినెదువాడా! యెక్కడున్నావు (౮-౬౭-౫) వలలో పడియున్న మత్స్యములకు ఋషివచనము (ఆర్షము) చూపబడును. మత్స్యాః = జలములో చరించును; లేదా, ఒకదానినింకొకటి భక్షించుటకు ప్రసన్నమగును. జాల = జలచరము కావచ్చు, లేదా,

జలముననుండునది, లేదా, జలములో శయనించునది. (౧౧౧)-అంహురః=పాపి, అంహూరణయు, దీనికేయగును 'పాపి (అంధకూపము) నుండి రక్షించుచు (౧-౧౦౫-౧౭) ఇదియు నిగమ మగును.

ఏడు మర్యాదలను ఋషులు రచించిరి. అందులో నొకటి ప్రాప్తించినను వాడు పాపియగును (౧౦-౫-౬) చోరత్వము, వ్యభిచారము, బ్రహ్మ హత్య, గర్భహత్యా సురాపానము, దుష్కర్మలను మాటిమాటికి సేవించుట, పాతక విషయ అసత్యమాడుట (యెవని యందైనను పాతకమారోపించుట).

(౧౧౨)- బత, (యిది నిపాతము) = దుఃఖము, అనుకంపము, అను అర్థము.

౨౭

"బతో బతాసి యమ నైవ తే మనో హృదయంచావిదామ। అన్యా కిల త్వాం క్ష్యేవ యుక్తం పరిష్వజాతే లిబుజేవ వృక్షమ్ । (౧౦-౧౦-౧౩)

బతో బలాదతీతో భవతి। దుర్బలో బతాసి యమ। నైవతే మనో హృదయం చ విజానీమః। అన్యా కిల త్వాం పరిష్వఙ్క్ష్యతే కక్ష్యేవ యుక్తం లిబుజేవ వృక్షమ్। లిబుజా వ్రతతిర్భవతి లీయతే విభజన్తీతి। వ్రతతిర్వరణాచ్చ సయనాచ్చ తతనాచ్చ॥ వాతాప్య ముదకం భవతి వాతః ఏతదాప్యాయయతి। 'పునానోవాతాప్యం విశ్వశ్చన్ద్రమ్' ఇత్యపి నిగమో భవతి। 'వనే న వాయో న్యధాయి చాకన్। వన ఇవ వాయోవేః పుత్రశ్చాయన్నితి వా కామయమాన ఇతి వా। వేతి చ య ఇతి చ చకార శాకల్యః। ఉదాత్తం త్వేవమాఖ్యాతమభవిష్యదసుసమాప్తశ్చార్థః। రథర్యతీతి సిద్ధస్తత్ప్రేప్సుః, రథం కామయత ఇతివా। 'ఏష దేవో రథర్యతి' ఇత్యపి నిగమోభవతి ॥ ౨౮

తెలుగు:- అహో నీవు దుర్బలు(-హృదయుడవు)డవు, ఓ యమా! నీ మనస్సు హృదయము (సంకల్ప నిశ్చయములు) తెలియలేకున్నారు. నిస్సందేహముగ అన్యస్త్రీ నిన్ను ఆలింగనము చేయునా, సమీపమునున్న మారేడు వృక్షమును (౧౦-౧౦-౧౩). బతః = బలముచే పడద్రోయబడినట్టిది = దుర్బల లిబుజా = మారేడు చెట్టు. వేరుగనున్నను (వృక్షములో) లీనమగును. వ్రతతి = స్వీకరించుటవల్ల, బంధించుట చేత, విస్తృతమగుట వల్ల. (౧౧౩) వాతాప్య = జలము, దీనిని వాయువు పెద్దదిగ జేయును, (౯-౯౩-౫) ఇదియు నిగమ మగును. (౧౧౪) చాకన్ = చాయన్, కామయమానో వా. పక్షి తన పిల్లను చెట్టు మీద పెట్టినప్పుడు వెలుపలకు యెగిరిపోయిన తల్లిదండ్రులను ఆ పిల్ల చూచును లేదా కోరుచు (౧౦-౨౯-౧)

వృక్షము పైనెట్లో ఉండును. వాయః = పక్షి యొక్క పుత్ర. చాయన్ (నిరీక్షించు) చూచుచు, లేక, కోరుచుండి. ఇక్కడ వా, యః, (పదకారుడైన) శాకల్య ఋషి పద విభాగము జేసెను. కాని, (అట్లయినచో) ఆఖ్యాత (అధాయి పద) ఉదాత్తమై యత్ శబ్దము ప్రయోగించుటకన్న పరమున ఆఖ్యాతము ఉదాత్తమగును.

యద్వృత్తాన్నిత్యమ్. సూ.౮-౧-౬౬ ము వల్ల కాని ఉదాత్తములేదు, నిఘాత మగుచున్నది; కావున, వా-యః రెండు పదములు చేయుట పొరపాటు, మఱియు, పూర్తియైన అర్థముండదు. 'వా' కు యే అర్థమును సిద్ధించదు, మఱియు, వృక్షముపై యేది యుంచబడెను, యిట్టి ఆకాంక్ష కలుగును. (౧౧౫) రథర్యతి = రథం హర్యతి = రథాభిలాషి (౯-౩-౫) ఇదియు నిగమమగును ॥ ౨౮

'ధేనుం న ఇషం పిన్వతమసక్రామ్'। అసజ్క్రమణీమ్। ఆదవః ఆధవనాత్। 'మతీనాం చ సాధనం విప్రాణాం చాధవమ్' ౧౦-౨౬-౪

ఇత్యపి నిగమో భవతి। అనవబ్రబోఽ న వక్షిప్తవచనః। 'విజేషకృదిన్ద్ర ఇవానవ బ్రవః' ఇత్యపి నిగమో భవతి ౨౯

తెలుఁగు :- (౧౧౬) - అసక్రామ్ = అసంక్రమణీమ్: హే అశ్వియో! తృప్తిజేయునట్టిది (మా వద్ద నుండి పోవనట్టిది) అగు అన్నము మా కొసగుము (౬-౬౩-౮). (౧౧౭)-ఆధవః=కంపితమగుట వల్ల (ఆ+ధూఞ్) వల్ల నగును; ('ఓ పూషన్! మేము నీకు) మా బుద్ధులను సాధనము జేయునట్టి, బుద్ధి మంతులను కంపింపజేయునట్టి జ్ఞానులు నీకు భయపడుదురు, లేదా, నీ గుణములకు మోహితులై తలలాడించుచు స్తుతి జేయుదురు. (౧౦-౨౬-౪) ఇదియు నిగమమగును. (౧౧౮-అనబబ్రవః=ఎవని వచనము, తదితరులు అనాదరణ జేయరో, వాడు: ('హే మన్యో!) నీవు యింద్రునివలె విజయుడవు, నీ వచన మెవ్వడును నిరాకరింపడు. (౧౦-౮౪-౫) ఇదియు నిగమమగును. ౨౯

"అరాయి కాణే వికటే గిరిం గచ్ఛ సదాన్వే। శిరిమ్బిఠస్య సత్వభిస్తేభిష్ట్వా చాతయామసి"। అదాయినికాణే వికటే। కాణోఽవిక్రాన్తదర్శన ఇత్యౌపమన్యవః। కణతేర్వా స్యాదణూభావకర్మణః। కణతి శబ్దాణూ భావే భాష్యతేఽనుకణతీతి। మాత్రాణూభావాత్కణో దర్శనాణూభావాత్కాణః। వికటో విక్రాన్త గతిరిత్యౌపమన్యవః। కుటతేర్వా స్యాద్విపరీతస్య వికుటితో భవతి। గిరిం గచ్ఛసదానోనువే శబ్దకారికే। శిరిమ్బిఠస్య సత్వభిః। శిరిమ్బిఠో మేఘః శీర్యతే బిఠే। బిఠమన్తరిక్షం బిఠం బీరిటేన

వ్యాఖ్యాతమ్। తస్య సత్త్వై రుదకైరితి స్యాత్తైష్ట్వా చాతయామః। అపి వా శిరిమ్బిఠో భారద్వాజః కాలకర్ణోపేతోఽ లక్ష్మీర్నిర్ణాశయఞ్చకార। తస్య సత్త్వైః కర్మభిరితిస్యాత్తైష్ట్వా చాతయామః। చాతయతిర్నాశనే। పరాశరః పరాశీర్ణస్యవసిష్ఠస్య స్థవిరస్య తజ్ఞే 'పరాశరః శతయాతుర్వసిష్ఠః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। ఇన్ద్రోఽపి పరాశర ఉచ్యతే పరాశాతయితా యాతానామ్। ఇన్ద్రో యాతూనామ భవత్పరాశరః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। క్రి విర్దతీ వికర్తనదన్తీ। 'యత్రా వో విద్యుద్రదతి క్రివిర్దతీ' ఇత్యపి నిగమో భవతి। కరూళతీ కృత్తదతీ। అపి వా దేవం కం చిత్త్న దన్తం దృష్ట్యైవమవక్షత్ ॥ ౩౦

తెలుగు:- (౧౯) సదాన్వే=సదానోనువే, (౨౦) శిరిబెఠః=శీర్యతే బిఠే.). ఓ దానవిరోధినీ, కాణీ, వికృతాంగి (లేక వికృత గతికలది) సదా కేకలు వేయుదానా (అలక్ష్మి) (నిర్జన) పర్వతములవైపు పొమ్ము, మేఘజలములతో నిన్ను మేము నాశనము జేయుదుము (లేక, శిరిబిఠ కర్మల చేత నిన్ను నశింపజేయుదుము. ౧౦-౧౫౫-౧

కాణః=ప్రబలముగ జూడనట్టివాడు, అని ఔపమన్యవుని అభిప్రాయము. కణ (భ్వా.ప.)=సూక్ష్మమగునను అర్థము వల్ల. కణతి శబ్దమునకును అదియే చెప్పబడు చున్నది; యెట్లన।అనుకణాతీమాత్రా యొక్క సూక్ష్మత, అనగా, అల్పపరిమాణములో చిన్నదగుట వల్ల, కణ అనబడును, (మఱియు, యీ సాదృశ్యము వల్ల) చూచుటకు సూక్ష్మమును, కాణ యని చెప్పవచ్చును. వికటః = వికృత గతి గల (ఔపమన్యవుని అభిప్రాయము. లేక, కుట (తు.ప) వల్ల, వంకర, కుటిలమగు నట్టి అర్థమగును. శిరింబిఠ = మేఘము, అంత రిక్షమున చిందరవందరగ వ్యాపించుట చేత. భిఠ = అంతరిక్షము, బీరిట శబ్దము (అ౫-౨౮)తో వ్యాఖ్యానమయ్యెను (బీరిట మన్తరిక్షం భియో భాసోవా తతిః) ఆ మేఘము యొక్క సత్త్వభిః = జలములు. (అకాలమునకు) లేదా, శిరిమ్బిఠ = భారద్వాజ పుత్రుడు, కాలకర్ణోపేత (అలక్ష్మి) యుక్తుడు. ఈ సూక్తము వల్ల అలక్ష్మి యొక్క నాశనము జేయుట, దానిని 'సత్వభిః = కర్మల చేత నాశనము జేయుదురు-యిట్టి అర్థము గలుగనగును. చాతయతి = నాశనము జేయుట. (౨౧) పరాశరః = మిక్కిలి బిగువుగలేని అనగా, వృద్ధుడైన వసిష్ఠోత్పన్న. 'వందల కొలది రాక్షసులు గల (రాక్షసుల చేత) చుట్టు ముట్టబడిన పరాశరుడు, వసిష్ఠుడు ఓ యింద్రా నీమైత్రిని మరచిపోలేదు (౭-౧౮-౨౧)' ఇదియు నిగమమగును. 'ఇంద్రుడు కూడ పరాశరుడని' చెప్పబడును (౭-౧౦౪-౨౧) ఇదియు నిగమమగును.

(౨౨)- క్రవిర్దతీ = ఖండించునట్టి దంతములు గలవాడు. ('ఓ మరుతో) అక్కడ, నీ యొక్క ఖండించునట్టి దంతములుగల బల్లెము ఖండించును, (మేఘమును)

ఛేదించి జలములను విడివడజేయును. (౧-౧౬౬-౬) ఇదియు నిగమమగును. (౧౨౩) కరూళతీ = ఖండించునట్టి దంతములు గలది.

వివరణ : ఇది, కొన్ని పుస్తకములలో (ప్రతులలో) లేదు. దుర్గాచార్యులు గూడ వ్యాఖ్యానించలేదు. తర్వాత ఖండములోనున్న 'ఇతిచ బ్రాహ్మణమ్' ముందున్న యెడల సరిపోవును. అట్టి దేవతను జూచి కరూళతీ అని చెప్పవచ్చును. ౩౦

"వామం వామం తే ఆదురే దేవో దదాత్వర్యమా। వామంపూషా వామం భగో వామం దేవః కరూళతీ"। ఆదురిరాదరణాత్: తత్కఃకరూళతీ? భగఃపురస్తాత్తస్యాన్వాదేశ ఇత్యేకం। పూషేత్యపరం। సోఽదన్తకః। అదన్తకః పూషేతి చ బ్రాహ్మణమ్। 'దనో విశ ఇన్ద్ర మృధ్రావాచః దానమనసో నో మనుష్యానిన్ద్ర మృదు వాచః కురు। 'అవీరామివ మామయం శరారురభిమన్యతే'। అబలామివ మామయం బాలోఽభిమన్యతే సంశిశరిషుః। ఇదం యురిదం కామయమానః అథాపి తద్వదర్థే భాష్యతే వసూయరిన్ద్రో వసుమా నిత్యత్రార్థః। 'అశ్వయుర్గవ్యూ రథయుర్వసూయుః' ఇత్యపి నిగమో భవతి ॥ ౩౧

తెలుంగు:-ఓ (పూజలలో) ఆదరమున్న (యజమానుడా!) అర్యమా దేవుడు మీకు అత్యుత్తమ ధనమిచ్చుగాక, ఉత్తమ ధనమగు పూష, ఉత్తమ ధనమగు భగ, ఉత్తమ ధనమగు ఖండించు దంతములు గల దేవతను యిచ్చును. (౪-౩౦-౨౪).

వామ = సేవనీయుము = ఉత్తమ ధనము. ఆదర నుండి ఆదురి; యిక్కడ, అట్టి దేవత ఎవరు? దానికి పూర్వము చెప్పిన 'భగ' యే మఱల చెప్పబడినది యని కొందఱి మతము, (సమీపస్థమగుట చేత 'భగ' కే అన్వయమగును). కాదు, పూషయని రెండవ అభిప్రాయము, ఏలయన, దానికి దంతములు లేవు. 'పూషా దంతవిహీనము' అని బ్రాహ్మణ వచనము; 'కరూళతీ' కి సమీపముననున్నను 'భగ' కు అర్థము సరిపోవుట లేదు. కాబట్టి దూరముగ నున్నను 'పూష' తోటి సంబంధము జెప్పవలసియుండును. ('కరూళతీ' స్త్రీ లింగమగుట వల్ల 'భగ'తో కాని 'పూష' తో కాని విశేషణముగాక స్వతంత్రము అగును-పండిత రాజారాం).

(౧౨౪)-దనః=దానమనసః. 'ఓ ఇంద్రా! మనుష్యులకు దానమిచ్చునట్టి మనస్సు గలవాడవు, మృదుమైన వాణి గలవాడవు. (౧-౧౭౪-౨). (౧౨౫) శరారుః= సంశిశరిషుః. అవీరుని వలె నని యా ఘాతుకమును నేను తలంచెదను. (కాని, నేను యింద్రపత్నియైన వీరిణిని (౧౦-౮౬-౯). 'అబల రీతిని ఆబాల', చంపగోరుచున్నానని నన్ను గూర్చి తలంచుచున్నది. శరారుః=స్వభావము చేత చంపువాడు. (౧౨౬)-ఇదం యుః (ఇచ్ఛా

అర్థమున యు)= ఏదేని వస్తువును కోరుచున్నట్టి. మత్వర్థమున గూడ యు చెప్పనగును- 'ఇన్ద్ర వసూయుః, ధనము గలవాడు; గుఱ్ఱములు కలవాడు, గోవులు కలవాడు, రథము కలవాడు' (ఇన్ద్ర-౧-౫౧-౧౪) ఇదియు నిగమమగును. (ఇంద్రుడు పూర్ణకాముడు గావున ధనము నిచ్ఛయించువాడని అర్థము కలుగదు. 'ఛందాసి పరేచ్ఛాయామపి' అను వార్తిక ప్రకాశము 'యజమాని కొఱకు ధనమును కోరుచు' అని అర్థము కలుగును- పండితరాజారాం. ౩౧

"కిం తే కృణ్వన్తి కీకటేషు గావో నాశిరం దుహ్రే న తపన్తి ధర్మమ్। ఆ నో భర ప్రమగన్దస్య వేదో నైచాశాఖం మఘ వన్రన్ధయా నః"।

కిం తే కుర్వన్తి కీకటేషు గావః। కీకటా నామ దేశోఽనార్యనివాసః। కీకటాః కింకృతాః కిం క్రియాభిరితి ప్రేప్సావా। నైవ చాశిరం దుహ్రే న తపన్తి ధర్మం హర్మ్యమ్। ఆహర నః ప్రమగన్దస్య ధనాని। మగన్దః కుసీదీ మాఙ్గదో మామాగమిష్యతీతి చ దదాతి। తదపత్యం ప్రమగన్దోఽత్యన్త కుసీది కులీనః। ప్రమదకో వా యోఽయమేవాస్తి లోకో న పర ఇతి ప్రేప్సుః। పణ్డకోవా। పణ్డకః పణ్డగః ప్రార్దకో వా ప్రార్దయత్యాణ్డౌ। అణ్డావాణీ ఇవవ్రీడయతి తస్తమ్భే। నైచాశాఖం నీచాశాఖో నీచైః శాఖః। శాఖః శక్నోతేః। ఆణిరరణాత్। 'తన్నో మఘవన్ రన్ధయ' ఇతి రధ్యతిర్వశగమనే। బున్ద ఇషుర్భవతి బున్దో వా భిన్దో వా భయదో వాభాసమానో ద్రవతీతి వా ౩౨

తెలుగు:- (౧౨౭)-కీకటేషు-'ఓ యింద్రా! కీకటములందున్న గోవులు; అవి నీకు యేమి సమకూర్చును, సోమములో గలియు పాలు (ఆశిర) పితకవు, ఘర్మ(మహావీరపుత్ర)ను (తమపాలతో) తపింపజేయవు. తెమ్ము మా కొఱకు 'ప్రమగన్ద' ధనమును. రెండింతలు ప్రాప్తించెడు ధనము మాకు లభించునను అభిప్రాయముతో నిచ్చువాడు **'మంగద'** యగును, వాని సంతానమే 'ప్రమగన్ద'=అత్యంత కపటముగల కులమందుత్పన్నమైన (కణ్వస్యాపత్యం ప్రస్కణ్వః-యీ విధముగ ప్రగన్దలో ప్ర-అపత్యార్థమిచ్చును); లేదా, ప్రమాదశీల, అది యే ఆలోకము, పరలోకము లేదు అని అభిప్రాయము గలవాడు; లేదా, నపుంసక ప్రమగన్ద అగును, నపుంసక ధనము వ్యర్థమగును. పణ్డక = నపుంసకత్వము ప్రాప్తమగును, లేదా, పీడించువాడు అగును; అండకోశములు నిష్ఫలమగును. మేకు వలె కేవలము స్తంభించును. నైచాశాఖం=దిగువకు కొమ్మలు కలది. శాఖా, శక (భ్వా.ప.); ఆణి గతి వల్ల **'హే మఘవన్! వానిని మా వశము జేయుము'**। రధ్ (ది.ప.) వశమందు తెచ్చుట. (౧౨౮)- బున్ద = బాణము, భేదించునట్టిది, భయమిచ్చునది, ప్రకాశించుచు బోవునట్టిది. ౩౨

"తువిక్షం తే సుకృతం సూమయం ధనుః సాధుర్బున్దో హిరణ్యయః। ఉభా తే బాహూ రణ్యా సుసంస్కృత ఋదూపే చిట్ఋదూవృధా"। తువిక్షం బహువిక్షేపం మహావిక్షేపం వా। తే సుకృతంసూమయం సుసుఖం ధనుః। సాధయితా తే బున్దోహిరణ్యయః। ఉభౌ తే బాహూ రణ్యౌ రమణీయౌ సాఙ్గ్రామ్యౌ వా। ఋదూపే అర్దనపాతినౌ గమనపాతినౌ శబ్దపాతినౌ దూరపాతినౌవా। మర్మణ్యర్దనవేధినౌ గమనవేధినౌ శబ్దవేధినౌ దూరవేధినౌ వా ॥ 33

తెలుంగు : దూరము పోవునది, బాగుగ నిర్మింపబడినది మంచి సుఖము గలది, నీ ధనుస్సు (ఓ ఇంద్రా!) మఱియు, కార్యసాధనము జేయునది, నీ బాణము, నీ రెండు బాహువులును సంగ్రామమునకు యోగ్యముగ శిక్షితమై యున్నవి, మఱియు నీ బాణము దూరముగ పడునట్టిది, దూరముగ వేధించు నది (౮-౬౬-౧౧) తువిక్షం = బహు దూరము విసరబడునది (పోవునది), లేదా, విశాలమైనది (పొడవైనది). సాధించునట్టి నీ బాణము బంగారమై యున్నది. నీ రెండు భుజములు, రణ్యౌ = రమణీయముగ నున్నవి, లేదా, సంగ్రామ యోగ్యమై యున్నవి. ఋదూపే = పీడించి పడద్రోయు నట్టిది, లేక, సమీపించి పడద్రోయునట్టిది, లేదా, శబ్దము చేత పడద్రోయునట్టిది. (ఋ.దూ. వృధౌ) మర్మస్థానమున పీడించి వేధ కలుగజేయునట్టిది, సమీపించి వేధించునది, శబ్దముచేత వేధించునది, దూరమునుండి వేధించునది. 33

"నిరావిధ్యద్ గిరిభ్య ఆ ధారయత్పక్వమోదనమ్। ఇన్ద్రో బున్దం స్వాతమ్"॥ నిరవిధ్యద్ గిరిభ్య ఆ ధారయత్పక్వమోదనముదకదానం మేఘమ్। ఇన్ద్రో బున్దం స్వాతతమ్। వృన్దం బున్దేన వ్యాఖ్యాతం వృన్దారకశ్చ ॥ 34

తెలుంగు:- ఇంద్రుడు, బాగుగ లాగియుంచిన బాణమును తీసి మేఘము లలో నుండి పక్వమైయున్న జలముతో నింపి ఛేదించి ముక్కలు చేసెను. (౮-౬౬-౬) (౧౨౯)-వృన్ద, బున్దతో వ్యాఖ్యానింపబడెను, బృన్దారకశబ్దము కూడ అట్టిదే, వృత్పత్తి యున్నది. 34

"అయం యో హోతా కిరు స యమస్య కమ ప్యూహే యత్సమఞ్జన్తి దేవాః। అహరహర్జాయతే మాసిమాస్యథా దేవా దధిరే హవ్యవాహమ్। అయం యో హోతా అహరహర్జాయతే కర్తా సయమస్య కమప్యూహేఽన్నమభిహవతి యత్సమశ్నువన్తి దేవాః అహరహర్జాయతే మాసేమాసేఽర్ధమాసేఽర్ధమాసేవా। అథ దేవా నిదధిరే హవ్యవాహమ్। ఉల్బమృణో

తేర్భుణోతేర్వా 'మహత్తదుల్బం స్థవిరం తదాసీ ది'త్యపి నిగమో భవతి। ఋబీసమపగత భాసమపహృత భసమన్తర్హితభాసం గతభాసం వా ॥ ౩౧

తెలుఁగు:- (౧౩౦)-కిః=కర్తా) ఇక్కడ అగ్ని హోతయైయున్నాడు. (దేవతలనాహ్వానించు వాడు) యమునికి వాయువు, అన్నము తీసుకొనిపోవును (దేవతల సమీపమునకు), అది దేవతలకు ప్రాప్తించును. దినదినము మాసమాసము (అగ్నిహోత్రుల యిండ్లలో) ప్రకటమగును. దీనినే దేవతలు హవ్యము గొనిపోవువాడని నియతము చేసిరి. (౧౦-౨౨-౩) (౧౩౦)- ఉల్బం = ఊర్ణుఞ్ (ఆచ్ఛాదనే; అ.ఉ.), లేక, వృఞ్.స్వా.ఉ.) మావి, గర్భమును కప్పును, లేదా, దీనిచేత గర్భము ఆవృతమైయున్నది). 'ఆ మావి, యెక్కువ గొప్పదిగనుండెను, మఱియు మిక్కిలి పురాతనమైనది. నీవు దీని తో కలసియున్నావు, ఓ అగ్నీ! నీవు జలములందు ప్రవిష్టుడవైయున్నావు. (౧౦-౫౧-౧౩) (౧౩౨)- ఋబీసం= పృథివిఃదూరమునుండి ప్రకాశించునది, హరింపబడిన ప్రకాశము గలది; మూతపడిన ప్రకాశము కలది, లేదా, పోయిన ప్రకాశముగలది. ౩౧

"హిమేనాగ్నిం ఘ్రంసమవారయేథాం పితుమతీమూర్జమస్మాఅధత్తమ్।
ఋబీసే అత్రిమశివనావనీతమున్నిన్యథుః సర్వ గణం స్వస్తి॥

హిమేనోదకేన గ్రీష్మాన్తేఽగ్నిం ఘ్రంసమహరవారయేథామన్నవతీం చాస్మా ఊర్జమధత్తమగ్నయే యోఽయమృబీసే పృథివ్యామగ్నిరన్తరౌషధివనస్పతిష్వప్సు తమున్నిన్యథుః సర్వగణం సర్వనామానామ్। గణా గణనాద్ గుణశ్చ। యద్ వృష్ట ఓషధయ ఉద్యన్తి ప్రాణినశ్చ పృథివ్యాం తదశ్వినో రూపం తేనైనౌ స్తౌతి స్తౌతి ౩౬

తెలుఁగు :- (హే అశ్వియో) జలముతో, నీవు, దినమును (అగ్నివలె తపింప జేయుచు, వేడి దినముల) అడ్డగించెదవు(దినము యొక్క తీక్ష్ణతను) మఱియు, యీ అగ్నికి. అన్నసహిత (పురోడాశము) ఘృతమునిచ్చితివి (వర్షము ద్వారా యాగార్థమై అన్నము, ఘృతము ఉత్పన్నము జేసితివి.) మీద, దూరమైయున్న తేజస్సుగల పృథివియందు క్రిందకుబోయియున్న ఓషధివనస్పతి మొదలగు సర్వగణములతో యుక్తమైన అగ్నిని కల్యాణము నుండి పైకి పెకలించితివి (౧-౧౧౬-౮) హిమేన = జలము వల్ల, గ్రీష్మాంత మున అగ్నిని. ఘ్రంస = దినము (దినరూపీ అగ్నిని) ఆటంకము జేయుచు; యీ అగ్నికి అన్నయుక్త ఘృతమునిచ్చుచున్నావు. ఆ 'ఋబీసే=పృథివిలోనున్న అగ్నిని

ఓషధి వనస్పతులలో మఱియు జలములలో పైకి వెడలించుచున్నావు. సర్వగణం-నామములు కల సర్వమునకు (అగ్నికే విద్యుత్తాదినామములు గలిగి ఓషధాదులందు గలదు). గణ, గినేన=లెక్కించుటవల్ల; గుణము గూడ సర్వేయగును.

మంత్రమునకు సంక్షిప్తార్థము-వర్ణించిన తరువాత, ఓషధులు, ప్రాణులు ఉత్పన్నములగును. అవి **'అశ్వియో'** యొక్క రూపము, (మహిమ)యై యున్నది; యీ మహిమ వల్ల, యిద్దరు అశ్వినులకు స్తుతి చేయబడును. ౩౬

షష్ఠాఽధ్యాయము సమాప్తము

నైగమకాండ, పూర్వషట్కము సమాప్తము

ఆంధ్రానువాదము : డా॥ ఈశ్వర వరాహ నరసింహం

ఓమ్

నిరుక్తము- ఉత్తర షట్కము

సప్తమాధ్యాయము

దైవతకాండ

పూర్వషట్కములో, నైఘంటుక కాండ, మఱియు, నైగమకాండ శబ్దములు వ్యాఖ్యానింపబడెను. ఈ ఉత్తరకాండలో, దైవత కాండ వ్యాఖ్యా నింపబడును. ఇందు, మంత్రముల యొక్క దేవతల గూర్చి సంపూర్ణముగ విచారింపబడును.

అథాతో దైవతమ్॥ తద్యాని నామాని ప్రాధాన్యస్తుతీనాం దేవతానాం తద్ దైవత మిత్యాచక్షతే। సైషా దేవతో పపరీక్షా యత్కామ ఋషిర్యస్యాం దేవతాయామార్థ పత్యమిచ్ఛన్స్తుతిం ప్రయుఙ్క్తే తద్ దైవతః సమన్త్రో భవతి। తా స్త్రివిధా ఋచః పరోక్షకృతాః ప్రత్యక్షకృతా ఆధ్యాత్మిక్యశ్చ। తత్ర పరోక్షకృతాః సర్వాభిర్నామ విభక్తి భిర్యుజ్యన్తే ప్రథమ పురుషైశ్చాఖ్యా తస్య ॥ ౧

తెలుఁగు :- ఇప్పుడు, దైవతకాండ (ప్రకరణము) వ్యాఖ్యానము ప్రారంభింప బడును. (-నిఘంటువునందు) ప్రధానస్తుతి యున్న (అగ్ని మొదలగు) దేవతల యొక్క నామములు దైవత(-ప్రకరణ)ములని చెప్పుదురు. పూర్వమది (అధ్యా ౧-౫౦-౨౦)లో జెప్పబడెను. ఈ దేవతల యొక్క సంపూర్ణ పరీక్షణ (స్వరూప బోధనము, నిర్వచనము, ఉదాహరణ ప్రదర్శన మొదలగు) చేయబడును. ఎట్టి బలాదులు, మంత్రద్రష్టలైన ఋషులు యే దేవతలందు బుద్ధి విశేషము చేత ఊహించిరో అట్టి అర్థము గలుగునట్లు స్తుతి ప్రయోగము జేసిరో, ఆ దేవతా సంబంధము గలది ఆ మంత్రమని తెలియవలెను. ఈ ప్రకారము, మంత్రము యొక్క దేవతను తెలియవలెను. ఆ మంత్రములు (ఋచా) మూడు విధములు-౧. పరోక్ష కృతా. ౨. ప్రత్యక్షకృతా, మఱియు 3. ఆధ్యాత్మిక; వీనికి వేర్వేరుగ లక్షణము, ఉదాహరణము జెప్పబడును. ౧. పరోక్ష కృతము- ఆ

నామములు సర్వ విభక్తియుక్తములగును. మఱియు, ఆఖ్యాతములు ప్రథమ పురుషసంయుక్తములగును.౧

వివరణ : మంత్రములో వర్ణింపబడిన ప్రధానమును దేవతయనియు, ఋషులు కేవలము మంత్రముల యొక్క అర్థమునకు మాత్రమే (మంత్రద్రష్టా) యనియు దెలియవలెను. ఏయే మంత్రములలో, దేవత స్వయముగ స్వవర్ణన (అస్మద్ ప్రయోగముతో) జేసినట్లుండునో, లేదా, ఉత్తమపురుష ప్రయోగ ముండునో ఆ (ఋచా) మంత్రములు సర్వము ఆధ్యాత్మికమంత్రము లనబడును. ఉదాహరణ :- సూక్త ౧౦-౪౮-౪౯. **'అహం భువం వసునః పూర్వ్యస్పతిః'** నేను (ఇంద్రుడు) ధనమునకు ముఖ్యమైన పతిని-యిత్యాది. దేవతల యొక్క ప్రత్యక్ష వర్ణన (యష్మద్ ప్రయోగము, లేక, మధ్యమ పురుష ప్రయోగము)లతో నున్న మంత్రములు ప్రత్యక్షకృత (ఋచా) ములగును. ఉదాహరణము:- **'త్వమిన్ద్రాసి వృత్రహా'** ఓ యింద్రా! నీవు శత్రు హంతకుడవు (౧౦-౧౫౩-౩). దేవతల వర్ణన పరోక్ష వత్తు, అనగా, దేవతలకై యుష్మద్ అస్మద్ ప్రయోగము లుండక, యింద్రాది విశేష నామములు, లేక, యుష్మద్, అస్మద్ పదములకన్న భిన్నమగు యే సర్వనామ ప్రయోగము లయినను ప్రయోగింప బడియున్న మంత్రములు పరోక్షకృతములగును. ఉదా: **'ఇన్ద్రో దివ ఇన్ద్ర ఈశే పృథివ్యాః'**. ఇంద్రుడు ద్యులోక పృథ్వీలోకముల రాజ్యముజేయును. (౧౦-౮౯-౧౦) పై మూడు ఉదాహరణలును ప్రథమా విభక్తికి జెందియున్నవి; కాని, ప్రథమా విభక్తికేయను నియమములేదు. అన్ని విభక్తులకును ఆ ఉదాహరణములు సరిపోవును. కేవలము అస్మద్, యుష్మద్, మఱియు తద్భిన్న శబ్దములకు మాత్రమే ఆనియమమున్నది. ఎట్లన, **'మాం ధురిన్ద్ర నామ దేవతా'** ఇంద్ర నామ దేవతలు నాకిచ్చియున్నారు. (౧౦-౪౯-౨). **'వాయ ఉక్థే భిర్జరన్తే త్వాం'**. ఓ వాయువా ఉక్థములతో నీ యొక్క స్తుతిని జేయుదురు. (౧-౨-౨). **'ఇన్ద్రమిద్ గాథినో బృహత్'**. ఇంద్రునకే సామగానము చేయువారు బృహత్ (సామస్తుతి జేసిరి. (౧-౭-౧) ఈ ప్రకారము క్రమముగ ద్వితీయావిభక్తిలో మూడింటికి ఉదాహరణమగును. దేవతలకు యుష్మదస్మద్ ప్రయోగములు లేనప్పుడు స్తోతకు యుష్మద్ అస్మద్ (కూడ) ప్రయోగింపబడినను పరోక్షకృత మంత్రమేయగును. ఉదా :- **'ఇన్ద్రాయ సమగాయత'**. ఇంద్రుని కొఱకు (ఓ ఋత్విజా!) సామగానము జేయుము.(౭-౮౭-౧). ఇక్కడ, **'ఋత్విజ్'** ప్రత్యక్షవత్తుగ నున్నారు; ఐనను, మంత్రములు పరోక్షకృతములైయున్నవి. మఱియు, **'ఇన్ద్రస్య నువీర్యాణి ప్రవోచమ్'**. ఇంద్రుని యొక్క వీర కర్మలను జెప్పుదును. (౧-౩౨-౧). ఇక్కడ, చెప్పువాడు తన కొఱకు ఉత్తమ పురుష ప్రయోగము జేయుచున్నాడు; కావున, దేవత పరోక్షవత్తు అగును. కాబట్టి, మంత్రము ఆధ్యాత్మికముగాక, పరోక్షకృతమగుచున్నది. ౧

"ఇన్ద్రో దివ ఇన్ద్ర ఈశేపృథివ్యాః"। ఇన్ద్రమిద్గాథినో బృహత్। "ఇన్ద్రేణైతే తృత్సవో వేవిషాణాః। ఇన్ద్రాయ సామ గాయత। నేన్ద్రాదృతే పవతే ధామ కించన। ఇన్ద్రస్య ను వీర్యాణి ప్ర వోచమ్। 'ఇన్ద్రేకామా అయంసత' ఇతి॥

అథ ప్రత్యక్షకృతా మధ్యపురుషయోగాస్త్వమితి చైతేన సర్వనామ్నా। త్వమిన్ద్ర బలాదధి। వి న ఇన్ద్రమృధో జహీతి॥ అథాపి ప్రత్యక్షకృతాః స్తోతారో భవన్తి పరోక్షకృతాని స్తోతవ్యాని । మా చిదన్యాద్వేశం సత । కణ్వా అభి ప్ర గాయత । ఉప ప్రేత కుశికాశ్చేతయధ్వమితి॥ అథాధ్యాత్మిక్య ఉత్తమ పురుషయోగా అహమితి చైతేన సర్వనామ్నా। యథైతదిన్ద్రో వైకుణ్ఠో లబసూక్తం వాగామ్భృణీయమితి ॥ ౨

తెలుగు :- ఇంద్రుడు ద్యులోక పృథివీలోకములలో రాజ్యము చేయుచున్నాడు. (౧౦-౮౯-౧౩)-ప్రథమా విభక్తి ఉదాహరణము. 'ఇంద్రుని కొఱకే సామగానము చేయువారు బృహత్ (సామము)తో అనూషత్=స్తుతి జేసిరి (౧-౯-౧)-ద్వితీయా విభక్తి ఉదాహరణము. 'ఇంద్రునితో కలిసియున్న తృప్సు (ఆపో న సృష్టా అధవన్త నీచీః)=వదలి పెట్టబడిన జలముల వలె క్రిందకు బరుగెత్తెను (౭-౧౮-౧౫) యిది, తృతీయా విభక్తి ఉదాహరణము. 'ఇంద్రుని కొఱకు సామగానము చేయుము (౮-౮౭-౧)-చతుర్థీవిభక్తి. 'ఇంద్రుని వలన గాక (సోమ) యే ధామ (ప్రాతఃసవనాది స్థాన)ములను పవిత్రము జేయ జాలదు. (౯-౬౯-౬)-పంచమీవిభక్తి. 'ఇంద్రుని యందున్న వీర కర్మలను చెప్పుచున్నాను. (౧-౩౨-౧)-షష్ఠీవిభక్తి. 'ఇంద్రునిలో (మా యొక్క) కాంక్షితములు బంధింపబడియున్నవి (కామ్యార్థములకు అధిపతి) ఇంత వఱకు పరోక్షకృత మంత్రముల యొక్క లక్షణము ఉదాహరణలతో జెప్పెను. ఇప్పుడు, ప్రత్యక్ష కృతము చెప్పును. మధ్య పురుషయుక్తమై **'త్వం'** సర్వ నామముతో యుక్తమైన మంత్రములు ప్రత్యక్షకృతా అని చెప్పబడును. 'ఓ ఇంద్రా! నీవు, బలముచేత (అధిజాతః) ప్రకటమైయున్నావు' (౧౦-౧౫౩-౨), యిక్కడ 'త్వం' యొక్క యోగమున్నది. 'ఓ యింద్రా! మా యొక్క శత్రువులను నాశనము జేసి (౧౦-౧౫౨-౪) **'విజహి'** మధ్యమపురుష యోగమున్నది. ఇంతేకాక, కొన్నిచోట్ల స్తోతలు ప్రత్యక్షకృతమగును, మఱియు, స్తోతవ్య పరోక్షకృతమగుచున్నది. 'ఇతరుల నెవ్వరిని స్తుతించకుము; ఇన్ద్రమిత్‌స్తోతా! ఇంద్రునే స్తుతింపుము (౮-౧-౧). ఇక్కడ, స్తోతా ప్రత్యక్షము, మధ్యమ పురుష ప్రయోగమున్నది. కాని స్తోతవ్య యింద్రుడు పరోక్షమగును. (శర్ధో మారుతం = మరుత్తుల యొక్క దల బలము) హే కణ్వో గావో (౧-౩౭-౧) ఇక్కడ, మరుత్ పరోక్షముగ స్తోతాకణ్వ ప్రత్యక్షముగ నిర్దిష్టములైయున్నవి.

సమీపము నకు బొమ్ము, ఓ కుశికో! సావధానమగుము (లేక, సావధానము జేయుము (౩-౫౩-౧౧). ఇక్కడ కూడ, స్తోతలు ప్రత్యక్షముగనున్నారు, స్తోతవ్యము పరోక్షమైయున్నది.

ఆధ్యాత్మికీ మంత్రములు-ఉత్తమపురుష యోగము, లేక, **'అహం'** సర్వనామముతో కూడియున్నవి. ఉదా:- 'ఇన్ద్ర వైకుంఠ (వికుంఠపుత్ర) **'అహం భవం సునఃపూర్వ్యస్పతి'** (౧౦-౪౮-౪౮). మఱియు, లబసూక్తము (యిందు, లబ యింద్రుడు, **'ఇతివా ఇతిమే మనో గామశ్వం సనుయామితి'** యిత్యాదు లలో స్వవర్ణన చేయబడెను (౧౦-౧౧౯) మఱియు, వాగామ్భృణీ సూక్తము యిందు, అమ్భృణ ఋషి యొక్క కన్య అహం రుద్రే భిర్వసుభిశ్చరామి'. (౧౦-౧౨౫) ౨

పరోక్షకృతాః ప్రత్యక్షకృతాశ్చ మన్త్రా భూయిష్ఠా అల్పశ ఆధ్యాత్మికాః। అథాపి స్తుతిరేవ భవతి నాశీర్వాదః। 'ఇన్ద్రస్య ను వీర్యాణి ప్ర వోచమ్' ఇతి యథైతస్మి న్సూక్తే। అథాప్యాశీరేవ న స్తుతిః। సుచక్షా అహమక్షీభ్యాం భూయాసం సువర్చాముఖేన సుశ్రుత్కర్ణాభ్యాం భూయాసమితి। తదేతద్ బహులమాధ్వర్యవే యాజ్ఞేషు చ మన్త్రేషు। అథాపి శపథాభిశాపౌ "అద్యా మురీయ యది యాతుధానో అస్మి"। అథా స వీరైర్దశభిర్వి యూయా ఇతి॥ అథాపి కస్య చిద్భావస్యా చిఖ్యాసా। న మృత్యురాసీదమృతం న తర్హి తమ ఆసీత్తమసా గూహళమగ్రే॥ అథాపి పరిదేవనా కస్మాచ్చిద్భావాత్। సుదేవో అద్య ప్రపతే దనావృత్। నవి జానామి యది వేదమస్మీతి॥ అథాపి నిన్దా ప్రశంసే। కేవలాఘో భవతి కేవలాదీ। భోజస్యేదం పుష్కరిణీవ వేశ్మేతి॥ ఏవమక్షసూక్తే ద్యూతనిన్దా చ కృషిప్రశంసా చ। ఏవముచ్చావచై రభిప్రాయైర్ఋషీణాం మన్త్రద్రష్టయో భవన్తి ॥ ౩

తెలుగు :- పరోక్షకృత, ప్రత్యక్షకృత మంత్రములే అధికముగనున్నవి, ఆధ్యాత్మిక మంత్రములు బహు స్వల్పముగనున్నవి. మంత్ర ప్రతిపాద్య విషయములు చెప్పుచున్నాడు:- ఒక చోట, కేవలము స్తుతియుండును, ఆశీర్వాద (ప్రార్థన)ముండదు; **'ఇంద్రుని యొక్క వీరకర్మలను చెప్పుచున్నాను.'** ఈ సూక్తము (౧-౩౨.)లో ౧౫ వ మంత్రములో, యింద్రుని యొక్క స్తుతి మాత్రమే యున్నది. కోరికలు చెప్పబడలేదు. కొన్ని స్థలములలో, కేవలము యిచ్ఛయే యుండి స్తుతి యుండదు; **'నేత్రములలో మంచి దృష్టి, మంచి ముఖకాంతి, మంచి శ్రవణశక్తి నాకు గలుగుగాక'**; యిచ్చట, కోర్కెలు చెప్ప బడెను, కాని, దేవతా స్తుతి లేదు. ఈ ప్రకారము యజుర్వేదములో అనేక మంత్రములున్నవి. యజ్ఞ సంబంధమున్న మంత్రములలో అధికముగ గన్పడును. యజ్ఞ సంబంధము లేనట్టి మంత్రములు కూడ నున్నవి కావున ప్రభాకరాదులు

సమీపము నకు బొమ్ము, ఓ కుశికో! సావధానముగుము (లేక, సావధానము జేయుము (౩-౫౩-౧౧). ఇక్కడ కూడ, స్తోతలు ప్రత్యక్షముగనున్నారు, స్తోతవ్యము పరోక్షమైయున్నది.

ఆధ్యాత్మికీ మంత్రములు-ఉత్తమపురుష యోగము, లేక, **'అహం'** సర్వనామముతో కూడియున్నవి. ఉదా:- 'ఇన్ద్ర వైకుంఠ (వికుంఠపుత్ర) **'అహం భువం సునఃపూర్వ్యస్పతి'** (౧౦-౪౭-౪౮). మఱియు, లబసూక్తము (యిందు, లబ యింద్రుడు, **'ఇతివా ఇతిమే మనో గామశ్వం సనుయామితి'** యిత్యాదు లలో స్వవర్ణన చేయబడెను (౧౦-౧౧౯) మఱియు, వాగామ్భృణీ సూక్తము యిందు, అమ్భృణ ఋషి యొక్క కన్య అహం రుద్రే భిర్వసుభిశ్చరామి'. (౧౦-౧౨౫) ౨

పరోక్షకృతాః ప్రత్యక్షకృతాశ్చ మన్త్రా భూయిష్ఠా అల్పశ ఆధ్యాత్మికాః। అథాపి స్తుతిరేవ భవతి నాశీర్వాదః। 'ఇన్ద్రస్య ను వీర్యాణి ప్ర వోచమ్' ఇతి యథైతస్మి న్సూక్తే। అథాప్యాశీరేవ న స్తుతిః। సుచక్షా అహమక్షీభ్యాం భూయాసం సువర్చాముఖేన సుశ్రుత్కర్ణాభ్యాం భూయాసమితి। తదేతద్ బహులమాధ్వర్యవే యాజ్ఞేషు చ మన్త్రేషు। అథాపి శపథాభిశాపౌ "అద్యా మురీయ యది యాతుధానో అస్మి"। అథా స వీరైర్దశభిర్వి యూయా ఇతి॥ అథాపి కస్య చిద్భావస్యా చిఖ్యాసా। న మృత్యురాసీదమృతం న తర్హి తమ ఆసీత్తమసా గూహళమగ్రే॥ అథాపి పరిదేవనా కస్మాచ్చిద్భావాత్। సుదేవో అద్య ప్రపతే దనావృత్। నవి జానామి యది వేదమస్మీతి॥ అథాపి నిన్దా ప్రశంసే। కేవలాఘో భవతి కేవలాది। భోజస్యేదం పుష్కరిణీవ వేశ్మేతి॥ ఏవమక్షసూక్తే ద్యూతనిన్దా చ కృషిప్రశంసా చ। ఏవముచ్చావచై రభిప్రాయైర్ఋషీణాం మన్త్రద్రష్టయో భవన్తి ॥ ౩

తెలుగు :- పరోక్షకృత, ప్రత్యక్షకృత మంత్రములే అధికముగనున్నవి, ఆధ్యాత్మిక మంత్రములు బహు స్వల్పముగనున్నవి. మంత్ర ప్రతిపాద్య విషయములు చెప్పుచున్నాడు:- ఒక చోట, కేవలము స్తుతియుండును, ఆశీర్వాద (ప్రార్థన)ముండదు; **'ఇంద్రుని యొక్క వీరకర్మలను చెప్పుచున్నాను.'** ఈ సూక్తము (౧-౩౨.)లో ౧౫ వ మంత్రములో, యింద్రుని యొక్క స్తుతి మాత్రమే యున్నది. కోరికలు చెప్పబడలేదు. కొన్ని స్థలములలో, కేవలము యిచ్ఛయే యుండి స్తుతి యుండదు; **'నేత్రములలో మంచి దృష్టి, మంచి ముఖకాంతి, మంచి శ్రవణశక్తి నాకు గలుగుగాక'**; యిచ్చట, కోర్కెలు చెప్ప బడెను, కాని, దేవతా స్తుతి లేదు. ఈ ప్రకారము యజుర్వేదములో అనేక మంత్రములున్నవి. యజ్ఞ సంబంధమున్న మంత్రములలో అధికముగ గన్పడును. యజ్ఞ సంబంధము లేనట్టి మంత్రములు కూడ నున్నవి కావున ప్రభాకరాదులు

'వేదము కేవలము యజ్ఞము కొఱకే ప్రవృత్తమైయున్నది' అని చెప్పుట అసంగతమగును. శపథము, అభిశాపము-శపథము స్వయముగా జేయబడును, ఇతరులపై ప్రయోగించునట్టిది శాపము అనబడును. **'నేడే నేను మరణింతును, నేను యాతధానుడు (గారడివాడు = రాక్షసుడు) నైనట్లయిన'**- యిది శపథమునకు ఉదాహరణ'. **'వాడు, దశవీరుల (సర్వపుత్రుల) పోగొట్టుకొనుగాక'** (అభిశాపము) (౭-౧౦౪-౧౫).

కొన్ని స్థలములలో, యేదియో ఒక భావము (తత్త్వము, లేక అవస్థా) చెప్ప దలచినప్పుడు, ఆ సమయమున (సృష్టికి పూర్వమున) మృత్యువు లేదు, అమృతము లేదు. (౧౦-౧౨౯-౧). **'ఆరంభమున, కటిక చీకటితో కప్పబడి యున్న చీకటియుండెను'** (౧౦-౧౨౯-3) (యిది ప్రలయ వర్ణన).

కొన్నిచోట్ల, విలాపము గూడనున్నది. (౧౦-౯౫-౧౪); ఉర్వశీ వియోగమున పురూరవుని విలాపము; పురూరవస్ = మేఘము; ఉర్వశీ = విద్యుత్. 'ఇది నేనెట్లగుదునో నాకు తెలియుట లేదు. (పరివేదన) (౧-౧౬౪-3౭) తన పరమార్థ స్వరూపము తనకు దెలియక దీర్ఘతముని పరివేదన. నిందా; ప్రశంస - 'కేవలము భుజించువారు (ఒంటరిగా తినువారు, దానమీయని వారు, మిత్రులకు భాగమీయక భుజించువారు) కేవలము పాపులగుదురు. (౧౦-౧౧౭-౬). **'దాత యొక్క గృహము కమలములున్న సరోవరమును బోలును'** (౧౦-౧౦౯-౧౦). అక్షసూక్తమందు (౧౦-3౪)లో, జూదము యొక్క నింద, కృషి ప్రశంసయున్నవి. **'జాయా తపతే కితవస్య హీనామాతా పుత్రస్య చరతః కస్విత్'** (౧౦-3౪-౧౦). **'అక్షైర్మా దీవ్యః కృషిమిత్ కృపస్వ చిత్తే రమస్వ బహు మన్యమానః'** (౧౦-3౪-౧3).

ఈ ప్రకారము, అనేకములగు అభిప్రాయములతో ఋషులకు మంత్ర దర్శనమయ్యెను. అనగా, మంత్రములు మొదట విద్యమానముగనుండెను; ఆ మంత్రముల యొక్క నిమిత్తాదులు ఋషులకు ప్రత్యక్షమయ్యెను (నిమిత్త మనగా నిదాన, భూత, నిందా, హర్ష, శోక, ప్రశంస మొదలగు అభిప్రాయము లకు ఋషి ద్రష్టయగును). ఆర్షానుక్రమణములో నిదానము మఱియు ఆర్షము గుర్తించిన యెడల మంత్రముల యొక్క అర్థము సులభముగ బోధపడును-దుర్గాచార్య 3

మంత్రముల యొక్క దేవతల లక్షణము చెప్పియున్నాడు. ఋషి, యెట్టి అర్థప్రాప్తికై, యే దేవత అట్టి అర్థమునకు అధిపతియగునో తెలిసి ఆ దేవతను స్తుతించెను. ఆ దేవతయే మంత్రమునకు దేవతయగును. దేవత యొక్క నామము

గాని, స్పష్టమైన లింగముగాని ఆ మంత్రమందుండును. దేవత నామములేక, స్పష్టమైన లింగము లేక యున్నప్పుడా మంత్రమునకు దేవతనెట్లు నిర్దేశింపవలయునో ఆ విషయము చెప్పును.

తద్యేఽనాదిష్టదేవతా మన్త్రాస్తేషు దేవతోపరీక్షా। యద్ దేవతః స యజ్ఞో వా యజ్ఞాఙ్గం వా తద్దేవతా భవన్తి। అథాన్యత్ర యజ్ఞాత్ప్రాజాపత్యా ఇతి యాజ్ఞికాః, నారాశంసా ఇతి నైరుక్తాః। అపి వా సా కామదేవతా స్యాత్ప్రాయోదేవతో వా। అస్తి హ్యాచారో బహులం లోకే దేవదేవత్యమతిథిదేవత్యం పితృదేవత్యమ్। యాజ్ఞదైవతో మన్త్ర ఇతి। అపి హ్యదేవతా దేవతావత్ స్తూయన్తే యథాశ్వప్రభృతీన్యోషధి పర్యన్తాన్యథాప్యష్టౌద్వన్ద్వాని । న న మన్యేతాగన్తూనివార్థాన్ దేవతానాం ప్రత్యక్షదృశ్యమేతద్భవతి। మహాభాగ్యాద్ దేవతాయా ఏక ఆత్మా బహుధా స్తూయత ఏకస్యాత్మనోఽన్యే దేవాః ప్రత్యఙ్గాని భవన్తి। అపి చ సత్త్వానాం ప్రకృతిభూమభిరృషయః స్తువన్తీత్యాహుః ప్రకృతి సార్వనామ్న్యాచ్చ। ఇతరేతర జన్మానో భవన్తీతరేతర ప్రకృతయః। కర్మజన్మాన ఆత్మజన్మాన ఆత్మైవైషాం రథో భవత్యాత్మాశ్వ ఆత్మాయుధమాత్మేషవ ఆత్మాసర్వం దేవస్య దేవస్య ॥

తెలుఁగు :- ఏ దేవత యొక్క సంబంధము యే యజ్ఞమునకుగాని యజ్ఞాంగమునకు గాని కలదో ఆ దేవత ఆ మంత్రమునకు జెప్పబడును. యజ్ఞమునకంటె అన్య విషయముల దెలుపు మంత్రములు, అనగా, యే మంత్రములలో యే యజ్ఞమునకు వినియోగ సంబంధములేవియు జెప్ప బడలేదో అట్టి మంత్రమునకు ప్రజాపతి దేవతయగును అని యాజ్ఞికుల మతమైయున్నది. నారాశంస దేవతయగునని నైరుక్తాభిప్రాయము. (నరాశంస =యజ్ఞము, లేక, అగ్ని; అధ్యాΩ-౭ చూడనగును: యజ్ఞ=సూర్యుడు, కావున, ఆ మంత్రమునకు సూర్యుడు కాని అగ్ని కాని దేవతయగును లేదా ఆ మంత్రము యిచ్ఛానుసార దేవత గల మంత్రమగును. లేదా, అనేక దేవతలు కల మంత్రమగును. సంధ్యా గుణములు కలదగుట వల్ల యే దేవతా స్తుతి యందైనను అట్టి మంత్రము రావచ్చును. లోక వ్యవహారమనేక ప్రకారములుగ నున్నది; యీ వస్తువు యొక్క దేవత దేవుడనియు, దీనికి దేవత అతిథియనియు, దీనికి దేవత పితరులు (అనగా, దేవతా శబ్దము విశాలమగు అనేకార్థములు గలది; ఏ విషయమునకు సంబంధము తగులునో అదియే దేవతయని చెప్పబడును; కొన్ని చోట్ల దేవతాత్వములేకున్నను స్తుతింపబడెను.) యాజ్ఞ దైవత మంత్రమగును. అ దేవత కూడ దేవతవలె స్తుతింపబడెను; ఎట్లన, అశ్వము

మొదలు ఓషధుల పర్యంతము. మఱియు, యెనిమిది జతలు కూడ నున్నవి.- (నిఘంటు ౫-౩-౨౯/౩౬ లో) ౨౯. ఉలూఖల ముసలౌ, ౩౦. హవిర్ధానే, ౩౧. ద్యావాపృథివీ, ౩౨. విపాట్ చుతుద్రయౌ, ౩౩. ఆర్త్నీ, ౩౪. శునాశీరౌ, ౩౫. దేవీజోష్ట్రీ ౩౬. దేవీ ఊర్జాహుతీ. శిష్యుడు. దీనిని మన్నింపనక్కరలేదు. ఆ అశ్వాది దేవతలు ఆగంతుక పదార్థములు (బయట నుండి వచ్చినవి) ప్రత్యక్షముగ జూచిన అశ్వాదులు ఆగంతుకములే కాని వాని నిజస్వరూపము. దేవతకు మహదైశ్వర్యమగుట చేత, ఏక ఆత్మ (దేవత) అనేక ప్రకారముల స్తుతింపబడెను. భిన్న దేవతా రూపమున గూడ, మఱియు, అశ్వాది సాధనములచేత గూడ స్తుతింపబడెను. ఒక ఆత్మకు రెండవ దేవత ప్రత్యంగమగును. ఐనను, (అశ్వాది) ద్రవ్యములను ప్రకృతి యొక్క మహిమలతో ఋషులు స్తుతించిరి. ప్రకృతికి సర్వమైన నామము లుండుట వల్ల కూడ నొక దేవత, యితర దేవతలకు జన్మకారణమగు చుండును. ఒకదాని ప్రకృతి మఱియింకొకదానికి వచ్చును. కర్మల నుండియే వీనికి జన్మలు సంభవించుచుండును, ఆత్మతో జన్మ కలుగుచుండును. ఆత్మయే రథమగును, ఆత్మయే అశ్వము, ఆత్మయే ఆయుధము, ఆత్మయే బాణము, ఆత్మయే దేవతకు సర్వమునగును. ౪

వివరణ:- 'ఆగ్నేయాఽగ్నిష్టోమః'=అగ్నిష్టోమమునకు దేవత అగ్నియని శ్రుతియున్నది. కావున, అగ్నిష్టోమ సంబంధముగల మంత్రములలో దేవతా విశేష నామము లేకున్నను స్పష్టమగు లింగము లేకున్నను ఆ మంత్రములకు దేవత అగ్నియని తెలియవలెను. ఏలయన, సముచ్చయ రూపమున యజ్ఞము అగ్నికి సంబంధించియుండును. ఈ యజ్ఞమందును భిన్న భిన్నమైన అంగము లుండి యే అంగమునకైనను విశేషముగ ఆ మంత్రమునకు వినియోగము జెప్పియుండినచో ఆ అంగమునకు అదియే దేవతయగును, ఆ మంత్రమునకునునదియే దేవతయని తెలియనగును. అగ్నిష్టోమమునకు మూడు సవనములు చెప్పబడెను-ప్రాతః సవనము, మాధ్యందిన సవనము, తృతీయ సవనము-వీటికి క్రమముగ, అగ్ని, ఇన్ద్ర, ఆదిత్య, దేవతలని చెప్పబడెను.

అగ్న్యాదులకు వలె ప్రజాపతిని నిర్ణయించుట, సులభము కాకుండును. అగ్న్యాదులు ప్రజాపతికి అంగములు కావున, అగ్ని,వాయువుల పరస్పర భేదము వలె అగ్ని ప్రజాపతులయందు పరస్పర భేదము లేదు. కాబట్టి యే మంత్రమునకు దేవత నిర్ణయముగాకుండునో ఆ మంత్రమునకు ప్రజాపతి దేవత యని తెలియనగును. అగ్ని, సర్వ దేవతలకు ఆశ్రయ మగుటచేత శ్రేష్ఠమైనది. సూర్యుడు సర్వమునకు

జీవనాధారమగుట వల్ల శ్రేష్ఠమగును. ఇట్లు నైరుక్తుల యొక్క ఆశయమైయున్నది. అందు, గుణ పదము మాత్రమే యుండి గుణి చెప్పబడలేదు. కావున, వాక్య సామర్థ్యము వల్ల యే దేవతయు నియతము గాకుండును. కాని, మంత్రముచ్చరించుచున్న వాని యిచ్ఛా సామర్థ్యము చేతనే దేవతను చెప్పనగును. వక్త దేని మహిమ వల్ల ఆ మంత్రమును ప్రయోగించుచున్నాడో అదియే మంత్రము యొక్క దేవతయగును. లేదా, మఱియొక విధముగ జెప్పవచ్చును- యే కామితము లకై మంత్రముచ్చరింపబడునో ఆ కామితమునకు అధిపతిగ జెప్పబడినదియే ఆ మంత్రమునకు దేవతయగును. ఆ దేవతయే ధ్యానింపబడును- ఇది దుర్గాచార్యుల అభిప్రాయము.

"యాజ్ఞదైవతో మన్త్రఇతి". ఈ సందర్భమున కొన్ని అంశములలో స్పష్టమైన విచారణ లేదు. యథాతథముగ దుర్గాచార్యుని అభిప్రాయమే టీకలో జూపబడెను. అధికారమును బట్టి, అనగా, యే దేవత యొక్క కథనము మంత్రములోనున్నదో ఆ దేవతకు ఆ అధికారమని మంత్రము పఠింపబడు చుండును; అదియే, మంత్రమునకు దేవతయగును. లేదా, 'ప్రాయోదేవతా' మొదలు **'పితృదేవత్యమ్'** వఱకు అభిప్రాయము-అట్టి మంత్రమునకు బహుదేవతలుండుట శబ్ద బహుళత్వము చేత లోకములో అనేకార్థములతో నున్నట్లు కనబడుచున్నది. ఈ ప్రకారము, హవి లేక బలి విషయములో, యిది యీ దేవతకు, యిది పితరులకు, యిది మనుష్యులకు, శేషమన్ని దేవతలకు అని దేవతాస్తుతి (దుర్గాచార్యులు).

యజ్ఞ శబ్దమునకు విష్ణువని అర్థమున్నది. ఆ మంత్రమునకు విష్ణువు దేవతయగును. **'అగ్నిర్వై సర్వా దేవతాః'** అను ప్రమాణము వల్ల అగ్ని దేవత యనియు అభిప్రాయమునకవకాశమున్నది.

'ఏకస్యాత్మనోఽన్యే దేవాః ప్రత్యంగాని భవన్తి' ఒక్కటేయైయున్న సద్ బ్రహ్మ అనేకముగా వర్ణింపబడెను. సమష్టి రూప హిరణ్యగర్భుడొక్కడే సమస్త దేవత లకు ఆత్మయైయున్నాడు; సూర్యాదులంగములుగను అశ్వాదులు ప్రత్యంగములుగను వర్ణింపబడెను.

అశ్వాదుల యొక్క ప్రకృతి గొప్ప ఆత్మ; యీ ఆత్మ యొక్క మహిమలతో అశ్వాదుల స్తుతి జేయుచుందురు, యేలనన ప్రకృతి వికృతి రూపమును దాల్చి స్థితమై యుండును (దుర్గాచార్యులు). అశ్వాది సకల నామములును ప్రకృతికే యని తెలియువలెను-బ్రహ్మ నుండి అదితి, అదితి నుండి దక్ష యిట్లొక ప్రకృతి నుండి యితరములు పుట్టుచుండును.

మానవుల కర్మఫల సిద్ధికొఱకు అగ్ని వాయు సూర్యాదులు ప్రకటమయ్యెను. దేవతలకు ప్రత్యేకముగ రథములు. అశ్వములు నుండవు. రూపకాలంకారముతో వర్ణింపబడెను.

(దేవతా సంఖ్యా విచారము)

తిస్ర ఏవ దేవతా ఇతి నైరుక్తాః అగ్నిః పృథివీస్థానో వాయుర్వేన్ద్రో వాన్తరిక్షస్థానః సూర్యోద్యుస్థానః తాసాం మాహా భాగ్యాదేకైకస్యా అపి బహూని నామధేయాని భవన్తి అపి వా కర్మపృథక్త్వా ద్యథా హోతాధ్వర్యుర్బ్రహ్మోద్గతేతి అప్యేకస్య సతో, ఽపివా పృథగేవస్యుః పృథగ్గిస్తుతయో భవన్తి తథాభిధానాని యథో ఏతత్కర్మపృథక్త్వాదితి బహవోఽపి విభజ్య కర్మాణి కుర్యుః తత్ర సంస్థానైకత్వమ్ సమ్భోగైకత్వం చ దృశ్యతే యథా పృథివ్యాః పర్జన్యేన చ వాయ్వా దిత్యాభ్యాం సమ్భోగోఽగ్నినా చేతరస్య లోకస్య, తత్రైతన్నరరాష్ట్రమివ. ౫

తెలుఁగు:- దేవతలు మూడు మాత్రమే యని నైరుక్తాభిప్రాయమైయున్నది. ౧. భూమి స్థానముగల అగ్ని. ౨. అంతరిక్షస్థానము గల వాయువు, లేక, ఇంద్రుడు. ౩. ద్యులోక స్థానముగల సూర్యుడు. ఈ మూడు దేవతలు గొప్ప ఐశ్వర్యవంతములగుట చేత, ప్రత్యేక దేవతకు అనేక నామములున్నవి; లేదా, కర్మ భిన్నత్వము చేత వేర్వేరు నామములున్నవి-హోతా, అధ్వర్యు, బ్రహ్మ, ఉద్గాతాయని భిన్న నామములున్నట్లు వేర్వేరుగా జెప్పవచ్చు, లేదా, యేకము చేసి ఋత్విజ అని చెప్పవచ్చును. నామములు వేరగుట వల్ల స్తుతులు కూడ భిన్నముగ నుండును. కర్మభిన్నమగుటచే నామభిన్నము అని చెప్పెను. కాని, అధికముగ, యీ దేవతలు వేర్వేరుగ పంచుకొని పని చేయుచుందురు. అట్లయినను, స్థానయేకత్వము సంభోగ యేకత్వము కూడ నగును. ఎట్లన ఒక పృథివిపై మనుష్యులు, పశువులు, మఱియు, (పృథివీ స్థాన అగ్ని) దేవత లుండుట యేక స్థానముననున్నవగును. సంభోగములో గూడ యేకత్వ మగు పడుచున్నది- పృథివీ మేఘములు, వాయు సూర్యులు. పృథివి యొక్క ఓషధు లకు మేఘము, వాయువు, సూర్యుడు వృష్టి, శీతోష్ణములనిచ్చును. అగ్నితో కలసి యితర (ద్యు) లోకములో సంభోగము- **'దివం జిన్వన్త్యగ్నయః'** (అధ్యా ౭-౨౨)లో జెప్పినట్లు. ఆ ప్రకారము నరరాష్ట్రమువలె అగును. ౫

వివరణ :- **'వాయుర్వేన్ద్రోవా'**. అంతరిక్షమున, వాయువో, లేక, యింద్రుడో అను అభిప్రాయముగాదు. అంతరిక్ష స్థానీ దేవత **'మధ్యమ దేవత'** యని చెప్పబడును; దీనికి రెండు కర్మాత్మలున్నవి- విద్యుత్తు, వాయువు-యీ రెండింటి ద్వారా **'మధ్యమ'**

కర్మ ప్రకాశితమగును. కాబట్టి, వాయు నామము (విద్యుత్, సదా ప్రత్యక్షముగనుండదు) మధ్యమమునుపదేశించి, ముఖ్యమైన యింద్రనామముతో వేరుగనుపదేశించెను- 'ఇన్ద్రోవా' అని. అగ్ని, లేక, సూర్యుడు వలె సదా కర్మయందులగ్నమైయుండుట చేత వాయువు మధ్యమ దేవతయని చెప్పబడెను. మఱియు, ముఖ్యమగు యింద్రనామముతో ముఖ్య సంబంధము తొలగించలేదు. కావున, రెండు నామములు కలిపి మధ్యమ దేవతయని చెప్పబడెను (దుర్గాచార్య) **'బహూని నామధేయాని'**. మూడుకన్న అధికముగ జాత వేదాదినామ దేవతలు చెప్పబడియుండెను. దేవతలు ముగ్గురే యందురేల? భిన్న భిన్నమైన నామములన్నియు యీ ముగ్గురు దేవతలకే యని తెలియవలెను. పృథివీస్థానీ దేవత అగ్నియైయున్నది. కాని, అగ్ని యొక్క ప్రత్యేక మహిమలకు ప్రత్యేక నామములు-జాతవేదా, వైశ్వానర మొదలగునవి యున్నట్లే, యింద్రుని యొక్క భిన్నమైన మహిమలను ఉపదేశించుటకు, వరుణ రుద్రాది నామములు వేర్వేరుగ జెప్పబడును. ఈ ప్రకారమే, సూర్యుని యొక్క మహిమలు వేర్వేరుగ, అశ్వినౌ, ఉషా మొదలగు భిన్న నామములు స్తుతింపబడెను. అగ్నిష్టోమమందు (౧౬)షోడశ ఋత్విజులుండి భిన్న భిన్న కార్యములు జేయుచుందురు. ఏయే కార్యములు జేయుదురో ఆయా నామములతో దెలియబడుదురు. ఈవిధముగ, లోక వ్యవహారముగూడ నున్నది.

దేవతల ఆకార విచారము

అథాకార చిన్తనం దేవతానామ్। పురుషవిధాః స్యురిత్యేకం చేతనావద్వద్ధి స్తుతయో భవన్తి తథా భిధానాని। అథాపి పౌరుషవిధికై రఙ్గః సంస్తూయన్తే। 'ఋష్వా త ఇన్ద్ర స్థవిరస్య బాహూ'। 'యత్సఙ్గృభ్ణా మఘవన్కాశిరిత్తే'। అథాపి పౌరుషవిధికై ర్ద్రవ్యవ సంయోగౌః॥ 'ఆ ద్వాభ్యాం హరిభ్యామిన్ద్ర యాహి'। 'కల్యాణీర్జాయా సురణం గృహేతే'। అథాపి పౌరుషవిధికైః కర్మభిః॥ 'అద్ధీన్ద్రపిబ చ ప్రస్థితస్య'। 'ఆ శ్రుత్కర్ణ శ్రుధీ హవమ్'

౬

తెలుఁగు:- దేవతలకు పురుషులకు వలె ఆకారమున్నదా, లేక, పృథివ్యాదుల వలె అచేతనములా? లేదా, రెండు విధములుగనున్నవా? శరీరధారి చేతన పురుషుని వలె దేవతలని యొక అభిప్రాయమున్నది; ఏలనన, చేతన పురుషుల స్తుతి విధముగనే దేవతా స్తుతియునున్నది. ఆ ప్రకారమే సంభాషణలు కూడ నున్నవి; పురుషసదృశ అంగముల స్తుతియునున్నది-'ఓ యింద్రా! (మహాగొప్ప) దర్శనీయమైన నీ రెండు భుజములు నున్నవి. (౬-౪౭-౮). **'ఇమే చిదిన్ద్ర రోదసీ అపారే'** (౩-౩౦-౫)

భుజములు, పిడికిలి వర్ణింపబడియున్నవి (పురుషవిధమున) ధనవంతుడైన యింద్రుడు అని పురుషునకు వలె వస్తు సంయోగమున్నది. **'ఓ యింద్రా! నీ రెండు గుఱ్ఱముల తోను రమ్ము'**; (౨-౧౮-౪). 'కల్యాణియగు పత్నియు సురమణీయమగు నీ గృహములోనున్నది (౩-౫౩-౬). ఇంతియేగాక, కర్మలు కూడ పురుషవిధముగ వర్ణింపబడెను- 'నీ వైపుననున్న పురోడాశమును, సోమరసమును ఓ యింద్రా! తినుము, త్రాగుము (౧౦-౧౧౬-౭) 'సర్వ దిశల నుండి వినునట్టి చెవులు గల యింద్రా! మా పిలుపు వినుము(౧-౧౦-౯) తినుట, త్రాగుట, వినుట, (పురుషునికి వలె) దేవతలకు కూడ అంగములు లేనిచో నెట్లు సిద్ధించును? కావున, మంత్ర దేవతలు పురుషవిధములని అంగీకరించవలెనని యొక్క పక్షము (మతము)గ నున్నది. ౬

అపురుషవిధాః స్యురిత్యపరమ్। అపి తు యద్ దృశ్యతేఽపురుషవిధం తద్। యథాగ్నిర్వాయురాదిత్యః పృథివీ చన్ద్రమా ఇతి। యథో ఏతచ్చేతనావద్వద్ధి స్తుతయో భవన్తీత్యచేతనాన్యప్యేవం స్తూయన్తే యథాక్షప్రభృతీ న్యోషధిపర్యన్తాని। యథో ఏత త్పౌరుష విధికైరఙ్గైః సంస్తుయన్తే ఇతి। అచేతనేష్వప్యేతద్భవతి। అభిక్రన్దన్తి। హరితేభిరాసభిరితిగ్రా వస్తుతిః। యథో। ఏతత్పౌరుష విధికైర్ద్రవ్యసంయో గైరితి । ఏతదపితాదృశమేవ । 'సుఖం రథం యుయుజే సిన్ధురశ్వినమ్' ఇతినదీస్తుతిః। యథో ఏతత్పౌరుష విధికైః కర్మభిరితి। ఏతదపి తాదృశ మేవ। 'హోతుశ్చిత్పూర్వే హవిరద్యమాశత' ఇతిగ్రావస్తుతిరేవ। అపి వోభయవిధాః స్యుః। అపి వా పురుషవిదానామేవసతాం కర్మాత్మాన ఏతే స్యుర్యథా యజ్ఞో యజమాన స్యైష చాఖ్యానసమయః ॥ ౭

తెలుఁగు :- రెండవ పక్షము (మతము) అపురుషవిధము - (ఎట్లనగా, పూర్వము (అధ్యా౨-౧౯లో) చెప్పినట్లు, జలము జ్యోతి కలిసి వర్షకర్మ సంభవించును. ఆ ప్రకరణములో వర్ణించిన యుద్ధాది విషయములు రూపక మని గ్రహించవలెను). ఐనను, మనకు కనబడుచున్న దేవతారూపములు అపురుషవిధముగ నున్నవి. ఉదాహరణకు, అగ్ని, వాయువు, సూర్య, పృథివీ, చంద్రమా దేవతలు; ప్రత్యక్షముగ నున్న యీ దేవతలు అపురుషవిధమగునట్లే పరోక్షములగు యింద్రాది దేవతలు కూడ పురుషవిధముగాదనియే గ్రహించ నగును. మఱియు, అచేతనములగు జడములకు కూడ పురుష విధముగ స్తుతులుండుట (అక్షాది ఓషధి పర్యంతము) విషయమై విచారించినచో నవియన్నియు రూపకకల్పనలని బోధపడును.

'యీ (సోమగ్రావము) తన పచ్చని (సోమరసముతో తడిసియున్న) ముఖములతో దేవతలు యజ్ఞమునకు వచ్చుటకు పిలుచుచున్నవి.' (గ్రావము = పర్వతము) (౧౦-౯౪-౨). పర్వతమునకు ముఖములేదు, పిలుచుశక్తిలేదు. కాబట్టి, అలంకారరూపకము. ఈ ప్రకారమే, యింద్రాది దేవతల స్తుతియు రూపకమని గ్రహించనగును.

'సుఖం రథం యుయుజేసింధురశ్వినమ్' (౧౦-౭౫-౯) ఇది నది యొక్క స్తుతి-ప్రవహించుచున్న నదికి రథమందు స్థితి యెట్లు సంభవించును?. అసంభవము కావున అది రూపకల్పనయనియే గ్రహించుట యుక్తము. మఱియు, పురుష విధకర్మల విషయముగూడనట్లే యుండును. **'అగ్ని కన్న కూడ ముందుగనే భుజింపయోగ్యమైన హవి నీవు భుజింతువా'** (౧౦-౧౪-౨). ఇది, గ్రాహస్తుతి-పర్వతము భుజించుట రూపకకల్పన మాత్రమేయగును కాని వాస్తవముగాదు.

పురుషవిధము, అపురుషవిధము గూడనని కొందరి మతము.

యజ్ఞము యజమానునికి కర్మాత్మయైనట్లు, ప్రత్యక్షముగనున్నట్టి అగ్న్యాదులు కర్మాత్మా (కర్మక్షేత్రము) పురుష విధముగనున్నదని ఐతిహాసికుల మతము. దేవతల యాకారము విచారణలో మతభేదములు నాలుగు ౧. పురుష విధము ౨. అపురుష విధము ౩. ఉభయ విధము ౪. పురుష విధితో కూడ కర్మక్షేత్రము. ౭

దేవతల భక్తి సాహచర్య విచారణ

తిస్ర ఏవ దేవతా ఇత్యుక్తం పురస్తాత్తాసాం భక్తిసాహచర్యం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథైతాన్యగ్నిభక్తీన్యయం లోకః ప్రాతః సవనం వసన్తో గాయత్రీత్రివృత్స్తోమో రథన్తరం సామ యే చ దేవగణాః సమామ్నాతాః ప్రథమే స్థానేఽగ్నాయీ పృథివీలేతి స్త్రియః॥ అథాస్య కర్మవహనం చ హవిషామా వాహనం చ దేవతానాం యచ్చ కిం చిద్ దార్ష్టి విషయికమగ్నికర్మైవతత్। అథాస్య సంస్తవికా దేవాః ఇన్ద్రః సోమో వరుణః పర్జన్య ఋతవ ఆగ్నావైష్ణవంఋ హవిర్నత్వృక్సంస్తవికీ దశతయీషు విద్యతే। అథాప్యాగ్నాపౌష్ణం హవిర్న తు సంస్తవః॥ తత్రైతాం విభక్తస్తుతి మృచముదాహరన్తి ॥ ౮

తెలుఁగు :- పూర్వము చెప్పిన ప్రకారము దేవతల సంఖ్య మూడు మాత్రమెయై యున్నది. ఏయే దేవతకు యేయే లోక ఛందాదులుగలవో, మఱియు, యే యే దేవతతో

సహచరత్వముందునో ఆ విషయము వ్యాఖ్యానింపబడును, ఇప్పుడు, పర్యాయ పదార్థములు అగ్ని భాగములగును-(లోకములలో నుండి) యీ లోకము (పృథ్వీలోకము) (సవనములలోనుండి) ప్రాతఃసవనము (ఋతువులలో నుండి) వసన్తము (ఛందములలో నుండి) గాయత్రీ (స్తోమములో నుండి) త్రివృత్ స్తోమము (సామములనుండి) రథన్తర సామము. ప్రథమ స్థానమున (పృథ్విలో) యిది పఠితు జెప్పబడిన దేవగణము మఱియు అగ్నాయీ, పృథివీ, ఇలా, యీ మూడున్ను అగ్ని భాగములు. ఇవి చేయు కర్మలు హవిని కొనిపోవుట, దేవతలను పిలుచుట, దృష్టికి అనుకూల విషయక కర్మలు (ప్రకాశమిచ్చుట మొదలగునవి) అగ్ని యొక్క కర్మలనియే చెప్పు చున్నారు. దీనికి సంస్తవిక దేవత (అగ్నితో కలిపి స్తుతి గల దేవత)యని చెప్పుదురు. ఇంద్ర, సోమ, వరుణ, పర్జన్య, ఋతువులు ఆగ్నాపౌష్ణవ (అగ్ని, విష్ణువు, దేవతగా గల యట్టివి) హవియైయున్నది. కాని, ఋగ్వేదములో, వీని విషయమై సంస్తవ మంత్రమేమియు లేదు.

ఆగ్నాపౌషణ (దీనికి అగ్ని, పూషా, రెండును దేవతలు) హవియున్నది. కాని, సంస్తము లేదు. స్తుతియున్న భిన్నమైన మంత్రమొకటి యుదాహరణ చూపబడును.౮

ఖం.౮ **వివరణము :** అధ్యా(౫-ఖం.౧/౩) దేవతలు, నిరుక్తమందు అధ్యా ౭. మొదలు, అధ్యా ౯.తో సమాప్తియగును. అగ్నాయీ, పృథివీ, ఇలా శబ్దములతో 'తిస్రోదేవీః' అని కూడ వ్యాఖ్యానమున్నది. అగ్నితో, దేవతల యొక్క సంస్తవమున్న మంత్రములు. -**'అగ్నే ఇంద్రశ్చ దాపుషో దురోణేసుతావతో యజ్ఞ మిహోపయాతమ్'** .(౩-౨౫-౪); **'అగ్నిష్టోమావిమంసుమే శ్రునాతా వృషణా హవమ్'** (౧-౯౩-౧); **'త్వం నో అగ్నే వరుణస్య విద్వాన్ దేవస్య హేళోఽవయాసిసీష్ఠాః'** (౪-౧-౪); **'అగ్నీ పర్జన్యావవతం ధియం మే'** (౬-౫౨.౧౬); **'అగ్నే దేవాం ఇహావహ సాదయాయోనిషుత్రిషు। పరిభూవ పిబఋతునా'** (౧-౧౫౪)

పూషాత్వతశ్చావయతుప్ర విద్వాననష్టపశుర్భువనస్య గోపాః సత్వైతేభ్యః పరి దదత్పితృభ్యోఽగ్నిర్దేవేభ్యః సు విదత్రియేభ్యః। పూషాత్వేతః ప్రచ్యావయతు విద్వాననష్ట పశుర్భువ నస్యగోపా ఇత్యేష హి సర్వేషాం భూతానాం గోపాయి తాఽఽదిత్యః। స త్వైతేభ్యః పరి దదత్పితృభ్య ఇతి సాంశయికస్తృతీయః పాదః। పూషా పురస్తాత్తస్యాన్వాదేశ ఇత్యేకమగ్నిరుపరిష్టాత్తస్య ప్రకీర్తనేత్యపరమ్। అగ్నిర్దేవేభ్యః సువిదత్రియేభ్యః। సువిదత్రం ధనం భవతి విన్దతేర్వైకోపసర్గాద్ దదాతేర్వా స్యాద్ ద్వ్యుపసర్గాత్ ॥ ౯

తెలుఁగు :- (సర్వము కొంత) తెలిసియున్నట్టి, నష్టము కాని పశువులు గలయట్టి, భువనరక్షకుడైన పూషా (ఓ మృతుడా) నిన్ను యిక్కడ నుండి (పృథివీలోకమునుండి) పంపును, నిన్ను పితరులకు ఒప్పజెప్పును, మఱియు, అగ్ని, మంచి జ్ఞానులైన (లేక, ధనికులైన) దేవతల కొఱకు ఒప్పజెప్పును. (౧౦-౧౭-౩) మూడవపాదము సంశయాస్పదముగనున్నది- 'వాడు (అది) నిన్ను పితరులకప్పగించును'; పూషా, పూర్వమే చెప్పబడినది, మఱల, దాని కథనమున్నది[వాడు, (అది), నిన్ను]. ఇక్కడ, వాడు లేక అది పూషాకు నిర్దిష్టమైయున్నది-యిది ఒక మతము. రెండవమతము-అగ్ని మొదట చెప్పవలెను ఆ అగ్ని,(ప్రసిద్ధమైన అగ్ని) నిన్ను పితరులకును దేవతలకును ఒప్పజెప్పును. సువిదత్ర=ధనము; (సు+విద్.తు.ప.)=ఒక ఉపసర్గమున్న విన్దతి. లేదా, రెండు ఉపసర్గలు గల దదాతి (సు+వి+ధా. జు.ఉ.). ౯

అథైతానీన్ద్రభక్తీన్యన్తరిక్షలోకో మాధ్యన్దినం సవనం గ్రీష్మస్త్రిష్టుప్పఞ్చ దశస్తోమో బృహత్సామ యే చ దేవగణాః సమామ్నాతా మధ్యమే స్థానే యాశ్చ స్త్రియః అథాస్య కర్మరసానుప్రదానం వృత్రవధో యాచ కా చ బలకృతిరిన్ద్రకర్మైవ తత్‌ అథాస్య సంస్తవికా దేవా అగ్నిః సోమో వరుణః పూషా బృహస్పతిర్బ్రహ్మణ స్పతిః పర్వతః కుత్సో విష్ణుర్వాయువుః అథాపి మిత్రో వరుణేన సంస్తూయతే పూష్ణా రుద్రేణ చ సోమః, అగ్నినాచ పూషా, వాతేన చ పర్జన్యః ॥ ౧౦

తెలుఁగు:- ఇంద్రుని యొక్క భాగములు-అన్తరిక్షలోకము, మాధ్యందిన సవనము, గ్రీష్మము, త్రిష్టుప్, పంచదశస్తోమములు, బృహత్ సామము, మఱియు, మధ్యమస్థాన దేవగణములు. మఱియు (దేవ) స్త్రియః అని పఠింపబడెను. (నిఘ- ౫-౪/౫ మఱియు, నిరు. ౧౦-౧౧లో) ఇప్పుడు, కర్మ విషయము జెప్పుచున్నాడు- రసము (మంచు, లేక, వృష్టి) నిచ్చుట, వృత్రుని వధించుట, బలము చేత జేయవలసిన కర్మలు, యింద్రునివే యగును. వీని సంస్తవిక దేవతలు- అగ్ని, సోమ, వరుణ, పూషా, బృహస్పతి, బ్రహ్మణస్పతి, పర్వత, కుత్స, విష్ణు, వాయువు. (మఱియు, వీనిలో పరస్పరము) మిత్ర వరుణతో స్తుతింపబడెను, సోమ, పూషా, యింద్రునితో కలిపి, అగ్నితో పూషా, మఱియు వాతముతో పర్జన్య స్తుతులు గలవు. ౧౦

వివరణ :- సంస్తవిక దేవతల స్తుతికి ఉదాహరణములు:-

'ఇంద్రాగ్నీ రోచనా దివః పరివాజేషు భూషథః' (౩-౧౩-౯)

'ఇంద్రా సోమా సమఘ సంశమ్' (౭-౧౦౪-౨) (అధ్యా ౬-౧౧)

'ఇంద్రా వరుణా యువ మధ్వరాయనో' (౫-౨)

'ఇంద్రాను పూషణా వయం సఖ్యాయ స్వస్తయే, హువేమం వాజసాతయే' (౬-౫౭-౧) 'ఇదం వామాఖ్యే హవిః ప్రియ మిన్ద్రా బృహస్పతి' (౪-౪౯-౧). 'అచ్ఛేన్ద్రా బ్రహ్మణస్పతీ హవిర్నోఽన్నం యుజేవ వాజినా జిగాతమ్' (౮-౨౪-౧౨) 'ఇన్ద్రా పర్వతా బృహతా రథేనవార్మీరివ ఆవహతం సువీరాః' (౩-౫౩-౧). 'ఇన్ద్రా కుత్సా వహమానా రథేనామత్యా అపికర్ణేవహన్తు' (౫-౩౧-౯) 'ఇన్ద్రా విష్ణూ ర్దృహితాః శమ్బరస్య నవపురా నవతిం చ శ్నథిష్టమ్' (౭-౧౯-౫) 'ఇన్ద్ర వాయు ఇమే సుతా ఉపప్రయోభిరాగతమ్' (౧-౨-౪).

మధ్యమ స్థాన దేవతయగు ఇంద్రుడు ముఖ్యమైయున్నది. ఇంద్ర సంస్తవము యింతకు ముందే చెప్పబడినది. ఇతరములగు మధ్యస్థాన దేవతల స్తుతులకు ఉదాహరణములు- 'ఆనో మిత్రా వరుణా ఘృతైర్గవ్యూతి ముక్షతమ్' (౭-౬౨-౧౬)- యిక్కడ, మిత్రా వరుణులిద్దరు మాధ్యమ దేవతలు. 'సోమా పూషణా జననా రథీణామ్' (౨-౪౦-౧)-యిక్కడ, సోమ దేవత మాధ్యమము; పూషా, ఉత్తమ స్థాన (ద్యుస్థానము)నకు సంబంధము. 'సోమా, రుద్రా యువంమే తాన్యస్మే విశ్వా తనూషు భేషజా నిధత్తమ్' (౬-౭౪-౩)-యిక్కడ మధ్యమస్థాన దేవతలు. పూషా అగ్నులకు ఉదాహరణ దొరకలేదు. 'ధర్తారో దివ ఋభవః సుహస్తా వాతాపర్జన్యా మహషస్య తన్యతోః' (౧౦-౬౬-౧౦)

అథైతాన్యాదిత్య భక్తీన్యసౌలోకస్తృతీయసవనంవర్షా జగతీ సప్తదశస్తోమోవై రూపం సామయేచ దేవగణాఃసమామ్నాతా ఉత్తమేస్థానేయాశ్చస్త్రియః। అథాస్య కర్మ-రసాదానం రశ్మిభిశ్చ రసాధారణం యచ్చ కిం చిత్ర్ప వల్హితమాదిత్యకర్మైవ తత్ చన్ద్రమసా వాయునా సంవత్సరేణోతి సంస్తవః। ఏతేష్వేవస్థానవ్యూ హేష్వృతుఛన్దస్తోమపృష్ఠస్య భక్తిశేష మనుకల్పయాత। శరదనుష్టుబేకవింశస్తోమో వైరాజం సామేతి పృథివ్యాయతనాని। హేమన్తః పఙ్క్తిస్త్రిణవస్తోమః శాక్వరం సామేత్యన్తరిక్షాయతనాని। శిశిరోఽతి ఛన్దాస్త్రయస్త్రింశస్తోమో రైవతం సామేతి ద్యుభక్తీని ॥ ౧౧

తెలుఁగు :- సూర్యుని యొక్క భాగములు- ఆ లోకము (ద్యులోకము) తృతీయ సవనము, వర్ష (ఋతువు) జగతీ (ఛందము) సప్తదశస్తోమము, వైరూప సామము, మఱియు, ఉత్తమ స్థానమందున్నట్లు చెప్పిన (నిఘ.౫-౬ నిరు.౧౨లో) దేవగణములు, దేవీలు. ఇంక కర్మ విషయము-రసములను ఆకర్షించి గ్రహించుట, కిరణముల ద్వారా ఆ రసములను పైని నిలుపుట, యెంత వేగముతో ప్రసరింపజేయవలయునో

అంతవేగముతో- యివి యన్నియు ఆదిత్య కర్మలు-చంద్రమా వాయువు సంవత్సరములతో కలిపి సంస్తవమగును.

ఈ మూడు స్థానములలో (లోకములలో) విస్తరించియున్నవని చెప్పిన విషయమున, (పూర్వము చెప్పిన) ఋతు, ఛంద, స్తోమ సామముల యొక్క భాగశేషము కల్పితము; శరద్ (ఋతువు) అనుష్టుప్ (ఛందము) యేకవింశ స్తోమము, మఱియు వైరాజ, పృథివీ స్థానీయములు; హేమన్త ఋతువు, పంక్తిచ్ఛందము, త్రిణవ స్తోమము, శాక్వర సామము-యివి అంతరిక్ష స్థానీయములు. శిశిరఋతువు, అతిఛందస్ ఛందము, త్రయస్త్రింశ స్తోమము రైవత సామము-యివి, ద్యౌలోక భాగములు.౧౧

వివరణ:- (ప్రవల్హితం (ప్రవర్హిబతం), ప్ర+వహ) దీని అర్థము దుర్గాచార్యులు వ్రాయలేదు.

'చంద్రమసా వాయునా'-ఉదాహరణ-పూర్వాపరం చరతో మాయయైతౌ (సూర్యా చంద్రమసౌ) **శిశూ క్రీళన్తౌ పరియాతో** (౧౦-౮౫-౮) **తత్ర జాగృతా అస్వప్నజ్ఞౌసత్రసదౌ చ దేవౌ** (యజు.౩౪-౪౫). ఇక్కడ, దేవౌ = వాయ్వాదితౌ (అధ్యా ౧౨-౩౭ నిరు.). **పంచపాదం పితరం ద్వాదశాకృతి దివ ఆహుః పరే అర్ధే పురీషణమ్। అథేమేం అన్య ఉపరే విచక్షణం సప్త చక్రే షళర ఆహురర్పితమ్** (౧-౧౬౪-౧౨) దేవతల భక్తి సాహచర్యములు-దేవతల యొక్క భాగమును విశదము చేయుటలో, లోకములు సవనములు భాగరూపముతో (పంచి పెట్టుట) క్రమముగనుండును. ఏలయన, మూడే దేవతలు, లోకములు మూడే, మఱియు, సవనములును మూడేయైయున్నవి. కాని, ఋతు, ఛంద, స్తోమ, సామములధికముగనున్నవి. వాటి పరస్పర సంబంధము పూర్వము చెప్పబడియున్నది-వసంత ఋతువు అగ్నితో, గ్రీష్మము యింద్రునితో, వర్షఋతువు సూర్యునితో-యీ మూడు ఋతువులు మూడు దేవతలకు క్రమముగ భక్తి, లేక భాగములగును; శేషించిన మూడు ఋతువులు యీ భాగములకు భాగశేషములుగనున్నవి; శరద్ వసంత ఋతువునకును, హేమంత గ్రీష్మ ఋతువునకును, శిశిర వర్షఋతువునకును భాగశేషము లగును. ఈ సంబంధము గూడ క్రమముగ, అగ్ని, యింద్ర, సూర్యుల చేతనగుచున్నది. ఈ ప్రకారమే, ఛందస్సు, స్తోమము సామమునకు గూడ గ్రహింపనగును.

మూడు దేవతల యొక్క భాగము, భాగశేషము, కర్మ భాగశేషమునకు గుర్తు ం

	అగ్నికి	ఇంద్రునకు	సూర్యునకు
(౧) లోకము -	పృథివి	అంతరిక్షము	ద్యులోకము
(౨) సవనము -	ప్రాతః	మాధ్యందిన	తృతీయ
(౩) ఋతువు -	వసంత శరద్ం	గ్రీష్మ హేమంతం	వర్ష శిశిరం
(౪) ఛందస్	గాయత్రీ అనుష్టుప్ం	త్రిష్టుప్ పజ్క్తిం	జగతీ అతిఛందస్ం
(౫) స్తోమము	త్రివృత్ ఏకవింశం	పంచదశ త్రిణవం	సప్తదశ త్రయస్త్రింశం
(౬) సామము	రథన్తర వైరాజం	బృహత్ శాక్వరం	వైరూప రైవత
దేవగణ	నిఘం. ౫-౧/3	౫-౪/౫	౫-౬
దేవస్త్రియ-	"	"	"
కర్మ	హవి గొనిపోవుట దేవతలను పిలుచుట వృష్టికి సహాయమగుట	రసమిచ్చుట వృత్ర వధ బలమైన కార్యము	రసమును గ్రహించుట రసమును నిలుపుట వేగముగబోవుట

మూడు దేవతల యొక్క సంస్తవిక దేవతలు

అగ్ని — రుద్ర, సోమ, వరుణ, పర్జన్య, ఋతు, ఆగ్నా వైష్ణవ, మఱియు, ఆగ్నాపౌష్ణవ హవి యున్నది. సంస్తవము లేదు.

ఇంద్ర — అగ్ని, సోమ, వరుణ, పూషా, బృహస్పతి, బ్రహ్మణస్పతి, పర్వత, కుత్స, విష్ణు, వాయువు. వరుణతో మిత్ర; సోమకు పూషా, మఱియు రుద్ర; పూషాకు అగ్నితో; వాయువుతో పర్జన్య.

సూర్య — చంద్రమా, వాయు, సంవత్సర.

ఈ విశేష సంబంధములకు ప్రమాణములు:- లోక సంబంధమున, ఐత. బ్రా. ౫-౫-౭; సవన సంబంధమున. ఐత 3-౨-౨; ఋతు సంబంధమున. ఐత. బ్రా. ౧-౪-౬ యజు. ౨౧-౧3/౨౫; ఛంద స్తోమ, సామ సంబంధమున, ఐత.

బ్రా.౪-౫-౧; ౫-౧-౪; ౪-౫-౩; ౫-౨-౨; ౫-౧-౧; ౫-౨-౭ ఛందస్సులు యేడు విధములు-గాయత్రీ, ఉష్ణిక్, అనుష్టుప్, బృహతీ, పంక్తి, త్రిష్టుప్, జగతీ-క్రమముగా ౨౪,౨౮,౩౨,౩౬,౪౦,౪౪,౪౮ అక్షరములుండును. మఱియును యేడు అతి ఛందములు, యేడు విఛందములు గూడనున్నవి; అధికముగ అక్షరములున్నవి అతిఛందములును, న్యూనముగ నున్నవి విఛందములనియు జెప్పబడును. పైని చెప్పిన సంబంధ విషయములో అయిదు ఛందస్సులు మాత్రమే చూపబడెను. శేషించిన రెండు ఛందముల సంబంధము చెప్పలేదు. అతి ఛందము సూర్యసంబంధముగ జూపబడెను. కాని, విఛంద సంబంధమేమియు జూపబడలేదు. ఏకవింశతి స్తోమము అగ్ని సంబంధముగ జెప్పబడెను. కాని, ఐత.బ్రా.౩-౪-౪ మఱియు ౫-౪-౩౦ లో విశ్వే దేవతల సంబంధమనియున్నది. విశ్వే దేవతలు ద్యుస్థానముకు జెంది యుండగా యేక వింశతి స్తోమము అగ్ని శేషమెట్లగును? ఈ విషయము విచారణీయమగును.

(ఛన్దో విచారణ)

మన్త్రా మననాచ్ఛన్దాంసి ఛాదనాత్స్తోమః స్తవనాద్యజుర్యజతేః సామ సమ్మితమృచా స్యతేర్వార్చా సమం మేన ఇతి నైదానాః। గాయత్రీ గాయతేః స్తుతికర్మణస్త్రిగమనా వా విపరీతా। గాయతో ముఖాదుదపతదితి చ బ్రాహ్మణమ్॥ ఉష్ణిగుత్స్నాతా భవతి స్నిహ్యతేర్వా స్యాత్కాన్తికర్మణ ఉష్ణీషిణీవేత్యౌపమిక ముష్ణీషంస్నాయతేః। క కుప్ క కుభినీ భవతి కకుప్చకుబ్జశ్చ కుబ్జతేరోబ్జతేర్వా। అనుష్టు బనుష్టో భనాద్ గాయత్రీమేవ త్రిపదాం సతీం చతుర్థేన పాదేనానుష్టో భతీతి చ బ్రాహ్మణమ్॥ బృహతీ పరిబర్హణాత్। పఙ్క్తిః పంచపదా। త్రిష్టుప్స్తోభత్యుత్తరపదా, కా తు త్రితా స్యాత్తీర్ణతమం ఛన్ద స్త్రివృద్వజ్రస్తస్య స్తోభతీతివా। యత్ త్రిరస్తో భతత త్రిష్టుభస్త్రిష్టుప్త్వామితి విజ్ఞాయతే॥ ౧౨

తెలుఁగు:- మననము జేయుట చేత మంత్రము-మంత్రములు, ఆధ్యాత్మిక, అధిదైవత, అధి యజ్ఞ విషయముల జ్ఞానము గలుగజేయును; (మన్, ది. ఆ., లేక.,స్వా.అ). ఛన్దస్, కప్పుట వల్ల (దాచుట)నగును; (మృత్యువు వలన భయపడుచున్న దేవతలు ఛందస్సులతో కప్పుకొందురు) (ఛన్ద.చు.ఉ.) యజుస్,యజ్(భ్వా.ఉ.) దానితో యజనము జేయబడును. సామము ఋచాసమముగ గణించబడుచున్నది. ఋచలుగాన విశేషమువల్ల సామమని చెప్పుదురు. లేదా, అస్యతి వలన ఇక్కడ, 'అలుప్తమెంచి, వ్యుత్పత్తి-లేదా, లుప్తమెంచక, స్యతిషో అన్తకర్మణి, ది.ప. వల్లనగును.

అంత్యకర్మయగును- సంహితా, పద, మఱియు, సామము. ప్రజాపతి ఋచా సమమని అభిప్రాయ పడినట్లు నైదాన వచనమున్నది. గాయత్రీ, స్తుతియను అర్థమునిచ్చు గై (భ్వా.ప.) దీనితో దేవతలు స్తుతించబడుదురు. లేదా, మూడు పాదములు గలది, అపసవ్యమై తి + గాయ = గాయత్రి. స్తుతి జేయుచున్న (బ్రహ్మ) ముఖమునుండి వెడలినది. (గ్రై. భ్వా.ప. -యిది బ్రాహ్మణ వచనమైయున్నది.

ఉష్ణిక్-(గాయత్రి కన్న నాలుగు అక్షరములు అధికముగనుండును); (ఉత్+స్నా అ.ప), లేదా, ప్రియము జేయునట్టి అర్థము గల స్నిహ (ది.ప) (దేవతలకు ప్రియమైన ఛందము); లేక, తలపాగ ఉన్నట్లు-యీ ఉపమ, కృత (నామము) యైయున్నది. (గాయత్రీ కన్న అధికముగా నున్న ౪ అక్షరములు ఉష్ణిక్ ఛందమునకు తలపాగవలెనున్నది). ఉష్ణీష, శుద్ధమను అర్థము గల ష్ణై (భ్వా.ప.). శుద్ధ = శ్వేతమగును. కకుప్ = కుబ్జ, కుజ (కౌటిల్యే, భ్వా.ప.). లేదా, ఉబ్జ (న్యగ్భావే, తు.వ.). అనుష్టుప్ = నిల్చునట్లు చేయుట వలన. గాయత్రికి మూడు పాదములేయుండుట వల్ల నాల్గు పాదములు గల అనుష్టుప్ దానిని నిల్చునట్లు చేయును. బృహతీ, వృద్ధియగుట చేత (బృహ వృద్ధౌ) (భ్వా.తు.ప.) పంక్తి ఛందము అయిదు పాదములు గలది, పాదపాదమునకు యెన్మిది అక్షరములు, మొత్తం నలుబది; పంచర్తి = పంక్తి. త్రిష్టుప్‌లో ఉత్తర స్తుభ (భ్వా.ప.) మిక్కిలి ముందుకు వెడలునట్టి ఛందము (గాయత్ర్యాదులకన్న). లేదా, త్రివృత్ వజ్రము - యింద్ర దేవతా ఛందము; దీనితో మూడు పర్యాయములు స్తుతింతురు కాబట్టి త్రిష్టుప్ అని చెప్పుదురు. ౧౨

జగతీ గతతమం ఛన్దో జలచరగతిర్వా జల్గల్యమానోఽసృజదితి చ బ్రాహ్మణమ్। విరాడ్ విరాజనాద్వా విరాధనాద్వా విప్రాపణాద్వా। విరాజనాత్స మ్పూర్ణాక్షరా విరాధనాదూనాక్షరా విప్రాపణాదధికాక్షరా। పిపీలికామధ్యేత్యౌపమికం పిపీలికా పేలతేర్గతికర్మణః॥

తెలుఁగు:- జగతీ ఛందము తక్కిన వాటికన్న ముందుపోయియున్న ఛందము. దీనిని మించినది లేదు. లేక, జలములపై తరంగములవలెనున్నది. (దీని ప్రస్తారము గురు లఘువుల పొడవు భేదము వల్ల దీని గతి జలతరంగముల వంటిదగును). క్షీణమైన (బ్రహ్మ) యిది రచించెనని బ్రాహ్మణవచనమున్నది (జల్గల్ + తీ = జగతీ) (ఇది అంతిమ ఛందము). విరాట్ (వి + రాజ్)- ప్రకాశించుటవల్లను; ప్రకాశించు అక్షరములతో నిండియున్నట్టిది; విరాడ్ ఘటించిన అక్షరములు గలది; మఱియు, విప్రాప్‌కన్న అధికమైన అక్షరములు గలది. పిపీలికామధ్యా-యిది ఉపమా కృత

(నామము) (చిన్న నడుమువలె మధ్యను కొలది అక్షరములు గల పాదములుగల యట్టిది. గతి అర్థముగల పేల, (భ్వా.ప.) = పిపీలికా ॥

ఇతీమాదేవతా అనుక్రాన్తాః సూక్తభాజోహవిర్భాజఋగ్భాజశ్చ భూయిష్ఠాః కాశ్చిన్నిపాతభాజః। అథోతాభిధానైః సంయుజ్య హవిశ్చోదయతీన్ద్రాయవృత్రఘ్నే, ఇంద్రాయవృత్రతురే, ఇ ఇన్ద్రాయాంహోముచ ఇతి। తాన్యప్యేకే సమామనన్తి, భూయాంసి తు సమామ్నానాద్, యత్తుసంవిజ్ఞానభూతంస్యాత్ప్రాధాన్యస్తుతి తత్సమామనే। అథోత కర్మభి ఋషిర్దేవతాః స్తౌతి వృత్రహా పురన్దర ఇతి। తాన్యప్యేకే సమామనన్తి భూయాంసి తు సమామ్నాద్ వ్యఞ్జనమాత్రం తు తత్తస్యాభిధానస్య భవతి యథా బ్రాహ్మణాయ బుభుక్షితాయౌదనందేహి స్నాతాయానులేపనం పిపాసతేపానీయమితి ॥ ౧౩

తెలుగు:- ఈ ప్రకారము సాధారణముగ యీ దేవతలకు, ప్రథమ, మధ్యమ ఉత్తమ అనుక్రమముతో జెప్పబడినది-సూక్త భాగీ, హవిర్భాగీ మఱియు, ఋచాభాగీ అని కొన్ని, నిపాతభాగీ (నైఘంటుక) అనియు జెప్పబడెను.

వివరణ:- కొన్ని దేవతలు సూక్త భాగస్థులు (సూక్తమందు స్తుతియున్నట్టి) కాని వీటికి హవి చెప్పబడలేదు. కొన్ని దేవతలు హవి భాగస్థులు (సూక్తములో స్తుతిలేనివారు) కొన్ని దేవతలు, ఉభయ భాగస్థులు; కొన్ని దేవతలొక్కొక్క ఋచా భాగముగలవారు (ఋ౧౦-౧౧); ఈ సూక్తములోనున్న పన్నెండు మంత్రములకు భిన్న భిన్న దేవతలున్నారు. కొన్ని అన్యదేవతా మంత్రము లందు నైఘంటుక పదములు వచ్చియున్నవి. దేవతల యొక్క విశేషణము లతో కూడ హవికి విధానము గలదు, యెట్లనగ, వృత్రుని జంపునట్టి యింద్రుని కొఱకు, దుఃఖ నివృత్తి జేయు యింద్రుని కొఱకు వృత్రఘ్ను, అంహోముచ్, యిత్యాది నామములు గూడ కొందఱు నైరుక్తులు దైవత ప్రకరణమున పఠింతురు. కాని, అధికముగ విశేషణములుండుట చేత సర్వము వారు పఠించు వీలులేదు. కావున, రూఢ (అగ్ని మొదలైన) నామము ప్రధాన స్తుతి యున్న దానిని కొందరు చదువుదురు-వృత్రహా (వృత్రుని జంపువాడు), పురన్దరః (కోటలను త్రుంచువాడు) అని కొందఱు పఠింతురు. కాని, దీనివల్ల ప్రధాన నామమునకు వ్యంజన మాత్రమగును; యెట్లన, ఆకలికి అన్నము, స్నానమునకు అను లేపనము, దాహమునకు నీరు, (ఆకలి, దప్పి) మొదలగునవి లేక, అవస్థకు వ్యంజనమాత్రమగుచున్నది. కాబట్టి, అటువంటి పదములు గూడ యిక్కడ పఠింపబడలేదు. ౧౩

అథాతోఽనుక్రమిష్యామః। అగ్నిః పృథివీస్థానస్తం ప్రథమం వ్యాఖ్యాస్యామః। అగ్నిః కస్మాదగ్రణీర్భవత్యగ్రం యజ్ఞేషు ప్రణీయతేఅఙ్గం నయతి సన్నీమమానః। అక్నోపనో భవతీతి స్థౌలాష్ఠీవిర్న క్నోపయతి నస్నేహయతి। త్రిభ్య ఆఖ్యాతేభ్యో జాయత ఇతి శాకపూణిరితాదక్తాద్ దగ్ధాద్వా నీతాత్। స ఖల్వేతేరకారమాదత్తే గకారమనక్తేర్వా దహతేర్వా నీః పరః। తస్యైషా భవతి ॥ ౧౪

తెలుఁగు :- క్రమానుసారముగ, సర్వదేవతల విషయము చెప్పబోవుచున్నాడు. మొదట, అగ్ని వ్యాఖ్యానింపబడును. అగ్నియను పేరెట్లున్నది? ముఖ్యమైన దగుట వలన; (అగ్నే నీయతే ఇతి అగ్రణీః సన్ అగ్ని). లేక, యజ్ఞమునందు, ముందుగ ప్రజ్వలింపజేయబడును. లేదా, (అగ్ర + నీః = అగ్ని) దీనియందు మొదట ప్రవృత్తి కలుగును. లేదా, (అంగ + నీ = అగ్ని) యజ్ఞమునకు అంగమగుచున్నది. స్థూలాష్ఠీవ పుత్రుడని యందురు; నెమ్ము చేయదు (తడియదు) కాబట్టి; అనగా, యెండబెట్టుట దీనికి స్వభావమైయున్నది, ఆక్నోపనః = అత్యంత ఉగ్రము అగ్ని, శాకపూణి అభిప్రాయమేమన, అగ్ని శబ్దము, గతిచేత, ప్రకటింపజేయుట చేత, లేదా, దగ్ధము జేయుట చేత మఱియు తీసుకొని వచ్చుట చేత (అనగా, గతికలది, రూపములు ప్రకటింప జేయును. లేదా, కాష్ఠాదులను కాల్చివేయును, మఱియు హవ్యమును గొనిపోవును). అగ్ని = ఇణగతా (ది.ప.) చేత 'అ' అక్షఱము గ్రహించి, అఞ్జ్ (రు.అ.) లేదా, దహ (భ్వా.ప.) వల్లనగ (గ్రహించి) పరే నీ (సోఅ+గ్+నీః). దీనికి (అగ్నికి) ఒక మంత్రము ఉదాహరణ- ౧౪

అగ్నిమీళే పురోహితం యజ్ఞస్య దేవమృత్విజమ్। హోతారం రత్నధాతమమ్॥
౧-౧-౧

అగ్నిమిళేఽగ్నిం యాచామీళిరధ్యేషణాకర్మా పూజాకర్మా వా పురోహితో వ్యాఖ్యాతో యజ్ఞశ్చ। దేవో దానాద్వా దీపనాద్వా ద్యోతనాద్వా ద్యుస్థానో భవతీతివా। యో దేవః సా దేవతా। హోతారం హ్వాతారమ్। జుహోతేర్హోతే త్యార్ణవాభః। రత్నధాతమం రమణీయానాం ధనానాం దాతృతమమ్। తస్యైషా పరా భవతి॥ ౧౫

తెలుఁగు:- నేను అగ్ని దేవుని యాచించుదును, యజ్ఞముకు పురోహితుడు, మఱియు, హోతా (దేవతలను పిలుచువాడు) ఋత్విజుడు మఱియు అన్నిటికన్న యెక్కువైన రత్నములనిచ్చువాడు (అగ్ని)(౧-౧-౧) ఈడ, (అ.ఆ.) = యాచన; పూజన. పురోహితపుర ఏనం దధాతి. (అ.౨-౧౨) యజ్ఞ (అధ్యా ౩-౧౯), యింతకు ముందు యీ రెండును వ్యాఖ్యానింపబడెను. దేవ, దానము చేతను (అనగా, ఐశ్వర్యమిచ్చును),

తేజోమయమగుటచే యితరము లను ప్రకాశింపజేయును, లేదా, స్వయం ప్రకాశము గల, లేదా, ద్యుస్థానీ యగుట వల్లను (సర్వ దేవతలకు ద్యులోకము స్థానమై, వాటి వాటి కర్మాధికారము పృథ్వీ అంతరిక్షములందగును, అని దుర్గాచార్యులు చెప్పెను). దేవ శబ్దమే దేవత (స్వార్థమందు దేవత). హోతారం = పిలుచునట్టివాడు, హు(జు.ఉ.) అని ఔర్ణవాభుని అభిప్రాయము; హోతా=హోమము జేయువాడు. రత్నధాతమమ్=ధనములను అందఱికంటె అధికముగానిచ్చువాడు. అగ్నికి రెండవ మంత్రము చెప్పును. ౧౫

అగ్నిః పూర్వేభిర్ఋషిభిరీడ్యో నూతనైరుత। సదేవాఁ ఏహ వక్షతి॥ ౧-౧-౨

అగ్నిర్యః పూర్వైర్ఋషిభిరీళితవ్యో వన్దితవ్యోఽస్మాభిశ్చ నవతరైః సదేవానిహావహత్వితి। స న మన్యేతాయమేవాగ్నిరిత్యప్యేతే ఉత్తరే జ్యోతిషీ అగ్నీ ఉచ్యేతే। తతో ను మధ్యమః॥ ౧౬

తెలుఁగు:- ప్రాచీన ఋషుల చేత అర్వాచీన ఋషుల చేత పూజింపబడు అగ్ని, ఆ దేవతలను యిక్కడకు (యీ కర్మయందు) తీసుకొనివచ్చును (౧-౧-౨) అగ్ని యొక్క ముఖ్య ప్రవృత్తిని చెప్పి గౌణీ ప్రవృత్తి అనగా, విద్యుత్, సూర్యుల అర్థమును విచారించును. వాడు (శిష్యుడు) యీ అగ్ని పృథ్వీ స్థానీయని మాత్రమేయని గ్రహింపరాదు. పైనున్నట్టి జ్యోతియు. (విద్యుత్, సూర్యుడు) కూడ అగ్నియనబడును; మధ్యమస్థానీ దేవతయునగును. (పూర్వముదహరించిన మంత్రములో మధ్యమ అగ్ని = విద్యుత్ అని అభిప్రాయము). ౧౬

అభి ప్రవన్త సమనేవ యోషాః కల్యాణ్యః స్మయమానాసో అగ్నిమ్। ఘృతస్య ధారాః సమిధో నసన్త తాజుషాణో హర్యతి జాతవేదాః॥ (౪-౫౮-౮)

అభినమన్త సమనస ఇవ యోషాః। సమనం సమననాద్వా సమ్మాననాద్వా। కల్యాణ్యః స్మయమానాసో అగ్నిమిత్యౌపమికమ్। ఘృతస్యధారా ఉదకస్య ధారాః। సమిధో నసన్త నసతిరాప్నోతికర్మా వా నమతికర్మావా। తా జుషాణో హర్యతి జాతవేదాః। హర్యతిః ప్రేప్సాకర్మా విహర్యతీతి। సముద్రాదూర్మిర్మధుమాఁ ఉదారదిత్యాదిత్యముక్తం మన్యన్తే। సముద్రాద్ధ్యేషోఽద్భ్య ఉదేతీతి చ బ్రాహ్మణ మథాపి బ్రాహ్మణం భవత్యగ్నిః సర్వా దేవతా ఇతి। తస్యోత్తరా భూయసే నిర్వచనాయ ॥ ౧౭

తెలుఁగు:- జలధారోపమమగు మనస్సు కలిగి కల్యాణయుక్త (రూపయౌవన సంపన్న)యై నవ్వుచున్న స్త్రీ వలె అగ్ని (విద్యుత్)ని ప్రవహింపజేయును. అదియే

సమిధయై ప్రాప్తమగును. జాతవేదా(విద్యుదగ్ని). ఆ సమిధలను ప్రేమించుచు కామితములగునట్లు జేయును.(౪-౫౮-౮) సమన (సమ్ + అన్,అ.ఆ) సరియైన బలముతో కల్యాణి. ఇక్కడ ఉపమాలంకార ముతో చెప్పబడెను. ఘృతస్య ధారాః = జలముల ధారలు. నస్, (భ్వా.ప.) ప్రాప్తియను అర్థమును నమ్రతతో వంగుటయును అర్థమును కలది. హర్యతి = కోరుట. 'సముద్రము నుండి మధు తరంగములు లేచును' (౪-౫౮-౧). ఇక్కడ, సూర్యుడు చెప్పబడును అని చెప్పుదురు. 'సముద్ర జలముల నుండి అది ఉదయించును' ఇది బ్రాహ్మణము కూడనైయున్నది. కాని, 'అగ్ని సర్వదేవతలు' అనియు బ్రాహ్మణము చెప్పుచున్నది. ౧౭

వివరణ:- యజ్ఞమునందు పార్థివాగ్ని ఘృతముతో తడుపునట్లు విద్యుదగ్ని జలరూపీఘృతము యొక్క ధారల చేత తడుపబడును. ఈ గౌణవృత్తి వల్లనే ఘృత శబ్దము జలము యొక్క నామములలో (నిఘంటు) పఠింపబడు చున్నది. విద్యుత్ జలముల చేత ప్రకటమగును. కాబట్టి, జలములే విద్యుత్తు నకు సమిధ స్థానమగును. విద్యుత్తు యొక్క అవిన్ధన (జలరూపీ యింధనము గల) జ్యోతియని నైయాయికులు గూడ జెప్పుదురు. ప్రశ్న:- యీ మంత్రములో, అగ్ని శబ్దముతో చెప్పబడెనని చెప్పుచున్నారు. యిందులో అగ్ని శబ్దమున్నదా, లేదా? (జవాబు-యీ సూక్తములోనొక శాఖవారు అగ్నికాలింగమును, **'ఇమంస్తనం'**, యిక్కడ **'అపాం ప్రపీనమగ్నే'** అని. (దుర్గాచార్యులు).

ఇన్ద్రం మిత్రం వరుణమగ్నిమాహురథో దివ్యః స సుపర్ణో గరుత్మాన్। ఏకం సద్విప్రా బహుధా వదన్త్యగ్నిం యమం మాతరిశ్వానమాహుః (౧-౧౬౪-౪౬)

ఇమమేవాగ్నిం మహాన్తమాత్మానమేకమాత్మనం బహుధా మేధావినో వదన్తీన్ద్రం మిత్రం వరుణమగ్నిం దివ్యం చ గరుత్మన్తమ్। దివ్యో దివిజో గరుత్మాన్గరణవాన్గుర్వాత్మా మహాత్మేతి వా। యస్తుసూక్తం భజతే యస్మై హవిర్నిరుప్యతేఽయమేవ। సోఽగ్నిర్నిపాతమేవైతే ఉత్తరే జ్యోతిషీ ఏతేన నామధేయేన భజేతే॥ ౧౮

తెలుంగు :- అగ్నిని, యింద్ర, మిత్ర, వరుణ అని చెప్పుదురు. మఱియు నదియే దివ్యము, సుపర్ణము, గరుత్మాన్; ఒక్కసత్ (సర్వత్ర వ్యాపించి యున్నట్టి) దానిని విద్వాంసులు అనేక ప్రకారముల-అగ్ని, యమ, మాతరిశ్వా అని చెప్పుదురు. దివ్య = ద్యులోకమున ప్రకటమగునట్టి, గరుత్మాన్ = స్తుతింపబడువాడు, లేక, గొప్ప ఆత్మ (మహాన్ ఆత్మా). సూక్త భాగీ అగ్ని (ఆగ్నేయ సూక్తములో) కొఱకు హవి

యొసంగబడును (అగ్ని యొక్క నామముపై)- యిది పృథివీస్థానీ అగ్నిః విద్యుత్, సూర్య (పైజ్యోతి) అప్రధానము కావున ఔపచారికమగును. ౧౮

జాతవేదాః కస్మాజ్జాతాని వేద జాతాని వైనంవిదుర్జాతే జాతే విద్యుత్ ఇతి వా జాతవిత్తో వా జాతధనో జాతవిద్యో వా జాతప్రజ్ఞానో యత్తజ్జాతః పశూనవిన్దతేతి తజ్జాతవేదసో జాతవేదస్త్వమితి బ్రాహ్మణం తస్మాత్సర్వా నృతూన్పశవోఽగ్ని మభిసర్పన్తీతి చ। తస్యైషా భవతి ॥ ౧౯

తెలుఁగు :- జాతవేదాః (యీ నామమెట్లు కలిగెను?) = ఉత్పన్నమగు సర్వమునుదెలియువాడు; లేదా, ఉత్పన్నమైన (సర్వ జీవధారులు) వన్నియు దీనిని తెలుసుకొనుచున్నవి. (విద్,జ్ఞానే) (అ.ప.); లేదా, జాతవిత్తః=ధనము దీనివల్లన ఉత్పన్నమగును (జాత+విత్త) లేదా, జాతవిద్యః = (స్వభావితః) ప్రకటమగు జ్ఞానముగల. దేని కొఱకు ప్రకటమైనను పశువులకు దెలుసును, జాతవేదుని జాతవేదస్త్వము (విద్‌ళూలాభే) అని బ్రాహ్మణవచనమున్నది. కావున, అన్ని ఋతువులందు పశువులు అగ్నివైపు పోవును, అనియు బ్రాహ్మణ వచనమున్నది. ఈ జాతవేదస్‌కు ఉదాహరణ మంత్రము చెప్పబోవుచున్నాడు. ౧౯

ప్ర నూనం జాతవేదసమశ్వం హినోత వాజినమ్।

ఇదం నో బార్హిరాసదే॥ (౧౦-౧౮౮-౧)

ప్రహిణుత జాతవేదసం కర్మభిః సమశ్నువానమపి వోపమార్థే స్యాదశ్వమివ జాతవేదసమితి। ఇదం నో బర్హిరాసీదత్వితి। తదేకమేవ జాతవేదసం గాయత్రం తృచం దశతయీషు విద్యతే। యత్తు కిం చిదాగ్నేయం తజ్జాతవేదసానాం స్థానే యుజ్యతే। తతో ను సన మన్యేతాయమేవాగ్నిరిత్యప్యేతే ఉత్తరే జ్యోతషీ జాతవేదసీ ఉచ్యేతే। తతో ను మధ్యమః అభిప్రవన్త సమనేవ యోషా ఇతి తత్పురస్తాద్ వ్యాఖ్యాతమ్। అథాసావాదిత్య ఉదుత్యం జాతవేదసోమితి తదుపరిష్టాద్ వ్యాఖ్యాస్యామః। యస్తు సూక్తం భజతే యస్మై హవిర్నిరుప్యతేఽ యమేవ సోఽగ్నిర్జాతవేదా నిపాతమేవైతే ఉత్తరే జ్యోతిషీ ఏతేన నామధేయేన భజేతే ॥ ౨౦

తెలుఁగు :- ఈ ఖండమునకు ఆరంభమున 'జాతవేదస్ సునవామ' యిత్యాది పాఠము కొన్ని పుస్తకములలో నున్నది. అది పరిశిష్టమునకు సంబంధించిన దగుట వల్లన అక్కడనే దీని వ్యాఖ్యయగును.

(ఓ స్తోతలారా!) మీరు, తన కర్మల చేత సర్వజగత్తునందు వ్యాపించు నట్టి, బలమైన, జాతవేదుని (యజ్ఞమందుపరచియున్న) కుశలపై కూర్చొను టకు మేము ప్రేరేపింతుము(౧౦-౧౮౮-౧). అశ్వం = కర్మల చేత వ్యాపించు నట్టి, లేదా, అశ్వం (ఉపమా అర్థమున) గుఱ్ఱమువలె, జాతవేదుని. ఇక్కడ, ఒక్క జాతవేదునికే గాయత్ర తృచ (గాయత్రీ ఛందమందు, మూడు మంత్రము లతో సూక్తము)ఋగ్వేదమందున్నది. (మఱియేమియులేదు. కాని, యజ్ఞము నందనేక జాతవేదస మంత్రముల ఆవశ్యకత యున్నది.) కాని, గాయత్రీ ఛందములోనున్న ఆగ్నేయసూక్తము జాతవేదసుల స్థానమున ప్రయోగింప బడుచున్నది. (దీనివల్లన, జాతవేదస్ = అగ్ని అని స్థిరమైనది. (అగ్నికి వలె జాతవేదస్ శబ్దము యొక్క ప్రవృత్తి కూడ విద్యుత్‌నందును సూర్యుని యందును అర్థమిచ్చునట్లు చూపబడెను.) ఇదియే పార్థివాగ్ని జాతవేదస్ అన తెలియుట లేదు, కాని, పైనున్న రెండు జ్యోతలు కూడ జాతవేదస్ అని చెప్పుదురు. 'అభిస్రవన్తసమనేవ యోషా' యిది (అధ్యా-౧౭లో) వ్యాఖ్యాన మైనది. (ఇందులో, అగ్ని జాతవేదస, యీ రెండు శబ్దములును మధ్యమ జ్యోతికి అను అభిప్రాయమున నున్నవి. అక్కడ, అగ్ని శబ్దమునకు ఉదాహరణ మీయబడెను, యిక్కడ, జాతవేదస్ కొఱకే). మఱియు, ఆ సూర్యుని (జాతవేదస్ అని చెప్పబడునట్టి) 'ఆ జాతవేదునికి (౧-౫౯-౧); దీనికి, ముందు (అధ్యా ౧౨-౧౫లో) వ్యాఖ్యానము జేయబడును. ఐనను, సూక్త భాగీయైన జాత వేదునికే హవియొసంగబడును. మీదనున్న రెండు జ్యోతులును యీ నామముతో గౌణతా మాత్రముననే సేవింపబడును, మఱియు జెప్పబడును.

వైశ్వానరః కస్మాద్విశ్వాన్నరాన్నయతి విశ్వ ఏనం నరా నయన్తీతి వాపి వా విశ్వానర ఏవ స్యాత్ప్రత్యృతః సర్వాణి భూతాని తస్య వైశ్వానరః। తస్యైషా భవతి ॥ ౨౧

తెలుఁగు :- వైశ్వానరః = సర్వమానవులను తీసుకొనిపోవునట్టి (యీ లోకము నుండి పరలోకమునకు); లేదా, కర్మలలో మగ్నమగునట్లు జేయును; లేదా సర్వమానవులు దీనిని గొనిపోవుదురు (కర్మలయందు); లేదా, సమీపించిన ప్రతి భూతమునకు (విశ్వాన్+ఋ) విశ్వానర = ప్రాణము, దాని సంతానము వైశ్వానరయగును-దీనికొక మంత్రమున్నది- ౨౧

వైశ్వానరస్య సుమతౌ స్యామ రాజా హి కం భువనానామభిశ్రీః । ఇతో జాతో విశ్వమిదం విచష్టే వైశ్వానరో యతతే సూర్యేణ ॥ ౧-౯౮-౧

ఇతో జాతః సర్వమిదమభివిపశ్యతి వైశ్వానరః సంయతతే సూర్యేణ రాజాయః సర్వేషాం భూతానామభిశ్రయణీయస్తస్యవయం వైశ్వానరస్య కల్యాణ్యాంమతౌ స్యామేతి। తత్కో వైశ్వానరో మధ్యమ ఇత్యాచార్యా వర్షకర్మణా హ్యేనం స్తౌతి ॥ ౨౨

తెలుఁగు :- మేము, వైశ్వానరుని శుభమతి యందుండుముగాక, వాడు సర్వభూతములకు స్వామియైయున్నాడు, ఆశ్రయణీయుడు, ఇక్కడనుండి (పృథ్వీలోకమునుండి) ప్రకటమై విశ్వమునంతయు జూచుచుండును; వైశ్వానరుడు సూర్యునితో సంగతమగును. (౧-౯౮-౧) (అగ్ని) వైశ్వానరుని కిరణములు పైకిబోవును, సూర్యకిరణములు క్రిందకు దిగును. ఈ ప్రకారము సమాగమము (సంగతము) సంభవించును. సర్వభూతములకు రాజు. ఐతే, వైశ్వానరుడెవడు? మధ్యముడని కొందరాచార్యుల అభిప్రాయము. ఏలయన, వర్షకర్మతో వైశ్వానరస్తుతి యున్నది. ౨౨

ప్ర నూ మహిత్వం వృషభస్య వోచం యం పూరవో వృత్రహణం సచన్తే।
వైశ్వానరో దస్యుమగ్నిర్జఘన్వా అధూనోత్కాష్ఠా అవశమ్బరం భేత్॥(౧-౫౯-౬)

ప్రబ్రవీమి తన్మహిత్వం మాహాభాగ్యం వృషభస్య వర్షితురపాం, యం పూరవః పూరయితవ్యా మనుష్యా వృత్రహణం మేఘహనం సచన్తే సేవన్తే వర్షకామాః దస్యుర్దస్యతేః క్షయార్థాదుపదస్యన్త్యస్మిన్రసా ఉపదాసయతి కర్మాణి। తమగ్నిర్వైశ్వానరో ఘ్నన్నవాధూనోదపః కాష్ఠా అభినచ్ఛమ్బరం మేఘమ్। అథాసావాదిత్య ఇతి పూర్వే యాజ్ఞికాః ॥ ఏషాం లోకానాం రోహేణ సవనానం రోహ ఆమ్నాతో రోహాత్ప్రత్యవరోహశ్చ కీర్తితస్తామను కృతిం హోతాగ్నిమారుతే శస్త్రే వైశ్వానరీయేణ సూక్తేన ప్రతిపద్యతే సోఽపిన స్తోత్రియమాద్రియేతాగ్నేయో హి భవతి, తత ఆగచ్ఛతి మధ్యస్థానా దేవతా రుద్రం చ మరుతశ్చతతోఽగ్ని మిహస్థానమత్రైవ స్తోత్రియంశంసతి॥ అథాపి వైశ్వానరీయో ద్వాదశకపాలో భవత్యేతస్య ద్వాదశవిధం కర్మ। అథాపి బ్రాహ్మణం భవత్యసౌ వా ఆదిత్యోఽగ్నిర్వైశ్వానర ఇతి। అథాపి నివిత్సౌర్య వైశ్వానరీ భవతి। ఆ యో ద్యాం భాత్యాపృథి వీమితి। ఏష హి ద్యావా పృథివ్యావాభాసయతి - అథాపి ఛాన్దోమికం సూక్తం సౌర్యవైశ్వానరం భవతి। దివి పృష్టో అరోచతేతి। ఏష హి దివి పృష్టో అరోచతేతి। అథాపి హావిష్పాన్తీయం సూక్తం సౌర్యవైశ్వానరం భవతి ॥

తెలుఁగు:- వర్షము కురిపించునట్టి దాని (దేవత) మహిమను చెప్పుదును. ఆ దేవతను (వర్షము కొఱకు) అని లోకులు సేవింతురు. ఆ వైశ్వానర వృత్రుని జంపునట్టిది అగ్ని, మేఘమును కొట్టి జలములను కదలించి, మేఘమును ముక్కముక్కలుగ చీల్చి

క్రిందకు విసరివైచెను.(౧-౫౯-౬) మహిత్వం=గొప్ప ఐశ్వర్యము. వృషభస్య = జలములు వర్షింపజేయునట్టి, పూరవః = కామితములు భరణయోగ్య = మనుష్య వృత్రహణం = మేఘములను చంపువాడని తలంచుచు, సచన్తే = సేవింతురు. దస్యు = మేఘము, క్షయ అర్థముగల దస (ది.ప.), దీనియందు జలములు క్షీణించును, లేదా, కర్మక్షీణమగును. ఆ, దస్యు = మేఘమునుండు వర్షము కురిపించుట మధ్యమస్థానీయ కర్మయైయున్నది; కావున, వైశ్వానర అగ్ని మధ్యమ స్థానీయము = విద్యుత్, లేక, యింద్రుడు; పూర్వ యాజ్ఞికుల యొక్క. అభిప్రాయమేమన, సూర్యుడు వైశ్వానరుడగును, కారణము- లోకములో పైకి యెక్కునట్టి క్రమము సవన ములు యెక్కుట, అనగా, యజమాని, ప్రాతః, మాధ్యందిన, తృతీయ సవనా రోహణము క్రమముగ పృథ్వి, అంతరిక్ష ద్యులోకములు పొందును. ఎక్కుట దిగుటకే యభిప్రేతమగును (తన ధ్యానము ద్వారా మూడు సవనముల వల్లను ద్యులోకము బొంది దిగుట యభిప్రేతమగును. ఈ ఆరోహణానుకరణ అంతిమ అగ్ని మారుత శస్త్రములో (దీనిలో వైశ్వానరీయ సూక్తము ప్రారంభ మగును) ఆ ప్రకారమే అవరోహణయగును. ఆహోత స్తోత్రియుని ఆదరించదు, యేలయన, స్తోత్రియుడు ఆగ్నేయుడగుటచేత. అవరోహణములో వైశ్వాన రీయము నుండి ఆరంభించుటచేత వైశ్వానరము ద్యుస్థానీయమని సిద్ధమగు చున్నది. కాబట్టి, వైశ్వానరుడు సూర్యుడగును. తరువాత, సూక్తము పఠించుచు మధ్యమస్థానీయ రుద్రమరుత్తుల దగ్గఱకు అనగా అంతరిక్షమునకు దిగును. పిమ్మట, పృథ్వీ స్థానీయ అగ్నిని సమీపించును. ఇక్కడే, (ఆగ్నేయ) స్తోత్రియుని గానము జేయును. కాబట్టి, అవరోహణములో, మొట్టమొదటిది ద్యుస్థానీయ సూర్యుడు వైశ్వానరుడగును. కానీ,-(పురోడాశ) వైశ్వానరీయ హోతయైనవాడు పదిరెండు కపాలములకగును (పన్నెండు కపాలములలో వంటజేయును), సూర్యునికే పన్నెండు ప్రకారముల కర్మ(మాసవిభాగము) చెప్పబడినది. అట్టి కర్మ మధ్యమునకుగాని అగ్నికి గాని లేదు. మఱియు, యజ్ఞమునందు, దేవతల గుణానుసారము గుణవిధులు చెప్పబడెను. కావున, పన్నెండు కపాలముల సంబంధమువల్లన వైశ్వానరుడు సూర్యుడగుట సిద్ధమైనది. ఇంతేకాక, 'ఆ సూర్యుడు వైశ్వానరాగ్ని' యని బ్రాహ్మణ వాక్యము గలదు. మఱియు, 'ద్యులోకమును పృథివీ లోకమును ప్రకాశింపజేయునట్టిది నివిత్ సౌర్యవైశ్వానరీ (మధ్యమముగాదు, అగ్నియుగాదు) (సూర్యుడే ద్యులోక పృథివీలోకములను ప్రకాశింపజేయును). యిదియు బ్రాహ్మణ వాక్యమై యున్నది. ఛాందోమిక సూక్త సౌర్యవైశ్వానరమగును- **'దివి పృష్ఠో అరోచతాగ్నిర్వైశ్వానరో బృహన్'** (యజు.33-౯౨)=ద్యులోకస్థిత మహాన్ అగ్ని వైశ్వానర

ప్రకాశించుచున్నది. సూర్యుడే ద్యులోకముననుండి ప్రకాశించు చున్నాడు. హవిష్యాన్త సూక్త (౧౦-౮౮)ము సౌర్య వైశ్వానరమగును.

అయమేవాగ్నిర్వైశ్వానర ఇతి శాకపూణిర్విశ్వానరావేతే ఉత్తరే జ్యోతిషీ వైశ్వానరోఽయం యత్తాభ్యాంజాయతే। కథం త్వయమేతాభ్యాం జాయత ఇతి। యత్ర వైద్యుతః శరణమభిహన్తి యావదనుపాత్తో భవతి మధ్యమధర్మైవ తావత్భవత్యుదకేన్ధనః శరీరోపశమనః- ఉపాదీయమాన ఏవాయం సమ్పద్యత ఉదకోపశమనః శరీరదీప్తిః అథాదిత్యాత్। ఉదీచి ప్రథమసమావృత్తే ఆదిత్యే కంసం వా మణింవా పరిమృజ్య ప్రతిస్వరే యత్ర శుష్క గోమయమసంస్పర్శన్యథా రయతి తత్ప్రదీప్యతే సోఽయమేవ సమ్పద్యతే। అథాప్యాహ వైశ్వానరో యతతే సూర్యేణేతి। న చ పునరాత్మనాత్మా సంయతతేఽన్యేనైవాన్యః సంయతతత ఇత ఇమమాద ధాత్యముతోఽముష్య రశ్మయః ప్రాద్భురవన్తీతోఽస్యార్చిషస్తయోర్భాసోః సంసఙ్గం దృష్ట్వైవమవక్ష్యత్॥ అథ యాన్యేతాన్యౌత్తమికాని సూక్తాని భాగాని వా సావిత్రాణి వా సౌర్యాణి వా పౌష్ణాని వా వైష్ణవాని వా వైశ్వదేవ్యాని వా తేషు వైశ్వానరీయాః ప్రవాదా భవన్త్యగ్నికర్మణా చైనం స్తౌతీతి వహసీతి పచసీతి దహసీతి॥ యథో యేతద్వర్షకర్మణా హ్యేనం స్తౌతీత్యస్మిన్నప్యేతదుపపద్యతే॥ సమానమేతదుదకము చ్చైత్యవ చాహభిః। భూమిం పర్జన్యా జిన్వన్తి దివం జిన్వన్త్యగ్నయః॥ ఇతి సా నిగదవ్యాఖ్యాతా ॥ ౨౩

తెలుఁగు:- (౧)అగ్నియే వైశ్వానర మని శాకపూణి మతము; మీదనున్న జ్యోతి (విద్యుత్, సూర్యుడు) విశ్వానరమనియు, ఆ జ్యోతి నుండి పుట్టిన అగ్ని (పార్థివ) వైశ్వానరమనియు అభిప్రాయము. అది యెట్లగును? అక్కడ వైద్యు తాగ్ని ఆశ్రయ (దేనిపై పడునో ఆ కాష్టము మొదలైన)మును కొట్టును. అంత వఱకు అగృహీతముగ నుండును, మధ్యమ స్థాన (విద్యుత్) ధర్మము గలది మాత్రమే యగును-జలములందు ప్రకాశించి గట్టి పదార్థములో లీనమగును. అది దేనినైన పట్టుకొన్న వెంటనే పార్థివాగ్నియగును, అనగా, నీటిలో చల్లబడి ఘన పదార్థమున ప్రకాశించును. తరువాత, సూర్యుని నుండి పుట్టినదను టకు-సూర్యుడు ఉత్తరదిశను పర్యటించి నప్పుడు (ఉత్తరాయణము) కంచును(రెల్లును) గాని సూర్యమణినిగాని శోధించి సమీపముననున్నట్టి, మఱియు ప్రతి ధూపము వల్లను యెండినట్టి పేడను తాకకున్నను మండు నట్లు చేయును. మణి ద్వారా ప్రవిష్టమైన సూర్యతాపమే పార్థివాగ్నియగును.

(౨) 'వైశ్వానర, సూర్యునితో సంగతమగు'నని యొక ఋషి చెప్పెను. (దీనివల్లను వైశ్వానరునకు సూర్యునకు భేదమున్నదని తెలియుచున్నది.). సంగతమునకు రెండు

పదార్థములుండవలెను. అగ్ని స్థాపనానంతరము, అక్కడే ద్యులోక సూర్యకిరణములు ప్రకటమగును, యిక్కడ నుండి అగ్ని కిరణములు వెడలి రెండింటికి సంగతమగునని చెప్పవచ్చును.

(౩) సూర్యుడు వైశ్వానరుడైనచో యిది ఉత్తమ స్థానీ దేవతలకు సూక్తమగును; యెట్లనగా, భగ, సవితా, సూర్య, పూషా విష్ణు, విశ్వేదేవతలలో వైశ్వానర ప్రవచనమగును. (ఓ భగవైశ్వానర; ఓ సవితః వైశ్వానర, యిత్యాదిగా).

(౪) మఱియు, 'ఓ వైశ్వానర! నీవు ఉదయించుదువు; ఓ వైశ్వానర! నీవు అస్తమించెదవు; ఓ వైశ్వానర! నీవు విపరీతమగుదువు (ఉదయ, మధ్యాహ్న సమయములందు, ప్రత్యేక ఋతువునందును మాఱుచుందువు). యీ రీతిగా సూర్యుని యొక్క కర్మలతో స్తుతియగును. (౫) కాని, ఆగ్నేయ సూక్తములలో మాత్రమే వైశ్వానర ప్రవచనమున్నది. (౬) అగ్ని కర్మలతో మాత్రమే దీనిని స్తుతింతురు-ఓ వైశ్వానర! నీవు హవిని తీసుకొనిపోవుదువు; 'నీవు పక్వము (వంట) జేయుదువు'; 'నీవు మండునట్లు చేయుదువు-యీ రీతిగా. 'వర్షకర్మలతోనున్న దీని స్తుతి పార్థివాగ్నియందును ఘటించును- 'యేకరూపమైన జలముపైకి పోవును మఱియు క్రిందకు వచ్చును (వేడిమి; వర్షము కురియు దినముల వల్లను). మేఘము వర్షముతో భూమిని తృప్తి జేయును మఱియు అగ్నులు (ఆహుతి ద్వారా) ద్యులోకమును తృప్తిజేయును (అనగా, అగ్ని పంపిన ఆహుతి జలము వర్షమై వచ్చును. (౧-౧౬౪-౫౧) ఈ మంత్రముతో వ్యాఖ్య స్పష్టమగును. ౨౩

వివరణ:- 'పూర్వే యాజ్ఞికాః'=పురాతన యాజ్ఞికులకు నవీనులకు కొన్ని అంశములలో భేదము కలిగెను. వైశ్వానర సంబంధము మధ్యమ స్థానమని కొందరాచార్యులును ఉత్తమ స్థానమని కొందరాచార్యులును పల్కిరి. **'నివిత్సార్య'**-యీ **'నివిత్'** మంత్రమును, అన్య సూక్త సంబంధశాస్త్రములో ప్రవేశపెట్టి మంత్రము నుండి యొక్కొక్క పాదముతో కలిపి గానము చేయుచుందురు. సౌర్యవైశ్వానరుడని చెప్పిన యెడల, వైశ్వానరుడు సూర్యు డని సిద్ధమగును, పార్థివముగాదు, మధ్యమముగాదు. **'ఆయోద్యాం భాత్యాపృథివీ? హవిష్పాంతసూక్తము**-యిందులో పన్నెండవ మంత్రము లోనిట్లున్నది, **'విశ్వస్మా అగ్నిం భువనాయదేవా వైశ్వానరం కేతుమన్హామ కృణ్వన్=సర్వ భువనముల** కొఱకు దేవతలు వైశ్వానర అగ్ని దినమునకు సంజ్ఞగా జేసిరి. అది సూర్యుడే అని అభిప్రాయము, పార్థివముగాదు, మధ్యమముగాదు.

వైశ్వానర అగ్ని, మధ్యమ, లేక, ఉత్తమ స్థానీయముగాదనుటకు ఆఱు హేతువులు చెప్పుదురు.

నరే సజ్ఞాయామ (అ.౬-౩-౧౨౯)=విశ్వానర శబ్దము సంజ్ఞావాచకమని సిద్ధమగును. నిఘంటువు (౫-౫)లో, విశ్వానర, మధ్యస్థానీదేవతలలోను, నిఘ.(౫-౬)లో, ఉత్తమ స్థానీ దేవతలలోన పఠితమయ్యెను. దీనివల్ల మధ్యమము, ఉత్తమము కూడ వైశ్వానరమగుట సిద్ధమగును. ఋగ్వేద, ౧-౧౮౬-౧ లో మఱియు, ౭-౬-౧లో, విశ్వానర శబ్దము సవితకు వాచకముగ నున్నది. మఱియు ౧౦-౫౦-౧లో యింద్రునకు వాచకమైయున్నది. ఋ.౭-౫౯-౪-లో కూడ యింద్ర సంబంధమైన మంత్రములో ప్రయుక్తమై యున్నది. కాబట్టి, విశ్వానరము ఉత్తమ మధ్యమస్థానముల జ్యోతియగును. విశ్వానర అపత్యము వైశ్వానరమగును. ఈ ప్రకారము వైశ్వానరము పార్థివాగ్ని యగును.

కృష్ణం నియానం హరయః సుపర్ణా అపో వసానా దివముత్పతన్తి। త ఆ వవృత్రన్త్సదనాదృత స్యాదిద్ ఘృతేన పృథివీ వ్యుద్యతే ॥ ౧-౧౬౪-౪౭

కృష్ణం నిరయణం రాత్రిరాదిత్యస్య హరయః సుపర్ణా హరణా ఆదిత్యరశ్మయస్తే యదాముతోఽర్వాఞ్చః పర్యావర్తన్తే సహస్థానాదుదకస్యాదిత్యాదథ ఘృతేనోదకేన పృథివీ వ్యుద్యతే। ఘృతమిత్యుదకనామ జిఘర్తేః సిఞ్చతి కర్మణః॥ అథాపి బ్రాహ్మణం భవత్యగ్నిర్వా ఇతో వృష్టిం సమీరయతి ధామచ్ఛద్దివి ఖలు భూత్వా వర్షతి, మరుతః సృష్టాం వృష్టిం నయన్తి॥ యదా ఖలు వా అసావాదిత్యోఽగ్నిరశ్మిభిః పర్యావర్తతేఽథ వర్షతీతి। యథో ఏతద్, రోహాత్ప్రత్యవరోహశ్చికీర్షిత ఇత్యామ్నాయవచనాదేతద్భవతి॥ యథో ఏతద్వైశ్వానరీయో ద్వాదశకపాలో భవతీత్యనిర్వచనం కపాలాని భవన్త్యస్తిహి సౌర్య ఏకకపాలః పఞ్చకపాలశ్చ॥ యథో ఏతద్ బ్రాహ్మణం భవతీతి బహుభక్తివాదిని హి బ్రాహ్మణాని భవన్తి పృథివీ వైశ్వానరః సంవత్సరో వైశ్వానరో బ్రాహ్మణో వైశ్వానర ఇతి। యథో ఏతన్నివిత్సౌర్యవైశ్వానరీ భవతీత్యస్యైవ సా భవతి। యో ఇతి। యథో ఏతచ్ఛాన్దోమికం విడ్భ్యోమానుషీభ్యోదీదేదిత్యేష హి విడ్భ్యో మానుషీభ్యోదీప్యతే॥ యథో ఏతచ్ఛాన్దోమికం సూక్తం సౌర్యవైశ్వానరం భవతీత్యస్యైవ తద్భవతి। జమదగ్నిభిరాహుత ఇతి జమదగ్నయః ప్రజమితాగ్నయోవా ప్రజ్వలితాగ్నయో వా తైరభిహుతో భవతి। యథో ఏతద్హవిష్పాన్తీయం ౨౪
సూక్తం సౌర్యవైశ్వానరం భవతీత్యస్యైవ తద్భవతి॥

తెలుఁగు :- కృష్ణగతి = దక్షిణాయనము, దినములలో, బాగపైకెగయు నట్టి కిరణములు జలమును ధరించి ద్యులోకము వైపుకు యెగసిపోవును; ఆ జలస్థానము నుండి

సూర్యుని నుండి మఱల తిరిగివచ్చును; తదనంతరము, పృథివి జలముతో తడిసిపోవును. (౧-౧౬౪-౪౭)

కృష్ణగతి = సూర్యునకు రాత్రి (దక్షిణాయనము). హరయః = రసమును లాగికొను సూర్యరశ్మలు. ఘృతము = జలము, తడుపును అను అర్థముగల ఘృ (జు.ప.) 'అగ్ని, వృష్టిని ఆవిరి రూపమున ప్రేరేపించి ద్యులోకమందుకప్పునట్టిదై (అనగా సూర్యుడు) వర్షించును, మరుత్తై వృష్టిని తెచ్చును' అని బ్రాహ్మణవచన మున్నది. మఱియు, బ్రాహ్మణమందిట్లు చెప్పబడెను. 'సూర్యరశ్మలద్వారా క్రిందకు తిరిగివచ్చును (జలసంయుక్త రశ్మలు ఆవిరియై విస్తృతమై దిగువకు దిగును) అప్పుడు వర్షము పడును. మీదకి యెక్కుట క్రిందకు దిగుటకేయని చెప్పెదరు (యిక్కడ, సూర్యుడు వైశ్వానరుడగుటకు కారణములేదు. ఏలయన, శాస్త్ర వచన ప్రకారము యిది యిట్లగును. 'వైశ్వానరునకు (పురోడాశము) పన్నెండు కపాలములమీద వంటయగునని చెప్పుదురు. (యిక్కడ కూడ వైశ్వానరుడు సూర్యుడగుటకు హేతువులేదు. కపాలములు నిర్ధయించుటెట్లగును?; సూర్య సంబంధ పురోడాశమునకొక్క కపాలము కూడా; మఱియు పంచకపాలమును (గుణము లను అనుసరించిన యెడల సౌర్యకపాలములు పన్నెండగును.) కాబట్టి, కపాల కారణము త్యాజ్యనీయ మగును.

బ్రాహ్మణమునందు సౌర్యవైశ్వానరమున్నది'యని చెప్పెదరు. అదియు హేతువుగానేరదు. బహుళ ఉపచారము వల్ల బ్రాహ్మణములారీతిని జెప్పును. యేదైన ప్రసిద్ధమైన గుణము తీసి సర్వమునకు సర్వ ప్రకారములుగ బ్రాహ్మణ ములు చెప్పును; **'పృథివి వైశ్వానరమగును'; సంవత్సరము వైశ్వానరము'; 'బ్రాహ్మణఃవైశ్వానరః'** యీ విధముగా జెప్పబడెను.

'నివృత్ సౌర్య, వైశ్వానరీ' యగునని చెప్పెడివారికి సమాధానమేమన; అక్కడ, పార్థివాగ్నియే మనుష్యుల కొఱకు ప్రకాశించును; సూర్యుడు మానుష ప్రజలకు మఱియు దేవతలకు కూడ ప్రకాశించును. కాబట్టి, యిదియు హేతువుకాదు. ఛాన్దో మిక సూక్తమున సూర్యుడువైశ్వానరుడని చెప్పిరి. ఆ సూక్తము పార్థివాగ్నికేయని తెలియవలెను; దానిలో **'జమదగ్నులచేత హోమమయ్యెను'** అనియున్నది. జమదగ్నులు సూర్యుని యందు హోమము చేసిరని చెప్పబడ లేదు. జమదగ్నయః = ప్రభూతాగ్ని కల, లేక, ప్రజ్వలితాగ్ని కలయట్టి-వీటిలో హోమమయ్యెను. ఇంక, హవిష్పాన్తీయ సూక్త సౌర్య వైశ్వానర విషయమై చెప్పును.

వివరణ:- కారీరి యిష్టి (వర్షమును కోరి చేయు యజ్ఞము)లో ఆగ్నేయ అష్టాకపాల పురోనువాక్యమున్నది; యిక్కడ, సూర్యరూపమున అగ్నికే స్తుతియై యున్నది. దీని వల్లన, అగ్నియే వృష్టికి హేతువగునని స్పష్టమగును. సౌర్యమని కూడ వృష్టి కర్మవలన స్తుతి యొప్పును. దీనివలన, వృష్టి కర్మ మధ్యమమని లింగము యొక్క ఆవశ్యకత లేదు అని అభిప్రాయము. ఛన్దోమి = ఛందస్సుల వలన కొలతయైన (పరిమాణమైన) = త్రివృత్ ఆది, స్తోమములను సిద్ధింపజేయు నట్టి యజ్ఞము ఛందోమ యజ్ఞమందురు. తాండవ మహా బ్రాహ్మణమున విధింపబడిన గవామయనాది యజ్ఞములు.

హవిష్పాన్తమజరం స్వర్విది దివిస్పృశ్యాహుతం జుష్టమగ్నౌ। తస్య భర్మణే భువనాయ దేవా ధర్మణే కం స్వధయాపప్రథన్త ॥ ౧౦-౮౮-౧

హవిర్యత్పానీయ మజరం సూర్యవిది దివిస్పృశ్యభిహుతం జుష్టమగ్నౌ తస్య భరణాయ చ భావనాయ చ ధారణాయ చైతేభ్యః సర్వేభ్యః కర్మభ్యో దేవా ఇమమగ్నిమన్నేనా పప్రథన్త అథాప్యాహ ॥ ౨౫

తెలుగు:- త్రాగుటకు యోగ్యమైన హవి (సోమరూప హవి) జరారహితము (దేవతలు ప్రేమించినట్టిదియునైయున్నది); సూర్యుని నెఱుగునట్టిది, ద్యులోకమును తాకునట్టిది (అధికముగ పైకెగయు నట్టిది)యైన అగ్నియందు హోమము చేయబడెను. ఆ హవికి పుష్టి, బుద్ధి మఱియు, ధారణకొఱకు యీ అగ్ని అన్నము వల్లన విస్తరించును (౧౦-౮౮-౧) మఱియు చెప్పును. ౨౫

వివరణ :- అజరం = జరారహితం = ప్రాతది కాదు. సదా ఉల్లాసము బుట్టించునట్టిది. హవిష్పాంతీయ సూక్తము ప్రారంభములోనే స్పష్టముగ, అగ్నియొక్క వర్ణనయున్నది. కావున నిది యాగ్నేయ సూక్తమగును. పూర్వ పక్షము ఖండించి యిప్పుడు వైశ్వానర శబ్దము వల్లను అగ్నియే గ్రాహ్యమగు నని సిద్ధముజేయుటకు మంత్రప్రమాణము జెప్పబోవుచున్నాడు.

అపాముపస్థే మహిషా అగృభ్ణత విశో రాజానముప తస్థుర్ఋగ్మియమ్। ఆ దూతో అగ్నిమభరద్వివస్వతో వైశ్వానరం మాతరిశ్వా పరావతః॥ (౬-౮-౪)

అపాముపస్థ ఉపస్థానే మహత్యన్తరిక్షలోక ఆసీనా మహాన్త ఇతి వాగృహ్ణాత మాధ్యమికా దేవగణా విశ ఇవ రాజానముపతస్థుర్ ఋగ్మియమృగ్మన్తమితి వార్చనీయమితి వా పూజనీయమితివా హారద్యం దూతో దేవానాం వివస్వత ఆదిత్యాద్వివస్వాన్వివాసనవాన్। ప్రేరితవతః పరాగతాద్వాపివాస్యాగ్నేర్వైశ్వానరస్య

మాతరిశ్వానమాహర్తారమాహ। మాతరిశ్వా వాయుర్మాతర్యన్తరిక్షే శ్వసితి మాతర్యాశ్వనితీతివా। అథేనమే తాభ్యాం సర్వాణి స్థానాన్య భ్యాపాదం స్తౌతి॥ ౨౬

తెలుఁగు :- జలముల యొక్క స్థానము (అంతరిక్షము)లో, (మహాన్త) దేవగణములు (విద్యుత్ రూపాగ్నిని) గ్రహణము చేసి పూజార్హమైన దీని సమీపమున నిల్చిరి; ప్రజలు రాజునకెదుట నిల్చియున్నట్లు. ఈ వైశ్వానరాగ్నిని వాయుదూత బహుదూరము నుండి సూర్యుని నుండి తెచ్చెను (౬-౮-౪).

(మహిషా = దున్నపోతులు) లేదా, మహాన్త = మధ్యమస్థానీ దేవ గణములు అని యిక్కడ అర్థము. ఋగ్మియ = మంత్రములు గల, లేక, పూజనీయము. వివస్వతః = సూర్యుడు (వివస్వాన్ = అంధకారమును వెడలగొట్టువాడు). పరావత=దూరమును ప్రేరేపించియున్నందువల్లన, లేదా, దూరముగాబోయి. ఈ ప్రకారము, యీ మంత్రము వైశ్వానరాగ్నిని వాయువు తెచ్చునని చెప్పుచున్నది. మాతరిశ్వా = వాయువు, అంతరిక్షమున చరించును, లేక, అంతరిక్షమున శీఘ్రముగ ఊపిరి తీసుకొనును. ఇంక రెండు మంత్రములతో, మూడులోకములలో నది వ్యాప్తమైయున్నట్లు స్తుతింపబడెనని చూపును.

వివరణ :- పై మంత్రము ప్రకారము వైశ్వానరాగ్ని సూర్యుని నుండి వాయువుచే తేబడినదియనియు, పృథివీ స్థానీయమనియు స్పష్టమగుచున్నది; వైశ్వానరమునకు ఉత్తమ, మధ్యమ ప్రసంగములేదు.

వైశ్వానరుడు దినమును జేయువాడని హవిష్మన్తీయ సూక్తములో చెప్పిన విషయము సందేహాశేషముగనుండుటవల్లన, రెండు మంత్రములుదాహరించి, యీ అగ్నికిని విద్యుత్ సూర్యులకును అభిన్నమని యెంచి తద్రూపముతో స్తుతియగుచున్నదని చెప్పబోవుచున్నాడు.

మూర్ధా భువో భవతి న క్తమగ్నిస్తతః సూర్యోజాయతే ప్రాతరుద్యన్। మాయామూ తు యజ్ఞియానామేతామపో యత్తూర్ణిశ్చరతి ప్రజానన్(౧౦-౮౮-౬)

మూర్ధా మూర్తమస్మిన్ధీయతే మూర్ధాయః సర్వేషాం భూతానాం భవతి నక్తమగ్నిస్తతః సూర్యో జాయతే ప్రాతరుద్యన్న్। ఏవ ప్రజ్ఞాం త్వేతాం మన్యన్తే యజ్ఞియానాందేవానాం యజ్ఞసమ్పాదినామ్। అపో యత్కర్మచరతి ప్రజానన్సర్వాణి స్థానాన్యనుసఞ్చరతి త్వరమణః। తస్యోత్తరా భూయసే నిర్వచనాయ॥ ౨౭

తెలుగు :- అగ్ని, భూమికి రాత్రియందు మూర్ధ (ప్రధాన అంగ)మగును (దీని ద్వారా ప్రకాశము లభించుట వల్లను), తరువాత, (అది) సూర్యుడై ప్రాతః కాలమున ఉదయమగుచు ప్రకటమగును, (తత్త్వవేత్తలగు పురుషులు) యజ్ఞియ దేవతలకీ చమత్కారముగల యట్టి ప్రజ్ఞ యున్నదని అంగీకరింతురు. అదియేమనగా, తన కర్తవ్యమును తెలిసికొనుచు (అగ్ని సర్వస్థానములందును) శీఘ్రగతిని తిరిగి వచ్చుచుండును (౧౦-౮౮-౬)మూర్ధా=శిరస్సు శిరస్సు యొక్క అజ్ఞానుసారము శరీరమంతయు కర్మలు చేయును. దీనిని తీసివేసిన యెడల శరీరము మృతమగును. రాత్రియందు సర్వభూతములకు అగ్ని మూర్ధమగు చున్నది. ఆ అగ్నియే ప్రాతః కాలమున సూర్యరూపమున ప్రకటమగును. ఇది ప్రజ్ఞయని చెప్పెదరు. యజ్ఞియ = యజ్ఞ సంపాదక దేవల, అపః = కర్మ. చరతి ప్రజానన్ = శీఘ్రముగజేయుచు, తెలిసినదై, సర్వస్థానములందు పరిభ్రమించు చుండును. తరువాత చెప్పబోవు మంత్రములో నీ విషయము అధిక స్పష్టముగ నున్నది. ౨౭

స్తోమేన హి దివి దేవాసో అగ్నిమజీజనఞ్ఛక్తిభీ రోదసిప్రామ్। తమూ అకృణ్వన్త్రేధా భువేకం స ఓషధీః పచతి విశ్వరూపాః ॥ (౧౦-౮౮-౧౦)

స్తోమేన యేహి దివి దేవాసో అగ్నిమజనయఞ్ఛక్తిభిః కర్మభిర్ద్యావా పృథివ్యోరాపూరణం తమకుర్వంస్త్రేధాభావాయ పృథివ్యామన్తరిక్షే దివీతి శాకపూణిః యదస్య దివి తృతీయం తదసావాదిత్య ఇతి హి బ్రాహ్మణం తదగ్నీకృత్య స్తౌతి - అథైనమే తయాదిత్యీకృత్యస్తౌతి ॥ ౨౮

తెలుగు:- తన కర్మల చేత ద్యులోక పృథివీలోకములను భరించుచున్నట్టియే అగ్నిని దేవతలు స్తోమము వల్ల ద్యులోకమున ప్రకటింపజేసిరో దానిని మూడు ప్రకారములగునట్లు రచించిరి; అది, ఆయా ప్రకారముల ఓషధులను పచనము జేయును. (౧౦-౮౮-౧౦). స్తోమము చేత (సూర్యరూప) అగ్నిని దేవతలు ద్యులోకమున ప్రకటించి, శక్తిభిః = కర్మలచేత, ద్యులోకము పృథివీలోక మును నింపుటకొఱకు పృథివీ, అంతరిక్ష ద్యులోకములలో క్రమముగ, అగ్ని విద్యుత్ సూర్య రూపములు మూడగునట్లు-యిది శాకపూణి మతము. 'అగ్ని యొక్క మూడవ రూపము ద్యులోకమందలి సూర్యు'డని బ్రాహ్మణమున్నది. కావున, యీ మంత్రమున అగ్ని రూపమున వైశ్వానర స్తుతి చేయుదురు. తరువాతి మంత్రములో సూర్య ౨౮
రూపమున స్తుతి చూపబడును.

యదేదేనమదధుర్యజ్ఞియాసో దివి దేవా సూర్యమాదితేయమ్। యదా చరిష్ణూ మిథునావభూతా-మాదిత్ప్రాపశ్యన్భువనాని విశ్వా। ౧౦-౮౮-౧౧

యదైనమదధుర్యజ్ఞియాః సర్వే దివి దేవాః సూర్యమాదితేయమదితేః పుత్రం। యదా చరిష్ణూ మిథునౌ ప్రాదురభూతాం సర్వదా సహచారిణౌ వుషాశ్చాదిత్యశ్చ। మిథునౌ కస్మాన్మినోతిః శ్రయతికర్మాథు ఇతి నామకరణస్థకారో వా నయతిః పరోవనీర్వా సమాశ్రితావన్యోన్యం నయతోవనుతో వా। మనుష్యమిథునా వప్యేతస్మాదేవ మేథన్తావన్యోన్యం వనుత ఇతి వా అథైవమేతయాగ్నీకృత్య స్తౌతి॥ ౨౯

తెలుంగు :- అదితి పుత్రుడైన సూర్యుని ద్యులోకమున యజ్ఞియ దేవతలు స్థాపించినప్పుడు (ఉదయింపజేయుట) పరిభ్రమించుచున్న జోడు (ఉషా సూర్యులు) ప్రకటమయ్యెను. అప్పుడు సర్వ భూతములు ఆ జోడును జూచెను.

(౧౦-౮౮-౧౧)

మిథునౌ = మి(స్వా.ఉ.) ఆశ్రయమను అర్థము గల **'థు'**-యీ ప్రత్యయము; లేక, **'థ'** ప్రత్యయము; నీ (భ్వా.ఉ.) పరే; లేక, వన (త.ఉ.) పరే. మి + థు + నీ = మిథున లేక మి + థ + వన, పరస్పరము కలసిమెలయు చుందురు (ఉషా సూర్యులు), నిర్వహించుచుందురు లేక సేవించుచుందురు. మనుష్య మిథునముగూడనిట్లేయగును. లేదా, మేథ, సంగమే(భ్వా.33), మేథ + వన = మిథునయగును. తర్వాతి మంత్రములో అగ్నిరూపమున స్తుతియున్నది. ౨౯

యత్ర వదేతే అవరః పరశ్చ యజ్ఞన్యోః కతరోనౌ వివేద। ఆ శేకురిత్సధమాదం సఖాయో నక్షన్త యజ్ఞం క ఇదం వి వోచత్॥ ౧౦-౮౮-౧౭

యత్ర వివదేతే దైవ్యౌ హోతారావయం చాగ్నిరసౌచ మధ్యమః। కతరోనౌ యజ్ఞే భూయో వేదేత్యాశక్నువన్తి తత్సహమదనం సమానఖ్యానా ఋత్విజస్తే షాం యజ్ఞం సమశ్నువానానాం కో న ఇదం వివక్షతీతి। తస్యోత్తరా భూయసే నిర్వచనాయ॥ ౩౦

తెలుంగు :- ఎవరు యెక్కువ యెవరు తక్కువయను వివాదము యజ్ఞస్వాము లలో కలిగి, యెవరికి విశేషముగ దెలియును అను విషయమేర్పడెను. అక్కడ, సఖులు(ఋత్విజులు) కలిసి ఆనందము (విచారము యొక్క ఆనందమును) పొందగలుగుదురా?; మఱియు, యజ్ఞప్రాప్తి యగునా-యిది యెవ్వరు నిశ్చయించి చెప్పగలరు?

(౧౦-౮౮-౧౭)

దివ్యములగు అగ్నియు, మధ్యమస్థానీయ వాయువు-యీ రెండింటిలో అధికముగ యెవరికి దెలియును అని వివాదము వచ్చెను. ఆ యజ్ఞమును వ్యాపింపజేయు వారిలో నెవరు చెప్పగలుగుదురు? తర్వాతి మంత్రము అధిక స్పష్టముగ నీవిషయమును చెప్పెను. ౩౦

వివరణ:- ఇక్కడ, అగ్ని దిగువనుండునట్టిది, వాయువు మీదనుండు నట్టిదియని అభిప్రాయము; యజ్ఞమునకు రెండును దివ్యములగును. ఈ మంత్రము యొక్క అభిప్రాయమేమన, జగత్తు యొక్క ఉపకారమునకగు యజ్ఞమున అగ్నికి వాయువునకు స్పర్థరూప వివాదముగ వర్ణింపబడెను. వారిరురివులో అధికముగ దెలిసినదెవరు? అట్టి స్థితిలో, యజ్ఞమున ఋత్విజులు కలసి గుణాగుణ విచారణ జేయుచు యజ్ఞానుష్ఠాన మాచరించి నప్పుడు యజ్ఞసంపాదనలో నీ రెండింటి యొక్క దక్షతను జూచి విస్మయానంద చకితులై యీ రెండిటిలో, కొద్ది గొప్పలు నిర్ణయించలేకపోయిరి. ఇక్కడ, 'అవర' శబ్దము చేత అగ్నియొక్క వర్ణనయుండుటవల్ల హవిస్యాంతీయ సూక్తము ఆగ్నేయమని సిద్ధమగును.

యావన్మాత్రముషసో న ప్రతీకం సుపర్ణ్యోవసతే మాతరిశ్వరః। తావద్దధా త్యప యజ్ఞమాయన్బ్రాహ్మణో హోతురవరో నిషీదన్॥ ౧౦-౮౮-౧౯

యావన్మాత్రముషసః ప్రత్యక్షం భవతి ప్రతిదర్శనమితి వా । అస్త్యుపమానస్య సమ్ప్రత్యర్థే ప్రయోగ ఇహేవ నిధేహీతి యథా। సుపర్ణః సుపతనా ఏతా రాత్రయో వసతే మాతరిశ్వాజ్జ్యోతిర్వర్ణస్య తావదుపదధాతి యజ్ఞమాగచ్ఛన్బ్రాహ్మణో హోతాస్యాగ్నేర్హోతురవరో నిషీదన్ । హోతృజపస్త్వనగ్నిర్వైశ్వానరీయో భవతి। దేవ సవితరేతం త్వావృణతేఽగ్నిం హోత్రాయ సహ పిత్రా వైశ్వానరేణేతి। ఇమమేవాగ్నిం సవితారమాహ సర్వస్య ప్రసవితారం మధ్యమం వోత్తమం వా పితరమ్। యస్తు సూక్తం భజతే యస్మై హవిర్నిరుప్యతేఽయమేవ సోఽగ్నిర్వైశ్వానరో నిపాతమేవైతే ఉత్తరే జ్యోతిషీ ఏతేన నామధేయేన భజేతే ॥ ౩౧

తెలుగు:- హే వాయో! బాగా యెగయు (యీ రాత్రులు) యెంత మాత్రము ఉషయొక్క ముఖము (లేక, ప్రకాశరూపదర్శనము) యిప్పుడు మఱుగువడి యున్నది, అంతమాత్రమె (అగ్ని జ్ఞానమును) ఆ బ్రాహ్మణుడు హోతా (అగ్ని) కన్న కొద్ది (అల్పజ్ఞుడు) యజ్ఞమునకు వచ్చి కూర్చొని ధరించును (౧౦-౮౮-౧౯) ఎంతమాత్రము (యిక్కడ న = ఇప్పుడు ఉషయొక్క ప్రతీకం = ప్రాప్తించెడు లేదా వేఱుగా దర్శనము అను అర్థమిచ్చును, యిట్టి ప్రయోగము ఉపమానమునకుగలదు). సుపర్ణ్యః = బాగా యెగురునట్టిది (ముందు ముందుకు యెగురుచుబోవుచున్నట్టి) రాత్రులు. యజ్ఞమునకు

వచ్చు బ్రాహ్మణహోత యీ అగ్ని 'రూప హోతా కన్న అల్పాడు. (ఈ ప్రకారము హవిష్యాంత సూక్తములో వర్ణింపబడిన వైశ్వానర, అగ్నియని సిద్ధమగును. కాని హోతయొక్క జపము అగ్ని భిన్న వైశ్వానర సంబంధముగలిగి యున్నది (అక్కడ వైశ్వానర, అగ్నికాదు; మధ్యమ స్థానీయము లేక, ఉత్తమ స్థానీయము గావచ్చు. యెట్లన 'ఓ ప్రేరక దేవ! నీపితయగు వైశ్వానర సమేతముగ, యీ (నీ) అగ్నిహోత్ర కర్మ కొఱకు కోరుచున్నారు'; యిక్కడ, యీ అగ్ని సవితా అని చెప్పబడెను; సవితా = సర్వమును ప్రేరేపించునట్టి. మధ్యమ వాయువు, లేక ఉత్తమ స్థానీయ సూర్యుడు దీనికి పిత అనియు చెప్పబడెను. (వైశ్వానర అని చెప్పినది అనగ్ని). కాని, సూక్త భాగియైనది హవి యొసంగబడునదియైన వైశ్వానర అగ్నియేయగును. మీదనున్న రెండు జ్యోతులు (విద్యుత్,సూర్యుడు) యీ నామముతో గౌణ భావమున స్తుతింపబడును. ౩౧

వివరణ:- శాకపూణి అభిప్రాయము ప్రకారము యెట్టి దోషములు లేని ఆఱు హేతువులతో వైశ్వానర శబ్దము అగ్నికి ప్రయోగింపబడినదని నిర్ధారిత మయ్యెను. కాని, విద్యుత్ రూపమున, సూర్యరూపమున కూడ గౌణ భావముననిది వర్ణింపబడెను.

సప్తమాధ్యాయము సమాప్తము

అనువాదకులు : **ఈశ్వర వరాహ నరసింహం**

నిరుక్తము

అష్టమాధ్యాయము

దైవత కాండ

ద్రవిణోదాః కస్మాద్ధనం ద్రవిణముచ్యతే యదేనదభిద్రవన్తి బలం వా ద్రవిణం యదేనేభిద్రవన్తి తస్య దాతా ద్రవిణోదాః తస్యైషా భవతి॥ ౧

తెలుగు :- (౧) ద్రవిణోదస్, యెందుచేత? ద్రవిణమును ధనమందురు దీనివైపు పరుగెత్తుదురు; లేదా, ద్రవిణమనగ బలమగును, దీని చేత శత్రువుల కభిముఖముగ పరువెత్తుదురు; ధన బలము వల్ల దాత ద్రవిణోదాయగును. దీనికొక మంత్రమున్నది. ౧

ద్రవిణోదా ద్రవిణసో గ్రావహస్తాసో అధ్వరే। యజ్ఞేషు దేవమీళతే ॥

౧-౧౫-౭

ద్రవిణోదా యస్తం ద్రవిణస ఇతి ద్రవిణసాదిన ఇతి వా ద్రవిణసానీన ఇతి వా ద్రవిణసస్త స్మాత్పి బత్వితి వా। యజ్ఞేషు దేవమీళతే। యాచన్తి స్తువన్తి వర్ధయన్తి పూజయన్తీతి వా॥ తత్కో ద్రవిణోదాః॥ ఇన్ద్ర ఇతి క్రౌష్టుకిః స బలధనయోర్దతృతమస్తస్య చ సర్వా బలకృతిరోజసో జాతముత మన్య ఏనమితి చాహ । అథాప్యగ్నిం ద్రావిణోద సమాహైష పునరేతస్మా జ్జాయతే। 'యో అశ్మనోరన్త రగ్నిం జజాన' ఇత్యపి నిగమో భవతి। అథాప్యృతు యాజేషు ద్రావిణోదసాః ప్రవాదా భవన్తి తేషాం పునః పాత్ర స్యైన్ద్రపానమితి భవతి। అథాప్యేనం సోమపానేన స్తౌతి। అథాప్యాహ ద్రావిణోదాః పిబతు ద్రావిణోదస ఇతి।

తెలుంగు :- ధనమును కోరునట్టివారు, చేతిలో గ్రావము (సోమము దంచునట్టిది) పట్టి (ఋత్విజులు యజ్ఞమునందు యజ్ఞములందు ధనదాతయైన దేవుని యాచించెదరు (లేదా, పూజింతురు (౧-౧౫-౭) ద్రవిణసః = ధనము (కొఱకు) కూర్చునియున్నవాడు; లేదా, ధనము (హవి) నిచ్చునట్టి ఋత్విజ్; లేదా, 'ద్రవిణసః - పంచమీయగును.

ధన (= సోమ)ముతో త్రాగునట్టి, యజ్ఞమందు దేవునకు. ఈళతే = యాచింతురు, లేక, స్తుతింతురు, లేక, వృద్ధిజెందుదురు లేక, పూజింతురు. 'ద్రవిణాదాః' యెవరు?, ఇంద్రుడని క్రౌష్టుకి యొక్క అభిప్రాయము. ఏలయన, ౧. ధనమును బలమును అధికముగ దానమిచ్చువాడు యింద్రుడు అని. బల సంబంధమైన సర్వకార్యములు యింద్రుని చేతనేయగును; 'బలముచేత ప్రకటమైన యీ యింద్రుని నేను ఆదరింతును. (౧౦-౩౩-౧౦) ౨. ఇంతేకాదు, అగ్నిని కూడ ద్రవిణోదస యందురు. ఆ అగ్ని యింద్రుని చేత ఉత్పన్నమగును; 'రెండు రాళ్లమధ్య (లేక, రెండు మేఘముల మధ్య)లో అగ్నిని ఉత్పన్నము జేసినవాడు (యింద్రుడు) (౨-౧౨-౩) ఇదియు నిగమమగును. ౩. ఋతుయాజులలో ద్రవిణోదా యొక్క ప్రవచనమున్నది. ఆ ఋతుయాజుల యొక్క పాత్రకు **'యింద్రపానం'** అని సంజ్ఞ కలదు. ౪. ఈ ద్రవిణాదాను సోమపానముతో స్తుతియొనర్తురు. మఱియు 'ద్రవిణోదా త్రాగును, మఱియు, ద్రావిణోదస (ద్రవిణోదా యొక్క పుత్ర-అగ్ని) త్రాగును' అని (౨-౩౭-౪).

వివరణ :- యజ్ఞము = అగ్నిష్టోమాది ముఖ్యయజ్ఞమునందు. యజ్ఞము లందు = వేర్వేరుగ హవి యిచ్చుట చేత, లేదా, సవనములందు. **'ద్రవిణోదాః'** ప్రథమైక వచనము, **'దేవం'**తో అన్వయించదు. ఏలయన, **'యః'** అధ్యాహారము చేత అన్వయించబడెను- ద్రవిణోదాయైన దేవునకు. 'ద్రవిణసః' - ద్రవిణస్ = ధన బలము; యిట్టి అర్థమిక్కడ సందర్భము లేకుండుట వల్లను, ద్రవిణ + సద్, లేక, సత్ వలన సిద్ధము జేసి ఋత్విజులకు ద్రవిణమ్ వాచకముగాజేసి **'ఈళతే'** కు కర్తగా జేయవచ్చును. అది ప్రసిద్ధార్థము కాదనియన్నచో 'ద్రవిణసః' పంచమ్యేకవచనము అంగీరించి **'పిబతు'** కు అధ్యాహారము వలన పూర్తి యగును. ద్రవిణోదా, ధన = సోమరూప హవిని ఋత్విజులు పూజించునట్టి దేవుడు త్రాగును. ఈ యర్థము చెప్పినప్పుడు **'యః'** యొక్క అధ్యాహారము ఆవశ్యకతయుండదు. అప్పుడు **'పిబతు'**కు ద్రవిణోదాః సరాసరికర్తయగును. **'ద్రవిణోదాః పిబతు ద్రావిణోదసః'** ద్రవిణోదా యొక్క అపత్యము ద్రావిణోదసః - అగ్నియగును. ద్రవిణోదాయైన యింద్రుడు జనకుడని అభిప్రాయము (మంత్రద్రష్ట యొక్క మతము). ఋతు యజ్ఞము ఏయే మంత్రములతో జేయుదురో ఆ మంత్రములు **'ఋతుయాజ'** అని చెప్ప బడును. కాబట్టి ఋ. ౨-౩౭-౧/౪ మంత్రములు ఋతుయాజమగును. వీటిలో ద్రవిణోదా యొక్క ప్రవచనమున్నది. ఋతుయాజుల సోమపాత్రను యింద్రపాన మందురు. మంత్రములోనున్న 'ద్రవిణోదః పిబ ఋతుభిః' -యిక్కడ ద్రవిణాదా యింద్రుడైనప్పుడే యింద్రపానము సార్థకమగును. ద్రవిణోదాః యొక్క సోమపాన స్తుతి యింద్రునకని బోధపడును. ఏలయన, యజు. ౪-౨

లో సోమము యొక్క ముఖ్యమైన ఆహుతి యింద్రునకొఅకే చెప్పబడినది. మం.౨-౩౭-౪లో చెప్పిన నాలుగవ పాత్ర అగ్ని నిమిత్తము; యిక్కడ, ద్రవిణోదస అని అగ్నికి బోధకమగుట చేత ద్రవిణోదాభిన్నమని స్పష్టమగును.

అయమే వాగ్నిర్ద్రావిణోదా ఇతి శాకపూణిః। ఆగ్నేయేష్వేవ హి సూక్తేషు ద్రావిణోదసాః ప్రవాదా భవన్తి। దేవా అగ్నిం ధారయన్ద్రవిణోదామిత్యపి నిగమో భవతి। యథో ఏతత్స బలధనయోర్దాతృతమ ఇతి సర్వాసు దేవతాస్వైశ్వర్యం విద్యతే। యథో ఏతదోజసో జాతముత మన్య ఏనమితి చాహేత్యయమప్యగ్నిరోజసా బలేన మథ్యమానో జాయతే తస్మాదేనమాహ సహసస్పుత్రం సహసః సూనుం సహసో యహుమ్। యథో ఏతదగ్నిం ద్రావిణోదసమాహేత్యృత్విజోఽత్ర ద్రవిణోదస ఉచ్యన్తే హవిషో దాతారస్తే చైనం జనయన్తి। 'ఋషిణాం పుత్రో అధిరాజ ఏషః' ఇత్యపి నిగమో భవతి। యథో ఏతత్తేషాం పునః పాత్రస్యేన్ద్రపానమితి భవతీతి భక్తిమాత్రం తద్భవతి యథా వ్యాయవ్యానీతి సర్వేషాం సోమపాత్రాణామ్। యథో ఏతత్సోమపానేనైనం స్తౌతీత్యస్మిన్నప్యేతదుపపద్యతే। 'సోమం పిబ మన్దసానో గణశ్రిభి'రిత్యపి నిగమో భవతి। యథో ఏతద్ద్రవిణోదాః పిబతు ద్రావిణోదస ఇత్యస్యైవ తద్భవతి ॥ ౨

తెలుగు :- అగ్నియే ద్రవిణోదాయగును (యింద్రుడు కాదు) అని శాకపూణి యొక్క అభిప్రాయము; ఏలయన, ఆగ్నేయ సూక్తమునందు మాత్రమే ద్రవిణోదా యొక్క ప్రవచనమున్నది; 'ఈ అగ్నిని దేవత (ఋత్విజ్) ధన మిచ్చునది (తెలియుచు) స్థాపించెదరు (౧-౯౬-౧) అని చెప్పి క్రోష్టుకి యొక్క పక్షమును ఖండించును. (౧). బలము చేత ధనము చేత యింద్రుడగు ననినచో, సర్వదేవతలయందట్టి ఐశ్వర్యమున్నది ఋ.౧౦-౭౩-౧౦ ప్రకారము బలము చేత ప్రకటమయ్యెనింద్రుడని చెప్పినచో, యిక్కడ బలమునకు పుత్రుడైన యింద్రునికి అని యుండుటవల్లను యింద్రుడు బలపతి యయ్యెను, కాని, విశేషహేతువులేదు. ఇక్కడ కూడ అగ్నిబలము వల్లను మంథనము చేయుటచేత ఉత్పన్నమగును; కావుననే, బలము యొక్క పుత్రుడు అని (౨-౯-౬)లో చెప్పబడినది. బలసూనుడ (౮-౬౪-౩)బలము యొక్క సంతానము (౧-౭౯-౪) (౨). అగ్ని '**ద్రవిణోదస**' అని చెప్పిన చోట 'ద్రావిణోదస'కు అంతర్గతమైన (ద్రవినోదస్=) ఋత్విజ్ అని చెప్పనగును; ఏలయన, హవి రూప ధనమిచ్చువాడు అగ్నిని ఉత్పన్నము జేయువాడు ఋత్విజుడు. కాబట్టి, ద్రవిణోదస్ = ఋత్విజ్, ఋత్విజ్ అపత్యము ద్రావిణోదస = అగ్నియగును. దీనికి ప్రమాణము; 'ఋషుల (ఋత్విజుల) యొక్క పుత్రుడు (యజ్ఞమునకు) అధిరాజైన అగ్ని (యజు.౨-౪)

ఇదియు నిగమమగును. (౩). పాత్రకు ఇంద్రపాన సంజ్ఞయున్నదియున్నచోనది ఔపచారిక మాత్రమే యగును; యెట్లన, 'వాయవ్యాని' = వాయువునకు, యీ ప్రకారము సర్వసోమపాత్రలకు నొక్కటి యే నామమగును; సర్వదేవతలకు వర్తించును (౪). 'సోమపానముతో స్తుతి చేయుదురనియున్నది యున్నచో, అది అగ్నికి కూడ వర్తించును-(ఓ అగ్నీ! గణ బంధితులైయున్న మరుత్తులతో కూడ ప్రసన్నుడవై సోమపానము జేయుము. (౫-౬౦-౮) ఇదియు నిగమమగును (౫). 'ద్రవిణోదా పిబతు ద్రావిణోదస' యిక్కడ కూడ అగ్ని యొక్క కథనమే- ఋత్విజుల పుత్రుడు ద్రావిణోదాయగును. ౨

వివరణ:- 'సహసరి సూనుం', మఱియు, 'సహసః యహుం'- యీ పాఠ మెక్కడను లేదు; 'సహసః సూనోం' మఱియు 'సహసః యహో' అని పాఠము కలదు. ఇక్కడ, ద్వితీయాంత సూనుం మఱియు, యహుం అని అర్థవశమున పఠింపబడెను. ఏకం ద్వితీయాంతముతో సంబంధము చేసి, అనేకమైన వాటిలో ప్రధానము దాని నామమగును. ఋతుయాజులలో అగ్నికి కూడ సోమభాగమున్నది.

మేద్యన్తుతే వహ్నాయో యోభిరీయసేఽ రిషణ్యన్వీళయస్వా వనస్పతే। ఆయూయా ధృష్ణో అభిగూర్యాత్వం నేష్ట్రాత్సోమం ద్రవిణోదః పిబ ఋతుభిః॥ ౨-౩౭-౩

మేద్యన్తుతే వహ్నాయో వోఢారో యైర్యాస్యరిషణ్యన్ధీ భవాయూా య ధృష్ణో అభిగూర్య త్వం నేష్ట్రీయా ద్ధిష్ణ్యాత్। ధిష్ణో ధిషణాభవః। ధిషణా వాగ్ధిషేర్దధాత్యర్థే ధీసాదిని వా ధిసానినీతి వా। వనస్పత ఇత్యేన మాహైష హి వనానాం పాతా వా పాలయితా వా వనం వనోతేః। పిబర్తుభిః కాలైః ॥ ౩

తెలుగు:- (ఋతు యాజులలో యే ప్రకారము) నీ వాహనము (తృప్తి బొంది) బలసి తేజవంతమై, దాని వల్లన నీకు ప్రాప్తమగును, హింస చేయక ఓ వనస్పతీ! నీవు దృఢమగుము; ద్రవిణోదా సిద్ధమై వచ్చి నేష్ట్రా యొక్క ధిష్ణ్య చేత ఋతువులతో సోమపానము జేయుము. (౨-౩౭-౩)

బలసి తేజోవంతమైన నీ 'వహ్నయః' తీసుకొనిపోవునట్టిది (అశ్వము= నిప్పురవ్వ) దీనితో నీవు చేరెదవు, హింస జేయక దృఢమగును. (శత్రువులను) అణగ ద్రొక్కువాడా! వచ్చి సిద్ధమై నీవు నేష్టా (నామీ ఋత్విజ్) యొక్క ధిష్ణ్య (అగ్ని స్థానము) చేత. ధిష్ణ్య=ధిషణ్య=వాణీయందగు నట్టి (దానిముందు కూర్చుని యుండి హోతా శస్త్ర (వాణీ) పఠించుచుండును.) ధిషణ = ధారణ అర్థమిచ్చు ధిష (జు.ప.) (వాణీ అర్థము

ధరించును). లేదా, బుద్ధియందు స్థితమగునట్టి, లేక, బుద్ధిని సేవించునట్టి (వాణి బుద్ధియధీనము). 'వనస్పతే' ద్రవిణోదాః కు వాడు వనరక్షకుడని చెప్పుచున్నది, (వృక్షములందుండి రక్షించును). వన (త.ఉ.) వల్లనగును. పిబర్తుభిః కాలైః = కాలములతో కూడి ౩

వివరణము :- ఈ మంత్రములో వనస్పతియని చెప్పబడినదే ద్రవిణోదాః, ఋతువులతో సోమపానము చెప్పబడిన అదియే నిస్సందేహముగ అగ్ని యగును. (అధ్యా ౮-౨౦)లో హవిని గొనిపోవునట్టి కర్మ వనస్పతికి చెప్పబడును. కావున, ద్రవిణోదా అగ్నియగును.

అథాత ఆప్రియః। ఆప్రియః కస్మాదాప్నోతేః ప్రీణాతేర్వా ప్రీభిరాప్రీణాతీతి చ బ్రాహ్మణమ్। తాసామిధ్మః ప్రథమాగామీ భవతీధ్మః సమిన్ధనాత్। తస్యైషా భవతి॥ ౪

తెలుంగు :- ఆప్రీ దేవతా విషయము జెప్పుచున్నాడు. ఆప్రీయని యేల చెప్పుదురు? ఆప్ (స్వా.ప.), లేదా, ప్రీ (క్ర్యా.ప.) వల్లను ఆప్రీ (మంత్రముల)తో (ఆప్రీ దేవతలకు) తృప్తిజేయును. ఇధ్మ = ప్రకాశించుట చేత; దీనికి ఋచా యున్నది. ౪

వివరణ :- ఆప్రీ దేవతలు పన్నెండు: (౧). ఇధ్మలేక, సమిధ (౨). తనూనపాత్ (౩). నరాశంస (౪). ఈళ = ఈడ. (౫). బర్హిః (౬). ద్వారః (౭). ఉషాసానక్తే (౮). దైవ్యాహోతారా (౯). తిస్రోదేవ్యః; సరస్వతీ, ఇళా, భారతీ (౧౦). త్వష్టా (౧౧). వనస్పతిః (౧౨). స్వాహా కృతయః = స్వాహా. ఈ క్రమములో నీ దేవతలను కలిపి యొక్క సూక్తమందే వర్ణితమగును; దీనిని ఆప్రీ సూక్త మందురు; ఒక్కొక్క ఋచా ఆప్రీ ఋచాయనబడును. ఋగ్వేదములో ౧౦ ఆప్రీ సూక్తములున్నవి-౧౧; ౧౨; ౧౩; సూక్తముల ఋచలకు ఆప్రీ సూక్తము లగును; ౧-౧౩; ౧-౧౪౨; ౧-౧౮౮; ౨-౩; ౩-౪; ౫-౫; ౭-౨; ౯-౫; ౧౦-౭౦; ౧౦-౧౧౦; యజు. అ ౨౯ లో ౧-౧౨ వఱకు అశ్వమేధ సంబంధమగు ఆప్రీ మంత్రములగును.

సమిద్ధో అద్య మనుషో దురోణే దేవో దేవాన్యజసి జాతవేదః। ఆ చ వహ మిత్రమహశ్చికిత్వాం త్వం దూతః కవిరసి ప్రచేతాః॥ ౧౦-౧౧౦-౧

సమిద్ధోఽద్య మనుష్యస్య- గృహే దేవో దేవాన్యజసి జాతవేద ఆ చ వహ మిత్రమహశ్చికిత్వాంశ్చేతనావాంస్త్వం దూతః కవిరసి ప్రచేతాః ప్రవృద్ధ చేతాః। యజ్ఞేధ్మ ఇతి కాత్థక్యోఽగ్నిరితి శాకపూణిః॥ తనూనపాదాజ్యమితి కాత్థక్యః న పాదిత్య ననన్తరాయాః ప్రజాయా నామధేయం నిర్ణతతమా భవతి గౌరత్ర తనూరుచ్యతే। తతా అస్యాం భోగాస్తస్యాః పయో జాయతే పయస ఆజ్యం జాయతే। అగ్నిరితి శాకపూణిరాపోఽత్ర తన్వ ఉచ్యన్తే।

తతా అంతరిక్షే తాభ్య ఓషధివనస్పతయో జాయన్త ఓషధి వనస్పతిభ్య ఏష జాయతే, తస్యైషా భవతి॥ ౫

తెలుగు:- ఓ జాతవేదః! మనుష్య మనుష్యుని (ప్రతి యజమానుని) యొక్క గృహమందు ప్రదీప్తమై, నేడు, నీవు అన్యదేవతల పూజను, మిత్రులను (తన స్తోతలను)ఆదరించువాడా! తెలిసినట్టివాడవైన నీవు దేవతలను తీసుకుని రమ్ము నీవు దూతవు, ఋషివి, గొప్ప జ్ఞానివి (౧౦-౧౧౦-౧). మిత్రులను పూజించువాడా, చికిత్వాన్ = చేతనుడా. ప్రచేతాః = గొప్పదైయున్న జ్ఞానము కలిగినట్టి ౧. **'యజ్ఞేధ్మ='యజ్ఞ సమిధ'** (ప్రదీప్తమగునని చెప్పినది) అని కత్థక పుత్రుని అభిప్రాయము, (యేల యన, యీ మంత్రముచ్చరించుటకు పూర్వము ప్రైష సమిధ కొఱకు యివ్వబడెను) అగ్ని అని శాకపూణి మతము. ౨. (ఆప్రీ) తనూన పాత్, ఆజ్య (కరగబెట్టిన నెయ్యి)మని కాత్థక్యుని అభిప్రాయము; న పాత్ = వ్యవధానరహిత సంతానము; యేలయన, అది, అధికముగ క్రిందకు వంగును (మూడవతరములో పడుట వల్లను). ఇక్కడ, తనూ=గౌ=(గోవు) నుండి భోగ్యపదార్థములగు పాలు మొదలగునవి కలుగును. తన్ (త.ఉ.) ఆ ఆవు నుండి పాలు, పాలనుండి నెయ్యియగును; తనూనపాత్; తనూనపాత్ = ఆవు యొక్క మనుమడు అని (మూడవ తరమగును). వ్యవధానరహిత = పుత్రుడు; అనంతరము = మనుమడు.

తనూనపాత్ = అగ్నియని శాకపూణి యభిప్రాయము. ఈ పక్షమున, తనూ = జలములు, అంతరిక్షమున వృద్ధిబొందును. ఆ జలములనుండి వనస్పతి ఓషధులు కలుగును. ఓషధి, వనస్పతుల నుండి అగ్ని ఉత్పన్న మగును. అనగా, జలములకు మనుమడగును, కాబట్టి తనూనపాత్ అగును. తనూనపాత్ కొక మంత్రము జెప్పును. ౫

తనూనపాత్ పథ ఋతస్య యానాన్మధ్వా సమఞ్జన్త్స్వదయా సుజిహ్వ మన్మాని ధీభిరుత యజ్ఞమృన్ధన్దేవత్రా చకృణుహ్యధ్వరం నః॥ ౧౦-౧౧౦-౨

తనూనపాత్పథ ఋతస్య యానాన్యజ్ఞస్య యానాన్మధునా సమఞ్జన్త్స్వదయ కల్యాణజిహ్వా మనాని చ నో ధీభిర్యజ్ఞం చ సమర్థయన్ దేవాన్నో యజ్ఞం గమయ నరాంశసో యజ్ఞ ఇతి కాత్థక్యో నరా అస్మిన్నాసీనాః శంసన్తి అగ్నిరితి శాకపూణిర్నరైః ప్రశస్యో భవతి। తస్యైషా భవతి॥ ౬

తెలుంగు :- ఓ తనూనపాత్! (ఆజ్యము, లేక, అగ్ని) యజ్ఞమును చేరు మార్గముల (హవి) యొక్క మధుర రసముతో పూసి (లేక, పక్వము చేసి క్రొత్త రసముగ

ప్రకటింపుము; మంచి జిహ్వకలవాడా! దానిని రుచికరముగ జేయుము; నీ ప్రజ్ఞవల్లను, కర్మల వల్లను మా స్తోత్రులకు యజ్ఞమునకు సమృద్ధి జేయుచు మా యజ్ఞమునకు దేవతలను పిలువుము. (౧౦-౧౧౦-౨) ఋతస్య యానాన్=యజ్ఞమునకు వచ్చునట్టి.

౩. (ఆప్రీ) - నరాశంస=యజ్ఞమని కాత్థక్య మతము; దీనియందు మనుష్యులు కూర్చుని స్తుతిజేయుదురు, నర + ఆస్ + శంస + అ = నరాశంస. నరాశంస అగ్నియని శాకపూణి యభిప్రాయము; నర + శంస = నరాశంస=మనుష్యులచేత స్తుతింపబడుటకు యోగ్యమైన అగ్ని. ఈ దిగువ మంత్రములోనున్నది ॥

నరాశంసస్య మహిమానమేషాముప స్తోషామ యజతస్య యజ్ఞైః యే సుక్రతవః శుచయో ధియన్ధాః స్వదన్తి దేవా ఉభయాని హవ్యా౹ ౭-౨-౨

నరాశంసస్య మహిమానమేషాముపస్తుమో యజ్ఞియస్య యజ్ఞైర్యే సుకర్మాణః శచయో ధియం ధారయితారః స్వదయన్తు దేవా ఉభయాని హవీంషి సోమం చేతరాణీ చేతి వా తాన్త్రాణీ చావాపికాని చేతి వా౹౹ ఈళ ఈట్టేః స్తుతికర్మణ ఇన్ధతేర్వా తస్యైషా భవతి ॥ ౭

తెలుగు :- మంచి ప్రజ్ఞ లేక మంచి కర్మలు కల దేవతలు, శుచి (శుద్ధ పవిత్రత ప్రకాశము గలగి) కర్మలను ధరించువారు రెండు ప్రకారముల హవ్య వస్తువులను రుచికరముగ జేయుదురు; వీరిలో యజ్ఞము ద్వారా పూజనీయ నరాశంస యొక్క మహిమకు యీ స్తుతి జేయుదురు(౭-౨-౨). రెండు ప్రకారముల హవ్య వస్తువులు = సోమ, హవి (పురోడాశము మొదలైనవి); లేదా, యజ్ఞము యొక్క ఆజ్య భాగము, మఱియు వారి వారికి ప్రత్యేకము (ప్రధాన హవి).

౪. (ఆప్రీ) - ఈళ = స్తుతి అర్థమునిచ్చు ఈడ్ (అ.ఆ.) లేక,ఇన్ధ్ (దీప్తౌ, రు.ఆ.). దీనికి మంత్రము కలదు. ౭

ఈళ = అన్నము (పురోడాశాదిరూపమున యజ్ఞము యొక్క అంగము) (ఐత.౨-౧-౪ చూడనగును).

ఆజుహ్వాన ఈడ్యో వన్ద్యశ్చాయాహ్యగ్నే వసుభిః సజోషాః౹ త్వం దేవానామసి యహ్వ హోతా స ఏనాన్యక్షీషితో యజీయాన్ ॥ ౧౦-౧౧౦-౩

ఆహూయమాన ఈళితవ్యో వన్దితవ్యశ్చాయాహ్యగ్నే వసుభిః సహజోషణస్త్వం దేవానామసి యహ్వ హోతా౹ యహ్వ ఇతి మహతో నామధేయం యాతశ్చహూతా తశ్చ

భవతి। స ఏనాన్యక్షీషితో యజీయాన్। ఇషితః ప్రేషితః ఇతి వాధిష్ట ఇతి వా యజీయాన్యష్టుతరః॥ బర్హిః పరిబర్హి ణాత్। తస్యైషా భవతి॥ ౮

తెలుగు:- ఓ అగ్నీ! నీవు, హవి సహిత స్తుతి (ఈడ్)కి యోగ్యుడవు, మఱియు, వందనీయుడవు, నీవు పిలుచుకొని వచ్చిన వసువులతో సమాన ప్రీతి గలవాడవై (యజ్ఞమునకు) రమ్ము. ఓ గొప్పవాడా! నీవు దేవతలను ఆహ్వానించువాడవు, కాబట్టి, నీవు (మా చేత) ప్రేరేపించబడి (లేదా, ప్రార్థించబడి) ఈ దేవతలను పూజించుము, నీవు (మనుష్యహోతల చేత) అధికముగ పూజించబడువాడవు (౧౦-౧౧౦-౩). యా + హూ = యహ్వా = వచ్చియున్నట్టి మఱియు పిలువ బడినట్టి. ఇషితః = ప్రేరేపింపబడిన, లేక, ప్రార్థింపబడిన. యజీయాన్ = అధికముగ పూజించునట్టి.

౫. (ఆప్రీ) - బర్హిః, (కుశా) = పెంపొందుట వల్లను లేక కోయుట వల్లను దీనికి మంత్రమున్నది. ౮

ప్రాచీనం బర్హిః పృథివ్యా వస్తోరస్యా వృజ్యతే అగ్నే అహ్నామ్। వ్యు ప్రథతే వితరం వరీయో దేవేభ్యో అదితయే స్యోనమ్ ౧౦-౧౧౦-౪

ప్రాచీనం బర్హిః ప్రదిశా పృథివ్యావసనాయాస్యాః ప్రవృజ్యతేఽగ్నేహ్నాం బర్హిః **పూర్వాహ్ణే తద్విప్రథతే వితరం వికీర్ణతరమితి విస్తీర్ణతరమితి వా వరీయో వరతరము రుతరం వా దేవేభ్యశ్చాదితయే చ స్యోనమ్। స్యోనమితి సుఖనామ స్యతేరవస్యన్త్యేతత్సే వితవ్యం భవతీతి వా॥ ద్వారో జవతేర్వా ద్రవతేర్వా వారయతేర్వా తాసా మేషా భవతి ॥** ౯

తెలుగు :- పూర్వాభిముఖమైయున్న కుశ, యిక్కడ యీ పృథ్విని కప్పుటకు దినము యొక్క ఆరంభమున (క్రమమైన) విధితో తేబడినది. స్పష్టముగ విస్తృతమై పఱచబడినది, యిది దేవతలకు (స్థితమగుటకు) అదితికి సుఖకారి యగునుగాక (౧౦-౧౧౦-౪). వరీయః = అధిక స్పష్టము. స్యోనం = సుఖం అవస్యతి = (అవ+ షోఽన్త కర్మణి, ది.ప.), దీనిని అంతమున జేయుదురు. (సుఖ ప్రవృత్తికి అంతిమ ఉద్దేశము), లేదా, సేవ్, వల్లనగును = సేవనీయము. అగ్ని పక్షమున-పూర్వీయ అగ్ని=ఆహవనీయాగ్ని.

౬. (ఆప్రీ) - ద్వారః (=యజ్ఞద్వారము) జు (భ్వా.ప.) వద్రు (భ్వా.ప.) =దీని ద్వారా యజ్ఞగృహములో ప్రవేశింతురు. లేదా, వారయతి దీని ద్వారా అనభిమతము ఆటంకము జేయబడును. ఋచా యొకటి కలదు ౯

వ్యచస్వతీరుర్వియా వి శ్రయన్తాం పతిభ్యో న జనయః శుమ్భమానాః దేవీర్ద్వారో బృహతీర్విశ్వమిన్వా దేవేభ్యో భవత సుప్రాయణాః ౧౦-౧౧౦-౫

వ్యఞ్చనవత్య ఉరుత్వేన విశ్రయన్తాం పతిభ్య ఇవ జాయా ఊరూ మైథునే ధర్మే శుశోభిషమాణాః। వరతమమఙ్గమూరూ। దేవ్యో ద్వారో బృహత్యో మహత్యో విశ్వమిన్వా విశ్వమాభిరేతి। యజ్ఞే గృహద్వార ఇతి కాత్థక్యో౽గ్నిరితి శాకపూణిః। ఉషాసానక్తోషాశ్చ నక్తా చోషా వ్యాఖ్యాతా నక్తేతి రాత్రి నామానక్తి భూతాన్యవశ్యాయేనాపి వా నక్తావ్యక్తవర్ణా। తయోరేషా భవతి ॥ ౧౦

తెలుగు:- (దూరమున) ప్రవేశించునట్టిది విస్తారముగ తెరవబడియున్నది, పతి కొఱకు శృంగారించుకున్న స్త్రీ వలె, అందఱకు తృప్తిని గలుగజేయునట్టి ఓ ద్వారా దేవీ! పెద్దదిగ వెడల్పయి, నీవు, దేవతలు సులభముగ బోవు నట్లుండుము (౧౦-౧౧౦-౫). పతి కొఱకు మైథున ధర్మమున ఊరువులను స్పష్టముగ (వెడల్పుగ) జేసినట్లు. ఊరు = చాల మంచి అంగము. విశ్వమిన్వాః = దీనిలో నుండి అందఱు (యజ్ఞమునకు) వచ్చెదరు. ద్వారము = యజ్ఞశాల ద్వారమని కాత్థక్య యొక్క అభిప్రాయము; ద్వారము = అగ్నియని శాకపూణి మతము.

(౬. ఆప్రీ-) ఉషాసానక్తా=ఉషా, మఱియు, రాత్రి. ఉషా శబ్దము (అ ౨-౧౮)లో వ్యాఖ్యాతమయ్యెను. నక్తా=రాత్రి (లోకులను మంచుతో తడుపును), లేదా, న+క్తా=న వ్యక్త=అప్రకటస్థితి (దినము వలె ప్రకట రూపము కాదు) ౧౦

ఆ సుష్వయన్తీ యజతే ఉపాకే ఉషాసానక్తా సదతాం ని యోనౌ। దివ్యే యోషణే బృహతీ సురుక్మే అధిశ్రియం శుక్ర పిశం దధానే ॥ ౧౦-౧౧౦-౬

సేష్మీయ మాణే ఇతి వా సుష్వా పయన్త్యావితి వా సీదతామితి వా న్యాసీదతామితి వా యజ్ఞియే ఉపక్రాన్తే దివ్యే యోషణే బృహత్యా మహత్యా సురుక్మే సురోచనే అధిదధానే శుక్రపేశసం శ్రియమ్। శుక్రం శోచతేర్జ్వలతి కర్మణః। పేశ ఇతి రూపనామ పింశతేర్విపశితం భవతి। దైవ్యా హోతారా దైవ్యౌ హోతారావయం చాగ్నిరసౌ చ మధ్యమః। తయోరేషా భవతి ॥ ౧౧

తెలుగు:-పరుండియున్న (లేక, మందహాసము చేయుచు) యజ్ఞయోగ్యమై (ఒకరినొకరు) నికటస్థులై, గొప్ప, మంచి ప్రకాశమానమైన, ప్రకాశించునట్టి రంగు శోభతో యున్నట్టి దివ్య స్త్రీయైన ఉషా మఱియు రాత్రి (యీ యజ్ఞ) స్థానమున

స్థితమైయున్నారు. (౧౦-౧౧౦-౬) సురుక్మే = చాల యెక్కువగ ప్రకాశించునట్టి. శుక్ర = ప్రకాశించు అర్థముగల శుచ్ (ధ్వా.ప.) వల్లనగును.

(౮. ఆప్రీ-) దైవ్యా హోతారా = అగ్ని, మధ్యమ వాయువు. ఈ రెండిటికి మంత్ర మున్నది. ౧౧

దైవ్యా హోతారా ప్రథమా సువాచా మిమానా యజ్ఞం మనుషో యజధ్యై ప్రచోదయన్తా విదథేషు కారూ ప్రాచీనం జ్యోతిః ప్రదిశా దిశన్తా॥ ౧౦-౧౧౦-౭

దైవ్యౌ హోతారౌ ప్రథమౌ సువాచౌ నిర్మిమానౌ యజ్ఞం మనుష్యస్య మనుష్యస్య యజనాయ। ప్రచోదయమానౌ యజ్ఞేషు కర్తారౌ పూర్వస్యాం దిశి యష్టవ్య మితి ప్రదిశన్తౌ। తిస్రో దేవీస్తిస్రో దేవ్యః। తాసామేషా భవతి ॥ ౧౨

తెలుగు :- దివ్యములు, రెండును హోతలు, ముఖ్యమును సుందరము అగు వాక్కు గలిగి (ప్రత్యేక) మనుష్యుల యొక్క యజనము కొఱకు యజ్ఞము నుత్పత్తి జేయుచు, ప్రేరేపించిన యజ్ఞమున, (యజ్ఞమును) చేయునట్టి, పూర్వజ్యోతి (=ఆహవనీయాగ్ని)ని విధి ప్రకారము (పూజనీయము) చూపుచు (౧౦-౧౧౦-౭). అగ్ని వాయువులు రెండును యజ్ఞమునకు ముఖ్యము లగును. పూర్వదిశయందు యజనము చేయవలెను అని చెప్పుచున్నాడు. ౧౨

(౯. ఆప్రీ-) తిస్రో దేవీః=ముగ్గురు దేవతలు.

ఆ నో యజ్ఞం భారతీ తూయమేత్విళా మనుష్వదిహ చేతయన్తీ। తిస్రో దేవీర్బర్హిరేదం స్యోనం సరస్వతీ స్వపసః సదన్తు ॥ ౧౦-౧౧౦-౮

ఏతు నో యజ్ఞం భారతీ క్షిప్రమ్। భరత ఆదిత్యస్తస్య భాః। ఇళా చ మనుష్యవదిహ చేతయమానా తిస్రో దేవ్యో బర్హిరిదం సుఖం సరస్వతీ చ సుకర్మణా ఆసీదన్తు। త్వష్టా తూర్ణమశ్నుత ఇతినైరుక్తాస్త్విషేర్వా స్యాద్ దీప్తికర్మణస్త్వక్షతేర్వా స్యాత్కరోతికర్మణః। తస్యైషా భవతి ॥ ౧౩

తెలుగు:- సూర్యుని యొక్క ప్రభ, శీఘ్రముగ మా యజ్ఞమందు వచ్చుగాక, ఆ ప్రకారము మనుష్యుల వలె (తన కర్తవ్యము) దెలిసియుండి ఇళాదేవీ యిక్కడకు వచ్చుగాక, ఆ ప్రకారమే, సరస్వతియును వచ్చుగాక. మంచి కర్మలొనరించు ముగ్గురు దేవతలు యీ సుఖకరమైన దర్భలపై నాసీనులగుదురు గాక! (౧౦-౧౧౦-౮)

భారతీ = (భరత = సూర్య) సూర్యప్రభ.

య ఇమే ద్యావాపృథివీ జనిత్రీ రూపైరపింశద్భువనాని విశ్వా। తమద్య హోతరిషితో యజీయాన్దేవం త్వష్టారమిహ యక్షి విద్వాన్॥ (౧౦-౧౧౦-౯)

య ఇమే ద్యావాపృథివ్యౌ జనయిత్ర్యౌ రూపైరకరోద్భూతాని చ సర్వాణి తమద్య హోతరిషితో యజీయాన్దేవం త్వష్టారమిహ యజ్ఞ విద్వాన్ । మాధ్యమికస్త్వష్టేత్యా హుర్మధ్యమే చ స్థానే సమామ్నాతోఽగ్నిరితి శాకపూణిః తస్యైషాపరా భవతి॥ ౧౪

తెలుగు :-(విశ్వమును) ఉత్పన్నము జేయునట్టిది, యీ ద్యులోక పృథివీలోక సమస్త విశ్వమును రూపమిచ్చి యెవరు రచించెను. (భిన్న భిన్న ఆకృతితో) ఓ హోతా! ఆ త్వష్టా దేవునకు, మా చేత ప్రేరేపింపబడి, నీవు, నేడు యజనము జేయుము, నీవు సంపూర్ణయష్టవు, విద్వాంసుడవును. (౧౦-౧౧౦-౯)

(౧౦. ఆప్రీ-) త్వష్టా = శీఘ్రముగ ప్రాప్తించునదియగును (త్వర్ అశ్+తా). ఇది నైరుక్తుల అభిప్రాయము. లేదా, దీప్త అను అర్థమిచ్చునట్టి త్విష్ (భ్వా.ఉ.) లేదా, రచించునట్టి అర్థముగల త్వక్ష (భ్వా.ప.). ఆ త్వష్ట యెవ్వరు? మాధ్యమిక (మధ్యమ స్థానీయ వాయువులేక విద్యుత్) అగును. కొందఱు ఆచార్యులు, మధ్యమ స్థానమున పఠించిరి. త్వష్టా = అగ్నియని శాకపూణి మతము- దీనికింకొక ఋచా యున్నది.౧౪

వివరణ :- నిఘంటునందు, త్వష్టా మాధ్యమిక దేవతలతో పఠింపబడెను. ఆప్రీ యగుట వల్ల నిక్కడ ఆప్రీ దేవతలతో పఠింపబడెను, పృథివీ స్థాని కాదని అభిప్రాయము. కాని, యీ మంత్రములో త్వష్టా యజనీయమనియు, దానిని యజనము జేయుటకై హోత ప్రేరేపింపబడుననియు, ప్రేరణ చేయువారు మనుష్యులగుదురనియు జెప్పబడినది. కావున, ప్రేరితమైన మనుష్య హోతకన్న భిన్నమైన దైవ్యహోతా అగ్నికావచ్చును. అప్పుడు, యజనీయత్వష్టా అగ్ని కాజాలదు. కాబట్టి, త్వష్టా మాధ్యమిక స్థానీయమని చెప్పుటయే యుక్తమగును. త్వష్టా = తాపము (అగ్ని)నకు పేరు. రాసాయనికముగ పరిణామము గలుగజేసి ప్రకటమగును. కాబట్టి, భిన్న భిన్న రూపముల (ఆకారముల) రచించుట దీని పనియైయున్నది; మూడు లోకములందును రూపరచన యుండుట చేత నిది మాధ్యమికముగ గూడ పఠింపబడుచున్నది. గర్భాశయ స్థిత రజవీర్యములకు భిన్న భిన్న రూపములనిచ్చి మనుష్యాదులను రచించుట పార్థివ త్వష్టా యొక్క కార్యము. యజ్ఞాంగ రూపముల నిచ్చుటచేత యజ్ఞియ ఆప్రీ దేవతలలో దీనికి యజనము అగుచున్నది.

ఆవిష్ట్యో వర్ధతే చారురాసు జిహ్మానామూర్ధ్వః స్వయశా ఉపస్థే। ఉభే త్వష్టుర్బిభ్యతుర్జాయమానాత్ప్రతీచీ సింహం ప్రతి జోషయతే॥ ౧-౯౫-౫

అవిరావేదనాత్తత్యోః వర్ధతే చారురాసు। చారుచరతేర్జిహ్మం జిహీతేరూర్ధ్వ ఉచ్ఛ్రితో భవతి స్వయశా ఆత్మయశా ఉపస్థ ఉపస్థానే। ఉభే త్వష్టుర్బిభ్యతుర్జాయ మానాత్। ప్రతీచీ సింహం ప్రతి జోషయేతే। ద్యావా పృథివ్యావితి వాహోరాత్రే ఇతి వారణీ ఇతి వా ప్రత్యక్షే సింహం సహనం ప్రత్యాసేవేతే॥ ౧౫

తెలుఁగు :- ప్రకటమై (అగ్ని రూపమున ప్రకాశమానమై) ఆ సుహోవనా (త్వష్టా = అగ్ని) యీ (క్రియలలో) వృద్ధి బొందును, వంకరల (కర్రల) ఒడిలో యెత్తుగ లేచును, తన యధీనమైన యశస్సుగల, ఉత్పన్నమైన త్వష్ట చేత రెండును కంపించును. రెండును తిరిగి తిరిగి వచ్చి ఆ సింహము యొక్క సేవను వేర్వేరుగ జేయును. (౧-౯౫-౫)

చారు, చర (భ్వా.ప.) జిహ్మా, హో(జు.ఆ.) ఉపస్థే = ఒడిలో. రెండును కంపించబడును. ద్యౌ భూలోకములు, లేక, దినరాత్రులు, లేదా, రెండరణులు. సింహం = సహనం ౧౫

వనస్పతి వ్యాఖ్యాతః। తస్యైషా భవతి ॥ ౧౬

తెలుఁగు :- (౧౧. ఆప్రీ-వనస్పతి వ్యాఖ్యానము (అధ్యా.౮-౩)లో చేయబడినది. దీనికి మంత్రము ౧౬

ఉపావసృజ త్మన్యాసమఞ్జన్దేవానాం పాథ ఋతుథా హవీంషి। వనస్పతిః శమితా దేవో అగ్నిః స్వదన్తు హవ్యం మధునా ఘృతేన ॥ ౧౦-౧౧౦-౧౦

ఉపావసృజాత్మనాత్మానం సమఞ్జన్దేవానామన్నమృతావృతౌహవీంషి కాలేకాలే। వనస్పతిః శమితా దేవో అగ్నిరిత్యేతే త్రయః స్వదయన్తు హవ్యం మధునా చ ఘృతేన చ। తత్కో వనస్పతిః। యూప ఇతి కాత్థక్యః। అగ్నిరితి శాకపూణిః। తస్యైషాపరా భవతి ॥ ౧౭

తెలుఁగు :- (హే వనస్పతే) స్వయం దేవతలకు అన్నము హవిని ప్రకటించుచు ఆయా సమయములందు వారికిమ్ము. వనస్పతి, శమితా మఱియు అగ్ని దేవుడు మధువుతో ఘృతముతో హవ్యమును రుచికరముగ జేయుదురు. (౧౦-౧౧౦-౧౦) ఋతుథా = సమయ సమయములందు. వనస్పతి యెవ్వరు? యూపమని కాత్థక్యమతము; అగ్నియని శాకపూణి మతము ౧౭

అఞ్జన్తి త్వామధ్వరే దేవయన్తో వనస్పతే మధునా దైవ్యేన। యదూర్ధ్వస్తిష్ఠా ద్రవిణేహ ధత్తాద్యద్వా క్షయో మాతురస్యా ఉపస్థే ॥ ౩-౮-౧

అజ్ఞన్తి త్వామధ్వరే దేవాన్మామయమూనా వనస్పతే మధునా దైవ్యేన చ ఘృతేన చ। యదూర్ధ్వం స్థాస్యసి ద్రవిణాని చ నో దాస్యసి। యద్వాతే కృతః క్షయోమాతురస్యా ఉపస్థ ఉపస్థానే। అగ్నిరితి శాకపూణిః। తస్యైషాఽపరా భవతి ॥ ౧౮

తెలుగు :- హే వనస్పతే! దేవతలకు ప్రియమగు యజ్ఞములో దైవ్య మధు (= ఘృతము)తో పూత పూయుదురు, కావున నీవు, యిష్టమైతే యెత్తుగ నిలువుము, లేదా, యీ మాత (పృథివి) యొడిలో నీ వాసమగును (శయనమగును) సర్వథా; యిక్కడ మాకు ధనమిమ్ము (౩-౮-౧). అగ్నియని శాకపూణి అభిప్రాయమును స్పష్టము జేయుట కింకొక మంత్రము ౧౮

దేవేభ్యో వనస్పతే హవీంషి హిరణ్య వర్ణ ప్రదివస్తే అర్థమ్ । ప్రదక్షిణిద్రశనయా నియూయ ఋతస్య వక్షిపథిభీరజిష్ఠైః

దేవేభ్యో వనస్పతే హవీంషి హిరణ్యవర్ణ ఋత పర్ణాపి వోపమార్థే స్యాద్ధిరణ్యా వర్ణపర్ణేతి ప్రదివస్తే అర్థం పురాణాస్తే సోఽర్థో యంతే ప్రబ్రూమో యజ్ఞస్యవహ పృథిభీ రజిష్ఠైర్భృజుతమైః రజస్వలతమైః। ప్రపిష్ఠతమైరితి వా। తస్మైషాఽపరా భవతి ॥ ౧౯

తెలుగు :- బంగారు (తేజోమయ) ఆకులు (రేకులు) గల, ఓ వనస్పతీ! ప్రదక్షిణ చేయుచున్న నీవు యజ్ఞము యొక్క సరళము తిన్ననయైన మార్గముల చేత దేవతల కొఱకు త్రాడు (ఆకర్షించు శక్తి) తో బంధించి హవిని గొని పొమ్ము. అది నీ యొక్క సనాతనాధికారము. (ప్రదివస్తే అర్థం). మఱియొక మంత్రము- ౧౯

వనస్పతే రశనయా నియూయ పిష్టతమయా వయునాని విద్వాన్। వహ దేవత్రా దిధిషో హవీంషిప్ర చ దాతారమమృతేషు వోచః॥

వనస్పతే రశనయా నియూయ సురూపతమయా వయునాని విద్వాన్ ప్రజ్ఞానాని ప్రజానన్వహ దేవాన్ యజ్ఞే దాతుర్హవీంషి ప్రబ్రూహి చ దాతారమమృతేషు దేవేషు॥ స్వాహాకృతయః స్వాహేత్యేతత్ సు ఆహేతి వా స్వా వాగాహేతి వా స్వం ప్రాహేతి వా స్వాహుతం హవిర్జుహోతీతి వా। తాసామేషా భవతి ॥ ౨౦

తెలుగు :- హే వనస్పతే! మా యొక్క కర్మలను తెలిసియుండి దాత యొక్క హవ్యములను అత్యంత సురూపరజ్జుతో బంధించి దేవతలకు తీసుకొని పొమ్ము మఱియు, దేవతలకు దాతను చూపుము.

(౧౨. ఆప్రీ-) స్వాహాకృతయః. స్వాహా=శుభము పల్కుట (సు+ఆహ), లేదా, స్వవాణి=వేదవాణి, (స్వ+ఆహ) లేదా, తనకే చెప్పుట, లేదా, శుభ ఆహుతి అగును; ఈ యభిప్రాయానుసారము (సు+ఆ+హు) హవి హోమ మగును. స్వాహాకృతయః కు మంత్రము ౨౦

సద్యో జాతో వ్యమిమీత యజ్ఞమగ్నిర్దేవానామభవత్పురోగాః। అస్య హోతుః ప్రదిశ్యృతస్య వాచి స్వాహాకృతం। హవిరదన్తు దేవాః ॥ ౧౦-౧౧౦-౧౧

సద్యో జాయమానో నిరమిమీత యజ్ఞమగ్నిర్దేవానామ భవత్పురోగామ్యస్య హోతుః ప్రదిశ్యృతస్య వాచ్యాస్యే స్వాహాకృతం హవిరదన్తు దేవా ఇతి యజన్తి। ఇతీమా ఆప్రీదేవతా అనుక్రాన్తాః। అథ కిందేవతాః ప్రయాజానుయాజా। ఆగ్నేయా ఇత్యేకే ॥ ౨౧

తెలుగు :- అగ్ని, తక్షణము ప్రకటమై యజ్ఞమును రచించును, మఱియు, దేవతలలో అగ్రగామియగును. పూర్వదిశ యందు (ఆహవనీయమందు) వచ్చునట్టి యీ హోత యొక్క వాణి (ముఖము)తో స్వాహా చెప్పి హవిని దేవతలు స్వీకరింతురు. ౧౦-౧౧౦-౧౧

ఈ విధముగ, క్రమముతో ఆప్రీ దేవతల వర్ణనయైనది. ఇప్పుడు ప్రయాజా, అనుయాజా విచారింపబడును. అగ్నియని కొందఱు చెప్పుదురు ౨౧

ప్రయాజాన్మే అనుయాజాంశ్చ కేవలానూర్జస్వన్తం హవిషో దత్త భాగమ్। ఘృతం చాపాం పురుషం చౌషధీనామగ్నేశ్చ దీర్ఘమాయురస్తు దేవాః। తవ ప్రజాయా అనుజాయశ్చ కేవల ఊర్జస్వన్తో హవిషః సన్తు భాగాః। తవాగ్నే యజ్ఞోఽయమస్తు సర్వస్తుభ్యం నమన్తాం ప్రదిశశ్చతస్రః। ఆగ్నేయా వై ప్రయాజా ఆగ్నేయా అనుయాజా ఇతి చ బ్రాహ్మణమ్। ఛన్దో దేవతా ఇత్యపరం ఛన్దాంసి వై ప్రయాజా ఛన్దాంస్యనుయాజా ఇతి చ బ్రాహ్మణమ్। ఋతుదేవతా ఇత్యపరమృతవో వై ప్రయాజా ఋతవోఽనుయజా ఇతి చ బ్రాహ్మణమ్। పశుర్దేవతా ఇత్యపరం పశవో వై ప్రయాజాః పశవోఽనుయాజా ఇతి చ బ్రాహ్మణమ్। ప్రాణదేవతా ఇత్యపరం ప్రాణా వై ప్రయాజాః ప్రాణా వా అనుయాజా ఇతి చ బ్రాహ్మణమ్। ఆత్మదేవతా ఇత్యపరమాత్మా వై ప్రయాజా ఆత్మా వా అనుయాజా ఇతి చ బ్రాహ్మణమ్। ఆగ్నేయా ఇతి తు స్థితిః। భక్తిమాత్రమితరత్। కిమర్థం పునరిదముచ్యతే। యస్యై దేవతాయై హవిర్గృహీతం స్యాత్తాం మనసా ధ్యాయేద్వషట్కరిష్యన్నితి హ విజ్ఞాయతే। తాన్యేతాన్యేకాదశాప్రీ సూక్తాని। తేషాం

వాసిష్ఠమాత్రేయం వాధ్ర్యశ్వం గార్త్సమదమితి నారాశంసవన్తి మైధాతిథం దైర్ఘతమసం ప్రైషికమిత్యుభయ వన్త్యతోఽన్యాని తనూనపాత్వన్తి తనూన పాత్వన్తి ॥ ౨౨

తెలుఁగు :- అగ్ని చెప్పినదేమన :- 'ఓ దేవతలారా! ప్రయాజ అనుయాజ కేవలము నాకే యొసగుడు, హావిలో సారవంతమైన భాగము (స్విష్టకృత్ భాగము) నాకిచ్చివేయండి. జలములసారము ఘృతము మఱియు ఓషధుల సారము (పురుష భాగము) నా కొసగుడు, అగ్ని దీర్ఘాయువగుగాక. విశ్వే దేవతల యొక్క జవాబు:- ప్రయాజ అనుయాజ కేవలము నీకే చెందును, హవి యొక్క సార భాగము గూడ నీదేయగును, యజ్ఞమంతయు నీదగును, ఓ అగ్నీ! నాల్గు దిశలు నీకు నమ్రతతో వంగును. (౧౦-౫౧-౮/౯) ప్రయాజ అనుయాజ కూడ ఆగ్నేయమని బ్రాహ్మణము. ప్రయాజ, అనుయాజ ఛందో దేవతయని అన్య మతము. 'ఛందము ప్రయాజ, అనుయాజ' యని బ్రాహ్మణము. ఋతు దేవతయని మఱియొకరి యభిప్రాయము. 'ప్రయాజ ఋతువు, అనుయాజ ఋతువు' అని బ్రాహ్మణము. 'ప్రాణము ప్రయాజ ప్రాణము అనుయాజ' అని బ్రాహ్మణము. 'ఆత్మ ప్రయాజ మఱియు సంతానము అనుయాజ' అని బ్రాహ్మణము. కాని, ఆగ్నేయమనియే నిర్ధారణ చేయబడినది. అన్యములన్నియు ఔపచారికమాత్రమని తెలియువలెను. ఆగ్నేయమనుటకు మంత్ర ప్రమాణమున్నది. తక్కిన మతము (అభిప్రాయము) లన్నియు బ్రాహ్మణముల యొక్క ఆధారము గలిగియున్నవి. బ్రాహ్మణ వచనములు కేవలము ఔపచారికములగును. (అధ్యా ౭-౨౪ చూడనగును).

ప్రశ్న:- ఐతే, ప్రయాజ అనుయాజ దేవతా విచారమేల చేయవలసి వచ్చెను? **ఉత్తరము:-** యే దేవత కొఱకు హావిని గ్రహింతురో ఆ దేవతను మనస్సునందు ధ్యానించి వషట్కారము జేయుదురు అని బ్రాహ్మణవచనమున్నది. (కాబట్టి, ఆగ్నేయ సంబంధములో ప్రయాజ అనుయాజ దేవతా నిర్ణయము జేయ కున్నచో యెవరిని ధ్యానించనగును? కావున, అట్టి నిర్ణయము జేయవలసి వచ్చెను). ఆప్రీ సూక్తము పదునొకండుగానున్నది. అందులో, వసిష్ఠ (౭-౧-౩) అత్రి (౫-౧-౫) వధ్ర్యశ్వం (౧౦-౬-౨) గృత్సమద (౨-౧-౩), యిక్కడ నరాశంస దేవత. మేధా తిథి (౧-౪-౨) దీర్ఘతమ (౧-౨౧-౩) మఱియు ప్రైషిక (ప్రైష గ్రంథములోనున్నది)-నరాశంస, తనూనపాత్-రెండును కలిగియున్నట్టిది. వీటికన్న భిన్నమైన అగస్త్యు, లేక, అంగిరా (౧-౧౪-౯) విశ్వామిత్ర(౩-౧-౪) కశ్యప (౯-౨-౫) జమదగ్ని (౧౦-౯-౧౧)

తనూనపాత్ సంబంధము ఈ ఖండమిక్కడ అసంబద్ధముగనున్నది; టీకాకారులు వ్యాఖ్యానించలేదు. పాఠము గూడ శుద్ధముగలేదు. ఐనను, నేటికాలమున ఉద్ధృతమైన విధమట్లే యున్న పాఠము తొలగించలేదు. ౨౨

వివరణ :- ఆప్రీ సూక్తము మూడు ప్రకారములు- నరాశంస దేవతా యున్నదొకటి (తనూనపాత్ లేదు) రెండవది తనూనపాత్ యున్నది (నరాశంస లేదు) పై రెండునున్నది మూడవ ప్రకారము.

అష్టమాధ్యాయము సమాప్తము

ఆంధ్రానువాదము : డా॥ ఈశ్వర వరాహ నరసింహం

నిరుక్తము

నవమాధ్యాయము

దైవత కాండ

అథ యాని పృథివ్యాయతనాని సత్త్వాని స్తుతిం లభన్తే తాన్యతోఽనుక్ర
మిష్యామః। తేషామశ్వః ప్రథమాగామి భవతి। అశ్వోవ్యాఖ్యాతః। తస్యైషా భవతి॥ ౧

అశ్వో వోళహా సుఖం రథం హసనాముపమన్త్రిణః। శేపో రోమణ్వన్తౌ భేదా వారిన్మణ్డూక ఇచ్ఛతి ఇన్ద్రాయేన్దో పరి స్రవ॥ అశ్వో వోఢా సుఖం వోఢా రథం వోఢా సుఖమితి కల్యాణనామ కల్యాణం పుణ్యం సుహితం భవతి సుహితం గమ్యతీతి వా హసైతా వా పాతా వా పాలయితా వా। శేపమృచ్ఛతీతి వారి వారయతి॥ మానో ౨
వ్యాఖ్యాతస్తైషా భవతి ॥

మానో మిత్రో వరుణో అర్యమాయురిన్ద్ర ఋభుక్షా మరుతః పరిఖ్యన్। యద్వాజినో దేవజాతస్య సప్తేః ప్రవక్ష్యామో విదథే వీర్యాణి॥ యద్వాజినో దేవ జాతస్య సప్తేః సరణస్య ప్రవక్ష్యామో యజ్ఞే విదథే వీర్యాణి మానస్త్వం మిత్రశ్చ వరుణశ్చార్యమా చాయుశ్చ వాయురయన ఇన్ద్రశ్చోరుక్షయణ ఋభూణాం రాజేతి వా మరుతశ్చ పరిఖ్యన్। శకునిః శక్నోత్యున్నేతుమాత్మానం శక్నోతి నదితుమితి వా శక్నోతితకితుమితి వా సర్వతః 3
శఙ్కరోఽస్త్వితి వా శక్నోతేర్వా। తస్యైషా భవతి॥

తెలుఁగు :- ఇప్పుడు, పృథివీ స్థానీ ద్రవ్యముల యొక్క స్తుతి ప్రారంభింప బడును. మఱియు నొక క్రమమున జెప్పబడును. వానిలో (౧). అశ్వము ప్రథమాగామి యగును. అశ్వశబ్దమింతకు ముందు వ్యాఖ్యానింపబడెను (అ.౨-౨౭). దీనికొక మంత్రము౧

దేవతల నుండి యుత్పన్నమై గతి శీలయగు అశ్వము, దేని కొఱకు సామర్థ్యమును మేము చెప్పుదుమో దానికి, మిత్ర, వరుణ, అర్యమా, ఆయు (వాయువు), గొప్ప

నివాసము గల యింద్రుడు మఱియు మరుత్తు మమ్ములనాక్షేపించకుందురు (అనుమతింతురు) (౧-౧౬౨-౨) 'సూరాదశ్వం వసవో నిరతష్ట' (౧-౧౬౩-౨) సప్తైః = గతి = శీలకు. విదథే = యజ్ఞమందు (వీరోచిత-) సామర్థ్యము. ఇంద్ర, (ఋభుక్షా) గొప్ప నివాసము గల. (స్పష్ట వ్యాపక అంతరిక్షమందుండువాడు; ఉరు+క్షయు), లేదా, ఋభువులకు రాజు (ఋభు+క్షా) ౨

(౨) శకుని=సమర్థత, (శక్+ఉత్+నీః) తనంతట తాను యెత్తుగ తీసుకొని పోవును; లేదా, పలుకునట్టి సామర్థ్యముగల (శక్+నద్), లేదా, యెగురునట్టి సామర్థ్యముగల (శక్+తక్, భ్వా.ప.) లేదా, సర్వవిధముల వలన కల్యాణ కారియగునట్టిది, లేదా, దీని విషయమై కోరుదురు (శం+కృ) లేదా, కేవలము శక్(భ్వా.ప.) దీనికొక మంత్రమున్నది. ౩

కనిక్రదజ్జనుషం ప్రబ్రువాణ ఇయర్తి వాచమరితేవ నావమ్। సుమఙ్గలశ్చశకునే భవాసి మా త్వా కా చిదభిభావిశ్వ్యా విదత్॥

న్యక్రన్దీజ్జన్మ ప్రబ్రువాణో యథాస్య శబ్దస్తథా నామేరయతి వాచమీరయితేవ నావమ్। సుమంగలశ్చ శకునే భవ కల్యాణమంగలః। మంగలం గిరతేర్గృణాత్యర్థే, గిరత్యనర్థానితి వాంగలంమగవత్। మజ్జయతిపాపకమితి నైరుక్తా మాం గచ్ఛత్వితి వా। మా చత్వా కా చిదభిభూతిః సర్వతో విదత్। గృత్సమదమర్థమభ్యుత్థితం కపిఞ్జలోఽభివవాశే। తదభివాదిన్యైషర్గ్భవతి ॥ ౪

తెలుఁగు :- పలుమారు శబ్దము జేయుచు (తన) జన్మను జెప్పుచు నీవు వాణిని ప్రేరేపించుదువు, నావికుడు నావ విధముగ. హే శకునే! శుభమంగళ కారివగుము, యెట్టియుపద్రవమును, యే ప్రక్క నుండియు నీకు, తెలియ కుండును. (౨-౪౨-౧) శబ్దమెట్లున్నదో నామము గూడనట్లే. మంగల, గౄ (క్ర్యా.ప.) స్తుతి అర్థమున వర్తమాన గౄ (తు.ప.), స్తుతి యోగ్యమగును. లేదా, అనర్థమును మ్రింగివేయును (గౄ నిగరణే, తు.ప.); లేదా, అంగల = అంగములు కలయట్టి (దధి శబ్దాది అంగములుకల-అంగల) దీనికి మొదట మ్ వచ్చి మంగలయైనది. లేదా, పాప (అనిష్ట)మును నశింప జేయును (మజ్జో నుండి మంగల)-యిది నైరుక్తాభిమతము. లేదా, నాకు ప్రాప్తించుగాక (మాం+గమ్). ఒకానొక కార్యమునకై సిద్ధమై నిలిచియున్న గృత్సమద వైపు కపింజల (పక్షి) శబ్దము జేసెను. దీనికొక ఋచాయున్నది. ౪

భద్రం వద దక్షిణతో భద్రముత్తరతో వద। భద్రం పురస్తాన్నో వద భద్రం పశ్చాత్కపిఞ్జల॥ ఇతి సా నిగదవ్యాఖ్యాతా। గృత్సమదోగృత్సమదనో గృత్స ఇతి

మేధావినామ గృణాతేః స్తుతి కర్మణః॥ మణ్డూకా మజ్జూకా మజ్జనాన్మదతేర్వా మోదితకర్మణో మన్దతేర్వా తృప్తికర్మణో మణ్డయతేరితి వైయాకరణో మణ్డ ఏషామోక ఇతి వా మణ్డో మదమదేర్వా ముదేర్వా తేషామేషా భవతి ॥

తెలుగు :- ఓ కపింజల! దక్షిణమునుండి భద్రము పలుకుము, ఉత్తరము నుండి భద్రము చెప్పుము, మా సమీపమున మా కొఱకు భద్రము చెప్పుము, మా వెనుక నుండి భద్రము పలుకుము॥ వ్యాఖ్యానము సులభము. గృత్సమద =బుద్ధిమంతుడు, మఱియు హర్షపూరితుడు; స్తుతి అర్థమిచ్చు గృ (క్ర్యా.ప.)

(౩) మండూకాః=మజ్జూకా=మునుగుట చేత (మజ్జా, అ.ప.), లేదా, ప్రమోద అర్థమిచ్చు మద్ (భ్వా.ప.) (అధ్యా ౩-౧౫)లో అర్చత్యర్థక ధాతు. (సదా ప్రసన్నమగునట్టివి), లేదా, తృప్తి అర్థమిచ్చు మన్ద (భ్వా.అ.) (సదా తృప్తమగుట వల్లను) మణ్డ, (చు.ఉ.) వల్లనగునని వైయాకరణులు చెప్పుదురు, (అనేక చిత్ర భూషితములగుటవల్లను. లేదా, మణ్డ + ఓకమ్ = జలములందు నివసించునట్టివి. మణ్డ, మద్‌వల్లన, లేదా, ముద్(భ్వా.ఆ). దీనికి మంత్రము (ఋచా).

సంవత్సరం శశయానా బ్రాహ్మణా వ్రతచారిణః వాచం పర్జన్యజిన్వితాం ప్ర మణ్డూకా అవాదిషుః ॥ ౭-౧౦౩-౧

సంవత్సరం శిశయానా బ్రాహ్మణా వ్రతచారిణోఽబ్రువాణాః అపి వోపమార్థే స్యాద్ బ్రాహ్మణా ఇవ వ్రతచారిణ ఇతి। వాచం పర్జన్యప్రీతం ప్రావాదిషుర్మణ్డూకాః వసిష్ఠో వర్షకామః పర్జన్యం తుష్టావతం మణ్డూకం అన్వమోదన్త స మణ్డూకానను మోద మానాన్దృష్ట్వా తుష్టావ। తదభివాదిన్యేషర్గ్భవతి ॥ ౭

తెలుగు :- వ్రతచారీ బ్రాహ్మణులవలె వర్ష పర్యంతము (శరత్ మొదలు వర్షాకాలము వఱకు) పరుండియున్న మండూకము మేఘముతో ప్రియ భాషణము జేయును వర్షఋతువునందు (౭-౧౦౩-౧) వాణీ సంయమము జేయు వ్రతచారీ బ్రాహ్మణులవలె; వర్షమును ఉపాకర్మ సందర్భమున వేదవాణిని బ్రాహ్మణులు ఉచ్చారణ జేయుదురు. వర్షమును కోరునట్టి వసిష్ఠ మేఘము నిట్లు స్తుతించెను. 'మండూకములు దానికి అనుమోదించెను, అప్పుడు అది అనుమోదించుచు మండూకములను చూచి స్తుతి జేసెను. దీని కొక మంత్రమున్నది. ౭

ఉప ప్రవద మణ్డూకా వర్షమా వద తాదురి। మధ్యే హ్రదస్య ప్లవస్వ విగృహ్యా చతురః పదః॥ ఇతి సా నిగద వ్యాఖ్యాతా॥ అక్షా అశ్నువత ఏనానితి వాశ్యశ్నువత ఏభిరితి వా తేషామేషా భవతి ॥ ౨

తెలుగు:- సమీపించి చెప్పునదేమన, ఓ మండుక! ఈదునట్టి దానా, వర్షమునకు దెల్పుము. చెరువు మధ్యను నాల్గుకాళ్లు విప్పి మునుగుము.

(౪) అక్షాః=వ్యాపించునట్టివి, వీనిని (జూదరి); లేదా, వీని వల్లన (ఒకరి ధనమొకరికి) ప్రాప్తమగును. దీనికొాక ఋచా చెప్పుచున్నాడు. ౭

ప్రావేపా మా బృహతో మాదయన్తి ప్రవాతేజా ఇరిణే వర్వృతానా। సోమస్యేవ మౌజవతస్య భక్షో విభీదకో జాగృవిర్మహ్యమచ్ఛాన్ ॥ ౧౦-౩౪-౧

ప్రవేపినో మా మహతో విభదికస్య ఫలాని మాదయన్తి। ప్రవాతేజాః ప్రవణేజా హరిణే వర్తమానాః। హరిణం నిర్యణమృణాతేరపార్ణం భవత్యపరతా అస్మాదోషధయ ఇతివా। సోమస్యేవ మౌజవతస్య భక్షః। మౌజవతో మూజవతి జాతో మూజవాన్ః పర్వతో ముఞ్జవాన్ముఞ్జోవిముచ్యత ఇషీకయా। ఇషీకేషతేర్గతికర్మణ ఇయమపీతరేషీకై తస్మాదేవ। విభీదకో విభేదనాజ్జాగృవిర్జాగరణాన్మహ్యమచచ్ఛదత్। ప్రశంససత్యేనా ప్రథమయా నిన్దత్యుత్తరాభిర్‌ఋషేరక్షపరిద్యూనస్యైతదార్షం వేదయన్తే గ్రావాణో హన్తేర్వా గృణాతేర్వా గృహ్ణాతేర్వా తేషామేషా భవతి॥ ౮

తెలుఁగు :- గొప్పదాని యొక్క (ఫలము) ప్రచుర వాయువున్న స్థానమున నుత్పన్నమగుచు మరు భూమిలోనగునట్టి, వణకుచున్న అక్ష నాకు ఆనందము గలిగించును. మేల్కొలుపునట్టి అక్ష ముంజగడ్డిపై పుట్టునట్టి సోమమును భక్షించురీతిని నన్ను ఉత్సాహపరచుచున్నది. (౧౦-౩౪-౧) కంపించుచున్న అది నాకు, గొప్ప తాఁడెచెట్టు ఫలము ఆనందము (మత్తు) కలుగజేయును. ప్రవాతే జాః = జలశూన్యము, లేదా, ఋ (క్ర్యా.ప.); వేఱుగనగును; లేదా దీని వలన ఓషధులు భిన్నమగును (రసముచేత). మూజవాన్ = పర్వత ముంజగడ్డియున్నట్టి. ఇషీకా = గతి అర్థము గల ఇష్ (భ్వా.ఉ.) (ముంజ నుండి బయలు వెడలును) ఇంకొక యిషీక (బాణము) అట్లేయగును. విభీదక = పగులగొట్టుట చేత, వి + భిద్ (రు.ఉ.). జాగృవి = మేల్కొనుట వలన. నన్ను ఉత్సాహితుని జేయును. అక్షాః, మొదటి మంత్రములో ప్రశంసించబడెను; రెండవ మంత్రములో నిందితమైనది. ౮

(౫) గ్రావాణః=హన్ (అ.ప.) కొట్టునట్టిది, లేదా, గౄ(క్ర్యా.ప.) స్తుతి చేయబడునట్టిది, లేదా, గ్రహ (క్ర్యా.ఉ.) గ్రహించబడునట్టిది. దీనికి మంత్రమున్నది. ౯

ప్రైతే వదన్తు ప్ర వయం వదామ గ్రావభ్యో వాచం వదతా వదద్భ్యః। యదద్రయః పర్వతాః సాకమాశవః శ్లోకం ఘోషం భరథేన్ద్రాయ సోమినః ॥ ౧౦-౯౪-౧

ప్రవదన్త్వేతే ప్రవదామ వయం గ్రావభ్యో వాచం వదత వదద్భ్యో యదద్రయః పర్వతా ఆదరణీయాః । సహ సోమమాశవః క్షిప్రకారిణః । శ్లోకః శృణోతేర్ఘోషో ఘుష్యతేః । సోమినో యూయం స్థేతి వా సోమినో గృహేష్వితివా । యేన నరాః ప్రశస్యన్తే స నారాశంసో మన్త్రస్తస్యైషా భవతి ॥ ౯

తెలుగు:- ఈ గ్రావము చెప్పును (శబ్దము జేయును) స్తుతి జేయును, (ఓ ఋత్విజా) చెప్పి (శబ్దము జేయుచు) గ్రావము కొఱకు వాణి పల్కుము (మంత్రముచ్చరించుము) ఓ ఆదరణీయగ్రావమా! నీవు శీఘ్రముగ జెప్పి కలిసి వినుటకింపైన శబ్దములు యింద్రునికై ధరింతువు. అప్పుడు సోమ సంబంధము సిద్ధము జేయుదువు (౧౦-౯౪-౧) అద్రయః = ఆదరణీయ మైనట్టిది. ఆశవః = త్వరగ సిద్ధము చేయుచు, శ్లోక (శృ.ధ్వాప) వలన ఘోష, ఘుష (చు.ఉ.) వలన అగును.

(౬) నారాశంస = ఏ మంత్రముతో మనుష్యులు స్తుతింతురో అది నారాశంస మంత్రమగును ౯

అమన్దాన్స్తోమాన్ప్రభరే మనీషా సిన్ధావధి క్షియతో భావ్యస్య। యోమే సహస్ర మమిమీత సవానతూర్తోం రాజా శ్రవ ఇచ్ఛమానః ॥ ౧-౧౨౬-౧

అమన్దాన్స్తోమానబాలిశానసల్పాన్వా। బాలో బలవర్తీ భర్తవ్యో భవత్యమ్బాఽస్మా అలం భవతీతి వామ్బాస్మై బలం భవతీతి వా బలం ప్రతిషేధవ్యవహితః। ప్రభరే మనీషయా మనస ఈషయా స్తుత్యా ప్రజ్ఞయా వా। సిన్ధావధి నివసతో భావయవ్యస్య రాజ్ఞో యో మే సహస్రం నిరమిమీత సవానతూర్తో రాజాతూర్ణ ఇతి వాత్వరమాణ ౧౦
ఇతి వా ప్రశంసామిచ్ఛమానః ॥

తెలుగు :- సింధుపై నుండి భావయవ్యమునకు నేను గంభీర (గొప్ప) స్తోత్రమును రచించుచున్నాను, యశమును కోరుచు శీఘ్రముగ జేయునట్టి రాజు నా యొక్క యెక్కువైన సోమయజ్ఞమును పూర్తిజేయును(౧-౧౨౬-౧). అమందాన్ = శిశువులకు అయోగ్యమైన (గంభీర) లేక చిన్నది. బాలః = బలముచేత వర్తించును (బల+అణ్) లేక, తల్లి దీని కొఱకు పర్యాప్తమగును (అంబా+అల) లేదా, దీని కొఱకు మాత బలమగును (అంబా+బల) లేదా, బల (శబ్దము) నిషేధవ్యవధానమున్నట్టిది (అబలః = బలహీన). మనీషయా = మనస్సునందు గతియున్నట్టి (స్తుతి చేతకాని ప్రజ్ఞ వలనగాని). అతూర్తః=న (వ్యతిరేకార్థము). గంభీర=చంచల లేక మెల్ల మెల్లగ, ౧౦
ప్రశంసగోరుచు సర్వయజ్ఞమును పూర్తిజేసెను.

యజ్ఞ సంయోగాద్రాజా స్తుతిం లభేత రాజ సంయోగాద్యుద్ధోపకరణాని తేషాం రథః ప్రథమగామీ భవతి । రథో రంహతేర్గతికర్మణః స్థిరతేర్వా స్యాద్విపరీతస్య రమమాణోఽస్మిం స్తిష్ఠతీతి వా రపతేర్వా రసతేర్వా తస్యైషా భవతి ॥ ౧౧

తెలుగు :- యజ్ఞ సంబంధమున రాజు స్తుతిని పొందగలడు. రాజ్య సంబంధమున యుద్ధ సాధనములు. అందులో (౬) రథము ప్రథమమగును; రథ, గతియర్థమునిచ్చు రంహ (భ్వా.ప.). లేదా, విపరీతమై స్థిరముగనుండు (నామ ధాతువు) నట్టిదగును, (స్థిర=థిర=రథ) (దీనియందు యోధుడు చక్కని స్థిరతతో నుండును) లేదా, రమించుచు స్థితమైయుండును(రమ్+స్థా) లేదా, (శబ్దార్థమునిచ్చు) రప్ (భ్వా.ప.) లేదా, రస్ (భ్వా.ప.)

౧౧

వనస్పతే వీడ్వఙ్గో హిభూయా అస్మత్సఖా ప్రతరణః సువీరః గోభిః సన్నద్ధో అసి వీళయస్వాస్థాతా తే జయతు జేత్వాని॥

వనస్పతే దృఢాఙ్గోహి భవాస్మత్సఖా ప్రతరణః సువీరః కల్యాణవీరో గోభిః సన్నద్ధో అసి వీళయస్వేతి సంస్తమ్భస్వాస్థాతా తే జయతు జేతవ్యాని ॥ దున్దుభిరితి శబ్దానుకరణం ద్రుమో భిన్న ఇతి వా దున్దుభ్యతేర్వా స్యాచ్ఛబ్దకర్మణః తస్యైషా భవతి ॥ ౧౨

తెలుగు:- ఓ వనస్పతీ! (వనస్పతివికార=రథము) దృఢమైన అవయవములు గలిగి విశాలమై మంచి వీరులు కలదానివగుము, మేము నీకు సఖుల మగుదుము. చర్మముతో కప్పబడియున్నావు. దృఢమగుము, నీ స్వారి జయించుటకు యోగ్యమైన వారిని జయించుదువు. (౬-౪౭-౨౬)

(౭) దుందుభి = శబ్దము యొక్క అనుకరణ. (కొట్టినప్పుడు చేసిన దుందుభి శబ్దముత్పన్నమగును. లేదా, వృక్షమును చీల్చి (ద్రుమ్+భి, ద్.వల్ల), లేదా, దుందుభ్యతి

౧౨

ఉప శ్వాసయ పృథివీ ముత ద్యాం పురుత్రా తే మనుతాం విష్ఠితం జగత్। స దున్దుభే సజూరిన్ద్రేణ దేవైర్దూరాద్దవీయో అపసేధ శత్రూన్ ॥ ౬-౪౭-౨౯

ఉపశ్వాసయ పృథివీం చ దివం చ బహుధా తే ఘోషం మన్యతాం విష్ఠితం స్థావరం జఙ్గమం చ యత్స దున్దుభే సహజోషణ ఇన్ద్రేణ చ దైవశ్చ దూరాద్ దూరతరమపసేధ శత్రూన్। ఇషుధిరిషూణాం నిధానమ్। తస్యైషా భవతి॥ ౧౩

తెలుగు :- హే దున్దుభే! పృథ్వీ ద్యులోకములలో ధ్వని జేయుము, సర్వత్ర స్థావర జంగమములు నీ యొక్క ముద్రను మన్నించును, యింద్రునకు దేవతలకు సమానమైన ప్రీతి గలుగజేయుచు శత్రువులను దూరదూరముగ తొలగించుము. (౬-౪౭-౨౯) ౧౩

(౯) ఇషుధిః = తీరములకు ఆశ్రయము. దీనికి మంత్రము.

బహ్వీనాం పితా బహురస్య పుత్రశ్చిశ్చా కృణోతి సమనావగత్య। ఇషుధిః
సఙ్కా పృనాశ్చ సర్వా పృష్ఠే నినద్ధో జయతి ప్రసూతః ॥ ౬-౭౫-౫

బహూనాం పితా బహురస్య పుత్ర ఇతీషూనభిప్రేత్య ప్రస్మయంత ఇవాపావ్రియమాణః శబ్దానుకరణం వా । సఙ్కాః సచతేః సమ్పూర్వాద్వా కిరతేః। పృష్ఠే నినద్ధో జయతి ప్రసూత ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ హస్తఘ్నోహస్తే హన్యతే। తస్యైషా భవతి ॥ ౧౪

తెలుగు :- అనేక (బాణములకు) పిత, మఱియు దీనికి అనేక పుత్రులు (బాణములు) యుద్ధమందు సమీపించి చిశ్చా (శబ్దము) చేయును (బాణములు వెడలునప్పుడు) ఇషుధి (యోధుని) పీఠముపై బంధితమై ప్రేరేపింపబడుచు (విసరబడుచు) సర్వ సంకటములను సేనలను జయించును. (౬-౭౫-౫)

(౧౦-) హస్తఘ్నః = చేతులపైన కొట్టుట (జ్యా,చేత). జ్యా (వింటినారి) యొక్క రగడ లేకుండుటకై మణికట్టును బంధించు ఉడుము చర్మము హస్తఘ్న మగును.

అహిరివ భోగైః పర్యేతి బాహుం జ్యాయాయా హేతిం పరిబాధమానః ।
హస్తఘ్నో విశ్వా వయునాని విద్వాన్పుమాంసం పరిపాతువిశ్వతః ॥ ౬-౭౫-౧౪

అహిరివ భోగైః పరివేష్టయతి బాహుం జ్యాయావధాత్పరిత్రాయమాణో హస్తఘ్నః సర్వాణి ప్రజ్ఞానాని ప్రజానన్పుమాన్పురుమనా భవతి పుంసతేర్వా। అభీశవో వ్యాఖ్యాతాః। తేషామేషా భవతి ॥ ౧౫

తెలుగు :- పాము వలె తన శరీరముతో భుజా (మణికట్టు)కు చుట్టునట్టి నారి బాధను నిర్బంధించుచు సర్వ జ్ఞానములను తెలియుచు ఆ పురుషుడు (సామర్థ్యము గలవాడు) (ధనుర్ధారిని) అన్ని వైపులనుండి రక్షించును (౬-౭౫-౧౪). సర్వజ్ఞానములు = కర్తవ్య జ్ఞానములు. పుమాన్ = గొప్ప మనస్సు కలవాడు (పురు+మనస్) లేదా, పుంస్ (చు.ఉ.)

(౧౧)- అభీశవః = పూర్వము వ్యాఖ్యాతమైనది (అధ్యా ౩-౯ లో)

రథే తిష్ఠన్నయతి వాజినః పురోయత్ర యత్ర కామయతే సుషారథిః అభీశూనాం మహిమానం పనాయత మనః పశ్చాదను యచ్ఛన్తి రశ్మయః॥

రథే తిష్ఠన్నయసి వాజినః పురస్తాత్సతో యత్ర యత్ర కామయతే సుషారథిః కల్యాణ సారథిరభీశూనాం మహిమానం పూజయామి మనః పశ్చాత్సన్తోఽనుయచ్ఛన్తి రశ్మయః॥ ధనుర్ధన్వతేర్గతి కర్మణో వధకర్మణో వా ధన్వన్త్యస్మాదిషవః॥ తస్యైషా భవతి॥

౧౬

తెలుంగు :- ఉత్తమ సారథి రథముపై కూర్చొని ముందున్న అశ్వములను, తన యిచ్ఛవచ్చిన స్థలమునకు తీసుకొని పోవును. ఆ కళ్లెముల యొక్క మహిమను గానము చేయుము (ఆదరించుము) ఆ కళ్లెములు సారథి యొక్క మనస్సున కనుకూలముగ గుఱ్ఱములను నియమములో నుంచును.

తెలుంగు:- **'పనాయత'**-మధ్యమ పురుష బహు వచనము; స్తుతి చేయుమను అర్థము కావలెను. కాని నిరుక్తములో **'పూజయామి'** అని పాఠమున్నది. ఇక్కడ సంబోధ్యమేమియులేదు కావున పనాయత = పూజయామి (పురుష వచనముల వ్యత్యయచేత) అని దుర్గాచార్యుని అభిప్రాయము. సాయణాచార్యులు స్వీకరించిన పాఠములో **'పూజయత'** అని యున్నది.

(౧౨)- ధనుస్, గతియను అర్థమును, లేక, వధ అర్థమిచ్చు ధన్వ (భ్వా.ప.). దీని నుండి బాణములు వెడలును. (లేదా, శత్రువుల జంపును)

ధన్వనాగా ధన్వనాజిం జయేమ ధన్వనా తీవ్రాః సమదో జయేమ। ధనుః శత్రోరపకామం కృణోతి ధన్వనా సర్వాః ప్రదిశో జయేమ ॥ ౬-౭౫-౨

ఇతి సా నిగదవ్యాఖ్యాతా। సమదః సమదో వాత్తేః సమ్మదోవా మదతేః॥ జ్యా జయతేర్వా జినాతేర్వా ప్రజావయతీషూనితి వా। తస్యా ఏషా భవతి ॥ ౧౭

తెలుంగు :- ధనుస్సుతో మనము పాడుదుము, ధనుస్సు చేత యుద్ధము జయించెదము, ధనుస్సుతో తీవ్ర యుద్ధములు జయించెదము, శత్రువులకు దూరముననుండి పనిజేయును, ధనుస్సు వల్ల సర్వదిశలు జయించెదము. (౬-౭౫-౨) సమదః = బాగా తినువాడు, అద్(అ.ప.) లేదా, మంచి హర్షము గలవాడు (సం+మద్)

(౧౩)- జ్యా = ధనుస్సు యొక్క త్రాడు జి, (భ్వా.ప.) లేక, జీ, (క్ర్యా.ప.) దీనిని బలము చేత జయింతురు, లేదా, బాణములను పోవునట్లు చేయును (జు.వలన) ౧౮

వక్ష్యన్తీవేదా గనీగన్తి కర్ణం ప్రియం సఖాయం పరి షస్వజానా। యోషేవ శి ఙ్క్తే వితతాధి ధన్వఞ్జ్యా ఇయం సమనే పారయన్తీ ॥ ౬-౭౫-౩

వక్ష్యన్తీవాగచ్ఛతి కర్ణం ప్రియమివ సఖాయ మిషుం పరిష్వజమానా యోషేవ శిఙ్క్తే శబ్దం కరోతి వితతాధి ధనుషి జ్యేయం సమనే సఙ్గ్రామే పారయన్తీ పారం నయన్తీ। ఇషు రీషతేర్గతి కర్మణో వధకర్మణోవా। తస్యైషా భవతి ॥ ౧౮

తెలుఁగు :- జ్యా, తన ప్రియ సఖుని (బాణమును) ఆలింగనము జేయుచు రహస్యము జెప్పునట్లు చెవుల దగ్గరకు వచ్చును, సంగ్రామమందు ధనుస్సుపై లాగబడి పారమేగుచు స్త్రీ వలె మధుర శబ్దమొనర్చును (౬-౭౫-౩)

వక్ష్యన్తీఇవ = చెప్పుటకు వచ్చినట్టి వాని వలె చెవియొద్దకు. శింక్తే = శబ్దము జేయును. సమనే=సంగ్రామమందు.

(౧౪)- ఇషు=గతి, లేక, వధ అర్థమిచ్చునట్టి ఈష్ (భ్వా.ఉ.) ౧౮

"సుపర్ణం వస్తే మృగో అస్యా దన్తో గోభిః సన్నద్ధా పతతి ప్రసూతా। యత్రా నరఃసం చ వి చ ద్రవన్తి తత్రాస్మభ్యమిషవః శర్మ యంసన" ॥ ౬-౭౫-౧౧

సుపర్ణం వస్త ఇతి వాజానభిప్రేత్య మృగమయో ఽస్యాదన్తో మృగయతేర్వా గోభిః సన్నద్ధా పతతి ప్రసూతేతి వ్యాఖ్యాతమ్। యత్ర నరాః సన్ద్రవన్తి చ విద్రన్తి తత్రా స్మభ్యమిషవః శర్మ యచ్ఛన్తు శరణం సఙ్గ్రామేషు అశ్వాజనీం కశేత్యాహుః। కశా ప్రకాశయతి భయమశ్వాయ। కృష్యతేర్వాణుభావాద్। వాక్ పునః ప్రకాశయత్యర్థాన్ఖశయా క్రోశతేర్వా అశ్వకశాయా ఏషా భవతి॥ ౧౯

తెలుఁగు :- వాజ్ (=అశ్వముల) కప్పును, దీని దంతము మృగమునకు (లేక వెదకునట్టిది) అగును, ఆవు యొక్క (నరములు క్రొవ్వుతో) చుట్టబడిపైకిలేచి ఉరుకును. అక్కడ, వీరపురుషులు సమావేశమై కలసి కాని వేర్వేరుగాకాని ముట్టడింతురు, అప్పుడు బాణము మాకు కల్యాణమిచ్చుగాక (౬-౭౫-౧౧).

సంగ్రామమందు బాణము గుఱ్ఱములను కప్పును (బాణ వర్షము వలన కప్పబడును). దీని దంతము మృగమునకు (మృగము యొక్క కొమ్ము) మృగ (చు.ఉ.) = శత్రువులనన్వేషించును; 'గోభిః సన్నద్ధా పతతి ప్రసూతా' అధ్యా ౩-౫ లో? వ్యాఖ్యానింపబడినది. శర్మ = శరణం = రక్షా

(౧౫)- అశ్వాజనీ=కొరడా-కశ=గుఱ్ఱములను భయపెట్టుటకు ప్రకాశితమగును (కాశ, భ్వా.ఆ. లేదా, సూక్ష్మమగునట్టి అర్థమిచ్చు కృశీ (ది.ప.) వాణీ కూడ కశా

అనబడును, వాణి అర్థమును ప్రకాశింపజేయును. లేదా, (ముఖము) ఆకాశమందుండునట్టిదగును. లేదా క్రుశ్ శబ్దము (ధ్వా.ప.) పల్లసగును. దీనికొక మంత్రమున్నది. ౧౯

ఆ జఙ్ఘన్తి సాన్వేషాం జఘనాఁ ఉప జిఘ్నతే। అశ్వాజని ప్రచేతసోఽశ్వాన్త్సమత్సు చోదయ॥ ౬-౭౫-౧౩

ఆఘ్నన్తి సానూన్యేషాం సరణాని సక్థీని। సక్థి సచతేరా సక్తోఽస్మిన్కాయః। జఘనాని చోపఘ్నన్తి। జఘనం జఙ్ఘన్యతేః। అశ్వాజని ప్రచేతసః ప్రవృద్ధ చేతసోఽశ్వాన్త్సమత్సు సమరణేషు సఙ్గ్రామేషు చోదయ॥ ఉలూఖలమురుకరం వోర్కరం వోర్ధ్వఖం వా। ఉరుమే కుర్వీత్యబ్రవీత్తదులూఖలమభవదురూకరం చైతదులూఖలమిత్యాచక్షతే పరోక్షేణేతి చ బ్రాహ్మణమ్। తస్యైషా భవతి ॥ ౨౦

తెలుంగు :- ఓ అశ్వాజినీ! తెలిసియున్నట్టి సారథి, నీ వల్లను అశ్వముల యొక్క ఊరువులను (తొడలను) కొట్టును, సంగ్రామమందు అశ్వములను ప్రేరేపింపుము. (౬-౭౫-౧౩). సానూని = పోవునట్టి (ఊరువులను) సక్థి, సచ్ (ధ్వా.ఆ.) నిలుచును. ప్రచేతసః = గొప్పదగు జ్ఞానముగల. సమత్సు = యుద్ధ మందు ప్రేరేపించు.

(౧౬)-ఉలూఖలం=అధికముగ (అన్నమును) సరిచేయునట్టిది, (ఉరు+కర= ఉలూఖలం), అన్నము జేయునట్టిది(ఉర్క్+కర), లేదా, పైని ఛేదించునట్టిది (ఊర్ధ్వ+ఖం). 'నా కొఱకు అధికముగ జేయుము', యిది ప్రజాపతి చెప్పిన దగుటవల్లన ఉలూఖలయైనది అని బ్రాహ్మణ వచన మున్నది. ఎక్కువ చేయుటకు ఉలూఖల అని చెప్పెదరు, పరోక్షము చేసి (ఏలయన, దేవతలు పరోక్ష ప్రియులు) దీనికి మంత్రమున్నది. ౨౦

యచ్చిద్ధి త్వం గృహే గృహ ఉలూఖలక యుజ్యసే॥ ఇహ ద్యుమత్తమం వద జయతామివ దున్దుభిః॥ ఇతి సా నిగదవ్యాఖ్యాతా ॥ ౨౧

వృషభః ప్రజాం వర్షతీతి వాతిబృహతి రేత ఇతి వా తద్ వృషకర్మా వర్షణాద్ వృషభః। తస్యైషా భవతి ॥ ౨౨

తెలుంగు :- ఓ ఊఖల! ప్రతి గృహమందు పనికి వచ్చెదవు, కాని యిక్కడ (యజ్ఞమున) విజయము పొందిన రాజుల యొక్క దుందుభి వలె గొప్ప తేజోమయ శబ్దముజేసి (౧-౨౮-౫) వ్యాఖ్యానము సులభగ్రాహ్యము ॥ ౨౧

(౧౭) - వృషభః = (సాండ = ఆబోతు) ప్రజ (ఉత్పత్తి కారణ వీర్యమును చల్లును (అభిషేకము). లేదా, అధికముగ వృద్ధియగునట్లు (లోపల) వీర్యమును, (బృహ. తు.ప) వల్లన, వర్ష కర్మ వల్ల వృషభమగును. దీనికి మంత్రమున్నది. ౨౨

న్యక్రన్దన్నుపయన్త ఏనమమేహయన్వృషభం మధ్య ఆజేః। తేన సూభర్వం శతవత్సహస్రం గవాం ముద్గలః ప్రధనే జిగాయ
౧౦-౧౦౨-౫

న్యక్రన్దయన్నుపయన్త ఏనమితి వ్యాఖ్యాతమ్। అమేహయన్వృషభం మధ్య ఆజేరాజయనస్యాజవనస్యేతి వా తేన తం సూభర్వం రాజానమ్ । భర్వతి రత్తికర్మా తద్వాసూభర్వం సహస్రం గవాం ముద్గలః ప్రధనే జిగాయ । ప్రధన ఇతి సంగ్రామనామ ప్రకీర్ణాన్యస్మిన్ధనాని భవన్తి ॥ ద్రుఘణో ద్రుమమయో ఘణః । తత్రేతిహాసమాచక్షతేముద్గలో భార్మశ్వ ఋషిర్వృషభం చద్రుఘణం చ యుక్త్వా సంగ్రామే వ్యవహృత్యాజింజిగాయ తదభివాదిన్యేషర్గ్భవతి ॥ ౨౩

తెలుగు :- ఈ వృషభమును సమీపించి వారు కోలాహలము వ్యాపింపజేసిరి, సంగ్రామ మధ్యమున యీ వృషభము మూత్రము విడిచెను (ఆబోతు మూత్రము విడుచుచ పోరాడుచుండెను). దాని వలన ఆ సుభర్వ (రాజు లేక బాగా తినునట్టిది) చేత ముద్గల, యుద్ధమున ౧౧౦౦౦ గోవులను జయించును. (౧౦-౧౦౨-౫)

ఆజి = జయించుటచేత లేక వేగము వలన, భర్వతి = తినుట అర్థమిచ్చును. ప్రధన = సంగ్రామము చిందరవందరగ వెదజల్లబడి దీనిలో ధనమగును.

(౧౮)- ద్రుఘణ (=ముద్గర. వ్యాయామమునందుపయోగించెడి సాధనము (తోడి) వృక్షమయమైన బోలుకాని గట్టిది. (శస్త్ర, ద్రు+ఘన.) దీనికొక యితిహాస మున్నది - భృమ్యశ్వ పుత్రుడైన ముద్గల ఋషి, సాండ, ముద్గరలను జోడు చేసి సంగ్రామ వ్యవహారము జేసి జయించెను. ఈ అర్థమును చెప్పెడు మంత్ర మున్నది. ౨౩

ఇమం తం పశ్య వృషభస్య యుఞ్జం కాష్ఠాయా మధ్యే ద్రుఘణం శయానమ్।
యేన జిగాయ శతవత్సహస్రం గవాం ముద్గలః పృతనాజ్యేషు ౧౦-౧౦౨-౯

ఇమం తే పశ్య వృషభస్య సహయుజం కాష్ఠాయా మధ్యే ద్రుఘణం శయానం యేన జిగాయ శతవత్సహస్రం గవాం ముద్గలః పృతనాజ్యేషు । పృతనాజ్యమితి సంగ్రామనామ పృతనానామ జనాద్వాజయనాద్వా ముద్గలో ముద్గవాన్ ముద్గగిలో వా మదనం గిలతీతి వా మదంగిలో వా ముదంగిలో వా। భార్మశ్వో భృమ్యశ్వస్య పుత్రో భృమ్యశ్వో భృమయోఽస్యాశ్వా అశ్వభరణాద్వా పితురిత్యన్న నామ పాతేర్వా పిబతేర్వా ప్యాయతేర్వా తస్యైషాభవతి ॥ ౨౪

తెలుగు:- వృషభమునకు తోడు ముద్గరను చూచి, సంగ్రామ మధ్యమున (జయించి) ముఖముతో పరుండియున్నదానిని, దీనితో ముద్గల సంగ్రామమున ౧౧౦౦౦ గోవులను జయించెను. (౧౦-౧౦౨-౯). పృతనాజ్య = సంగ్రామము, సేనపై దాడి చేయుట చేత జయించుటచేత (పృతనా + జి (భ్వా.ప.) లేదా, సేనలను జయించుటచేత (పృతనా + అజ, (భ్వా.ప.) లేదా, పెసలు కలిగియున్న; హల్ మత్వర్థకము = పెసలు తినువాడు (ముద్గ + గిల), లేదా, కామమును మ్రింగు వాడు (జితేంద్రియుడు) లేదా, మదము మ్రింగువాడు. (నిరభిమాన), లేదా, హర్షమును మ్రింగువాడు (హర్షశోకములకతీతుడు. భార్మ్యశ్వ = భృమశ్వము యొక్క పుత్రుడు, భృమ్యశ్వ = అశ్వములు తిరుగాటకైయున్నది. లేక, గుఱ్ఱముల భరణ పోషణల వల్లను.

(౧౯)- పితు = అన్నము, పా, (రక్షణే, అ.ప) లేదా, పా, పానే, భ్వా.ప.) లేదా, ప్యాయ్ (వృద్ధౌ, భ్వా.అ.) ౨౪

పితుం ను స్తోషం మహోధర్మాణం తవిషీమ్ । యస్య త్రితో వ్యోజసా వృత్రం విపర్వమర్దయత్ ॥ ౧-౧౮౭-౧

తం పితుం స్తౌమి మహతో ధారయితారం బలస్య । తవిషీతి బలనామ తవతేర్వా వృద్ధికర్మణః । యస్య త్రిత ఓజసా బలేన త్రితస్త్రిస్థాన ఇన్ద్రో వృత్రం విపర్వాణం వ్యర్దయతి॥ నద్యో వ్యాఖ్యాతాః తా సమేషా భవతి ॥ ౨౫

తెలుగు :- గొప్ప బలము ధారణ జేయునట్టి అన్నమును స్తుతింతును. దాని బలము వలన యింద్రుడు వృత్రుని పర్వహీనుని చేసి నాశనము జేయును. (౧-౧౮౭-౧) తవిషీ = బలము, వృద్ధి అర్థమిచ్చు తు (భ్వా.ప.) త్రితః = మూడు స్థానములు - కలవాడు యింద్రుడు.

(౨౦)- నద్యః=పూర్వము వ్యాఖ్యానమైనది (౨-౨౪)

"ఇమం మే గంగే యమునే సరస్వతి శుతుద్రి స్తోమం సచతా పరుష్ణ్యా అసిక్న్యా మరుద్వృధే వితస్తయార్జీకీయే శృణుహ్యా సుషోమయా" ॥ ౧౦-౭౫-౫

ఇమం మే గంగే యమునే సరస్వతి శుతుద్రి పరుష్ణి స్తోమమాసేవధ్వ మసిక్న్యా చ సహ మరుద్వృధే వితస్తయా చార్జీకీయ ఆశృణుహి సుషోమయా చేతి సమస్తార్థః అథైకపదనిరుక్తమ్। గంగా గమనాద్యమునా ప్రయువతీ గచ్ఛతీతివా ప్రవియుతం గచ్ఛతీతి వా। సరస్వతీ సర ఇత్యుదకనామ సర్తేస్తద్వతీ। శుతుద్రీ శుద్రావిణీ క్షిప్రద్రావిణ్యాశు తున్నే ద్రవతీతి వా। ఇరావతీం పరుష్ణీత్యాహుః పర్వవతీ భాస్వతీ కుటిలగామినీ ।

అసి కన్య శుక్లాసితా సితామితి వర్ణనామ తత్ప్రతిషేధోఽసితమ్। మరుద్వృధాః సర్వానద్యో మరుత ఏనా వర్ధయన్తి। వితస్తాఽవిదగ్ధా విప్రృద్ధా మహాకూలా। ఆర్జీకీయం విపాడిత్యాహుర్ఋజూకప్రభవా వర్జుగామినీ వా। విపాడ్ విపాటనాద్వా విపాశనాద్వా విప్రాపణాద్వా పాశా అస్యాం వ్యపాశ్యన్త వసిష్ఠస్య ముమూర్షతస్తస్మాద్ విపాడుచ్యతే పూర్వ మాసీదురుఞ్జిరా। సుషోమా సిన్ధుర్యదేనామభిప్రసువన్తి నద్యః సిన్ధుః స్యన్దనాత్॥ ఆప ఆప్నోతేః తాసామేషా భవతి ॥

౨౬

తెలుగు :- ఓ గంగ; ఓ యమున; ఓ సరస్వతి, ఓ శుతుద్రి, ఓ ఇరావతీ, నా యీ స్తోత్రమును సేవింపుడు. అసిక్నీసహిత ఓ మరుద్ వృధే, వితస్తా, మఱియు, సుషోమా సహిత ఓ విపాశ (నా ఆహ్వానమును వినుడు (౧౦-౭౫-౫). ఇది సంక్షిప్తార్థము.

పరుష్ణ్యా=పరుష్ణి+ఆ(సేవింపుడు) ఇక ఒక్కొక్క పదమే నిర్వచింప బడును. గంగా, గతి చేత (గమ్, భ్వా.ప.) యమునా = కలసిపోయి (తనంతట తాను యితరనదిలో) కలసిపోవును; లేదా, (కలసియు) యెట్లు వేఱైననట్లే పోవును (యు, అ.ప.). సరస్వతీ, సరస్ = జలము, స్ృ(భ్వా.ప.) = జలము గలది. శుతుద్రీ = శుదావిణీ = వేగము పరుగెత్తునట్టిది (శు+ద్రు), లేదా, (శు+తుద్, ద్రు) శీఘ్రముగ బంధింపబడిన దానివలె పరుగెత్తును. ఇరావతిని పరుష్ణీ యందురు. (పరుష్ణీ పర్వములు గలది, వంకరలు గలది; వంకరలు దాని పర్వములనబడును. అసక్నీ = అశ్వేత = కృష్ణవర్ణము. సిత, (శ్వేతము) వర్ణము నకు నామము. దాని ప్రతిషేధము కృష్ణ వర్ణము. మరుద్వృధాః 'సర్వ' నదులు = మరుత్ చేత వృద్ధిబొందును (వర్షమును తెచ్చి). (కావున ప్రత్యేక నదికిని విశేషణమగును- ఓ మరుద్వృధే గంగే, ఓ మరుద్వృధే యమున, యిత్యాది). వితస్తా = దగ్ధము కానట్టిది = గొప్ప పార్శ్వములు(ఒడ్డు) కలది (వి+స్తృ) ఆర్జికీయా = విపాట్ అందురు, ఋజీక (పర్వతం) నుండి వెడలును, లేదా తిన్నగా బోవునది. విపాట్ (భూమి యొక్క యెత్తు పల్లములు సరిజేయుట, లేదా, తడుపుచుపోవును), లేదా, పాశమునుండి వేఱు చేయుట వలన, లేక అధిక ప్రాప్తివలన, (పుత్ర మరణ శోకము వలన) మరణింపగోరిన వసిష్ఠుని యొక్క పాశములు దీనిలో విడివడెను, కావున, విపాటమనబడును, మొదట యిది ఉరుఞ్జిరా అని చెప్పబడెను. సుషోమా = సింధు, నదులు దీనివైపుకు బోవును. సింధు- ప్రవహించుటవలన

౨౬

(౨౧)- ఆప్, (స్వా.ప.)

ఆపోహి ష్ఠా మయోభువస్తాన ఊర్జే దధాతన। మహే రణాయ చక్షసే॥

౧౦-౧-౧

అపో హి ష్ఠ సుఖభువస్తా నోఽన్నాయ ధత్త మహతే చ నో రణాయ రమణీయాయ చ దర్శనాయ। ఓషధయ ఓషద్ధయన్తీతి వౌషత్యేనా ధయన్తీతి వా దోషం ధయన్తీతి వా। తాసామేషా భవతి ॥ ౨౭

తెలుగు :- ఏలయన, నీవు జలమగుదువు సుఖమునుత్పాదింపజేయుదువు కాబట్టి మేము అన్నము కొఱకు, రమణీయ దర్శనము కొఱకు ధరించు చున్నాము.

(౧౦-౧-౧)

(౨౨)- ఓషధయః = దాహము చేయుచు (రోగమును) త్రాగును, లేదా, (శరీరము) సంతప్తమైన తర్వాత దీనిని పీల్చును (ఆషత్+ధా) లేదా, దోషమును త్రాగి వేయును (దోష+ధా) ౨౭

యా ఓషధీః పూర్వా జాతా దేవేభ్యస్త్రియుగం పురా। మనైను బభ్రూణామహం శతం ధామాని సప్త చ ॥ ౧౦-౧౭-౧

యా ఓషధయః పూర్వా జాతా దేవేభ్యస్త్రీణి యుగాని పురా మన్యేను తద్ బభ్రూణామహం బభ్రూవర్ణానాం హరణానాం భరణానామితి వా శతం ధామాని సప్త చేతి। ధామాని త్రయాణి భవన్తి స్థానాని నామాని జన్మానీతి। జన్మాన్యత్రాభిప్రేతాని సప్తశతం పురుషస్య మర్మణాం తేష్వేనా దధతీతి వా ॥ రాత్రిర్వ్యాఖ్యాతా। తస్యా ఏషా భవతి ॥ ౨౮

తెలుగు :- దేవతల కన్న మూడు యుగములకు పూర్వమే ఉత్పన్న మయ్యెను. బభ్రు వర్ణముతో (పింగల వర్ణము) ఈ రంగు గల ఓషధులలో సప్తశత (౧౦౭) జాతులు నాకు తెలుసును (౧౦-౧౭-౧)

బభ్రూణాం = పింగల వర్ణము గల లేదా, రోగములను హరించునట్టి (భృ జు. ఉ.) ధామము మూడు విధములు-స్థానము, నామము, జన్మ. అక్కడ, జన్మ అనగా జాతి. లేదా ౧౦౭ పురుషుల యొక్క మర్మమగును. వాటిలో నివి స్థాపింపబడును (యీ పక్షములో) ధామ = స్థానము. (౨౩)రాత్రి. (౨-౧౮)లో వ్యాఖ్యానింపబడెను. ౨౮

ఆ రాత్రి పార్థివం రజః పితురప్రాయి ధామభిః। దివః సదాంసి బృహతీ వి తిష్ఠస ఆ త్వేషం వర్తతే తమః॥ ఆ పూపురస్త్వం రాత్రి పార్థివం రజః స్థానైర్మధ్య మస్య దివః సదాంసి బృహతీ మహతీ వితిష్ఠస ఆవర్తతే త్వేషం తమోరజః॥ అరణ్యాన్యరణ్యస్య పత్న్యరణ్యమపార్ణం గ్రామాదరమణం భవతీతి వా తస్యా ఏషా భవతి ॥ ౨౯

తెలుగు :- ఓ రాత్రి! నీవు పిత (అంతరిక్షం) యొక్క స్థానము సమేతమైన పృథివీ లోకమునకు పూర్తిగ నిచ్చుచున్నావు. అధికముగ గొప్పదానివై, ద్యులోకము నుండి సర్వస్థానములందు విస్తృతమగుచున్నావు (యీ లోకమున గొప్ప చీకటియగును.)

(౨౪)- అరణ్యాని = వనము యొక్క పత్ని. అరణ్య = గ్రామము నుండి వేఱగుట వలన (అ+ఋణ), లేదా, రమణీయము కానిది (అక్కడ; పురుషుని చిత్తము రమించదు.

౨౯

అరణ్యాన్యరణాన్యసౌ యా ప్రైవ నశ్యసి। కథా గ్రామం న పృచ్ఛసి న త్వా భీర్వి నవిన్దతీ ॥

౧౦-౧౪౬-౧

అరణ్యానీత్యేనామామన్త్రయతే యాసావరణ్యాని వనాని పరాచీవ నశ్యసి కథం గ్రామం న పృచ్ఛసి న త్వా భీర్విన్దతీ వేతి। ఇవః పరిభూయార్థే వా శ్రద్ధా శ్రద్ధానాత్ తస్యా ఏషా భవతి 30

తెలుగు :- ఓ అరణ్యాని! నీవు వనమందు నష్టమగుచు ముందుకు పోవు చున్నావు, ఎందువలన నీవు గ్రామమును గూర్చి అడుగలేదు. నిన్ను భయము పొందదు. (నీకు భయము లేదు) (౧౦-౧౪౬-౧) మొదటి అరణ్యాని శబ్దము సంబోధకము, రెండవ అరణ్యాని అరణ్యమునకు బహువచనము. నిన్ను భయము పొందదు, లేక, ఇవ, పరిభయమందగును (భయముతో జెప్ప బడును)

(౨౫)- శ్రద్ధా=సత్యధారణ వలన (శ్రతు+ధా) 30

శ్రద్ధయాగ్నిః సమిధ్యతే శ్రద్ధయా హూయతే హవిః। శ్రద్ధాం భగస్య మూర్ధని వచసా వేదయామసి ॥

౧౦-౧౫౧-౧

శ్రద్ధయాగ్నిః సాధు సమిధ్యతే శ్రద్ధయా హవిః సాధు హూయతే శ్రద్ధాం భగస్య భాగదేయస్య మూర్ధని ప్రధానాంగే వచనేనావేదయామః॥ పృథివీ వ్యాఖ్యాతా। తస్యా ఏషా భవతి ॥ 3౧

తెలుగు :- శ్రద్ధ వలన అగ్ని ప్రదీప్తమగును, శ్రద్ధవల్లనే హవి హోమమగు చున్నది, శ్రద్ధ సేవనీయ (ధర్మము)మునకు ప్రధానాంగమైయున్నది, యిది మేము వచనము వలన ప్రకటింతుము (ఘోషింతుము) (౧౦-౧౫౧-౧). శ్రద్ధ యొక్క భగః = భాగ్య (ధర్మము) యొక్క మూర్ధని = ప్రధాన అంగము.

(౨౬-) పృథివీ (౧-౧౪ లో)వ్యాఖ్యానింపబడినది. 3౧

స్యోనా పృథివి భవానృక్షరా నివేశనీ। యచ్ఛా నః శర్మ సప్రథః ౧-౨౨-౧౫

సుఖా నః పృథివి భవానృక్షరా నివేశనీ॥ ఋక్షరః కణ్టక ఋచ్ఛతేః। కణ్టకః కంతపో వాకృతన్తేర్వా కణ్టతేర్వా స్యాద్గతికర్మణ ఉద్గతతమో భవతి। యచ్ఛ నః శర్మ శరణం సర్వతః పృథు॥ అప్వా వ్యాఖ్యాతా। తస్యా ఏషా భవతి ॥ 3౨

తెలుంగు :- ఓ పృథ్వీ! నీవు కంటకరహితమై వాసయోగ్యమై సుఖరూప మగుము. మేము విస్తరిల్లునట్టి గృహమిమ్ము (౧-౨౨-౧౫). ఋక్షర, ఋ (భ్వా.ప.) = కంటకము = కంతప = దేనినైనను తపింపజేయును, లేదా, కృత్ (తు.ప.). పాదమును ఛేదించును, లేదా, గతి అర్థమిచ్చు కణ్ట (భ్వా.ప.) యచ్ఛనః శర్మ' = మాకు శరణమిమ్ము.

(౨౭-) అప్వా = వ్యాధి, లేక, భయము.

అధ్యా ౬-౧౨ లో వ్యాఖ్యానింపబడినది. 3౨

అమీషాం చిత్తం ప్రతిలోభయన్తీ గృహాణాఙ్గాన్యప్వే పరేహి। అభిప్రేహి నిర్దహ హృత్సు శోకరన్ధేనామిత్రాస్తమసా సచన్తామ్ ॥ ౧౦-౧౦౩-౧౨

అమీషాం చిత్తాని ప్రజ్ఞానాని ప్రతిలోభయమానా గృహాణా ఙ్గాన్యప్వే పరేహ్యభిప్రేహి నిర్దహైషాం హృదయాని శోకైరన్ధేనామిత్రాస్తమసా సంసేవ్యన్తామ్॥ అగ్నాయ్యగ్నేః పత్నీ। తస్యా ఏషా భవతి ॥ 33

తెలుంగు :- ఓ అప్వే పొమ్ము, యీ శత్రువుల యొక్క చిత్తములను విమోహితము చేసి, వీటి అంగములను పట్టుకొమ్ము। వీటి వైపుకు పొమ్ము, వీటి హృదయము శోకముల చేత దహింపజేయుము, శత్రువులు గాఢాంధకార యుక్తులగుదురుగాక! (౧౦-౧౦౩-౧౨). (౨౮-) అగ్నాయీ = అగ్నికి పత్ని 33

ఇహేన్ద్రాణీముప హ్వయే వరుణానీం స్వస్తయే। అగ్నాయీం సోమపీతయే॥ ఇతి సా నిగదవ్యాఖ్యాతా ॥ 3౪

తెలుంగు:- ఈ కర్మయందు ఇంద్ర పత్ని, వరుణపత్నిని, అగ్నియొక్క పత్నిని పిలిచెను, సోమపానమునకును మఱియు, తన కల్యాణము కొఱకును. (౧-౨౨-౧౨). 3౪

అథాతోఽష్టౌ ద్వన్ద్వాని॥ ఉలూఖల ముసలే। ఉలూఖలం వ్యాఖ్యాతమ్। ముసలం ముహుః సరమ్। తయోరేషా భవతి ॥ 3౫

తెలుఁగు :- ఇఁక, యెనిమిది ద్వంద్వముల జెప్పెదను. (౨౯-) ఉలూఖలముసలే. దీనిలో ఉలూఖల వ్యాఖ్యానింపబడినది (౯-౨౦లో). ముసలం = పలుమార్లు చలించునది (ధాన్యాదులపై) (ముహస్+సర్)

3౫

ఆయజీ వాజసాతమా తా హ్యుచ్చా విజర్భృతః। హరీ ఇవాన్ధాంసి బప్సతా॥

౧-౨౮-౭

ఆయష్టవ్యే అన్నానాం సమ్భక్తతమే తే హ్యుచ్చైవి ర్హ్రియేతే హరీ ఇవాన్నాని భుఞ్జానే। హవిర్ధానే హవిషాం నిధానే। తయోరేషా భవతి ॥

3౬

తెలుఁగు :- నాలుగు వైపుల నుండి యజ్ఞీయ అన్నములను అధికముగ నిచ్చు నట్టి ఆ (ఉలూఖల ముసలం) హరులకు వలె అన్నమును తినుచు పైకి యెత్తుగ (ఎక్కువ ధ్వనితో) పలుమార్లు పనిచేయుచుండును. (౧-౨౮-౭). 3౬

(3౦-) హవిర్ధానే = హవిని(సోమము) ఉంచు రెండు పాత్రలు.

ఆ వాముపస్థమద్రుహా దేవాః సీదన్తు యజ్ఞియాః। ఇహాద్య సోమపీతయే॥

౨-౪౧-౨౧

ఆసీదన్తు వాముపస్థ ముపస్థాన మద్రోగ్ధవ్యే ఇతి వా యజ్ఞియా దేవా యజ్ఞసమ్పాదిన ఇహాద్య సోమపానాయ॥ ద్యావాపృథివ్యౌ వ్యాఖ్యాతే। తయోరేషా భవతి॥

3౭

తెలుఁగు:- ఓ ద్రోహరహిత (హవిర్ధానే) మీ యిరువుర సమీపమున యజ్ఞియ దేవతలు అక్కడ నేడు సోమపానమునకై కూర్చొనియున్నారు (౨-౪౧-౨౧). ఉపస్థ = సమీపస్థానము.

(3౧-) ద్యావా పృథివీ, వ్యాఖ్యాతమైనది, యింతకు పూర్వము 3౭

ద్యావాః న పృథివీ ఇమం సిధ్రమద్య దివిస్పృశమ్। యజ్ఞం దేవేషు యచ్ఛతామ్॥

౨-౪౧-౨౦

ద్యావా పృథివ్యౌ నఇమం సాధనమద్య దివిస్పృశం యజ్ఞం దేవేషు నియచ్ఛతామ్। విపాట్ఛుతుద్ర్యౌ వ్యాఖ్యాతే। తయోరేషా భవతి ॥ 3౮

తెలుఁగు :- ఓ ద్యావా పృథివీ! ద్యులోకమున తాకునట్టి దానా (దేవతలను సమీపించునట్టి) మా యొక్క యీ సాధనమును యజ్ఞదేవతలకిమ్ము (౨-౪౧-౨౦).

(౩౨-) విపాట్ ఛుతుద్ర్యౌ (౯-౨౪)లో వ్యాఖ్యాతమైనది. ౩౮

ప్ర పర్వతానాముశతీ ఉపస్థాదశ్వే ఇవ విషితే హాసమానే। గావేవ శుభ్రే మాతరా రిహాణే విపాట్ ఛుతుద్రీ పయసా జవేతే॥

పర్వతానాముపస్థాదుపస్థానా దుశత్యౌ కామయమానే అశ్వం ఇవ విముక్తే ఇతి వా విషణ్ణే ఇతి వా। హాసమానే హాసతి స్పర్ధాయాం హర్షమాణేవా। గావా వివ శుభ్రే శోభనే మాతరా సంరిహాణే వి పాట్ఛుతద్ర్యౌ పయసా ప్రజవేతే॥ ఆర్త్నీ అర్తన్యౌ వారణ్యౌ వారిషణ్యౌ వా। తయోరేషా భవతి ॥ ౩౯

తెలుంగు :- పర్వతముల యొడిలో నుండి బయల్వెడలి (పరస్పర సముద్రమును) ప్రేమించుచు (గుర్రపుసాల నుండి) విడువబడిన రెండశ్వముల రీతిని స్పర్ధ జేసికొనుచు (ఒకదానికన్న యొకటి మీరుటకు కోరుచున్న) రెండు ఆవుల యొక్క శోభ కలిగినట్టి, యిద్దరు మాతల వలె (దూడలకు) పాలు నాకించుచు విపాట్, మఱియు, శుతుద్రి తమ జలముతో పూర్తి వేగమును చూపించుచున్నవి. (౩-౩౩-౧).

ఉశత్యౌ = కోరుచునుండి, హాసమానే = హాస (ధ్యా.ప.) = స్పర్ధలో నున్నది, లేదా, ప్రసన్నమైయున్నది. శుభ్రే = శోభన.

(౩౩-) ఆర్త్నీ = ధనుస్సు యొక్క చివరి భాగము బాణములను పంపునట్టిది, (ఋత, గతౌ), లేదా, అరణ్యౌ = అరణా, పరాయి వారలకు యోగ్యమైనది, లేదా హననము చేయునట్టిది. ౩౯

తే అచరన్తీ సమనేవ యోషా మాతేవ పుత్రం బిభృతాముపస్థే। అప శత్రూన్విధ్యతాం సంవిదానే ఆర్త్నీ ఇమే విష్ఫురన్తీ అమిత్రాన్ ॥ ౬-౭౫-౪

తే ఆచరన్త్యౌ సమనసావివ యోషే మాతేవ పుత్రం విభృతాముపస్థ ఉపస్థానేఽపవిధ్యతాం శత్రూన్సంవిదానే ఆర్త్న్యావిమే విఘ్నత్యావమిత్రాన్॥ శునాసీరౌ శునా వాయుః శు ఏత్యన్తరిక్షే సీరః ఆదిత్యః సరణాత్। తయోరేషా భవతి ॥ ౪౦

తెలుంగు :- శత్రువులను నష్టము చేయుచు రెండు (ధనుష్కోటీ) సమాన మానసము గలయట్టి యిద్దరు స్త్రీల వలె ఆచరించుచు (జోడించియున్న బాణములను ప్రేరేపించుచు) తల్లి పుత్రునికెట్లో ఆవిధముగ తమ యొడిలో ధరించును (బాణములను). ఇక్కడ, రెండును యేకమతముగనై శత్రువులను గాయపరచును (౬-౭౫-౪). ౪౦

(౩౪-) శునాసీరౌ=శున, వాయుః, వేగముగ అంతరిక్షమునకేగును (శు+ఇ) సీర = సూర్య,చరించుట చేత

శునాసీరావిమాం వాచం జుషేథాం యద్దివి చక్రథుః పయః। తేనే మాముప సిఞ్చతమ్ ॥

ఇతిసా నిగదవ్యాఖ్యాతా॥ దేవీ జోష్ట్రీ దేవ్యాజోషయిత్ర్యౌ ద్యావాపృథివ్యావితి వాహోరాత్రే ఇతివా సస్యంచ సమా చేతి కాత్థక్యః। తయోరేష సమ్ప్రైషో భవతి॥ ౪౧

తెలుఁగు :- ఓ శునా సీరౌ నా యొక్క యీ వాణిని సేవింపుడు, ద్యులోక మందు మీరు జలమును రచించిరి, ఆ జలముతో యీ పృథివిని తడుపుడు. (౪-౫౭-౫).

(౩౫-) దేవీ జోష్ట్రీ = యిద్దరు దేవతలు (సర్వమును) తృప్తి జేయునట్టివి. ద్యావా పృథివీ, లేక, దినరాత్రములు. కృషి వర్షములని కాత్థక్యుని మతము. ౪౧

దేవీ జోష్ట్రీ వసుధితీ యయోరన్యాధా ద్వేషాంసి యూయవదాన్యా వక్షద్వసు వార్యాణి యజమానాయ వసువనే వసుధేయస్య వీతాం యజ ॥ దేవీ జోష్ట్రీ దేవ్యౌ జోషయిత్ర్యౌ వసుధితీ వసుధాన్యౌ యయోరన్యాఘాని ద్వేషాంస్య వయావయత్యావ హత్యన్యా వసూని వననీయాని యజమానాయ వసువననాయ చ వసుధానాయ చ వీతాం పిబేతాం కామయతాం వా। యజేతి సమ్ప్రైషః ॥ దేవీ ఊర్జాహుతీ దేవ్యౌ ఊర్జాహ్వాన్యౌ ద్యావాపృథివ్యావితి వాహోరాత్రే ఇతి వా సస్యం చ సమాచేతి కాత్థక్యః। తయోరేష సమ్ప్రైషో భవతి ॥ ౪౨

తెలుఁగు :- తృప్తిజేయునట్టి యిద్దరు దేవతలు, వసుధితీ = ఆ యిరువురలో నొకటి ధనమును రక్షించి పాపములను ద్వేషములను దూరము చేయును, రెండవది, యజమానుని కొఱకు మంచి ధనమును తెచ్చును, ధనమును పంచుట కొఱకు మఱియు ధనమును రక్షించుటకు. వీతాం = త్రాగుట, లేక కోరుట. యజ, (మైత్రావరుణులు చెప్పునదేమన, ఓ హోత!) **'యజ'** యిక్కడ సంప్రైషమైయున్నది.

(౩౬-) దేవీ ఊర్జాహుతీ = ఇద్దరు దేవతలు అన్నరసమును పిలుచునట్టివారు; ద్యావా పృథివీ, లేక, అహోరాత్రములు; కృషి, వర్షము-యీ రెండును అని కాత్థక్యుని అభిప్రాయము. ౪౨

దేవీ ఊర్జాహుతీ ఇషమూర్జమన్యా వక్షత్సగ్ధిం సపీతిమన్యా నవేన పూర్వం దయమానాః స్యామ పురాణేన నవం తామూర్జ మూర్జాహుతీ ఊర్జయజమానే అధాతాం వసువనే వసుధేయస్య వీతాం యజ ॥

దేవీ ఊర్జాహుతీ దేవ్యా ఊర్జాహ్వాన్యావన్నం చ రసం చావహత్యా వహత్యన్యా సహజగ్ధిం చ సహపీతిం చాన్యా నవేన దూర్వం దయమానాః స్యామ పురాణేన నవం తామూర్జ మూర్జాహుతీ ఊర్జయమానే అథాతాం వసువననాయ చ వసుదానాయ చ వీతాం పిబేతాం కామయేతాం వా। యజేతి సమ్ప్రైషః ॥ ౪౩

తెలుఁగు :- అన్నరసమును పిలుచునట్టి యిద్దరు దేవతలు; అందులో నొకటి అన్నరసము (పాలు మొదలైనవి)ను తెచ్చును, రెండవది (బంధువులతోను యిష్ట మిత్రులతోను) కలసి తినుటకు కలసి త్రాగుటకు తెచ్చును. మేము క్రొత్త (అన్నరసము) వలన పురాతనమును, ప్రాత దాని వలన క్రొత్త దానిని రక్షింపుచు ఆ అన్న రసమును, అన్నరసమునకు పిలచువారిని, బలమైన యిద్దరు దేవతలను ధనమును పంచిపెట్టుటకై మఱియు ధనమును రక్షించుటకు త్రాగుటకు లేదా కోరుటకు; యజ, సంప్రైషమై యున్నది, యజ సంప్రైషమైయున్నది. ౪౩

సంప్రైషః = విధిః; యోగః

నవమాధ్యాయము సమాప్తము

ఆంధ్రానువాదము : డా॥ ఈశ్వర వరాహ నరసింహం 22-12-67

నిరుక్తము

దశమాధ్యాయము

దైవత కాండ

అథాతో మధ్యస్థనా దేవతాః - తాసాం వాయుః ప్రథమాగామీ భవతి। వాయుర్వేతేర్వేతేర్వా స్యాద్ గతికర్మణః। ఏతేరితి స్థౌలాష్ఠీవిరనర్థకో వకారః। తస్యైషా భవతి ॥ ౧

తెలుఁగు:- పృథివీస్థానీయ దేవతల గూర్చి చెప్పి, యిప్పుడు, మధ్యస్థానమున నున్న దేవతలను తెలియజేయుటకు ప్రారంభించుచున్నాడు. అందులో, వాయువు మొదటిదగును (వర్షమునకు ముఖ్యహేతువగుట వలన)

౧. వాయు, వా(అ.ప.); వా గతి అర్థమిచ్చువీ (అ.ప.) అని స్థౌలాష్ఠీ (వీ అని అభిప్రాయపడెను); యీ పక్షమున వ పూర్వమనర్థకమగును; ఏతి = సదా చరించుచుండును, ఆయుః = వాయుః ౧

"వాయవా యాహి దర్శతేమే సోమా అరఙ్కృతాః। తేషాం పాహి శ్రుధీ హవమ్॥"
౧-౨-౧

వాయవాయాహి దర్శనీయేమే సోమా అరంకృతా అలంకృతాస్తేషాం పిబ శ్రుణు నో హ్వానమితి। కమన్యం మధ్యమాదేవమవక్ష్యత్। తస్యైషా భవతి ౨

తెలుఁగు :- ఓ వాయు, ఓ దర్శనీయ! రమ్ము, యిక్కడ సోమపానము సిద్ధ పఱచబడియున్నది, త్రాగుము, మా పిలుపు వినుము. (౧-౨-౧). మధ్యమ కన్న భిన్నమగు నితరమునకు గూడ అట్లు సోమపానము చేయుమని చెప్పబడును. దీనికి మఱియొక మంత్రమున్నది. ౨

"అసస్రాణాసః శవసానమచ్ఛేన్ద్రం సుచక్రే రథ్యాసో అశ్వాః। అభి శ్రవ ఋజ్యన్తో వహేయుర్నూ చిన్నువాయో ర్మృతం వి దస్యేత్ ॥ ౬-౩౭-౩

అసస్రువాం సోఽభిబలాయమాన మిన్ద్రం కల్యాణచక్రే రథే యోగాయ రథ్యా అశ్వా రథస్య వోఢార ఋజ్యన్త ఋజుగామినోఽన్నమభివహేయుర్నవం చ ధురాణం చః శ్రవ ఇత్యన్ననామ శ్రూయత ఇతి సతః। వాయోశ్చాస్య భక్షో యథా న విదస్యేదితి। ఇన్ద్రప్రధానేత్యేకే నైఘణ్టుకం వాయకర్మ। ఉభయ ప్రధానేత్యపరమ్॥ వరుణో వృణోతీతి సతః తస్యైషా భవతి ॥ 3

తెలుగు:- నిరంతరము చరించుచు, సూటిగ (తిన్నగ) చరించుచు, రథ మందు జోడైన, అశ్వములు, చక్కని చక్రములు గల రథము పై స్థితమైయున్న యింద్రునకు, క్రొత్తది, మఱియు పాంతదియైన అన్న (హవి) మును తీసుకొని పొమ్ము, దాని వలన వాయువునకు అమృత (సోమరస)ము ఘటిల్లదు. (౬-౩౭-౩). రథ్యాః = రథమును తీసుకొనిపోవు అశ్వము. ఋజ్యన్తః = తిన్నగ బోవునట్టిది. నూ చిత్ = క్రొత్త, పాంతకు నామము. శ్రవస్ = అన్నము, అట్లగుట వలన, వాయువునకు భక్షణము క్షీణించదు, అని కొందఱి యొక్క అభిప్రాయము. ఈ మంత్రము యింద్ర ప్రధానమని వాయువుయొక్క కర్మ యిందులో నైఘంటుకమైయున్నదని యొక మతము. రెండును ప్రధానము లేయని రెండవ పక్షము.

౨. వరుణ = ఆవరించును (ఆకాశమును) 3

'నీచీనబారం వరుణః కబన్ధం ప్ర ససర్జ రోదసీ అన్తరిక్షమ్। తేన విశ్వస్య భువనస్య రాజా యవం న వృష్టిర్వ్యునత్తి భూమ॥' ౫-౮౫-౩

నీచీనద్వారం వరుణః కబన్ధం మేఘమ్ । కవన ముదకం భవతి తదస్మిన్ధీయతే। ఉదకమపి కబన్ధముచ్యతే బన్ధిరని భృతత్వే కమనిభృతం చ ప్రసృజతి। ద్యావాపృథివ్యౌ చాన్తరిక్షం చ మహత్వేన। తేన సర్వస్య భువనస్య రాజా యవమివ వృష్టిర్వ్యునత్తి భూమిమ్। తస్యైషాఽపరా భవతి॥ ౪

తెలుగు:- వరుణుడు, మేఘమునకు క్రింది ద్వారమై ద్యులోక భూలోక అంతరిక్షముల యొక్క హితమునకై వదలును, యీ కర్మ వలన సర్వ భువన స్వామి (వరుణ) పొలమును తడుపు వాని వలె భూమిని చల్లగ జేయును. (౫-౮౫-౩) కబంధ = మేఘము; కవనము = ఉదకము, జలము యిందులో నుంచబడియుండుట వలన (కవన + ధా) జలమును కూడ కబంధమందురు. బన్ధ ధాతువు గుప్తార్థము కలది;

సుఖకారియు, గుప్తము కానిదియును (మేఘదర్శనము సుఖమిచ్చును, ఆవిరి గుప్తముగనుండును). దీనికి మఱియొక మంత్రమున్నది. పూర్వమంత్రములో వర్షకర్మ వరుణునకు జెప్పబడినది. కాని, యీ కర్మ సూర్యునికి గూడ కావచ్చునను కారణమువల్ల వరుణుడు మధ్యమస్థానీయుడను నిశ్చయము కాలేదు కాబట్టి వరుణుడు మాధ్యమిక దేవతయని చెప్పునట్టి మఱియొక మంత్రమును జూపును. ౪

'తమూ షు సమనా గిరా పితౄణాం చ మన్మభిః। నాభాకస్య ప్రశస్తిభిర్యః సిన్ధూనాముపోదయే సప్తస్వసా స మధ్యమో నభన్తామన్యకే సమే ॥ ౮-౪౧-౨

తం స్వభిష్టౌమి సమానయా గిరా గీత్యా స్తుత్యా పితౄణాం చ మననీ యైః స్తోమైర్నాభాకస్య ప్రశస్తిభిః। ఋషిర్నాభకో బభూవ। యః స్యన్దమానా నామాసామ పాముపోదయే సప్తస్వసారమేనమాహ వాగ్భిః స మధ్యమ ఇతి నిరుచ్యతేఽథైష ఏవ భవతి। నభన్తామన్యకే సమే। మా భూవన్నన్యకే సర్వే యే నో ద్విషన్తి దుర్ధియః పాపధియః పాపసంకల్పాః॥ రుద్రో రౌతీతి సతో రోరూయమాణో ద్రవతీతి వా రోదయతేర్వా। 'యదరుదత్తద్రుద్రస్య రుద్రత్వమ్' ఇతి కాఠకమ్। 'యదరోదీత్తద్రుద్రస్య రుద్రత్వమ్' ఇతి హారిద్రవికమ్। తస్యైషా భవతి ॥ ౫

తెలుగు :- ఆ వరుణునితో సమానవాణితో నేను, పితరులకు స్తోత్రముల వల్లను మఱియు నాభాక ప్రశంసలతో స్తుతి చేయుచున్నాను. జలములు (అంతరిక్షమందు) ప్రకటమైన పిదప యేడుగురు సోదరీమణులు కలదై మధ్యముగ నున్నది (దానికృపచేత) శత్రువులెవ్వరు నుండరు (నాశనమగుదురు) (౮-౪౧-౨)

గిరా = గీతి వలన (స్తుతి వలన) ఋషి నాభాకయయ్యెను. వరుణ సింధువ లలో మునిగియుండి యీ జలములు ఉదయములో ఏడుగురు సోదరీమణులు; వాణి = వాక్కు మధ్యమ స్థానీయమని చెప్పబడును. అంతరిక్షస్థ సప్తవిధవాణి.

(౩-) రుద్ర, (మేఘము) శబ్దము చేయుచున్నది, అట్లగుట చేత, లేదా, అతిశయ మైన శబ్దము చేయుచు పరుగెత్తును. లేదా, యేడ్చుట వలన, యేడ్పించుట వలన. దేని వలన రోదనమయ్యెనో అది రుద్ర యొక్క రుద్రత్వమని కఠ శాఖలో చెప్పెదరు. ౫
హారిద్రవ (మైత్రాయణీ శాఖా విశేషము.)

"ఇమా రుద్రాయ స్థిరధన్వనే గిర క్షిప్రేషవే దేవాయ స్వధాన్నే అషాళహాయ సహమానాయ వేధసే తిగ్మాయుధాయ భరతా శృణోతు నః॥" ౭-౪౬-౧

ఇమా రుద్రాయ దృఢధన్వనే గిరః క్షిప్రేషవే దేవాయాన్నవతేఽషాధాయాన్యై సహమానాయ విధాత్రే తిగ్మాయుధాయ భరత శృణోతు నస్తిగ్మం తేజతేరుత్సాహకర్మణ అయుధమాయోధనాత్। తస్యైషాపరా భవతి ॥ ౬

తెలుగు:- ఓ స్తోతలారా! దృఢమైన బాణము, శీఘ్రగమనము గల బాణములు, అన్నమును గలవాడు, క్షీణించువాడు (అణగునట్టివాడు) కాడు, ప్రతాపము జూపువాడు, విధానమొనరించు వాడు, వాడియైన శస్త్రములు గలవాడు నైన రుద్రదేవుని కొఱకు యీ స్తుతులను ధారణ చేయుడు. ఆ రుద్రుడు మా స్తుతులను వినునుగాక (౭-౪౬-౧). తిగ్మ=ఉత్సాహము అను అర్థమిచ్చు తిజ (భ్వా.ఆ.) ఆయుధ, అయోదనము వలన (దీనితో యుద్ధము జేయుదురు.) ౬

"యా తే దిద్యుదవసృష్టా దివస్పరి క్ష్మయా చరతి పరిసా వృణక్తు నః। సహస్రం తే స్వాపివాత భేషజా మా నస్తోకేషు తనయేషు రీరిషః॥" ౭-౪౬-౩

యా తే దిద్యుదవసృష్టా దివస్పరి దివోఽధి। దిద్యుద్ ద్యతేర్వా ద్యుతేర్వా। ద్యోతతేర్వా। క్ష్మయా చరతి। క్ష్మా పృథివీ। తస్యాం చరతి తయా చరతి విక్ష్మాపయన్తీ చరతీతి వా। పరివృణక్తు నః సా। సహస్రం తే స్వాప్తవచన భైషజ్యాని మా నస్త్వం పుత్రేషు చపౌత్రేషు చ రీరిషః తోకం తుద్యతేస్తనయం తనోతే। అగ్నిరపి రుద్ర ఉచ్యతే। తస్యైషా భవతి ॥ ౭

తెలుగు :- (ఓ రుద్ర) నీ శస్త్రమైన అశని, ద్యులోకము నుండి విడువబడి పృథివిపై పోవును, అది మమ్ములను విడిచిపెట్టుగాక, చక్కగా పొందునట్టి వచనము గల (అందఱు మన్నించునట్టి వచనము గల) వాడా, నీ సహస్ర ఓషధులను మా కొసగుము. మా పుత్రపౌత్రులకు హానికలుగకుండును గాక (౭-౪౬-౩) దిద్యుత్; దో, అవఖండనే (ది.ప.) లేదా, ద్యు (అ.ప.), లేదా, ద్యుత్ (భ్వా.అ.). అశని భూమిపైని పడును, లేదా, భూమితో చరించును, లేదా, హింస చేయుచు విచరించును. తోక = పుత్ర, తుద్ (తు.ఉ.) (జన్మ సమయమున మాతకు పీడగలుగజేయును). తనయ = మనుమడు, తన్ (త.ఉ.) విస్తరించును. అగ్ని కూడ రుద్ర శబ్దము చేత జెప్పబడును.

"జరా బోధ తద్వివిడ్ ఢి విశేవిశే యజ్ఞియాయ స్తోమం రుద్రాయ దృశీకమ్॥ ౧-౨౭-౧౦

జరా స్తుతిర్జరతేః స్తుతిః కర్మణస్తాం బోధ తయా బోధ యితరి తి వా తద్వివిడి తత్కురు మనుష్యస్య మనుష్యస్య యజనాయ స్తోమం రుద్రాయ దర్శనీయమ్॥

ఇన్ద్ర ఇరాం దృణాతీతి వేరాం దదాతీతి వేరాం దధాతీతి వేరాం దారయత ఇతి వేరాం ధారయత ఇతి వేన్దవే ద్రవతీతి వేన్దౌ రమత ఇతి వేన్ధే భూతానీతి వా। 'తద్యదేనం ప్రాణైః సమైన్ధంస్తదిన్ద్రస్యేన్ద్రత్వామితి' విజ్ఞాయతే ఇదం కరణాదిత్యాగ్రయణః। ఇదం దర్శనాది త్యౌపమన్యవః। ఇన్దతేర్వైశ్వర్యకర్మణ ఇన్దఞ్ఛత్రూణాం దారయితా వా ద్రావయితా వాదరయితా చ యజ్వనామ్। తస్యైషా భవతి॥

తెలుఁగు :- స్తుతి వలన మేల్కొనునట్టి అగ్నీ, ప్రతి మనుష్యుడు యజ్ఞ సంపాదన కొఱకు ఆ (యజన) స్థానమందు ప్రవేశించి భయంకర దేవతవగు నీ (యజమాని) దర్శనీయ(ఉత్తమ)మైన స్తోమము ఉచ్చరించును (౧-౨౭-౧౦)

జరా = స్తుతి; స్తుతి యర్థమిచ్చు జౄ (ధ్యా.ప.) ఆ స్తుతి నెఱుగునట్టి, లేక, స్తుతి వల్ల జయించునట్టి, తద్వివిడి = వానికి జేయుము.

(౪-) ఇన్ద్ర = అన్నమును పగులగొట్టును (బీజమును వర్షము చేత తడిపి పగులగొట్టి దాని అంకురమును పైకి వచ్చునట్లు జేయును) (ఇరా-ఇ), లేదా, అన్నమిచ్చును (ఇరా+దా) వర్షము కురిపించి. లేదా, (ఇరా+ధా) అన్నమును ధరించును, లేదా, అన్నమును పగులగొట్టును (ఇరా+దారి). లేదా, ఇరా, ధారణ చేయును (ఇరా+ధారి). లేదా, సోమ(పాన)మునకు ప్రవృత్తి గలవాడు. (ఇన్దు+ద్రు), లేదా, సోమపానములో ఆనందించును (ఇన్దు+రమ), లేదా, ప్రాణులను కాంతిమంతులుగ జేయును, అన్నమొసగి, ఇన్ధః=ఇన్ద్రః 'యే ది (యింద్రియము) ప్రాణముల వలన ప్రదీప్తమగునో అది యింద్రియమునకు యింద్రత్వమగును, అని తెలియబడుచున్నది (బ్రాహ్మణమందు) దీనికి యెంతో కొంత చేయుట చేత యింద్ర (ఇదం + కరః) - యితా ఆగ్రాయణుని అభిప్రాయము. లేదా, దీనిని చూచుట వలన (ఇదం + దర్శః) అని ఔపమన్యవ మతము. లేదా, ఐశ్వర్య అర్థమిచ్చు ఇంద్ర (ధ్యా.ప.). లేదా, ఐశ్వర్యవంతుడై శత్రువులను నష్టపఱచువాడు లేక పారదోలువాడు, లేక, యజ్ఞము జేసినవాడు, ఆదరణీయుడు. దీనికి మంత్రము-

"అదర్దరుత్సమసృజో వి ఖాని త్వమర్ణవాన్బద్బధానాఁ అరమ్ణాః।
మహాన్తమిన్ద్ర పర్వతం వి యద్వః సృజో వి ధారా అవ దానవం హన్॥ ౨-౩౨-౧

అదృణా ఉత్సమ్। ఉత్స ఉత్సరణాద్వోత్సదనాద్వోత్స్యన్దనాద్వోనత్తేర్వా। వ్యసృజతోఽస్య ఖాని। త్వమర్ణవానర్ణస్వత ఏతాన్మాధ్యమికాన్త్సంస్త్యా యాన్బాబధ్యమానా నరమ్ణాః। రమ్ణాతిః సంయమనకర్మా విసర్జన కర్మా వా। మహాన్తమిన్ద్ర పర్వతం మేఘం

యద్ వృవృణోర్వ్యసృజోఽస్య ధారా అవహన్నేనం దావం దానకర్మాణమ్। తస్యైషాపరా భవతి ॥ ౯

తెలుంగు :- ఓ యింద్ర! నీవు మేఘమును పగులగొట్టితివి, రంధ్రము జేసితివి, మఱియు, (జలభారము వలన) పీడింపబడుచున్న మేఘము నుండి జలము ప్రవహింపజేసితివి, నీవు గొప్ప మేఘమును విప్పినప్పుడు ధారలు ప్రవహింప జేసితివి, మఱియు, మేఘమును చంపి క్రింద పడవేసితివి. (౨-౩౨-౧) ఉత్సః = పైకి పోవుట వలన, లేదా, మీద నివసించుట వలన, లేదా, పైని ప్రవహించుట వలన, లేదా తడుపుట వలన (ఉన్దీ క్లేదనే). నీవు జలమునకు స్వామివి, యీ మాధ్యమిక జలసంఘాతములను (జలము యొక్క భారము వలన) పీడితమైనట్టి. అరమ్ణాః, రమ్ణాతి, సంయమ అర్థమును గాని ప్రవహించు అర్థము గాని కలది. పర్వత=మేఘము. దానవ=దాత. ౯

"యో జాత ఏవ ప్రథమో మనస్వాన్దేవో దేవాన్క్రతునా పర్యభూషత। యస్య శుష్మాద్రోదసీ అభ్యసేతాం నృమ్ణస్య మహనా స జనాస ఇన్ద్ర ॥ ౨-౧౨-౧

యో జాయమాన ఏవ ప్రథమో మనస్వీ దేవో దేవాన్ క్రన్తునా కర్మణా పర్యభవత్పర్యగృహణాత్పర్యరక్షదత్య క్రామదితి వా। యస్య బలాద్ ద్యావా పృథివ్యా వప్యబి భీతాం నృమ్ణస్య మహ్నా బలస్య మహత్వేన స జనాస ఇన్ద్ర ఇత్యృషేర్దృష్టార్థస్య ప్రీతిర్భవత్యాఖ్యానసం యుక్తా। పర్జన్యస్తృపేరాద్యన్తవిపరీతస్య తర్పయితా జన్యః, పరో జేతా వా, పరో జనయితా వా, ప్రార్జయితా వారసానామ్। తస్యైషా భవతి ॥ ౧౦

తెలుంగు :- ప్రకటమైనను ముఖ్యమై గొప్ప మనస్సు గల దేవతలై తమ కర్మల చేత, యితర దేవతలను ఆటంకపఱచుదురు (ఉల్లంఘున); వారి బలము చేత ద్యులోకము భూలోకము కంపించును, తమ బలము యొక్క మహిమ వలన, ఓ జనులారా! అట్టివాడు యింద్రుడై యున్నాడు. (౨-౧౨-౧) క్రతునా = కర్మల వలన; పర్యభూషత్ = ఆటంకము చేసి, స్వీకరించి, రక్షించును, లేదా ఉల్లంఘునమగును. నృమ్ణస్య మహ్నా = బలమహత్త్వ యుక్తము. ఆ విషయమున ఋషి దేనిని చూచెనో దానికి ప్రీతియగును, దానితో యితిహాసయుక్తమైన యెడల.

(౫-) పర్జన్యః-ఆది అంతములు విపరీతమై (తార్మారు) తృప్ (ది.ప.); తృప్తి జేయువాడు, మఱియు, లోక హితకారి (తర్ప్, ఆద్యంతముల విపరీతము = పర్త్ + జన్య = పర్జన్య). లేదా, శ్రేష్ఠమైన జయము కలయట్టి (పర+జయనః), లేదా, శ్రేష్ఠము (పర+జన+యితా), లేదా, రసములను సంపాదించునట్టి (ప్రార్జయనః) ౧౦

"వి వృక్షాన్హన్త్యుత హన్తి రక్షసో విశ్వం బిభాయ భువనం మహావధాత్। ఉతానాగా ఈషతే వృష్ణ్యావతో యత్పర్జన్యః స్తనయన్హన్తి దుష్కృతః॥" ౫-౮౩-౨

విహన్తి వృక్షాన్విహన్తి చ రక్షాంసి సర్వాణి చాస్మాద్భూతాని బిభ్యతి మహావధాన్మహాన్హ్యస్య వధః, అప్యనపరాధో భీతః పలాయతే వర్షకర్మవతో యత్పర్జన్యః స్తనయన్హన్తి దుష్కృతః పాపకృతః॥ బృహస్పతిర్బృహతః పాతా వా పాలయితా వా తస్యైషా భవతి ॥ ౧౧

తెలుగు :- వృక్షములను నష్టము చేయును, రాక్షసులను నష్టము చేయును. యీ గొప్ప హంతకుని (పర్జన్య) వలన సర్వ జగత్తు భయపడును. ఈ వర్షము నిచ్చు పర్జన్యునినుండి నిరపరాధులు గూడ పరుగెత్తి పారిపోవుదురు, పర్జన్య గర్జన వలన పాపులు మరణింతురు (౫-౮౩-౨). వృష్ణ్యావతః = వర్షకర్మ చేయునట్టిది. (౬-) బృహస్పతిః=గొప్పగా రక్షించునట్టిది.

"అశ్నాపినద్ధం మధు పర్యపశ్యన్మత్స్యం న దీన ఉదని క్షియన్తమ్ । నిష్టజ్జభార చమసం న వృక్షాద్బృహస్పతిర్విరవేణా వికృత్య॥" ౧౦-౬౮-౮

అశనవతా మేఘేనాపినద్ధం మధు పర్యపశ్యన్మత్స్యమివ దీన ఉదకే నివసన్తమ్ । నిర్జహార తచ్చమసమివ వృక్షాత్ । చమసః కస్మాచ్చమన్త్యస్మిన్నితి। బృహస్పతిర్విరవేణ శబ్దేన వికృత్య॥ బ్రహ్మణస్పతి ర్బ్రహ్మణః పాతావా పాలయితా వా। తస్యైషా భవతి ॥ ౧౨

తెలుగు :- మేఘము చేత కప్పబడియున్న జలమును బృహస్పతి చూచెను, క్షీణ జలమున నివసించుచున్న మత్స్యమును ఒకడు చూచినట్లు, మఱియు, గొప్ప గర్జనతో అల్లకల్లోలము చేసి దానిని మేఘము నుండి పైకి తీసెను, వృక్షము నుండి చమసను తీసినట్లు (౧౦-౬౮-౮). చమస = సోమపానపాత్ర. విరవేణ = శబ్దము చేత.

(౭-) బ్రహ్మణస్పతి=బ్రహ్మ (అన్న, మంత్రముల)కు రక్షకుడు. ౧౨

"అశ్మాస్యమవతం బ్రహ్మణస్పతిర్మధుధారమభి యమోజసాతృణత్। తమేవ విశ్వం పపిరే స్వర్దృశో బహు సాకం సిసి చురుత్సముద్రిణమ్॥" ౨-౨౪-౪

అశనవన్తమాస్యన్దనవన్తమవాతితం బ్రహ్మణస్పతిర్మధుధారమభి యమోజసా బలేనాభ్యతృణత్తమేవ సర్వే పిబన్తి రశ్మయః సూర్యదృశో బహ్వేనం సహ సిఞ్చన్త్యుత్స ముద్రిణముదక వన్తమ్ ॥ ౧౩

తెలుగు :- వ్యాపించియున్నట్టి, తడుపునట్టి, మధుధారలు గలయట్టి క్రిందకు దిగునట్టి మేఘమును బ్రహ్మణస్పతి బలముతో ముక్కలు జేసెను, సూర్య సమానముగనగుపడు కిరణము త్రాగెను. (వర్షర్తువులో) కలిసి, జలము కలది ఆ మేఘమును తడుపును. (౨-౨౪-౪). అశ్మ = వ్యాపించునట్టిది (ముఖము తడుపునట్టిది). ఉద్రిణం = ఉదకముగల. ౧౩

క్షేత్రస్య పతిః క్షేత్రం క్షియతేర్నివాసకర్మణస్తస్య పా తా వా పాలయితా వా। తస్యైషా భవతి ॥ ౧౪

(౮-) క్షేత్రస్యపతిః, క్షేత్ర, నివాస అర్థమిచ్చు క్షి (ను.ప.) దీనికి రక్షకుడు.

"క్షేత్రస్య పతినా వయ హితనేవ జయామసి। గామశ్వం పోషయిత్వా స నో మృళాతీదృశే॥" ౪-౫౭-౧

క్షేత్రస్యపతినా వయం సుహితేనేవ జయామో గామశ్వం పుష్టం పోషయిత్ర చాహరేతి। సనో మృళాతీదృశే బలేన వా ధనేన వా। మృళాతిర్దానకర్మా। తస్యేషాపరా భవతి ॥ ౧౫

తెలుగు :- గొప్పహితము జేయువానికి వలె క్షేత్రపతితో మేము విజయము పొందుదుము. వాడు మా కొఱకు పుష్టికరమైన గోవులు, అశ్వములాది ధనమును తెచ్చును, దాని వలన మేము సుఖపడుదుము బలము వలన గాని ధనము వలనగాని (౪-౫౭-౧). మృళతి = దానము, లేక, పూజ, అర్థమిచ్చును. ౧౫

"క్షేత్రస్య పతే మధుమన్తమూర్మిం ధనురివ పయో అస్మాసు దుక్ష్వ। మధుశ్చుతం ఘృతమివ సుపూతమృతస్య నః పతయో మృళయన్తు॥ ౪-౪౭-౨

క్షేత్రస్య పతే మధుమన్తమూర్మిం ధేనురివ పయోఽస్మాసు ధుక్ష్వేతి మధుశ్చుతం ఘృతమివోదకం సుపూతమృతస్య నః పాతారో వా పాలయితారో వా మృళయన్తు। మృళయతిరుపదయాకర్మా పూజాకర్మా వా॥ తద్యత్సమాన్యామృచి సమానాభివ్యాహారం భవతి తజ్జామి భవతీత్యేకమ్। మధు మన్తం మధుశ్చుతామితి యథా॥ యదేవ సమానే పాదే సమానాభివ్యాహారం భవతి తజ్జామి భవతీత్యపరమ్। హిరణ్యరూపః స హిరణ్యసందృగితి యథా॥ యథా కథా చ విశేషోఽజామి భవతీత్యపరమ్। "మణ్డూకా ఇవోదకాన్మణ్డూకా ఉదకాదివ"। ఇతి యథా ॥ వాస్తోష్పతిర్వాస్తువసతేర్నివాకర్మణస్తస్య పాతావా పాలయితా వా। తస్యైషా భవతి॥ ౧౬

తెలుంగు:- ఓ క్షేత్రపతీ! గోవు యెట్లు పాలను ఇచ్చునో, ఆ ప్రకారము మధురమైన జల సంఘాతమును మా వైపు ప్రవహింపజేయుము, దీని వలన, మధువు కారుచుండును, ఘృతమునకు వలె బాగా పూయబడును, ఋత (యజ్ఞము, లేక, జలము)మును రక్షించు దేవత మమ్ములను రక్షించుగాక (లేదా, మమ్మాదరించును)(౪-౫౭-౨). మృళయతి = రక్ష పూజ.

ఈ మంత్రములో పునరుక్తి విచారణ చేయబడును. ఒకే మంత్రములో నొక్క పాదమున సమానార్థకపదములున్నప్పుడది పునరుక్తియగును, యెట్లన, **'మధుమన్తం', 'మధుశ్చుతం'** అని యీ మంత్రములో ప్రయోగింపబడెను; యేలయన, మధుమన్తం మధుశ్చుతం యేకార్థపదాంతరములు-అని యొక మతము. రెండవ మతమేమన, సమానపాదమందు సమానార్థమున్నచో నది పునరుక్తియగును-**'హిరణ్యరూపః సహిరణ్య సందృక్'** (౨-౩౫-౧౦). మఱియొక మతమేమన, యిసుమంతైనను విశేషమున్నచో నక్కడ పునరుక్తి కాకుండును- **'మండూకా ఇవోదకాన్మండూకా ఉదకాదివ'** (౧౦-౧౬౬-౫).

(౯-) వాస్తోష్పతిః = వాస్తు, నివాస అర్థము గల వస(భ్వా.ప.) నివాసమును రక్షించునట్టివాడు. ౧౬

"అమీవహా వాస్తోష్పతే విశ్వా రూపాణ్యావిశన్। సఖా సుశేవ ఏధి నః॥"
౭-౫౫-౧

అభ్యమనహా వాస్తోష్పతే సర్వాణి రూపాణ్యావిశన్సఖా నః సుసుఖో భవ। శేవ ఇతి సుఖనామ శిష్యతేర్వకారో నామకరణోఽన్తస్థాన్తరోపలిఙ్గీ విభాషితగుణః శివమిత్యప్యస్య భవతి। యద్యద్రూపం కామయతే తత్తద్ దేవతా భవతి। "రూపం రూపం మఘవా బోభవీతి।" ఇత్యపి నిగమో భవతి॥ వాచస్పతిర్వాచః పాతావా ౧౭
పాలయితా వా। తస్యైషా భవతి॥

తెలుంగు :- ఓ వాస్తోష్పతి (గృహ యజమాని) సర్వరూపములందు ఆవేశించి రోగనాశకుడవగుదువు, మఱియు, ఉత్తమ సుఖకారియై మాకు మిత్రుడ వగుము. (౭-౫౫-౧) శేవ = సుఖమునకు పేరు, శిష్ (ది.ప.); వ ప్రత్యక్షమై ఆ ధాతువునకంతమందున్న ష్ యొక్క స్థానమున వచ్చును, (శిష్ + వ = శివ) వికల్పమై గుణమగును (గుణమై శేవ) గుణము కాకయే శివ కూడ దీనికే యగును. ఏయే రూపములను కోరుదురో ఆయా రూపదేవతలగును; **'ధనవంతుడు (యింద్ర)**

ప్రతిరూపము (ఒక్కొక్క రూపమే) మఱల మఱల పొందుచుండును.' (౩-౫౩-౮)
యిదియు నిగమమగును.

(౧౦-) వాచస్పతిః=వాణీ రక్షక.

౧౭

"పునరేహి వాచస్పతే దేవేన మనసా సహ। వసోష్పతే నిరామయ్యేమయ్యేవ తన్వం మమ"॥ ఇతి సా నిగదవ్యాఖ్యాతా॥ (అథర్వ ౧-౧-౨)

అపాం నపాత్తనూనప్త్రా వ్యాఖ్యాతః। తస్యైషా భవతి ॥

౧౮

తెలుఁగు :- ఓ వాచస్పతీ! మఱల మనస్సు దేవునితో రమ్ము, ఓ ధనస్వామీ, నన్ను నిరంతరము ఆనందయుక్తునిగ జేయుము, నాయందే నా శరీరముండు గాక (వికార రహితమగుగాక) (అథర్వ ౧-౧-౨)

(౧౧-) అపాం నపాత్, తనూనపాత్‌తో(౮-౫)లో వ్యాఖ్యానమయ్యెను. (అపాంనపాత్ = జలములకు కొడుకు; జలముల నుండి ఆదిత్య, ఆదిత్య నుండి మధ్యమ - యీ ప్రకారము మధ్యమ జలములకు కొడుకు- (దుర్గాచార్యులు) ౧౮

"యో అనిధ్మో దీదయదప్స్వన్తర్యం విప్రాస ఈళతే అధ్వరేషు । అపాం నపాన్మధుమతీరపో దా యాభిరిన్ద్రో వావృధే వీర్యాయ॥" ౧౦-౩౦-౪

యోఽనిధ్మో దీదయద్ దీప్యసేఽభ్యన్తరమప్సు యం మేధావినః స్తువన్తి యజ్ఞేషు సోఽపాం నపాన్మధుమతీరపో దేహ్యభిషవాయ యాభిరిన్ద్రో వర్ధతే వీర్యాయ వీరకర్మణే॥ యమో యచ్ఛతీతి సతః । తస్యైషా భవతి ॥ ౧౯

తెలుఁగు :- ఇంధనము లేకయే జలములలో ప్రకాశించును, దీనిని యజ్ఞమున బుద్ధిమంతులు స్తుతింతురు. కావున, ఓ అపాంనపాత్! మధురరసమైన జలము మాకిమ్ము. దీనివల్లన యింద్రుడు వీరకర్మలు చేయుటకు వృద్ధి నొందును (౧౦-౩౦-౪) దీదయత్ = ప్రకాశించును. వీర్యాయ = వీర కర్మలకై.

(౧౨-) యమ=నియమమందుంచును (అందఱను) ౧౯

"పరేయివాంసం ప్రవతో మహీరను బహుభ్యః పన్థామనుపస్పశానమ్। వైవస్వతం సఙ్గమనం జనానాం యమం రాజానం హవిషా దువస్య ॥" ౧౦-౧౪-౧

పరేయివాంసం పర్యాగతవన్తం ప్రవత ఉద్వతో నివత ఇత్యవతిర్గతికర్మా, బహుభ్యో పన్థానమనుపస్పాశయమానమ్ వైవస్వతం సఙ్గమనం జనానాం యమం రాజానం

హవిషా దువస్యేతి। దువస్యతీ రాధ్నోతికర్మా॥ అగ్నిరపి యమ ఉచ్యతే। తమేతా ఋచోఽనుప్రవదన్తి ॥
౨౦

తెలుఁగు :- ఎవడు సర్వశ్రేష్ఠులను సర్వభూమిని చుట్టియున్నాడో (అతిక్రమించి యున్నాడో) అందుకు నెవడు మార్గమును చూపించుచున్నాడో, యెవని (వద్దకు) సమీపమున అందరు చేరుదురో అట్టి ఆ వైవస్వత (సూర్య పుత్ర) యమరాజును హవితో సేవింపుడు (౧౦-౧౪-౧) పరేయివాంసం = ఆవరించియున్నట్టి. ప్రవతః-ఉద్వతః, నివతః వలె ఉపసర్గ వల్ల వత్ ప్రత్యయము. లేదా, అవ (భ్వా.ప.) = గతి అర్థము గల దాని చేత ప్రపూర్వక ప్రవతః అగును. ద్యువస్యతి = శేవ అను అర్థము గలది. అగ్ని కూడ యమ అని చెప్పెదరు.
౨౦

"సేనేవ సృష్టామం దధాత్యస్తుర్న దిద్యుత్ వేషప్రతీకా"। "యమే హ జాతో యమో జనిత్వం జారః కనీనాం పతిర్జనీనామ్"॥

"తం వశ్చరాధా వయం వసత్యాస్తం న గావో నక్షన్త ఇద్ధమ్ ఇతి ద్విపదా॥"
౧-౬౬-౭-౯

ఇతి ద్విపదాః। సేనేవ సృష్టా భయం వా బలం వా దధాత్యస్తురివ దిద్యుత్త్వేషప్రతీకా భయప్రతీకా బలప్రతీకా యశః ప్రతీకా మహాప్రతీకా దీప్తప్రతీకా వా॥ "యమో హ జాతః, ఇన్ద్రేణ సహ సఙ్గతః 'యమావిహేహమాతరా' ఇత్యపి నిగమో భవతి॥ యమ ఇవ జాతోయమో జనిష్యమాణో జారః కనీనాం జరయితా కన్యానాం ప్రతిర్జనీనాం పాలయితా జాయానామ్। తత్ప్రధానా హి యజ్ఞ సంయోగేన భవన్తి। "తృతీయోఅగ్నిష్టే పతిః" ఇత్యపి నిగమో భవతి॥ తం వశ్చరాధా చరన్త్యా పశ్వాహుత్యా వసత్యా చ నివసన్త్యౌషధాహుత్యాస్తం యథా గావ ఆప్నువన్తి తథాప్నుయామేద్ధం సమృద్ధం భోగైః॥ మిత్రః ప్రమీతేస్త్రాయతేః సమ్మిన్వానో ద్రవతీతి వామేద యతేర్వా తస్యైషా భవతి ॥
౨౧

తెలుఁగు :- (సేనాని చేత) ప్రేరేపింపబడిన సేన వలె (యీ అగ్ని) భయము గొల్పుచున్నది (శత్రువులకు) (లేదా బలమునిచ్చును). పారవేసిన వాని యొక్క ప్రకాశించు ముఖము గల వజ్రము వలె (భయమిచ్చును). (౭). యమ (ఆహుతులకు నియంతయగు అగ్ని) ఉత్పన్నమైన సర్వమునకును, యమ (అగ్ని) ఉత్పన్నమగునది. (అగ్ని యధీనమున సర్వ ఉత్పత్తియున్నది). కన్యలకు జీర్ణము చేయువాడు(వివాహ సమయమున అగ్నియందు లాజ హోమాదులు చేయుట చేత కన్యకు కన్యాత్వ

నివృత్తియగును మఱియు వివాహితులకు పాలకుడు (సర్వ గృహ్యశ్రౌత కర్మ అగ్ని యొక్క అధీనము నుండుట వల్లను). ౮. ఆ ప్రదీప్తమగు దానికి మేము జంగమ స్థావర ఆహుతుల వలన వ్యాప్తమగుదుము. పశువుల గృహము వలె. ౯. (౧-౬౬-౭-౮). రెండు రెండు పాదములకు (మూడు) మంత్రములు అగును.

త్విషప్రతీకా = భయానక ముఖము గల; బలమైన ముఖము గల, యశో ముఖ లేక గొప్ప ముఖము గల, లేక, ప్రకాశించునట్టి ముఖము గల; (యమోహాజాతః) ఇద్దరు పుత్పన్నమైరి- ఇంద్రునితో సంగతమై ఉత్పన్నము. అట్లు, నిగమమున్నది- 'ఓ యింద్రాగ్నీ! మీరిద్దరు జత (సోదరు లగుదురు), సర్వత్ర మీ తల్లి అదితియైయున్నది. (౬-౫౯-౨) జతయగుట చేత అగ్నిని యమ అని అనియెదరు, జతగా ఉత్పన్నమయ్యెను, జతగా ఉత్పన్నమగును. జారః కనీనాం = కన్యకలను జీర్ణము జేయును (కన్యత్వము పోవునట్లు చేయును. సతిర్జనీనాం = పాలకుడగును, స్త్రీలకు, యేలయన, యజ్ఞ సంబంధమున స్త్రీలకు అగ్ని ప్రధానమగును. నిగమము గూడనున్నది- **'తృతీయో అగ్నిష్టే పతిః'** (౧౦-౮౫-౪౦). **'తం వశ్చరాథా'** = చరాథా చరించు చుండుట వలన = పశు ఆహుతి వలన. వసత్యా = నివసించుట వలన = ఓషధుల ఆహుతి వలన. గృహమునకు గోవులు ప్రాప్తమైనట్లు ప్రాప్తమగుగాక. ఇంద్ర=ప్రదీప్త, భోగముల వలన.

(౧౩-) మిత్రః = మరణము నుండి కాపాడును (మీ, ది.ఆ.+త్ర, భ్వా.ప.) లేదా, నాలుగు వైపుల నుండి వంగి ప్రవహించును జలము ద్వారా, అంతరిక్ష మందు ౨౦
(మి+ద్రు), లేదా, మేదయతి (అన్నిటిని జలముతో స్నిగ్ధము జేయును).

"మిత్రో జనాన్యాతయతి బ్రువాణో మిత్రో దాధార పృథివీముత ద్యామ్। మిత్రః కృష్టీరనిమిషాభి చష్టే మిత్రాయ హవ్యం ఘృతవజ్జుహోత ॥" ౩-౫౯-౧

మిత్రో జనానాయాతయతి బ్రువాణః శబ్దం కుర్వన్మిత్ర ఏవ దారయతి పృథివీం చదివం చ। మిత్రః కృష్టీరనిమిషన్నభివిపశ్యతీతి ॥ కృష్టయ ఇతి మనుష్యనామ కర్మవన్తో భవన్తి వికృష్టదేహా వా। మిత్రాయ హవ్యం ఘృతవజ్జుహోతేతి వ్యాఖ్యాతమ్। జుహో తిర్దానకర్మా। కః కమనో వా క్రమణోవా సుఖోవా। తస్యైషా భవతి ॥ ౨౧

తెలుఁగు:- మిత్ర (మేఘము ద్వారా) శబ్దము జేయుచు లోకులను కార్య ప్రవృత్తులుగ జేయును, ద్యులోక భూలోకముల ధారణ జేయును, రెప్పవాల్చకుండ (అనగా, నిరంతరము అనుగ్రహదృష్టితో) మనుష్యులను చూచును; మిత్రునికి ఘృతయుక్త

హవ్యమును హోమము జేయును (౩-౫౮-౧). కృష్టయః = కర్మచేయు మనుష్యులగుదురు, లేదా, విస్తృతమగు శరీరము కలిగినట్టి.

(౧౪-) కః = ప్రియము, క్రమణ, లేక సుఖముగల యట్టి (సుఖ స్వరూపము)

౨౨

"హిరణ్యగర్భః సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతి రేక ఆసీత్। స దాధార పృథివీం ద్యాముతేమాం కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ॥" ౧౦-౧౨౧-౧

హిరణ్య గర్భో హిరణ్మయో గర్భో హిరణ్మయో గర్భోఽస్యేతి వా। గర్భోగృభేర్గృణాత్యర్థే గిరత్యనర్థానితి వా। యదా హి స్త్రీ గుణాన్గృహ్ణాతి గుణాశ్చాస్యా గృహ్యన్తేఽథ గర్భో భవతి। సమభవదగ్రే భూతస్య జాతః పతిరేకో బభూవ। సధారయతి పృథివీం చదివం చ। కస్మైదేవాయ హవిషా విధేమేతి వ్యాఖ్యాతమ్। విధతిర్దానకర్మా। సరస్వాన్వ్యాఖ్యాతః। తస్యైషా భవతి॥ ౨౩

తెలుగు :- హిరణ్య గర్భ మొదట ప్రకటమయ్యెను, ప్రకటమై సర్వభూతములకు పతి (రక్షక) మయ్యెను, అంతరిక్షమును, ద్యు భూలోకములను ధారణ చేయును; ఆ సుఖ స్వరూప దేవునికి మేము హవి యిచ్చెదము (౧౦-౧౨౧-౧). హిరణ్యగర్భ = బంగారు గర్భ = విజ్ఞానమయ గర్భ, లేక, బంగారు వన్నె గర్భ. గర్భ = గృభ్ = స్తుతి అర్థము గలదగును. (గర్భ, స్తుతికి యోగ్యమగును) లేదా, అనర్థములను మ్రింగును (నాశనము జేయును). స్త్రీ(=స్త్రీ యొక్క రక్తము) గుణములను (వీర్యము) గ్రహించును, అప్పుడు, స్త్రీ యొక్క రక్తము గ్రహింపగలుగును (వీర్యముతో), గర్భమగును. విధతి =దానము (౧౫-)సరస్వాన్ (సరస్వతీ శబ్దముతో వ్యాఖ్యాతమయ్యెను.॥

"యే తే సరస్వన్నూర్మయో మధుమన్తో ఘృతశ్చుతః। తేభిర్నోఽవితా భవ"॥
॥౭-౯౬-౫॥ ॥ ౨౪ ॥

ఇతి సా నిగదవ్యాఖ్యాతా ॥

తెలుగు :- ఓ సరస్వన్! నీ తరంగ (మేఘ) మధుమన్త (మధుర జలము గల) జలమును ప్రవహింపజేయుదువు, దీనివలన, మాకు రక్షకుడవగుదువు (౭-౯౬-౫)

౨౪

౨౫

విశ్వకర్మా సర్వస్యకర్తా। తస్యైషా భవతి

(౧౬-)విశ్వకర్మా = సర్వము జేయువాడు. దీనికి మంత్రమున్నది. ౨౫

"విశ్వకర్మా విమనా ఆద్విహాయా ధాతా విధాతా పరమోత సన్దృక్। తేషామిష్టాని సమిషా మదన్తి యత్రా సప్తఋషీన్పర ఏకమాహుః॥" ౧౦-౮౨-౨

విశ్వకర్మా విభూతమనా వ్యాప్తా ధాతాచ విధాతా చ పరమశ్చ సన్ద్రష్టా భూతానాం। తేషామిష్టాని వా కాన్తాని వా క్రాన్తాని వా గతాని వా మతాని వా నతాని వాద్భిః సహ సమ్మోదన్తే యత్రైతాని సప్తఋషీణాని జ్యోతీంషి తేభ్యః పర ఆదిత్యస్తాన్యేతాస్మిన్నేకం భవన్తీత్యధిదైవతమ్॥ అథాధ్యాత్మం విశ్వకర్మా విభూతమనా వ్యాప్తా ధాతచ విధాతా చ పరమశ్చ సన్దర్శయితేన్ద్రి యాణామేషా మిష్టని వా కాన్తాని వా క్రాన్తాని వా గతాని వా మతాని వా నతాని వాన్నేన సహ సమ్మోదన్తే యత్రేమాని సప్తఋషీణానీన్ద్రియాణ్యేభ్యః పర ఆత్మా తాన్యేతస్మిన్నేకం భవన్తీత్యాత్మగతిమా చష్టే। తత్రేతిహాసమా చక్షతేవిశ్వకర్మ భౌవనః సర్వమేధే సర్వాణి భూతాని జుహవాఞ్చకార స ఆత్మానమప్యన్తతో జుహువాఞ్చకార। తదభివాదిన్యేషర్గ్భవతి। య ఇమా విశ్వా భువనాని జుహ్వాదితి। తస్యోత్త రా భూయసే నిర్వచనాయ॥ ౨౬

తెలుంగు:- సర్వమునకు కర్త, గొప్ప మనస్సు కలవాడు, ఉత్పన్నము జేయువాడు, విధాతా (జీవనదాత, లేక, విధానము జేయువాడు). శ్రేష్ఠుడు, సర్వమును చూచువాడు (ఆదిత్యుడు, లేక పరమాత్మ) యై యున్నాడు. అతని యిష్టము (కార్యము) జలము వలన కాని అన్నము వలన కాని ఫలించి పుష్టించును. సప్తఋషుల (కిరణములు, లేక, యింద్రియములు) కు పైని ఒక దానిని (ఆదిత్య, లేక, ఆత్మ) చూపుదురు (౧౦-౮౨-౨). అధిదైవత అధ్యాత్మ భేదము వలన యీ మంత్రమునకు రెండర్థములు చెప్పవచ్చును. అధిదైవతార్థము- సర్వమునకు కర్త, గొప్పమనస్సు కలవాడు, వ్యాపించువాడు, ఉత్పన్నము చేయువాడు, జీవనమిచ్చువాడు, ఉత్తముడు, సర్వభూతములను చూచువాడు, అతనికి, యిష్ట = ప్రియమైన లేక, ప్రాప్తము, లేక, అభిమతము, లేదా, వంగియున్న (కార్య) జలములతో ఫలించి పుష్టించును. అక్కడ, సప్తఋషులు = ప్రకాశించు కిరణములపై ఆదిత్యుడున్నాడు.

అధ్యాత్మ : సర్వమునకు కర్త; గొప్ప మనస్సు కలవాడు, ఉత్కృష్టుడు, యింద్రియములను చూచువాడు, అన్నముతో తృప్తిబొందును, యిక్కడ సప్తఋషులు=యింద్రియములు, వీటిపైని ఆత్మా. ఆత్మయొక్క గతి యీ ప్రకారము చెప్పబడెను. దీనికి యితిహాస మున్నది- భౌవన విశ్వకర్మ సర్వమేధ యజ్ఞమున సర్వభూతములను హోమము చేసెను, అంతమున తను కూడ హోమమయ్యెను. ఈ విషయము దెల్పునట్టి మంత్రమున్నది (౧౦-౮౧-౧). దీని తరువాత మంత్రము అధిక తర స్పష్టముగనుండుట చేత దానిని ఉదహరించుచున్నాడు. ౨౭

వివరణ : భౌవన = భువన పుత్ర (దుర్గాచార్య) ఇక్కడ సూక్త మంత్రముల ప్రకారము, తన శిల్ప కౌశలము ద్వారా భువనము వలన ప్రకటమైనది. విశ్వకర్మా పరమాత్మయని స్పష్టముగనున్నది. శతపథ బ్రాహ్మణమున నీ విషయము స్పష్టముగనున్నది. 'స్వయంభువుడైన బ్రహ్మ యిత్యాది. సర్వమేధము, పరమాత్మ సర్వమునందున్న స్థితి, సర్వము పరమాత్మ యందున్న స్థితియు బోధించును.

"విశ్వకర్మన్హవిషా వావృధానః స్వయం యజస్వ పృథివీముత ద్యామ్। ముహ్యన్త్వన్యే అభితో జనాస ఇహాస్మాకం మఘవా సూరిరస్తు ॥" ౧౦-౮౧-౬

విశ్వకర్మన్హవిషా వర్ధయమానః స్వయం యజస్వ పృథివీం చ దివం చ ముహ్యన్త్వన్యే అభితో జనాః సపత్నా ఇహాస్మాకం మఘవా సూరిరస్తు ప్రజ్ఞాతా॥ తారస్త్వష్ట్రా వ్యాఖ్యాతః॥ తీర్ణేఽన్తరిక్షే క్షియతి తూర్ణమర్థం రక్షత్యశ్నోతేర్వా ॥తస్యైషా భవతి ॥ ౨౬

తెలుఁగు :- ఓ విశ్వకర్మ! హవి వలన వృద్ధిజెందుచున్న నీవు స్వయముగా పృథివీ ద్యులోకములను యజనము జేయుము. నాలుగు దిక్కులనున్న అన్యజనులు (నీ, ఉపాసనా పరాఙ్ముఖులు) చకితులగుదురు. ధనవంతుడు, ప్రజ్ఞావంతుడు (విశ్వకర్మ) మాకగుగాక(మాయందనుగ్రహ దృష్టి కలుగుగాక (౧౦-౮౧-౬). సూరి = ప్రజ్ఞాతా.

(౧౬-) తారఃత్వష్టా తో వ్యాఖ్యానింపబడెను.(౮-౧౪) సర్వతో గతః = అంతరిక్షమున నివసించును (తృ+క్షి) లేక శీఘ్రము అర్థ (=జల)మును రక్షించును (తూర్ణ+రక్ష) లేదా, (ఉత్తరపదమందు) అశ్ (స్వా.ఆ.) తూర్ణమశ్నుతే, తూర్ణ+అశ్. ౨౬

"త్యమూషు వాజినం దేవజూతం సహావానం తరుతారం రథానామ్। అరిష్టనేమిం పృతనాజమాశుం స్వస్తయే తారమిహా హువేమ ॥" ౧౦-౧౭౮-౨౪

తం భృశమన్నవన్తం। జూతిర్గతిః ప్రీతిర్వా దేవజూతం దేవగతం దేవప్రీతం వా। సహస్వన్తం తారయితారం రథనామరిష్టనేమిం పృతనాజితమాశుం స్వస్తయే తారమిహా హ్వయేమేతి। కమన్యం మధ్యమాదేవమవక్ష్యత్। తస్యైషాపరా భవతి॥ ౨౮

తెలుఁగు :- ఆ అన్నదేవతల చేత ప్రేరేపింపబడి (సోమరసము కొఱకు, లేదా, దేవతలచే ప్రేమించబడి) నట్టి బలమైన (లేక, నిరోధించునట్టి) రథముల (గతిశీల మేఘముల) సమీపించునట్టి, ఆటంకములేని వజ్రధారి, సంగ్రామ మందు జయించునట్టియు, శీఘ్ర గతి కలిగినట్టియు తారని కల్యాణార్థము మేము ఆహ్వానింతుము. (౧౦-౧౭౮-౨౪).

దేవజూత = దేవతలను ప్రేరేపించు, లేదా, దేవతల చేత ప్రేమింపబడు. కావున, తార మధ్యమగును. వర్ష కర్మ కూడ చేయునని మధ్యమలింగమగు పదును. ౨౮

"సదశ్చిద్యః శవసా పఞ్చ కృష్టీః సూర్య ఇవ జ్యోతిషాపస్తతాన్। సహస్రసాః శతసా అస్య రంహిర్న స్మా వరన్తః యువతిం న శర్యామ్॥" ౧౦-౧౭౮-౩

సద్యోపి యః శవసా బలేన తనోత్యపః సూర్య ఇవ జ్యోతిషా పంచ మనుష్య జాతాని సహస్రసానినీ శతసానిన్యస్య సా గతిర్న స్మానాం వారయన్తి ప్రయువతీమివ శరమయీమిషుమ్॥ మన్యుర్మన్యతేర్దీప్తికర్మణః క్రోధకర్మణో వాధకర్మణో వా మన్యన్త్య స్యాదిషవః। తస్యైషా భవతి ॥ ౨౯

తెలుఁగు :- శీఘ్రముగనే తార్‌క్ష్యుడు, పంచ ప్రకారముల మనుష్యులు (నాలుగు వర్ణములు + సంకర వర్ణము) బదులుగ, జలము విస్తరింప జేయును, సూర్య జ్యోతి చేత విస్తృతమైనట్లు సహస్రము వందలకొలది (దానము) యిచ్చువాడు, అప్రతిహతమైన వేగము గలవాడు. (తనయందే తనకు లక్ష్యమున్నట్లు) కలసియున్న శరమయ (బాణ) వేగమును అడ్డగించ లేరు (౧౦-౧౭౮-౩)

(౧౮-) మన్యుః = దీప్తి అర్థము, లేక, క్రోధ అర్థము, వధ అర్థము. దీని వలన బాణము ప్రకాశించును. ౨౯

"త్వయా మన్యో సరథమారుజన్తో హర్షమాణాసోऽధృషితా మరుత్వః। తిగ్మేషవ ఆయుధా సంశిశానా అభిప్రయన్తు నరో అగ్నిరూపాః"॥ ౧౦-౮౪-౧

(అధర్వ ౪-౩౧)

త్వయా మన్యో సరథమారుహ్య రుజన్తో హర్షమాణాసోऽధృషితా మరుత్వస్తిగ్మేషవ ఆయుధాని సంశిశ్యమానా అభిప్రయన్తు నరో అగ్నిరూపా అగ్నికర్మాణః సన్నధా కవచిన ఇతి వా॥ దధిక్రా వ్యాఖ్యాతః ॥ తస్యైషా భవతి ॥ 30

తెలుఁగు :- హే మన్యో! ఓ మరుత్తుల స్నేహితుడా! నీతోనొక్క రథమెక్కి (శత్రువుల) త్రుంచుచున్నట్టి, హర్షించుచున్నట్టి, యెవరి ఆటంకములేనట్టి, తీక్ష్ణబాణములగలిగి శస్త్రములను తీక్ష్ణమగునట్లు చేయుచు అగ్నిరూపమగు మా యోధుడు (శత్రువులపై) బడుగాక!

(౧౦-౮౪-౧): (అధర్వ. ౪-౩౧)

అగ్నిరూపాః=అగ్ని తుల్యమైన ప్రచండకర్మలు చేయువాడు, లేదా, సిద్ధమైన కవచము ధరించువాడు (కవచముతో ప్రకాశించువాడు) (శత్రువు లను జయించుకర్మ మరుత్తులతో జేయుటచేత మన్యుః మధ్యమస్థానీయ దేవత యగును) 30

(౧౯-) దధిక్రాః = వ్యాఖ్యాతమయ్యెను (౨-౨౭లో)

ఆ దధిక్రాః శవసా పఞ్చ కృష్టీః సూర్య ఇవ జ్యోతిషా పస్తతాన। సహస్రసాః శతసా వాజ్యర్వా పృణక్తు మధ్వా సమిమా వచాంసి॥" ౪-౩౮-౧౦

ఆతనోతి దధిక్రాః శవసా బలేనాపః సూర్య ఇవ జ్యోతిషా పంచ మనుష్యజాతాని సహస్రసాః శతసా వాజీ వేజనవానర్వేరణవాన్సమ్పృణక్తు నో మధునోదకేన వచనానీమానీతి। మధు ధమతేర్విపరీతస్య। సవితా సర్వస్య ప్రసవితా। తస్యైషా భవతి ॥ ౩౦

తెలుంగు :- ఐదుగురు మనుష్యులకు బదులుగ, దధిక్రా, సూర్యుని వలె జ్యోతి చేత జలమును విస్తరింపజేయును, సహస్రములు వందలకొలది యిచ్చువాడు, కంపింపజేయువాడు, త్రోయువాడు (లేక, గతి కలవాడు), వాడు యీ వచనములను జలముతో యుక్తమగునట్లు జేయుగాక (స్తుతి అనంతరమున, వరము చేత) (౪-౩౮-౧౦)

వాజీ=కంపింపజేయువాడు. అర్వా = త్రోయువాడు. మధు తిరుగబడి ధమతి (ధ్మా, భ్వా.ప.) ధము యై మధుయైనది.

(౨౦-) సవితా=సర్వమును ప్రేరేపించువాడు. ౩౦

"సవితా యన్త్రైః పృథివీమరమ్ణాదస్కమ్భనే సవితా ద్యామదృంహత్। అశ్వమివా ధుక్షద్ధుని మన్తరిక్షమతూర్తే బద్ధం సవితా సముద్రమ్"॥ ౧౦-౧౪౯-౧

సవితా యన్త్రైః పృథివీమరమయదనారమ్భణేఽన్తరిక్షే సవితా ద్యామదృంహదశ్వ మివా ధుక్షద్ధునిమన్తరిక్షే మేఘం బద్ధమతూర్తే బద్ధమతూర్ణ ఇతి వా త్వరమాణ ఇతివా, సవితా సముదితారమితి। కమన్యం మధ్యమాదేవమ వక్ష్యత్ । ఆదిత్యోఽపి సవితోచ్యతే । తథా చ హైరణ్యస్తూ పేస్తుతోఽ ర్చన్హిరణ్య స్తూపఋషిరిదం సూక్తం ప్రోవాచ తదభిభివాదిన్యేషర్గ్భవతి ॥ ౩౨

తెలుంగు :- సవితా యంత్రములు (వృష్టిదానాది ఉపాయముల చేత) పృథివిని రమణింపజేయును; సహాయము లేకయే, సవితా, ద్యులోకమును దృఢపఱచెను; గుఱ్ఱము వలె సవిత దులుపుచు (యెవ్వరికి) పీడ కలుగకుండ (లేదా, అచలముగ) అంతరిక్షమున బంధింపబడిన సముద్రము (మేఘము)ను దోహనము జేయును (౧౦-౧౪౯-౧)

గుఱ్ఱము తన శరీరముపైనున్న దూళిని దులుపునట్లు మేఘము జలమును దులుపును. అతూర్తే = పీడ (బాధ) కలుగజేయకుండుటలో, లేదా, అచలత్వములో, సముద్రము = మంచి ప్రకాశము తడుపునట్టి (మేఘము). కావున, సవిత మాధ్యమికమగును. సూర్యుని గూడ సవితా అని చెప్పెదరు. హైరణ్య స్తూప సూక్తములోనట్లున్నది. హిరణ్యస్తూప ఋషి యీ సూక్తమునకు ప్రవచనము జేసెను. దీనికి మంత్రమున్నది. 3౨

"హిరణ్యస్తూపః సవితర్యథా త్వాఙ్గిరసో జుహ్వే వాజే అస్మిన్। ఏవా త్వార్చన్నవసే వన్దమానః సోమస్యేవాంశుం ప్రతి జాగరాహమ్" ॥ ౧౦-౧౪౯-౫

హిరణ్యస్తూపో హిరణ్యమయః స్తూపో హిరణ్యమయః స్తూపోఽస్యేతి వా। స్తూపః స్త్యాయతేః సంఘాతః। సవితర్యథా త్వాఙ్గిరసో జుహ్వే వాజేఽన్నేఽస్మిన్నేవం త్వార్చన్నవనాయ వన్దమానః సోమస్యే వాంశుం ప్రతి జాగర్మ్యహమ్॥ త్వష్టా వ్యాఖ్యాతః తస్యైషా భవతి ॥ 33

తెలుంగు :- ఓ సవితా! అంగీరస హిరణ్యస్తూప యెట్లు నేను అర్చన రక్షకై స్తుతి జేయుచు మేల్కొనియుందును. (సావధానుడనైయుందును) యజమాని సోమాంశువకు వలె. (౧౦-౧౪౯-౫)

హిరణ్యస్తూప = బంగారు స్తంభము, లేక, రాశి, లేదా దీనికి సువర్ణస్తంభ మున్నది. స్తూప, స్త్యై (భ్వా.ప.) అనగా సంఘాత (స్తంభముకాని రాశికాని).

(౨౧-) త్వష్టా=వ్యాఖ్యాతమైనది. (౮-౧౪లో) 33

"దేవస్త్వష్టా సవితా విశ్వరూపః పుపోష ప్రజాః పురుధా జజాన। ఇమా చ విశ్వా భువనాన్యస్య మహద్దేవానా మసురత్వమేకమ్ ॥ 3-౫౫-౧౯

దేవస్త్వష్టా సవితా సర్వరూపః పోషతి ప్రజా రాసానుప్రదానేన బహుధా చేమా జనయితీమాని చ సర్వాణి భూతాన్యుదకాన్యస్య మహచ్చాస్మై దేవానామసురత్వమేకం ప్రజ్ఞావత్వం వానవత్వం వాపి వాసురితి ప్రజ్ఞానామా స్యత్యనర్థానస్తాశ్చాస్యామర్థా అసురత్వమాదిలుప్తమ్ ॥ వాతో వాతీతి సతః । తస్యైషా భవతి ॥ 3౪

తెలుంగు :- ఉత్పన్నము చేయువాడు, సర్వ రూపముల త్వష్టా దేవుడు ప్రజలకు బహు ప్రకారములుత్పన్నము చేయును, మఱియు, పోషించును; జల మంతయు దీనికే; దేవతలలో దీనికే యొక్క ప్రజ్ఞావత్తా, లేదా, ప్రబలత (గొప్ప ఐశ్వర్యమగును) (3-౫౫-౧౯). ప్రజలకు జలములిచ్చుట వల్లను యింకననేక ప్రకారములు ప్రజలను

పుట్టించుట చేతను. జలము గొప్పది యగుటచే దేవతలలో ముఖ్యమైనది. అసురత్వ = ప్రజ్ఞావత్తా, లేక ప్రాణవత్తా (బలవత్తా). అసు = ప్రాణము; ప్రజ్ఞ; అనర్థముపైని పారవేసిన నగును, లేదా అసురత్వంలో ఆదిలుప్తము. ఆదికిన = అసురత్వం = వసురత్వం = ధనదాత యగును = జలరూప ధనదాత.

(౨౨-) వాతః=ప్రవహించుటవల్ల. దీనికి మంత్రమున్నది. ౩౪

"వాత ఆవాతు భేషజం శమ్భు మయోభు నో హృదే। ప్ర ఆయూంషి తారిషత్॥"

౧౦-౧౮౬-౧

వాత ఆవాతు భైషజ్యాని శమ్భు మయోభు చ నో హృదయాయ ప్రవర్ధయతు చ న ఆయుః ॥ అగ్నిర్వ్యాఖ్యాతః। తస్యైషా భవతి॥ ౩౫

తెలుఁగు:- వాయువు మా కొఱకు ఔషధ రూపమై ప్రవహించుచు వచ్చును. కల్యాణకారియై మా హృదయమునకు సుఖకారియై (ప్రవహించుచు వచ్చును), మా ఆయువును వృద్ధిజేయుగాక (౧౦-౧౮౬-౧).

(౨౩-) అగ్ని, వ్యాఖ్యానింపబడెను (౭-౧౪)లో ౩౫

"ప్రతి త్యం చారుమధ్వరం గోపీథాయ ప్రహూయసే। మరుద్భిరగ్న ఆ గహి॥"

౧-౧౯-౧

తం ప్రతి చారుమధ్వరం సోమపానాయ ప్రహూయసే, సోఽగ్నే మరుద్భిః సహాగచ్ఛేతి। కమన్యం మధ్యమాదేవమవక్ష్యత్। తస్యైషా భవతి ॥ ౩౬

తెలుఁగు :- ఆ అందమైన (అంగ వికలత్వములేనట్టి) యజ్ఞము యొక్క ప్రతి నీవు సోమపానమునకై (మాచేత) పిలువబడుదువు ఓ అగ్నీ మరుత్తులు సహితముగ రమ్ము (౧-౧౯-౧). మధ్యమ నుండి భిన్నమైన మతియెవతికట్లు చెప్పెదరు; (సోమపానముకై మరుత్తులతో అని. కావున, యీ అగ్ని మధ్యమ విద్యుత్ అగును. ౩౬

"అభి త్వా పూర్వపీయే సృజామి సోమ్యం మధు। మరుద్భిరగ్న ఆ గహి॥"

౧-౧౯-౯

అభిసృజామి త్వా పూర్వపీతయే పూర్వపానాయ సోమ్యం మధు సోమమయం సోఽగ్నే మరుద్భిః సహాగచ్ఛేతి ॥ ౩౭

తెలుఁగు :- ఓ అగ్నీ! మొదట నీవు త్రాగుటకై సోమమయ మధువును సిద్ధము చేయుదును, మరుత్తులతో రమ్ము. (౧-౧౯-౯).

(౨౪-) వేనః = వేనో వేతతేః కాన్తి కర్మణః। తస్యైషా భవతి || ౩౮ ||

"అయం వేనశ్చోదయత్పృశ్నిగర్భా జ్యోతిర్జరాయూ రజసో విమానే। ఇమమపాం సఙ్గమే సూర్యస్య శిశుం న విప్రా మతిభీ రిహన్తి"||౧౦-౧౨౩-౧|| (యజు.౭-౧౬)

అయం వేనశ్చోదయత్పృశ్నిగర్భాః ప్రాష్టవర్ణగర్భా అపః ఇతి వా జ్యోతిర్జరాయు ర్జ్యోతిరస్య జరాయుస్థానీయం భవతి। జరాయు జరయా గర్భస్య జరయా యూయత ఇతి వా। ఇమమపాం చ సఙ్గమనే సూర్యస్య చ శిశుమివ విప్రా మతిభీ రిహన్తి లిహన్తి స్తువన్తి వర్ధయన్తి పూజయన్తీతి వా। శిశుః శంసనీయో భవతి శిశీతేర్వా స్యాద్ దాన కర్మణశ్చిర లబ్ధో గర్భో భవతి॥ అసునీతీతి రసూన్నయతి। తస్యైషా భవతి ౩౯

తెలుగు :- ఈ వేన (ప్రియమైన) జలములను చేయువారి(అంతరిక్షమున)లో స్థితమై ఆ జలములను (పృథివివైపు) ప్రేరేపించును, సూర్యుని (రశ్మల) గర్భాతమగును, మఱియు, జ్యోతి (విద్యుత్) దీనికి జర (మావి)యగును, జలములకు సూర్యునకు (రశ్మలకు) కలియు స్థానము (అంతరిక్షము)లో వర్తమానమైయున్న దీనిని బుద్ధిమంతులు తమ బుద్ధితో స్తుతింతురు; మాతాపితలను శిశువుల వలె

(౧౦-౧౨౩-౧); (యజు.౭-౧౬)

ఈ వేన ప్రేరేపించును, పృశ్నిగర్భాః = బాగా గోచరించు వర్ణము గల యట్టి(సూర్యరశ్మల) యొక్క గర్భభూత జలములు. జ్యోతి జరాయు = జ్యోతి దీనికి జరాస్థానము. గర్భము జరతోయగును. (గర్భము వెలుపలికి వచ్చిన తరువాత పైని పడునట్టి దానిని జర(మావి) అనియెదరు, లేదా, మావితో కలసి గర్భముండును. రిహన్తి లిహన్తి = స్తుతి చేయును, పెంపొందించును, లేదా, పూజించును. శిశుః = ప్రశంసనీయమైనది, లేదా, దాన అర్థమిచ్చు శిశీతి వలన నగును(పురుషుని చేత స్వీకరింపబడును, ధరించుట కొఱకు). చిరుగుట చేత పొందబడు జలములు (రశ్మల యొక్క) గర్భమగును.

(౨౫-) అసునీతి = ప్రాణములను తీసుకొనిపోవును. (లోకమునుండి పరలోకమునకు) ౩౯

"అసు నీతే మనో అస్మాసు ధారయ జీవాతవే సుప్రతిరా న ఆయుః ॥ రారన్ధినః సూర్యస్య సన్దృశి ఘృతేన త్వం తన్వం వర్ధయస్వ॥" ౧౦-౫౯-౫

అసునీతే మనోఽస్మాసు ధారయ చిరం జీవనాయ ప్రవర్ధయ చ న ఆయూ రన్ధయ చ నః సూర్యస్య సన్దర్శనాయ। రధ్యతిర్వశగమనేఽపి దృశ్యతే 'మా రధామ ద్విషతే సోమరాజన్' ఇత్యపి నిగమోభవతి। ఋతో వ్యాఖ్యాతః। తస్యైషా భవతి॥ ౪౦

తెలుగు :- ఓ అసునీతీ! మా యందు మనస్సుంచుము, చిరకాలము జీవించు నట్లు మా ఆయువు వృద్ధిజేయుము. సూర్యుని యొక్క శోభన కాంతి జూచుటకు మాయందు సఫలత చేకూర్చుము. జలముల చేత నీవు వృద్ధి బొందుము (౧౦-౫౯-౫)

రధ్యతి, వశపడుటకు కూడనగును. ఆ ప్రకారము నిగమమున్నది, ఓ సోమరాజా! మేమెప్పుడును శత్రువుల వశముగాకుందుముగాక (౧౦-౨౮-౫).

(౨౬-) ఋత, వ్యాఖ్యానమైనది (౨-౨౫లో)

"ఋతస్య హి శురుధః సన్తి పూర్వీరృతస్య ధీతిర్వృ జినాని హన్తి। ఋతస్య శ్లోకో బధిరాతతర్ద కర్ణా బుధానః శుచమాన ఆయోః॥" ౪-౨౩-౮

ఋతస్య హి శురుధః సన్తి పూర్వీరృతస్య ప్రజ్ఞా వర్జనీయాని హన్త్యృతస్య శ్లోకో బధిరస్యాపి కర్ణావాతృణత్తి। బధిరో బద్ధశ్రోత్రః। కర్ణౌ బోధయన్దీప్య మానశ్చాయోరయనస్య మనుష్యస్య జ్యోతిషో బోధకస్యవా॥ ఇన్దురిన్ధేరునత్తేర్వా। తస్యైషా భవతి ॥ ౪౧

తెలుంగు :- ఋత (మధ్యమ దేవ) కు ముందే సంచిత జలములున్నవి, ఋత, (యొక్క) ప్రజ్ఞ వలన పాపములను నశింపజేయును. (అకాల కారణముల వలన నుత్పన్నమైనవి, ఋత యొక్క అనుగ్రహ బుద్ధి చేత పాపము నశించును), ఋతము యొక్క జాగృత ప్రకాశముగల ధ్వని మనుష్యుల యొక్క చెవుడు (బధిరత్వము) పోగొట్టును. (౪-౨౩-౮). ఆయోః = గతిశీల మనుష్యులకు, లేక, జ్యోతికి, లేక, జలమునకు. (౨౭-) ఇన్దు, యిన్దుః (రు.అ.) (ప్రకాశించును) లేదా, ఉన్ద (రు.ఉ.) (ఆవిరి చేత తడుపును). ౪౧

"ప్ర తద్వోచేయం భవ్యాయేన్దవే హవ్యో న య ఇషవాన్మన్మ రేజతి రక్షోహా మన్మరేజతి। స్వయం సో అస్మ దా నిదో వధైరజేత దుర్మతిమ్। అవ స్రవేదఘశంసోఽ వత రమవ క్షుద్రమివస్రవేత్॥" ౧-౧౨౯-౬

ప్రబ్రవీమి తద్భవ్యాయేన్దవే హవనార్హ ఇవ య ఇషవానన్నవాన్కా మవాన్వా మననాని చ నోరేజయతి రక్షోహా చ బేలన రేజయతి। స్వయం సోఽస్మదభినిన్దితారం వధైరజేత దుమర్తిమ్। అవస్రవేదఘశంసస్తతశ్చావతరం క్షుద్రమివావస్రవేత్। అభ్యాసే

భూయాసమర్థం మన్యన్తే యథాహో దర్శనీయాహో దర్శనీయేతి। తత్పరుచ్ఛేపస్యశీలం, పరుచ్ఛేప ఋషిః పర్వవచ్ఛేపః, పరుషి పరుషి శేపోఽస్యేతి వా॥ ఇతీమాని సప్తవింశతిర్దేవతానామధేయాన్యనుక్రాన్తాని। సూక్త భాఞ్జిహవిర్భాఞ్జి। తేషామేతాన్య హవిర్భాఞ్జి వేనోఽసునీతిర్ఋత ఇన్దుః ప్రజాపతిః ప్రజానాం పాతా వా పాలయితా వా। తస్యైషా భవతి ॥ ౪౨

తెలుగు :- ఋద్ధిశీల ఇన్దు కొఱకు నేను ఆ స్తోత్రము చెప్పగలుగుదును, ఆ హవికి యోగ్యమైన దేవత వలె (లేదా, కోరునట్టివానివలె =అన్నదాత, లేక, కోర్కెలు పూర్తి జేయునట్టివాడు) అగుచు మా స్తోత్రమును కంపింపజేయును. (మేము వాని స్తుతి యందు ప్రవృత్తమగుదుము). రాక్షసులను జంపుచు బలము చేత కంపింపజేయును. అతడు, మా నుండి దుష్టనిందకులగు శత్రువులను శస్త్రముల ద్వారా పైకి పారవేయును. మాకనిష్టము గోరునట్టి పాపాభిలాషులను క్రిందకు పడద్రోయును, (యేది యో) క్షుద్ర (వస్తువు)ము వలె నీచాతినీచమున పడద్రోయుచు పోవును. (౧-౧౨౯-౬). అభ్యాసములో అధికమగు అర్థము. 'అహో దర్శనీయ! అహో దర్శనీయ!'. ఇది పరుచ్ఛేప స్వభావము (అభ్యస్త శబ్దముల చేత స్తుతి చేయబడును). పరుచ్ఛేప, ఋషియగును. పర్వము కలవాడు, ప్రజనన, లేదా, రెండును, ప్రజనన శక్తి కలవాడు.

ఇంత వఱకు (వాయువు మొదలు ఇన్దు వఱకు)చెప్పిన ౨౭ మధ్యమ స్థానీయ దేవతలు అనుక్రమముగ దెలుపబడెను. ఈ దేవతలకు సూక్తములో భాగము హవిర్భాగము కూడ నున్నది, (స్తుతులందు సూక్తము పఠింపబడును, మఱియు, హవిలో భాగము కూడ అర్పింతురు). వీరిలో, వేన, అసునీతి, ఋత, యిన్దు హవిర్భాగములులేని వారు, వీరి కొఱకు యే యజ్ఞమందును విధానము చెప్పబడలేదు.

(౨౮-) ప్రజాపతిః = ప్రజాపాలకుడు ౪౨

వివరణ :- మంత్రములో, మన్మ మన్మ, రేజతిరేజతి, అవస్రవేత్ అవస్రవేత్- యీ ప్రకారము పదములకు అభ్యాస (పునరుక్తి చూచి విచారణ జేయుదురు. అభ్యాసము చేత యేయభిప్రాయమైనను అధికముగ ద్యోతకమగును.

"ప్రజాపతే! న త్వదేతాన్యన్యో విశ్వా జాతాని పరితా బభూవ। యత్కామాస్తే జుహుమస్తన్నో అస్తు వయంస్యామ పతయో రయీణామ్‌॥ ౧౦-౧౨౧-౧౦

ప్రజాపతే న హి త్వదేతాన్యన్యః సర్వాణి జాతాని తాని పరి బభూవ। యత్కామాస్తే జుహుమస్తన్నో అస్తు వయం స్యామ పతయో రయీణామిత్యాశీః। అహిర్వ్యాఖ్యాతః తస్యైషా భవతి ॥ ౪౩

తెలుగు:- ఓ ప్రజాపతీ! ఉత్పన్నమైన సమస్తమును నీవు తప్ప యితరు లెవ్వరును ఆవరించియుండలేదు(వ్యాపించుట). నీవే, సర్వమును రచించి, పాలించుటకు సమర్థుడవు. దేనిని కోరుచు నిన్ను ఆహ్వానించితిమో ఆ కోర్కెలు పూర్ణముగ ఫలించుగాక మేము ధనపతులమగుదుము.
(౧-౧౨౧-౧౦).

మంత్రము యొక్క పూర్వార్థము స్తుతియు, ఉత్తర భాగము ఆశీః = ప్రార్థనయై యున్నది.

(౨౯-) అహిః = వ్యాఖ్యాతమైనది. (౨-౧౭)లో ౪౩

"అబ్జాముక్థైరహిం గృణీషే బుధ్నే నదీనాం రజస్సు సీదన్ ॥" ౭-౩౪-౧౬
అప్సుజము క్థైరహిం గృణీషే బుధ్నే నదీనాం రజస్సూదకేషు సీదన్। బుధ్నమన్తరిక్షం బద్ధా అస్మిన్ధృతా ఆప ఇతివా। ఇదమపీతరద్ బుధ్నమే తస్మాదేవ బద్ధా అస్మిన్ధృతాః ప్రాణాఇతి। యోఽహిః స బుధ్న్యో బుధ్నమన్తరిక్షం తన్నివాసాత్। తస్యైషా భవతి ౪౪

తెలుంగు :- జలములలో నుత్పన్నమైన అహిని స్తుతించెదను, అంతరిక్ష జలములందునున్నది (౭-౩౪-౧౬).

రజః సు =జలములందు. బుధ్నం = అంతరిక్షమగును, లేదా, దీనిలో బంధింపబడి ధరింపబడును. రెండవ అర్థము గలది (బుధ్న = శరీరము) కూడనట్లేయగును; ప్రాణము మనలో బంధింపబడి ధరింపబడును.

(౩౦-) అహిర్బుధ్న్యః = అహిశ్చాసౌ బుధ్న్యః = అంతరిక్షమున నివసించుట వలన. ౪౪

"మా నోఽహిర్బుధ్న్యో రిషే ధాన్మా యజ్ఞో అస్య స్రధదృతాయోః ॥ ౭-౩౪-౭

మా చ నోఽహిర్బుధ్న్యో రేషణాయ ధాన్యాస్య యజ్ఞోఖా చ స్రిధద్యజ్ఞకామస్య। సుపర్ణో వ్యాఖ్యాతః। తస్యైషా భవతి ॥ ౪౫

తెలుంగు :- అంతరిక్షమున నుండి అహి, మా కెట్టి హానియు రాకుండ జేయును, యజ్ఞమును కోరునట్టి యీ (యజమాని) యొక్క యజ్ఞము క్షీణము గాకుండుగాక సదా ప్రవృత్తియుండుగాక. (౭-౩౪-౭)

౪౫

(౩౧-) సుపర్ణః, వ్యాఖ్యానమైనది, (౩-౧౨లో)

"ఏకః సుపర్ణః స సముద్రమావివేశ స ఇదం విశ్వం భువనం వి చష్టే తం పాకేన మనసా పశ్యమన్తితస్తం మాతారేళ్హి స ఉరేళ్హిమాతరమ్ ॥౧౦-౧౧౪-౪

ఏకః సుపర్ణః స సముద్రమావిశతి స ఇమాని సర్వాణి భూతాన్యభివిపశ్యతి తం పాకేన మనసా పశ్యమన్తితః । ఇత్యృషేర్ఋ షార్థస్య ప్రీతిర్భవత్యాఖ్యాన సంయుక్తా తం మాతా రేఢి వాగేసా మాధ్యమికా స ఉ మాతరం రేఢి ॥ పురూరవా బహుధా రోరూయతే తస్యైషా భవతి ॥ ౪౭

తెలుగు :- ఒంటరిగనున్న సుపర్ణ (మధ్యమదేవ = వాయువు) ఆ సముద్రము (అంతరిక్షము)న ఆవేశమగుచు, యీ సర్వభువనమును అనుగ్రహ దృష్టితో చూచుచుండును. దీనిని పక్వమైన మనస్సు గల నేను (జ్ఞానిని) మనస్సునందు సమీపమున జూచుచున్నాను. దీనికి మాత (మాధ్యమిక వాక్కు) దీనిని నాకును, మఱియు నిది మాతను నాకును; అనగా, మాధ్యమిక వాణి, వాయువునకు ఆశ్రయమగును, వాణి వాయువును ఆశ్రయించును (౧౦-౧౧౪-౪) ద్రష్టమైన ఋషికి ఆఖ్యాన యుక్తమైన (మూల వ్యాఖ్యానము) యిది ప్రసన్నమగును.

(౩౧-) సుపర్ణః, వ్యాఖ్యానమైనది, (౩-౧౨లో) ౪౮

"సమస్మి జ్ఞాయమాన ఆసత గ్నా ఉతేమ వర్ధన్నద్యః స్వగూర్తాః మహే యత్వా పురూరవో రణాయా వర్ధయన్దస్యుహత్యాయ దేవాః ॥" ౧౦-౯౫-౭

సమాసతాస్మిఞ్జాయమానే గ్నా గమనాదాపో దేవపత్న్యో వాపి చైనమ వర్ధయన్నద్యః స్వగూర్తాః స్వయంగా మిన్యో మహతే చ యత్ త్వా పురూరవో రణాయ రమణీయాయ సంగ్రామాయావర్ధయన్దస్యుహత్యాయ చ దేవాః ॥ ౪౯

తెలుగు :- (పురూరవా) ఉత్పన్నమైనప్పుడు స్త్రీలు (జలములు, దీనిని ఆవరించి) యుండి, స్వయంగా బోవునట్టి కోలాహలము జేయునట్టి యిది వృద్ధియగునట్లు జలములు చేసెను. ఓ పురూరవ! దస్యు (అకాల) నాశనము కొఱకు దేవతలు గొప్ప సంగ్రామమునకై నిన్ను పెంపొందించిరి. (౧౦-౯౫-౭)

గ్నాః=జలములు (గమనము వలన (గతిశీల), లేదా, గ్నా = దేవపత్నులు. దేవపత్ని విషయములో, నద్యః= స్తుతిపరాయణమైయున్న; స్వగూర్తాః=స్వేచ్ఛగా = పరతన్త్ర. రణాయ = రమణీయ సంగ్రామమునకు ౪౯

దశమాధ్యాయము సమాప్తము

అనువాదకుడు : ఈశ్వర వరాహ నరసింహం 29-12-1967

నిరుక్తము
ఏకాదశధ్యాయము
దైవత కాండ

శ్యేనో వ్యాఖ్యాతః తస్యైషా భవతి ॥ ౧

తెలుగు:- ౧. శ్యేన, వ్యాఖ్యానింపబడినది (౪-౨౪-)లో.

ఆదాయ శ్యేనో అభరత్సోమం సహస్రం సవాం అయుతం చ సాకమ్। అత్రా పురన్ధిరజ హాదరాతీర్మదే సోమస్య మూరా అమురః॥" ౪-౨౬-౭

ఆదాయ శ్యేనోఽహరత్సోమం సహస్రం సవానయుతం చ సహ సహస్రం సహస్రసావ్యమభిప్రేత్య తత్రాయుతం సోమభక్షాస్తత్సమ్భన్ధేనాయుతం దక్షిణా ఇతి వా। తత్ర పురన్ధి రజహాదమిత్రానదానానితి వా। మదే సోమస్య మూరా అమూర ఇతి। ఏన్ద్రే చ సూక్తే సోమపానేనస్తు తస్తస్మా దిన్ద్రం మన్యనేత ॥ ఓషధిః సోమః సునరోతేర్యదేనమభిషుణ్వన్తి। బహులమస్య నైఘణ్టుకం వృత్త మాశ్చర్యమివ ప్రాధాన్యేన। తస్య పావమానీషు నిదర్శనా యోదాహరిష్యామః॥ ౨

తెలుగు :- (౧) శ్యేన, సోమను తెచ్చి ఒక్కసారిగ సహస, అయుత (దశ సహస్రము) యజ్ఞములను తెచ్చెను. అక్కడ ఆ బుద్ధిమంతుడైన అమూధ (ఇంద్ర) సోమ మదము (హర్షము)న మూఢ శత్రువుల నాశనము జేయు చుందును (౪-౨౬-౭) సహస్ర సావ్యము సత్రమని అభిప్రాయము (పదేసి పదేసి చమసల సంబంధము చేత పదింతలై సహస్ర సవనమగును). అయుత (పది సహస్రముల) సోమ భక్షమగును. లేక వీని సంబంధమున అయుత దక్షిణలగును. శత్రువులనాశము లేక యీయనట్టివారి నాశనము. సోమ హర్షము వలన మూఢులు అమూఢులగుదురు. ఈ ప్రకారము ఇన్ద్ర సూక్తములో సోమపానముతో స్తుతియయ్యెను. శ్యేన = ఇంద్రుడు

(౨) సోమ = ఓషధి; (సు, స్వాఉ) దీని నుండి పిండుదురు. ఈ సోమ కు (బహు ప్రయోగము) నైఘణ్టుక ప్రయోగము అనేకములున్నది. ప్రధానతా ప్రయోగము ఆశ్చర్యమగును (చాల స్వల్పము); దీనికి నిదర్శనముగ పావమానీ మంత్రములలో నుండి ఉదహరించెదను. ౨

"స్వాదిష్ఠయా మదిష్ఠయా పవస్వ సోమ ధారయా। ఇన్ద్రాయ పాతవే సుతః॥"

౯-౧-౧

ఇతి సా నిగద వ్యాఖ్యాతా । అథైషాపరాభవతి చన్ద్రమసో వైతస్య వా॥ ౩

తెలుంగు :- ఓ సోమ! ఇంద్రుడు పానము చేయుటకు పిండబడియున్న నీవు గొప్ప మధురము, చాల తృప్తికరమునగు ధారతో ప్రవహింపుము (౯-౧-౧). మఱియొక మంత్రములో చంద్రమా (లేక యీ సోమలత)కు ప్రధానస్తుతి కలదు. ౩

"సోమం మన్యతే పపివాన్యత్సమ్పింషన్త్యోషధిమ్। సోమం యం బ్రహ్మాణో విదుర్న తస్యా శ్నాతి కశ్చన॥" ౧౦-౮౫-౩

సోమం మన్యతే పపివాన్యత్సమ్పింషన్త్యోషధిమితి వృథాసుతమసోమమాహ సోమం యం బ్రహ్మాణో విదురితి న తస్యాశ్నాతి కశ్చనాయజ్వేత్యధియజ్ఞమ్। అథాదిదైవతం సోమం మన్యతే పపివాన్యత్సమ్పింషన్త్యోషధిమితి యజుసుతమసోమమాహ సోమం యం బ్రహ్మాణో విదుశ్చన్ద్రమసం న తస్యాశ్నాతి కశ్చనాదేవఇతి। అథైషాపరా భవతి చన్ద్రమసో వైతస్య వా॥ ౪

తెలుంగు:- సోమ ఓషధి నూరినప్పుడు (రాసాయనిక) త్రాగువాడు దానిని సోమ అనును; కాని, బ్రాహ్మణులు (ఋత్విజులు సోమ అని తెలుసుకొని యెదరు, దీనిని యజ్ఞము చేయువాడెవ్వడైనను త్రాగడు. యజ్ఞము లేకయే సోమపానము ఆయుర్వృద్ధి జేయునప్పుడు యజ్ఞము సోమ యొక్క అపేక్షయా అది అసోమ కూడ నగును- ఇది సోమపక్షమున అర్థము. (యజ్ఞమందు) ఓషధులు నూరినప్పుడు దానిని త్రాగువాడు యజమాని దానిని సోమ అని తలంచును. దేవతా తత్త్వము దెలిసిన బ్రాహ్మణులు అది దేవత కాదని తెలియుట చేత సోమ భక్షణ చేయరు. యజ్ఞమునకు గానట్టి సోమ అసోమ యగును, అత్యుత్తమ ఫలమొసంగదని భావము.-ఇది యజ్ఞ విషయమున అర్థము. దేవతా విషయమున అర్థము చెప్పుచున్నాడు- ఓషధులను నూరినప్పుడది, త్రాగుచు, సోమ అని అనియెదరు. కాబట్టి, యజ్ఞమున నూరినప్పుడు సోమ అసోమయగును (చంద్రాపేక్షయా). బ్రాహ్మణులకు చంద్రుడు సోమ అని

తెలుసును, సోమ ను దేవతలు పానము చేయుదురు, దేవతలు కాని వారు త్రాగరు. మఱియొక మంత్రమున్నది.

౪

"యత్త్వా దేవ ప్రపిబన్తి తత ఆ ప్యాయసే పునః। వాయుః సోమస్య రక్షితా సమానాం మాస ఆకృతిః॥

౧౦-౮౫-౫

యత్త్వా దేవ ప్రపిబన్తి తత అప్యాయతే పునరితి నారాశంసానభిప్రేత్య పూర్వపక్షాపరపక్షావితి వా। వాయుః సోమస్య రక్షితా వాయుమస్య రక్షితారమాహ సాహచర్యాద్రసహరణాద్వా। సమానాం సంవత్సరాణాం మాస ఆకృతిః। సోమో రూప విశేషైరోపధిశ్చన్ద్రమా వా। చన్ద్రమాశ్చాయన్ద్రమతి చన్ద్రో మాతా చాన్ద్రం మానమస్యేతి వా। చన్ద్రశ్చన్దతేః కాన్తికర్మణశ్చన్దన మిత్యప్యస్య భవతి। చారూ ద్రమతి చిరం ద్రమతి చమ్మేర్వా పూర్వమ్। చారూ రుచేర్విపరీతస్య। తస్యైషా భవతి॥

౫

తెలుగు:- ఓ దేవ! నీవు త్రాగబడిన అనంతరము మఱల వృద్ధి బొందెదవు. వాయువు సోమ రక్షకుడు, సోమ వర్షము (సంవత్సరము)లను చేయును (౧౦-౮౫-౫) అనంతరము వృద్ధియగుట సోమ పక్షమున చెప్పిన వచనము; నారాశంస లభిప్రాయమున, (మూడు సవనములందును) సోమపానము చేసి, మఱల, దానిని మంత్రముల చేత వృద్ధి చేయుదురు. చంద్ర పక్షమున - కృష్ణ శుక్ల పక్షములందు కృష్ణ పక్షమున చంద్రుని (ఒక్కొక్క కళను దేవతలు ఒక్కొక్క రోజు త్రాగుదురు, మఱియు శుక్లపక్షమున చంద్రుడు వృద్ధిబొందును. సాహచర్యము వల్లను వాయువు భూమిపై విద్యమానముగనుండుట చేత ఓషధులకు గూడ సహచారియగును మఱియు, చంద్రునితో నుండుట వలన చంద్రసహకారి, లేదా, రసగ్రహణము చేత చంద్రుని నుండి ఓషధుల నుండి కూడ. సమానాం = సంవత్సరములు. మాసః = సోమ = ఓషధి లేక చంద్రమా. తనభిన్నభిన్నరూపములతో (చంద్రునకు ౧౫ దినములు క్షీణము ౧౫ దినములు వృద్ధి)-యిది యొక మాసము. మాసములు సంవత్సరమగును. సోమలత యొక్క ఆకులు శుక్లపక్షమున చంద్రకళతో కలసి ఒక్కొక్కటిగ వృద్ధియగును; పౌర్ణమికి ౧౫ ఆకులగును; కృష్ణ పక్షమున ఒక్కొక్క ఆకు పోయి అమావాస్య నాటికి ఆకులేమియు నుండవు. ఈ ప్రకారముగ సోమ కూడ మాసములు వర్షము (సంవత్సరము) రచించును.

(౩)- చన్ద్రమాః, చూచుచు బోవుచుండును. (చాయ్ + ద్రమ్ + యీ రెండు ధాతువుల వలన), లేదా, చన్ద్ర, (మాసములను)రచించువాడు (చన్ద్ర+మా), లేదా, కాంతి అర్థమిచ్చు చన్ద్ (భ్వా.ప.). చన్దన కూడనిట్లే దీనికగును, లేదా, సుందరముగ

బోవువాడు(చారు+ద్రమ్), లేదా, చిర వఱకు బోవును(పెద్ద ఆయుర్దాయము గలవాడు అగును) (చిర+ద్రమ్); లేదా, చమ్(భ్వా.ప.) పూర్వ పదము (దేవైశ్చమ్యమానో(ద్రమతి) = దేవతల చేత భక్షింపబడు పోవు చుండును (చమ్+ద్రమ్) చారు తిరుగబడి రుచ్ (భ్వా.ఆ) రుచాయైనది ౫

"నవోనవో భవతి జాయమానోఽహ్నాం కేతురుషసామేత్యగ్రమ్ । భాగం దేవేభ్యో వి దధాత్యాయన్ప్ర చన్ద్రమాస్తిరతే దీర్ఘమాయుః॥ ౧౦-౮౫-౧౯

'నవో నవో భవతి జాయమాన' ఇతి పూర్వపక్షాదిమభిప్రేత్య 'అహ్నాం కేతరురుషసామేత్యగ్రమ్' ఇత్యపరపక్షాన్తమభిప్రేత్య। ఆదిత్యదైవతో ద్వితీయః పాద ఇత్యేకే। 'భాగం దేవేభ్యో విదధాత్యాయన్' ఇత్యర్ధమాసేజ్యామభిప్రేత్య। ప్రవర్ధయతే చన్ద్రమాదీర్ఘమాయుః ॥ మృత్యుర్మారయతీతి సతో మృతం చ్యావయతీతి వా శతబలాక్షోమౌద్గల్యః। తస్యైషా భవతి॥ ౬

తెలుగు :- ఈ చంద్రమా (ప్రతిదిన మొక్కొక్క కళ వృద్ధియగుట వలన) ఉత్పన్నమగుచు క్రొంగొత్తయగును(శుక్లపక్షమందు) దినమునకు పతాకమైన ఉషా కు ముందు పోవుచుండును (కృష్ణ పక్షమున). దేవతలకు భాగమిచ్చుచు వచ్చుచుండును. చంద్రమా, దీర్ఘాయువును వృద్ధిజేయును (౧౦-౮౫-౧౯). 'దిన పతాకమైన ఉషా కు ముందు పోవును'- యిది కృష్ణపక్ష సమాప్తిని తెలియజేయును, (అంతకు పూర్వ రాత్రి చంద్రుదుదయించును.) అని కొందఱి మతము-వారి యభిప్రాయము ప్రకారము ఉదాహరణ మంత్రములో రెండవ పాదము సూర్యదేవతకు చెప్పబడెను. (సూర్యరశ్మివలన ఉషా ఉత్పన్న మగుట చేతను యీ మంత్ర పూర్వమున్న మంత్రములో సూర్యచంద్రుల వర్ణన యుండుట చేతను ఉదాహరణ మంత్ర ద్వితీయ పాదము సూర్యదేవత నుద్దేశించి చెప్పబడినదనుటయే యుక్తమగును. 'దేవతలకు భాగమిచ్చుచు వచ్చును'-యిక్కడ అర్ధమాసము (అమావాస్య మఱియు పౌర్ణమాసీ)కి యిష్టియని అభిప్రాయము (అప్పుడు దేవతల యొక్క యజనమగును)

(౪)- మృత్యు = చంపును, అట్లగుట చేత, మరణించిన వారిని తీసుకొనిపోవును. (మృత+చ్యు)-యీ ప్రకారము, ముద్గల పుత్రుడైన శతబలాక్ష చెప్పెను. ౬

"పరం మృత్యో అను పరేహి పన్థాం యస్తే స్వ ఇతరో దేవయానాత్ చక్షుష్మతే శృణ్వతే తే బ్రవీమిమానః ప్రజాం రీరిషో మోత వీరాన్"॥ ౧౦-౧౮-౧

ఇక్కడ నుండి ౮ చివరకు బంధము [ ] లో నున్న భాగము ప్రక్షిప్తమని టీకాకారులు అసంగతముగనెంచి దీనిని తాకలేదు.

ప్రరం మృత్యో ధ్రువం మృత్యో ధ్రువం పరేహి మృత్యో కథితం తేన మృత్యో మృతం వ్యావయతే భవితి మృత్యో మదేర్వా ముదేర్వా తేషా మేషా భవతి| ౭

తెలుంగు :- ఓ మృత్యువా! అన్య మార్గమును వెనుకజేయుము, నీ మార్గము దేవయాన మార్గమునకు భిన్నమైనది. నేత్రములు, శ్రవణశక్తియున్న నీకు చెప్పుదును, మా సంతతిని హింసింపకుము, యితర వీరులను కూడ (పౌత్రాదులు, లేక భృత్యాదులు. (౧౦-౧౮-౧).

"త్వేషా మిత్థా సమరణం శిమీవతోరిన్ద్రావిష్ణూ సుతపా వామురుష్యతి। యా మర్త్యాయ ప్రతిధీయమానమిత్కృశానోరస్తు రసనాముయుష్యథః"| ఇతి సా నిగదవ్యాఖ్యాతా॥ విశ్వానరో వ్యాఖ్యాతః। తస్యైషా భవతి ॥ ౮

తెలుంగు:-(౫-)- విశ్వానరః=వ్యాఖ్యాతమైనది(౭-౨౧)లో

"ప్ర వో మహే మన్దమానాయాన్ధసోఽర్చా విశ్వానరాయ విశ్వాభువే। ఇన్ద్రస్య యస్య సుముఖం సహో మహి శ్రవో నృమ్ణం చ రోదసీ సపర్యతః ॥ ౧౦-౫౦-౧

ప్రార్చత యూయం స్తుతిం మహతేఽన్ధసోఽన్నస్య దాత్రే మన్దమానాయ మోదమానాయ స్తూయమానాయ శబ్దాయ మానాయేతి వా, విశ్వానరాయ సర్వం విభూతాయేన్ద్రస్య యస్య ప్రీతౌ సుమహద్ బలం మహచ్చ శ్రవణీయం యశో నృమ్ణం చ బలం నృణ్నతం ద్యావాపృథివ్యో వః పరిచరత ఇతి। కమన్యం మధ్యమా దేవమవక్ష్యత్। తస్యైషాపరా భవతి ॥ ౯

తెలుంగు :- ఓ ఋత్విజులారా! విశ్వానరుని (స్తుతించి) పూజింపుడు; అతడు, మహాన్, ప్రసన్నుడు, అన్నదాత, సర్వ ప్రకార ఐశ్వర్యములు కలవాడు; యీ ప్రభువునకు గొప్ప బలము, గొప్ప యశము ధనము కూడ గలవు. మీ యొక్క యీ స్తుతిని ద్యావా పృథివీ సేవింతురు అభినందింతురు (౧౦-౫౦-౧).

అంధసః = అన్నదాత; మందమానాయ = ప్రసన్నమగుచు, లేక, స్తుతి జేయుచు, లేదా, శబ్దము చేయుచు; సర్వ విధములగు విభూతులు గల విశ్వానరుని కొఱకు. వాని యొక్క ప్రీతి చేత అమిత గొప్ప బలము యశము, నృమ్ణం = మనుష్యులకు. మధ్యమ దేవతల నుండి భిన్నము మఱియు దేనికి యీ ప్రకారము (ఇన్ద్రస్య యస్య సుముఖం సహః) చెప్పెదరు. ౯

"ఉదు జ్యోతిస్మృతం విశ్వజన్యం విశ్వానరః సవితా దేవో అశ్రేత్" ౭-౭౬-౧

ఉదశ్రియ జ్యోతిరమృతం సర్వజన్యం విశ్వానరః సవితా దేవ ఇతి ధాతా సర్వస్య విధాతా। తస్యైషా భవతి ॥ ౧౦

తెలుఁగు:- (సర్వమును) ప్రేరేపించు విశ్వానర దేవుడు మనుష్యులందు హితకారియగు అమృత జ్యోతిని పైకి యెత్తెను ఉదయింపజేసెను (౭-౭౬-౧).

(౬-)- ధాతా = సర్వమును రచించువాడు (జల పూర్వక సర్వ రచన జేయు వాడగుట చేత మధ్యమ దేవత). ౧౦

"ధాతా దదాతు దాశుషే ప్రాచీం జీవాతు మక్షితమ్। వయం దేవస్య ధీమహి సుమితం సత్యధర్మణః" (అధర్వ ౭-౧౭-౨)

ధాతా దదాతు దత్తవతే ప్రవృద్ధాం జీవికామనుపక్షీణాం వయం దేవస్య ధీమహి సుమతిం కల్యాణీం మతిం సత్యధర్మణః। విధాతా ధాత్రా వ్యాఖ్యాతః। తస్యైషా నిపాతో భవతి బహు దేవతామృచి ॥ ౧౧

తెలుఁగు :- ధాత, దానము చేయువానికి చాల వృద్ధి బొందించును. క్షీణించని జీవికనొసగును, అట్టి శ్రేష్ఠ నియమములు గల దేవుని శుభమతి (అనుగ్రహ దృష్టి) ని ధ్యానించెదము (అధర్వ ౭-౧౭-౨)

(౭)- విధాతా, ధాతా తో వ్యాఖ్యాతమయ్యెను. దీనికి బహుదేవతలున్న మంత్రములో నిపాతము (సమ్మిళితము)న్నది. ౧౧

"సోమస్య రాజ్ఞో వరుణస్య ధర్మణి బృహస్పతేరనుమత్యా ఉ శర్మణి। తవాహమద్య మఘవన్నుపస్తుతౌ ధాతర్విధాతః కలశా అభక్షయమ్"॥ ౧౦-౧౬౭-౩

ఇత్యేతాభిర్దేవతాభిరభిప్రసూతః సోమకలశానభక్షయమితి। కలశః కస్మాత్క లా అస్మిఞ్ఛేరతే మాత్రాః। కలిశ్చ కలాశ్చ కిరతేర్వికీర్ణమాత్రాః ॥ ౧౨

తెలుఁగు:- రాజా సోమ, మఱియు, వరుణుని కర్మయందు (వర్తమానమై యున్న) బృహస్పతి అనుమతి శరణమున, (స్థితుడైయుండి) నీ స్తోత్రమందు (లగ్నమైయుండి) ఓ మఘవన్! ఓ ధాత! ఓ విధాతా! నేడు నేను కలశములను భక్షించితిని (౧౦-౧౬౭-౩) ఈ దేవతల చేత అనుజ్ఞ పొందిన సోమ కలశములను (సోమరసముతో నిండియున్న) నేను భక్షించితిని. కలశ = కలలు = మాత్రలు (సోమ చేత వేఱు చేయబడిన చిన్న అవయవములు) దీనిలో నుండును. కలిః మఱియు కలా, కృా (తు.ప.) = వెదజల్లబడిన అవయవములు ౧౨

"అథాతో మధ్యస్థానా దేవగణాః", తేషాం మరుతః ప్రథమాగామినో భవన్తి। మరుతో మితరావిణో వా మితరోచనో వా మహద్ద్రవన్తీతి వా। తేషా మేషా భవతి॥ ౧౩

తెలుఁగు :- ఇఁక మధ్యస్థదేవగణ (దేవ సముదాయము) వర్ణన :- వానిలో మరుత్=పరిమిత శబ్దము జేయునట్టిది, మొదట వచ్చును; పరిమితముగ ప్రకాశించునట్టిది కూడయగును (మి+రు, లేదా, మి+రుచ్) లేదా గొప్పగా పరుగెత్తునట్టిది (మహద్+ద్రు). 'అమిత' అని కొందఱు పరిచ్ఛేదము చేసి 'అమితశబ్దము', 'అమిత ప్రకాశము' అని యందురు. ౧౩

"ఆ విద్యున్మద్భిర్మరుతః స్వర్కైరథేభిర్యాత ఋష్టిమద్భిరశ్వపర్ణైః। ఆ వర్షిష్ఠయా న ఇషా వయోన పప్తతా సుమాయాః॥" ౧-౮౮-౧

విద్యున్మద్భిర్మరుతః। స్వర్కైః స్వఞ్చనైరితి వా, స్వర్చనైరితి వా, స్వర్చి భిరితి వా। రథైరాయాత ఋష్టిమద్భిరశ్వపర్ణైరశ్వపతనైర్వర్షిష్ఠేన చ నోఽన్నేన వయ ఇవా పతత సుమాయాః కల్యాణకర్మాణో వా కల్యాణప్రజ్ఞావా॥ రుద్రా వ్యాఖ్యాతాః॥ తేషామేషా భవతి ॥ ౧౪

తెలుఁగు :- ఓ మరుతో! గొప్ప ప్రకాశము గలవాడా, శ్రేష్ఠ గతి కలవాడా, (లేక, స్తుతి యుక్తుడు) బల్లెము గల వాడా గుఱ్ఱపు గతి గలవాడా, రథ (మేఘ)ములో రమ్ము, శ్రేష్ఠ కర్మలు చేయువాడా(లేక, మంచి ప్రజ్ఞగలవాడా) మనకిరువురకు చాల గొప్ప అన్నముతో, పక్షుల వలె యెగిరి రమ్ము (౧-౮౮-౧) స్వర్కైః = మంచి గతి కలవాడు, లేదా, మంచి పూజా యోగ్యుడు, లేదా, శుభ శబ్దములతో రథముతో రమ్ము. అశ్వపర్ణైః = అశ్వములకు వలె గతి కలవాడు. సుమాయాః= మంచి కర్మలు చేయువాడు, లేక, మంచి ప్రజ్ఞ కలవాడు. ౧౪

(౯-)- రుద్ర, వ్యాఖ్యాతమైనది

"ఆ రుద్రాస ఇన్ద్రవన్తః సజోషసో హిరణ్యరథాః సువితాయ గన్తన। ఇయం వో అస్మత్ప్రతి హర్యతే మతిస్తృష్ణజేన దివ ఉత్సా ఉదన్యవే ॥" ౫-౫౭-౧

ఆగచ్ఛత రుద్రా ఇన్ద్రేణ సహజోషణాః సువితాయ కర్మణ ఇయం వోఽస్మదపి ప్రతికామయతే మతిస్తృష్ణజ ఇవ దివా ఉత్సా ఉదన్యవే। తృష్ణక్తృష్యతేరుదన్యురు దన్యతేః॥ ఋభవ ఉరు భాన్తీతి వా, ఋతేన భాన్తీతి వా, ఋతేన భవన్తీతి వా। ౧౫ తేషామేషా భవతి ॥

తెలుంగు :- ఓ రుద్రా! ఇంద్రునితో సమానమైన ప్రీతుడవై బంగారు రథములు గల నీవు (మా యొక్క యీ) కర్మ కొఱకు రమ్ము. ఈ మా మతి నీ యొక్క కోర్కెను తీర్చును, దప్పికి జలముల గోరిన వారికి ద్యులోకము నుండి ధారలు వచ్చు రీతిని రమ్ము (౫-౫౭-౧). తృష్ణక్, తృష్యతి (తృష్, ది.ప.) ఉదన్యు ఉదన్య (ఉదన్య, నామ ధాతువు నుండి)

(౧౦-)- ఋభవః = అధికముగ ప్రకాశించునట్టి (ఉరు+భా) యజ్ఞము చేతగాని సత్యము చేతగాని ప్రకాశించునట్టి (ఋత+భ); ఋత + భూ వలన గూడనగును.

విష్ట్వీ శమీ తరణిత్వేన వాఘతో మర్తాసః సన్తో అమృ తత్వమానశుః। సౌధన్వనా ఋభవః సూరచక్షసః సంవత్సరే సమపృచ్యన్త ధీతిభిః॥ ౧-౧౧౦-౪

కృత్వా కర్మాణిక్షిప్రత్వేన వోఢారో మేధావినో వా మర్తాసః సన్తోఽమృతత్వమాన శిరే సౌధన్వనా ఋభవః సూరఖ్యానా వా సూరప్రజ్ఞా వా। సంవత్సరే సమపృచ్యన్త ధీతిభిః కర్మభిః। ఋభుర్విభ్వా వాజ ఇతి సుధన్వన అఙ్గిరసస్య త్రయః పుత్రా బభూవుస్తేషాం ప్రథమోత్తమా భ్యాం బహువన్నిగమా భవన్తిన మధ్యమేన। తదేతదృభోశ్చ బహువచనేన చమసస్య చ సంస్తవేన బహూని దశతయీషు సూక్తాని భవన్తి। ఆదిత్య రశ్మయోఽప్యృభవ ఉచ్యన్తే। "అగోహ్యస్య యదసస్తనా గృహే తదద్యేదమృ భవో నాను గచ్ఛథ"। అగోహ్య ఆదిత్యోఽగూహనీయస్తస్య యదస్వపథ గృహే యావత్తత్ర భవథ న తావదిహ భవథేతి॥ అంగిరసో వ్యాఖ్యాతాః, తేషామేషా భవతి ॥ ౧౬

తెలుంగు :- మేధావీ (ఋభు) కర్మలను శీఘ్రముగ జేయుచుండి మనుష్యు లగుచు అమృతత్వమును పొందిరి. సుధన్వ పుత్రుడైన ఋభు సూర్యతుల్య ప్రకాశము (లేక, ప్రజ్ఞ) గలవాడు వర్ష కర్మల వలన సంయుక్తమై హవిర్భాగి యయ్యెను (౧-౧౧౦-౪).

వాఘతః = యజ్ఞానుష్ఠాత = మేధావి. ౧. ఋభు ౨. విభ్వా ౩. వాజ-యీ ముగ్గురును అంగిరా యొక్క పుత్రులు. సుధన్వ పుత్రులైరి. సుధన్వ పుత్ర ఋభువు సూర్యతుల్య ప్రకాశ, లేక, ప్రజ్ఞావంతుడని ప్రసిద్ధి. ఋభు, వాజ, శబ్దములు బహువచన మందు నిగమములగును. విభ్వాకు బహువచనము లేదు. బహువచన ఋభు శబ్దముతోను, మఱియు, చమస స్తుతితోను ఋగ్వేదమున బహు సూక్తములున్నవి. సూర్యరశ్మి కూడ ఋభువని చెప్పబడును. - 'ఓ ఋభువో! (రశ్ములు) కప్పుటకు అశక్యమైనట్టి (సూర్యుని) వాని గృహమందు నిద్రపోవుదురు, అంతవరకు(భూమిపైన) యుందరు (౧-౧౬౧-౧౧). అగోహ్య = సూర్యుడు.

(౧౧-)అఙ్గిరసః, వ్యాఖ్యాతమయ్యెను (౩-౧౭లో) ౧౬

"విరూపాస ఇదృషయస్త ఇద్ గమ్భీరవేపసః । తే అఙ్గిరసః సూనవస్తే అగ్నే పరి జజ్ఞిరే ॥
౧-౬౨-౫

బహురూపా ఋషయస్తే గమ్భీరకర్మాణో వా గమ్భీరప్రజ్ఞా వా। తేఙ్గిరసః పుత్రాస్తేఽగ్నేరధిజజ్ఞిర ఇత్యగ్నిజన్మ॥ పితరో వ్యాఖ్యాతా॥ తేషామేషా భవతి ॥ ౧౬

తెలుఁగు :- నానా రూపములు గల ఋషి గంభీర కర్మలు (లేక, బుద్ధులు) గలవాడు అంగిరా పుత్రులు, అగ్ని నుండి యుత్పన్నమైనవి (౧౦-౬౨-౫).

(౧౨-)పితరః, వ్యాఖ్యానమయ్యెను (౪-౨౧లో) ౧౭

"ఉదీరతామవర ఉత్సరాస ఉన్మధ్యమాః పితరః సోమ్యాస్త॥ అసుం య ఈయూరవృకా ఋతజ్ఞాస్తే నోఽవన్తు పితరో హవేషు"

(ఋ.౧౦-౧౫-౧; యజు.౧౯-౪౯)

ఉదీరతామవరఉదీరతాం పర ఉదీరతాం మధ్యమాః పితరః సోమ్యాః సోమష్తమ్పాదినస్తేఽసుం యే ప్రాణమన్వీయూరవృకా అనమిత్రాః సత్యజ్ఞా వా యజ్ఞజ్ఞా వా। తే న ఆగచ్ఛన్తు పితరోహ్వానేషు । మాధ్యమికో యమ ఇత్యాహుతస్తస్మాన్మాధ్యమి కాన్పితౄన్మన్యన్తే ॥ అఙ్గిరసో వ్యాఖ్యాతాః, పితరో, వ్యాఖ్యాతాః, భృగవోవ్యాఖ్యాతాః। అథర్వాణోఽథనవన్తస్థర్వతిశ్చరతికర్మా తత్ప్రషేధః॥ తేషామేషా భవతి ॥ ౧౮

తెలుఁగు :- దిగువనున్న పితరులు మీదకు బోవుదురు, వారు ఉత్తములు, కాబట్టి మీదకు బోవుదురు, మధ్యములు మీదకు బోవుదురు, సోమరసము జేయువారు ప్రాణములను పొందుదురు (వాయు రూపమగుదురు). శత్రువులు లేనివారు, యజ్ఞమును తెలిసియున్నవారు. ఆ పితరులు మా ఆహ్వానముపై వచ్చెదరుగాక (౧౦-౧౫-౧; యజు.౧౯-౪౯). యమ, మాధ్యమిక (అంతరిక్ష) స్థానీయమని చెప్పెదరు (యమ, పితరులకు రాజు), కాబట్టి, పితరులు మాధ్యమిక స్థానీయ దేవతలగుదురు. అంగిరసః, వ్యాఖ్యానింపబడెను; పితరః, వ్యాఖ్యాతమయ్యెను; భృగు, వ్యాఖ్యాత మయ్యెను. (౧౮-).

(౧౩-) అథర్వాణ = చలించనట్టి, థర్వతి = చలించు అర్థమిచ్చును, దాని ౧౮ నిషేధము అథర్వాణ = స్థిరమగునట్టిది.

"అఙ్గిరసో నః పితరో నవగ్వా అథర్వాణో భృగవః సోమ్యాసః । తేషా వయం సుమతౌ యజ్ఞియానామ పి భద్రే సౌమనసేస్యామ"

(౧౦-౧౪-౬; యజు.౧౯-౫౦)

అఙ్గిరసో నః పితరో నవగతయో నవనీతగతయో వాథర్వాణో భృగవః సోమ్యాః సోమసమ్పాదినస్తేషాం వయం సుమతౌః కల్యాణ్యాం మతౌ యజ్ఞియానామపి చైషాం భద్రే భన్దనీయే భాజనవతి వా కల్యాణే మనసి స్యామేతి। మాధ్యమికో దేవగణ ఇతి నైరుక్తాః । పితర ఇత్యాఖ్యానమ్ । అథాప్యృషయః స్తూయన్తే ౧౯

తెలుంగు :- మా పితరులు అంగిరస్ క్రొత్త గతులు కలవి, మఱియు, భృగు, అథర్వా సోమరసము చేయుదురు, ఆ యజ్ఞమునకు యోగ్యమైన వారి యొక్క శుభమతిలో మేముందుముగాక, మఱియు, కల్యాణకారీ సౌమనస్యములోనుందుముగాక

(౧౦-౧౪-౬) (యజు.౧౯-౫౦).

నవగ్వాః = క్రొత్త గతులు కల, లేదా, వెన్నలో గతియున్నట్టి (రుచియున్నట్టి). ఋభవః, అంగిరసః, భృగవః, అథర్వాణ-యివి ఒక్కొక్కటి మాధ్యమిక దేవ గణములు అని నైరుక్తాభిప్రాయము. పితరులు - ఐతిహ్య వ్యాఖ్యానము. ఐతే, ఋషిని కూడ స్తుతి జేయుదురు. ౧౯

"సూర్యస్యేవ వక్షథో జ్యోతిరేషాం సముద్రస్యేవ మహిమా గభీరః వాతస్యేవ ప్రజవో నాన్యేన స్తోమో వసిష్ఠా అన్వేతవే వః॥ ఇతి యథా(౭-౩౩-౮)

అప్త్యా ఆప్నోతేః తేషామేవ నిపాతో భవత్యైన్ద్ర్యా మృచి ॥ ౨౦

తెలుంగు :- ఎట్లన, 'వీని యొక్క (వసిష్ఠుల యొక్క) ప్రకాశము (జ్యోతి) సూర్యజ్యోతి వలె నున్నది, సముద్రమునకు వలె వీని మహిమ గంభీరమైనది, ఓ వసిష్ఠులారా! మీ యొక్క స్తోమము వాయువేగము వలె యితరుల చేత అనుకరణ జేయజాలదు.

(౭-౩౩-౮)

(౧౫-) ఆప్త్యాః, ఆప్(వ్యాప.), స్తుతుల వల్లన స్తోతవ్యములు ప్రాప్తించును. ఆప్త్యాః, ఏకత, ద్వితి, త్రిత-యీ మూడింటిని ఇంద్రునికి సహచరులని చెప్పెదరు. ఇంద్రదేవతా మంత్రములో వీనికి నిపాతమున్నది. ౨౦

"స్తుషేయ్యం పురువర్పసమృభ్వమినతమమాప్త్య మాప్త్యానామ్। ఆ దర్షతే శవసా సప్తదానూన్ప్ర సాక్షతే ప్రతిమానాని భూరి॥" ౧౦-౧౨౦-౬

స్తోతవ్యం బహురూపమురుభూతమీశ్వరతమమాప్త వ్యమాప్తవ్యానామా దృణాతి యః శవసా బలేన సప్త దాతౄనితి వా సప్త దానవానితి వా ప్రసాక్షతే ప్రతిమానాని బహూని। సాక్షతిరాప్నోతికర్మా॥ ౨౦

తెలుగు :- స్తుతి యోగ్యమైన బహురూపములు గల, వృద్ధిజెందు, గొప్ప స్వామి, అప్త్యాః = అప్త్య ఋషులు) ను ఆదరించునట్టి; ఆ ప్రాప్తించుటకు యోగ్యమైనట్టి (ఇంద్రకు) స్తుతిజేయుదును. వాడు తన బలముచేత యేడు దాతలు (మేఘము). లేదా, (యేడుగురు దానవుల) ముక్కలు చేయును, చాలా ఉపమల యొక్క ప్రాప్తి బొందును. (౧౦-౧౨౦-౬) సాక్షతి=ప్రాప్తి ౨౧

అథాతో మధ్యస్థానః స్త్రియః ॥ తాసా మదితిః ప్రథమాగామినీ భవతి। అదితిర్వ్యాఖ్యాతా। తస్యా ఏషా భవతి ॥ ౨౨

తెలుగు:- ఇప్పుడు మధ్యమ స్థానీ స్త్రీ దేవతా విషయము చెప్పెదను. వానిలో అదితి మొదటిదగును. అదితి ౪-౨౨ లో వ్యాఖ్యానింపబడినది. ౨౨

"దక్షస్య వాఽదితే జన్మని వ్రతే రాజానా మిత్రావరుణా వివాససి। అతూర్తపన్థాః పురురథో అర్యమా సప్తహోతా విషురూపేషు జన్మసు॥" ౧౦-౬౪-౫.

దక్షస్య వాఽదితే జన్మని వ్రతే కర్మణి రాజానౌ మిత్రావరుణౌ పరిచరసి। వివాసతిః పారచర్యాయాం। 'హవిష్మానావివాసతి' ఇత్యాశాస్తేర్వా। అతూర్తపన్థా అత్వరమాణపన్థా లథరథురథోఽర్యమాదిత్యోఽరీన్నియచ్ఛతి। సప్తహోతా సప్తాస్మై రశ్మయో రసానభిసన్నా మయన్తి, సప్తైనమృషయః స్తువన్తీతి వా। విషమ రూపేషు జన్మసు కర్మసూ దయేషు॥ ఆదిత్యో దక్ష ఇత్యాహురాదిత్యమధ్యేచ స్తుతః, అదితిర్దాక్షాయణీ। 'అదితేర్దక్షో అజాయత దక్షాద్వదితిః పరి' ఇతి చ। తత్కథముపపద్యేత। సమాన జన్మానౌ స్యాతా మితి, అపి వా దేవధర్మేణేతరేతరజన్మానౌ స్యాతామితరేతర ప్రకృతీ॥ అగ్నిరప్యదితిరుచ్యతే। తస్యైషా భవతి॥ ౨౩

తెలుగు :- ఓ అదితే! అథవా సూర్యుని యొక్క ఉదయకర్మలో నీవు రాజా మిత్ర, వరుణలకు సేవజేయుదువు. అప్పుడు అశీఘ్రగతికల (నియత గతి కల) యట్టి బహు రథములు కలయట్టియు సప్తహోతలు కలవాడునైనవాడు ప్రకాశముతో ఉదయమందు (వర్తించుచున్నాడు. ౧౦-౬౪-౫). అథవా, దక్ష (సూర్యుడు) ఉదయించినప్పుడు, వ్రతే = కర్మయందు సూర్యునికి జన్మయిచ్చినప్పుడు నీ కర్తవ్యమున్నది, దానిలో నీవు రాజా మిత్ర మరియు వరుణకు సేవజేయుదువు. వివాసతి = సేవ అను అర్థము. ఎట్లనగ, 'హవిష్య యుక్తమై వచ్చి సేవింతువు. ఓ అగ్నీ! దానికి సుఖమిమ్ము (౧-౧౨-౯). ఈ ప్రార్థన వలన వివాసతి సేవన కర్మ అని ప్రసిద్ధి. అతూర్తపన్థాః = శీఘ్రము కాని (గతి) మార్గము కల్గినట్టి. అర్యమా = సూర్య

శత్రువులను నిరోధించును. అంధకారము బోగొట్టును (అరి+యమ్). సప్తహోతా = యేడు కిరణములు (వీనికి రసములు లోబడును) లేదా, సప్తఋషులు దీని స్తుతి జేయుదురు. జన్మ సు = ఉదయకర్మలందు. సూర్యుడు దక్షుడని చెప్పెదరు. ఆదిత్యులకు (అదితి పుత్రులకు) మధ్యమందు స్తుతి చేయబడెను.

ప్రశ్న:- అదితి దక్షపుత్రికయైయుండ 'అదితి నుండి దక్ష ఉత్పన్నమై దక్షనుండి అదితి ఉత్పన్నమయ్యెను (౧౦-౭౨-౪) అని యెట్లు చెప్పనగును? పరస్పర విరుద్ధమగుగదా (సమాధానము) సమాన జన్ములు (ఒకరి తరువాతనింకొకరు) అగుదురు. లేదా, దేవతా స్వాభావికము వల్లన ఒకదానికింకొకటి నుండి జన్మ యగును. అనగా, ఒకటి రెండవ దానికి కారణముగావచ్చును. ౨౩

వివరణ :- (౫౦-౨౩ లో)"**ఇమా గిర ఆదిత్యేభ్యో ఘృత స్నూః సనాద్రాజభ్యో జుహ్వా జుహోమి। శృణోతు మిత్రో అయర్మా భగో న స్తువిజాతో వరుణ దక్షో అంశః**" (౨-౨౭-౧). ఈ మంత్రములో దక్ష కూడ ఆదిత్యులలో గణింపబడెను.

సూర్యకిరణముల వలన సంధ్య ఉత్పన్నమగును, మఱియు, ప్రాతః సంధ్య నుండి సూర్యుడు వెడలును.

అగ్ని కూడ అదితియని చెప్పెదరు. ౨౩

"యస్మై త్వం సుద్రవిణో దదాశోఽనాగాస్త్వమదితే సర్వతాతా। యం భద్రేణ శవసా చోదయాసి ప్రజావతా రాధసా తే స్యామ॥" ౧-౯౪-౧౫

యస్మై త్వం సుద్రవిణో దదాస్యనాగాస్త్వమనపరాధత్వమదితే సర్వాసు కర్మతతిషు। అగ అజ్ పూర్వాద గమేః। ఏన ఏతేః। కిల్బిషం కిల్బిదం సుకృత కర్మణో భయం కీర్తిమస్య భినత్తీతి వా। యం భద్రేణ శవసా బలేన చోదయసి ప్రజావతా చ రాధసా ధనేన తేవయమిహ స్యామేతి॥ సరమా సరణాత్। తస్యా ఏషా భవతి ॥ ౨౪

తెలుఁగు:- మంచి ధనవంతమైన ఓ అదితి! (అగ్ని) సర్వ (కర్మల)మును విస్తరింపజేయుటలో నీవు అనపరాధత (యథావిధి కర్మ పూర్తి జేయునట్టి యోగ్యత) యిచ్చుచున్నావు. నీవు కల్యాణకరమై బల ప్రజాయుక్త ధనము చేత ప్రేరేపింతువు (అనుగృహీత చేయుదువు) మేము అనుగ్రాహ్యామగుదుము (౧-౯౪-౧౫). అదితి = అఖండనీయాగ్ని. ఆగస్, ఆజ్‌పూర్వగమ్ (భ్వా.ప.) (కర్తకు) అవశ్యము ప్రాప్తించును (ప్రసంగ వశమున చెప్పబడును) ఏనస్ ఇ(అ.ప.) (అవశ్యము ప్రాప్తించును).

కిల్బిషం=శుక్ల (పుణ్య)మును నశింపజేయును, లేదా, పుణ్యకర్మకు భయప్రదమైనది(కృ+భయ) లేదా, దీని కీర్తిని నాశనము జేయును (కీర్తి+భిద్)

(౧౭-) సరమా, పోవుటవల్లను(స్మృ, భ్వా.ప.)

౨౪

"కిమిచ్ఛన్తీ సరమా ప్రేదమానడ్ దూరే హ్యధ్వా జగురిః పరాచైః। కాస్మేహితిః కాపరితక్మ్యాసీత్కథం రసాయా అతరః పయాంసి" ॥ ౧౦-౧౦౮-౧

కిమిచ్ఛన్తీ సరమేదం ప్రానడ్ దూరే హ్యధ్వా జగురిర్జఙ్గమ్యతేఃపరాఞ్చై రచితః కా తేఽస్మా స్వర్థహి తిరాసీత్కిం పరితకనమ్। పరితక్మ్యా రాత్రిః పరిత ఏనాం తక్మ తక్మేత్యుష్ణనామ తకత ఇతి సతః। కథం రసాయా అతరః పయాంసీతి। రసా నదీ రసతేః శబ్దకర్మణః। కథం రసాని తాన్యుదకానీతి వా। దేవ శునీన్ద్రేణ ప్రహితా పణిభిరసురైః సమూద ఇత్యాఖ్యానమ్ సరస్వతీ వ్యాఖ్యాతా। తస్యా ఏషా భవతి ॥ ౨౫

తెలుఁగు :- ఏమి కోరుచు సరమా యిక్కడకు వచ్చెను; యేల దూర మార్గము; అత్యంతము బోవువాడు ముందు ముందుకు బోవుచు (సమీపించును); యేమి మాయందుంచెను (దేని కొఱకు నీవు వచ్చియుంటివి); ఎట్లు నీ యొక్క మార్గమందు రాత్రి వచ్చెను; ఎట్లు రస పానీయముల నుండి దరిజేరితివి. (౧౦-౧౦౮-౧).

జగురిః = జఙ్గమ్యతి (గమ్‌యఙన్తత వలన) = తిన్నని మార్గమున బోవుచు పరితక్మ్యా = పరితకనం = రాత్రి. దీనికి రెండువైపుల ఉష్ణము (దినము, ముందు వెనుక కూడ. తక్మ = ఉష్ణమునకు పేరు. రసా = నదీ, రస్, శబ్దము అర్థముగా గల (భ్వా.ప.) లేదా, ఆ జలములు యెంత రసికములు. ఇంద్రుని పంపున దేవశునీ పణినామక అసురులతో సంవాదము చేసెను.

వివరణ :- ఇతిహాస పక్షమున-పణినామక అసురులు దొంగలించిన గోవులను వెదకుటకు ఇంద్రుని చేత పంపబడిన దేవశునీ పణిపురమునకు బోయినప్పుడు పల్కిరి. ఈ పక్షమున 'రసా' అంతరిక్షముననుండునట్టి యొకనది. సరమా, వాక్ అని నైరుక్తుల మతము. సమయమునకు ముందు మేఘము యొక్క శబ్దము విని చెప్పబడెను (దుర్గాచార్య). అట్లు ఈ సూక్తములో వర్ణన ఆఖ్యానము.

౨౫

(౧౮-) సరస్వతీ, ౨-౨౬లో వ్యాఖ్యాతమయ్యెను

"పావకా నః సరస్వతీ వాజేభిర్వాజినీవతీ। యజ్ఞం వష్టు ధియావసుః॥ పావకా నః సరస్వత్యన్నైరన్నవతీ యజ్ఞం వష్టు ధియావసుః కర్మవసుః। తస్యా ఏషాపరా భవతి"

౨౬

తెలుంగు :- పవిత్రము జేయునట్టి సరస్వతి అన్నముల (హవి) చేత అన్నము గలది, కర్మ (యజ్ఞ) రూప ధనము గలది, మా యజ్ఞమును సఫలము జేయుగాక

(౧-3-౧౦) ౨౬

"మహో అర్ణః సరస్వతీ ప్ర చేతయతి కేతునా। ధియో విశ్వా వి రాజతి"

౧-33-౧౨

మహదర్ణః సరస్వతీ ప్రచేతయతి ప్రజ్ఞాపయతి కేతునా కర్మణా ప్రజ్ఞయా వా। ఇమాని చ సర్వాణి ప్రజ్ఞానాన్యభివిరాజతి। వాగర్థేషు విధీయతే తస్మాన్మాధ్యమికాం వాచం మన్యన్తే। వాగ్వ్యాఖ్యాతా। తస్యా ఏషా భవతి ॥ ౨౭

తెలుంగు :- సరస్వతి తన కర్మ చేత (లేదా, జ్ఞానము వలన) గొప్ప జలములను ప్రకటించును, మఱియు, యీ సర్వ ప్రజ్ఞానములను ప్రకాశింపజేయును

(౧-33-౧౨).

గొప్ప జలము యొక్క సరస్వతి (మాధ్యమిక వాక్) ప్రచేతయతి = ప్రకటించును. (ప్రజ్ఞానములపై రాజ్యము చేయును) జలము వలన అన్నము, అన్నము వలన ప్రజ్ఞ ఉత్పన్నమగును. వాక్ అర్థములలో (జల కర్మలలో) విధానము చేయబడెను, దీని వల్ల వాణీ మాధ్యమికమని గణించెదరు.

(౧౮-) వాక్ = వ్యాఖ్యాతమైనది. ౨౭

"యద్వాగ్వదన్త్యవిచేతనాని రాష్ట్రీదేవానాం నిషసాద మన్ద్రా। చతస్ర ఊర్జం దుదుహే పయాంసి క్వస్విదస్యాః పరమం జగామ॥" ౮-౮౯-౧౦

యద్వాగ్వదన్త్యవి చేతనాన్య విజ్ఞాతాని రాష్ట్రీ దేవానాం నిషసాద మన్ద్రా మదనా। చతస్రోఽనుదిశ ఊర్జం దుదుహే పయాంసి క్వ స్విదస్యాః పరమం జగామేతి యత్పృథివీం గచ్ఛతీతి వా యదాదిత్యరశ్మయో హరన్తీతి వా। తస్యా ఏషా పరా భవతి॥ ౨౮

తెలుంగు :- మాధ్యమిక దేవతలకు ఈశ్వరి, లోకులకు హర్షదాయి అయిన (లేదా, తృప్తిజేయునది) వాక్కు అవిజ్ఞాత పదములను పల్కుచున్నప్పుడు, నాల్గు దిశల నుండి అన్నము, మఱియు, జలము, ప్రవహించును, (మఱల) దీని యొక్క శ్రేష్ఠ రూపమెక్కడకు బోవునో, తెలియులేదు (౮-౮౯-౧౦)

అవిచేతనాని = అవిజ్ఞాత రూపముననున్న యీశ్వర దేవతలకు, మన్ద్రా = హర్షమిచ్చునట్టి, లేక, తృప్తి పఱచునట్టిది. దీని శ్రేష్ఠమైన రూపము పృథివికి బోవునా, లేక, సూర్యరశ్మిలు హరించుకొనిపోవుచున్నవా. దీనికి మఱియొక మంత్రము. ౨౮

"దేవీ వాచమజనయన్త దేవాస్తాం విశ్వరూపాః పశవో వదన్తి। సా నో మన్ద్రేషమూర్జం దుహానా ధేనుర్వాగస్మానుపసుష్టుతైతు॥" ౮-౮౯-౧౧

దేవీ వాచమజనయన్త దేవాస్తాం సర్వరూపాః పశవో వదన్తి వ్యక్త వాచశ్చావ్యక్తవా చశ్చ ॥ సా నో మదనాన్నం చ రసం చ దుహానా ధేనుర్వాగస్మానుపేతు సుష్టుతా॥ అనుమతీ రాకేతి దేవపత్న్యావితి నైరుక్తాః పౌర్ణమాస్యావితి యాజ్ఞికా యా పూర్వా పౌణమాసీ సానుమతిర్యోత్తరా సా రాకేతి విజ్ఞాయతే॥ అనుమతి రనుమననాత్ తస్యా ఏషా భవతి ॥ ౨౯

తెలుగు :- దేవతలు దేవియైన వాక్ను ఉత్పన్నము జేసిరి, దానిని సర్వ ప్రకారముల పశువులు (వ్యక్త వాణిని పల్కు మనుష్యులు మరియు అవ్యక్త వాణిని పల్కు ఆవులు మొదలైనవి) పలుకుచుండును. (దేవతలలో అవ్యక్త రూపముననున్న వాణి రూపాంతరమున పశువులలోను మనుష్యులలోను నున్నది). వాణి హర్షమిచ్చును (లేదా, తృప్తి జేయును) మంచి స్తుతులకగునట్టి ధేనురూపీ వాక్కు అన్నమును రసమును పితుకుచు మాకు ప్రాప్తించుగాక. (౮-౮౯-౧౧)

(౨౦-) అనుమతిః(౨౧-) రాకా-యీ రెండును (మధ్యస్థానీ) దేవపత్నులు-అని నైరుక్తుల అభిప్రాయము. రెండును రెండు ప్రకారముల పౌర్ణమాసీయై యున్నవి; మొదట రాకా, తరువాత అనుమతి అని తెలియబడుచున్నది. అనుమననము వలన అనుమతి (ఋషులకు దేవతలకు కూడ). ౨౯

"అన్విదనుమతే త్వం మన్యాసై శం చ నస్కృధి । క్రత్వే దక్షాయ నో హిను ప్రణ ఆయూంషి తారిషః" (యజు.౩౪-౮)

అనుమన్యస్వానుమతే త్వం సుఖం చ నః కుర్వన్నం చ నోఽపత్యాయ ధేహి ప్రవర్ధయ చ న ఆయుః ॥ రాకా రాతేర్దానకర్మణః । తస్యా ఏషా భవతి॥ ౩౦

తెలుగు :- ఓ అనుమతి! నీవు మా ప్రార్థన స్వీకరించి, మాకు కల్యాణ మగునట్లు చేయుము, కర్మజ్ఞానముల కొఱకును స్ఫూర్తికిని మమ్ముల నుత్సాహపఱచుము, మా ఆయువు వృద్ధిజేయుము (యజు.౩౪-౮)

(౨౧-) రాకా, దానము అను అర్థమిచ్చును (అ.ప.) ౩౦

"రాకామహం సుహవాం సుష్టుతీ హువే శృణోతు నః సుభగా బోధతు త్మనా। సీవ్యత్వపః సూచ్యాచ్ఛిద్యమానాయా దదాతు వీరం శతదాయముక్థ్యమ్॥" ౨-౩౨-౪

రాకామహం సుహ్వానాం సుష్టుత్యా హ్వయే శృణోతు నః సుభగా బోధత్వాత్మనా సీవ్యత్వపః ప్రజననకర్మ సూచ్యాచ్ఛిద్యమానయా సూచీ సీవ్యతేః దదాతు వీరం శతప్రదముక్థ్యం వక్తవ్యప్రశంసమ్ ॥ సినీవాలీ కుహూరితి దేవపత్న్యావితి నైరుక్తా అమావాస్యే ఇతి యాజ్ఞికాయా పూర్వామావస్యా సా సినీవాలీ యోత్తరా సా కుహూరితి విజ్ఞాయతే। సినీవాలీ సినమన్నం భవతి సినాతి భూతాని వాలం పర్వ వృణోతేస్తస్మిన్నన్నవతీ, వాలినీ వా వాలేనేవాస్యామణు త్వాచ్చన్ద్రమాః సేవితవ్యో భవతీతి వా। తస్యా ఏషా భవతి ॥ ౩౧

తెలుగు :- దేనిని పిలిచిన శుభమగునో ఆ రాకాను శోభన స్తుతి చేత నేను పిల్చుచున్నాను. మంచి ధనము గల అది మమ్ములను వినును, తన కర్తవ్యము తనకు తెలుసును, విరుగనట్టి సూది చేత (సంతానోత్పత్తికి)కర్మకు కుట్టును. మఱియు, మేము బహు దాతృత్వము గలయట్టి ప్రశంసాయోగ్యమైనట్టి వీరుల (సంతానము)ను కోరుచున్నాము. (౨-౩౨-౪) అపః = ఉత్పత్తి కర్మ. సూచీ, సీవ్, (ది.ప.) వల్లనగును.

(౨౨-) సినీవాలి: (౨౩-) కుహూ - యీ రెండును దేవపత్నులు, అని నైరుక్తాభిప్రాయము; రెండు అమావాస్యలని యాజ్ఞికుల మతముగా నున్నది-, మొదటిది అమావాస్య సినీవాలి, తరువాతది కుహూ అని చెప్పెదరు. సినీవాలీ = సిన = అన్నము, భూతములను బంధించుట చేత (రసాది ధాతువుల చేత) వాల = పర్వము (వృ.స్వా.ఉ.) దీనిలో దేవతలు హవి స్వీకరింతురు, ఆ పర్వమందు; ఆ అన్నము (హవి) వాలీయగును; దీని వలన సినీవాలీ యగును. లేదా, వాలినీ (వాలోంవాలీ), లేదా, చంద్రుడు సూక్ష్మ మగుటచేత కేశములతో సేవన యోగ్యమగును (తాకుటకు యోగ్యమైనది) యగును.

"సినీవాలీ పృథుష్టుకే యా దేవానామసి స్వసా। జుషస్వ హవ్యమాహుతం ప్రజాం దేవి దిదిడ్ఢినః"
(౨-౩౨-౬; యజు.౩౪-౧౦)

సినీవాలీ పృథుజఘనే। స్తుకః స్త్యాయతేః సజఘూతః పృథకేశస్తుకే పృథుష్టుతే వా। యా త్వం దేవానామసి స్వసా। స్వసా సు అసా స్వేషు సీదతీతి వా। జుషస్వ హవ్యమదనం ప్రజాం చ దేవి దిశ నః॥ కుహూర్గూహతేః క్వాభూదితి వా క్వ సతీ హూయతే ఇతి వా క్వాహుతం హవిర్జుహోతీతి వా। తస్యా ఏషా భవతి ॥ ౩౨

తెలుగు:- విశాలస్తుతి (లేదా, కేశ భారము, లేదా, తొడలు) గల సినీవాలి! నీవు దేవతా సోదరివి. (మా యొక్క) హోమము చేయబడిన హవిని ప్రీతితో సేవింపుము, ఓ దేవి! మాకు సంతానమిమ్ము (౨-౩౨-౬) (యజు.౩౪-౧౦)

ఓ సినీవాలి! స్థూలమైన జఘనములు గలదానా! స్తూక, స్త్యై (భ్వా.) అర్థ-సంఘాత (రాశి), లేదా, భారమగు కేశ సంఘాతము గలదానా, లేక, విశాల స్తుతి కలదానా. నీవు దేవతా సోదరివి. స్వసా. సు + అస్ + ఋన్ (ఉ.౨-౯౭) లేదా, తనంతట తాను కూర్చొనునది (స్వ+సద) సేవించునది. హవ్య=భోజనమునకు.

కుహూ, గుహ (భ్వా.ఉ) కప్పును, చంద్రుని. లేదా, ఎక్కడనున్నది (దీనిలో చంద్రుడు కనబడకపోవుట చేత అట్టి తర్కమగును). లేదా, యెక్కడ నుండి పిలువబడుచున్నది, లేదా, యెక్కడ హవి స్వీకరించుచున్నది. ౩౨

"కుహూమహం సువృతం విద్మనాపసమస్మిన్యజ్ఞే సుహవాం జోహవీమి। సా నో దదాతు శ్రవణం పితౄణాం తస్యై తే దేవి హవిషా విధేమ" (అథర్వ ౭-౧౦-౨)

కుహూమహం సువృతం విదితకర్మాణమస్మిన్యజ్ఞే సహ్వానామాహ్వాయే। సా నో దదాతు శ్రవణం పితౄణాం పిత్ర్యం ధనమితి వా పిత్ర్యం యశ ఇతి వా। తస్యై తే దేవి హవిషా విధేమేతి వ్యాఖ్యాతమ్। యమీ వ్యాఖ్యాతా। తస్యా ఏషా భవతి॥ 33

తెలుంగు :- శుభ కర్మలాచరించునట్టి, కర్తవ్యము తెలుసునట్టి, సుఖము వలన పిలువబడిపోవునట్టి రాకా ను యీ యజ్ఞమందు నేను పిలుచుచున్నాను, అది మాకు పితరుల యొక్క (కులోచిత) యశ ధనముల నిచ్చు గాక. అట్టి, నిన్ను, ఓ దేవి! హవితో సేవింతుము (అథర్వ.౭-౧౦-౨).

(౨౪-) యమీ, వ్యాఖ్యాతమయ్యెను (౧౦-౯౯లో) 33

"అన్యమృషు త్వం యమ్యన్య ఉత్వాం పరిష్వజాతే లిబుజేవ వృక్షమ్। తస్య వా త్వం మన ఇచ్ఛా స వా తవాధా కృణుష్వ సంవిదమ్ సుభద్రామ్ ॥ (౧౦-౧౦-౧౪)

అన్యమేవ హి త్వం యమ్యన్యస్త్వాం పరిష్వక్ష్యతే లిబుజేవ వృక్షం తస్య వా త్వం మన ఇచ్ఛ స వా తవాధానేన కురుష్వ సంవిదం సుభద్రాం కల్యాణ భద్రామ్। యమీ యమంచకమే తాం ప్రాత్యాచచక్ష ఇత్యాఖ్యాతమ్ ॥ 3४

ఉర్వశీ వ్యాఖ్యాతా। తస్యా ఏషా భవతి ॥ 3౫

తెలుగు:- ఓ యమి! నీవు అన్య పురుషుని కూడ ఆలింగనము చేయుము. అన్యుడు కూడ నిన్ను ఆలింగనము చేయును, లత, వృక్షమును వలె. నీవు వాని మనస్సు యొక్క యిచ్ఛానుసారము చేయుము, వాడును అట్లే చేయును. తదనంతరము, ఉత్తమ కల్యాణీ మర్యాద చేయుము (౧౦-౧౦-౧౪). యమీ యమను కామించెను, యమి తిరస్కరించెను. (అంగీకరించలేదు) ఇది ఆఖ్యానము.

వివరణ:- ఆఖ్యానము ఉర్వశీ, ౫-౩లో వ్యాఖ్యాతమయ్యెను ॥ ౩౫ ॥ ముగ్గురు దేవతల పక్షమందు మాధ్యమిక యమకు మాధ్యమిక ఉషాకు వానితో వేఱు చేసి, రెండు స్థానములందునుండు (అంతరిక్ష ద్యుస్థానముల) దానికి చెప్పుచున్నాడు, ఓ యమి మేము నిన్ను ఆలింగనము చేయు సమయము గతించినది, యిప్పుడు ప్రభాతమైనది. లత, వృక్షము వలె నీవు ద్యుస్థానమును ఆలింగనము జేయుటకిప్పుడు యిచ్ఛయించుము. ఆద్యో యొక్క మనస్సు, అనగా, ప్రకాశములో ప్రవేశింపగోరుము మఱియు అది నీ ప్రకాశమందు ప్రవిష్టమగును. ఈ ప్రకారము కలియుట చేత లోకోపకారార్థము ప్రకాశింపుము.

సంవిత్ = జ్ఞాన సాధన ప్రకాశము (దుర్గాచార్య)

"విద్యున్న యా పతన్తీ దవిద్యోదర్భరన్తీ మే అప్యా కామ్యాని। జనిష్టో అపో నర్యః సుజాతః ప్రోర్వశీ తిరతే దీర్ఘమాయుః॥" ౧౦-౯౫-౧౦

విద్యుదివ యా పతన్త్యద్యోతత హరన్తీ మే అప్యా కామ్యాన్యుదకాన్యన్తరిక్ష లోకస్య యదా నూనమయం జాయేతాద్భ్యోఽధ్యప ఇతి నర్యా మనుష్యో నృభ్యో హితో నరాపత్యమితి వా సుజాతః సుజాతతరోఽర్థోర్వశీ ప్రవర్ధయతే దీర్ఘమాయుః॥ పృథివీ వ్యాఖ్యాతా। తస్యా ఏషా భవతి॥ ౩౬

తెలుంగు :- (న=ఇవ=సమృతి) ఇప్పుడు మాధ్యమిక వాక్ విద్యుత్తయి క్రింద పడుచు, అంతరిక్షమందుండు కామ్య వస్తువులను (జలము) తీసుకొని వచ్చుచు ప్రకాశించును. (దాని వలన) మనుష్యులకు హితకారిన్ని శుభ జన్మ కలదిన్ని ఉత్పన్నమయ్యెను (ఈ ప్రకారము జలము, జలము వలన అన్నము, తద్వారా దీర్ఘాయువు వృద్ధిబొందును) (౧౦-౯౫-౧౦) ఆపః = అంతరిక్షం, తత్రభవాని = అప్యాని. అప్పుడు నిస్సందేహముగ (మేఘు = పురురవ) జలముల నుండి ప్రకటమగును. నర్యః = మనుష్యుల కొఱకు హితకారి, లేక, మనుష్య సంతానము. సుజాతః = బహు శుభోత్పన్నమైనది. అప్పుడు ఉర్వశీ దీర్ఘాయువును వృద్ధి చేయును.

(౨౬-) పృథివీ, వ్యాఖ్యాతమయ్యెను (౧-౧౪లో) (యిక్కడ, మాధ్యమికము). ౩౬

"బళిత్థా పర్వతానాం సిద్రం బిభర్షి పృథివి। ప్ర యా భూమిం ప్రవత్వతి మహ్నా జినోషి మహిని॥"

౫-౮౪-౧

సత్యం త్వం పర్వతానాం మేఘానాం ఖేదనం ఛేదనం భేదనం బలమత్ర ధారయసి పృథివీ ప్రజిన్వసి యా భూమిం ప్రవణవతి మహత్త్వేన మహతీస్యుదకవతీతి వా। ఇన్ద్రాణీన్ద్రస్య పత్నీ! తస్యా ఏషా భవతి ॥

౩౭

తెలుగు :- ఓ పృథివి! (మాధ్యమికే) నీవు అక్కడ (అంతరిక్షమున) (వస్తుతః) నిజమునకు మేఘములను ఛేదించు స్థానమును ధారణ చేయుదువు. ఓ గొప్పదానా! (ఓ ప్రవత్వతి=) ప్రవృత్తి గల (వంగునట్టి) లేక, జలము గల నీవు నీ మహిమ (జలము వర్షించు) చేత భూమిని తృప్తిపఱచుదువు. (౫-౮౪-౧) సత్యము నీవు. పర్వతానాం = మేఘములకు. స్విద్ర = ఖేదనం = ఛేదన భేదన రూప బలమును ఆ అంతరిక్షలోకమున ధారణ చేయుదువు. (౨౭) ఇన్ద్రాణీ = ఇంద్రపత్ని నైరుక్తపక్షమున యింద్రుని యొక్క విభూతి ॥ ౩౭ ॥

"ఇన్ద్రాణీమాసు నారిషు సుభగామహమశ్రవమ్। నహ్యస్యా అపరం చన జరసా మరతే పతిః విశ్వస్మాదిన్ద్ర ఉత్తరః" ఇన్ద్రాణీమాసు నారిషు సుభగామహమశృణవం నహ్యస్యా అపరామపి సమాం జరయా మ్రియతే పతిః సర్వస్మాద్య ఇన్ద్ర ఉత్తరస్తమేతద్ బ్రూమః తస్యా ఏషాపరా భవతి॥

౩౮

తెలుగు :- ఈ (సౌభాగ్యవతీ) స్త్రీలలో నుండి యింద్రాణిని, నేను (పూర్తిగ) సౌభాగ్యవతియని వింటిని, యేలయన, దీని యొక్క పతి అన్యులవలె ముదుసలి తనము వలన మరణించడు, వాడు అందఱి కన్న గొప్పవాడు, యింద్రుడు. ౩౮

"నాహమిన్ద్రాణి రారణ సఖ్యుర్వృషాకపేర్ృతే। యస్యేదమప్యం హవిః ప్రియం దేవేషు గచ్ఛతి। విశ్వస్మాదిన్ద్ర ఉత్తరః॥"

౧౦-౮౬-౧

నాహమిన్ద్రాణి రమే సఖ్యుర్వృషాకపేర్ృతే యస్యేదమప్యం హవిరప్సు శృతమద్భిః సంస్కృత మితి వా ప్రియం దేవేషు నిగచ్ఛతి సర్వస్మాద్య ఇన్ద్ర ఉత్తరస్తమేతద్ బ్రూమః ॥ గౌరీ రోచతేర్జ్వలతికర్మణోఽయమపీతరో గౌరో వర్ణ ఏతస్మాదేవ ప్రశస్యో భవతి। తస్యా ఏషా భవతి ॥

౩౯

తెలుగు :- ఓ యింద్రాణి! తన సఖుడైన బృహస్పతి లేకున్న నేను రమణ చేయను, ఆ జలములయందు పక్వమైన, లేదా, జలముల వల్ల సిద్ధమైన (దేవతల) ప్రియమైన

హవి(చరూ పురోడాశాది) దేవతలను చేరును. అందఱికన్న యెక్కువయున్నాడు యింద్రుడు (౧౦-౮౬-౧౨)

(౨౮) గౌరీ (మాధ్యమిక వాక్) ప్రకాశించు అర్థము గల రుచ్ (భ్వా.ఆ.) ప్రకాశించుట వలన ప్రశంసనీయము ౩౯

"గౌరీర్మిమాయ సలిలాని తక్షత్యేకపదీ ద్విపదీ సా చతుష్పదీ। అష్టాపదీ నవపదీ బభూవుషీ సహస్రాక్షర పరమే వ్యోమన్॥" ౧-౧౬౪-౪౧

గౌ రీర్నిర్మిమాయ సలిలాని తక్షతీ కుర్వత్యేకపదీ మధ్యమేన, ద్విపదీ మధ్యమేన చాదిత్యేన చ, చతుష్పదీ దిగ్భిరష్టాపదీ దిగ్భిశ్చావాన్తరదిగ్భిశ్చ, నవపదీ దిగ్భిశ్చావాన్తర దిగ్భిశ్చాదిత్యేన చ, సహస్రాక్షరా బహూదకా పరమే వ్యవనే। తస్యా ఏషాపరా భవన్తి॥ ౪౦

తెలుగు :- గౌరి (మాధ్యమిక వాక్) జలములను రచించుచు సర్వ భూతములను రచించును, అది ఒక పదము గలది, రెండు పదములు గలది, నాల్గు పదములు గలది, యెన్మిది పదములు గలది, తొమ్మిది పదములుగలది యగుచు ఉత్తమ ఆకాశ (అంతరిక్ష)మునచరించును (౧-౧౬౪-౪౧).

తక్షతీ = రచించుచునుండి. ఒక పదము మధ్యమ వాయువు చేత; రెండు పదములు-మధ్యమ మఱియు ఆదిత్య వల్లన; నాల్గు పదములు- దిశల వల్లన; యెన్మిది పదములు దిశాదిశాంతరముల వల్లన; తొమ్మిది పదములు- దిశాదిశాంతరములు సూర్యునివలన. సహస్రాక్షర=బహు జలములుగల. ఉత్తమ, వ్యోమ = (అందఱకు) వేర్వేరుగ రక్షించునట్టి (ఆకాశము) దాని యందు. మఱియొక మంత్రము. ౪౦

"తస్యాః సముద్రా అధి వి క్షరన్తి తేన జీవన్తి ప్రదిశశ్చతస్రః। తతః క్షరత్యక్షరం తద్విశ్వముప జీవతి॥" ౧-౧౬౪-౪౨

తస్యాః సముద్రా అధి వి క్షరన్తి వర్షన్తి మేఘాస్తేన జీవన్తి దిగాశ్రయాణి భూతాని తతః క్షరత్యక్షరముదకం తత్సర్వాణి భూతాన్యుప జీవన్తి గౌర్వ్యాఖ్యాతా। తస్యా ఏషా భవతి॥ ౪౧

తెలుంగు :- ఆ గౌరి వల్లన మేఘములు వర్షించును, ఆ వర్షము వలన నాలుగు దిశలును జీవన లాభము నొందును, దాని వలన ప్రవహించును, జలములు, సర్వభూతములు దాని ఆశ్రయములోనుండును (౧-౧౬౪-౪౨). సముద్ర = మేఘము.

అవివిక్షరంతి = వర్షించును, ప్రదిశః = దిశల నాశ్రయించుకొనియున్న ప్రాణులు, అక్షరం = జలము. సర్వప్రాణులు దీనినాశ్రయింతురు. ౪౧

(౨౯-) గౌః వ్యాఖ్యాతమయ్యెను (౨-౧౧లో)

"గౌరమీమేదను వత్సం మిషన్తం మూర్ధానం హిజ్ఙ్కృణోన్మాతవా ఉ। సృక్వాణం ఘర్మమభి వావశానా మిమాతి మాయుం పయతే పయోభిః"

(౧-౧౬౪-౨౮; అథర్వ ౯-౧౦-౬)

గౌరన్వమీమేద్వత్సం నిమిషన్తమాదిత్యమితి వా మూర్ధానమస్యాభి హిజ్ఙ్కరోన్మననాయ సృక్వాణం సరణం ఘర్మం హరణమభివావశానా మిమాతి మాయుం ప్రప్యాయతే పయోభిః। మాయుమివాదిత్యమతి వా। వాగేషా మాధ్యమికా। ఘర్మధుగితి యాజ్ఞికాః॥ ధేనుర్ధయతేర్వా ధినోతేర్వా తస్యా ఏషా భవతి ॥ ౪౨

తెలుఁగు:- గౌః (మాధ్యమికా వాక్) తన వైపు చూచుచున్న దూడను (సూర్యుని) లక్ష్యము జేయుచు శబ్దము చేయుచున్నది, దాని శిరస్సు (దగ్గఱకు వచ్చు చున్నట్టి రశ్మలకు) హిజ అని శబ్దము చేయును(హిజ అని నాకును) అభిమానమునకై, పోవునట్టి రసమును హరించును. సూర్యుని పలుమార్లు కామించుచు శబ్దము జేయును, మఱియు, జలముల వలన వృద్ధి బొందును (౧-౧౬౪-౨౮; అథర్వ ౯-౧౦-౬). మిషన్తం = చూచుచు, లేక, నేత్రములు కదలకుండనున్న గౌ (మాధ్యమికా వాక్) సృక్వాణం = పోవునట్టిది. ఘర్మం = హరించునట్టి(సూర్య) లేదా, (మిమాతి = విసరుచున్నది) మాయు = సూర్య = సూర్యుని వలె (లుప్తోపమ) = (సూర్యుని వలె తేజమును ప్రసరించును). ఇది మాధ్యమిక వాక్కు

వివరణ :- ఘర్మ = ప్రవర్గ్య కర్మ, దీని కొఱకు యే ఆవు పాలు పితుకుదురో ఆ ఆవు ఘర్మ ధుక్ అగును. ఘర్మ ధుక్, గౌ అని యాజ్ఞికుల మతము.

(౩౦-) ధేనువు, ధే (భ్వా.ప.) = త్రాగునట్లు చేయును, లేదా ధి (స్వా.ప.) = తృప్తిజేయును. ౪౩

"ఉప హ్వాయే సుదుఘాం ధేనుమేతాం సుహస్తో గోధుగుత దోహదేనామ్। శ్రేష్ఠం సవం సవితా సావిషన్నోఽభీద్ధో ఘర్మస్తదు షు ప్ర వోచమ్"॥ ౧-౧౬౪-౨౬

ఉపహ్వాయే సుదోహనాం ధేనుమేతా కల్యాణహస్తో గోధుగపి చ దోగ్ధ్యేనామ్। శ్రేష్ఠం సవం సవితా సునోతు న ఇత్యేష హి శ్రేష్ఠః సర్వేషాం సవానాం యదుదకం

యద్వా పయో యజుష్మదభీద్ధో ఘర్మస్తం సు ప్రబ్రవీమి। వాగేషా మాధ్యమికా ఘర్మధుగితి యాజ్ఞికాః॥ అఘ్న్యాఽహన్తవ్యా భవత్యఘఘ్నీతి వా। తస్యా ఏషా భవతి॥ ౪౩

తెలుంగు :- మంచి పాలు యిచ్చునట్టి యీ ధేనువును నేను పిలుచుదును, శుద్ధమైన హస్తములు గల పాలు పితుకువాడు దీనిని పితుకును. సవితా (ప్రేరక పరమాత్మ) యీ శ్రేష్ఠమైన కల్పనకు మాకు అనుమతినిచ్చుగాక, ధర్మము ప్రదీప్తమైయున్నది. నేను దీనిని చెప్పుచున్నాను. (౧-౧౬౪-౨౬)

వివరణ:- వాక్ పక్షమున-ధేను = వాక్; గోధుక్ = ఇన్ద్ర; శ్రేష్ఠ సవ = జలము ఘర్మ = వేడి ప్రచండమై వాక్ వర్షించును. ధేను పక్షమున-ధేను = ధేను, పిలుచునట్టిదగును; అధ్వరుడు పితుకును; శ్రేష్ఠం సవం; యజుర్యుక్త క్షీరము. ప్రదీప్తమయ్యెను. ఘర్మ = మహావీర పాత్ర, దీనిలో క్షీరము హోమమగును. అశ్వి=ద్యావా పృథివీ, లేక, సూర్యచంద్రులు, లేదా, అంతటా వ్యాపించియున్న స్థావర జంగమములు. పయః = జలము. సౌభాగ్యము = అన్నము, మేత యొక్క వృద్ధి. శ్రేష్ఠం సవం = అన్ని ఉపజల (ఉత్పత్తి)లోను యిది శ్రేష్ఠమైనది- జలము లేదా, యజు యుక్త క్షీరము ఇది మాధ్యమిక్‌వాక్. ఘర్మధుక్ గౌ అని యాజ్ఞికుల మతము.

(౩౧-) అఘ్న్యా=చంపుటకయోగ్యమైనది, లేదా, పాపమును నశింపజేయునది. ౪౩

"సూయవసాద్భగవతీ హి భూయా అథో వయం భగవన్తః స్యామ। అద్ధి తృణమఘ్న్యే విశ్వదానీం పిబ శుద్ధముదకమాచన్తీ॥" ౧-౧౬౪-౪౦

సుయవసాదినీ భగవతీ హి భవాథేదానీం వయం భగవన్తః స్యామాద్ధి తృణమఘ్న్యే సర్వదా పిబ చ శుద్ధముదకమాచరన్తీ। తస్యా ఏషా పరా భవతి॥ ౪౪

తెలుంగు :- ఓ అఘ్న్యా! నీవు మంచి మేతమేయుచు ధనవంతమగుము, మఱియు, మేము ధనవంతులమగుదుముగాక, యిటునటు తిరుగుచు సదా మేయుచు శుద్ధజలమును త్రాగుము (౧-౧౬౪-౪౦) మఱియొక మంత్రము- ౪౪

"హిఙ్కృణ్వతీ వసుపత్నీ వసూనాం వత్సమిచ్ఛన్తీ మనసా భ్యాగాత్। దుహామశ్విభ్యాం పయో అఘ్న్యేయం సా వర్ధతాం మహతే సౌభగాయ॥" ౧-౧౬౪-౨౭

ఇతి సా నిగద వ్యాఖ్యాతా॥ పథ్యాస్వస్తిః పన్థా అన్తరిక్షం తన్నివాసాత్। తస్యా ఏషా భవతి - ౪౫

తెలుఁగు:- హిజ్ శబ్దము జేయుచు, ధన ప్రభువు, దూడను మనస్సులో కోరి వచ్చెను, యీ అఘ్న్యా అశ్విలు కొఱకు పాలు పితికెను, ఆ అఘ్న్యా గొప్ప సౌభాగ్యముకై వృద్ధియగును.(౧-౧౬౪-౨౭) గౌ పక్షమున-ధనము = పాలు, నేయి, పెరుగు మొదలైనవి. అశ్విలుకై = హోమము చేయుటకని అర్థము. సౌభాగ్యము =పాలు మొదలగునవి యిచ్చుట సంతతి వృద్ధిపొందుట. వాక్ పక్షమున-హిజ్ శబ్దము చేయుట = కద కద యని శబ్దము చేయుట. ధనము = జలము, సూర్యరశ్మి, లేదా, మరుత్తు దూడ = సూర్యుడు, వాయువు, లేక లోకులు.

४५

(౩౨) పథ్యా=పన్థాః (౩౩) స్వస్తిః = అంతరిక్ష, దీనియందు నివసించుట చేత

వివరణ:- **'పథ్యాం స్వస్తిం ప్రథమాం ప్రాయణీయే యజతి'** అనియుండుట వలన రెండు పదములును పఠితమగుచున్నవి. స్వస్తికా = సు అస్తి (౩-౨౦లో)

వివరణ :- గౌ పక్షమున - ధనము = క్షీరము; ధనవంత = గోవు యిచ్చునట్టి

"స్వస్తిరిద్ధి ప్రపథే శ్రేష్ఠా రేక్ణస్వత్యభి యా వామమేతి। సా నో అమా సో అరణే ని పాతు స్వావేశాభవతు దేవగోపా॥" ౧౦-౬౩-౧౬.

స్వస్తిరేవ హి ప్రవథే శ్రేష్ఠా రేక్ణస్వతీ ధనవత్యభ్యేతి యా వసూని వననీయాని సా నోऽమా గృహే సా నిరమణే సా నిర్గమనే పాతు స్వావేశా భవతు దేవీ గోప్త్రీ దేవాన్గోపాయత్వితి దేవా ఏనాం గోపాయన్త్వితి వా॥ ఉషా వ్యాఖ్యాతా। తస్యా ఏషా భవతి॥

४६

తెలుఁగు :- స్వస్తియే ఉత్తమ మార్గమునకు శ్రేష్ఠమైనది. ధనవంతమగు (= జలము కలది) సుందరము (ధనము) ప్రాప్తించునట్టి ఆ గృహమందు, మఱియు, ఆ వనమందే మాకు రక్షణ యిచ్చునుగాక. ఆ దేవి మమ్ముల రక్షించుటకై ఉత్తమ నివాసమిచ్చుగాక (౧౦-౬౩-౧౬).

రేక్ణస్వతీ = ధనవంతమైనది. అమా = గృహమందు. నిరమణే = రమణ శూన్యము, లేక, గృహము వెలుపల.

దేవగోపాః = దేవీ రక్ష చేయువారు, లేదా, దేవతలు (ఋత్విజులు యజమానుని రక్షింతురు), లేదా, దేవతా = రశ్మిలు దీనిని రక్షించును. (౩४-) ఉషా, (౨-౧౮-లో) వ్యాఖ్యాతమయ్యెను.

"అపోషా అనసః సరత్సమ్పిష్టాదహ బిభ్యుషీ నియత్సీం నిశ్నథద్వృషా॥"

౪-౩౦-౧౦

అపాసరదుషా అనసః సమ్పిష్టాన్మేఘాద్ బిభ్యుషీ అనో వాయురనితేరపి వోపమార్థే స్యాదనస ఇవ శకటాదివ। అనః శకటమానద్ధమస్మిం శ్చీవరమనితేర్వా స్యాజ్జీవనకర్మణ ఉపజీవన్త్యేనన్మేఘోప్యన ఏతస్మాదేవ। యన్నిరశిశ్నథద్వృషా వర్షితా మధ్యమః। తస్యా ఏషా పరా భవతి॥ ౪౨

తెలుగు :- వర్షము జేయు ఇంద్రుడు (ఉషా రథము) = మేఘమును ముక్కలు చేసెను. అప్పుడు చూర్ణమైన రథము (మేఘము) వలన, ఉషా భయపడి వేరైపోయెను (౪-౩౦-౧౦) వాయువు వలన చూర్ణము జేయబడిన మేఘము నుండి వేరైనది. అనః = వాయువు, అన్ (అ.ప.), లేదా, ఉపమ అర్థమందగును; అనస ఇవ = రథము నుండి యెట్లో ఆ విధమున. అనః = రథము (దీనిపైని గుడ్డ కప్పుట వలన), లేదా, జీవన అర్థమిచ్చు అన్(అ.ప.). దీని వలన జీవికయగును, కావుననే, మేఘము కూడ అనః; వృషా= వర్షమిచ్చువాడు (మధ్యమ యింద్ర, లేక, వాయువు ౪౨

వివరణ :- ఉషా ద్యుస్థానీ దేవతయని ప్రసిద్ధియున్నది. కాని మేఘముపై బడు యెరుపు (మధ్యమ) ఉషా. పూర్వాపర మంత్రముల వలన నిది స్పష్ట మగును.

"ఏతదస్యా అనఃశయే సుసమ్పిష్టం విపాశ్యా ససార సీం పరావతః॥ ౪-౩౦-౧౧

ఏతదస్యా అన ఆశేతే సుసమ్పిష్టమితరదివ విపాశి విముక్తపాశీ ససారోషాః పరావత ప్రేరితవతః పరాగతాద్వా। ఇళా, వ్యాఖ్యాతా। తస్యా ఏషా భవతి ॥ ౪౩

తెలుగు :- ఆ యీ (ఉషా) యొక్క రథము స్థితమైయున్నది, రెండవ రథము చూర్ణమై ముక్కలైనట్టి సర్వబంధములు గలదియగును. ఉషా (దీనిని విడిచి) దూరముగ పోయెను.(౪-౩౦-౧౧) పరావతః = ప్రేరేపింపబడి, లేక, దూరముగ పోవుట వలన. (౩౫-)ఇళా, వ్యాఖ్యాతమైనది.

"అభి న ఇళా యూథస్య మాతా స్మన్నదీభిరుర్వశీ వా గృణాతు। ఉర్వశీ వా బృహద్దివా గృణానాభ్యూర్ణ్వానా ప్రభృథస్యాయోః॥ సిషక్తు న ఊర్జవ్యస్య పుష్టేః॥"

౫-౪౧-౧౯

అభిగృణాతు న ఇళా యూథస్య మాతా సర్వస్య మాతా స్మదభి నదీభిరుర్వశీ వా గృణాతురర్వశీ వా బృహద్దివా మహద్దివా గృణానాభ్యూర్ణ్వానా ప్రభృథస్య

ప్రభృతస్యాయోరయనస్య మనుష్యస్య జ్యోతిషో వోదకస్య వా సేవతాం నో౽న్నస్యపుష్టే॥
౧-౪౧-౨౦

రోదసీ రుద్రస్య పత్నీ। తస్య ఏషా భవతి
౪౯

తెలుగు :- యూథ (మరుద్గణ)ము యొక్క మాత ఇళా (మాధ్యమిక వాక్) జలములలో నుండి ఉత్తమ శబ్దము జేయును, లేదా, ఉర్వశీ(విద్యుత్) ఉత్తమ శబ్దముజేయును. గొప్ప దీప్తిమంతమైన ఉర్వశీ శబ్దము జేయుచు (మా యొక్క కర్మను ప్రశంసించుచు) మఱియు, కప్పుచుండియున్న (తేజము చేత) పాలించు మనుష్యులు (లేక జ్యోతి, లేక జలమును) (౫-౪౧-౧౯). ఆ ఉర్వశీ, లేక, ఇళా, మా యొక్క పుష్టి కొఱకు సేవింతుము.(౫-౪౧-౨౦)

స్మత్ = ఉత్తమ. బృహద్దివా = గొప్ప తేజస్సు గలది. ప్రభృథస్య = పాలించినట్టి. ఆయోః = గతిశీల = మనుష్య = జ్యోతి, లేక, జలము. విపాశ్యా = విపాశి + ఆ. ఆ, శయతో అన్వితమగును. (౩౬-) రోదసీ = రుద్రపత్ని

"రథం ను మారుతం వయం శ్రవస్యుమా హువా మహే। ఆ యస్మిన్తస్థౌ సురణాని విభ్రతీ సచా మరుత్సు రోదసీ॥"
౫-౫౬-౮

రథం క్షిప్రం మారుతం మేఘం వయం శ్రవణీయమాహ్వయామహ ఆ యస్మిన్తస్థౌ సురమణీయాన్యుదకాని బిభ్రతీ సచా మరుద్భిః సహ రోదసీ రోదసీ॥ ౫౦

తెలుగు :- యశోవంతమైన మరుత్ సంబంధ రథము (మేఘము) మమ్ములను శీఘ్రముగ పిలుచుచున్నది. ఆ రథమందు సురమణీయ జలములను రోదసి ధరించుచున్నది. (రుద్ర, పత్ని, మరుత్తుల మాత) మరుత్తులతో కలసి స్థితమగును (౫-౫౬-౮)

ఏకాదశాధ్యాయము సమాప్తము

ఆంధ్రానువాదము : డా॥ ఈశ్వర వరాహ నరసింహం 5-1-1968

నిరుక్తము

ద్వాదశాధ్యాయము

దైవత కాండ

అథాతో ద్యుస్థానా దేవతాః॥ తాసామశ్వినౌ ప్రథమాగామినౌ భవతః॥ అశ్వినౌ యద్వ్యశ్నువాతే సర్వం రసేనాన్యో జ్యోతిషాన్యః॥ అశ్వైరశ్వినావిత్యౌర్ణవాభః॥ తత్కావశ్వినౌ ద్యావాపృథివ్యావిత్యేకేఽహోరాత్రా విత్యేకే సూర్యా చన్ద్రమసావిత్యేకే రాజానౌ పుణ్యకృతావి త్యైతిహాసికాః॥ తయోః కాల ఊర్ధ్వమర్ధరాత్రాత్ప్ర కాశీభావస్యాను విష్టమ్భమనుతమో భాగో హి మధ్యమో జ్యోతిర్భాగ ఆదిత్యః తయోరేషా భవతి॥ ౧

తెలుంగు :– మధ్యమస్థాన దేవతలను చెప్పెను. ఇటుపై ద్యుస్థానీ దేవతలను వర్ణించును. అందులో రెండు అశ్వినుల గూర్చి మొదట జెప్పుచున్నాడు (వానికి కాలమన్నిటికన్నముందుండును). సర్వమును యీ రెండిటి చేత వ్యాప్తమై యున్నది. ఒకటి, రసము చేత, రెండవది జ్యోతి చేత వ్యాపించియున్నవి. ఓర్ణభావ మతము ప్రకారము, (౧) అశ్వముల నుండి (గుఱ్ఱములు) అశ్వినౌ యైనది. (అనగా గుఱ్ఱములు కలవాడు). ఆ 'అశ్విన్' యెవ్వరు? ద్యావా పృథివీయని కొందఱు చెప్పెదరు. దినరాత్రులని కొందఱు వచింతురు (దిన మందు జ్యోతి, రాత్రి యందు మంచు) సూర్యచంద్రులని కొందఱి యభిప్రాయము (సూర్యుడు జ్యోతితోను, చంద్రుడు రసముతోను సర్వమును వ్యాపించియున్నవి). పుణ్యాత్ములైన యిద్దఱు రాజులట్లయిరని యితిహాస మున్నది (అశ్వపతియని నిర్వచింతురు).

అశ్వినౌకు సమయము అర్ధరాత్రి యనంతరము. ప్రకాశమగుటకు ఆశ్రయము (చీకటిలో కించిత్తు ప్రకాశము) ప్రకటమగును (దానిలో) తమో భాగము మధ్యమ రూపము (మాధ్యమికము), జ్యోతి రూపము యొక్క భాగము (ప్రకాశము యొక్క అంశ) ఆదిత్య (ఆదిత్యుని రూపము). ౧

"వసాతిషు స్మ చరథోఽసితౌ పేత్వావివ। కదేదమశ్వినా యువమభి దేవా అగచ్ఛతమ్" ఇతి సా నిగదవ్యాఖ్యాతా। తయోః సమానకాలయోః సమానకర్మణోః సంస్తుతప్రాయయో రసంస్తవే నైషోఽర్థర్చో భవతి। వాసాత్యో అన్య ఉచ్యత ఉషః పుత్రస్త్వన్య ఇతి। తయోరేషాఽపరా భవతి॥ ౨

తెలుఁగు :- రెండు నల్ల మేఘముల వలె మీరిరువురు రాత్రులందు చరించు చుందురా, యెప్పుడు, ఓ అశ్వినులార? మీరిరువురు దేవతలలోకి వచ్చిరి. ఇద్దఱకు కాలము, కర్మ సమానమగుట వలన యీ సగము మంత్రములో వేర్వేరుగ స్తుతింపబడెను-రాత్రి యొక్క పుత్రులనియు, ఉషా పుత్రులనియు; రాత్రి మధ్యమమగును, తమో భాగము కూడ మధ్యమము; ఉషా ఉత్తమ స్థానీయము, జ్యోతిర్భాగము కూడ ఉత్తమమేయగును. మఱియొక మంత్రము ౨

"ఇహేహ జాతా స మవావశీతామరేపసా తన్వా౩నామభిః స్వైః జిష్ణు ర్వామన్యః సుమఖస్య సూరిర్దివో అన్యః సుభగః పుత్ర ఊహే"॥ ఋ౧-౧౮౧-౪

ఇహ చేహ చ జాతౌ సంస్తూయేతే పాపేనాలిప్యమానయా తన్వా నామభిశ్చ స్వైర్జిష్ణు ర్వామన్యః సుమహతో బలస్యేరయితా మధ్యమో దివోఽన్యః సుభగః పుత్ర ఊహ్యత ఆదిత్యః। తయోరేషాపరా భవతి॥ ౩

తెలుఁగు :- దీనిలో (అంతరిక్షములో ద్యులోకమున) ఉత్పన్నమగు మీరిరువురు పాప శూన్య శరీరముతో మఱియు తమ నామములతో (అశ్వినౌ, నాసత్యౌ, యిత్యాది) కలిపి స్తుతించబడుదురు. మీ యిరువురిలో నొకటి (మధ్యమ) జయించు స్వభావము గలది, మఱియు, గొప్ప బలముతో ప్రేరేపించును, రెండవది, దౌపుత్రుడైన ఆదిత్యుడు ధన (రశ్ములు)వంతుడని చెప్పబడును. (౧-౧౮౧-౪) మఱియొక మంత్రమున్నది. ౩

"ప్రాతర్యుజా వి బోధయాశ్వినావేహ గచ్ఛతామ్। అస్య సోమస్య పీతయే॥" ౧-౨౨-౧

ప్రతార్యోగినౌ విబోధయాశ్వినా విహాగచ్ఛతామస్య సోమస్య పానాయ। ౪
తయోరేషాపరా భవతి॥

తెలుఁగు:- ప్రాతః కాలమున కలియునట్టి (ప్రాతః కాలమున హవి లేక స్తుతియగునట్టి) అశ్వినుల మేల్కొలుపుము, యీ సోమపానమునకు అవి యిక్కడకు వచ్చును. (౧-౨౨-౧) మఱియొక మంత్రమున్నది. ౪

"ప్రాతర్యుజధ్వమశ్వినా హినోత న సాయమస్తి దేవయా అజుష్టమ్। ఉతాన్యో అస్మద్యజతే వి చావః పూర్వః పూర్వో యజమానో వనీయాన్"॥

ప్రాతర్యుజధ్వమశ్వినౌ ప్రహిణుత న సాయమస్తి దేవేజ్యా అజుష్టమేతత్। అప్యన్యో స్మద్యజతే వి చావః పూర్వః పూర్వో జాయమానో వనీయాన్ వినయిత్రృతమః॥ తయోః కాలః సూర్యోదయపర్యన్తస్తస్మిన్నన్యా దేవతా ఓప్యన్తే। ఉషా వష్టేః కాన్తికర్మణ ఉచ్యతే రితరా మాధ్యమికా। తస్యా ఏషా భవతి॥ ౫

తెలుగు :- (ఓ ఋత్విజో) ప్రాతః కాలమున అశ్వినులకు యజనము చేయుడు, హవి పంపండి. సాయంకాలమున (హవి) దేవగామి కాక యుండును, అది దేవతల చేత సేవింపబడదు. మా కన్న భిన్నము కూడ యగు యజనము చేయుచు (హవి వలన) తృప్తి చేయబడును. మొట్ట మొదట యజనము చేయువాడు ఉత్తమ పూజకుడగును (అశ్వినులకు). కొంచెము ప్రకాశమారంభమైనప్పటి నుండి సూర్యోదయ పర్యంతము ఆయజన సమయమగును. తరువాత యాగకాలము అగును; అంత వఱకు స్తుతి కాలము. దానిలో, (అశ్వినుల స్తుతి సమయమున) మరియు, దేవతలు (ఉషా మొదలైనవి) (అశ్వినుల స్తుతియనంతరము ఉషా మొదలైన దేవతలకు)

(౨-) ఉషాః = ఇచ్ఛ అర్థమిచ్చునట్టి వశ్ (అ.ప.). రెండవదగు మాధ్యమిక ఉషా ఉచ్చతికగును (జలములను విడిచి బయలుపెట్టుట లేక యింద్రుని ద్వారా మేఘముల నుండి వెడలునట్లు చేయుట. ౫

"ఉషతస్తచ్చిత్రమా భరాస్మభ్య వాజినీవతీ। యేన తోకం చ తనయం చ ధామహే॥"

౧-౯౨-౧౩

ఉషస్తచ్చిత్రం చాయనీయం మంహనీయం ధనమాహరాస్మభ్యమన్నవతి యే పుత్రాంశ్చ పౌత్రాంశ్చ దధీమహి। తస్యా ఏషా పరా భవతి॥ ౬

తెలుగు :- ఓ ఉషా! ఆ (చయనీయ = మంహనీయ) ఆదరణీయ ధనమును మాకై తెమ్ము, ఓ అన్నము గలదానా! మా పుత్ర పౌత్రులను తుష్టులుగ జేయుము.

(౧-౯౨-౧౩) ౬

"ఏతా ఉత్యా ఉషసః కేతుమక్రత పూర్వే అర్ధే రజసో భానుమఞ్జతే। నిష్కృణ్వానా ఆయుధానీవ ధృష్ణవః ప్రతి గావోఽరుషీర్యన్తి మాతరః॥"

(ఋ.౧-౯౨-౧) (సామ.ఉ.ఆ.౮-౩-౧౬-౧)

ఏతాస్తా ఉషసః కేతుమకృషత ప్రజ్ఞానమేకస్యా ఏవ పూజనార్థే బహువచనం స్యాత్। పూర్వేఽర్ధేఽన్తరిక్షలోకస్య సమఞ్జతే భానునా। నిష్కృణ్వానా ఆయుధానీవ

ధృష్ణవః నిరిత్యేష సమిత్యేతస్య స్థానే। 'ఏమీదేషాం నిష్కృతం జారిణీవేత్యపి' నిగమో భవతి। ప్రతియాన్తి గావో గమనాదరుషీరారోచన్మాతరో భాసో నిర్మాత్య్రః॥ సూర్యా సూర్యస్య పత్నీ, ఏషైవాభిసృష్టకాలతమా। తస్యా ఏషా భవతి॥ ౭

తెలుంగు :- ఆ ఉషసః (అంధకారము చేత కప్పబడిన జగత్తు కొఱకు తెలియ జెప్పునట్టి) ప్రకాశమును చేసెను. అంతరిక్షపూర్వార్ధమున ప్రకాశముతో కూడ ప్రకటమయ్యెను. నిరోధించునట్టివాడు (యోద్ధా) శస్త్రములను సంస్కరించునట్లు (మైల పోగొట్టి ప్రకాశవంతముగ జేయునట్లు) (జగత్తు)ను సంస్కరించుచు పోవుచున్నట్టి ప్రకాశించుచున్నట్టి, మాతలు (ప్రకాశమును రచించు వారు) మఱల లీనమగుదురు. (౧-౯౨-౧) సామ. ఉ. ఆ. (౮-౩-౧౯-౧)

కేతుం=ప్రజ్ఞాన; ఒక్కరికే ఆదరనిమిత్తము (ఉషసః) బహు వచన ప్రయోగము, ఉషస్సులు అని.

'నిష్కృణ్వానాః' లోనిస్, సమ్ యొక్క స్థానమందున్నది=సంస్కుర్వాణాః. **'ఏమీదేషాం....'** ఈ (అక్షుల) యొక్క శిక్ష స్థానమునకు జారిణివలె (వ్యభిచారము చెడ్డ కర్మయని తెలిసియు జారిణి దానిని నిరోధించుటకు యిచ్ఛయించినను చేయలేక పోవును, దానిని నిరోధించుటకు ముందు అత్యంత దూరముగ నుండవలసివచ్చును. ఈ ప్రకారముగా దూరముగ నుండకున్న కోర్కె నెరవేరదు) (౧౦-౩౪-౫) అక్కడ కూడ నిష్కృతం, సంస్కృతం అర్థముననగును. గావః = చలించుట(పోవుట). అరుషీః = ప్రకాశించుట వలన. మాతరః = ప్రకాశమును రచించువారు.

(౩-) సూర్యా=సూర్యపత్ని. ఇక్కడ (ఉషా) మాత్రమే, అధిక కాలము విడుచుట తీరి సూర్యోదయమునకు నికటతమముగ సమీపించునది సూర్యాయన బడును. ౭

"సుకింశుకం శల్మలి విశ్వరూపం హిరణ్య వర్ణం సువృతం సుచక్రమ్। ఆరోహ సూర్యే అమృతస్య లోకం స్యేనం పత్యే బహుతం కృణుష్వ॥" ౧౦-౮౫-౨౦

సుకాశనం శన్నమలం సర్వరూపమపి వోపమార్థే స్యాత్సుకింశుకమివ శల్మలిమితి। కింశుకం క్రంసతేః ప్రకాశయతికర్మణః శల్ప్రలిః సుశరో భవతి శరవాన్వా ఆరోహ సూర్యే అమృతస్య లోకముదకస్య సుఖం పత్యే వహతుం కురుష్వ 'సవితా సూర్యాం ప్రాయచ్ఛత్సోమాయ రాజ్ఞే ప్రజాపతయే వే' తి చ బ్రాహ్మణమ్॥ వృషాకపాయీ వృషాకపేః పత్న్యేషైవాభిసృష్ట కాలతమా। తస్యా ఏషా భవతి ౮

తెలుంగు :- సుందరమైన మోదుగ చెట్టు వలెను, బూరుగు చెట్టు వలెను నానా రూపములు గలిగి, బంగారు వన్నెతో బాగా తిరుగునట్టి, మంచి చక్రములు గల,

రథము పై నెక్కుము. ఓ సూర్యా! సుఖకారియగు జల లోకమున (అంతరిక్షమున) తన పతిని (సూర్యుని) పొందెను (౧౦-౮౫-౨౦)

కింశుక=ప్రకాశించు అర్థముగల క్రంశ (ధ్యా.ప.) "సవితా సూర్యా....". ఋగ్వే ౧౦-౮౫లో, చంద్రునితో సూర్యాకు వివాహము వర్ణింపబడెను. సూర్య ప్రకాశము చేత చంద్రుడు ప్రకాశించునని అభిప్రాయము. సూక్తములోను బ్రాహ్మణ వచనములోను సూర్యాపతి చంద్రుడగును.

(౮-) వృషాకపాయీ=వృషాకపి(సూర్యుడు)=సూర్యపత్ని ౮

"వృషాకపాయి రేవతి సుపుత్రే ఆదు సుస్నుషే। ఘసత్త ఇన్ద్ర ఉక్షణః ప్రియం కాచిత్కరం హవిర్విశ్వస్మాదిన్ద్ర ఉత్తరః॥ ఋ.౧౦-౮౬-౧౩

వృషాకపాయి రేవతి సుపుత్రే మధ్యమేన సుస్నుషే మాధ్యమికయా వాచా। స్నుషా సాధుసాదినీతి వా సాధుసానినీతి వా స్వపత్యం తత్సనోతీతి వా। ప్రాశ్నాతు త ఇన్ద్ర ఉక్షణ ఏతాన్ మాధ్యమికాన్ త్వం స్త్యాయాన్। ఉక్షణ ఉక్షతేర్వృద్ధికర్మణ ఉక్షన్త్యుదకేనేతి వా। ప్రియంకురుష్వ సుఖాచయకరం హవిః సుఖకరం హవిః సర్వస్మాద్య ఇన్ద్ర ఉత్తరస్తమేతద్ బ్రూమ ఆదిత్యమ్॥ సరణ్యూః సరణాత్। తస్యా ఏషా భవతి॥ ౯

తెలుగు :- ఓ వృషాకపాయి! ధనమును సుపుత్రు (ఇంద్ర)ని కలదానా, మంచి స్నుషా (మాధ్యమిక వాక్)కల యట్టిదానా, యింద్రుడు, తడుపునట్టి మేఘ సమూహము, (లేక, కుహరము)ను తినుము. ప్రియ సుఖము రాశినిచ్చునట్టి హవి (జలము) యున్నది. యింద్రుడందఱి కంటె గొప్పవాడు (౧౦-౮౬-౧౩).

సుపుత్ర=మాధ్యమిక యింద్రుడు-స్నుషా=మాధ్యమిక వాక్-స్నుషా=మంచి కార్యమునందు స్థితమైనట్టి, (మామగారి వంశము వృద్ధిజేయుటకు; లేక, మంచి కర్మ జేయునట్టి, లేక, (సు=సంతానము) సేవించునట్టి. (సాధు+సద్, లేక, సాధు+సన్, లేక, సు+సన్). ఉక్షణః=యీ మాధ్యమిక సంఘాతములకు ఉక్షణః, వృద్ధి అర్థము గల ఉక్ష (ధ్యా.ప.) లేదా, జలముతో తడుపునట్టి. (క+ఆచిత్+కరం) సుఖమును రాశి చేయునట్టి హవి

(౯-) సరణ్యూః=సూర్యునితో బోవుచున్నట్టి ప్రసిద్ధమైన ప్రభ. ౯

"అపాగూహన్నమృతాం మర్త్యేభ్యః కృత్వీ సవర్ణామదదుర్వివస్వతే। ఉతాశ్వినావ భరద్యత్తదాసీదజహాదుద్వా మిథునా సరణ్యూః॥ ఋ.౧౦-౧౭-౨

అప్యగూహన్నమృతాం మర్త్యేభ్యః కృత్వీ సవర్ణామదదుర్వి వస్వతేఽ ప్యశ్వినా భరద్యత్తదాసీదజహాద్ ద్వా మిథునా సరణ్యూః మధ్యమం చ మాధ్యమికాం చ వాచమితి నైరుక్తాః యమం చ యమీం చేత్యైతిహాసికాః తత్రేతిహాసమా చక్షతే। త్వాష్ట్రీ సరణ్యూర్వివస్వత ఆదిత్యాద్యమౌ మిథునౌ జనయాఞ్చకార। సా సవర్ణామన్యాం ప్రతినిధాయాశ్వం రూపం కృత్వా ప్రదుద్రావ, స వివస్వానాదిత్య అశ్వమేవ రూపం కృత్వా తామనుసృత్య సమ్బభూవ, తతోఽ శ్వినౌ జజ్ఞాతే సవర్ణాయాం మనుః తదభివాదిత్యేషర్గ్భవతి॥

౧౦

తెలుగు :- అమృతా (సరణ్యూ) యొక్క (రశ్మలు) మనుష్యుల చేత మరుగు పడెను. దానికి సవర్ణ (తుల్యమైన రంగు గల)ను చేసి వివస్వాన్‌కు యిచ్చెను. అశ్వియులను ధరించుచు, వాస్తవ రూపమప్పుడుండెను. సరణ్యూమిథునము విడిచిపెట్టెను.

(౧౦-౧౭-౨).

(౬)మిథునము (జంట), మధ్యమము, మఱియు, మాధ్యమిక వాక్ అని నైరుక్తులయభిప్రాయము. ఐతిహాసికులు యమ, యమీ యని చెప్పెదరు. త్వష్ట యొక్క పుత్రి సరణ్యూ, వివస్వాన్ (సూర్యుని) వల్ల యమ, యమీ మిథునమును పొందెను. అప్పుడు, సవర్ణయైన రెండవ సరణ్యూను తన ప్రతినిధిగా జేసి ఆడ గుఱ్ఱమై పారిపోయెను. అప్పుడు, వివస్వాన్ మగ గుఱ్ఱముగా మారి దానిని వెంటనంటి సంగతమైనప్పుడు అశ్విన్ ఉత్పన్న మయ్యెను. సవర్ణ వలన మనువయ్యెను. ౧౦

"త్వష్టా దుహిత్రే వహతుం కృణోతీదం విశ్వం భువనం సమేతి। యమస్య మాతా పర్యుహ్యమానా మహో జాయా వివస్వతో ననాశ॥" ఋ.౧౦-౧౭-౧

త్వష్టా దుహితుర్వహనం కరోతీదం విశ్వం భువనం సమేతీమాని చ సర్వాణి భూతాన్యభి సమాగచ్ఛన్తి యమస్య మాతా పర్యుహ్యమానా మహతో జాయా వివస్వతో ననాశ। రాత్రి రాదిత్యస్యాదిత్యోదయేఽ న్తర్ధీయతే॥ ౧౧

తెలుగు:- త్వష్టా తన కుమార్తె వివాహము చేసినప్పుడు సర్వ భువనము కూడినది (సర్వ ప్రాణధారులు ప్రోవయ్యెను) (వివస్వాన్ చేత) వివాహమైన యమ యొక్క మాత (యమ, యమీలకు మాతయై) మహాన్ వివస్వాన్ యొక్క పత్ని (అశ్వ రూపము ధరించి దాగొనెను. (౧౦-౧౭-౧) నైరుక్త పక్షమున రాత్రి, సూర్యపత్నియగును. సూర్యుడుదయించిన తరువాత దాగొనును. ౧౧

సవితా వ్యాఖ్యాతః తస్య కాలో యదా ద్యౌరపహతతమస్కా కీర్ణరశ్మి భవతి। తస్యైషా భవతి॥ ౧౨

(౮-) సవితా, వ్యాఖ్యాతమయ్యెను (౧౦-౩౧లో) (దానికి కాలమున్నది.) ద్యౌ చేత అంధకారము దూరమైనప్పుడు రశ్మలు వ్యాప్తమగును. కాని, పృథ్విపై చీకటియేయుండును. ౧౨

"విశ్వా రూపాణి ప్రతి ముఞ్చతే కవిః ప్రసావధ్భద్రం ద్విపదే చతుష్పదే, వి నాకమఖ్యత్సవితా వరేణ్యోఽను ప్రయాణముషసో వి రాజతి॥" ఋ. ౫-౮౧-౨

సర్వాణి ప్రజ్ఞానాని ప్రతిముఞ్చతే। మేధావీ కవిః క్రాన్తదర్శనో భవతి కవతేర్వా ప్రసువతి భద్రం ద్విపాద్భ్యశ్చ చతుష్పాద్భ్యశ్చ వ్యచిఖ్యపన్నాకం సవితా వరణీయః ప్రయాణ మనూషసో విరాజతి। అధోరామః సావిత్ర ఇతి పశుసమామ్నాయే విజ్ఞాయతే। కస్మాత్ సామాన్యాదిత్యధస్తాత్తద్వేలాయాం తమో భవత్యేతస్మాత్సా మాన్యాదధస్తాద్రామోఽధస్తాత్కృష్ణః కస్మాత్సామాన్యాదిత్యగ్నిం చిత్వాన రామాముపేయాత్। రామారమణాయోపయేతే న ధర్మాయ కృష్ణజాతీయై తస్మాత్ సామాన్యాత్। కృక వాకుః సావిత్ర ఇతి పశుసమామ్నాయే విజ్ఞాయతే। కస్మాత్ సామాన్యాదితి కాలానువాదం పరీత్య। కృకవాకోః పూర్వం శబ్దాను కరణం వచేరుత్తరమ్॥ భగోః వ్యాఖ్యాతః। తస్య కాలః ప్రాగుత్సపర్ణాత్।తస్యైషా భవతి॥ ౧౩

తెలుగు :- కవి (సర్వజ్ఞ, సవిత) సర్వ రూపములను ధరించును, ద్విపదముల (మనుష్యాది) చతుష్పాదముల (పశువులాది) కొఱకు (చరించుట తిరుగుట మొదలైన విషయములందు) కల్యాణమునకు అనుజ్ఞయిచ్చును, స్వీకార యోగ్యమగు సవితా ద్యులోకమును ప్రకాశింపజేయును, ఉషా యొక్క ఆరోహణాత్పూర్వము ప్రకాశించును. (౫-౮౧-౨) మొదట ద్యులోకమును ప్రకాశింపజేసి తరువాత ఉషాకు ప్రకాశమిచ్చును యిట్లు చెప్పుట చేత సవితము కాలము చెప్పబడెను. ఈ విషయమును, బ్రాహ్మణ వచనముతో సమర్థింపబడును-క్రింద నుండి నల్లని (పశు.) సవితాకగును, ఆవిధముగా పశుసమామ్నాయమున తెలియబడుచున్నది. ఎట్టి సమానత వలన ఈ సవిత యొక్క యీ కాలమందు పృథివిపై చీకటియుండును. ఇదియే సమానత్వము. అగ్ని చయనమును జేసి, రామా (శూద్ర) స్త్రీని వివాహమాడరాదు. రామా, రమణింపజేయుటకే వివాహము జేసుకొనుట; ధర్మ వివాహముగాదు. అదెవరు? (నల్ల జాతి స్త్రీ) ఈ సమానత్వము వల్లన, రామ = నలుపుకు పేరు. కృకవాకు = (కుక్కుటము) సావిత్ర (సవితకు) ఇది పశు సమామ్నాయ మున తెలియబడుచున్నది. ఎట్టి సమానత్వము వలన? కాలము యొక్క కథనము తెలియుట వల్లన (అనగా, సవిత యొక్క కాలమును తెలియ పఱచును. కృక వాకు యొక్క మొదటి భాగము (కృక) దాని శబ్దము యొక్క అనుకరణమైయున్నది. వచ్

(అ.ప.) యొక్క ఉత్తర భాగము, కృ, క, అను శబ్దము. (౮) భగ వ్యాఖ్యాతమయ్యెను (౩-౧౬లో) దానికి కాలము, సవితకు వెనుక ౧౩

"ప్రాతర్జితం భగముగ్రం హువేమ వయం పుత్రమదితేర్యో విధర్తా। ఆధ్రశ్చిద్యం మన్యమానస్తురశ్చిద్రాజా చిద్యం భగం భక్షీత్యాహ॥"

ఋ.౭-౪౧-౨

ప్రాతర్జితం భగముగ్రం హ్వాయేమ వయం పుత్రమదితేర్యే విధారయితా సర్వస్యాధ్రశ్చిద్యం మన్యమాన ఆధ్యాలు ర్దరిద్రస్తురశ్చిత్తుర ఇతి యమనామ తరతేర్వా త్వరతేర్వా త్వరయా తూర్ణగతిర్యమో రాజా చిద్యం భగం భక్షీత్యాహ। అన్ధో భగ ఇత్యాహురనుత్సృప్తోన దృశ్యతే। ప్రాశిత్రమస్యాక్షిణీ నిర్జఘానేతి చ బ్రాహ్మణం। జనం భగో గచ్ఛతీతి వా విజ్ఞాయతే జనం గచ్ఛత్యాదిత్య ఉదయేన॥ సూర్యః సర్తేర్వా సువతేర్వా స్వీర్యతేర్వా। తస్యైషా భవతి॥ ౧౪

తెలుగు:- ప్రాతః కాలమును (అంధకారమును) జయించునట్టి తేజస్వియైన భగను మేము పిలిచెదము, అదితి పుత్ర (జగత్తు యొక్క) ధరించునట్టిది. దీనిని అంగీకరించిన పేదలు రాజు యముడు కూడ **'మాకు ధనమిమ్ము'** అని ప్రార్థింతురు. (౭-౪౧-౨)

ఆధ్రశ్చిత్ = ధనికుని కంటె స్వార్థపరుడైన (లోభి) దరిద్రుడు, తురశ్చిత్ = తుర(యముడు), త్వా (ధ్వా.ప.) ఈదుకు పోవునట్టి, లేదా, త్వర (ధ్వా.ఆ.) శీఘ్రముగ వెళ్లునట్టి = యమ. భగ గ్రుడ్డిదని చెప్పెదరు; అభిప్రాయమేమన, ఉదయించుచున్న సూర్యుని జూడ జాలదు; కావున అంధకారములోనున్నదని చెప్పెదరు; కాని, స్వయంగా జూడ జాలదను అభిప్రాయముకాదు అని నైరుక్తమతము. బ్రాహ్మణ వాక్యములో ప్రాశిత్ర, మా రెండు కన్నులు పోవునట్లు చేసెను-యిది అర్థవాదము, ప్రాశిత్ర భగను చూడలేదని స్తుతి. భగ మనుష్యులకు ప్రాప్తమగును. సూర్యోదయము నుండి మనుష్యులకు ప్రాప్తించును.

(౯-) సూర్య, సృ (ధ్వా.ప.) చరించుచుపోవును, లేదా, సు (అ.ప) ప్రేరేపించును సర్వ (అందఱిని) కార్యములకు, లేదా, సు + ఈర్ = మంచి రీతిగ ప్రేరేపించును. ౧౪

"ఉదు త్యం జాతవేదసం దేవం వహంతి కేతవః॥ దృశే విశ్వాయ సూర్యమ్॥"

ఋ.౧-౫౦-౧

ఉద్వహన్తి తం జాతవేదసం రశ్మయః కేతవః సర్వేషాం భూతానాం దర్శనాయ సూర్యమితి, కమన్యమాదిత్యా దేవమక్ష్యత్। తస్యైషాపరా భవతి॥ ౧౫

తెలుగు :- సర్వము నెఱుగునట్టి, (లేక దాని చేత ధనముత్పన్నమగును) సూర్యదేవుని అందఱు జూచుటకు (రశ్మిలను ఎత్తి వచ్చును. (౧-౫౦-౧) సూర్యుని కన్న వేరెవ్వరి గురించి యిట్లు చెప్పెదరు. ౧౫

"చిత్రం దేవానాముదగాదనీకం చక్షుర్మిత్రస్యవరుణస్యాగ్నేః। ఆప్రా ద్యావా పృథివీ అంతరిక్షం సూర్య ఆత్మా జగతస్తస్థుషశ్చ॥ ఋ.౧-౧౧౫-౧; యజు.౭-౪౨

చాయనీయం దేవానాముదగమదనీకం ఖ్యానం మిత్రస్య వరుణస్యాగ్నేశ్చాపూపురద్, ద్యావా పృథివ్యౌ చాన్తరిక్షం చ మహత్వేన తేన సూర్య ఆత్మా జంగమస్య చ స్థావరస్య చ॥ అథ యద్రశ్మిపోషం పుష్యతి తత్పూషా భవతి। తస్యైషా భవతి॥ ౧౬

తెలుగు :- దేవతా (రశ్మిల) సమూహ రూపము, పూజనీయుడైన (సూర్య) ఉదయించెను. మిత్ర, వరుణ, మఱియు అగ్ని యొక్క చక్షు (దర్శక), ద్యులోక పృథివీ లోకములు, అంతరిక్షమును, తన మహిమ చేత పూర్తిగ నిండి నాల్గువైపుల నుండును. కావున సూర్య, జంగమ స్థావరములకు ఆత్మయగుచున్నది. (౧-౧౧౫-౧; యజు ౭-౪౨)

(౧౦-) పూషా, సూర్యుడు రశ్మిల వలన పుష్టమగునప్పుడు పూషాయగును. ౧౭

"శుక్రం తే అన్యద్యజతం తే అన్యద్విషురూపే అహనీ ద్యౌరివాసి। విశ్వా హి మాయా అవసి స్వధావో భద్రా తే పూషన్నిహ రాత్రిరస్తు (ఋ.౬-౫౮-౧)

శుక్రం తే అన్యల్లోహితం తే అన్యద్యజతం తే అన్యద్యజ్ఞియం తే అన్యద్విషమరూపే తే అహనీ కర్మద్యౌరివ చాసి। సర్వాణి ప్రజ్ఞానాన్యవస్యన్న వన్నాజనవతీ తే పూషన్నిహ దత్తిరస్తు। తస్యైషాపరా భవతి॥ ౧౮

తెలుగు :- ప్రకాశించుచున్న ఎర్రని నీ యొక్క (రూప) మున్నది. యజ్ఞ యోగ్యమైన నీ యొక్క రూపము, భిన్న భిన్న (శ్వేత కృష్ణ) రూపములు గల రెండు దినములు (దిన రాత్రులు నివియే), ద్యౌవలె సర్వమును ప్రకాశింప జేయుదువు. ఓ అన్నము గలవాడా! సకల ప్రజ్ఞ వలన రక్షింతువు, ఓ పూషన్! యిది నీ యొక్క భద్ర దానమగుగాక (౬-౫౮-౧) విషురూపే = విరుద్ధ రూపములుగల దినరాత్రులు, నీ యొక్క కర్మ. ౧౮

"పస్పథః పరిపతిం వచస్యా కామేన కృతో అభ్యానళర్కమ్। స నో రాసచ్ఛురుధశ్చన్ద్రాగ్రా దియం ధియం సీషధాతి ప్ర పూషా" పథస్పథోఽధిపతిం వచనేన కామేన కృతోఽభ్యానడర్కమహభ్యాపన్నోఽర్కమితి వా। స నో దదాతు

చాయనీయాగ్రాణీ ధనాని కర్మకర్మ చ నః ప్రసాధయతు పూషేతి॥ అథ యద్విషితో భవతి తద్విష్ణుర్భవతి। విష్ణుర్విశతేర్వా, వ్యశ్నోతేర్వా। తస్యైషా భవతి॥ ౧౮

తెలుగు :- కోరికతో సిద్ధముగనున్న స్తోతా మార్గ మార్గమునందును స్వామి, పూజనీయమైన (పూషా)కు (వచన) (స్తుతి) చేత వ్యాపించుచున్నవాడు. (లేదా, అభ్యాపన్నః=శరణాగతుడయ్యెను) ఆ పూజనీయమైన అగ్నులు కలవాడు ధర్మము వలన ప్రాప్తమగునట్టి ధర్మ నిరతుడు ధనమిచ్చుగాక. మా ప్రతి కర్మను పూషా. పూర్తిగ సఫలముజేయుగాక. (౬-౪౯-౮)

(౧౧-) వ్యాప్తమైనప్పుడు (ఆకాశమున పైకెక్కునప్పుడు) విష్ణువగును. విష్ణు, విశ్ (తు.ప.) ఆకాశ మధ్యమున ప్రవిష్టుడు లేదా, వి + అశ్ (స్వా.ఆ.) వ్యాపించియున్నాడు. ౧౮

"ఇదం విష్ణుర్వి చక్రమే త్రేధా నిదధే పదమ్। సమూళ్హమస్య పాంసురే॥ (ఋ.౧-౨౨-౧౭)

యదిదం కిం చ తద్విక్రమతే విష్ణు స్త్రిధా నిధత్తే పదం త్రేదాభావాయ పృథివ్యామన్తరిక్షే దివీతి శాకపూణిః। సమారోహణే విష్ణుపదే గయశిరసీత్యౌర్ణవాభవః। సమూఢమస్య పాంసురే ప్యాయనేఽన్తరిక్షే పదం నదృశ్యతే। అపి వోపమార్థే స్యాత్సమూఢమస్య పాంసుల ఇవ పదం నదృశ్యత ఇతి। పాంసవః పాదైః సూయన్త ఇతివా, పన్నాః శేరత ఇతి వా పంసనీయా భవన్తీతి వా॥ ౧౯

విశ్వానరో వ్యాఖ్యాతః। తస్యైషా నిపాతో భవత్యైన్ద్రావ్యమృచి॥ ౨౦

తెలుగు:- ఈ జగత్తుపై విష్ణువు మూడు ప్రకారముల పాదములుంచును ధూళియున్నట్టి (అంతరిక్షమందున్న పాదములు మరుగుపడియున్నవి (౧-౨౨-౧౭) సర్వముపైని విష్ణు పాదములుంచును. (సర్వమునకు అధిష్ఠాత). మూడు పాదములు- పృథివియందగ్నిరూపమున, అంతరిక్షమున విద్యుత్ రూపమున, ద్యులోకమందు సూర్యరూపమున - యిది శాకపూణి యొక్క మతము. ఆకాశమున మీదకెక్కుట ప్రథమ పాదము, మధ్యాకాశమున రెండవపాదము, అస్తాచల శిఖరాగ్రమున మూడవ పాదము అని ఔర్ణవాభుని అభిప్రాయమైయున్నది. 'సమూఢమస్యపాంసురే = వర్షములచేత సర్వమును వృద్ధి జేయు అంతరిక్షమందు పదమగుపించదు. లేదా, పాంసురే = ఉపమా అర్థమునకావచ్చును, ధూళియున్న స్థానమున నుంచిన పాదముల వలె. పాంసవ = ధూళి = పాదముల వలన ఉత్పన్నము చేయబడును (పాద+సూ)

లేక కణములు కణములుగ పరుండును. లేదా, అవయవ నిర్మాణమునకు యోగ్యమగును (వాని నుండి స్థూల వస్తువులను నిర్మించ వచ్చు.)

(౧౨-) విశ్వానరః, వ్యాఖ్యాతమయ్యెను (౭-౨౧-లో) ఇక్కడ, ద్యుస్థానీ యగును. ఐంద్రీ (ఋచా) మంత్రమునందు దీని నిపాతమున్నది. ౨౧

"విశ్వానరస్య వస్పతి మనానాతస్య శవసః। ఏవైశ్చ చర్షణీనామూతీ హువే రథానామ్॥" (ఋ.౮-౬౮-౪)

విశ్వానరాస్యాదిత్యస్యానానతస్య శవసో మహతో బలస్యైవైశ్చ కామైరయనై రవనైర్వా, చర్షణీనాం మనుష్యాణామూత్యా చ పథా రథానామిన్ద్రమస్మిన్యజ్ఞే హ్వయామి॥ వరుణో వ్యాఖ్యాతః। తస్యైషా భవతి॥ ౨౧

తెలుగు :- (హే మరుతో!) మీ యొక్క పతి (ఇంద్రుడు) విశ్వానరు (సూర్య) నకు తలవంచనట్టి బలపతి (సూర్య తుల్య బలము గలవాడు). వానిని, మనుష్యుల యొక్క కోర్కెలతో (లేదా రక్షణలతో) రథముల (రశ్ముల) మార్గము నుండి పిలుచుచున్నాడు. (౮-౬౮-౪)

విశ్వానరస్య = సూర్యుని యొక్క అనానతస్య శవసః = గొప్ప బలము. చర్షణీనాం = మనుష్యులకు; ఏవైః = కోర్కెలు, గతులు రక్షణలు. ఊత్యా చ = మఱియు, మార్గము వలన.

(౧౩-) వరుణ, వ్యాఖ్యాతమయ్యెను. ౨౧

"యేనా పావక చక్షసా భురణ్యన్తం జనాం అను। త్వం వరుణ పశ్యసి॥" (ఋ.౧-౫౦-౬)

భురణ్యురితి క్షిప్రనామ। భురణ్యుః శకునిర్భూరిమధ్వానం నయతి స్వర్గస్య లోకస్యాపి వోఢా తత్సమ్పాతీ భురణ్యురనేన పావక ఖ్యానేన "భురణ్యన్తం జనాం అనుత్వం వరుణ పశ్యసి"। తత్తే వయం స్తుమ ఇతి వాక్యశేషోఽపి వోత్తరస్యామ్॥ ౨౨

తెలుగు :- పవిత్రము చేయు, ఓ వరుణ! ఏ దృష్టితో నీవు, జనుల (భక్తుల) వెనుక శీఘ్రముగ బోవుచున్నవారిని చూచుచున్నావు (౧-౫౦-౬). భురణ్యు = శీఘ్రము = శీఘ్రగామియైన పక్షి (అక్కడ, యజ్ఞములో అగ్ని) గొప్ప మార్గము వైపు అనగా స్వర్గలోకము గూడ ప్రాప్తింపజేయునట్టిదగును. దాని వలన (అగ్ని చేత = అగ్నికర్మ చేత) పైకి బోవునట్టిది (యజమాని కూడ) భురణ్యు అగును. మంత్రమును చదివినను వాక్య సాకాంక్షయున్నది, యేలయన యత్ శబ్దము తత్ శబ్దము యొక్క ఆకాంక్ష

చేసెను; దీని వలన, పై వాక్యము పూర్తియగును. నీదగు ఆ దృష్టిని మేము స్తుతి జేయుదుము; యిది వాక్య శేషము. లేదా, తరువాతి మంత్రముతో దీనికి అన్వయమున్నది. ౨౨

"యేనా పావక చక్షసా భురణ్యన్తం జనాఁ అను। త్వంవరుణ పశ్యసి ॥ "విద్యామేషి రజస్పృ థ్వహా మిమానో అక్తుభిః పశ్య ఞ్జన్మాని సూర్య"॥

వ్యేషి ద్యాం రజశ్చ పృథు మహాన్తఁల్లోకమహాని చ మిమానోఽక్తుభిః రాత్రిభిః సహ పశ్యఞ్జన్మాని జాతాని సూర్య। అపి వా పూర్వస్యామ్॥ ౨౩

తెలుగు :- ఓ పావక వరుణ! యే దృష్టి చేత తన జనుల వెనుక పోవుచున్న వారిని నీవు చూచుచుందువో, ఆ దృష్టితో నీవు సూర్యద్యౌ మఱియు గొప్ప లోక (అంతరిక్ష)మును పొందుదువు. (పృథివీ, అంతరిక్ష, ద్యౌ-యీ మూడు లోకములపై నీ అనుగ్రహము సమానముగ నున్నది) రాత్రి సమేత దినములను రచింతువు, సర్వ జన్మలను చూచెదవు (అనగా అందఱిపై అనుగ్రహము గలిగియున్నావు). ఈ ప్రకారము తరువాతి మంత్రముతో అన్వయము. లేదా, మొదటి మంత్రముతో అన్వయమగును. ౨౩

"యేనా పావక చక్షసా భురణ్యన్తం జనాం అను। త్వం వరుణ పశ్యసి॥ "ప్రత్యఙ్దేవానాం విశః ప్రత్యఙ్ఙుదేషి మానుషాన్। ప్రత్యఙ్ విశ్వం స్వర్దృశే ॥

ప్రత్యఙ్ఙిదం సర్వముదేషి ప్రత్యఙ్ఙిదం సర్వమభి విపశ్యసీతి। అపి వైతస్యామేవ॥ ౨౪

తెలుగు :- ఏ దృష్టి చేత నీవు తన జనుల వెంట బోవుట చూచుదువో (ఆ దృష్టి యుక్తుడనైన నీవు) దేవతా ప్రజల సమ్ముఖ, మనుష్య సమ్ముఖ, సర్వ సమ్ముఖ ఓ స్వః! (సూర్యుడు) ఉదయించుచున్నాడు, నీవు చూచుటకు (అనుగ్రహము కొఱకు). ౨౪
లేదా, మఱియొక విధముగ అన్వయము-

"యేనా పావక చక్షసా భురణ్యన్తం జనాఁ అను। త్వంవరుణ పశ్యసి" తేన నో జనానభివిపశ్యసి॥

కేశీ కేశా రశ్మయస్తైస్తద్వాన్ భవతి కాశనా ద్వా ప్రకాశనాద్వా। తస్యైషా భవతి॥ ౨౫

తెలుగు:- 'యేన చక్షసా భురణ్యన్తం అను పశ్యసి తేన నో జనానభివిపశ్యసి' = ఏ దృష్టి చేత నీవు శీఘ్రగామిని చూచుచున్నావో (వానిపై నీ అనుగ్రహ ముందును) ఆ దృష్టితో మా జనులను చూచెదవు.

(౧౪-) కేశీ=కేశములు=రశ్మలు గల, లేదా, ప్రకాశించుట చేత ౨౫

"కేశ్యగ్నిం కేశీ విషం కేశీ విభర్తి రోదసీ। కేశీ విశ్వం స్వర్దృశే కేశీదం జ్యోతిరుచ్యతే॥

(ఋ.౧౦-౧౩౬-౧)

కేశ్యగ్నిం చ విషం చ। విషమిత్యుదకనామ విష్ణాతేర్వ్యపూర్వస్య స్నాతేః శుద్ధ్యర్థస్య, విపూర్వస్య వా సచతేః। ద్యావా పృథివ్యౌ చ ధారయతి। కేశీదం సర్వమిదమభి విపశ్యతి, కేశీదం జ్యోతిరుచ్యత ఇత్యాదిత్యం మాహ। అథాప్యేతే ఇతరే జ్యోతిషీ కేశినీ ఉచ్యేతే ధూమేనాగ్నీ రజసా చ మధ్యమః। తేషా మేషా సాధారణా భవతి॥ ౨౬

తెలుఁగు :- కేశీ (సూర్య) అగ్నిని; కేశీ జలమును; కేశీ ద్యావా పృథివిని ధారణ చేసి పోషించును; కేశీ యీ సర్వ జగత్తును చూచుచుండును; కేశీ యీ జ్యోతి (సూర్య) అని చెప్పెదరు (౧౦-౧౩౬-౧). కేశీ = అగ్ని. వృష్టి చేత ఓషధుల నుత్పన్నము చేసి వాని ఆహుతి ద్వారా అగ్ని యొక్క ధారణ పోషణలు చేయును. కేశీ = జలము; విషము = జలము; విష్ణాతి = వి పూర్వక స్నా (భ్వా.ప.) శుద్ధి అర్థము గలది (శోధించును). లేదా, వి పూర్వక సచ్ (భ్వా.ఉ.) అంటుకొనియుండును. మఱియు, ద్యావా పృథివీ ని ధారణ చేయును. కేశీ యీ సర్వమును చూచును; కేశీ జ్యోతియనబడును-యీ ప్రకారము సూర్యునికి చెప్పెదరు॥ మఱియు, రెండవ (అగ్నియు మధ్యమ) జ్యోతులు కూడ కేశీ అని చెప్పెదరు. (వీనిలో) అగ్ని, పొగవలన కేశీయైనది. మరియు మధ్యమ వాయువు ధూళి వలన కేశీయగును.

(౧౫-) కేశినః) ఆ మూడింటికి మంత్రమున్నది ౨౬

"త్రయః కేశిన ఋతుథావి చక్షతే సంవత్సరే వపత ఏక ఏషామ్। విశ్వమేకో అభి చష్టే శచీభిర్ధ్రాజి రేకస్య దదృశేన రూపమ్" (ఋ.౧-౧౬౪-౪౪)

త్రయః కేశిన ఋతుథా విచక్షత కాలేకాలేఽభివిపశ్యన్తి సంవత్సరే వపత ఏక ఏషా మిత్యగ్నిః పృథివీం దహతి। సర్వమేకోఽభివిపశ్యతి కర్మ భిరాదిత్యో గతిరేకస్య దృశ్యతే న రూపం మధ్యమస్య। అథ యద్రశ్మిభిరభిప్రకమ్పయన్నేతి తద్వృషాకపిర్భవతి వృషాకమ్పనః। తస్యైషా భవతి ౨౭

తెలుఁగు:- సమయ సమయములందు మూడు కేశీలు అగుపడుచుండును (తమ తమ కర్మాధికారములను పూర్తి జేయుచు లోకమును అనుగ్రహ దృష్టితో జూచును. (వీనికి వేర్వేరు కార్యములు చెప్పెదరు). ఇందులో నొకటి (అగ్ని) వర్షమునకు వెనుక (పృథివిపై నుండు ఓషధులను) మండబెట్టును (మఱల క్రొత్తవియగుటకు). రెండవది

(సూర్య) తన కర్మలచేత (ప్రకాశ, వృష్టి మొదలైన) సర్వ విశ్వమును చూచుచుండును. మూడవది (వాయువు) రూపములేదు కాని గతి దెలుపును (౧-౧౬౪-౪౪). సూర్యుడు (ఉపసంహార సమయమున) రశ్మల చేత కంపించునట్లు చేయుచు బోవునప్పుడు వృషాకపియనబడును. (౧౬) వృషా (మంచు వర్షించునట్టివాడు)మఱియు కంపింప జేయువాడు. (అస్తమయమైన తరువాత అందఱకు అదృశ్య శత్రువుల నుండి భయము పుట్టుచుండును).

౨౭

"పునరేహి వృషాకపే సువితా కల్పయావహై। య ఏష స్వప్ననంశనోఽస్తమేషి పథా పునః విశ్వస్మాదిన్ద్ర ఉత్తరః" ॥

పునరేహి వృషాకపే సుప్రసూతాని వః కర్మాణి కల్పయావహై య ఏష స్వప్ననంశనః స్వప్నాన్నాశయత్యాదిత్య ఉదయేన సోఽస్తమేషి పథాః పునః సర్వస్మాద్య ఇన్ద ఉత్తరస్తమే తద్ బ్రూమఆదిత్యమ్॥ యమో వ్యాఖ్యాతః తస్మైషా భవతి॥ ౨౮

తెలుగు :- తిరిగి రమ్ము, ఓ వృషాకపి! (అస్తమించబోవుచున్న సూర్యుడు.) దీని వల్లన మేమిరువురము మంచి ప్రవృత్త కర్మలను పూర్తి జేయుదుము. నిద్రానాశకుడవు అగు, నీవు నీ మార్గము నుండి అస్తమయమగుచున్నావు, ఇంద్రుడు అందఱికన్న (సూర్యుడు) గొప్పగానున్నాడు.

(౧౭-) యమ, వ్యాఖ్యాతమయ్యెను (౧౦-౧౯ లో) యిక్కడ, సూర్యునకు నామము, నిర్వచనము చేత ౨౮

"యస్మిన్వృక్షే సుపలాశే దేవైః సమ్పిబతే యమః అత్రా నో విశ్పతిః పితా పురాణాం అను వేనాతి" (ఋ.౧౦-౧౩౫-౧)

యస్మిన్వృక్షే సుపలాశే స్థానే వృతక్షయే వాపి వోపమార్థే స్యాద్వృక్ష ఇవ సుపలాశ ఇతి। వృక్షోవ్రశ్చనాత్ పలాశం పలాశనాత్। దేవైః సజ్గచ్ఛతే యమో రశ్మిభిరాదిత్యస్తత్ర ఇతి। అజ యేకపాదజన నః సర్వస్య పాతా వా పాలయితా వా పురాణాననుకామయేత॥ అజ యేకపాదజన నః సర్వస్య పాతా వా పాలయితా వా పురాణాననుకామయేత॥

నః సర్వస్య పాతా వా పాలయితా వా పురాణాననుకామయేత॥ అజ యేకపాదజన

ఏకః పాద ఏకేన పాదేన పాతీతి వైకేన పాదేన పిబతీతి వైకోఽస్య పాద ఇతి వా। ఏకః పాద ఏకేన పాదేన పాతీతి వైకేన పాదేన పిబతీతి వైకోఽస్య పాద ఇతి వా।

'ఏకం పాదం నోత్ఖిదతీత్యపి నిగమో భవతి। తస్యైషా నిపాతో భవతి వైశ్వదేవ్యామృచి॥ ౨౯

తెలుగు:- మంచి ఆకులున్న యీ వృక్షము క్రింద వలె (శోభనమైన ఛాయాస్థానమున కూర్చుని) యముడు (అస్తమింపబోవునట్టి సూర్యుడు) రశ్మీసంగతుడగును, అక్కడ ఆ ప్రజాపతి మా యొక్క పితాపురాణ స్తోతలకు కోర్కెలను తీర్చును అనుగ్రహ బుద్ధితో కాచును (౧౦-౧౩౫-౧) యమ = రశ్మీసమేత సూర్యుడు.

(౧౮) అజ ఏకపాథ్ (సూర్యుడు). ఏక పాదమున బోవునట్టి; లేదా, ఏకపాదము = ఏకాంశ చేత సర్వము రక్షించునట్టి; లేక, ఏకపాద = ఏకాంశముతో సర్వ జగత్తు యొక్క రసమును త్రాగునట్టి; లేదా, ఒకటి దీని పాదము- 'ఏకం పాదం నో--', ఇదియు నిగమమగును. విశ్వేదేవా మంత్రములలో దీని నిపాతమున్నది. ౨౯

"పావీరవీ తన్యతురేకపాదజో దివోధర్తా సిన్ధురాపః సముద్రియాః। విశ్వే దేవాసః శృణ్వన్వచాంసి మే సరస్వతీ సహ ధీభిఃపురన్ధ్యా" (ఋ.౧౦-౬౫-౧౩)

పవిః శల్యో భవతి యద్విపునాతి కాయం తద్వత్పవీరమాయుధం తద్వానిన్ద్రః పవీరవాన్ "అతితస్థౌ పవీరవానిత్యపి నిగమో భవతి। తద్దేవతా వాక్ పావీరవీ। పావీరవీ చ దివ్యా వాక్। తన్యతుస్తనిత్రీ వాచోఽన్యస్యాః। అజశ్చైకపాద్ దివో ధారయితా సిన్ధుశ్చాపశ్చ సముద్రియాశ్చ సర్వేచ దేవాః సరస్వతీ చ సహ పురన్ధ్యా స్తుత్యా ప్రయుక్తాని ధీభిః కర్మభిర్యుక్తాని శృణ్వన్తు వచనానీమానీతి॥ పృథివీ వ్యాఖ్యాతా। తస్యా ఏషా నిపాతో భవత్యైన్ద్రాన్యామృచి॥ ౩౦

తెలుంగు :- వ్యాపించునట్టి వాక్కు, ద్యౌను ధరించునట్టియేకపాత్, సిన్ధు, మఱియు సముద్రియ (అంతరిక్షమున నుండునట్టి) జలము, విశ్వేదేవ, మఱియు పురన్ధితో సరస్వతీ, కర్మలతో గూడియున్న నా వచనములను వినియెదరుగాక (౧౦-౬౫-౧౩). పావీరవీ = పవి = శల్య అగును దీనికే 'శరీరము పగులగొట్టబడును.' లేదా, పవీర = శస్త్రము (పవి + ర = పవీర) = శల్యముతోనైన శస్త్రము ర మత్వర్థమున, అట్టి శస్త్రము గల యింద్రుడు (౧౦-౬౦-౩) (పవీరవాన్ = ఇంద్రుడైన ఎక్కడ ఆ యింద్రుడు దేనికి దేవత, అట్టి వాక్కు = పవీరవీ; పవీరవీ = దివ్య వాక్కు. తన్యతుః = విస్తరించునట్టి ఆ యితర వాక్ మనుష్యుల చేత పశువుల చేత పలుకబడును. మఱియు, అజ ఏకపాత్ ద్యౌను ధరించును, సింధు, సముద్రజలము, సర్వ దేవతలు సరస్వతీసమేత పురన్ధి. స్తుతి చేత పలుకబడుచుండి, ధీభిః = కర్మలతో యుక్తమైన.

(౧౯-) పృథివీ, వ్యాఖ్యాతమయ్యెను (౧-౧౩లో); యిక్కడ, ద్యౌ అర్థము నిచ్చును ఇంద్ర, అగ్నీ, మంత్రములో దీని నిపాతమున్నది. ౩౦

"యదిన్ద్రాగ్నీ పరమస్యాం పృథివ్యాం మధ్యమస్యామవమస్యాముతస్థతః। అతః పరి వృషణావా హి యాతమథా సోమస్య పిబతం సుతస్య" (ఋ.౧-౧౦౮-౧౦)

ఇతి సానిగదవ్యాఖ్యాతా। సముద్రో వ్యాఖ్యాతః। తస్యైషనిపాతో భవతి పావమాన్యామృచి॥ ౩౧

తెలుగు :- ఓ ఇంద్రాగ్నులారా! మీరిరువురు, పృథివీ ద్యౌలోనున్నను, లేదా, మధ్యమా పృథివీ అంతరిక్షముననున్నను, లేదా, దిగువ భూమియైనను, వర్షము నిచ్చువారలార, అక్కడ నుండి రండు మఱియు యీ సోమపానము చేయుడు. (౧-౧౦౮-౧౦)

(౨౦-) సముద్ర, వ్యాఖ్యానమైనది (౨-౧౦లో) (యిక్కడ సూర్యునికి నామమైయున్నది. పవమాన మంత్రములో దీని నిపాతమున్నది.) 3౧

"పవిత్రవన్తః పరి వాచమాసతే పితైషాం ప్రత్నో అభి రక్షతి వ్రతమ్ । మహః సముద్రం వరుణస్తిరోదధే ధీరా ఇచ్ఛేకుర్ధరుణేష్వారభమ్" (ఋ.౯-౭3-3)

పవిత్రవన్తోరశ్మివన్తో మాధ్యమికా దేవగణాః పర్యాసతే మాధ్యమికాం వాచం। మధ్యమః పితైషాం ప్రత్నః పురాణోఽభిరక్షతి వ్రతం కర్మ। మహః సముద్రం వరుణస్తిరోఽన్తదర్ధాత్యథ ధీరా శక్నువన్తి, ధరుణేషూదకేషు కర్మణ ఆరభమారబ్ధుమ్ ॥ అజ ఏకపాద్ వ్యాఖ్యాతః। తేషా మేషా నిపాతో భవత్యపరస్యాం బహుదేవతాయామృచి।

3౨

తెలుగు :- రశ్మలు గల వారు వాణికి నాల్గు ప్రక్కల కూర్చుని యున్నారు, వీరి పిత తన పాత కర్మను రక్షించును. గొప్ప అంతరిక్షమును వరుణుడు (మేఘము ద్వారా) కప్పివేయును, అప్పుడు, పనిచేయునట్టి జలములు వచ్చిన తరువాత పని ఆరంభించుటకు సమర్థులగుదురు (౯-౭3-3) పవిత్రవంతః=రశ్మలు, గల = మాధ్యమిక దేవగణము నాల్గు దిక్కులందు కూర్చొని యున్నారు, మాధ్యమిక వాణికి చుట్టూ. వీరికి మధ్యమ పిత, ప్రత్నః = ప్రాతది. తిరోదధే = కప్పి వేయును. అప్పుడు ధీర సమర్థులగుదురు, ధరుణేషు = జలములకగుచు, కార్యమున, ఆరభం = ఆరంభించుటకు. (౨౧-) అజ యేకపాద్, వ్యాఖ్యానమయ్యెను; పృథివీ, సముద్రములు కూడ వ్యాఖ్యానింప బడెను. ఈ మూడును బహుదేవతా మంత్రములో నిపాతమయ్యెను.

3౨

"ఉత నోఽహిర్బుధ్న్యః శృణోత్వజ ఏకపాత్పృథివీ సముద్రః। విశ్వేదేవా ఋతావృధో హువానా స్తుతా మన్త్రాః కవిశస్తా అవన్తు" (ఋ.౬-౫౦-౧౪)

అపి చ నోఽహిర్బుధ్న్యః శ్రుణోత్వజశ్చైకపాత్పృథివీ చ, సముద్రశ్చ, సర్వే చ దేవాః సత్యవృధో వా యజ్ఞవృధో వా హూయమానా మన్త్రైః స్తుతా మన్త్రా కవిశస్తా అవన్తు మేధావిశస్తాః । దధ్యజ ప్రత్యక్తో ధ్యానమితివా ప్రత్యక్త మస్మిన్ధ్యానమితి వా॥ అథర్వా వ్యాఖ్యాతః। మనుర్మననాత్। తేషామేష నిపాతో భవత్యైన్ద్రయామృచి॥ 33

తెలుగు :- అహిర్బుధ్న్య మమ్ములను వినును, ఆ ప్రకారమే అజ ఏకపాత్, పృథివీ, మఱియు సముద్రము వినును. యజ్ఞమును (లేక సత్యమును) వృద్ధి జేయువారు మంత్రములతో పిలుచుచు, విశ్వేదేవతలు కవుల వల్లన చెప్పబడిన స్తుతించు మంత్రము మమ్ములను రక్షించుగాక (౬-౫౦-౧౪)

(౨౧-) దధ్యఙ్ = ధ్యానమునకు ప్రాప్తించు (ధ్యా+అఞ్చ్), లేదా, దీనిలోన ధ్యానము చేరును.

(౨౨-) అథర్వా, వ్యాఖ్యాతమయ్యెను (౧౧-౧౮లో)

(౨౩-) మనుః = మననము చేయుట చేత. ఈ మూడును ఐంద్రీ మంత్రములలో నిపాతమైయున్నవి. 33

"యామథర్వా మనుష్పితా దధ్యఙ్ ధియమత్నత। తస్మిన్బ్రహ్మాణి పూర్వథేన్ద్ర ఉక్థా సమగ్మతార్చన్నను స్వరాజ్యమ్" (ఋ.౧-౮౦-౧౬)

యామథర్వా చ మనుశ్చ పితా మానవానాం దధఙ్ చ ధియమతనిషత తస్మిన్బ్రహ్మాణి కర్మాణి పూర్వేన్ద్ర ఉక్థాని చ సజ్గచ్ఛన్తా మర్చన్యోఽనూపాస్తే స్వరాజ్యమ్॥ 34

తెలుగు :- అథర్వా, మనుష్యుల యొక్క పితా, మను, మఱియు దధ్యఙ్ యే కర్మను విస్తరింపజేయుదురో ఆ కర్మ యందు (ఉక్థ స్తుతులు) పూర్వము వలె యింద్రునియందు సంగతమై, ఆ యింద్రుడు తను రాజగుటకు, ఆదరించుచు (దస్యులను చంపి ఆర్యులకు సుఖము కలుగునట్లు స్థితుడై యున్నాడు. (౧-౮౦-౧౬) 34

అథాతో దుస్థానా దేవగణాః॥ తేషామాదిత్యా ప్రథమాగామినో భవన్తి। ఆదిత్యా వ్యాఖ్యాతాః। తేషామేషా భవతి॥ 35

తెలుగు :- ద్యుస్థానీ దేవగణము గూర్చి చెప్పబోవుచున్నాడు. అందున, మొదటిది ఆదిత్య వ్యాఖ్యాతమయ్యెను (౨-౨౩). ఆదిత్యాః (౨౪-)

"ఇమా గిర ఆదిత్యేభ్యో ఘృతస్నూః సనాద్రాజభ్యో జుహ్వా జుహోమి। శ్రుణోతు మిత్రో అర్యమా భగోనస్తువిజాతో వరుణో దక్షో అంశః" (ఋ.౨-౨౭-౧)

ఘృతస్నూర్ఘృతం ప్రస్రా విన్యో, ఘృతప్రస్రావిణ్యో ఘృతసానిన్యో ఘృతసారిణ్యో, ఘృతసా నిన్య ఇతి వా। ఆహు తీరాదిత్యేభ్యశ్చిరం జుహ్వా జుహోమి చిరం జీవనాయ, చిరం రాజభ్య ఇతి వాశృణోతు న ఇమా గిరో మిత్రశ్చార్యమా చ భగశ్చ బహుజాతశ్చ

ధాతా దక్షో వరుణోஉంశశ్చ। అంశోంஉశునా వ్యాఖ్యాతః సప్త ఋషయో వ్యాఖ్యాతాః। తేషామేషా భవతి ॥

౩౬

తెలుఁగు :- ఘృతమును ప్రవహింపజేయునట్టి (దీనితో వెంట వెంటనే ఘృత హోమమగుచుందును), యీ స్తుతులందు ఆదిత్యరాజుల (అదితి పుత్రులగు రాజులు) కొఱకు సదా జుహూ ((స్రువ)తో హోమము చేయుదురు, ఆ మిత్ర ఆర్యమా భగ సర్వత్ర ప్రకటమగు ధాతా, దక్ష, వరుణ, మఱియు అంశ వినుగాక (౨-౨౭-౧). (సనాత్ =) చిరం = చాలకాలము జీవించుటకై (చిరజీవియగుటవల్లనే సదా చాలకాలము హోమము చేయుటయగును), లేదా, యెల్లప్పుడు రాజులగుట చేత. అంశ, అంశుగా వ్యాఖ్యాతమయ్యెను.

(౨౫-) సప్త ఋషయః వ్యాఖ్యాతమయ్యెను(౪-౨౬లో), ఋషి (౨-౧౧లో), యిక్కడ రశ్ములకు నామము. ౩౬

"సప్త ఋషయః ప్రతిహితాః శరీరే సప్త రక్షన్తి సదమప్రమాదమ్। సప్తాపః స్వపతో లోకమీయుస్తత్ర జాగృతో అస్వప్నజౌ సత్రసదౌ చదేవౌ॥'

(యజు.౩౪-౫౫)(అథర్వ.౭-౩౦-౧౧)

సప్త ఋషయః ప్రతిహితాః శరీరే రశ్మయ ఆదిత్యే సప్త రక్షన్తి సదమప్రమాదం సంవత్సరమప్రమాద్యన్తః సప్తాపనాస్త ఏవ స్వపతో లోకమస్తమిత మాదిత్యం యన్తి తత్ర జాగృతోஉస్వప్నజౌ సతస్రదౌ చ దేవౌ వాయ్వాదిత్యా విత్యధిదైవతమ్। అథాధ్యాత్మం సప్త ఋషయః ప్రతిహితాః శరీరే షడిన్ద్రియాని విద్యా సప్తమ్యాత్మని సప్తరక్షన్తి సదమప్రమాదం శరీరమప్రమాద్యన్తి సప్తాపనానీమాన్యేవ స్వపతో లోకమస్తమిత మాత్మానం యన్తి తత్ర జాగృతోஉస్వప్నజౌ సత్రసదౌ చ దేవౌ ప్రాజ్ఞశ్చాత్మా తైజసశ్చేత్యాత్మగతిమాచష్టే। తేషామేషాపరా భవతి॥ ౩౭

తెలుఁగు :- సప్త ఋషి (కిరణములు) సూర్యుని యందుంచిరి, ఆ యేడును ప్రమాదము చేయకుండ రక్షించుచుండును, ఆ వ్యాపించు యేడు మాత్రమే అస్తమించుచున్న లోకము (మండలము)నకు ప్రాప్తించును, అక్కడ మేల్కొనును, నిద్రపోనట్టి సత్రము (యజ్ఞము)న కూర్చుని యున్న యిద్దరు దేవులు (వాయు సూర్యులు) (యజు.౩౪-౫౫) అ.౭-౩౦-౧౧. చూడనగును. శరీరమున సప్తఋషులు అనగా, రశ్ములు సూర్యునియందు, యేడు రక్షించు చుండును, యెల్లప్పుడు ప్రమాదము లేకుండునట్లు; అస్తమించుచున్న సూర్యుని పొందును-యిది, అధిదైవత అర్థము.

అధ్యాత్మ అర్థము చెప్ప బడును. - సప్తఋషులు యేడు యింద్రియములలో (పంచ జ్ఞానేంద్రియములు, మనస్సు; యేడవది బుద్ధి ఆత్మయందు) నిద్ర సమయములో సప్తఋషులు ఆత్మను పొందుదురు. ఇద్దరు దేవులు=ప్రాజ్ఞ ఆత్మా మఱియు తైజస (సుషుప్తియందు ప్రాజ్ఞ, స్వప్నానుభవమున్న సమయమున ఆ ఆత్మయే తైజసము). ౩౮

"తిర్యగ్బిలశ్చమస ఊర్ధ్వ బుధ్నో యస్మిన్యశో నిహితం విశ్వరూపమ్। అత్రాసత ఋషయః సప్త సాకం యే అస్య గోపా మహతో బభూవు॥" (అధర్వ.౧౦-౨౬-౯)

తిర్యగ్బిలశ్చమస ఊర్ధ్వబన్ధన ఊర్ధ్వబోధనో వా యస్మిన్యశో నిహితం ఋషయః సప్త సహాదిత్యరశ్మయో యే అస్యగోపా మహతో బభూవురిత్యధి దైవతమ్। అథాధ్యాత్మం తిర్యగ్బిలశ్చమస ఊర్ధ్వబన్ధన ఊర్ధ్వబోధనోవా యస్మిన్యశో నిహితం సర్వరూపమత్రాసత ఋషయః సప్త సహేన్ద్రియాణి యాన్యస్య గోప్తణి మహతో బభూవురిత్యాత్మగతిమాచష్టే। దేవావ్యాఖ్యాతాః తేషా మేషా భవతి॥ ౩౮

తెలుగు :- (రశ్మిరూపీ) అడ్డముగ రంధ్రము, మీదను చేతి పిడికిలి యీ చమస (మండల రూపముననున్న పైకప్పుగ)నున్నది, దీనిలో అనేక ప్రకారముల యశమున్నది. ఇక్కడ సప్త ఋషులు (యేడు కిరణములు) కలసి స్థితమై యున్నవి. ఈ గొప్ప మండలమును రక్షించును. (అథర్వ.౧౦-౨౬-౯) అధ్యాత్మ అర్థము కూడ చెప్పబడెను. అడ్డముగ రంధ్రమున్న చమస = శరీరము, సప్తఋషులు = కలసియున్న సప్తేంద్రియములు, శరీరమును రక్షించును. ఇది ఆత్మగతియనియెదరు.

(౨౬-) దేవాః, వ్యాఖ్యాతమయ్యెను (౭-౧౫లో) ౩౮

"దేవానాం భద్రా సుమతిఋర్జూయతాం దేవానాం రాతిరభినో నివర్తతామ్। దేవానాం సఖ్యముప సేదిమా వయం దేవాన ఆయుః ప్రతిరన్తు జీవసే॥"

(ఋ.౧-౮౯-౨)

దేవానాం వయంసుమతౌ కల్యాణ్యాం మతావృజుగా। మనోమృజు గామి నామితివా దేవానాం దానమభి నో నివర్తతామ్ దేవానాం సఖ్యముపసీదేమ వయం దేవా న ఆయుః ప్రవర్ధయన్తు చిరం జీవనాయ॥ విశ్వేదేవాః సర్వేదేవాః తేషా మేషా భవతి॥ ౩౯

తెలుగు :- సరళ గతి గల దేవతల యొక్క కల్యాణకారి సుమతి (అనుగ్రహ బుద్ధి) మా వైపు ప్రసరించుగాక, దేవతల యొక్క దానము మా వైపుకు తిరిగి వచ్చుగాక, యీ

దేవతల యొక్క యీ మైత్రి మాకు ప్రాప్తమగుగాక, మా అయువును దేవతలు వృద్ధి జేయుదురుగాక (చిరకాలము జీవించునట్లు) (౧-౮౯-౨). ఋ జూయతాం = సరల గతి గల, లేక, సమయము బట్టి పోవునట్టి (యజ్ఞమందు) ౨౭- విశ్వేదేవాః = సర్వదేవతలు. (దేవాః విశ్వేదేవాః, సాధ్యాః, వసవ వాజినః-యివి అన్నియు రశ్ములకు వాచకములు-దుర్గాచార్య) ౩౯

"ఓమా సశ్చర్షణీధృతో విశ్వేదేవాస ఆ గత। దాశ్వాంసో దాశుషః సుతమ్"

(ఋ. ౧-౩-౭)

అవితారో వావనీయా వా మనుష్యధృతః సర్వే చ దేవా ఇహాగచ్ఛత దత్తవన్తో దత్తవతః సుతమతి । తదేతదేకమేవ వైశ్వదేవం గాయత్రం తృచం దశతయీషు విద్యతే। యత్తుకించిద్ బహు దైవతం తద్వైశ్వదేవానాం స్థానే యుజ్యతే యదేవ విశ్వ లిఙ్గమితి శాకపూణిరనత్యన్త గతస్త్వేష ఉద్దేశో భవతి బభ్రురేక ఇతి దశద్విపదా అలిఙ్గాః। భూతాంశః కాశ్యప ఆశ్వినమేకాలిఙ్గ మభితష్టీయం సూక్తమేకలింగమ్ ॥ సాధ్యా దేవాః సాదతాత్। తేషామేషా భవతి॥ ౪౦

తెలుఁగు :- హే విశ్వే దేవో! మీరు రక్షింతురుగాక, మనుష్యులను ధరింతురు గాక, దాతలగుదురుగాక, మీరు (హవి నొసగు) యజమాని పిండిన సోమ రసమునకు అభిముఖులుగ రండు (౧-౩-౭). ఓ మాసః = రక్షించువాడు, లేక, తృప్తిపఱచువాడు. ఇక్కడ నదియే గాయత్రీ ఛందమున మూడు మంత్రముల సముదాయము విశ్వే దేవతల ఋక్ శాఖలలోనున్నది. కాని, అధియజ్ఞమందు చాలా వైశ్వదేవ మంత్రములతో ప్రయోజనము గలదు; అక్కడేమి చేయవలెను అను దీనికి ఉత్తరము కాని, కొన్ని బహుదేవతామంత్ర సముదాయము (గాయత్రీ ఛందములో) వైశ్వ దేవతల స్థానమున కలుప బడును. శాకపూణి చెప్పినదేమన, విశ్వ శబ్దమున్న స్థలమున 'యే దేవా ఇహ స్థన విశ్వే వైశ్వానరా ఉత(౮-౩౦-౪) అని చెప్పవలెను. కాని, ప్రతిజ్ఞ మరిచి పోవుటయగును (౮-౪-౨౯) పది రెండు రెండు పదములున్న మంత్రములలో నొకటి బభ్రు శబ్దమున్నది, (మొదటి మంత్రములో) శేష మంత్రమున్నది లింగము లేనిది విశ్వ శబ్దమునకగును. అయినను, బభ్రు దేవతయని అందఱు చెప్పెదరు. ఆ ప్రకారము, కశ్యప పుత్రుడు భూతాంశ (ఋషి ఇష్ట) అశ్విన (సూక్త ౧౦-౧౦౬) ఒకే లింగము గలదైయున్నది (కేవలము ౧౧ వ మంత్రములో మాత్రము అశ్విన్ శబ్దమున్నది). ఆ ప్రకారము, అభితష్టీయ సూక్త (౩-౩౮) ఒక లింగము గలదిగానున్నది (కేవలము

౯ వ మంత్రమున ఇంద్ర శబ్దము) (కాబట్టి, శబ్దము లేకున్నను యీ సూక్తములలో సర్వమంత్రము తత్తద్దేవతలకు అని మన్నింపబడు చుండెను. ఈ ప్రకారమే, విశ్వ శబ్దము లేకున్నను బహూ దేవతానూక్తములు వైశ్వదేవ మంత్రములని మన్నింపబడుచుండెను. కావున, సూ ౮-౩౬ సర్వము వైశ్వ దేవమగును కేవలము ౧౪ మంత్రమేకాదు.

(౨౮-) సాధ్యా దేవాః, సాధించుట చేత (శుభకర్తలు) ౪౦

వివరణ:- బభ్రూ సూక్తము గూర్చి దుర్గాచార్యుడు వ్రాయలేదు. సంపాదకుడు (రాజారాం) దీనికై వెదకలేదు. దుర్గాచార్యుడు వ్రాసిన ప్రమాణము ఋగ్వేద మందొక చోట నున్నది, అభితష్టీయ సూక్తము. దీనివల్ల, సంపాదకుడు దీని వివరమును (౩-౨-౪-౬)అని చెప్పెను, దానిలో పొరపాటు కలదు. ౩-౨-౪-౬ మంత్ర సంఖ్యయే క్రమమైనది. కాని, అది, అభితష్టీయ సూక్తము కాదు. అభితష్టీయ సూక్తము; దీనికి మొదలు అభితష్టా అనియున్నది. ఈ సూక్తములో ౯వ మంత్రము ౩-౨-౨౩-౯ అని యుండుటయే అభిమతమగును.

"యజ్ఞేన యజ్ఞమయజన్త దేవాస్తాని ధర్మాణి ప్రథమాన్యాసన్। తేహ నాకం మహిమానః సచన్త యత్ర పూర్వే సాధ్యాః సన్తి దేవాః"॥

(ఋ.౧-౧౬౪-౫౦; ౧౦-౯౦-౧౩; యజు.౩౧-౧౬)

యజ్ఞేన యజ్ఞమయజన్త దేవా అగ్నినాగ్నిమయజన్త దేవాః 'అగ్నిః పశురాసీత్తమాలభన్త' తేనాయజన్త ఇతి చ బ్రాహ్మణమ్। 'తాని ధర్మాణి ప్రథమాన్యాసన్'। తే హ నాకం మహిమానః సమసేవన్త యత్ర పూర్వే సాధ్యాః సన్తి దేవాః సాధనాః। ద్యుస్థానో దేవగణ ఇతి నైరుక్తాః పూర్వం దేవయుగ మిత్యాఖ్యానమ్॥ వసవో యద్వివసతే సర్వమ్। 'అగ్నిర్వసుభిర్వాసవః' ఇతి సమాఖ్యా తస్మాత్పృథివీస్థానాః। 'ఇన్ద్రో వసుభిర్వాసవః' ఇతి సమాఖ్యా తస్మాన్మధ్య స్థానః। వసవ ఆదిత్యరశ్మయో వివాసనాత్తస్మాద్ ద్యుస్థానాః। తేషామేషా భవతి॥ ౪౧

తెలుఁగు :- యజ్ఞము చేత యజ్ఞమును దేవతలు పూజింతురు, అది ముఖ్యమైన కర్మ, మహిమాన్వితులై స్వర్గమును సేవింతురు, అక్కడ, మొదట, సాధ్యదేవత లున్నారు (౧-౧౬౪-౫౦; ౧౦-౯౦-౧౩ యజు.౩౧-౧౬). అగ్ని చేత అగ్నిని పూజింతురని అర్థము. 'అగ్ని పశువుగా నుండి దానిని వారు ఆలంబనము చేసిరి, దానితో యజనము

చేసిరి.' - యిది బ్రాహ్మణ వచనము. 'అది ముఖ్యమైన ధర్మమైయుండెను.' మొదట, అక్కడ సాధ్యదేవతలు ఉన్నారు. (ఆ సాధ్యదేవతలెవ్వరు?) వారు ద్యుస్థాన దేవగణము అని నైరుక్తాభిప్రాయము. పూర్వము దేవతా యుగముండెను అని ఐతిహాసిక మతము. (౨౯-) వసవః, దేనిని కప్పును (మూడు స్థానములందుండి సర్వ జగత్తును. 'వసువుల సంబంధము వల్లను అగ్నికి వాసవ అని పేరు; దీని వల్లన వసు పృథ్వీ స్థానీయమగును. వసువుల సంబంధము చేత యింద్రునికి వసువు అని పేరు; దీనివల్లన మధ్యమ స్థానీయమగును. సూర్యరశ్మలు (అంధకారమును పోగొట్టుట చేత) వసువగును; దీనివల్ల వసువులు ద్యు స్థానీయములగును. ౪౧

"సుగావో దేవాః సుపథా అకర్మయ ఆజగ్మః సవనమిదం జుషాణాః। జక్షివాంసః పపివాంసశ్చ విశ్వేఽస్మేధత్త వసవో వసూని" (యజు.౮-౧౮)

స్వగమనాని వో దేవాః సుపథ్యాన్యకర్మ య ఆగచ్ఛత సవనానీమాని జుషాణాః ఖాదితవన్తః పీతవన్తశ్చ సర్వేఽస్మాసు ధత్త వసవో వసూని। తేషామేషా పరా భవతి॥ ౪౨

తెలుగు :- ఓ దేవతలారా! మీ కొఱకు సుగమ సుమార్గమును సిద్ధము చేసిరి, మీరు యీ యజ్ఞమును ప్రేమించుచు రండు, ఓ వసువులారా! మీరందఱు తినవచ్చును, త్రాగవచ్చును, మాకు ధనమొసగుడు. (యజు.౮-౧౮) ౪౨

"జ్మయా అత్ర వసవో రన్తదేవా ఉరావన్తరిక్షే మర్జయన్త శుభ్రాః। అర్వాక్పథ ఉరుజ్రయః కృణుధ్వం శ్రోతా దూతస్య జగ్మషో నో అస్య (౭-౩౯-౩)

జ్మయా అత్ర వసవోఽరమన్త దేవా జ్మా పృథివీ తస్యాం భవా ఉరౌ చాన్తరిక్షే మర్జయన్త గమయన్త రమయన్త శుభ్రాః శోభమానా అర్వాచ ఏనాన్పథో బహుజవాః కురుధ్వం శ్రుణుత దూతస్య జగ్మషోనోఽస్యాగ్నేః॥ వాజినో వ్యాఖ్యాతాః। తేషామేషా భవతి॥ ౪౩

తెలుఁగు :- పృథివిలో నుండు వసుదేవతలు యిక్కడ రమణ చేయుదురు, ప్రకాశించుచున్న అంతరిక్షమునకు బోవుదురు, వేగవంతులైన వారా! మా కొఱకు మార్గము తిన్నగజేయుడు, (తిన్నగ మావైపు రండి, మీ వద్దకు వచ్చుచున్న యీ మా దూత (అగ్నిని) ను వినండి (౭-౩౯-౩) జ్మా = పృథివి, దీనియందుండువారు జ్మయా. మర్జయన్త=చేరుచున్నట్టి.

(౩౦-) వాజినః, (౨-౨౮లో) వ్యాఖ్యానింపబడెను ౪౩

"శం నో భవన్తు వాజినో హవేషు దేవతాతా మితద్రవః స్వర్కాః। జమ్భయన్తోఽహిం వృకం రక్షాంసి సనేమ్య స్మద్యుయవన్నమీవా " (యజు.౯-౧౬)

సుఖా నో భవన్తు వాజినో హ్వానేషు దేవతాతౌ యజ్ఞే మితద్రవః సుమితద్రవః । స్వర్కాః స్వఞ్చనా ఇతివా, స్వర్చనా ఇతి వా స్వర్చిష ఇతి వా। జమ్భయన్తోఽహిం చ వృకం చరక్షాంసి చ క్షిప్ర మస్మద్యావయన్త్వమీవా దేవాశ్వా ఇతివా॥ దేవపత్న్యో దేవానాం పత్న్యః। తాసామేషా భవతి ॥ ౪౪

తెలుఁగు :- దేవతల యొక్క కర్మలో (యజ్ఞమందు) వాజీ మాకు సుఖ మిచ్చుగాక, అవి చరించునట్టివి, బాగా పోవునట్టివి; సర్ప, వృక, రాక్షసులను అవి నాశనము చేయుచు శీఘ్రముగ రోగములను మాకు దూరమగునట్లు చేయుగాక (యజు.౯-౧౬). దేవతా తౌ = యజ్ఞమందు. మితద్రవః = క్రమమైన పరిమిత గతి కలయట్టి. స్వర్కాః=తిన్నని గతి కల, లేదా, బాగుగ ఆదరించునట్టి, లేదా, మంచి దీప్తిగలయట్టి. (౩౧-దేవపత్న్యః=దేవతల పత్నులు) ౪౪

"దేవానాం పత్నీ రుశతీరవన్తు నః ప్రావన్తు నస్తుజయే వాజసాతయే। యాః పార్థివాసో యా అపామపి వ్రతే తా నో దేవీః సుహవా శర్మ యచ్ఛత" (ఋ.౫-౪౬-౭)

దేవానాం పత్న్య ఉశత్యోఽవన్తు నః ప్రావన్తు నస్తుజయేఽపత్యజననాయ చాన్నసంసననాయ చ। యాః పార్థివాసో యా అపామపి వ్రతే కర్మణి తా నో దేవ్యః సుహవాః శర్మ యచ్ఛన్తు శరణమ్। తాసామేషా పరా భవతి॥ ౪౫

తెలుఁగు :- దేవతల యొక్క పత్నులు మా నుండి హవిని కోరుచు మమ్ములను రక్షింతురు. ఆ ప్రకారము మా పుత్ర లాభమునకు అన్న లాభమునకు మమ్ములను రక్షించుగాక, పృథివియందున్నను జలకర్మయందు అంతరిక్షముననున్నను, ఆ శోభన దేవతలు మాకు గృహము (లేక, సుఖము) యిచ్చుగాక (౫-౪౬-౭) మతీయొక్క మంత్రమున్నది. ౪౫

"ఉత గ్నా వ్యన్తు దేవపత్నీ రిన్ద్రాణ్యగ్నా య్యశ్వినీ రాట్। ఆ రోదసీ వరుణానీ శృణోతు వ్యన్తు దేవీర్య ఋతుర్జనీనామ్" (ఋ.౫-౪౬-౮)

అపి చ గ్నా వ్యన్తు దేవపత్న్యః। ఇన్ద్రాణీన్ద్రస్య పత్న్యగ్నాయ్యగ్నేః పత్న్యశ్వన్యశ్వినోః పత్నీ రాడ్ రాజతేః రోదసీ రుద్రస్య పత్నీ వరుణానీ చ వరుణస్య పత్నీ। వ్యన్తు దేవ్యః కామయన్తాం య ఋతుః కాలో జాయానామ్ యః ఋతుః కాలో జాయానామ్॥ ౪౬

తెలుగు :- హవిని గ్రహించు దేవతాపత్నులు అనగా, యింద్ర పత్నీ అగ్ని యొక్క పత్నీ, అశ్వియుల పత్నీ, రుద్ర పత్ని, వరుణ పత్నీ (మా ఆహ్వానము) వినుడు, భుజించు దేవతలు, దేవపత్నుల భోజన సమయమాసన్నమైనది. (౫-౪౬-౮)

ద్వాదశాధ్యాయము సమాప్తము

నిరుక్తము సమాప్తము

పండిత రాజారాం (ఆర్య) భాష్యమునకు అనువాదము

ఆంధ్రానువాదము : డా॥ ఈశ్వర వరాహ నరసింహం

శ్రీ ప్లవంగనామ సం॥ పుష్య శు12 శ శుక్రవారం

12-1-1968

నిరుక్తము

త్రయోదశాధ్యాయము

నిరుక్త పరిశిష్టమ్

యాస్క ప్రణీత నిరుక్తము పన్నెండవ అధ్యాయముతో సమాప్తమైనది. త్రయోదశ, చతుర్దశ అధ్యాయములు (పరిశిష్టములనబడు రెండును) ప్రక్షిప్తములని సహేతుకముగ భాష్య భూమికలో జెప్పబడినది. యాస్కముని కృతము కాకున్నను విషయ జ్ఞానమునకై యీ రెండధ్యాయములకు గూడ వ్యాఖ్యానము వ్రాయబడును.

అథేమా అతిస్తుతయ ఇత్యాచక్షతే । అపివా సంప్రత్యయ ఏవ స్యాన్మాహాభాగ్యాద్ దేవతాయాః । సోఽగ్నిమేవ ప్రథమమాహ ।

'త్వమగ్నే ద్యుభిస్త్వమాశుశుక్షణిః' ఇతి యథైతస్మిన్‌సూక్తే। 'నహి త్వదారే నిమిషశ్చ నేశే' ఇతి వరుణస్య। అథైషేన్ద్రస్య॥ ౧ (ఋ. ౨-౨౮-౬)

తెలుఁగు :- అతి స్తుతుల గూర్చి చెప్పబడును. లేక, దేవతల యొక్క ఐశ్వర్యము గొప్పదియగుట చేత యథావత్తుగ ప్రతీతము కూడ గావచ్చును. ఆ (ఆచార్య) మొదట అగ్ని విషయమే చెప్పెను. ఎట్లన 'త్వమగ్నే--' యిది సూక్త ౨-౧లో నున్నది. (ఓ వరుణ) 'నహి త్వదారే...' (౨-౨౮-౬). మఱియు యింద్రునకు (అతిస్తుతి) ౧

"యద్ ద్యావ ఇన్ద్రతే శతం శతం భూమీరుతస్యుః । నత్వా వజ్రిన్త్సహస్రం సూర్యా అను న జాతమష్ట రోదసీ"॥ (ఋ. ౮-౭౦-౫)

యది త ఇన్ద్ర శతం దివః శతం భూమయః ప్రతిమానాని స్యుర్న త్వా వజ్రిన్త్సహస్రమపి సూర్యా న ద్యావాపృథివ్యావప్యభ్యశ్నువీతామితి। అథైషాదిత్యస్య॥ ౨

తెలుంగు :- ఓ యింద్రా! నూఱు ద్యులోకములు భూలోకములైనను, ఓ వజ్రీ! నూర్గురు సూర్యులు ప్రకటమైనను నిన్ను పొందలేరు. (నీతో సమానము గారు) ద్యావాపృథ్వీ కూడ (౮-౫౯-౫) ఇంక, సూర్యునకు
౨

వివరణ:- ఈ ౧౩ వ. అధ్యాయము అతిస్తుతి ప్రకరణము; అతిస్తుతియన, అధికస్తుతి- అనగా, భిన్న భిన్న దేవతలకు భిన్న భిన్నమైన అధికారములు నియతములైయుండగా నంతకన్న అధికము జేసి స్తుతించుటయగును. కాని, ఒక దేవత యొక్క అధికారముతో అన్యదేవతా స్తుతియు అతిస్తుతియగును. మఱియు లౌకిక భాషలో అతి స్తుతి వలె వేదమంత్రములో అతి స్తుతిని అత్యుక్తి యనుటకు వీలు లేదు. ఏలయన, వేదమందతి స్తుతి వలన ప్రతీతమైన విషయము యథార్థ ప్రతీతమగుచున్నది; సర్వదేవతల యొక్క అధికారములను పూర్తి జేయునట్టి సామర్థ్యమొక్క అగ్ని దేవత యందేయున్నది. వస్తుతః సర్వ దేవతలును ఒక్క ఆత్మకే బోధకములగుట చేత ప్రసిద్ధాధికారమును మించి స్తుతి జేయుటలో నా యొక్క ఆత్మయందే (సర్వమును ప్రకాశింప జేయునట్టి ఆత్మయందే)దృష్టి యుండును. అగ్నియే దేవతల గణములో ప్రథమమైయున్నది. సూ (౨-౧)లో ౧౬ మంత్రములున్నవి. వీనిలో, యింద్ర, మిత్ర, వరుణ, విష్ణు, ఆదిత్య రూపములతో అగ్నియే వర్ణింపబడెను. అక్కడ, అతిస్తుతి యథార్థ ప్రతీతిగలదియై యున్నది. వరుణ, మధ్యమ స్థానీయమై వృష్ట్యాదులపై ఆధిపత్యమున్నను, దానికి అన్ని దేవతలపై ఆధిపత్యమున్నట్లు వర్ణింపబడినది; అతి స్తుతియగును.

"యదుదఞ్చో వృషాకపే గృహమిన్ద్రాజగన్తన క్వ స్యః పుల్వఘో మృగః కమగఞ్జనయోపనో విశ్వస్మాదిన్ద్ర ఉత్తరః" (ఋ.౧౦-౮౬-౨౨)

యదుదఞ్చో వృషాకపే గృహమిన్ద్రాజగమత క్వ స్యః పుల్వఘో మృగః క్వ స బహవాదీ మృగః। మృగో మార్ష్టేర్గతికర్మణః। కమగమద్ దేశం జనయోపనః సర్వస్మాద్య ఇన్ద్ర ఉత్తరస్తమేతద్ బ్రూమ ఆదిత్యమ్। అథైషాదిత్య రశ్మీనామ్॥ 3

తెలుంగు :- ఓ వృషాకపి (అస్తంగత సూర్య) యింద్ర! ముందుకు సాగిపోవుచు గృహములోకి పోవునప్పుడు గృహములో ప్రవిష్టమైయున్న పురుషుని వలె బయటనున్న వారి కాళ్లకు అదృశ్యముగనున్నావు. అప్పుడు లోకులు యిట్లనియెదరు వాడెక్కడున్నాడు, వాడు చాల భక్షించువాడు, (ఉదయాస్త మానముల చేత), లోకులను మోహింపజేయు మృగమా యింద్రుడందఱకన్న అధికుడుగ నున్నాడు (౧౦-౮౬-౨౨). మృగ (అఘ,

ఘస్ వలన) మృగ గతి అర్థమిచ్చు మృజ్ (అ.ప.) లోకమోహనుడే దేశమేగెను. (ఉదయాస్తమయ తత్త్వమెఱుగని లోకులు మోహితులగుదురు). ఈ ప్రకారము సూర్య రూపమును చెప్పెదరు. ఇక్కడ, (వక్ష్యమాణ) సూర్యరశ్ములకు అతిస్తుతి చెప్ప బడినది. 3

"వి హి సోతోరసృక్షత నేన్ద్రం దేవమమంసత। యత్రామదద్వృషాకపిరర్యః పుష్టేషు మత్సఖా విశ్వస్మాదిన్ద్ర ఉత్తరః॥" (ఋ.౧౦-౮౬-౧)

వ్యసృక్షత హి ప్రసవాయ న చేన్ద్రం దేవమమంసత యత్రామాద్య ద్వృషాకపిరర్య ఈశ్వరః పుష్టేషు పోషేషు మత్సఖా మమ సఖా మదనసఖా యే నః సఖాయస్తైః సహేతి వా సర్వస్మాద్య ఇన్ద్ర ఉత్తరస్తమేతద్ బ్రూమ ఆదిత్యమ్॥ అథైషాశ్వినోః॥ ౪

తెలుఁగు :- లోకులను, కార్యమందు ప్రేరేపించుటకు సూర్యుడు రశ్మలను వదలినప్పుడు ఆ యింద్రునకు (సూర్యుడు) తన యొక్క దేవతాత్వము (ప్రకాశకము) బోధపడదు (తన మహిమయే తెలుసును) స్వామియైన వృషాకపి (రశ్మలు) పుష్టియైన పిమ్మట ఆనందితమగును. వాడు నా సఖుడైన యింద్రు డన్నిటికన్న అధికుడు. (౧౦-౮౬-౧). అర్యః = స్వామి. మత్సఖా = నా స్నేహితుడు, లేదా, హరి సఖుడు, నా సఖులతోనున్నవాడు. -యీ ప్రకారము సూర్యుని జెప్పెదరు. ౪

"సృణ్యేవ జర్భరీ తుర్ఫరీతూ నైతోశేవ తుర్ఫరీ ఫర్ఫరీకా। ఉదన్యజేవ జేమనా మదేరూ తామే జరాయ్వజరం మరాయు" (ఋ.౧౦-౧౦౬-౬)

సృణ్యేవేతి ద్వివిధా సృణిర్భవతి భర్తా చ హన్తా చ తథాశ్వినౌ చాపి భర్తారౌ జర్భరీ భర్తారావిత్యర్థస్తుర్ఫరీతూ హన్తారౌ। నైతోశేవ తుర్ఫరీఫర్ఫరీకా। నితోశస్యాపత్యం నైతోశం నైతోశేవ తుర్ఫరీ క్షిప్రహన్తారౌ। ఉదన్యజేవ జేమనా మదేరూ। ఉదన్య జేవేత్యుదకజే ఇవ రత్నే సాముద్రే చాన్ద్రమసే వా జేమనే జయమనే జేమనా మదేరూ। తా మే జరాయ్వజరం మరాయు। ఏతజ్జరాయుజం శరీరం శరదమజీర్ణమ్। అథైషా సోమస్య॥ ౫

తెలుఁగు :- రెండు అంకుశముల వలె పోషించునట్టిది, శత్రువులను చంపునట్టిది, నితోశపుత్రుడు శత్రువులను శీఘ్రముగ జంపువాడు, శత్రువులను ముక్కలు చేయువాడు, జలమందుత్పత్తియైన రత్నముల వలె నిర్మల, జయశీల, సదా ప్రసన్న అశ్వినులు నా జర నుండి పుట్టినట్టి యీ మరణధర్మి శరీరమును అజరము జేయుగాక. (౧౦-౧౦౬-౬). రెండంకుశములవలె- ఒకటి పోషించునట్టిది, రెండవది

మత్తగజమునొక చోట నిర్బంధించి శిక్షించునట్టిది; ఆ ప్రకారమే, అశ్వినులు పోషించువారలు. తుర్ఫరీతూ = చంపునట్టివారు. ఉదన్య జేవ = జలములందుద్భవించు రెండు రత్నములవలె, లేదా, చంద్రమావలె. మదరూ=సదా ప్రసన్న, అజీర్ణ=అజర, తరువాత, సోమ అతిస్తుతి. ౫

"తరత్సమన్దీధావతి ధారా సుతస్యాన్ధసః । తరత్సమన్దీ ధావతి"

(ఋ. ౯-౫౮-౧)

తరతి స పాపం సర్వం మన్దీ యః స్తౌతి ధావతి గచ్ఛత్యూర్ధ్వాం గతిమ్। ధారా సుతస్యాన్ధసః ధారయాభిషుతస్య సోమస్య మన్త్రపూతస్య వాచా స్తుతస్య। అథైషా యజ్ఞస్య॥ ౬

తెలుఁగు :- ఆ స్తోత తరించుచు బోవును, పిండబడిన (సోమ) అన్నము యొక్క ధార నుండి పరుగెత్తును, ఆ స్తోత పరుగిడును (౯-౫౮-౧). తరించును = సర్వపాపముల నుండి. మన్దీ = స్తుతి జేయునట్టివారు. 'ధారాసుతస్యాన్ధసః= పితుకబడిన = మంత్రము చేత కప్పబడియున్న = వాణి చేత స్తుతింపబడు సోమధార చేత. తరువాత, యజ్ఞమునకు అతి స్తుతి చెప్పబడును. ౬

"చత్వారి శృఙ్గా త్రయో అస్య పాదా ద్వే శీర్షే సప్త హస్తాసో అస్య। త్రిధా బద్ధో వృషభో రోరవీతి మహో దేవో మర్త్యాం ఆ వివేశ" (ఋ. ౪-౫౮-౩)

చత్వారి శృంగేతి వేదా వా ఏత ఉక్తాస్త్రయోఽస్య పాదా ఇతి సవనాని త్రీణి ద్వే శీర్షే ప్రాయణీయోదయనీయే సప్త హస్తాసః సప్త ఛన్దాంసి త్రిధా బద్ధస్త్రేధా బద్ధో మన్త్ర బ్రాహ్మణ కల్పైర్వృషభో రోరవీతి। రోరవణమస్య సవనకర్మేణ ఋగ్భిర్యజుర్భిః సామభిర్యదేన మృగ్భిః శంసన్తి యజుర్భిర్యజన్తి సామభిః స్తువన్తి। మహో దేవ ఇత్యేష హి మహాన్దేవో యద్యజ్ఞో మర్త్యాం ఆవివేశేత్యేష హి మనుష్యానావిశతి యజనాయ। తస్యోత్తరా భూయసే నిర్వచనాయ॥ ౭

తెలుఁగు :- ఈ యజ్ఞమునకు నాలుగు శృంగములు, మూడు పాదములు, రెండు తలలు మఱియు సప్త హస్తములు; వర్షము నిచ్చునట్టి యిది మూడు ప్రకారములుగ బంధితమైయున్నది; ఉన్నత శబ్దమును చేయును; ఆ గొప్ప దేవత మనుష్యుల యందు ప్రవిష్టమైయున్నది(౪-౫౮-౩) నాల్గు శృంగములు = నాల్గు వేదములు, (ముఖ్యమైన అంగమగుట వలన); మూడు పాదములు =మూడు సవనములు (ప్రాతః, మాధ్యందిన సాయం సవనములు, గతికి సాధనమగుట వలన పాదములగును) రెండు శీర్షములు

= ప్రాయణీయము మఱియు ఉదయనీయము; సప్త హస్తములు = ఏడు ఛందస్సులు; మూడు ప్రకారములగు బంధము = మంత్ర బ్రాహ్మణ కల్ప (యజ్ఞ పద్ధతి) ముల చేత బంధితమగును. (కామితములను) వర్షించునట్టిది గొప్ప శబ్దమును చేయును; రోరవణము = ఉన్నత శబ్దము సవన క్రమము చేత నగును; ఋచల చేతను, యజు మంత్రముల చేతను సామగానము చేతను; ఋచలతో మంగళ వాక్యమును, యజుస్సుల చేత యజనమును, సామము చేత స్తోత్రమును పఠింపబడును. యజ్ఞము గొప్ప దేవత. మఱియొక మంత్రము అధిక స్పష్టమునకు ౭

"స్వర్యన్తో నా పేక్షన్త ఆ ద్యాం రోహన్తి రోదసీ। యజ్ఞం యే విశ్వతోధారం సువిద్వాంసో వితేనిరే" (అ.౪-౧౪-౪)

స్వర్గచ్ఛన్త ఈజానా వా నేక్షన్తే తేఽ_ముమేవ లోకం గతవన్తమీక్షన్తమితి। ఆ ద్యాం రోహన్తి రోదసీ। యజ్ఞం యే విశ్వతోధారం సర్వతోధారం సువిద్వాంసో వితేనిర ఇతి। అథైషా వాచః ప్రవహ్లితేవ ॥ ౮

తెలుంగు :- అన్ని వైపుల ప్రవహించునట్టి యజ్ఞమును ఉత్తమ విద్వాంసులు విస్తరిల్లజేయుదురు, వారు స్వర్గమునకు బోవుచు నిటునటు చూడరు; (తిన్నగా) ద్యులోకమునకు యెగయుదురు, ద్యావా పృథివీ (రోదసి) సహాయ ముతో. తరువాత, వాక్కు విషయమై చెప్పును. ౮

"చత్వారి వాక్పరిమితా పదాని తాని విదుర్బ్రాహ్మణా యే మనీషిణః। గుహా త్రీణి నిహితా నేఙ్గయన్తి తురీయం వాచో మనుష్యా వదన్తి" (ఋ.౧-౧౬౪-౫)

చత్వారి వాచః పరిమితాని పదాని తాని విదుర్బ్రాహ్మణా యే మేధావినో గుహాయాం త్రీణి నిహితాని నార్థం వేదయన్తే। గుహా గూహతేస్తురీయం త్వరతేః। కతమాని తాని చత్వారి పదాని। ఓంకారో మహావ్యాహృతయశ్చేత్యార్షమ్। నామాఖ్యాతే చోపసర్గని పాతాశ్చేతి వైయాకరణః। మన్త్రః కల్పో బ్రాహ్మణం చతర్థీ వ్యావహారికీతి యాజ్ఞికాః। ఋచో యజూంషి సామాని చతుర్థీ వ్యావహారికీతి నైరుక్తాః। సర్పాణాం వాగ్వయసాం క్షుద్రస్య సరీసృపస్య చతుర్థీ వ్యావహారికీత్యేకే। పశుషు తూణవేషు మృగేష్వాత్మని చేత్యాత్మప్రవాదాః। అథాపి బ్రాహ్మణం భవతి సావై వాక్సృష్టా చతుర్ధీ వ్యభవదేష్వేవ లోకేషు త్రీణి పశుషు తురీయం యా పృథివ్యాం సాగ్నౌ సా రథన్తరే యాన్తరిక్షే సా వాయౌ సా వామదేవ్యే యా దివి సాదిత్యే సా బృహతి సా స్త నయిత్నావథ పశుషు తతో యా వాగత్యరిచ్యత తాం బ్రహ్మణేష్వదధుస్తస్మాద్ బ్రాహ్మణా ఉభయీం వాచం వదన్తి యా చ దేవానాం యా చ మనుష్యాణామితి। అథైషాక్షరస్య॥ ౯

తెలుఁగు :- (సంపూర్ణ) వాక్కునకు నాలుగు పదములని గణింపబడెను(ఐదవ పదమేమియు లేదు), మేధావులైన బ్రాహ్మణులు దీనినెఱుగుదురు. దీని యొక్క మూడు పదములు గుహయందు నిరోధింపబడి ప్రకాశింపవు, నాల్గవ భాగముగు వాక్కును మనుష్యులు పయోగింతురు. (౧-౧౬౪-౪౫) గుహో, గుహ (భ్వా.ఉ.) తురీయు, త్వర (భ్వా.ఆ.). ఆ నాలుగు పదములేవియను విషయమును వారి వారి మతానుసారము భిన్నాభిప్రాయములు చెప్పెదరు. ఓంకారము మఱియు మహావ్యాహృతులు (భూః భువః స్వః)-యిది ఆర్ష మతము. నామ, వ్యాఖ్యాత, ఉపసర్గ నిపాతములని వైయాకరణుల అభిప్రాయము. మంత్ర, కల్ప, బ్రాహ్మణ, లౌకికములు అని యాజ్ఞికుల మతము. ఋగ్యజు స్సామ లౌకికములు అని నైరుక్తులు చెప్పెదరు. సర్పముల వాక్కు, పక్షుల వాక్కు, క్షుద్ర సరీసృపముల వాక్కు, వ్యావహారిక (లౌకిక) వాక్కు అని కూడ కొందఱు చెప్పుదురు. (గ్రామ్య-) పశువులందు, పక్షులందు, (వన-) మృగములందు (తమలోతాము) మనుష్యుల యందు- యిది ఆత్మవాదము. బ్రాహ్మణములందు చెప్పబడినదేమన, - యీ వాక్కు నాలుగు విధములుగ రచింపబడి విస్తృతమైయున్నది- పృథివీ, అంతరిక్ష, ద్యులోకములందు మూడు, పశువులయందు నాల్గవదియగును; పృథివి యందున్నది, అగ్నియందును, రథంతరమందును. అంతరిక్షములో వాయువు నందున్నది యదియే వామదేవ్య సామమందున్నది; సూర్యునియందు ద్యులోకమున నదియేయున్నది, బృహత్ సామమందున్నది మేఘము నందును అదియే. పశువులందున్నది వృద్ధిజెంది విస్తృతమయ్యెను. కావున, బ్రాహ్మణములు రెండు విధముల వాక్కును పలుకుదురు; వైదిక వాక్కు దేవతలయందును, లౌకికవాక్కు
మానవులందును. తరువాత, అక్షర అతిస్తుతి. ౯

"ఋచో అక్షరే పరమే వ్యోమన్యస్మిన్దేవా అధి విశ్వేనిషేదుః। యస్తన్నవేద కిమృచా
కరిష్యతి య ఇత్తద్విదుస్త ఇమే సమాసతే (ఋ.౧-౧౬౪-౩౯)

ఋచో అక్షరే పరమే వ్యవనే యస్మిన్దేవా అధినిషణ్ణాః సర్వే యస్తన్న వేద కిం స ఋచా కరిష్యతి య ఇత్తద్విదుస్త ఇమే సమాసత ఇతి విదుష ఉపాదిశతి। కతమత్తదేతదక్షరమ్। ఓమిత్యేషా వాగితి శాకపూణిరృచశ్చ హ్యక్షరం పరమే వ్యవనే ధీయన్తే నానాదైవతేషు చ మన్త్రేషు। ఏతద్ధ వా ఏతదక్షరం యత్సర్వాం త్రయీం
విద్యాం ప్రతిప్రతీతి చ బ్రాహ్మణమ్ ॥ ౧౦

తెలుఁగు :- ఋచలు సర్వము కన్న అధికముగ రక్షించును, సర్వదేవతలు వీనియందున్నారు. ఈ అక్షరమును తెలియనివారికి ఋచల వలన యెట్టి

ప్రయోజనమునుండదు. దీని నెఱుగువారే ఉత్తమ ప్రకాశమున స్థితులగుదురు. (౧-౧౬౪-౩౯) ఈ నాల్గవ పాదమును విద్వాంసులకుపదేశమగును. దీనికి ౧. అధియజ్ఞ ౨. అధిదైవత ౩. అధ్యాత్మములను మూడు విధముల అర్థము క్రమముగ జెప్పబడును. ఆ అక్షరమేది? ఓం అని శాకపూణి అభిప్రాయము. ఈ సర్వోత్తమమైన రక్షకమైన అక్షరము ఓం లో స్థితమైయున్నది. మఱియు, నానా దేవతా మంత్రములలోను స్థితమైయున్నది. ఓం సర్వ మంత్రముల యొక్క సారమగుట చేత మంత్ర ప్రతిపాద్యమైన సర్వదేవతలు ఓం కు వాచ్యములగును. ఈ అక్షరము (ఓం) సర్వత్ర యీ విద్యకు ప్రతినిధియని బ్రాహ్మణములు చెప్పుచున్నవి. ౧౦

"ఆదిత్య ఇతి పుత్రః శాకపూణే రేషర్భవతి యదేనమర్చన్తి ప్రత్యృచఃసర్వాణి మృతాణి తస్య యదన్యన్మన్త్రేభ్యస్తదక్షరం భవతి రశ్మయోఽత్ర దేవా ఉచ్యన్తే య ఏతస్మిన్నధినిషణ్ణా ఇత్యధి దైవతమ్। అథాధ్యాత్మం శరీరమత్ర ఋగుచ్యతే యదేనేనార్చన్తి ప్రత్యృచః సర్వాణీన్ద్రియాణి తస్య యదవినాశిధర్మ తదక్షరం భవతీన్ద్రియాణ్యత్ర దేవా ఉచ్యన్తే యాన్యస్మిన్నాత్మన్యేకం భవన్తీత్యాత్మప్రవాదాః ॥ ౧౧

తెలుఁగు :- ౧. (అధి దైవ అర్థము)- అక్షరము ఆదిత్యుడు అని శాకపూణి యొక్క పుత్రునియభిప్రాయము. ఋచలను పూజించును. ప్రతి మంత్రము ప్రాణధారి (సూర్యుని ఆశ్రయించియున్నవి). ఆ మంత్రముల యొక్క ప్రత్యేక స్వరూపము (వేర్వేరుగ) అక్షరమైయున్నది. అక్కడ, రశ్మలు దేవతలని చెప్పెదరు, ఆశ్రితమైనది అధిదైవతము; దీని చేత మనము దీనిని పూజింతుము. ౨. (అధ్యాత్మ అర్థము)- శరీరము ఋచాయని చెప్పెదరు. దానిచే నిది పూజితమగును, వేర్వేరు మంత్రములు సర్వ యింద్రియము లగును. దాని అవినాశియైన చేతనతత్త్వము అక్షరమగును; యింద్రియములు దేవత లగును, ఆశ్రితమైనది ఆత్మప్రవాదము అగును. ౧౧

వివరణ :- మూడు విధముల పక్షమున వేర్వేరు పూర్తియైన అర్థమేమన :- ౧. పరమ రక్షక అక్షర (ఓంకార)ము నందు సర్వ మంత్రములు (ఋచా) స్థితమైయున్నవి; యీ ఓంకారమునందు సర్వదేవతలు స్థితులైయున్నారు; మంత్రము (నిష్కర్ష) సారము; లేక ఫలము ఓం యగుట చేత మంత్ర ప్రతిపాద్య దేవతలు ఓం లో వచ్చెదరు. ఈ అక్షరము యొక్క జ్ఞానము లేనివారికి ఋచా వలన నెట్టి ప్రయోజనమునుండదు. ఈ అక్షరమును యథార్థముగ నెఱుగు వారు సద్గతిని పొందుదురు. ౨. మంత్రము లన్నియు ప్రాణధారులు, పరమ రక్షక అక్షరములు సూర్యుని యొక్క ఆశ్రయమందున్నవి.

సూర్యుని ఆశ్రయించియున్న కిరణములు సూర్యుని యెఱుగ జాలవు యిత్యాది. 3. పరమ రక్షక ఆత్మయందు స్థితమైయున్న ఆత్మకు శరీరము ఆశ్రయమగును. యథార్థ జ్ఞానము లేకయున్న యింద్రియముల వలన ఆత్మకు ప్రయోజన మేమియు నుండదు.

అక్షరం న క్షరతి న క్షీయతే వాక్షరం భవతి వాచోఽక్ష ఇతి వా। అక్షో యానస్యాఙ్ణనాత్తత్ప్రకృతీతరద్వర్తనసామాన్యాదితి।

అయం మన్త్రార్థచిన్తాభ్యూహోఽభ్యూఢోఽపి శ్రుతితోఽపి తర్కతో నతు పృథక్త్వేన మన్త్రా నిర్వక్తవ్యాః, ప్రకరణశ ఏవ తు నిర్వక్తవ్యాః। న హ్యేషు ప్రత్యక్షమస్త్య నృషేరతపసోవా, పారోవర్యవిత్సు తు ఖలు వేదితృషుభూయోవిద్యః ప్రశస్యో భవతీత్యుక్తం పురస్తాత్। మనుష్యా వా ఋషిషూ త్క్రామత్సు దేవానబ్రువన్కో న ఋషిర్భవిష్యతీతి తేభ్య ఏతం తర్కమృషిం ప్రాయచ్ఛన్ మన్త్రార్థచిన్తాభ్యూహ మ భ్యూఢమ్। తస్మాద్యదేవ కిం చానూచానోఽభ్యూహత్యార్షం తద్భవతి॥ ౧౨

తెలుఁగు:- మారిపోనట్టిది (పరిణామములేనట్టిది) అక్షరమనబడును (న+క్షర), లేదా, (న+క్షి)=నాశనము లేనిది, లేదా, వాక్కునకు నివాసమైనది (వాక్+క్షయ), లేదా, వాక్కుకు **'అక్ష'** యగును-, అక్ష=బండి కల్లు తగిలించు యిరుసు; బండి చక్రము నాభి; (యేలయన, దానికి తైలాదులు పూయుదురు). లేక, దాని స్వభావము గల రెండవ అక్షరము = స్వరము; సమాన వర్తనము వలన స్వరములపై నెక్కెడు వ్యంజనములు వుండును. ఈ ప్రకారముగ మంత్రార్థమును ఆలోచించి తెలియునట్టి స్ఫూర్తి చూపబడెను. శ్రుతి (బ్రాహ్మణములు) వలనగాని తర్కము వలనగాని మంత్రమును నిర్వచింప వచ్చును. కాని, ప్రకరణమునుండి వేఱు చేసి మంత్రార్థమును ఆలోచించ రాదు. ప్రకరణాను కూలముగ స్పష్టము జేయవలెను. ఈ మంత్రములందు అర్థజ్ఞానములు ప్రత్యక్షముగాని వాడు స్వయం ఋషి కాజాలడు; తపస్వియు గాకుండును. పరస్పరాగతమగు అర్థము నెఱుంగు నట్టి విద్వాంసులలో అధిక విద్యావంతుడు గొప్ప ప్రశంసకు పాత్రుడగును (౧-౧౬ చూడనగును) పూర్వకాలమున, ఋషులుత్క్రాములైన మీదట మాలో నెవ్వఁడు ఋషియగు నని (లోకులు) మనుష్యులు దేవతలనడుగగా వారు తర్కఋషిని యిచ్చిరి; అనగా మంత్రార్థమును పూర్తి జేయుట. దీనివల్ల నొక పూర్ణ దేవజ్ఞుడు తర్కము జేయును. అది ఆర్షమగును. ౧౨

హృదా తష్టేషు మనసో జవేషు యద్ బ్రాహ్మణాః సంయజన్తే సఖాయః। అత్రాహ త్వం వి జహుర్వేద్యాభిరోహబ్రహ్మాణో విచరన్తు త్వే" (ఋ.౧౦-౭౧-౮)

హృదా తష్టేషు మనసాం ప్రజవేషు యద్ బ్రాహ్మణాః సంయజన్తే సమానఖ్యానా ఋత్విజోऽత్రాహ త్వం విజహుర్వేద్యాభిర్వేదితవ్యాభిః ప్రవృత్తిభిరోహబ్రహ్మాణ ఊహబ్రహ్మాణ ఊహ ఏషాం బ్రహ్మేతి వా। సేయం విద్యా శ్రుతి మతి బుద్ధిః తస్యాస్తపసా పారమీప్సితవ్యం తదిదమాయురిచ్ఛతా న నిర్వక్తవ్యం తస్మాచ్ఛన్దస్సు శేషా ఉపేక్షితవ్యాః। అథాగమో యాం యాం దేవతాం నిరాహ తస్యాస్తస్యాస్తాద్ భావ్య మనుభవ త్యనుభవతి॥ ౧౩

తెలుఁగు :- (వేదము కూడ స్వయంగా నీ విషయమును చెప్పును) హృదయం (బుద్ధి) కన్న సూక్ష్మమైన మనో వేగముల (విచారముల)లో బ్రాహ్మణులు (వేదజ్ఞ) తోడుండి కలిసి యజనము జేయుదురు; అక్కడ (బ్రాహ్మణ సముదాయములో) తెలియునట్టి యోగ్యత (ప్రవృత్తి) వలన నొకనిని వెనుక విడిచిపెట్టుదురు. (౧౦-౭౧-౮) సఖాయ = సమానఖ్యాతి గలవాడైన ఋత్విజ్. ఓహ బ్రాహ్మణః=తర్కము వలన వేదజ్ఞుడు, లేదా తర్కము వలన తెలియుటకు యోగ్యుడు. కావున, ఆ వేద విద్య శ్రుతి మతి బుద్ధి (శ్రుతి తర్కము బుద్ధి) చేత నెఱుగదగినది. తపము చేత దీని యొక్క పారము బొందగోరవలెను కావున, ఆయువును కోరునట్టివాడు తపస్వి కాకున్నచో శాస్త్రము విప్పి చెప్పరాదు. కేవలము శాస్త్రము వలన తత్త్వము నెఱిగి పారంగతుడు కాజాలడు. కాబట్టి, పూర్తిగ దెలిసికొనుటకు యీ శాస్త్రమందు చెప్పిన ఛందములలో శేషము (మంత్రశేషము మఱియు ప్రకరణమునకై సూక్త శేషము) తెలియగోరవలెను. ఆగమము (నిరుక్త శాస్త్ర ఫలబోధకము) యేమన 'యేయే దేవతకు నిర్వచనమగునో ఆయా దేవత యొక్క ఐశ్వర్యమును అనుభవించును.'

౧౩

త్రయోదశాధ్యాయము సమాప్తము

ఆంధ్రానువాదము : డా॥ ఈశ్వర వరాహ నరసింహం

నిరుక్తము
చతుర్దశాధ్యాయము
ద్వితీయ పరిశిష్టము

(ఈ ద్వితీయ పరిశిష్టములో బహు స్థానములయందు సందిగ్ధ పాఠమున్నది)

వ్యాఖ్యాతం దైవతం యజ్ఞాఙ్గం చ। అథాత ఊర్ధ్వమార్గగతిం వ్యాఖ్యాస్యామః। సూర్య ఆత్మేత్యుదితస్య హి కర్మద్రష్టా (ఋ.౧-౧౧౫-౧)

అథైతదను ప్రవదన్త్యథైతం మహాన్త మాత్మానమేషర్గణః ప్రవదన్తీనం మిత్రం వరుణమగ్నిమాహురితి (ఋ.౧-౧౬౪-౪౬)

అథైష మహానాత్మాత్మజిజ్ఞాసయత్మానం ప్రోవాచాగ్నిరస్మి జన్మనా జాతవేదా అహమస్మి ప్రథమజా ఇత్యేతాభ్యామ్॥ ౧

తెలుఁగు :- దైవత ప్రకరణము యజ్ఞాంగము వ్యాఖ్యానింపబడినవి(అతి స్తుతి ప్రకరణమున). ఇప్పుడు, ఊర్ధ్వగతి మార్గమును చెప్పబోవుచున్నాడు. **'సూర్య ఆత్మా'** (౧-౧౧౫-౧). ఏలయన, ప్రతి యొక్క జన్మ యెత్తిన వారి కర్మలకు సాక్షియై యున్నాడు. దీనిని ప్రవచింతురు (మంత్రముల చేత). ఈ మహా ఆత్మను గూర్చి చెప్పెడు మంత్రములు (ఋగ్ సముదాయము) **'ఇంద్రుడు, మిత్రుడు, వరుణుడు'** అని చెప్పుచున్నవి (౧-౧౬౪-౪౬). ఆత్మ జిజ్ఞాసతో **'అగ్నిరస్మి జన్మనా జాతవేదాః'; 'అహ మస్మి ప్రథమజాః'** - యీ రెండు మంత్రముల చేత ప్రవచనము చేయబడును. ౧

"అగ్నిరస్మి జన్మనా జాతవేదా ఘృతం మే చక్షురమృతం మే ఆసన్। అర్కస్త్రిధాతూ రజసో విమానోఽజస్రో ఘర్మో హవిరస్మి నామ" (ఋ.౩-౨౬-౭)

"అహమస్మి ప్రథమజా ఋతస్య పూర్వం దేవభ్యో అమృతస్య నాభిః। యో మా దదాతి స ఇదేవ మావా అహమన్నమన్నమదన్తమద్మి"॥ ఇతి స హ జ్ఞాత్వా ప్రాదుర్బభూవైవం తే వ్యాజహారాయంతమాత్మానమధ్యాత్మజమన్తికమస్మా అచక్షేతి॥ ౧

తెలుంగు:– 'అగ్నిని నేను, జన్మతో పుట్టిన జ్ఞానిని (స్వాభావికజ్ఞాని), ఘృతము (ప్రకాశ జ్వాలలకు జనకుడనగుట చేత) నా నేత్రమగును; అమృతము (అవినాశి జ్యోతి) నా ముఖమునందున్నది. మూడు అవయవముల (ప్రాణ, అపాన, వ్యానముల) రూపమున వర్తించునట్టి ప్రాణము నేను; అంతరిక్ష వాయువు నేను; నిరంతరము తపింపజేయు సూర్యుడు నేను, హవి నేను (అనగా, అగ్నివాయురాది సమస్త జగత్తునకు నేను ఆశ్రయముగనున్నాను) (౩-౨౬-౭). 'నేను ఋతము (సత్యము = మూర్త అమూర్త జగత్తు) నకు ప్రథమజా (జ్యేష్ఠ సోదరుడను); దేవతలలో మొదట నేను అమృతమునకు నాభి (కేంద్రం)యగుదును. నాకిచ్చువారే నాకు రక్షకులగుదురు; అన్నము నేను, అన్నము తినువారిని నేను తినియెదను. (తై.ఉ.భృగువల్లీ.౧౦). నిస్సందేహముగనది తెలిసి ప్రకటమయ్యెను. ఈ ఆత్మకు అధ్యాత్మయందు తన నికటవర్తియైన అన్యమును చెప్పబోవుచున్నాడు. ౨

"అపశ్యం గోపామనిపద్యమానమా చపరా చ పథిభిశ్చరన్తమ్। స సధ్రీచీః స విషూచీర్వసాన ఆవరీవర్తి భువనేష్వన్తః" (ఋ.౧-౧౬౪-౩౧; ౧౦-౧౭౭-౩)

ఆవరీవర్తి భువనేష్వన్తరిత్యథైష మహానాత్మా సత్వలక్షణస్తత్పరం తద్ బ్రహ్మ తత్సత్యం తత్సలిలం తదవ్యక్తం తదస్పర్శం తదరూపం తదరసం తదగన్ధం తదమృతం తచ్ఛుక్లం తన్నిష్ఠో భూతాత్మా। సైషా భూత ప్రకృతిరిత్యేకే। తత్క్షేత్రం తజ్జ్ఞానాత్క్షేత్రజ్ఞ మనుప్రాప్య నిరాత్మకమ్। అథైష మహానాత్మా త్రివిధో భవతి సత్త్వం రజస్తమ ఇతి। సత్త్వం తు మధ్యే విశుద్ధం తిష్ఠత్యభితో రజస్తమసీ। రజ ఇతి కామద్వేషస్తమ ఇత్యవిజ్ఞాతస్య విశుద్ధ్యతో విభూతిం కుర్వతః క్షేత్రజ్ఞపృథక్త్వాయ కల్పతే ప్రతిభాతిలిఙ్గో మహానాత్మా తమోలింగో విద్యా ప్రకాశలింగస్తమోఽపి నిశ్చయలిఙ్గ ఆకాశః॥ ౩

తెలుంగు :– నేను చూచినదేమన, దానిని రక్షించువాడు, క్రిందపడనట్టిదైన, (ఆకాశ-) మార్గముల సమ్ముఖమగుచు మఱియు మీదకు బోవుచు, తిన్నగా మఱియు దిశలను కోణములను ధరించుచు సర్వభువనములందు లోపల పలుమార్లు తిరుగుచుండును (౧-౧౬౪-౩౧; ౧౦-౧౭౭-౩). ఎవరు తిరుగు చున్నారు? అది మహాన్ ఆత్మ సత్త్వస్వరూప (మహత్ తత్త్వము) అది పరమును(బ్రహ్మ) గొప్పదైయున్నది; అది

సత్యము, అది సలిలము (ఏక రూపము), అవ్యక్తము (ప్రకటము కానట్టిది), అది అస్పర్శ, అరూప, అరస, అగంధముగనున్నది. అది అమృతము, శుక్లము; దీని యాధారమున భూతాత్మ (శరీరము) యున్నది; అది సర్వ భూతములకు బ్రకృతియైయున్నది. ఈవిధముగ కొందఱు చెప్పెదరు. అది క్షేత్రము, దాని జ్ఞానము చేత క్షేత్రజ్ఞ (జీవాత్మకు) ప్రాప్తమై నిరాత్మకమగును (శరీరము ఆత్మకాదని తెలియును). అనగా, ప్రకృతి యొక్క జ్ఞానము తెలిసినయెడల జీవాత్మ జ్ఞానము కలుగును. ఆ గొప్ప ఆత్మ మూడు ప్రకారములు-సత్త్వము, రజస్సు, తమము. ఇందులో సత్త్వము శుద్ధ స్వరూపము గలిగి మధ్యనున్నది. రెండు ప్రక్కలను రజస్తమము లున్నవి; రజస్సు కామమును తమస్సు ద్వేషమును తెలియజేయును. 3

అకాశగుణః శబ్ద అకాశాద్వాయుర్ద్విగుణః స్పర్శేన వాయోర్జ్యోతిస్త్రిగుణం రూపేణ జ్యోతిష ఆపశ్చతుర్గుణా రసేనాద్భ్యః పృథివీ పంచగుణా గన్ధేన పృథివ్యా భూత గ్రామస్థావర జంగమాస్తరేతదహర్యుగ సహస్రం జాగర్తి। తస్యాన్తే సుషుప్స్యన్నం గాని ప్రత్యాహరతి భూతగ్రామాః పృథివీమపి యన్తి పృథివ్యప ఆపో జ్యోతిషం జ్యోతిర్వాయుం వాయురాకాశమాకాశో మనో మనో విద్యాం విద్యా మహాన్తమాత్మానం మహానాత్మా ప్రతిభాం ప్రతిభా ప్రకృతిం సా స్వపితి యుగసహస్రం రాత్రిః తావేతావ హోరాత్రావజస్రం పరివర్తతే సకాలస్తదేతద హర్భవతి ॥ యుగసహస్రపర్యన్త మర్హ యద్ బ్రహ్మణో విదుః ॥ రాత్రిం యుగ సహస్రాన్తాం తేఽహో రాత్రవిదో జనాః ఇతి॥ ४

తెలుఁగు :- శబ్దమాకాశము యొక్క గుణము; ఆకాశము కన్న రెండంతలు వాయువుస్పర్శ గుణము చేత; వాయువుకన్న మూడంతలు తేజము రూపము చేత; తేజము కన్న జలము నాలుగంతల గుణములు కలిగియున్నది,- రసము చేత; జలము కన్న పృథివి యైదు గుణములు కలిగియున్నది-గంధగుణము చేత. పృథివి నుండి వచ్చిన ప్రాణి సమూహము (స్థావర జంగమములు), ఒక (బ్రహ్మ) దినము, అనగా సహస్ర (దైవ-) యుగములు మేల్కొని యుండును. దాని యంతమందు చెదిరిన అంగములను ప్రోవుచేసి నిద్రపోయినప్పుడు ప్రాణి సమూహము పృథివిలో లీనమగును. పృథివి జలములందు, జలము తేజమునందు, తేజము వాయువు నందు, వాయువాకాశమందును, ఆకాశము మనస్సునందును, మనస్సు జ్ఞానమందును, జ్ఞానము మహాన్ ఆత్మయందును, మహాన్ ఆత్మ ప్రతిభయందును, ప్రతిభ ప్రకృతియందును; ఆ ప్రకృతి సహస్ర యుగములు (లేక, సర్వ బ్రాహ్మీ) రాత్రి

యందును నిద్రపోవును. ఆ దినరాత్రములు నిరంతరము తిరుగుచుండును. అదికాలమై యున్నది. అది దినమైయున్నది. సహస్ర యుగములొక దినము బ్రహ్మ కని చెప్పెదరు. సహస్రయుగ పర్యంతము రాత్రి - యీ ప్రకారము దిన రాత్రములనెఱుగవలెను. ४

తం పరివర్తమానమన్యోఽను ప్రవర్తతే స్రష్టాద్రష్టావిభక్తాతి మాత్రో ఽహమితి గమ్యతే సమిధ్యా దర్శనేదం పావకం మహాభూతేషు చిరోణ్వాకశాద్వాయోః ప్రాణశ్చక్షుశ్చ వక్తారం చ తేజసోఽద్భ్యః స్నేహం పృథివ్యా మూర్తిః । పార్థివాంస్త్వష్టౌ గుణా న్విద్యాత్రీన్మాతృత స్త్రీన్పితృతోఽస్థి స్నాయుమజ్జానః పితృతస్త్వ జ్మాంసశోణితాని మాతృతోఽన్నపానమిత్యష్టౌ సోఽయం పురుషః సర్వమయః సర్వజ్ఞానోఽపి క్లుప్తః॥ ५

తెలుఁగు :- ఆ దినరాత్రములతో రెండవది (జీవాత్మ) తిరుగుచుండును. జీవుడు (తన కర్మల ద్వారా) రచించువాడు (శరీరాదులను) చూచువాడు, భాగములు చేయువాడు, మాత్రలకన్న పరమైనవాడు, 'నేను' అని తెలియుచున్నవాడు నగుచున్నాడు. మిథ్యాజ్ఞానము చేత మహాభూతములలో లిప్తమైన ఆకాశము నుండి ఆకాశము, వాయువు నుండి ప్రాణము, తేజము నుండి నేత్రవాక్కులు, జలముల నుండి స్నేహము మఱియు పృథ్వి నుండి (మంచు) మూర్తిని పొందును. ఎనిమిది పార్థివ గుణములను తెలిసికొనును. వీనిలో మూడు పిత నుండి వచ్చును. ౧. ఎముకలు ౨. నాడులు ౩. క్రొవ్వు. మూడు మాత నుండి కలుగును, ౧. త్వచా ౨. మాంస ౩. రుధిరములు. అన్నము పానము గలిసి యెనిమిదగును. ఆ పురుషుడు సర్వమయ (మనుష్య, పక్షి, పశు, సరీసృప, ఓషధి, వనస్పతి మొదలైన స్థావర జంగమముల సర్వ శరీరములు) మగును. మఱియు (చూచుట, వినుట అను సర్వజ్ఞానము గలవాడని చెప్పెదరు. ५

స యద్యనురుధ్యతే తద్భవతి। యది ధర్మోనురుధ్యతే తద్ దేవో భవతి। యది జ్ఞానమనురుధ్యతే తదమృతో భవతి, యది కామమనురుధ్యతే సంచ్యవతే। ఇమాం యోనిం సన్దధ్యాత్తదిదమత్ర మతమ్। శ్లేష్మారేతసః సమ్భవతి, శ్లేష్మణో రసో, రసాచ్ఛోణితం, శోణితాన్మాంసం, మాంసాన్మేదో మేదసః స్నావా స్నావ్నోఽస్థీని, అస్థిభ్యో మజ్జా, మజ్జాతో రేతస్తదిదం యోనౌరేతః సిక్తం పురుషః సమ్భవతి। శుక్రాతిరేకే పుమాన్ భవతి, శోణితాతిరేకే స్త్రీ భవతి, ద్వాభ్యాం సమేన నపుంసకో భవతి, శుక్రభిన్నేన యమో భవతి, శుక్రశోణిత సంయోగాన్మాతృ పితృ సంయోగాచ్చ। తత్కథమిదం శరీరం పరం సంయమ్యతే, సౌమ్యో భవతి। ఏకరాత్రోషితం కలలం భవతి, పంచరాత్రాద్

బుద్బుదాః, సప్తరాత్రాత్పేశీ ద్విసప్తరాత్రాదర్బుదః, పంచ వింశతి రాత్రః స్వస్థితోఘనో భవతి, మాసమాత్రాత్కఠినో భవతి ద్విమాసాభ్యన్తరే శిరః సమ్పద్యతే, మాసత్రయేణ గ్రీవావ్యాదేశో మాసచతుష్కేణ త్వగ్వ్యాదేశః పంచమే మాసేనఖరోమవ్యా దేశః షష్ఠే ముఖనాసికాక్షిశ్రోత్రం చ సమ్భవతి సప్తమే చలన సమర్థో భవతి అష్టమే బుద్ధ్యాధ్యవస్యతి నవమే సర్వాంగ సమ్పూర్ణో భవతి॥

మృతశ్చాహం పునర్జాతో జాతశ్చాహం పునర్మృతః। నానా యోని సహస్రాణి మయోషితాని యాని వై॥ ఆహారా వివిధా భుక్తాః పీతా నానావిధాః స్తనాః। మాతరో వివిధా దృష్టాః పితరః సుహృదస్తథా ॥ అవాఙ్ముఖః పీడ్యమానో జన్తుశ్చైవ సమన్వితః। సాంఖ్యం యోగం సమభ్యస్యేత్పురుషం వా పఞ్చవింశకమ్ ఇతి ॥ తతశ్చదశమే మాసే ప్రజాయతే । జాతశ్చ వాయునా స్పృష్టస్తన్న స్మరతి జన్మమరణమ్ । అన్తే చ శుభాశుభం కర్మైతచ్ఛరీరస్య ప్రామాణ్యమ్ ౬

తెలుగు :- కోరికలు గలవాడు తదనుకూలముగనగును. ధర్మము కావించువాడు దేవతయగును; జ్ఞానము గోరువాడు అమృతుడగును; విషయాసక్తుడు దిగజారును (పతనము). ఈ యోని విషయము జెప్పను. వీర్యము వలన శ్లేష్మము (కఫము), శ్లేష్మము నుండి రసము, రసము నుండి నెత్తురు, రుధిరము వలన మాంసము, మాంసము వలన మేదస్సు, మేదస్సు నుండి స్నాయువు (నాడీ) నాడుల నుండి యెముకలు, యెముకలనుండి మజ్జా, మజ్జా నుండి వీర్యము, యీ వీర్యము యోనిలో సేచనయై పురుషు డగును. వీర్యమధికమైన మగ శిశువు, రుధిరమధికమైన స్త్రీ యగును. రెండును సమమైనప్పుడు నపుంసకజన్మయగును. వీర్య భేదము చేత కవల జన్మ యగును. మాతాపితల సంయోగముచేత రుధిర వీర్యములు కలసి యీక్రింది విధముగ శరీరము రచింపబడును. మొదట సౌమ్యమగును, ప్రథమరాత్రి కలిలము (మిశ్రమము)ను, ఐదు రాత్రులకు బుద్బుదమును, యేడవ రాత్రి పేశీ (అండము), రెండు వారములకు అర్బుదము (కొంచెము కఠినము)ను, యిరువదైదు దినములకు ఘనమును, మాసాంతమున కఠినమును, రెండు మాసములకు శిరస్సును, మూడవ మాసములో గ్రీవము యొక్క విభాగమును, నాల్గు మాసములకు త్వచ యొక్క విభాగమును, అయిదవ మాసమున నఖరోమ విభాగము, ఆఱవమాసములో ముఖనాసికా నేత్ర శ్రోత్రములును, యేడవ మాసమున చలన శక్తియును, యెన్మిది మాసములకు బుద్ధి నిశ్చయమును రచింపబడి, తొమ్మిది మాసములకు సర్వాంగ రచన సంపూర్ణమగును. ॥ నేను మరణించితిని, మఱల పుట్టితిని, మఱల చచ్చితిని,

నానా ప్రకారములగు సహస్ర యోనులందు నేను వసించితిని, అనేక విధములగు ఆహారములు భుజించితిని, లెక్కలేనన్ని స్తనములనుండి త్రాగితిని, బహు ప్రకారములగు మాతాపిత సుహృదుల జూచితిని॥ (గర్భమునందు) జీవుడధోముఖుడై సాంఖ్యయోగ మఱియు తత్త్వములందు పంచవింశక (౨౫) పురుషాభ్యాసము జేయును॥ పదియవ మాస ప్రారంభమున వాయు స్పర్శయైన వెంటనే జన్మ మరణముల సంగతి స్మరింపజాలడు. అంతమున, శుభాశుభకర్మలు తోడగును. ఇది శరీర ప్రామాణ్యము. ౬

అష్టోత్తరం సన్ధిశతమష్టాకపాలం శిరః సమ్పద్యతే, షోడశవ పాపలాని నవ స్నాయుశతాని సప్తశతం పురుషస్య మర్మణామర్ధచతస్రో రోమాణి కోట్యో హృదయం హ్యష్ట కపాలాని ద్వాదశకపాలాని జిహ్వా వృషణౌ హ్యష్ట సుపర్ణౌ తథోపస్థగుదపాయ్వో తన్మూత్రపురీషం కస్మాదాహారపానాసిక్తత్వాదను పచితకర్మాణావన్యోన్యం జయేతే ఇతి॥ తం విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే పూర్వప్రజ్ఞాచ మహత్య జ్ఞానతమసి మగ్నో జరామరణ క్షుత్పిపాసాశోకక్రోధలోభమోహమద భయమత్సరహర్ష విషాదేర్ష్యాసూయాత్మ కైర్ద్వన్ద్వైరభిభూయమానః సోఽస్మాదార్జ వ జవీభావానాం తన్నిర్ముచ్యతే సోఽ స్మాయాన్నం మహాభూమి కావచ్ఛరీరాన్నిమేషమాత్రైః ప్రక్రమ్య ప్రకృతిరధిపరీత్య తైజసం శరీరం కృత్వా కర్మణోఽనురూపం ఫలమనుమూయ తస్య సంక్షయే పునరిమల్లోకం ప్రతిపద్యతే॥ ౭

తెలుఁగు :- నూట యెనిమిది జతలు (సంధులు) యగును. ఎనిమిది కపాలములతో (యెముకలు) శిరస్సు, తొమ్మిది వందల స్నాయువులు, నూట యేడు పురుష మర్మములు, నాల్గున్నర కోట్ల రోమములు, హృదయము, జిహ్వా, రెండు వృషణములు, యెనిమిది పర్వములు, ఉపస్థ, గుద (మూత్ర, మలములకు యింద్రియములు). (జన్మలో) వాని ఉపాసనాకర్మయు పూర్వ ప్రజ్ఞయు ఆశ్రయములగును. గొప్ప అజ్ఞానాంధకారమున మునిగి జరామరణ క్షుత్పిపాస శోకక్రోధ లోభమోహ మద భయమాత్సర్య హర్షవిషాద యీర్ష్యా అసూయా రూప ద్వంద్వములచేత నిర్బంధితుడై, దీనివల్ల సరళత యొక్క తీవ్ర భావముల యొక్క ఆశ్రయమును విడిచి (నాట్యముచే గ్రహించిన) భూమికాన్యాయమున శరీరముతో నిమేషమాత్రము వలన తైజస శరీరమును జేసి సంపాదించిన దానికి అనురూప ఫలమును భోగించి దాని నాశనమ నంతరము మఱల యీ లోకమును బొందును. ౭

అథ యే హింసామాశ్రిత్య విద్యాముత్సృజ్య మహత్తపస్తేపిరే చిరేణ వేదోక్తాని వా కర్మాణి కుర్వన్తి, తే దూమమభి సమ్భవన్తి ధూమాద్రాత్రీ రాత్రేరపక్షీయమాణ

పక్షమపక్షీయమాణపక్షాద్ దక్షిణాయనం దక్షిణాయనా త్పితృలోకం పితృలోకాచ్చన్ద్రమసం చన్ద్రమసో వాయుం వాయోర్వృష్టిం వృష్టేరోషధయశ్చైతద్భూత్వాతస్య సంక్షయే పునరిమల్లోకం ప్రతిపద్యతే॥

తెలుంగు:- హింసనాశ్రయించి విద్యా (ఆత్మసాక్షాత్) రహితుడై బహు తపము ౮
జేసినవాడు, లేక, సమయము వఱకు వేదోక్త కర్మలాచరించువాడు ధూమమును పొందుదురు. ధూమము నుండి రాత్రి, రాత్రి నుండి కృష్ణ పక్షము, కృష్ణ పక్షము నుండి దక్షిణాయనము, దక్షిణాయనము నుండి పితృలోకమును, పితృలోకమునుండి చంద్రలోకము, అక్కడనుండి వాయు లోకము, అక్కడ నుండి, వృష్టి, వృష్టి నుండి ఓషధులు, ఓషధులలో నుండి దాని నాశనానంతరము మఱల యీ లోకమును పొందును.౮

అథ యే హింసాముత్సృజ్య విద్యామాశ్రిత్య మహత్తపస్తేపిరే జ్ఞానోక్తాని వా కర్మాణి కుర్వన్తి తేఽర్చిరభిసమ్భవన్త్యర్చిషేఽహరహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమాపూర్యమాణ పక్షాదుదగయన ముదగయనాద్ దేవలోకం దేవలోకాదాదిత్య మాదిత్యాద్వైద్యుతం వైద్యుతాన్ మానసం మానసః పురుషో భూత్వా బ్రహ్మలోకమభిసమ్భవన్తి తే న పునరావర్తన్తే। శిష్టాదన్దశూకాయత ఇదం న జానన్తి తస్మాదిదం వేదితవ్యమ్। అథాప్యాహ॥ ౯

తెలుగు :- హింసారహితులై విద్వాంసులు గొప్ప తపస్సు చేసినవారునై లేదా, జ్ఞానకాండోక్త కర్మలాచరించువారు అర్చి (జ్వాలా) ప్రాప్తులగుదురు. అర్చి నుండి దినమునకు దినమునుండి శుక్ల పక్షమునకు, తరువాత ఉత్తరాయణమునకు, పిమ్మట దేవలోకమునకు, దేవలోకమునుండి సూర్యలోకమునకు, తరువాత వైద్యుత లోకమునకు, అక్కడ నుండి మానస లోకమునకు, మానస పురుషులై బ్రహ్మ లోకమును పొంది తిరిగి రారు. తక్కిన వారు (పై రెండు మార్గములకు అయోగ్యులు) ౯
(దందశూక) సర్పాదులగుదురు; అజ్ఞానము చేత

“న తం విదాథ య ఇమా జజానాన్యద్యుష్మాకమన్తరం బభూవ। నీహారేణ ప్రావృతా జల్ప్యా చాసుతృప ఉక్థశాసశ్చరన్తి” (ఋ.౧౦-౮౨-౭)

న తం విద్యయా విదుషో యమేవం విద్వాంసో వదన్త్యక్షరం బ్రహ్మణస్పతి మన్యద్యుష్మాకమన్తరమన్యదేషామన్తరం బభూవేతి నీహారేణ ప్రావృతాస్తమసా జల్ప్యా దాసుతృప ఉక్థశాసః ప్రాణం సూర్యం యత్పథగా మినశ్చరన్తి। అవిద్వాంసః

క్షేత్రజ్ఞమనుప్రవదన్తి। అథాహో విద్వాంసః క్షేత్రజ్ఞోఽనుకల్పతే తస్య తపసా సహాప్రమాదమేత్యథాప్తవ్యో భవతి తేనా సంతతమిచ్ఛేత్తేన సఖ్యమిచ్ఛేదేష హి సఖా శ్రేష్ఠః సజ్ఞానాతి భూతం భవద్భవిష్యదితి। జ్ఞాతా కస్మాజ్జ్ఞాయతేః సఖా కస్మాత్సఖ్యతేః, సహ భూతేన్ద్రియైః శేరతే మహాభూతాని సేన్ద్రియాణి, ప్రజ్ఞయా కర్మ కారయతీతివా, తస్య యదాపః ప్రతిష్ఠా శీలముపశమ ఆత్మా బ్రహ్మేతి స బ్రహ్మభూతో భవతి సాక్షిమాత్రో వ్యవ తిష్ఠతేఽబన్ధో జ్ఞానకృతః॥ అథాత్మనో మహతః ప్రథమ భూతనామ ధేయాన్యనుక్రమిష్యామః॥ ౧౦

తెలుఁగు :- ఈ భువనములన్నియు నుత్పన్నము జేసినవాడు నీ లోపల నీకన్న భిన్నుడైయున్నాడు. కాని, నీవు తెలియ జాలకున్నావు, యేలయన, నీవు అవిద్య వలన కప్పబడియుండి, చెప్పినంత మాత్రమున మఱుఁగుపడి యుండిన (పరోపదేశకుశల) ప్రాణములందు తృప్తిబొంది (ఆత్మ పిపాస లేక) మఱియు ఉక్థము జెప్పునట్టి (కేవలము స్తోత్రము పఠించునట్టి) వాడవై చరించు చుందువు (౧౦-౮౨-౭). అవినాశి మఱియు వేదపతియని విద్వాంసులు చెప్పెదు వానిని ఎఱుఁగకున్నావు. వాడు నీలోనున్నాడు. నీ కన్న భిన్నుడు, యీ సర్వముకన్న భిన్నుడైయున్నాడు. తరువాత, మొదట ప్రాదుర్భావమైన మహత్ యొక్క నామములు అనుక్రమముగ జెప్పబడును. ౧౦

"హంసః। ధర్మః। యజ్ఞః। వేనః।మేధః। కృమిః। భూమిః। విభుః। ప్రభుః। శమ్భుః। రాభుః। వధకర్మా। సోమః। భూతమ్। భువనమ్। భవిష్యత్। ఆపః। మహత్। వ్యోమ। యశః। మహః। స్వర్ణీకమ్। స్మృతీకమ్। స్వృతీకమ్। సతీకమ్। సతీనమ్। గహనమ్। గభీరమ్। గహ్వరమ్। కమ్। అన్నమ్। హవిః। సద్మ। సదనమ్। ఋతమ్। యోనిః। ఋతస్యయోనిః। సత్యమ్। నీరమ్। హవి। రయిః। సత్। పూర్ణమ్। సవమ్। అక్షితమ్। బర్హిః। నామ। సర్పిః। అపః। పవిత్రమ్। అమృతమ్। ఇన్దుః। హేమ। స్వః। సర్గాః। శమ్బరమ్। అమ్బరమ్। వియత్। వ్యోమ। బర్హిః। ధన్వ। అన్తరిక్షమ్। ఆకాశమ్। ఆపః। పృథివీ। భూః। స్వయమ్భూః। అధ్వా। పుష్కరమ్। సగరః। సముద్రః। తపః। తేజః। సిన్ధుః। అర్ణవః। నాభిః। వృక్షః। ఊర్ధ్వః। తత్। యత్। కిమ్। బ్రహ్మ। వరేణ్యమ్। హంసః। ఆత్మా। భవతి। బధన్త్యధ్వానమ్। యద్వాహిష్ఠా। శరీరాణి। అవ్యయం చ సం స్కురుతే। యజ్ఞః। ఆత్మా। భవతి। యదేనం తన్వతే। అథేతం మహాన్తమాత్మానమేతాని సూక్తాన్యేతా ఋచోఽను ప్రవదన్తి॥ ౧౧

ఇవన్నియు నామములు.

"సోమః పవతే జనితా మతీనాం జనితా దివో జనితా పృథివ్యాః। జనితాగ్నేర్జనితా సూర్యస్య జనితేన్ద్రస్య జనితోత విష్ణోః"

(ఋ. ౯-౯౬-౫)

సోమః పవతే సోమః సూర్యః ప్రసవనరాజ్జనితా మతీనాం ప్రకాశకర్మణా మాదిత్యరశ్మీనాం దివో ద్యోతనణామాదిత్యరశ్మీనాం పృథివ్యాః ప్రథనకర్మణా మాదిత్యర్గశ్మీనా మగ్నేర్గతి కర్మణామాదిత్యరశ్మీనాం సూర్యస్య స్వీకరణా మాదిత్యరశ్మీనామిన్ద్ర స్యైశ్వర్యకర్మణామాదిత్యర శ్మీనాం విష్ణోర్వ్యాప్తికర్మణా మాదిత్యరశ్మీనా మిత్యధిదైవతమ్ । అథాధ్యాత్మం సోమ ఆత్మాప్యేతస్మాదేవేన్ద్రియాణాం జనితేత్యర్థః। అపి వా సర్వాభిర్విభూతిభిర్విభృతత ఆత్మేత్యాత్మగతిమాచష్టే ॥ ౧౨

తెలుఁగు:- మతులకు, ద్యౌకు, పృథివికి, అగ్నికి, సూర్యునకు, యింద్రునకు మఱియు విష్ణునకు జనకుడైనట్టి సోముడు ప్రవహించును (౯-౯౬-౫) సోముడు, సూర్యుడు, ప్రేరేపించుట చేత, ఉత్పన్నము జేయువాడు, మతీనాం = ప్రకాశింపజేయు సూర్యుని రశ్మలు, దివః = ప్రకాశింపజేయు సూర్యుని రశ్మలు, పృథివ్యాః = విస్తృతింపజేయు సూర్యుని రశ్మలు, అగ్నేః = గతి కర్మ గల సూర్యరశ్మలు, యింద్రస్య = ఐశ్వర్య కర్మ గల సూర్యుని రశ్మలు, విష్ణోః = వ్యాపించునట్టి సూర్యుని రశ్మలు-యిది అధి దైవతము. ఇంక, అధ్యాత్మము-సోముడు ఆత్మ ప్రేరేపించుట చేత. ఇంద్రియములకు జనకుడు, లేదా, సమస్త విభూతుల (మతి యొక్క జనకాదుల) చేత విభూతతముమైన దాత్మ-యీ ప్రకారమాత్మ యొక్క గతి చెప్పెదరు. ౧౨

"బ్రహ్మాదేవానాం పదవీః కవీనామృషిర్విప్రాణాం మహిషో మృగాణామ్। శ్యేనో గృధ్రాణాం స్వధితిర్వనానాం సోమః పవిత్రమత్యేతి రేభన్" (ఋ. ౯-౯౬-౬)

బ్రహ్మాదేవానామిత్యేష హి బ్రహ్మా భవతి దేవానాం దేవనకర్మణా మాదిత్యరశ్మీనాం పదవీః కవీనామిత్యేష హి పదం వేత్తి కవీనాం కవీయమానా నామాదిత్యరశ్మీనా మృషిర్విప్రాణామిత్యేషహి ఋషిణో భవతి విప్రాణాం వ్యాపనకర్మణా మాదిత్యరశ్మీనాం మహిషో మృగాణామిత్యేష హి మహాన్ భవతి మృగాణాం మార్గణ కర్మణా మాదిత్యరశ్మీనాం శ్యేనో గృధ్రాణామితి శ్యేన ఆదిత్యోభవతి శ్యాయతేర్గతి కర్మణో గృధ్ర ఆదిత్యో భవతి గృధ్యతేః స్థానకర్మణో యత ఏతస్మింస్తిష్ఠతి స్వధితిర్వనానా మిత్యేషహి స్వయం కర్మాణ్యాదిత్యో ధత్తే వనానాం వనన కర్మణా మాదిత్యరశ్మీనాం సోమః పవిత్ర మత్యేతి రేభన్నిత్యేష హి పవిత్రం రశ్మీనామత్యేతి స్తూయమాన ఏవైతత్ సర్వమక్షరమిత్యధిదైవతమ్। అథాధ్యాత్మం బ్రహ్మా దేవానామిత్యయమపి బ్రహ్మా భవతి దేవానాం దేవనకర్మణామిన్ద్రియాణాం, పదవీః కవీనామిత్యయమపి పదం వేత్తి కవీనాం

కవీయమానానామిన్ద్రియాణా మృషిర్విప్రాణామిత్యయమపి ఋషిణో భవతి విప్రాణాం వ్యాపనకర్మణా మిన్ద్రియాణాం మహిషో మృగాణామిత్యయమపి మహాన్భవతి మృగాణాం మార్గణకర్మణా మిన్ద్రియాణాం, శ్యేనో గృధ్రాణామితి శ్యేన ఆత్మా భవతి శ్యాయతే రజ్ఞాన కర్మణో గృధ్రాణీన్ద్రియాణి గృధ్యతేర్జ్ఞనకర్మణో యత ఏతస్మింస్తిష్ఠన్తి స్వధితిర్వనానామిత్యయమపి స్వయకర్మాణ్యాత్మని ధత్తే వనానాం వననకర్మణా మిన్ద్రియాణాం సోమః పవిత్రమత్యేతి రేభన్నిత్యమపి పవిత్రమిన్ద్రియాణ్యత్యేతి స్తూయమానోఽయమే వైతత్సర్వమనుభవత్యాత్మగతిమా చష్టే॥ ౧౩

తెలుఁగు :- 'సోమ' దేవతలలో బ్రహ్మ, కవులలో పదవీ, విప్రులలో ఋషి, మృగములలో మహిషము, గృధ్రములలో శ్యేనము, వనములలో స్వధితి; శబ్దము జేయుచు పవిత్ర ముల్లంఘించును (౯-౯౬-౬). అదియే బ్రహ్మ. దేవానాం = ప్రకాశింపజేయు సూర్యుని రశ్మలు, ఆ పదమునే తెలిసినవాడు. కవీనాం = శబ్దము జేయు సూర్యుని రశ్మలు, అదియే గతి కలిగినది. విప్రాణాం = వ్యాపించునట్టి సూర్యుని రశ్మలు, అదియే మహిషము= మహాన్, మృగానం = వెదకునట్టి సూర్యుని రశ్మలు. శ్యేన=సూర్యుడు; గతి అర్థమిచ్చు శ్యై(భ్వా.అ.) గృధ్ర=సూర్యుడగును, స్థితి అర్థమిచ్చు గృధ్యతి వలన; దేని వలన జగత్తు ఆశ్రయించి నిలచియున్నదో అది. స్వధితి = సూర్యుడగును; స్వయంగా కర్మలను ధరించును. వనానాం=సేవించు సూర్యుని రశ్మలు; సూర్యుదు పవిత్రుడు, రశ్మలను స్తుతిజేయుచు ఉల్లంఘించును. అదియే యీ అక్షరము, యిది అధిదైవతము. ఇంక, అధ్యాత్మము-ఇక్కడ సూర్యుని స్థానమున ఆత్మను, రశ్మల స్థానమున యింద్రియములను చేర్చి అర్థ మూహించవలెను. ౧౩

"తిస్రో వాచ ఈరయతి ప్ర వహ్నిరృతస్య ధీతిం బ్రహ్మణో మనీషామ్। గావో యన్తి గోపతిం పృచ్ఛమానాః సోమం యన్తి మతయో వావశానా"

(ఋ.౯-౯౭-౩౪)

వహ్నిరాదిత్యో భవతి స తిస్రో వాచః ప్రేరయత్యృచో యజూంషి సామాన్యృత స్యాదిత్యస్య కర్మాణి బ్రహ్మణో మతాన్యేష ఏవైతత్సర్వ మక్షరమిత్యధి దైవతమ్। అథాధ్యాత్మం వహ్నిరాత్మా భవతి స తిస్రో, వాచ ఈరయతి ప్రేరయతి విద్యామతి బుద్ధిమతామృతస్యాత్మనః కర్మాణి బ్రహ్మణో మతాన్యయ మేవైతత్సర్వ మను భవత్యాత్మగతిమాచష్టే ॥ ౧౪

తెలుఁగు :- వహ్ని (సూర్యుడు, లేక, ఆత్మ) మూడు విధముల వాణి (ఋచా, యజు, సామ, లేదా విద్యా, మతి, బుద్ధి)ని ప్రేరేపించును, ఋతము (సూర్యుదు లేక, ఆత్మ)

యొక్క కర్మలను వేదము యొక్క జ్ఞానమును ప్రేరేపించును, గోవులు (రశ్మలు, లేక, యింద్రియములు) గోపతికి (సూర్యుడు, లేక, ఆత్మకు) చెప్పుచు ప్రాప్తించును. కామించుచు మతులు (స్తోత్రము, లేక, జ్ఞానము) సోమ (సూర్య, లేక, ఆత్మ) కు ప్రాప్తమగును. (౯-౯౭-౩౪)

౧౪

"సోమం గావో ధేనవో వావశానాః సోమం విప్రా మతిభిః పృచ్ఛమానాః। సోమః సుతః పూయతే అజ్యమానః 'సోమం అర్కాస్త్రిష్టుభః' సం నవన్తే"॥ ఏత ఏవ సోమం గావో ధేనవో రశ్మయో వావశ్యమానాః కామయమానా ఆదిత్యం యన్త్యేవమేవ సోమం విప్రా రశ్మయో మతిభిః పృచ్ఛమానా కామయమానా ఆదిత్యం యన్త్యేవమేవ సోమః సుతః పూ యతే అజ్యమాన ఏతమేవార్కాశ్చ త్రిష్టుభశ్చ సన్నవన్తే తత ఏతస్మిన్నాదిత్య ఏకం భవన్తీత్యధిదైవతమ్। అథాధ్యాత్య మేత ఏవ సోమం గావోధేనవ ఇన్ద్రియాణి వావశ్యమానాని కామయ మానాన్యాత్మానం యన్త్యేవమేవ సోమం విప్రా ఇన్ద్రియాణి మ తిభిః పృచ్ఛమానాని కామయమానాన్యాత్మనం యన్త్యేవమేవ సోమః సుతః పూయతే అజ్యమాన ఇమమేవాత్మా చ సప్త ఋ షయశ్చ సన్నవన్తే తాన్యేతస్మిన్నాత్మన్యేకం భవన్తీత్యగతి మాచష్టే ॥ ౧౫

తెలుఁగు :- ఆవశ్యకత చేత పుష్కలముగ పాలిచ్చు గోవులు (రశ్మలు, లేక, యింద్రియములు) సోమ (సూర్య, లేక, ఆత్మ)కు ప్రాప్తములగును. సోమ యొక్క విప్ర (రశ్మలు లేక, యింద్రియములు) చెప్పినంత మాత్రమున బుద్ధిమంతులకు ప్రాప్తమగును. సోమరసమును పితుకుచు, సేవింపుచు (యీ సూర్యుడు, లేక, ఆత్మ)కు ప్రాప్తమగును. సోమ (సూర్య, లేక ఆత్మ) యందు త్రిష్టుభ్ మంత్ర సర్వము (లేక సప్త ఋషులు) యేకములగును. ౧౫

"అక్రాన్త్సముద్రః ప్రథమే విధర్మఞ్జనయన్ప్రజాభువనస్య రాజా। వృషా పవిత్రే అధి సానో అవ్యే బృహత్సోమో సువాన ఇన్దుః" (ఋ.౯-౯౭-౪౦)

అత్యక్రమీత్సముద్ర ఆదిత్యః పరమే వ్యవనే వర్షకర్మణా జనయన్ప్రజా భువనస్య రాజా సర్వస్య రాజా వృషా పవిత్రే అధిసానో అవ్యే బృహత్ సోమో వావృధే సువాన ఇన్దురిత్యధిదైవతమ్। అథాధ్యాత్మమత్యక్రమీత్సముద్ర ఆత్మాపరమే వ్యవనే జ్ఞానకర్మణా జనయన్ప్రజా భువనస్య రాజా సర్వస్య రాజా। వృషా పవిత్రే అధి సానో అవ్యే బృహత్సోమో వావృధే సువాన ఇన్దురిత్యాత్మగతిమాచష్టే। ౧౬

తెలుగు:- భువనమునకు రాజయిన సముద్ర (సూర్యుడు) వర్షముల చేత ప్రజల నుత్పన్నము జేయుచున్న ముఖ్య రక్షణజేయు ద్యులోకమునకు పోయెను, కోరికలు వర్షించు, యిన్దు (ఐశ్వర్యవంతుడు) సోమ (జగత్తును ప్రేరేపించువాడు) ప్రేరేపించుచు రక్షించునట్టి శిఖరాగ్రము చాల వృద్ధి. (యిది అధి దైవతము). అధ్యాత్మము- సర్వమునకు రాజగు సముద్ర (ఆత్మజ్ఞానము ద్వారా) ప్రజలను పుట్టించుచు ముఖ్య రక్షకు (మహాన్ ఆత్మ)ని లోకి పోయెను. వర్షించు యింద్రుడు, సోమ యింద్రియములను ప్రేరేపించుచు రక్షించునట్టి పవిత్ర శిఖరమునకు (మహాన్ ఆత్మకు పైని బహు వృద్ధి) ఆత్మగతిని చేరును. (౯-౯౭-౪౦) ౧౬

"మహతత్తత్సోమో మహిషశ్చకారాపాం యద్గర్భోఽవృణీత దేవాన్। అదధాదిన్ద్రే పవమాన ఓజోఽజనయత్సూర్యే జ్యోతిరిన్దుః" (ఋ.౯-౯౭-౪౧)

మహత్తత్సోమో మహిషశ్చ కారాపాం యద్ గర్భోఽవృణీత దేవానామాధిపత్య మదధాదిన్ద్రే పవమాన ఓజోఽజనయత్సూర్యే జ్యోతిరిన్దురాదిత్య ఇన్దురాత్మా ॥ ౧౭

తెలుగు:- ఆ మహా ప్రేరకుడు చేసిన గొప్ప కార్యమేమన, జలములకు గర్భమై (సూర్యపక్షమున, ప్రకృతి నుండి ప్రకటమై, ఆత్మపక్షమున, శుక్ర శోణితముల ద్వారా ప్రకటితమై) దేవతల యొక్క ఆధిపత్యమును స్వీకరించెను, పవిత్రమై యింద్రుని యందు బలమిచ్చి, ఐశ్వర్యవంతుడైన సూర్యునియందు జ్యోతిని ఉత్పన్నము చేసెను. (౯-౯౭-౪౧) ౧౭

"విధుం దద్రాణం సమనే బహూనాం యువానాం సన్తం పలితో జగార। దేవస్య పశ్య కావ్యం మహిత్వాద్యా మమార సహ్యః సమాన" (ఋ.౧౦-౫౫-౫)

విధుం విధమనశీలం దద్రాణం దమన శీలం యువానం చన్ద్రమసం పలిత ఆదిత్యో గిరతి సద్యో మ్రియతే స దివా సముదితేత్యధిదైవతమ్। అథాధ్యాత్మం విధుం విధమనశీలం దద్రాణం దమనశీలం యువానం మహాన్తం పలిత ఆత్మాగిరతి రాత్రౌ మ్రియతే రాత్రిఃసముదితేత్యాత్మగతిమాచష్టే। ౧౮

తెలుగు :- కంపింప జేయువాడు, యుద్ధమందు బహుశత్రువులను అణచువాడు, యువకుడైనను (పూర్ణమైన చంద్రుడు) వానిని వృద్ధ సూర్యుడు మ్రింగివేయును, దేవత యొక్క గొప్ప సామర్థ్యమును చూడు, ఆ సూర్యుడు నేడు మరణించును (అస్తంగతము) మర్నాడు మఱల జీవించుచుండును - యిది అధిదైవతము. ఇంక, అధ్యాత్మము - కంపింపజేయువాడు, యుద్ధ మందు (నిరంతర దేవాసుర సంగ్రామము)

చాలామందిని అణచువాడు, యువావస్థయందున్నను (ఇంద్రియ గ్రామము)ను వృద్ధ ఆత్మ మ్రింగును. దేవ (ఆత్మ) యొక్క మహిమ జూడు, నేడు మరణించును (రాత్రియందు) మర్నాడు మఱల జీవించును. (౧-౧౫౫-౫) ౧౮

"సాకఞ్జనాం సప్తథమాహురేకజం షలిద్ధమా ఋషయోదేవజా ఇతి । తేషామిష్టాని విహితాని ధామశః స్థాత్రే రేజన్తే విక్రృతాని రూపశః॥" (ఋ.౧-౧౬౪-౧౫)

సహజాతానాం షణ్ణామృషీణామాదిత్యః సప్తమః స్తేషామిష్టాని వా కాన్తాని వా క్రాన్తాని వా గతాని వా మతాని వా నతాని వద్భిః సహసమ్మోదన్తే యత్రైతాని సప్తఋషీణాని జ్యోతీంషి తేభ్యః పర ఆదిత్యస్తాన్యే తస్మిన్నేకం భవన్తీత్యధిదైవతమ్। అథాధ్యాత్మం సహజాతానాం షణ్ణామిన్ద్రియాణామాత్మా సప్తమస్తేషామిష్టాని వా కాన్తాని వాక్రాన్తాని వా గతాని వా మతాని వా నతాని వాన్నేన సహ సమ్మోదన్తే యత్రేమాని సప్తఋషీణా నీన్ద్రియాణ్యేభ్యః పర ఆత్మా తాన్యేతస్మిన్నేకం భవన్తీ త్యాత్మగతిమాచష్టే। ౧౯

తెలుఁగు :- తోడ పుట్టినవారిలో, యేడవది ఒంటరిగా ఉత్పన్నమైనట్లు చెప్పుదురు. దేవతల చేత ఉత్పన్నమైన ఆర్గురు ఋషులు జతయైరి. వారి ప్రియ రూపములను వాని వాని స్థలములందుంచబడెను. భిన్న భిన్న ఆకారములు గల యవి నిలుచుటకు వేర్వేరు రూపములతో కంపించు చుండును. (౧-౧౬౪-౧౫) తోడ ఉత్పన్నమయ్యెను. శేక అభిమతము లేక నతమయ్యెను. అక్కడ సప్తఋషులు = నక్షత్రములు, వాని పైని సూర్యుడు ఒకడు - యిది అధిదైవతము. అధ్యాత్మము - ఆఱు యింద్రియములు యేడవది ఆత్మ (సప్త ఋషులు.) ఆత్మగతి యీ ప్రకారము ౧౯

"స్త్రియః సతీస్తాం ఉ మే పుం స ఆహుః పశ్యదక్షణ్వాన్నవి చేతదన్ధః। కవిర్యః పుత్రః స ఈమా చికేత యస్తా విజానాత్స పితుష్పితాసత్"

(ఋ.౧-౧౬౪-౧౬)

స్త్రియ ఏవేతి తాః శబ్దస్పర్శరూపరసగంధహారిణ్యస్తా అముం పుంశబ్దేనిరాహారః ప్రాణ ఇతి పశ్యన్కష్టాన్న విజనాత్యన్ధః కవిర్యః పుత్రః స ఇమా జానాతి యః స ఇమా జానాతి స పితిష్పితాఽసదిత్యాత్మగతిమా చష్టే ॥ ౨౦

తెలుఁగు:- స్త్రీలయియున్నను పురుషులని నాకు చెప్పెదరు. (యీ తత్త్వము) చూచుచు తెలియనివారంధులగుదురు. విద్వాంసులు దీనినెఱుగుదురు. వారు పితకు పితలగుదురు (౧-౧౬౪-౧౬). శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధము గొని పోవునవి, పురుష శబ్దము

చేత, నిరాహార ప్రాణమగునని అగుపడును గొప్ప కష్టముతో, అంధులెఱుగరు. కవి పుత్రునకు దెలియును, వాడు పితకు పితయగును. ఆత్మగతి యిట్లుగా చెప్పెదరు. ౨౦

వివరణ :- చేతనమగు స్త్రీ దేహమందున్న స్త్రీయనియు, పురుషుని దేహమందున్న పురుషుడనియు చెప్పుదురు. కాని, స్త్రీ దేహమందున్న చేతనము పురుష దేహమందున్న చేతనము కూడ వాస్తవములో, పురుషుడని చెప్పినను, అది స్త్రీయు గాదు పురుషుడుగాదు.

ఖం.౧౯. లో పరిశిష్ట పాఠము క్రమము లేకయున్నది. భాష్యములో వ్రాసిన **'తేషామిష్టాని'**, అ.౧౦-౨౬ నుండి తీసి యిక్కడ అక్కడ **'తేషామిష్టాని సమిషా మదన్తి యత్రా సప్తఋషీన్ పర ఏకమాహుః'** యొక్క భాష్యమే యిక్కడ నున్నదానికి సమానముగనున్నది. కాని, యిక్కడ **'విహితాని ధామశః స్థాత్రే రేజన్తే వికృతాని రూపశః'** -దీనిలో నొక్క అక్షరమునకైనను వ్యాఖ్యలేదు (పండిత రాజారాం).

"సప్తార్ధగర్భా భువనస్యరేతో విష్ణోస్తిష్ఠన్తి ప్రదిశా విధర్మణి। తేధీతిభిర్మనసా తే విపశ్చితః పరిభువః పరిభవన్తి విశ్వత" (ఋ.౧-౧౬౪-౩౬)

సప్తైతానాదిత్యరశ్మీన యమాదిత్యో గిరతి మధ్యస్థానోర్ధ్వశబ్దో యత ఏతస్మింస్తిష్ఠన్తి తాని ధీతిభిశ్చ మనసా చ విపర్యయన్తి పరిభువ పరిభవన్తి సర్వాణి కర్మాణి వర్షకర్మణేత్యధిదైవతమ్। అథాధ్యాత్మం సప్తేమానీన్ద్రియాణ్యయ మాత్మా గిరతి మధ్యస్థానోర్ధ్వశబ్దో యాన్యస్మిం స్తిష్ఠన్తి తాని ధీతిభిశ్చ మనసా చ విపర్యయన్తి పరి భువః పరిభవన్తి సర్వాణేన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మణేత్యాత్మగతి మాచష్టే। ౨౧

తెలుఁగు :- ఏడు (రశ్మలు, లేక యింద్రియములు) అర్ధ భాగము (అంతరిక్షము, లేక శిరస్సు) నందు గర్భవత్తు వర్తమానమై భువనము యొక్క సారాంశమైన విష్ణువు (సూర్య, లేక ఆత్మ) యొక్క ధారణ కార్యములో తమ తమ స్థానములలో స్థిరమై నిలచియుందురు. దానిని తెలియునట్టివారు, యిక్కడ అక్కడ (సర్వత్ర) వ్యాపించి కర్మచేత బుద్ధిచేత నాల్గువైపుల విస్తృతమై యున్నారు. (౧-౧౬౪-౩౬) ౨౧

"న వి జానాభి యది వేదమస్మి నిణ్యః సన్నద్ధో మనసా చరామి । యదామాగన్ ప్రథమజా ఋతస్యాదిద్వా చోశ్నువేభాగమస్యాః" (ఋ.౧-౧౬౪-౩౭)

న హి విజానాన్మ్యద్ధిమతః పుత్రః పరివేదయన్తేఽ యమాదిత్యోఽ యమాత్మా। ౨౨

తెలుఁగు :- ఆ రూపమేనేనని నాకు తెలియదు, (తాను తన వల్లన) మఱుగున నున్న మనస్సు చేత బంధితమై (యింద్రియాధీనమై) చరించుచుంటిని. నా యొక్క ఋతము (సత్య ఆత్మ)కు ముందు ఉత్పన్నమై అనుభవమగును. అప్పుడు, యీ వాక్కు (వేదము) యొక్క భాగము భోగింతును (వేదము యొక్క పరమ ఫలమును భోగింతును

(౧-౧౬౪-౩౭) ౨౨

"అపాఙ్ ప్రాఙేతి స్వధయా గృభీతోఽమర్త్యో మర్త్యేనాసయోనిః। తా శశ్వన్తా విషూచీనా వియన్తా న్యన్యం చిక్యుర్నని చిక్యురన్యమ్"॥ (౧-౧౬౪)

అపాఞ్చయతి ప్రాఞ్చయతి స్వధయాగృభీతోఽమర్త్య ఆదిత్యో మర్త్యేన చన్ద్రమసా సహ। తౌ శశ్వద్ గామినౌ విశ్వగామినౌ బహుగామినౌ వా పశ్యత్యాదిత్యం న చన్ద్రమసమిత్యధిదైవతమ్। అథాధ్యాత్యమపాఞ్చయతి ప్రాఞ్చయతి స్వధయా గృభీతోఽమర్త్య ఆత్మా మర్త్యేన మనసా సహ। తౌ శశ్వద్గామినౌ విశ్వగామినౌ బహుగామినౌ వా పశ్యాత్యాత్మానం న మన ఇత్యాత్మగతిమాచష్టే॥ ౨౩

తెలుఁగు:- మరణములేని (సూర్యుడు, లేక ఆత్మ) మరణించునట్టి (చంద్రమా, లేక మనస్సు) తోడ నొక స్థానము (ద్యా, లేక శరీరము) లో స్థితమై యుండి, స్వధ (హవి, లేక భోగము) చేత, క్రిందకు బోవుచు మీదకు వచ్చుచుండును. (సూర్యునకు అస్తమయము, ఉదయము. ఆత్మకు అధోగతి ఊర్ధ్వగతి). రెండును సదా చలించుచుండును, సర్వదిశలకుపోవును, చాల దూరము పోవును. వీనిలో నొకదానిని (సూర్యుడు, లేక ఆత్మను) చూచెదరు, రెండవదాని (మనస్సు, లేక చంద్ర)ని జూదరు. (౧-౧౬౪) ౨౩

(అధిదైవతములో సూర్యచంద్రులు; అధ్యాత్మలో ఆత్మ, మనస్సు)

"తదిదాస భువనేషు జ్యేష్ఠ యతో జజ్ఞ ఉగ్రస్త్వేషనృమ్ణః। సద్యో జజ్ఞానో ని రిణాతి శత్రూననుం యం విశ్వే మదన్త్యూమాః"॥ (౧-౧౨౦-౧)

తద్భవతి భూతేషు భువనేషు జ్యేష్ఠమాదిత్యం యతో జజ్ఞ ఉగ్రస్త్వేషనృమ్ణో దీప్తి నృమ్ణః సద్యోజజ్ఞానో నిరిణాతి శత్రూనితి। రిణాతిః ప్రీతికర్మా దీప్తికర్మా వాఽనుమదన్త యం విశ్వ ఊమా ఇత్యధిదైవతమ్। అథాధ్యాత్మం తద్భవతి భూతేషు భువనేషు జ్యేష్ఠమవ్యక్తం యతో జాయత ఉగ్రస్త్వేషనృమ్ణోజ్ఞాననృమ్ణః సద్యోజజ్ఞానో నిరిణాతి శత్రూనితి। రిణాతిః ప్రీతికర్మా దీప్తికర్మా వానుమదన్తి యం సర్వ ఊమా ౨౪
ఇత్యాత్మగతిమాచష్టే॥

తెలుఁగు :- అది భువనములందన్నిటికన్న గొప్పది, లేక పెద్దది (బ్రహ్మ). దానిచేత తేజస్వియు ప్రకాశమానమునైన బలవంతుడు (ఆదిత్యుడు) పుట్టి సర్వశత్రు నాశనము జేయును, యిది ఉదయించినప్పుడు సర్వప్రాణులు ప్రసన్నములైయుండును, లేదా ప్రకాశించును (అధి దైవతము). అధ్యాత్మము- ఆ భూతములలోనన్నిటికన్న అవ్యక్తము పెద్దది (గొప్పది). దీని వలన తేజస్సు జ్ఞానము బలము గల ఆత్మ ప్రకటమై దాని యొక్క శత్రువులనందఱిని నష్టపఱచును. తరువాత ప్రాణులందఱు ఆనందము బొందుదురు, లేక ప్రకాశింతురు. ౨౪

"కో అద్య యుఙ్క్తే ధురి గా ఋతస్య శిమీవతో భామినోదుర్హృణాయూన్। ఆసన్నిషున్హృత్స్వసోమయో భూన్య ఏషాం భృత్యామృణధత్సజీవాత్"

(ఋ. ౧-౮౪-౧౬)

క ఆదిత్యో ధురి గా యుఙ్క్తే రశ్మీన్కర్మవతో భానుమతో దురాధర్షానసూన్య సునవన్తీ షూనిషణవన్తి మయోభూని సుఖభూని య ఇమం సమ్భృతం వేద కథం స జీవతీత్యధిదైవతమ్। అథాధ్యాత్మం క ఆత్మా ధురి గా యుఙ్క్త ఇన్ద్రియాణి కర్మవతో భానుమతో దురాధర్షానసూన్యసు నవన్తీషూనిషణ వన్తీమయో భూని సుఖభూనియ ఇమం సమ్భృతం వేద చిరం స జీవతీత్యాత్మగతి మాచష్టే ॥ ౨౫

తెలుఁగు :- సుఖరూప (సూర్యుడు) నేడు బండికి ఆ గోవులను (రశ్ములను) జత చేయును; కర్మ చేయునట్టివాడు, ప్రకాశవంతుడు, దుర్ధర్ష (కష్టము మీద అణచుటకు శక్యమైన) ప్రాణము గలవాడు, గతి గలవాడు, సుఖము నిచ్చువాడు. వీనిని, పాలన పోషణలకై, స్తుతించువారు సజీవులగుదురు- యిది అధిదైవతము. ఇంక, అధ్యాత్మము-సుఖరూప (ఆత్మ) నేడు బండికి ఆ గోవులను (యింద్రియములను) జతచేయును. కర్మజేయువాడు, ప్రకాశించువాడు దుర్ధర్ష, ప్రాణము కలవాడు, గతియున్నవాడు, సుఖమును పుట్టించువాడు, ఈ ఆత్మపాలకుడని తెలిసికొన్నవారు చిరంజీవు లగుదురు. (౧-౮౪-౧౬) ౨౫

"క ఈషతే తుజ్యతే కో బిభాయ కో మంసతే సన్తమిన్ద్రం కో అన్తి। కస్తోకాయ క ఇభాయోత రాయేఽధి బ్రవత్తన్వేఽ కోజనాయ" (ఋ. ౧-౮౪-౧౭)

క ఏవ గచ్ఛతి కోదదాతి కో బిభేతి కో మంసతే సన్తమిన్ద్రం కస్తోకాయా పత్యాయ మహతే చ నో రణాయ రమణీయాయ దర్శనీయాయ॥ ౨౬

తెలుఁగు:- ఇంద్రుని సమీపించి యే యజమాని పారిపోవును, యెవ్వడిచ్చును, యెవడు భయపడును. యెవడు మన్నించును. ఎవడు సంతానము కొఱకు, యెవ్వడు యేనుగుకై, ఎవడు ధనమునకై, యెవ్వడు శరీరము కొఱకు, యెవ్వడు జనమునకై చెప్పెను. (అడుగకయే యింద్రుడు తన జనులకు రక్షకుడగును) (౧-౮౪-౧౭) ౨౬

"కో అగ్నిమీట్టే హవిషా ఘృతేన స్రుచా యజాతా ఋతు భిర్రువేభిః। కస్మై దేవా ఆవహానాశు హోమ కో మం సతే వీతిహోత్రః సుదేవః" (ఋ.౧-౮౪-౧౮)

కఆదిత్యం పూరయతి హవిషా చ ఘృతేన చ స్రుచా యజాతా ఋతుభిర్ధ్రువేభిరితి। కస్మై దేవా ఆవహానాశు హోమార్ధాన్కో మంసతే వీతిహోత్రః సుదేవః కల్యాణదేవ ఇత్యధిదైవతమ్। అథాధ్యాత్మం క ఆత్మానం పూరయతి హవిషా చ ఘృతేన చ స్రుచా యజాతా ఋతుభిర్ధ్రువేభిరితి। కస్మై దేవా ఆవహానాశు హోమార్ధాన్కో మంసతే వీతిహోత్రః సుప్రజ్ఞః కల్యాణప్రజ్ఞ ఇత్యాత్మగతిమాచష్టే ॥ ౨౭

తెలుఁగు :- సూర్యుడు (లేక, ఆత్మ) యొక్క స్తుతి యెవడు జేయును, యెవడు, స్థిరమైనట్టి ఋతువుల సహితము స్రుచ్‌తో ఘృత రూపి హవి చేత యజనము జేయును, యెవని కొఱకు దేవతలు శీఘ్రముగ హోమ (ధనము) తెచ్చి యిచ్చెదరు, ప్రాప్తమైనట్టి హోత్ర గలవాడు, మంచి దేవతల వాడు (లేక మంచి జ్ఞానము గలవాడు). వానిని తెలుసుకొనును (౧-౮౪-౧౮) ౨౭

"త్వమఙ్గ ప్రశంసిషో దేవః శవిష్ఠ మర్త్యమ్। న త్వదన్యో మఘవన్నస్తి మర్డితేన్ద్ర బ్రవీమి తే వచః" (ఋ.౧-౮౪-౧౯) త్వమఙ్గ ప్రశంసీర్దేవః శవిష్ఠ మర్త్యం న త్వదన్యోఽస్తి మఘవన్ పాతా వా పాలయితా వా జేతా వా సుఖయితావేన్ద్ర బ్రవీమి తే వచః స్తుతియుక్తమ్ ॥ ౨౮

తెలుఁగు :- ఓ బలవత్తమ యింద్ర! నీవు దేవతవైయుండి మనుష్యులను (స్తోత) ప్రశంసించుదువు, ఓ యింద్ర! నీవు తప్ప సుఖమిచ్చునట్టి అన్యులెవరును లేరు (రక్షకులు లేక, జయించువారలు లేరు.) కావున, ఓ యింద్ర! నీ ముందు వచనమును చెప్పెదను. (౧-౮౪-౧౯) ॥ ౨౮ ॥

"హంసః శుచిషద్వసురన్తరిక్షసద్ధోతా వేదిషదతిథిర్దురోణసత్। నృష ద్వరస దృతసద్వ్యోమసదబ్జా గోజా ఋతజా అద్రిజా ఋతమ్" (౪-౪౦-౫)

హంస ఇతి హంసాః సూర్యరశ్మయః పరమాత్మా పరం జ్యోతిః పృథివీ వ్యాప్తేతి వ్యాప్తం సర్వం వ్యాప్తం వననకర్మణానభ్యాసేనాదిత్యమణ్డలేనేతి త్యయతతీతి లోకో

త్యయతతీతి హంసయత్యయతీతి హంసా పరమహంసా పరమాత్మా సూర్యరశ్మిభిః ప్రభూత గభీర వసతీతి త్రిభిర్వసతీతి వా రశ్మిభిర్వసతీతి వా వహ్నిర్వసతీతి వా సువర్ణరేతాః పూషా గర్భా రిభేతి రిభన్తా వనకుటిలాని కుటన్తారిభన్తాన్తరిక్షా చరత్పథాన్తరిక్షా చరదితి దివి భువి గమనం వా సుభానుః సుప్రభూతో హోతాదిత్యస్య గతా భవన్త్యతిథిర్దురోణసత్సర్వే దురోణసద్ ద్రవం సర్వేరసా వికర్షయతి రశ్మిర్వికర్షయతి వహ్నిర్వికర్షయతి వననం భవత్యశ్వగోజా అద్రిగోజా ధరిత్రిగోజా సర్వేగోజా ఋతజా బహుశబ్దా భవన్తి నిగమో నిగమవ్యతిభవ త్యృషే నిర్వచనాయ।। ౨౯

తెలుఁగు :- ఆ (బ్రహ్మ) హంస (సూర్యుడు), ప్రకాశించుచున్న ద్యులోకమున నుండును, వాడు వసువు (వాయువు) అంతరిక్షమునసుండును, వాడు హోత (అగ్ని) వేదియందుండును, వాడు అతిథి (సోమ) దురోణ (కలశ-సోమపాత్ర) యందుండును, మనుష్యులయందుండును, శ్రేష్ఠులు (దేవుల) యందుండును. ఋత (యజ్ఞ) మందుండును, ఆకాశముననుండును, జలములందు ప్రకటమగును, పృథివియందు ప్రకటమగును, పర్వతము లందు ప్రకటమగును, అది సత్యస్వరూపము. (౪-౪౦-౫)

౨౯

"ద్వా సువర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరి షస్వజాతే। తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకసీతి" (ఋ.౧-౧౬౪-౨౦)

ద్వౌ ద్వౌ ప్రతిష్ఠితౌ సుకృతౌ ధర్మకర్తారౌ దుష్కృతం పాపం పరిసారక మిత్యాచక్షతే। సుపర్ణా సయుజా సఖాయేత్మాత్మానం దురాత్మానం పరమాత్మానం ప్రత్యుత్తిష్ఠతి శరీర ఏవ తజ్జాయతే వృక్షం రక్ష శరీరం వృక్షం పక్షౌ ప్రతిష్ఠాపయతి తయోరన్యద్భుక్తవాన్నమనశ్నన్నన్యాం సరూపతాం సలోకతామశ్నుతే య ఏవం వేదాన్నమనశ్నన్నన్యోకభిచాకసీతీత్యాత్మగతిమాచష్టే। 30

తెలుఁగు :- రెండు పక్షులు సదా కలసియుండు మిత్రులు, రెండునొకే వృక్షమును ఆలింగనము చేసియుండియున్నవి. వానిలో నొకటి స్వాదు ఫలమును భుజించును, రెండవది భుజింపక కేవలము చూచుచుండును (౧-౧౬౪-౨౦). ఆ రెండు పక్షులును జీవాత్మ పరమాత్మలు, వృక్షము శరీరము, రెండింటికి గూడున్నది, జీవాత్మ తన కర్మ ఫలానుసారముగ భోగించును, పరమాత్మ దానిని జూచుచుండును (భాష్య మస్పష్టముగనున్నది.) 30

"అయా హీన్ద్ర పథిభిరీళితేభిర్యజ్ఞమిమం నో భాగధేయం జుషస్వ । తృప్తాం జుహుర్మాతుళస్యేవ యోషా భాగస్తే పైతృష్వసేయీ వపామివ" ।।

అగమిష్యన్తి శక్రో దేవతాస్త్రాసిభిస్తిర్థిభిః శక్రప్రతరైరిలితేభిస్త్రిభి స్త్రిర్యజ్ఞమిమం నో యజ్ఞభాగమగ్నే షోమభాగావిన్ద్రో జుషస్వ తృప్తామేవం మాతులయోగకన్యా భాగం సర్తృకేవ సా యా దేవతాస్త్రాస్తత్సానో శక్రం నిదర్శనమ్॥ 30

తెలుఁగు :- రమ్ము, ఓ యింద్ర! స్తుతి జేసిన మార్గముల యజ్ఞమునకు, నీ భాగము నీవు సేవింపుము. 30

"విప్రం విప్రాసోఽవసే దేవం మర్తాస ఊతయే। అగ్నిం గీర్భిర్హ వామహే॥"

ఋ.౮-౧-౬

విప్రం విప్రావసోఽవసే విదుర్వేద విన్దతే ర్వేదిత వ్యం విమలశరీరేణ వాయునా విప్రస్తు హృత్పద్మనిలయస్థితమకారసంహితముకారం పూరయేన్మకార నిలయం గతం విప్రం ప్రాణేషు విన్దుసిక్తం వికాసితం వహ్నితేజః ప్రభం కనకపద్మేష్వమృత శరీరమమృతజాత స్థిత మమృత వాచామృతముఖే వదన్తి। 'అగ్నిం గర్భిర్హ వామహే'। అగ్నిం సమ్బోధయేదగ్నిః సర్వా దేవతా ఇతి। తస్యోత్తరా భూయసే నిర్వచనాయ ॥ 32

తెలుఁగు :- మేధావులగు మనుష్యులు మేధావియైన అగ్నిదేవుని తృప్తిజేయుట కొఱకు మఱియు తమ రక్షణ కొఱకు స్తుతుల ద్వారా పిలుచుచున్నారు. (౮-౧-౬) 32

"జాతవేదసే సునవామ సోమమరాతీయతో ని దహాతి వేదః । స నః పర్షదతి దుర్గాణి విశ్వా నావేవ సిన్ధుం దురితాత్యగ్నిః"॥ (౧-౯౯-౧)

జాతవేదసే ఇతి జాతమిదం సర్వం సచరాచరం స్థిత్యుత్పత్తిప్రలయన్యాయ నాచ్ఛాయ సునవామ సోమమితి ప్రసవేనాభిషవాయ సోమం రాజానమమృతమ రాతీయతో యజ్ఞార్థమితి స్మో నిశ్చయే నిదహాతి దహతి భస్మీకరోతి సోమో దదతిత్యర్థ। స నః పర్షదతి దుర్గాణి దుర్గమనాని స్థానాని నావేవ సిన్ధుం యథా కశ్చిత్కర్ణధారో నావేవ సిన్ధోః స్యన్దనాన్నాదీం జలదుర్గా మహాకూలాం తరయతి దురితాత్యగ్నిరితి తాని తారయతి। తస్యైషాపరా భవతి॥ 33

తెలుఁగు :- జాతవేదుని కొఱకు మేము సోమరసము ప్రవహింపజేయుదుము, వాడు లోభుల యొక్క ధనమును కాల్చును, సర్వ సంకటములనుండియు సర్వపాపముల నుండియు తరింపజేయును, నౌక వల్లన నదిని దాటి తరించినట్లు (౧-౯౯-౧) జాతవేదసం = ఉత్పత్తియై స్థితి ప్రళయ క్రమానుసారము వర్తమానముగనున్న

'సునవామ సోమం = వస్త్రపూత సోమరాజునకు ప్రవహించును. మఱియొక మంత్రమున్నది.

"ఇదం తేఽన్యాభిరసమానమభిర్భుర్యాః కాశ్చ సిన్ధుం ప్రవహన్తి నద్యః। సర్పో జీర్ణామివ త్వచం జహాతి పాప సశిరస్కోఽభ్యుపేత్య" ॥ ఇదం తేఽన్యాభిరసమానాభిర్యా కాశ్చ సిన్ధుం పతిం కృత్వా నద్యో వహన్తి సర్పో జీర్ణామివ సర్పస్త్వచం త్యజతి పాపం త్యజన్త్వాప ఆప్నోతేః। తాసా మేషా భవతి॥ ౩౪

తెలుఁగు :- ఈ నీ యొక్క సాటిలేనితనము జలములవల్లను, యేదియో యొక సింధు వైపు (సింధు పతిగా) నదులు ప్రవహించును. "శిరస్సమేతము వచ్చి పాపమును విడిచిపెట్టును" పాము జీర్ణమైన తన త్వచను విడుచునట్లు ఇది వేదమంత్రము కాదు. ముందు మంత్రము జలవిషయముగాదు. ౩౪

"త్ర్యమ్బకం యజామహే సుగన్ధిం పుష్టివర్ధనమ్ । ఉర్వారుకమివ బన్ధనాన్మృత్యోర్ముక్షీయ మా మృతాత్" (ఋ. ౭-౫౯-౧౨)

త్ర్యమ్బకోరుద్రస్తం త్ర్యమ్బకం యజామహే సుగన్ధిమ్। సుగన్ధిం సుష్ఠగన్ధిం పుష్టివర్ధనం పుష్టికారకమివోరుకమివ ఫలం బన్ధనాదా రోధనాన్ మృత్యోః సకాశాన్ముఞ్చస్వమాం కస్మా దిత్యేషాపరా భవతి॥ ౩౫

తెలుఁగు :- అగ్ని, చంద్ర, సూర్య-యీ మూడును నేత్రములుగ గలయట్టి రుద్రుని (పరమాత్మను) మేము పూజింతుము, పుణ్యగంధ యుక్తుల (ధనధాన్యాద యుక్తుల) యొక్క పుష్టిని వృద్ధిజేయును, (తన కృప వలన). ఉర్వారు (నక్కదోస) వలె బంధము నుండి విడిపోవుదుము, అమృతము నుండి వద్దు. (౭-౫౯-౧౨) ౩౫

"శతం జీవ శరదో వర్ధమానః శతం హేమన్తాఞ్ఛతము వసన్తాన్ । శతమిన్ద్రాగ్నీ సవితా బృహస్పతిః శతాయుషా హవిషేమం పునర్దు" (ఋ. ౧౦-౧౬౧-౪)

శతం జీవ శరదో వర్ధమాన ఇత్యపి నిగమో భవతి। శతమితి శతం దీర్ఘమాయుర్మరుత ఏనా వర్ధయన్తి శతమేనమేవ శతాత్మానం భవతి శతమనన్తం భవతి శతమైశ్వర్యం భవతి శతమితి శతం దీర్ఘ మాయుః ॥ ౩౬

తెలుఁగు :- వంద శరత్తులు, నూఱు హేమంతములు, వంద వసంతములు వృద్ధి బొందుచు జీవింపుము. ఇంద్రుడు, అగ్ని, సవిత, బృహస్పతి శత వత్సర ఆయురూప హవి వల్లన మఱల నిచ్చెదరు (౧౦-౧౬౧-౪). ఒక నూఱు దీర్ఘాయు వగును, మరుత్తు దీనిని వృద్ధిజేయును. శతం = అనంతము; ఐశ్వర్యము; దీర్ఘాయువు.

"మా తే రాధాంసి మా త ఊతయే। వసోఽస్మాన్కదాచనా దభన్। విశ్వా చ న ఉపమిమీహి మానుష వసూని చర్షణిభ్య ఆ"॥ (౧-౮౪-౮)

మా చతే దామాని మా చ తే కదాచ నః సారేషు సర్వాణి ప్రజ్ఞానాన్యుప మానాయ మనుష్యహితో రథమాదితోఽయమాత్మా। అథైతదనుప్రవదన్త్యథైతం మహాన్తమాత్మాన మేషర్గణః ప్రవదతి వైశ్వకర్మణే దేవానాం ను వయం జానానా సదాసీన్నో సదాసీత్తదానీమితి చ సైషాత్మజిజ్ఞాసా సైషా సర్వభూత జిజ్ఞాసా బ్రహ్మణః సారిష్ఠం సరూపతాం సలోకతాం గమయతి య ఏవం వేద నమో బ్రహ్మణే నమో మహతే భూతాయ నమః పారస్కరాయ నమః యాస్కాయ బ్రహ్మ శుక్ల మసీయ బ్రహ్మశుక్ల మసీయ॥ 32

తెలుఁగు:- ఓ దయాళూ! నీ ధామము వద్దు, నీ రక్షణలు, మమ్మెప్పుడును మోసగించకుండుగాక. ఓ మనుష్యులకు హితముసేయువాడా! సర్వవిధములగు ధనమును మా మనుష్యులకు ప్రసాదింపుము (౧-౮౪-౮). నీ ధామము వద్దు, నీ సర్వ ప్రజ్ఞలు మమ్మెప్పుడును మోసగించవు. మనుష్యునకు హితమైన వాడు సూర్యుడు, ఆత్మ. దీని ప్రవచనము- ఈ మహా ఆత్మకు ఋగ్గణము ప్రవచించును. దేవతల యొక్క ఉత్పత్తి - ఆ సమయమందు అసత్ లేదు సత్ లేదు. ఇది ఆత్మ జిజ్ఞాస, యిది సర్వభూత జిజ్ఞాస. (దీనిని తెలుసుకున్న వారు) వేదము యొక్క ఉత్తమ సార సరూపతా సలోకతా ప్రాప్తి బొందుదురు.

బ్రహ్మకు నమస్కారము, మహాభూతమునకు నమస్కారము,
పారస్కరునికి నమస్కారము, యాస్కునికి నమస్కారము
శుక్ల బ్రహ్మయగుగాక, శుక్ల బ్రహ్మయగుగాక.

✿ ✿ ✿ ✿ ✿

నిరుక్తము ౧౨ అధ్యాయములు, పరిశిష్టము ౨ అధ్యాయములు సర్వము సంపూర్ణము

భాష్యకర్త **- పండిత రాజారాం** (క్రీ.శ. 1914), (ప్రొఫెసరు) లాహోరు

ఆంధ్రానువాదము: **డా॥ ఈశ్వర వరాహ నరసింహం**

20 జనవరి 1968 (క్రీ.శ.) - శ్రీ ప్లవంగనామ

సం॥ పుష్య బ ౫ మీ శనివారం